శ్రీ గీతా భాష్యత్రయ సారము

ఇది

మహామహోపాధ్యాయ

శ్రీపరవస్తు వెంకటరంగాచార్యులయ్యవారలుంగారి

పుత్రులగు

శ్రీపరవస్తు శ్రీనివాసజగన్నాథస్వామి అయ్యవారలుం

గారిచే

రచింపఁబడి

దీనిని ముద్రింపించుటకు ఏర్పడిన సొసైటీవారిచేత

ముద్రింపింపఁబడినది.

1889.

Arsha Press. Vizagapatam.

Publisher Sri Paravastu

Sreenivasa Jagannadhaswami Ayyavaralugaru.

Printer N. Subbarow.

దీని వెల రు౧-౦-౦ బైండుతో రు౧-౮-౦

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః

నమః పరమర్షిభ్యః

అస్మద్గురుభ్యో నమః

"ఈశ్వరునకు జగత్సృష్టిపరిపాలనప్రళయకర్తృత్వము స్వభావసిద్ధమని వేదమునం జెప్పఁబడియున్నది. అందులోనుం బరిపాలనము ముఖ్యకృత్యము. అందుకు నీశ్వరుండు మనవలె మాటిమాటికిం బ్రయాసముం జెందుచుండఁడు. మఱియేమంటేని,—జీవులకుం బ్రత్యేకముగాఁ గరణకళేబరములును సూర్య చంద్ర నదీ సముద్ర మేఘాది సామాన్య పరికరములును గలుగునట్లు సంకల్పమాత్రమున సామగ్రిని బుట్టించి యొండొంటికిఁ గార్యకరములం జేసి యంత్రకారుండు యంత్రము నడపి సాక్షియై యున్నట్లు ఆనందించుచుండును. అయిన నొక్కొక్కప్పుడు వస్తుస్వభావవైచిత్ర్యమున విరుద్ధముగా సామగ్రీపరిణామంబు గలుగును. అట్టి సమయములయందు దుష్టజనులు వృద్ధిఁ జెందుటయు సాధుజనులకు హాని సంభవించుటయు, నధర్మము పైకొనుటయు ధర్మము సడలుటయుం దటస్థించును. అట్టి దశలయందు జీవులకంటె విలక్షణమయిన స్వకీయాంశమును సృజించి యస్మదాదిశరీరసజాతీయమయిన శరీరములో దానిం జొనిపి యది పుట్టునట్లు సంకల్పించును. ఆయంశము విలక్షణజ్ఞానశక్త్యాదులు గలుగుటచేత దుష్టనిగ్రహము నడపి సాధుసంఘంబుం గాచి ధర్మపరిపాలనముం జేసి యనంతకాలంబున్నఁ గూడనట్లు నడవం ద్రోవఁజూపి వెండియు నిర్యాణ[illegible]ము జేయును. అట్టి యీశ్వరాంశంబులే యవతారంబు లనంబడును." (అవతారసంగ్రహము.)

ఇట్టి యవతారములలో నతిమానుషవ్యాపారములు మిక్కిలిగాఁ గలదియుఁ, గొంచెము తక్కువగా నయిదువేలసంవత్సరముల క్రిందట భారతఖండము ఉన్నతస్థితినుండిన కాలమునందు ఆవిర్భవించినదియు నగు నవతారము శ్రీకృష్ణావతారము.

ఈ శ్రీకృష్ణమూర్తి ధార్తరాష్ట్రులగు దుర్యోధనాదులకును, పాండవులగు ధర్మరాజాదులకును, జరిగిన యుద్ధమున నర్జునునకు సారథిగానుండెను. ఇందువల్లనే కదా పార్థసారథియను పేరు ప్రసిద్ధంబుగానున్నది.

ఈ శ్రీకృష్ణమూర్తి భారతయుద్ధసమయంబున నర్జునునకుఁ జేసిన జ్ఞానోపదేశమును సంజయుండను నాతఁడు విని, ధృతరాష్ట్రునకు భారతయుద్ధవృత్తాంతము నంతయుఁ దెలియఁజేయుటలో, వినిపించెను. దానిని మహాభారతమను గ్రంథమున శ్రీ వేదవ్యాసుఁడనియు కృష్ణద్వైపాయనుఁడనియు సుప్రసిద్ధుఁడగు పరమర్షి శ్లోకరూపముగా రచియించెను.

ఇదియే భగవద్గీతలని చెప్పఁబడుచుండి పదునెనిమిది యధ్యాయములుగా నున్నయది. భగవద్గీతాశబ్దమునకు భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినవి

ఈ భగవద్గీతలకు శంకరాచా...
రును, మధ్వాచార్యులువారును రచించిన ...వారును, రామానుజాచార్యులు వారి శిష్యపరంపరలలోని వారలచే నధ్యయనము చే... భాష్యములు, వారివా

ఈ మూఁడు భాష్యముల తాత్పర్యంబులును మందబుద్ధులకుంగూడ సుగ్రహంబగునట్లు ఆంధ్రభాషను ఈగ్రంథరూపముగాఁ దెలియఁజేయఁబడును.

అందు శంకరాచార్యసంప్రదాయమువారు అద్వైతులనియు, రామానుజాచార్యసంప్రదాయమువారు విశిష్టాద్వైతులనియు, మధ్వాచార్యసంప్రదాయమువారు ద్వైతులనియుఁ జెప్పఁబడుదురు. వీరి తాత్పర్యభేదములు ముక్తిసంగ్రహమునందును అస్మత్కృతంబగు తద్వివరణంబునందును సుస్పష్టములుగాన నందుఁ జూడనగును.

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ.

ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః।
మామకాః పాండవాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ॥ ౧॥

ధృతరాష్ట్రః ఉవాచ= ధృతరాష్ట్రుఁడు పలికెను. హే సంజయ!= ఓ సంజయుఁడా!, ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే= పుణ్యక్షేత్రమగు కురుక్షే

క్షేత్రమునకు, యుయుత్సవః సమవేతాః = యుద్ధముఁజేయఁగోరుచున్న వారై చేరిన, మామకాః పాణ్డవాశ్చైవ = నావారును పాణ్డవులు ను, కిమ్ అకుర్వత = ఏమి చేసిరి?

సంజయ ఉవాచ.

దృష్ట్వాతు పాణ్డవానీకం వ్యూఢం దుర్యోధనస్తదా ।
ఆచార్యముపసంగమ్య రాజా వచనమబ్రవీత్ ॥ ౨ ॥

సంజయః ఉవాచ = సంజయుఁడు చెప్పెను, రాజా దుర్యోధనః = రాజగు దుర్యోధనుఁడు, వ్యూఢం పాణ్డవానీకం దృష్ట్వా = వ్యూహముగా రచియింపఁబడిన పాండవుల సేనను చూచి, తదా = అప్పుడు, ఆచార్యమ్ ఉపసంగమ్య = ద్రోణాచార్యుని చేరి, వచనమ్ అబ్రవీత్ = (చెప్పఁబోవు) వాక్యమును పలికెను.

పశ్యైతాం పాణ్డుపుత్రాణామాచార్య మహతీం చమూమ్ ।
వ్యూఢాం ద్రుపదపుత్రేణ తవ శిష్యేణ ధీమతా ॥ ౩ ॥

హే ఆచార్య! = ఓ యాచార్యుఁడా!, ధీమతా తవ శిష్యేణ ద్రుపదపుత్రేణ వ్యూఢామ్ = బుద్ధిమంతుఁడును నీ శిష్యుఁడునగు ద్రుపదుని కొడుకు చేత (ధృష్టద్యుమ్నునిచేత) వ్యూహములుగాఁ బన్నఁబడినదియు, మహతీమ్ = గొప్పదియునగు, పాణ్డుపుత్రాణామ్ ఏతామ్ చమూమ్ = పాండవుల ఈ సేనను, పశ్య = చూడుము.

అత్ర శూరా మహేష్వాసా భీమార్జునసమా యుధి ।
యుయుధానో విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః ॥ ౪ ॥
ధృష్టకేతుశ్చేకితానః కాశిరాజశ్చ వీర్యవాన్ ।
పురుజిత్కున్తిభోజశ్చ శైబ్యశ్చ నరపుంగవః ॥ ౫ ॥
యుధామన్యుశ్చ విక్రాన్త ఉత్తమౌజాశ్చ వీర్యవాన్ ।
సౌభద్రో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వ ఏవ మహారథాః ॥ ౬ ॥

అత్ర = ఈ పాండవ సేనలో, మహేష్వాసాః = గొప్పవిలుకాండ్రును, యుధి భీమార్జునసమాః = యుద్ధమున భీమార్జునులతో సమానులైనవారునగు, శూరాః (సన్తి) = శూరులు కలరు. (వారెవ్వరన్నను) యుయుధానః = సాత్యకియు, విరాటశ్చ = విరటుఁడును, మహారథః ద్రుపద

ఇది పంజాబు దేశములో పానిపట్ (Paniput) అను గ్రామమునకు సమీపమునందున్నది.

శ్చ= మహారథుఁడగు†ద్రుపదుఁడును, ధృష్టకేతుః= ధృష్టకేతువును, చేకితానః= చేకితానుఁడును, వీర్యవాన్ కాశిరాజశ్చ= పరాక్రమముగల కాశిరాజును, పురుజిత్ = పురుజిత్తును, కున్తిభోజశ్చ= కుంతిభోజుఁడును, నరపుంగవః శైబ్యశ్చ= మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుఁడగు శైబ్యుఁడును, విక్రాన్తః యుధామన్యుశ్చ= శూరుఁడైన యుధామన్యువును, వీర్యవాన్ ఉత్తమౌజాశ్చ= పరాక్రమవంతుఁడగు ఉత్తమౌజస్సును, సౌభద్రః= సుభద్రకొడుకు(అభిమన్యువు)ను, ద్రౌపదేయాశ్చ= ద్రౌపదికొడుకులు (ధర్మరాజభీమార్జున నకుల సహదేవులకు వరుసగా పుత్రులగు ప్రతివింధ్య శ్రుతసోమ శ్రుతకీర్తి శతానీక శ్రుతసేనులు)ను, సర్వే మహారథా ఏవ= అందఱును మహారథులే.

అస్మాకం తు విశిష్టా యే తాన్నిబోధ ద్విజోత్తమ।
నాయకా మమ సైన్యస్య సంజ్ఞార్థం తాన్బ్రవీమి తే॥ ౭॥

యే= ఎవ్వరు, అస్మాకమ్ విశిష్టాః= మనయొక్క ముఖ్యులో, మమ సైన్యస్య నాయకాః= నా సేనయొక్క అధిపతులో, తాన్ నిబోధ= వారిని తెలుసుకొనుము, తే సంజ్ఞార్థం తాన్ బ్రవీమి= నీకు తెలియుటకొఱకు, వారిని చెప్పెదను.

భవాన్ భీష్మశ్చ కర్ణశ్చ కృపశ్చ సమితింజయః।
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సౌమదత్తిస్తథైవ చ॥ ౮॥
అన్యే చ బహవశ్శూరా మదర్థే త్యక్తజీవితాః।
నానాశస్త్రప్రహరణాస్సర్వే యుద్ధవిశారదాః॥ ౯॥

భవాన్= నీవును, భీష్మశ్చ= భీష్ముఁడును, కర్ణశ్చ= కర్ణుఁడును, సమితింజయః కృపశ్చ= యుద్ధమునుజయించెడి(యుద్ధమందు జయమును పొందెడి)కృపాచార్యుఁడును, అశ్వత్థామా= అశ్వత్థామయు, వికర్ణశ్చ= వికర్ణుఁడు(దుర్యోధనుని తమ్ముఁడు)ను, తథైవ సౌమదత్తిశ్చ= అట్లే సోమదత్తునికొడుకు(భూరిశ్రవుఁడు)ను సింధురాజస్తథైవ చ అనుపాఠమున సైంధవుఁడు(జయద్రథుఁడును) అని యర్థము- మదర్థే త్యక్త

† ఏకో దశ సహస్రాణి యోధయేద్యస్తు ధన్వినామ్। శస్త్రశాస్త్రప్రవీణశ్చ మహారథ ఇతి స్మృతః॥ —అయుద్ధవిద్యయందు పండితుఁడై పదివేలవిలుకాండ్రతో నెవ్వఁడొక్కఁడు యుద్ధముచేయఁ గలఁడో వాఁడు మహారథుఁడు.

జీవితాః = నాకొఱకు విడువఁబడిన (విడుచుటకు నిశ్చయింపఁబడిన) ప్రాణములుకల, అన్యే శూరాశ్చ (సన్తి) = ఇతరులైన వీరులును (కలరు)- సర్వే = అందఱును, నానాశస్త్రప్రహరణాః = అనేకవిధములగు ఆయుధములును యుద్ధసాధనములునుగలవారును, యుద్ధవిశారదాః = యుద్ధమునందు నేర్పుగలవారును.

అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితమ్।
పర్యాప్తం త్విదమేతేషాం బలం భీమాభిరక్షితమ్॥౧౦॥

భీష్మాభిరక్షితమ్ = భీష్మునిచేత రక్షింపఁబడిన తత్ అస్మాకమ్ బలమ్ = అట్టి మన బలము, అపర్యాప్తమ్ = చాలకున్నది. భీమాభిరక్షితమ్ = భీమునిచేఁ గాపాడఁబడిన, ఏతేషామ్ ఇదమ్ బలమ్ = వీరి (పాండవుల) ఈ సైన్యము, పర్యాప్తమ్ = చాలియున్నది.

మధుసూదనటీకలో అపర్యాప్తమ్ అనుదానికి అపరిమితమనియు, పర్యాప్తమ్ అనుదానికి పరిమితమనియు నర్థము వ్రాయఁబడె. మన సైన్యము గొప్పది. పాండవుల సైన్యము చిన్నది యని యొక యోజనయును.— భీష్మాభిరక్షితమ్ = దేనికొఱకు భీష్ముఁడు మనచేత రక్షింపఁబడుచున్నాఁడో అట్టిదైన, తత్ బలమ్ = ఆ పాండవసేన, అస్మాకమ్ అపర్యాప్తమ్ = మనకు చాలదు. మనల జయించుటకు చాలదనుట. భీమాభిరక్షితమ్ = దేనికొఱకు భీముఁడు పాండవులచే రక్షింపఁబడుచున్నాఁడో అట్టి, ఏతేషామ్ అస్మాకమ్ ఇదమ్ బలమ్ = ఈ మన ఈ బలము, పర్యాప్తమ్ = చాలినది- పాండవులను జయించుటకు మనబలము చాలుననుట- అని మఱియొక యోజనయుం జేయఁబడినది.

అయనేషు చ సర్వేషు యథాభాగ మవస్థితాః।
భీష్మమేవాభిరక్షన్తు భవన్తః సర్వ ఏవ హి॥౧౧॥

భవన్తః సర్వే ఏవ = మీరు అందఱును, సర్వేషు అయనేషు చ = అన్నితోవలయందును (వ్యూహములలో ప్రవేశింపవలసిన మార్గములయందు), యథాభాగమ్ అవస్థితాః = వంతులచొప్పున నున్నవారై, భీష్మమేవ అభిరక్షన్తు హి = భీష్మునినే రక్షింపవలయునుగదా.

మధుసూదనటీకలో అయనములనగా సేనాపతి సేనామధ్యమున నుండి, యోధులుండుటకు వారివారికి తగినట్లుగా నేర్పఱిచిన యుద్ధ

భూమిలోని స్థానములనియర్థము వ్రాయఁబడినది.

తస్య సంజనయన్ హర్షం కురువృద్ధః పితామహః।
సింహనాదం వినద్యోచ్చైః శఙ్ఖం దధ్మౌ ప్రతాపవాన్॥

ప్రతాపవాన్ కురువృద్ధః పితామహః= పరాక్రమముగలవాఁడును కౌరవులలో పెద్దయునగు భీష్ముఁడు. తస్య హర్షమ్ సంజనయన్= ఆతనికి(దుర్యోధనునికి) సంతోషమును పుట్టించుచు, ఉచ్చైః సింహనాదం వినద్య= గట్టిగా సింహనాదమును చేసి, శఙ్ఖం దధ్మౌ= శంఖమును పూరించెను.

మధుసూదనటీకలో సింహనాదమ్ అనునది ణముల౦తావ్యయమని వ్రాయఁబడి, సింహనాదం వినద్య=సింహమువలెధ్వనిచేసిఅనియర్థము చేయఁబడినది.

తత శ్శఙ్ఖాశ్చ భేర్యశ్చ పణవానకగోముఖాః।
సహసైవాభ్యహన్యన్త స శబ్దస్తుములోఽభవత్॥౧౩॥

తతః= తరువాతను, శఙ్ఖాశ్చ భేర్యశ్చ= శంఖములును దుందుభులును, పణవానకగోముఖాః= సూక్ష్మమృదంగవిశేషములును‡స్థూలవాద్యవిశేషములును§సంగీతము ననుసరించెడి మద్దెలవిశేషములును, సహసైవ అభ్యహన్యన్త= శీఘ్రముగానే కొట్టఁబడినవి(వాయింపఁబడినవి)- స శబ్దః= ఆధ్వని, తుములః అభవత్= సంకీర్ణము అయ్యెను.

తత శ్శ్వేతై ర్హయై ర్యుక్తే మహతి స్యన్దనే స్థితౌ।
మాధవః పాణ్డవశ్చైవ దివ్యౌ శఙ్ఖౌ ప్రదధ్మతుః॥౧౪॥

తతః= తదనంతరము, శ్వేతైః హయైః యుక్తే= తెల్లని గుఱ్ఱములతోఁ గూడినదియు, మహతి= గొప్పదియునగు, స్యన్దనే స్థితౌ= రథమున నున్న, మాధవః పాణ్డవశ్చైవ= శ్రీకృష్ణమూర్తియును అర్జునుఁడును నే, దివ్యౌ శఙ్ఖౌ ప్రదధ్మతుః= శ్రేష్ఠములైన శఙ్ఖములను పూరించిరి.

పాఞ్చజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః।
పౌణ్డ్రం దధ్మౌ మహాశఙ్ఖం భీమకర్మా వృకోదరః॥౧౫॥

---

‡ ఆంధ్రభాషార్ణవమున "పంబ యం చనఁగను పణవమెసఁగు" అనియున్నది- ఢక్కయనే కాహళమని అమరటీక.

§ తప్పెటయని అమరటీక.

అనన్తవిజయం రాజా కున్తీపుత్రో యుధిష్ఠిరః।
నకులస్సహదేవశ్చ సుఘోషమణిపుష్పకౌ॥౧౬॥

హృషీకేశః పాఞ్చజన్యం (దధ్మౌ) = శ్రీకృష్ణస్వామి పాంచజన్యమును (పూరించెను)· ధనఞ్జయః దేవదత్తం (దధ్మౌ) = అర్జునుడు దేవదత్తమును పూరించెను)· భీమకర్మా వృకోదరః = భయంకరమైన వ్యాపారములుకల భీముడు, పౌణ్డ్రం మహాశఙ్ఖం దధ్మౌ = పౌండ్రమను పేరుగల గొప్పశంఖమును పూరించెను· కున్తీపుత్రః రాజా యుధిష్ఠిరః తు = కుంతీదేవికి కుమారుడగు రాజైన ధర్మరాజు, అనన్తవిజయం (దధ్మౌ) = అనన్తవిజయమును పూరించెను· నకులః సహదేవశ్చ = నకులుడును సహదేవుడును, సుఘోషమణిపుష్పకౌ (దధ్మతుః) = సుఘోషము మణిపుష్పకము అను శంఖములను (పూరించిరి)· పాంచజన్యములు శ్రీకృష్ణాదుల శంఖముల పేరులు.

కాశ్యశ్చ పరమేష్వాసః శిఖణ్డీ చ మహారథః।
ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకిశ్చాపరాజితః॥౧౭॥
ద్రుపదో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః పృథివీపతే।
సౌభద్రశ్చ మహాబాహుః శఙ్ఖాన్దధ్ముః పృథక్పృథక్॥౧౮॥

పరమేష్వాసః కాశ్యశ్చ = గొప్ప ధనుస్సుగల కాశిరాజును, మహారథః శిఖణ్డీ చ = మహారథుడైన శిఖండియును, ధృష్టద్యుమ్నః = ధృష్టద్యుమ్నుడు (ద్రుపదుని కొడుకు)ను, విరాటశ్చ = విరాటుడును, అపరాజితః సాత్యకిశ్చ = ఓడిపోని సాత్యకియును, ద్రుపదః = ద్రుపదరాజును, ద్రౌపదేయాశ్చ = ద్రౌపది కొడుకులును, మహాబాహుః సౌభద్రశ్చ = గొ

హృషీక = ఇంద్రియములకు, ఈశః = యజమానుడు అని యవయవార్థము. మాధ్వటీకయందు విషయేంద్రియాదులకు ప్రేరకుడనియు, హృషీకేశ = సుఖమయమైన తలవెంట్రుకలు కలవాడనియు, హృషీక ఈ ఇ ఈశ = సంతోషించిన బ్రహ్మ లక్ష్మి కాముడు రుద్రుడును కలవాడనియు వ్రాయబడినది.
పంచజనుడను రాక్షసుని వలన కలిగినదని యవయవార్థము.
ఉత్తరదిగ్విజయము చేసి చాల ధనమును జయించినవాడని విగ్రహము.
వృకమనెడి యగ్ని కడుపులో గలవాడని యవయవార్థము.
యుద్ధమునందు స్థిరుడైనవాడని యవయవార్థము.

ప్రభుజములుకల సుభద్రకొడుకు(అభిమన్యుడు)ను,(హే)పృథివీపతే=(ఓ)రాజా!(ఓధృతరాష్ట్రుడా!),సర్వశః పృథక్పృథక్ శఙ్ఖాన్దధ్ముః=అందఱును వేఱువేఱుగా శంఖములను పూరించిరి.

స ఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్।
నభశ్చ పృథివీం చైవ తుములో వ్యనునాదయన్॥౧౯॥

తుములః సఘోషః=సంకులమైన ఆశంఖధ్వని, నభశ్చ పృథివీం చైవ వ్యనునాదయన్=ఆకాశమును భూమిని ప్రతిధ్వనిచేయుచు, ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్=ధృతరాష్ట్రపుత్రులయొక్క గుండెలను బద్దలుకొట్టెను.

అథ వ్యవస్థితాన్ దృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రాన్ కపిధ్వజః।
ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే ధనురుద్యమ్య పాణ్డవః॥౨౦॥
హృషీకేశం తదా వాక్యమిదమాహ మహీపతే।

(హే)మహీపతే!=(ఓ,రాజా!(ధృతరాష్ట్రుడా!),తదా=ఆవేళను, శస్త్రసంపాతే ప్రవృత్తే(సతి)=ఆయుధములపాటు ప్రవర్తించినద(అగుచుండఁగా), కపిధ్వజః పాణ్డవః=కోఁతి(హనుమంతుఁడు)ధ్వజముగాఁగల పాండవుఁడు(అర్జునుఁడు), వ్యవస్థితాన్ ధార్తరాష్ట్రాన్ దృష్ట్వా=యుద్ధముచేయ నిలిచియున్న ధృతరాష్ట్రపుత్రులను చూచి, ధనుః ఉద్యమ్య=విల్లును ఎత్తి, తదా హృషీకేశమ్ ఇదం వాక్యమ్ ఆహ=అప్పుడు శ్రీకృష్ణమూర్తినిగూర్చి ఈ వాక్యమును పలికెను.

ఇచట మాధ్వటీకయందు, (యుద్ధే) ధనుః ఉద్యమ్య (స్వేన)శస్త్రసంపాతే ప్రవృత్తే (సతి)=(యుద్ధమునందు)ధనుస్సు ను ఎత్తి,(తాను) శస్త్రములను ప్రయోగించుట ప్రసక్త(మగుచుండఁగా,అని యొకయన్వయంబును,—ప్రవృత్తే అనుదానికి ప్రవర్తింపఁజేయవలసిన అనియర్థముచేసి, ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే వ్యవస్థితాన్ ధార్తరాష్ట్రాన్=ప్రవర్తింపఁజేయవలసిన ఆయుధప్రయోగమునందు నిలిచియున్న దుర్యోధనాదులను అని మఱియొకయన్వయమును వ్రాయఁబడినవి.

సేనయోరుభయోర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత॥౨౧॥
యావదేతాన్ నిరీక్షేఽహం యోద్ధుకామానవస్థితాన్।
కైర్మయా సహ యోద్ధవ్యమస్మిన్ రణసముద్యమే॥౨౨॥

(హే) అచ్యుత! = (ఓ) అచ్యుతుఁడా!*, అస్మిన్ రణసముద్యమే = ఈ యుద్ధోద్యోగమునందు, మయా కైస్సహ యోద్ధవ్యమ్ = నాచేత ఎవ్వరితోఁగూడ యుద్ధము చేయఁబడవలసినది (అను శంకను తీర్చుకొనుటకై), యోద్ధుకామాన్ అవస్థితాన్ ఏతాన్ = యుద్ధము చేయఁగోరికగలవారై యున్న వీరిని (భీష్మద్రోణాదులను), యావత్ అహం నిరీక్షే = ఎంతలో నేను చూతునో, (తావత్ = అంతలో) ఉభయోః సేనయోః మధ్యే = రెండు సేనల నడుమను, మే రథం స్థాపయ = నా రథమును నిలుపుము-

యోత్స్యమానానవేక్షేఽహం య ఏతేఽత్ర సమాగతాః।
ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుద్ధేర్యుద్ధే ప్రియచికీర్షవః॥ ౨౩

యే ఏతే = ఏ వీరు, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, దుర్బుద్ధేః ధార్తరాష్ట్రస్య ప్రియచికీర్షవః = చెడ్డబుద్ధిగల ధృతరాష్ట్రపుత్రుని (దుర్యోధనుని) యొక్క ఇష్టమును చేయఁగోరినవారై, అత్ర సమాగతాః = ఇచ్చట చేరియున్నారో, యోత్స్యమానాన్ (తాన్) అహమ్ అవేక్షే = యుద్ధము చేయఁగలవారగు (వారిని) నేను చూచెదను

సంజయ ఉవాచ.

ఏవముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన భారత।
సేనయోరుభయోర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమమ్॥ ౨౪
భీష్మద్రోణప్రముఖతః సర్వేషాం చ మహీక్షితామ్।
ఉవాచ పార్థ పశ్యైతాన్ సమవేతాన్ కురూనితి॥ ౨౫

(హే) భారత! = (ఓ ధృతరాష్ట్రు)డా!, హృషీకేశః = శ్రీకృష్ణమూర్తి, గుడాకేశేన† ఏవమ్ ఉక్తః = అర్జునునిచేత ఇట్లు పలుకఁబడినవాఁడై, ఉ

* అచ్యుతుఁడు = [illegible], చ్యుతి = జారుట లేనివాఁడు- అనఁగా సర్వకాలముల [illegible] మధుసూదనటీక. కళ్యాణగుణములను డి చ్యుతిలేనివాఁడనియు, అ = విష్ణువునుండి, చ్యుతః = భూలోకములో నవతరించినవాఁడనియు మాధ్వటీక.

† గుడాకా = నిద్రకు, ఈశః = అధిపతి- అనఁగా నిద్రను జయించినవాఁడు-అంతటను జాగరూకుఁడనుట- అని మధుసూదనటీక- గుడ ఆ కేశ = బెల్లమువలె అంతటను కేశములు కలవాఁడు- అనగా నున్నని దట్టని వెంట్రుకలు కలవాఁడనుట; సుడా కేశ = [illegible] చెట్టువలెఁ గాక గుండువలెఁ గాని వంగిన [illegible] (ల)కేశములు గలవాఁడు; అనిమాధ్వటీక— గుడా = [illegible] [illegible] దానినిండ కేశములుగలవాఁడని [illegible]

భయోః సేనయోః మధ్యే=రెండు సేనల నడుమను, భీష్మద్రోణప్ర ముఖతః సర్వేషాం మహీక్షితాం (ప్రముఖతః)=భీష్మద్రోణులయెదుటను అందఱు రాజుల(యెదుటను)ను, రథోత్తమం స్థాపయిత్వా=రథశ్రేష్ఠమును నిలిపి, (హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, సమవేతాన్ ఏతాన్ కురూన్ పశ్య=చేరియున్న ఈ కౌరవులను చూడుము- ఇతి ఉవాచ=అని పలికెను.

తత్రాపశ్యత్ స్థితాన్ పార్థః పితౄనథ పితామహాన్।
ఆచార్యాన్మాతులాన్భ్రాతౄన్పుత్రాన్పౌత్రాన్సఖీంస్తథా॥౨౬॥
శ్వశురాన్సుహృదశ్చైవ సేనయోరుభయోరపి।

అథ=పిమ్మటను, పార్థః=అర్జునుఁడు, తత్ర సేనయోః ఉభయోరపి స్థితాన్=ఆ సేనలయందు రెంటియందునునున్న, పితౄన్=పినతండ్రి పెదతండ్రులను, పితామహాన్=తాతలను, ఆచార్యాన్=ఆచార్యులను, మాతులాన్=మేనమామలను, భ్రాతౄన్=అన్నదమ్ములను, పుత్రాన్=కొడుకులను, పౌత్రాన్=మనుమలను, తథా సఖీన్=అట్లు చెలికాండ్రను, శ్వశురాన్=మామగార్లను, సుహృదః=ఉపకారము చేసినవారినిని, అపశ్యత్=చూచెను.

తాన్సమీక్ష్య స కౌన్తేయస్సర్వాన్బన్ధూనవస్థితాన్।
కృపయా పరయావిష్టో విషీదన్నిదమబ్రవీత్॥౨౭॥

సః కౌన్తేయః=ఆ కున్తీపుత్రుఁడు(అర్జునుఁడు), అవస్థితాన్ తాన్ సర్వాన్ బన్ధూన్ సమీక్ష్య=(యుద్ధభూమియందు)నిలిచియున్న ఆ యందఱు బంధువులను చూచి, పరయా కృపయా ఆవిష్టః=గొప్ప కనికరముచేత నాక్రమింపఁబడినవాఁడై, విషీదన్ ఇదమ్ అబ్రవీత్=దుఃఖించుచున్నవాఁడై దీనిని(చెప్పఁబోవువాక్యమును) పలికెను.

విషాదమనఁగా దుఃఖమువలన కలిగిన మనోదౌర్బల్యము- అది కలిగినచో నన్నివ్యాపారములును ఉడుగును- అని మాన్యటీకలలో వివరింపఁబడినది.

అర్జున ఉవాచ.

దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ యుయుత్సుం సముపస్థితమ్॥౨౮॥
సీదన్తి మమ గాత్రాణి ముఖంచ పరిశుష్యతి।

వేపథుశ్చ శరీరే మే రోమహర్షశ్చ జాయతే॥ ౨౯॥

గాణ్డీవం స్రంసతే హస్తాత్త్వక్చైవ పరిదహ్యతే।

నచ శక్నోమ్యవస్థాతుం భ్రమతీవచ మే మనః॥ ౩౦॥

(హే) కృష్ణ! = (ఓ) కృష్ణుఁడా! ‡, యుయుత్సుం సముపస్థితమ్ = యుద్ధముఁగోరినవాఁడై వచ్చియున్న, ఇమం స్వజనం దృష్ట్వా (స్థితస్య) మమ = ఈ స్వజనమును చూచి (నిలిచియున్న) నాయొక్క, గాత్రాణి సీదన్తి = అవయవములు శిథిలములగుచున్నవి- ముఖంచ పరిశుష్యతి = ముఖంబును ఎండిపోవుచున్నది- మే శరీరే వేపథుశ్చ (జాయతే) = నా శరీరమున వణఁకును (పుట్టుచున్నది)- రోమహర్షశ్చ జాయతే = పులకరింతయు (గగుర్పాటు)ను పుట్టుచున్నది- గాణ్డీవం హస్తాత్ స్రంసతే = గాండీవధనుస్సు చేతినుండి జారుచున్నది- త్వక్చైవ పరిదహ్యతే = చర్మంబును అంతటఁ దహింపఁబడుచున్నది- మే మనశ్చ భ్రమతీవ = నా మనస్సును తిరుగుచున్నట్లున్నది- అవస్థాతుంచ నశక్నోమి = నిలుచుటకును సమర్థుఁడను కాకున్నాను.

నిమిత్తానిచ పశ్యామి విపరీతాని కేశవ।

నచ శ్రేయోఽనుపశ్యామి హత్వా స్వజనమాహవే॥ ౩౧॥

(హే) కేశవ § = (ఓ) కృష్ణమూర్తీ, విపరీతాని నిమిత్తానిచ పశ్యామి = విరుద్ధములైన (అనిష్టమును సూచించెడి) శకునములనును చూచుచున్నాను-

---

‡ కృష్ణ = పూర్ణానందమైన సుఖము కలవాఁడు; కృష్ణ = దైత్యులను తమస్సును గూర్చి ఆకర్షించువాఁడు; కృష్ణ = ఛేదింపఁబడిన (దైత్యుల) ప్రాణంబును బలంబును కలవాఁడు; (దేవతలకు) ఈఁబడిన ప్రాణంబును బలంబును కలవాఁడు- అని మాధ్వటీకయందు వివరింపఁబడినవి.

§ కేశవ = బ్రహ్మను రుద్రుని రక్షించువాఁడు, కేశవ = కేశియనురాక్షసుని చంపినవాఁడు- అని మధుసూదనటీక- మాధ్వటీకలో బ్రహ్మరుద్రులను ప్రవర్తింపఁజేయువాఁడు, క ఈశ ఇ ఈశ వ = బ్రహ్మను లక్ష్మిని కాముని రుద్రునిం బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడు, కేశ వహించువాఁడు, కేశవ = సుఖశ్రేష్ఠమును వహించువాఁడు, ప్రళయసముద్రమునఁ గాని క్షీరసముద్రమునఁ గాని శయనించువాఁడు, మంచి శలవెండ్రుకలు గాని కేశనామముగల అవతారములు గాని కలవాఁడు అనియనవయశార్థములు వ్రాయఁబడినవి.

ఆహవే స్వజనం హత్వా = యుద్ధమున స్వజనమును చంపి, అను = అటపైని, శ్రేయశ్చ నపశ్యామి = మేలును చూడకున్నాను.

నకాఙ్క్షే విజయం కృష్ణ నచ రాజ్యం సుఖానిచ।
కింనో రాజ్యేన గోవిన్ద కింభోగైర్జీవితేనవా॥ ౩౨॥
యేషామర్థే కాఙ్క్షితం నో రాజ్యం భోగాస్సుఖానిచ।
త ఇమేఽవస్థితా యుద్ధే ప్రాణాం స్త్యక్త్వా ధనానిచ॥ ౩౩॥
ఆచార్యాః పితరః పుత్రా స్తథైవచ పితామహాః।
మాతులా శ్శ్వశురాః పౌత్రా స్స్యాలా స్సంబన్ధిన స్తథా॥ ౩౪

(హే) కృష్ణ! = (ఓ) కృష్ణుఁడా!, విజయమ్ నకాఙ్క్షే = జయమును కోరను - రాజ్యంచ సుఖానిచ నకాఙ్క్షే = రాజ్యమును సుఖమును కోరను. (హే) గోవిన్ద¶! = (ఓ) కృష్ణుఁడా!, రాజ్యేన నః కిమ్ (ప్రయోజనమ్) = రాజ్యముచేత మనకు ఏమి (ప్రయోజనము) - భోగైః జీవితేనవా కిమ్ = సుఖములచేతఁగానీ బ్రతుకుచేతఁగానీ ఏమి (ప్రయోజనము) - నః రాజ్యమ్ యేషామ్ అర్థే కాఙ్క్షితమ్ = మనయొక్క రాజ్యము ఎవ్వరికొఱకు కోరఁబడినదో, భోగాః సుఖానిచ (యేషామర్థే కాఙ్క్షితాని) = సుఖసాధనములును సుఖములును (ఎవ్వరికొఱకు కోరఁబడినవో), తే ఇమే = ఆ వీరు, ప్రాణాన్ ధనానిచ త్యక్త్వా = ప్రాణములయాశను ధనములయాశను విడిచి, యుద్ధే అవస్థితాః = యుద్ధమందు నిలిచియున్నవారు - వారెవ్వరన్నను — ఆచార్యాః = ఆచార్యులును, పితరః = తండ్రులును, పుత్రాః = కొడుకులును, తథైవచ పితామహాః = ఆప్రకారమే తాతలును, మాతులాః = మేనమామలును, శ్వశురాః = మామగా

¶ గోవిన్ద = ఇంద్రియములను పొందువాఁడు - ఎల్లప్పుడును ఇంద్రియములు అధిష్ఠానముగాఁగలవాఁడు - అని మధుసూదనటీక. మాధ్వటీకలో, — గో శబ్దమునకు గంధర్వులు విద్యలును, ధేను భూమి స్వర్గములును, కేశరూపావతారములును, జ్ఞాన కిరణములును, అర్థము - వాటిని విన్దతి = పొందించుచున్నాఁడు గాన గోవిందుఁడు - గో విన్ద = వేదములచేత తెలియఁబడువాఁడు - వాక్కులకు విజ్ఞానము నిచ్చువాఁడు. గో అపి మ్ద = వాక్కులయొక్క అజ్ఞానమును భేదించువాఁడు - పశువులయొక్కయు గొఱ్ఱెలయొక్కయు రూపములు కలవారగు దైత్యులను భేదించువాఁడు - అని యవయవార్థములు వ్రాయఁబడినవి.

ర్లను, పౌత్రాః=మనుమలును, స్యాలాః= భార్యతోఁబుట్టినవాళ్లును, తథా సంబన్ధినః=ఆప్రకారము చుట్టాలును.

ఏతాన్న హన్తు మిచ్ఛామి ఘ్నతోఽపి మధుసూదన।
అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కింను మహీకృతే॥ ౩౫

(హే)మధుసూదన*!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, (మామ్)ఘ్నతోఽపి ఏతాన్=(నన్ను) కొట్టుచున్నవారైనను వీరిని, త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోరపి=మూఁడులోకములరాజ్యము నిమిత్తమైనను, హన్తుమ్ నేచ్ఛామి= చంపను ఇచ్ఛయింపకున్నాను- మహీకృతే (హన్తుం నేచ్ఛామీతి) (వక్తవ్యమ్) కింను=భూమికొఱకు (చంపఁగోరకున్నానని) (చెప్పవలసినది) ఏమి?

నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్నః కా ప్రీతి స్స్యాజ్జనార్దన।
పాపమే వాశ్రయే దస్మా న్హత్వైతా నాతతాయినః॥ ౩౬

(హే)జనార్దన!†(ఓ)కృష్ణుఁడా!, ధార్తరాష్ట్రాన్ నిహత్య (స్థితానాం) నః=దుర్యోధనాదులను చంపి (ఉన్న) మనకు, కా ప్రీతిః స్యాత్=ఏమి సంతోషము కలుగును?- ఆతతాయినః‡ ఏతాన్=చం

మధు సూదన= మధువనెడి దైత్యుని చంపినవాఁడు- మాధ్వటీకలో, తేనెవ్రాసిన యెఱ్ఱమునవలె సుఖలేశముకల సంసారమును పోఁగొట్టువాఁడు- మధుసూదన=మధురముగా వండువాఁడైనభీముని నియమించువాఁడు- అనియును వ్రాయఁబడినది.

జన అర్దన=జనులను చంపువాఁడు- అనఁగా సంహారకర్త అని మధుసూదనటీక- మాధ్వటీకలో జన=పుట్టినవాఁడును, అర్దన=సంహరించువాఁడును అనియు, జన అర్దన=పుట్టుకను పోఁగొట్టువాఁడు, మంచిజనులనుమంచిగతిని పొందించువాఁడు, చెడుజనులను చెడుగతిని పొందించువాఁడు, సజ్జనులను యాచించువాఁడు, దుర్జనులను హింసించువాఁడు- అనేయర్థములు వ్రాయఁబడినవి.

శ్లో॥ అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణి ర్ధనాపహః। క్షేత్రదార హరశ్చైవ షడేతే హ్యాతతాయినః- (ఇండ్లు మొదలగువానికి నిప్పుపెట్టువాఁడు, విషముపెట్టువాఁడు, శస్త్రమును చేతంగలవాఁడు, ధనమును అపహరించువాఁడు, భూమిని భార్యను హరించువాఁడు, ఈయాఱుగురును ఆతతాయులనఁబడుదురు.

పురుషముక్తులయిన వీరిని, హత్వా (స్థితాన్) అస్మాన్ = చంపి (ఉ
న్న) మనను, పాపమేవ ఆశ్రయేత్ = పాపమే ఆశ్రయించును—ఆత
తాయిన మాయాన్తం హన్యాదే వావిచారయన్ (చంపనుద్యుక్తుడై
వచ్చువానిని విచారింపక చంపవలసినదియె) అను నీతిశాస్త్రవచనము
కంటె, అహింసా పరమోధర్మః (హింసింపకుండుట గొప్ప ధర్మ
ము) అను ధర్మశాస్త్రవచనము బలవత్తని తాత్పర్యము.

మధుసూదనటీకలో, అస్మాన్ హత్వా (స్థితాన్) = యుద్ధముచే
యకయున్న) మనను చంపి (ఉన్న), ఏతాన్ ఆతతాయినః =
ఈ ఆతతాయులను (దుర్యోధనాదులను), పాపమేవ ఆశ్రయేత్ = పా
పమే ఆశ్రయించును- అనియు వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది

తస్మాన్నార్హా వయం హన్తుం ధార్తరాష్ట్రాన్స్వబాన్ధవాన్,
స్వజనంహి కథం హత్వా సుఖినస్స్యామ మాధవ॥ ౩౭॥

(హే) మాధవ§! = (ఓ) కృష్ణుఁడా!, తస్మాత్ = దానివలన, వయమ్ =
మనము, స బాన్ధవాన్ ధార్తరాష్ట్రాన్ హన్తుమ్ అర్హాః న =
బంధువులతోఁగూడిన ధార్తరాష్ట్రులను చంపఁ దగినవారము కా
ము- స్వబాన్ధవాన్ అనుపాఠమున మనబంధువులైన అనియర్థము-
స్వజనం హత్వా = స్వజనమును చంపి, సుఖినః కథంహి స్యామ?
= సుఖవంతులము ఎట్లు అగుదుము?

యద్యప్యేతే నపశ్యన్తి లోభోపహతచేతసః।
కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహే చ పాతకమ్॥ ౩౮॥
కథం న జ్ఞేయమస్మాభిః పాపాదస్మాన్నివర్తితుమ్।
కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యద్భిర్జనార్దన॥ ౩౯॥

లోభోపహతచేతసః ఏతే = రాజ్యలోభముచేతఁ జెడఁగొట్టఁబడిన మన
స్సులుగల వీరు (దుర్యోధనాదులు), కులక్షయకృతం దోషమ్ = వంశ
క్షయముచేఁగలుగఁజేయఁబడిన దోషమును, మిత్రద్రోహే పాతకం

§ మాధవ = లక్ష్మికి పెనిమిటి- అని మధుసూదనటీక- మాధ్వటీకలో, జ్ఞానమున
కు అధిపతియగువాఁడు, మా ధ వ = జ్ఞానమును ధర్మమును ప్రవర్తింపఁజేయువా
డు, మాధవ = మధువను దైత్యుని సంబంధి- అనఁగా మధువను దైత్యుని
యొక్క శత్రువనుట- అనియు వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది-

చ=మిత్రద్రోహమునందలి పాపమును, నపశ్యన్తి యద్యపి=ఎఱుంగకున్నారు గాని, (తథాఽపి=అయినను). (హే) జనార్దన=(ఓ) కృష్ణుండా!, కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యద్భిః అస్మాభిః=కులక్షయముచేఁగలుగఁజేయఁబడెడు దోషమును ఎఱుంగుచున్న మనచేతను, అస్మాత్ పాపాత్ నివర్తితుమ్=ఈ పాపమునుండి మళ్లుటకు, కథం నజ్ఞేయమ్=ఎట్లు తెలియఁబడఁదగదు.

కులక్షయే ప్రణశ్యన్తి కులధర్మా స్సనాతనాః।
ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్న మధర్మోఽభిభవత్యుత॥౪౦॥
అధర్మాభిభవా త్కృష్ణ ప్రదుష్యన్తి కులస్త్రియః।
స్త్రీషు దుష్టాసు వార్ష్ణేయ జాయతే వర్ణసంకరః॥౪౧॥
సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్యచ।
పతన్తి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః॥౪౨॥

కులక్షయే (సతి) సనాతనాః కులధర్మాః ప్రణశ్యన్తి=వంశక్షయము (కలుగుచుండఁగా) పరంపరచేవచ్చిన కులధర్మములు నశింపుచున్నవి- ధర్మే నష్టే (సతి)=ధర్మము నశించినదగుచుండఁగా), కులమ్ కృత్స్నముత=కులమును అంతటిని, అధర్మః అభిభవతి=అధర్మము ఆక్రమించుచున్నది- (హే) కృష్ణ!=(ఓ) కృష్ణుఁడా!, అధర్మాభిభవాత్ కులస్త్రియః ప్రదుష్యన్తి=అధర్మము ఆక్రమించుటవలన కులములోనిస్త్రీలు చెడుచున్నారు- (హే) వార్ష్ణేయ!=(ఓ) వృష్ణివంశమువాఁడా!(కృష్ణుఁడా!), స్త్రీషు దుష్టాసు(సత్సు)=స్త్రీలు చెడినవారు (అగుచుండఁగా). వర్ణసంకరః జాయతే=వర్ణములు కలిసిపోవుట కలుగుచున్నది- సంకరః=సంకరము, కులఘ్నానాం కులస్యచ=కులమును చెడఁగొట్టినవారికిని కులమునకును, నరకాయైవ (భవతి)=నరకముకొఱకే అగుచున్నది- హి=ఇంతియెకాక, ఏషాం పితరః=వీరి పితృదేవతలు, లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః(సన్తః)పతన్తిహి=లోపించినపిండోదక కార్యములుకలవారు(అగుచు) (నరకములో) పడుచున్నారుగదా.

దోషై రేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః।
ఉత్సాద్యన్తే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః॥౪౩॥

ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన।
నరకే నియతం వాసో భవతీత్యనుశుశ్రుమ॥ ౪౪॥

కులఘ్నానామ్=కులమును చెడఁగొట్టువారియొక్క, వర్ణసంకరకారకైః ఏతైః దోషైః=వర్ణసంకరమును చేసెడి ఈ దోషములచేత, శాశ్వతాః జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ=సనాతనములైన వర్ణధర్మములును వంశధర్మములును, ఉత్సాద్యన్తే=నశింపఁజేయఁబడును. (హే)జనార్దన!=(ఓ)కృష్ణుఁడా!, ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణామ్=నశించిన కులధర్మములుగల మనుష్యులకు, నరకే నియతం(యథాతథా) వాసః భవతి=నరకమున నిత్యముగా ఉనికి కలుగుచున్నది, ఇతి శుశ్రుమ=అని వింటిమి. పెద్దలవలన అని శేషము.

కులధర్మాశ్చ అను చకారమువలన ఆశ్రమధర్మములకుంగూడ గ్రహణమని మాధ్వటీక.

అహో బత మహత్పాపం కర్తుం వ్యవసితా వయమ్।
యద్రాజ్యసుఖలోభేన హన్తుం స్వజనముద్యతాః॥ ౪౫॥

అహోబత!=అయ్యయ్యో!- వయమ్=మేము, మహత్ పాపం కర్తుం వ్యవసితాః=గొప్ప పాపమును చేయుటకు ఉద్యుక్తులమైతిమి- యత్=ఏకారణమువలన, రాజ్యసుఖలోభేన=రాజ్యమందును సుఖమందును ఆశచేత, స్వజనమ్ హన్తుమ్ ఉద్యతాః=స్వజనమును చంపుటకు ఉద్యుక్తులమైతిమో.

మాధ్వటీకలో ఉద్యతాః (ఇతి) యత్ (తత్) పాపమ్=ఉద్యుక్తులమైతిమి (అనునది) యేది(కలదో) (ఆ) పాపమును అని వెనుకకు అన్వయము వ్రాయఁబడినది.

యది మామప్రతీకారమశస్త్రం శస్త్రపాణయః।
ధార్తరాష్ట్రా రణే హన్యుస్తన్మే క్షేమతరం భవేత్॥ ౪౬

అప్రతీకారమ్ అశస్త్రమ్ మామ్=ప్రతిక్రియలేనివాఁడనును శస్త్రములులేనివాఁడనునగు నన్ను, శస్త్రపాణయః ధార్తరాష్ట్రాః=శస్త్రములు చేతులలోఁగల ధృతరాష్ట్రునికొడుకులు, హన్యుర్యది=చంపిరేని, తత్=అది, మే క్షేమతరం భవేత్=నాకు మిక్కిలిహితమైనది

అగును- ప్రియతరమ్ అనుపాఠమున మిక్కిలిఇష్టమైనది అనియర్థము.

సంజయ ఉవాచ.

ఏవముక్త్వాఽర్జునస్సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్।
విసృజ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః॥౪౭॥

సంజయః ఉవాచ=సంజయుఁడు పలికెను- సంఖ్యే=యుద్ధమునందు, అర్జునః=అర్జునుఁడు, ఏవమ్ ఉక్త్వా=ఇట్లు పలికి, శోకసంవిగ్నమానసః సన్) సశరం చాపం విసృజ్య=దుఃఖముచేతపీడింపఁబడినమనస్సుకలవాఁ(డగుచు) బాణములతోఁగూడిన ధనుస్సును విడిచి, రథోపస్థే ఉపావిశత్=రథముమీదను కూర్చుండెను.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదేఽర్జున
విషాదో నామ ప్రథమోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్ర
తిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణా
ర్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో అ
ర్జునవిషాదప్రతిపాదకంబగు
మొదటియధ్యాయము.

రెండవయధ్యాయము-

సంజయ ఉవాచ.

తం తథా కృపయా ఽఽవిష్ట మశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్।
విషీదన్త మిదం వాక్య ముపాచ మధుసూదనః॥౧॥

తథా కృపయా ఆవిష్టమ్=అట్లు నికరయిచేత ఆక్రమింపఁబడిన వాఁడును, అశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్ విషీదన్తమ్ తమ్=కన్నీళ్లతో నిండినవైవ్యాకులములైన నేత్రములుకలవాఁడును దుఃఖింపుచున్నవాఁడునగు ఆతని (అర్జునుని) గూర్చి, మధుసూదనః ఇదమ్ వాక్యమ్ ఉవాచ=శ్రీకృష్ణమూర్తి ఈ వాక్యమును పలికెను.

శ్రీ భగవా నువాచ.

కుతస్త్వా కశ్మల మిదం విషమే సముపస్థితమ్।
అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్య మకీర్తికర మర్జున॥౨॥

శ్రీభగవాన్ ఉవాచ=శ్రీభగవంతుఁడు(శ్రీకృష్ణమూర్తి)† పలికెను. (హే) అర్జున!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, అనార్యజుష్టమ్ అస్వర్గ్యమ్ అకీర్తికరమ్ కశ్మలమ్=తగుమనుష్యులుకానివారి(అజ్ఞానుల)చే నవలంబింపఁబడినదియు స్వర్గమునకుతగనిదియు అపకీర్తినికలుగఁజేయునదియునగు దుఃఖము, విషమే=ఒడుదుడుకులలో, త్వా కుతః ఉపస్థితమ్=నిన్ను ఏల పొందెను.

మధుసూదనటీకలో కశ్మలమ్ అనుదానికి మలినమైన స్వధర్మ వైముఖ్యము అని వ్రాయఁబడినది- మాధ్వటీకలో దుఃఖము మోహము అని రెండర్థములు వ్రాయఁబడినవి.

---

† శ్లో॥ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసశ్శ్రియః। జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీఙ్గనా॥ (ఐశ్వర్యధర్మకీర్తిశ్రీజ్ఞానవైరాగ్యములకు భగము అని సంజ్ఞ- ఇవికలవాఁడు భగవంతుఁడు-) శ్లో॥ఉత్పత్తింప్రళయంచైవ భూతానా మాగతింగతిమ్। వేత్తి విద్యా మవిద్యాంచ సవాచ్యో భగవానితి॥ (భూతములపుట్టుకను, నాశమును, రాకపోకడ సంగతులను, రాకపోకడ అపత్తును, జ్ఞానమును, అజ్ఞానమును, ఎవ్వఁడెఱుఁగునో వాఁడు భగవంతుఁడని చెప్పఁబడఁదగినవాఁడు) ఈరెండుశ్లోకములును శాంకరభాష్యము లో 3 అధ్యా॥ 39 శ్లో॥కముల వ్రాయఁబడినవి.

క్లైబ్యం మాస్మగమః పార్థ నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే।
క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త్యక్త్వోత్తిష్ఠ పరంతప॥ ౩॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, క్లైబ్యం మాస్మగమః= అధైర్యమును పొందకుము- త్వయి ఏతత్ నోపపద్యతే= నీయందు ఇది తగదు- (హే)పరంతప!= శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా!, క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త్యక్త్వా= తుచ్ఛమైన మనస్సునందలి పిరికితనమును విడిచి, ఉత్తిష్ఠ= లెమ్ము- యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండుమనుట.

మాధ్వటీకలో క్లైబ్యమ్= క్లీబత్వము, భయము, అని రెండర్థములు వ్రాయఁబడినవి.

అర్జున ఉవాచ

కథం భీష్మమహం సంఖ్యే ద్రోణంచ మధుసూదన।
ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి పూజార్హావరిసూదన॥ ౪॥

హే అరిసూదన! మధుసూదన!=ఓ శత్రువులను చంపువాఁడా!, శ్రీకృష్ణుఁడా!, పూజార్హౌ భీష్మం ద్రోణంచ= పూజింపఁదగినవారగు భీష్ముని ద్రోణునిని(గూర్చి), అహం సంఖ్యే ఇషుభిః కథం ప్రతియోత్స్యామి= నేను యుద్ధమునందు బాణములచేత ఎట్లు ఎదిరించి యుద్ధముచేయఁగలను?.

మాధ్వటీకలో అరిసూదన అనుదానికి చక్రముచేత శత్రువులను జంపువాఁడా! అనియర్థము వ్రాయఁబడినది- ప్రతి అని పదచ్ఛేదముచేయఁబడి భీష్మం ద్రోణం ప్రతి అని అన్వయింపఁబడినది.

గురూనహత్వా హి మహానుభావాన్
శ్రేయో భోక్తుం భైక్షమపీహ లోకే।
హత్వార్థకామాంస్తు గురూనిహైవ
భుఞ్జీయ భోగాన్ రుధిరప్రదిగ్ధాన్॥ ౫॥

మహానుభావాన్ గురూన్ అహత్వా= గొప్పప్రభావముగల పెద్దలను చంపక, ఇహ లోకే భోక్తుమ్ భైక్షమపి శ్రేయః= ఈ లోకమునందు అనుభవింపను భిక్షాన్నమైనను మేలు- అర్థకామాన్ గురూన్ హత్వాతు= ధనమును కోరెడి గురువులను చంపియో, ఇహైవ రుధిరప్ర

దిగ్ధాన్ భోగాన్ భుఞ్జీయ=ఈలోకమునందే రక్తముచేఁ బూయఁ బ
డిన భోగములను అనుభవింపవలయును.

మధుసూదనటీకలో హితమహానుభావాన్ అని ఏకపదముగాఁగూ
డ విభజింపఁబడి, హిమ=చలువను, హ=పోఁగొట్టెడియ గ్నియొక్క
కానీ సూర్యునియొక్క కానీ, అనుభావాన్=ప్రభావముగల అనియ
ర్థము వ్రాయఁబడినది- ఉత్తరార్ధములో అర్థకామాన్ భోగాన్
=అర్థకామస్వరూపములైన భోగములను అనియు నన్వయింపఁబడి
నది- మాధ్వటీకలో ఈయన్వయమే వ్రాయఁబడినది.

నచైతద్విద్మః కతరన్నో గరీయో
యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయుః।
యానేవ హత్వా న జిజీవిషామ
స్తేఽవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః॥౬॥

నః కతరత్ గరీయః=మనకు ఏది శ్రేష్ఠమో, ఏతత్ నచవిద్మః=దీ
నిని ఎఱుఁగకున్నాము- భిక్షాచరణయుద్ధములలో నేది శ్రేష్ఠమో తె
లియదనుటయని మధుసూదనటీక - యుద్ధమును చేయుటమానుటలలో
నేది శ్రేష్ఠమో తెలియదనుటయని మాధ్వటీక- (వయమ్) జయేమ
యద్వా=(మనము) జయింతుమేమో- నః (ధార్తరాష్ట్రాః) జయేయుః
యదివా=మనను (ధార్తరాష్ట్రులు) జయింతురేమో- యాన్ హ
త్వా (వయమ్) నైవజిజీవిషామః=ఎవ్వరిని చంపి (మనము) జీవిం
పనేకోరమో, తే ధార్తరాష్ట్రాః ప్రముఖే అవస్థితాః=ఆ ధార్త
రాష్ట్రులు ఎదుటనిలిచినవారు- మధుసూదనటీకలో ధార్తరాష్ట్రు
లనఁగా ధృతరాష్ట్రసంబంధులగు భీష్మద్రోణాదులని వివరింపఁబడి
నది

కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః
పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మసమ్మూఢచేతాః।
యచ్ఛ్రేయ స్స్యా న్నిశ్చితం బ్రూహి తన్మే
శిష్య స్తేఽహం శాధిమాం త్వాం ప్రపన్నమ్॥౭॥

కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః=లోభముచేఁగలిగిన దోషముచేత తిర
స్కరింపఁబడిన స్వభావముగలవాఁడనును, ధర్మసమ్మూఢచేతాః=

ధమఃమునందు సందేహమును పొందినమనస్సుకలవాఁడనునై, త్వామ్ పృచ్ఛామి = నిన్ను అడుగుచున్నాను- యత్ నిశ్చితం శ్రేయః స్యాత్ = ఏది నిశ్చయింపఁబడిన మేలు అగునో, తత్ మే బ్రూహి = దానిని నాకు చెప్పుము- తే అహమ్ శిష్యః = నీకు నేను శిష్యుఁడను- త్వామ్ ప్రపన్నమ్ మామ్ శాధి = నిన్ను ఆశ్రయించిన నన్ను శాసింపుము.

స్వల్పమైనను ధనక్షయమును ఎవ్వఁడు సహింపఁడో వాఁడు కృపణుఁడని లోకములోఁ జెప్పఁబడును- అట్టివాఁడగుటచేత ఆత్మజ్ఞానము లేనివాఁడెల్ల కృపణుఁడనఁబడును- అట్టి కార్పణ్యమువలన ఈ జన్మమున వీరె నావారు వీరు చచ్చినచో నాబ్రదుకేల అనికలిగెడు మమకారమే దోషము. అని మధుసూదనటీక.

కార్పణ్యమనఁగా స్వజనమును చంపెదననెడి మనోదీనత్వము- దానిచేతను కులక్షయమువలనఁ గలిగెడి దోషముచేతనునని రామానుజీయటీకయు మాధ్వటీకయు- స్వభావమనఁగా పౌరుషము అని మాధ్వటీక- ధైర్యము మొదలయినది అని రామానుజటీక.

నహి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యా
ద్య చ్ఛోక ముచ్ఛోషణ మిన్ద్రియాణామ్।
అవాప్య భూమా వసపత్న మృద్ధం
రాజ్యం సురాణా మపి చాధిపత్యమ్॥౮॥

ఇన్ద్రియాణామ్ ఉచ్ఛోషణమ్ మమ శోకమ్ = ఇంద్రియములను మిక్కిలి ఇగుర్చఁజేసెడి నా దుఃఖమును, యత్ అపనుద్యాత్ (తత్) = ఏది పోఁగొట్టునో (దానిని), భూమౌ అసపత్నమ్ ఋద్ధమ్ రాజ్యమ్ = భూమిలో శత్రువులులేని సమృద్ధిగల రాజ్యమునను సురాణామ్ ఆధిపత్యంచ = దేవతలయొక్క ఆధిపత్యమునను, అవాప్యాపి పొందియును, (అహమ్) నపశ్యామిహి = (నేను) కానకున్నానుగదా.

సంజయ ఉవాచ.

ఏవ ముక్త్వా హృషీకేశం గుడాకేశః పరంతపః।
న యోత్స్య ఇతి గోవిన్ద ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవ హ॥౯॥

పరంతపః గుడాకేశః=శత్రువులను తపింపఁజేసెడి అర్జునుఁడు, హృషీకేశం(ప్రతి) ఏవమ్ ఉక్త్వా=శ్రీకృష్ణునిం(గూర్చి) ఇట్లు చెప్పి నయోత్స్యే ఇతి ఉక్త్వా=యుద్ధముచేయను అని పలికి, తూష్ణీం బభూవహ=ఊరకుండెను

హ అనునది ఆశ్చర్యమును తెలుపఁజేయును అని రామానుజీయటీక.

> తమువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత।
> సేనయో రుభయో ర్మధ్యే విషీదన్త మిదం వచః॥౧౦॥

(హే) భారత!=ఓ ధృతరాష్ట్రుఁడా!, హృషీకేశః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, ఉభయోః సేనయోః మధ్యే=రెండు సేనల నడుమను, విషీదన్తమ్ తమ్=దుఃఖించుచున్న ఆ అర్జునుని గూర్చి, ప్రహసన్నివ ఇదమ్ వచః ఉవాచ=పరిహసించుచున్నట్లున్నవాఁడై ఈ వాక్యమును పలికెను

జ్ఞానవంతుఁడవైనను నీకు ఇట్టి దుర్బుద్ధి ఎట్లు కలిగెనని పరిహాసము చేయుచును అని మాధ్వటీకలో వివరింపఁబడినది.

ఈ వాక్యము అనఁగా నత్వేవాహంజాతునాసమ్(౨అ॥౧౨శ్లో)అనునది మొదలు అహంత్వాసర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామిమాశుచః (౧౮అ॥౬౬శ్లో)అనుశ్లోకమువఱకునుండెడి భగవద్గీతలను అని రామానుజభాష్యము.

దృష్ట్వాతు పాణ్డవానీకమ్(౧అ॥౨శ్లో)అనునది మొదలు, నయోత్స్య ఇతి గోవిన్ద ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవహ(౨అ॥౯శ్లో) అనువఱకును జెప్పఁబడిన గ్రంథము, ప్రాణుల సంసారదుఃఖమునకు బీజభూతముల గు(విత్తనములగు) శోకమోహములు పుట్టుటకు కారణమును తెలియఁజేయును- ఎట్లన్నను- కథంభీష్మమహంసంఖ్యే(౨అ॥౪శ్లో)ఇత్యాదిగ్రంథముచేత, అర్జునునకు కలిగిన శోకమోహములు, రాజ్యము గురువులు పుత్రులు మిత్రులు(చెలికాండ్రు) సుహృత్తులు(ఉపకారకులు) స్వజనము సంబంధులు బంధువులు, వీరియందు, నేను వీరివాఁడను వీరు నావారు అనెడి భ్రాంతివలనగలిగిన స్నేహమునకు భంగము వచ్చు

ట కారణముగాఁ గలిగినవిగాఁ దెలియఁజేయఁబడినవి- ఈశోకమోహములచేత వివేకజ్ఞానశూన్యుఁడై యర్జునుఁడు, స్వయముగాఁబ్రవర్తించిన యుద్ధమునుండియు మరలెను- తనకు తగని భిక్షమెత్తుట మొదలగువానిం జేయుట కుద్దేశించెను- కాఁబట్టి శోకమోహాది దోషములతోఁగూడిన యందఱు ప్రాణులకును స్వయముగానె స్వధర్మమును విడుచుటయు నిషిద్ధమును సేవించుటయు తటస్థించును- స్వధర్మమునఁబ్రవర్తించినప్పటికిని వారి మనోవాక్కాయముల ప్రవృత్తి ఫలోద్దేశపూర్వకంబును అహంకారముతోఁగూడినదియును గానేయుండును- దానివలన పుణ్యపాపములు వృద్ధిబొంది జన్మసుఖదుఃఖప్రాప్తిస్వరూపంబగు సంసారము ఎడతెగకుండును- కాఁబట్టి, సంసారబీజములు శోకమోహములనియు, అవిసర్వకర్మసంన్యాస(అన్నికర్మములను విడుచుట)పూర్వకంబగు నాత్మజ్ఞానముననె కాని మఱియొక్క-దానివలన నివర్తింపవనియు, సర్వలోకానుగ్రహముకొఱకు ఉపదేశింపఁగోరినవాఁడై వాసుదేవుఁడు అర్జునుని నిమిత్తముగాఁ జేసికొని ఈపైగ్రంథమును చెప్పుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రసక్తిలేనిచోట గలిగిన స్నేహకారుణ్యములచేత వ్యాకులుఁడై క్షత్రియులకు పరమధర్మమైన యుద్ధమును అధర్మముగాఁ దలంచుచు, ధర్మమును తెలియఁగోరి శరణాగతుఁడైన యర్జునునింగూర్చి,—ఆత్మతత్త్వజ్ఞానంబును ఫలోద్దేశములేనియుద్ధము ఆత్మప్రాప్తికిసాధనమనెడిజ్ఞానంబును కలుగక ఈతని యజ్ఞానము శమింపదనితలంచి భగవంతునిచే నధ్యాత్మశాస్త్రారంభము చేయఁబడినది- అనిరామానుజభాష్యము.

ధర్మంబును జ్ఞానంబును లోకంబున నశింపఁగా కరుణాశీలురగు బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదులచేఁ బ్రార్థింపఁబడినవాఁడై జ్ఞానమును తెలియఁజేయుటకై భగవంతుఁడు వ్యాసుఁడుగానవతరించెను- వేదార్థజ్ఞానములేక సంసారములో క్లేశముంజెందుచుండెడి స్త్రీశూద్రాదులకుంగూడ ధర్మజ్ఞానద్వారంబున మోక్షము కలుగవలయునని మహాభారతమును రచియించెను- దానిలో సర్వభారతార్థసంగ్రహమై వాసుదేవార్జునసంవాదరూపమై భారతమనెడికల్పవృక్షమునకు ఫల

రందమునంటిదైన గీతను రచియించెను. రెండుసేనలనడుమను బాంధవాదిమోహామనెడి వలలో జిక్కుకొని విషాదమునుపొందుచున్న యర్జునునింగూర్చి భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

అశోచ్యా నన్వశోచస్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే।
గతాసూ నగతాసూంశ్చ నానుశోచన్తి పణ్డితాః॥ ౧౧॥

త్వమ్ అశోచ్యాన్ అన్వశోచః = నీవు దుఃఖింపఁదగనివారింగూర్చి దుఃఖించితివి. ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే = తెలివిఁబుట్టినమాటలను గూడ చెప్పుచున్నావు. పణ్డితాః గతాసూన్ అగతాసూంశ్చ నానుశోచన్తి = ఆత్మజ్ఞానముకలవారు ప్రాణములుపోయినవారింగూర్చియు ప్రాణములుపోనివారింగూర్చియు దుఃఖింపరు.

ప్రజ్ఞావాదములనునవి దేహస్వభావమును జీవుని స్వభావమునుం దెలియఁజేసెడి మాటలు. గతాసూన్ అనుశబ్దమునకు శరీరములును, అగతాసూన్ అనుశబ్దమునకు జీవులును అర్థము. అని రామానుజభాష్యము.

ప్రజ్ఞావాదములనఁగా నీబుద్ధివలనఁగలిగిన వాదములని మధ్వభాష్యము.

నత్వేవాహం జాతునాసం నత్వం నేమే జనాధిపాః।
నచైవ న భవిష్యామ స్సర్వే వయ మితఃపరమ్॥ ౧౨॥

అహమ్ జాతు నాసమ్ (ఇతి) తు నైవ = నేను ఒకప్పుడును లేకుంటిని (అనునది) లేదు. త్వమ్ (నాసీరితి) న = నీవు (లేకుంటివనునది) లేదు. ఇమే జనాధిపాః (నాసన్నితి) న = ఈ రాజులు (లేకుండిరనునది) లేదు. వయమ్ సర్వే ఇతః పరమ్ నభవిష్యామః (ఇతి) చ నైవ = మనము అందఱము ఇఁకమీఁదను లేకపోయెదము (అనునది) యును లేదు.— సర్వేశ్వరుఁడనగు నేనెట్లు నిత్యుఁడనో అట్లు జీవులును నిత్యులే యనుట.

ఆత్మ యొకటియె యైనను శరీరములభేదము ననుసరించి బహుత్వము చెప్పఁబడినది. అని శంకరభాష్యము.

దేహినోఽస్మిన్ యథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా।
తథా దేహాన్తరప్రాప్తి ర్ధీర స్తత్రనముహ్యతి॥౧౩॥

దేహినః అస్మిన్ దేహే=ఆత్మకు ఈదేహమున, కౌమారమ్ యౌవనమ్ జరా యథా (భవన్తి)=బాల్యంబును యౌవనంబును ముదిమియు నెట్లు (కలుగుచున్నవో), తథా దేహాన్తరప్రాప్తిః (భవతి)=అట్లె మఱియొకశరీరమును పొందుటయును (కలుగుచున్నది)- తత్ర ధీరః నముహ్యతి=ఆవిషయమున బుద్ధిమంతుఁడు మోహమునుం జెందఁడు.

కౌమారాద్యవస్థలుకలిగినప్పుడు ఆత్మ పుట్టుటయు అవి పోవునప్పు ఆత్మ నశించుటయు నెట్లులేదో అట్లు శరీరాంతరము కలుగుటయు ను అవికారియు నొకఁడునగు నాత్మకె కలుగుచున్నది- అని శంకర భాష్యము.

ఒకయవస్థపోయి మఱియొకయవస్థకలుగునప్పుడు ఆత్మస్థిరుఁడను జ్ఞానముండుటచేత ఆత్మ నశించెననుకొని శోకమునుజెందుట యెట్లులేదో, అట్లె ఒకదేహమునుండి మఱియొకదేహమును జెందునప్పుడును ఆత్మస్థిరుఁడను జ్ఞానముకలవాఁడు దుఃఖింపఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము దేహమున జీవుఁడున్నాఁడను సంశమును సాధించును- అదియెట్లన్నను, ఈజన్మంబున బాల్యాది శరీరములు వేఱువేఱైనను, ఏనేను కుమారశరీరము కలవాఁడనైతినో ఆనేనే యౌవన శరీరము కలవాఁడనగుచున్నాను, అనునమభవమువలన జీవుఁడొకఁ డెట్లు సిద్ధుఁడయ్యెనో, శరీరాంతరమును పొందునప్పుడును ఇట్లె- చచ్చినశరీరమునకు బాల్యాద్యవస్థానుభవము లేదుగదా- ఇంతియ కాక యపౌరుషేయంబగుటను ప్రమాణతమంబైన వేదంబు నిందుప్రమాణము- కావున కుయుక్తులచేత ధీరుఁడగువాఁడు మోహమునుం జెందఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

మధ్వభాష్యంబున ఈశ్లోకమునకును వెనుకటి శ్లోకమునకును మఱియొకవిధముగాఁగూడ తాత్పర్యము వ్రాయఁబడినది—జీవనాశమునుం బట్టియైనను శరీరనాశమునుం బట్టియైనను గదా శోకమునుం జెందవలసివచ్చి-

అంచుజీవులు నిత్యులగుటవలన జీవనాశముంబట్టి శోకింపనక్కఱలేదని న త్వేవాహమ్ అను శ్లోకమునకు తాత్పర్యము- ఇంక శరీరనాశముం నకును దుఃఖింపనక్కఱలేదు- బాల్యాదిశరీరములుపోయి యౌవనాదిశరీరములువచ్చినప్పుడెట్లు శోకములేదో అట్లే ఈ శరీరముపోయి మఱియొకశరీరము వచ్చునప్పుడు నని దేహినోస్మిన్ అను శ్లోకమునకు తాత్పర్యము.

మాత్రాస్పర్శాస్తు కౌన్తేయ శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖదాః।
ఆగమాపాయినో నిత్యా స్తాం స్తితిక్షస్వ భారత॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కున్తీపుత్రుండా!, మాత్రాస్పర్శాః శీతోష్ణ సుఖదుఃఖదాః=శబ్దాదివిషయ సంబంధములు చలివేడిమొదలగు సుఖదుఃఖములనిచ్చునవి- ఆగమాపాయినః=రాకపోకలుగలవి- ఎన్నఁగా నొకప్పుడుండి మఱియొకప్పుడు లేకుండునవి- (కావున నె), అనిత్యాః=అనిత్యములు- (హే)భారత! తాన్ తితిక్షస్వ=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా! వానిని సహింపుము.

చలువయు కాలభేదమున సుఖమును దుఃఖమునుంగూడ కలుగఁజేయును- వేడియున్నట్లె- మాత్రలనఁగా ఇంద్రియములు- వానికి విషయములతోడి సంబంధములుగానీ వాని విషయములుగానీ మాత్రాస్పర్శములు- అని శంకరభాష్యము.

శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడి విషయములును వానికి ఆశ్రయములైన పంచభూతంబులును తన్మాత్రల* చేఁ గలిగినవిగాన మాత్రలనఁబడును- వానికి శ్రోత్రాదీంద్రియములతోడి సంబంధములె మాత్రాస్పర్శములు- అని రామానుజభాష్యము.

మాత్రలనఁగా విషయములు- వానితోడిసంబంధములు మాత్రాస్పర్శములు- అని మధ్వభాష్యము.

యంహి నవ్యథయన్త్యేతే పురుషం పురుషర్షభ।
సమదుఃఖసుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే॥ ౧౫॥

(హే)పురుషర్షభ!=(ఓ)పురుషశ్రేష్ఠుండా, సమదుఃఖసుఖమ్ ధీరమ్ యమ్=సమములైన సుఖదుఃఖములుకలవాఁడును ధైర్యముకలవాఁడు

* తన్మాత్రలనిరూపణమును సృష్టిసంగ్రహమునఁజూడనగు.

నను నెవ్వనిని, ఏతె నవ్యథయన్తి=ఇవి బాధింపవో, సహి అమృతత్వాయ కల్పతె=వాడుగదా మోక్షమునకు సమర్థుడగుచున్నాడు.

ధీరమ్= బుద్ధిమంతుని- అని శంకరభాష్యము

పురిశయః పురుషః (శరీరమున పరుండువాడుగాన పురుషుడనబడును) అనువిగ్రహమునుపట్టి శరీరముతోనుండగానే యెవ్వనిమాత్రాస్పర్శములు బాధింపవో - ఇట్లుబాధింపబడకుండుటకు సమదుఃఖసుఖత్వము హేతువు- దానికి ధైర్యము హేతువు- అని మధ్వభాష్యము.

నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః।
ఉభయోరపి దృష్టోన్తస్త్వనయోస్తత్త్వదర్శిభిః॥ ౧౬॥

అసతః భావః నవిద్యతే=లేనిదానికి కలిమి లేదు- సతః అభావః న విద్యతే=కలదానికి లేమి లేదు- అనయోః ఉభయోరపి అన్తః=ఈ రెంటియొక్కయు నిర్ణయము, తత్త్వదర్శిభిః దృష్టః=తత్త్వమునెఱిగినవారిచే తెలియబడినది.

ఘటము(కుండ)కలదు, పటము(బట్ట)కలదు, చెట్టుకలదు, గోడకలదు ఇత్యాది జ్ఞానములన్నిటియందును కలదు అనునంశమొక్కటి కలదు. అది మాఱుటలేదుగాన వికారముకానిది- మిగిలిన ఘటపటాదులొక్కొక్కజ్ఞానమునకొక్కొక్కటిచొప్పున మాఱుచున్నవిగాన వికారములనబడును. ఈవికారములన్నియు నొకప్పుడున్నను మఱియొకప్పుడులేకుండునుగాన లేనివియె- కావున నసత్తులనబడును- కలదు అనుదానికి ఒక్కప్పుడును లేకపోవుట లేదుగాన అదిసత్తు- ఈసత్తె బ్రహ్మమనియు నాత్మయనియుం జెప్పబడినది- ఈయంశమె ఈశ్లోకతాత్పర్యమని శంకరభాష్యము.

అసత్తనగా నశించెడి స్వభావముకలదియగు శరీరము- సత్తుఅనగా నట్టిదికానిజీవుడు- అసత్తగుదేహము సత్తగుట, అనగా, నశింపనిదియగుట లేదు- సత్తునకు అనగా నశింపనిజీవునకు అభావము అనగా అసత్తగుటలేదు- ఇట్లు శరీరాత్మవివేకము తత్త్వజ్ఞులచేదెలియంబడినది. అని రామానుజభాష్యము.

విద్యతేభావః అనునప్పుడు విద్యతే అభావః అని పదచ్ఛేదము- అ

సత్తునకు అనఁగా కారణంబునకును లేమిలేదు. సత్తునకును అనఁగా బ్రహ్మంబునకును లేమిలేదు. అనఁగా ప్రకృతియును ఆత్మవలె నిత్యమే యనుట. అని మధ్వభాష్యము.

అవినాశితు తద్విద్ధి యేన సర్వమిదం తతమ్।
వినాశ మవ్యయ స్యాస్య నకశ్చి త్కర్తు మర్హతి॥౧౭॥

యేన ఇదంసర్వం తతమ్=దేనిచేత ఇదియంతయు వ్యాపింపఁబడిన దో, తత్ అవినాశి విద్ధి=దానిని నాశములేనిదానిగా నెఱుంగుము. అవ్యయస్య అస్య=వికారములేనిదగుదీనికి, కశ్చిత్=ఎవ్వఁడును, వినాశం కర్తుం నార్హతి=వినాశమును కలుగఁజేయఁ దగఁడు.

ఈశ్లోకము బ్రహ్మతత్త్వముంగూర్చినదియని శంకరభాష్యము.

ఈశ్లోకము ఆత్మతత్త్వవిషయమైనది. అచేతనములయందంతటను చేతనులు వ్యాపించియున్నారని తాత్పర్యమని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము వేదాది నిత్యత్వవిషయము. ఉత్తరార్ధముచే శాపను మొదలగువానిచేఁగూడ నాశములేదని చెప్పఁబడుచున్నది. అని మధ్వభాష్యము.

అన్తవన్త ఇమే దేహా నిత్యస్యోక్తా శ్శరీరిణః।
అనాశి నోఽప్రమేయస్య తస్మాద్యుధ్యస్వభారత॥౧౮॥

నిత్యస్య అప్రమేయస్య అనాశినః శరీరిణః=నిత్యుఁడును జ్ఞానమునకు విషయముకానివాఁడును నాశములేనివాఁడునగు శరీరి(శరీరముకల వాని)యొక్క. ఇమే దేహాః అన్తవన్తః ఉక్తాః=ఈ శరీరములు నాశముకలవిగాఁ జెప్పఁబడినవి. (హే)భారత!=తస్మాత్ యుధ్యస్వ=(ఓ)యర్జునా! ఆహేతువువలన యుద్ధముచేయుము.

ఎండమావులను చూచినపైఁబుట్టిన జలజ్ఞానము తగిన ప్రమాణము వలన నివర్తించునట్లును, స్వప్నమునందలి మాయాశరీరములు జాగ్రదవస్థయందు లేనియట్లును, ఈ దేహములును అంతము కలవి. శరీరియనఁగా నాత్మ. అప్రమేయుఁడనఁగాఁ బ్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే నేర్పఱుపశక్యముకానివాఁడనుట. అని శంకరభాష్యము.

శరీరఅనఁగా ఆత్మ. దేహశబ్దమునకు పోగుచేయఁబడినది యని వ్యుత్పత్త్యర్థము. జీవుఁ డెప్పుడును మనచేఁ దెలియఁబడెడి జ్ఞా

పరోక్షులపకై, తెలియఁబడెడి వస్తువుగాఁ దెలియఁబడదు. వాఁడేమే మన్నను, తెలిసికొనెడి వాఁడుగాఁ దెలియఁబడుచున్నాఁడు- ఇదియె యప్రమేయశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది- అని రామానుజభాష్యము.

అప్రమేయశబ్దమునకు, అప్రమేయుఁడను నీశ్వరునితో సమానమైన రూపముకలవాఁడు, అనఁగా నీశ్వరప్రతిబింబమని యర్థము - ఈశ్వరుని ప్రతిబింబము జీవుఁడగుటకు అద్దమువంటి ఉపాధి జీవస్వరూపమే- లోకములోఁ బ్రతిబింబము నశించుటకు బింబము దగ్గిర లేకపోవుట నిమిత్తము- ఈశ్వరప్రతిబింబమగు జీవునికి అట్టి నాశము లేదు- అని మధ్వభాష్యము,

య ఏనం వేత్తి హన్తారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్।
ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే॥ ౧౯॥

ఏనం హన్తారం యః వేత్తి=వీనిని కొట్టెడివానినిగా నెవ్వఁడు ఎఱుంగుచున్నాఁడో, ఏనం హతం యః మన్యతే=కొట్టఁబడినవానినిగా నెవ్వఁడు తలంచుచున్నాఁడో, తౌ ఉభౌచ నవిజానీతః=వారు ఇద్దఱును ఎఱుంగకున్నారు- (అనఁగా ఎఱుంగనివారు) అయమ్ నహన్తి=ఈతఁడు కొట్టుచున్నవాఁడు కాఁడు- నహన్యతే =కొట్టఁబడుచున్నవాఁడును కాఁడు.

ఇది వేదమంత్రమని శంకరాచార్యులవారిచేఁ జెప్పఁబడినది.

కొట్టెడివాఁడగుట యనుకర్తృత్వంబును, కొట్టఁబడెడివాఁడగుట యనెడి కర్మత్వంబును, వికారంబులుగాన బ్రహ్మమునందు లేవని తాత్పర్యము- అని శంకరభాష్యము.

ఏనం హన్తారమ్, అనునవి విశేష్యవిశేషణములు కావు- ఈజీవునింగూర్చి చెడఁగొట్టెడిదానిగా నగ్నిమొదలగుదాని నెవ్వఁడు తలంచుచున్నాఁడో, ఈజీవుఁడు చెడఁగొట్టఁబడినవాఁడని యెవ్వఁడు తలంచుచున్నాఁడో, వారిద్దఱును ఎఱుంగనివారు- ఈయగ్నిమొదలగునది చెడఁగొట్టుచున్నది కాదు, వీడు చెడఁగొట్టఁబడుచున్నవాఁడు కాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈజీవుని * స్వతంత్రముగాఁ గొట్టువానిగానును, కొట్టఁబడెడివానిగాదును తలంచువాఁడు ఎఱుంగనివాఁడు-ప్రతిబింబమునకు బింబ

మునుపటియే కదా వ్యాపారము- జీవుఁడు ఈశ్వరప్రతిబింబముకదా అ
ని మధ్వభాష్యము.

నజాయతే మ్రియతేవా కదాచి
న్నాయంభూత్వా భవితావా నభూయః।
అజో నిత్యశ్శాశ్వతోఽయం పురాణో
నహన్యతే హన్యమానే శరీరే॥౨౦॥

అయం నజాయతే=ఈయాత్మ పుట్టుచుండువాఁడుకాఁడు- నమ్రి
యతేవా=చచ్చువాఁడునుకాఁడు- అయం కదాచిత్ నభూత్వా భూ
యః భవితావా న=ఇతఁడు ఒకప్పుడు లేకుండి తిరిగియు కలు
గువాఁడైనను కాఁడు- అయమ్ అజః=ఈతఁడు పుట్టనివాఁడు-నిత్య
=నాశములేనివాఁడు- శాశ్వతః=ఎల్లప్పుడునుండువాఁడు- పురాణః
=పురాతనుఁడు- శరీరే హన్యమానే నహన్యతే=శరీరము చెడఁగొ
ట్టఁబడుచున్నను చెడఁగొట్టఁబడకయున్నాఁడు

ఇది వేదమంత్రమని శంకరాచార్యులవారును మధ్వాచార్యులవా
రును చెప్పిరి.

నాయంభూత్వా భవితావా నభూయః అనుదానికి రెండన్వయ
ములు- (౧) అయం భూత్వా నభవితా న=ఈతఁడు కలిగియుండి
లేకుండఁబోవువాఁడు కాఁడు- ఇది నశింపఁడనుదానికి హేతువు- (౨)
అయం నభూత్వా భవితా న=ఈతఁడు లేకుండి కలుగఁబోవువాఁ
డు కాఁడు- ఇది పుట్టఁడు అనుదానికి హేతువు- అనిత్యవస్తువులకు
ఆఱు అవస్థలు కలవు- వానిని భావవికారంబులందురు- అవియెవ్వి
యనిన. ౧ జాయతే(పుట్టుట)- ౨ అస్తి(కలిమి)- ౩ విపరిణమతే(పరిణ
మించుట)- ౪ వర్ధతే(ఎనుగుట)- ౫ అపక్షీయతే(తగ్గుట)- ౬ వినశ్య
తి(నశించుట)- ఇందు మొదటిదియు నాఱవదియు నగు భావవికార
ములు వెనుకటి పదములచే నిషేధింపఁబడినవి- శాశ్వతశబ్దముచే ఎ
ల్లప్పుడు నొకవిధముగా నుండువాఁడను నర్థమున అపక్షయమనఁబ
డి అయిదవ భావవికారము నిషేధింపఁబడుచున్నది- పురాణశబ్దమున
కు పురాఽపినవః అని నిర్వచనము- అనఁగా మునుపును క్రొత్తవాఁ
డేయనియర్థము- మునుపటికంటె ఇప్పుడు క్రొత్తదనము కలుగ

దని తాత్పర్యము- ఈవిశేషణము, వృద్ధియనెడి నాల్గవభావవికారము ను నిషేధించుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

ఈయాత్మ మనదేహములవలె పుట్టుచుండుటయు నశించుచుండుట యు లేదు- కల్పాదియందు పుట్టి కల్పాంతమునందు నశించెడి ప్రజాప త్యాది శరీరములవలె ఒకప్పుడు పుట్టి చాలకాలముండి నశించువాఁడు నుకాఁడు- శాశ్వతుఁడనుటచే ప్రకృతివలె ఎల్లప్పుడును వికారములుకాని పరిణామములం జెందువాఁడుగూడ కాడనుట- పురాణుఁడనఁగా పు రాపినవః అను నిర్వచనముచే ఎల్లప్పుడును అపూర్వముగానె అనుభ వింపఁబడఁదగినవాఁడనుట- అని రామానుజభాష్యము.

నాయమ్ అనునప్పుడు నా, అయమ్ అని పదచ్ఛేదము- నా అనఁగా పురుషుఁడు, అనఁగా జీవుఁడు, ఈశ్వరజ్ఞానమువలె, కలిగియుండియె వెండియు కలుగుచుండువాఁడును కాఁడు- అజుఁడు నిత్యుఁడు, అనఁ గా పుట్టుకలేనివాఁడును నిత్యుఁడునగు ఈశ్వరునిం బోలినవాఁడు- శాశ్వతుఁడు, అనఁగా ఎల్లప్పుడు నొకవిధముగానుండువాఁడు- పు రాణుఁడైనను, అనఁగా (పురమ్ దేహమ్ అణతి) శరీరమును పొం దియున్నవాఁడైనను, శరిరము కొట్టఁబడినదగుచుండఁగా ఈజీవుఁడు కొట్టఁబడఁడు- ఇట్లైటింగినవాఁడు ఎట్లు కొట్టించును, ఎట్లు కొట్టును. అని మధ్వభాష్యము.

వేదా వినాశినం నిత్యం య ఏన మజమవ్యయమ్।
కథం సపురుషః పార్థ కం ఘాతయతి హన్తి కమ్॥

పార్థ!=అర్జునుఁడా!, అవినాశినమ్ అజమ్ అవ్యయమ్ నిత్యమ్ ఏనమ్=నాశములేనివాఁడును పుట్టుకలేనివాఁడును క్షయములేనివాఁ డును (కావుననె)నిత్యుఁడునగు ఈయాత్మను, యః వేద=ఎవ్వఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సపురుషః కథం హన్తి?=ఆపురుషుఁడు ఎట్లు కొట్టుచున్నాఁడు?- కం హన్తి=ఎవ్వని కొట్టుచున్నాఁడు- కం ఘాతయతి=ఎవ్వని కొట్టింపుచున్నాఁడు.

అవినాశియనఁగా ఆఱవభావవికారములేనివాఁడు- నిత్యుఁడనఁగా పరిణామము(౩వ భావవికారము) లేనివాఁడు- అజుఁడనఁగా పుట్టుక (౧ భావవికారము) లేనివాఁడు- అవ్యయుఁడనఁగా వృద్ధిక్షయములు

(౬-౫ భావవికారములు) లేనివాఁడు- బ్రహ్మజ్ఞానము గలవాఁడు అన్నికర్మములనుండియు ముక్తుఁడును- అని శంకరభాష్యము.

నిత్యమైన ఆత్మస్వరూపము నెఱింగినవాఁడు శరీరమును చెడఁగొట్టుచు, ఆత్మను చెడఁగొట్టుచున్నానని యెట్లు అనుకొనును?- అని తాత్పర్యము అని రామానుజభాష్యము.

అవినాశియనఁగా నైమిత్తిక(కారణాంతరములవలనగలిగిన)వినాశము లేనివాఁడు- నిత్యుఁడనఁగా స్వాభావిక(స్వతస్సిద్ధమైన)నాశము లేనివాఁడు- అవినాశియనఁగా దోషములతోఁగూడనివాఁడనియు, నిత్యుఁడనఁగా ఎల్లప్పుడు నుండువాఁడనియుఁ, జెప్పవచ్చును- అని మధ్వభాష్యము.

వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ
నవాని గృహ్ణాతి నరోఽపరాణి।
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా
న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ॥ ౨౨॥

నరః జీర్ణాని వాసాంసి విహాయ=మనుష్యుఁడు శిథిలములైన బట్టలను వదిలి, నవాని అపరాణి యథా గృహ్ణాతి=క్రొత్తవియగు ఇతరవస్త్రములను ఎట్లు స్వీకరించుచున్నాఁడో, తథా దేహీ జీర్ణాని శరీరాణి విహాయ=అట్లు జీవుఁడు ముదిమికలిగిన శరీరములను విడిచి, నవాని అన్యాని సంయాతి=క్రొత్తవియగు ఇతరశరీరములను పొందుచున్నాఁడు.

దేహముతోనున్నను ఆత్మకు వికారములులేవు అని శంకరభాష్యము.

ధర్మయుద్ధమున శరీరములను విడిచినవారికి విడువఁబడినవానికంటె మేలగు స్వర్గశరీరంబులు కలుగుట శాస్త్రమున నున్నదిగాన, వీరిని యుద్ధములో చంపుటకు సంతోషింపవలయుంగాని దుఃఖింపనక్కఱలేదని తాత్పర్యము- అని రామానుజభాష్యము.

ఇది దేహాత్మవివేకానుభవమునకొఱకైన దృష్టాంతము- అని మధ్వభాష్యము.

నైనం ఛిన్దన్తి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః।

నచైనం క్లేదయ న్త్యాపో నశోషయతి మారుతః॥ ౨౩॥
అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ మక్లేద్యోఽశోష్యఏవచ।
నిత్య స్సర్వగత స్థాణు రచలోఽయం సనాతనః॥ ౨౪॥

శస్త్రాణి ఏనం నచ్ఛిన్దన్తి=ఆయుధములు ఈతనిని ఛేదింపవు- పావకః ఏనమ్ నదహతి=అగ్ని ఈతనిని తగులఁబెట్టదు-ఆపశ్చ ఏనమ్ నక్లేదయన్తి=నీళ్లను ఈతనిం జివికింపవు- మారుతః నశోషయతి=వాయువు ఇగుర్పదు-(కాఁబట్టి) అయమ్ అచ్ఛేద్యః=ఈతఁడు ఛేదింపఁబడఁదగనివాఁడు- అయమ్ అదాహ్యః=ఈతఁడు తగులఁబెట్టఁబడఁదగనివాఁడు- అక్లేద్యః=చివుకింపఁబడఁదగనివాఁడు-అశోష్యశ్చైవ=ఇగుర్పఁబడఁదగనివాఁడునే- నిత్యః=నిత్యుఁడు- సర్వగతః=అంతటనున్నవాఁడు- స్థాణుః=స్థిరుఁడు- (కావుననే) అచలః=కదలనివాఁడు- అయమ్ సనాతనః=ఈతఁడు చాలకాలపువాఁడు.

ఆత్మతత్త్వము తెలిసికొనుట కష్టసాధ్యమగుటను చెప్పినమాటలనె చెప్పుచు భగవంతుఁడగు వాసుదేవుఁడు బోధించెను- పౌనరుక్త్యమును ఆలోచించుచో ఆత్మతత్త్వముంగూర్చి చెప్పినదంతయు నజాయతే మ్రియతేవాకదాచిత్ (౨అ॥ ౨౦శ్లో) అని చెప్పినదానిచేత నేగతార్థమగును- అని శంకరభాష్యము.

రామానుజభాష్యమున స్థాణువనఁగా స్థిరస్వభావుఁడనియు అచలుఁడనఁగా కదలింపశక్యముకానివాఁడనియు సనాతనుఁడనఁగా పురాతనుఁడనియును అర్థవివేచనము చేయఁబడినది.

తలుచుగా నన్నిటిచేత నశింపనిదానికింగూడ కారణవిశేషమున నాశముకలుగుటకలదు- కాన అట్టి కారణవిశేషము కూడలేదనుట, నైనం ఛిన్దన్తి అనుశ్లోకమునకు తాత్పర్యము- వర్తమానమున నాశము లేక పోయినట్లు ముందును నాశము లేదనుట అచ్ఛేద్యోయమ్ అనుశ్లోకమునకు తాత్పర్యము - నిత్యసర్వగతస్థాణుః అనిపాఠము- అట్టి యీశ్వరునితో సరూపుఁడుగాన అచ్ఛేద్యత్వాదివిశేషణవిశిష్టుఁడు- శాశ్వతుఁడనుటచే ఎల్లప్పుడు నొక్క-రూపముగా నుండువాఁడని చెప్పఁబడినది- ఈశ్లోకమున స్థాణుశబ్దము నైమిత్తికముగా నైన రూపాంతరము లేదని తెలియఁజేయుచున్నది- నిత్యముగా సర్వగతుఁడైనవాఁడని యర్థాయము-

క్రోధము లేనిచో బింబధర్మములన్నియు ప్రతిబింబమున సంభవించును అని మాధ్వభాష్యము

అవ్యక్తోఽయ మచిన్త్యోఽయ మవికార్యోఽయ ముచ్యతే।
తస్మా దేవం విదిత్వైనం నానుశోచితుమర్హసి॥ ౨౫॥

అయమ్ అవ్యక్తః=ఈయాత్మ స్ఫుటపడనివాఁడు- అయమ్ అచిన్త్యః=ఈతఁడు తలంపఁబడఁదగనివాఁడు- అయమ్ అవికార్యః (ఇతి) ఉచ్యతే=ఈతఁడు వికారములనుపొందింపఁబడఁదగనివాఁడు (అని) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు- తస్మాత్ ఏనమ్ ఏవమ్ విదిత్వా=ఆ హేతువువలన ఈతని ఇట్లు తెలిసికొని, అనుశోచితుమ్ నార్హసి =విచారింపం దగవు.

ఏయింద్రియమునకును విషయము కాకపోవుటచే అవ్యక్తుఁడనియు అచింత్యుఁడనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నాఁడని శంకరభాష్యము.

ఛేదింపఁబడుటమొదలగువానికితగిన వస్తువులవలెఁ దెలియఁబడుటయు తలంపఁబడుటయు లేమిగాన ఈయాత్మ అవ్యక్తుఁడనియు అచింత్యుఁడనియుఁజెప్పఁబడుచున్నాఁడని రామానుజభాష్యము.

వెనుకఁజెప్పిన హేతువులవలననే అవ్యక్తాదిస్వరూపుఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యంవా మనుకలిగిన శరీరము
తథాపి త్వం మహాబాహో నైవం శోచితుమర్హసి॥ ౨౬॥

అథచ ఏనమ్=ఇఁకను ఈయాత్మను, నిత్యజాతమ్ నిత్యం మృతంవా మన్యసే=నిత్యముగాపుట్టినవానిగానైనను నిత్యముగా చచ్చినవానిగా నైనను తలంచెదవు, (హే) మహాబాహో!=(ఓ) మహాభుజుఁడా!, తథాపి త్వమ్ ఏవం శోచితుం నార్హసి=అట్లయినను నీవు ఇట్లు దుఃఖింపం దగవు.

ఆత్మను పుట్టుచునశించుచునుండెడి శరీరమునుగానే తలఁచితివేని, అని రామానుజభాష్యమున వివరింపఁబడినది.

ఆత్మ నిత్యుఁడైనను దేహసంయోగవియోగరూపములగు జననమరణములు ఆత్మకు మోక్షమువరకును నియతముగా కలుగునని తలంచితి వేని ఆపాటి జ్ఞానముచేతనైనను నీవు దుఃఖింపందగవు

న్నావు- అని మధ్వభాష్యము.

జాతస్యహి ధ్రువో మృత్యు ర్ధ్రువం జన్మ మృతస్యచ।
తస్మా దపరిహార్యేఽర్థే నత్వం శోచితు మర్హసి॥౨౭॥

జాతస్య మృత్యుః ధ్రువోహి=పుట్టినదానికి నాశము తప్పనిదిగదా- మృతస్య జన్మచ ధ్రువమ్=నశించినదానికి పుట్టుకయును తప్పనిదె- తస్మాత్ అపరిహార్యే అర్థే=ఆహేతువువలన పరిహరింపందగని విషయమున, త్వమ్ శోచితుమ్ నార్హసి=నీవు దుఃఖింపం దగవు.

నశించినది తిరిగియుం బుట్టుటయెట్లన్నను,—పుట్టుక నాశము:అనునవి ఉన్నద్రవ్యమునకె అవస్థావిశేషములుకాని క్రొత్తగా నొక్కవస్తువైనను లేనిది పుట్టుటలేదు- దూదియొడికినచో నూలగుచున్నది-నూలు నేసినచో బట్టయగుచున్నది బట్టచెడిపోయినయెడను నూలైననగును, దూదియైననగును- తుదకు మనకంటికి కనంబడని దూదియొక్కయవయవములైన నగుంగాని శుద్ధముగా లేకపోదు- కాంబట్టి నశించిన వస్తువెల్ల మఱియొక్కవస్తువగుట కలదుగాన, ధ్రువం జన్మమృతస్యచ, అనుటకు కొంఱంత లేదు- అని రామానుజభాష్యమున వివరింపంబడినది.

జన్మమరణములు ఆత్మకు నియతములు గాన శోకింపవలసినది లేదు- అని మధ్వభాష్యము.

అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమధ్యాని భారత।
అవ్యక్తనిధనాన్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా॥౨౮॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, భూతాని=మనుష్యాది భూతములు, అవ్యక్తాదీని=తెలియఁబడని యాదికలవి- వ్యక్తమధ్యాని =తెలియఁబడిన మధ్యముకలవి- అవ్యక్తనిధనాన్యేవ=తెలియఁబడని నాశముకలవియె- తత్ర పరిదేవనా కా=అందు విలాప మేల?

ఆశ్చర్యవ త్పశ్యతి కశ్చిదేన-
మాశ్చర్యవ ద్వదతి తథైవ చాన్యః।
ఆశ్చర్యవ చ్చైన మన్య శ్శృణోతి
శ్రుత్వాఽ ప్యేనం వేద నచైవ కశ్చిత్॥౨౯॥

కశ్చిత్ ఏనమ్ ఆశ్చర్యవత్ పశ్యతి=ఒకానొకఁడు ఈతనిని ఆశ్చ

ఎస్తువునువలె చూచుచున్నాఁడు- తథైవచ అన్యః ఆశ్చర్యవత్ వదతి-
=అట్లె మఱియొకఁడు అద్భుతవస్తువుంగురించివలె చెప్పుచున్నాఁ
డు- అన్యశ్చ ఆశ్చర్యవత్ ఏనమ్ శృణోతి=మఱియొక్కఁడు అద్భు
తమునువలె ఈయాత్మను వినుచున్నాఁడు- కశ్చిత్ ఏనమ్ శ్రుత్వా
ఽపి న వేద చ=ఒకానొకఁడు ఈయాత్మను వినియును తెలిసికొనకు
న్నాఁడు.

ఒకానొకఁడు ఈయాత్మను చూచుచున్నాఁడు- వాఁడు ఆశ్చర్యవ
స్తువువంటివాఁడు- ఒకానొకఁడు ఈయాత్మ తత్త్వముంగూర్చి చెప్పు
చున్నాఁడు- వాఁడును ఆశ్చర్యవస్తువు వంటివాఁడు- ఒకానొకఁడు ఈ
యాత్మతత్త్వముంగూర్చి వినుచున్నాఁడు- వాఁడును ఆశ్చర్యమువం
టివాఁడు- తఱుచుగా ప్రతిమనుష్యుఁడును వినియును తెలిసికొనకు
న్నాఁడు- ఒకానొకఁడు (వేయింటనొకరుఁడు) తెలిసికొనుచున్నాఁడు-
అనియును శంకరభాష్యమున యోజన చేయఁబడినది.

అద్భుతవస్తువువలెనున్న ఈజీవుని ఒకానొకఁడు చూచుచున్నాఁ
డు. ఒకానొకఁడు చెప్పుచున్నాఁడు- ఒకానొకఁడు వినుచున్నాఁ
డు- తత్త్వస్థితిలో నెవ్వఁడును ఎఱుంగఁడు- అని రామానుజభాష్య
ము.

ఆశ్చర్యవత్=దుర్లభముగా- ఎవ్వని ప్రతిబింబమైన యీయా
త్మను లెస్సగాఁ దెలిసికొనుట దుర్లభమో, ఆ యీశ్వరుని సామ
ర్థ్యముంగూర్చి చెప్పవలసినదేమి? అని యీశ్వరసామర్థ్యమును
ఈశ్లోకము చూపుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

దేహీ నిత్య మవధ్యోఽయం దేహే సర్వస్య భారత।
తస్మా త్సర్వాణి భూతాని నత్వం శోచితు మర్హసి॥౩౦॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశ్యుఁడా!, సర్వస్య దేహే (వధ్యమా
నేఽపి)= సమస్తమైన ప్రాణిజాతమునకును దేహము (చెడఁగొట్టఁ
బడుచున్నను), అయం దేహీ నిత్యమ్ అవధ్యః= ఈ దేహముకలవాఁ
డగునాత్మ నిత్యముగా చెడఁగొట్టఁబడఁదగనివాఁడు- తస్మాత్ త్వమ్
సర్వాణి భూతాని శోచితుమ్ నార్హసి=అందువలన నీవు అన్ని
భూతములంగూర్చియు దుఃఖింపఁ దగవు.

స్వధర్మమపి చావేక్ష్య న వికమ్పితు మర్హసి।
ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్ క్షత్రియస్య నవిద్యతే॥
అపిచ=ఇంతియె కాక, స్వధర్మమ్ అవేక్ష్య వికమ్పితుమ్ నార్హసి =స్వకీయమగు క్షత్రియధర్మమును ఆలోచించి చలింపం దగవు- క్షత్రియస్య ధర్మ్యాత్ యుద్ధాత్ అన్యత్ శ్రేయః నవిద్యతేహి =క్షత్రియునికి ధర్మముండప్పని యుద్ధముకంటె వేఱు మేలు లేదుగదా.

యుద్ధము ప్రాణిహింసారూపంబయినను ఆప్రాణులకు మేలైన దేహాదులఁ గలుగఁజేయుఁగాన అగ్నీషోమీయపు పశుహింసవలె ధర్మ్య[illegible]- వైద్యుఁడుజేయు శస్త్రకర్మము రోగికివలెఅగ్నీషోమీయపు పశు[illegible]ఁస పశువునకు రక్షణంబె యగును- అని రామానుజభాష్యము.

యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతమ్।
సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ లభన్తే యుద్ధ మీదృశమ్॥ ౩౨॥
(హే)పార్థ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, యదృచ్ఛయా ఉపపన్నమ్ =ప్రయత్నములేకయే చేకూరినదియు, అపావృతమ్ స్వర్గద్వారమ్ =తెఱవఁబడిన స్వర్గద్వారమైనదియునగు, ఈదృశమ్ యుద్ధమ్= ఇట్టి యుద్ధమును, సుఖినః క్షత్రియాః లభన్తే=పుణ్యముకల క్షత్రియులు పొందుచున్నారు.

ఇట్టియుద్ధము నెవ్వరు లభించుచున్నారో ఆ క్షత్రియులు సుఖవంతులు కారా! అని శంకరభాష్యమున యోజనచేయఁబడినది.

అథచేత్త్వం ధర్మ్య మిమం సంగ్రామం నకరిష్యసి।
తత స్స్వధర్మం కీర్తించ హిత్వా పాప మవాప్స్యసి॥ ౩౩॥
అథ త్వమ్ ధర్మ్యమ్ ఇమం సంగ్రామం నకరిష్యసిచేత్ =ఇఁక నీవు ధర్మమునుండితప్పని ఈ యుద్ధమును చేయకపోయెదవేని, తతః స్వధర్మం కీర్తించ హిత్వా=దానివలన స్వకీయమైన ధర్మమునను కీర్తినిని విడిచి, పాపమ్ అవాప్స్యసి=పాపమును పొందెదవు.

కీర్తి పశుపతితోఁ గలిసికొనుట మొదల[illegible]
ని శంకరభాష్యము.

స్వధర్మమును అనఁగా స్వధర్మమునకు ఫలమైన నిరతిశయ సుఖమును- కీర్తి జగమువలన కలుగునది- అని రామానుజభాష్యము.

అకీర్తించాపి భూతాని కథయిష్యన్తి తేఽవ్యయామ్।
సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిరిచ్యతే॥ ౩౪॥

తే అవ్యయామ్ అకీర్తించాపి భూతాని కథయిష్యన్తి=నీకు స్థిరమైన అపకీర్తినిఁగూడ ప్రాణులు ప్రశంసించెదరు- సంభావితస్య అకీర్తిః మరణాచ్చ అతిరిచ్యతే=గౌరవింపఁబడినవానికి అకీర్తి మరణముకంటెను నతిశయింపుచున్నది.

భయా ద్రణా దుపరతం మంస్యన్తే త్వాం మహారథాః।
యేషాంచ త్వం బహుమతో భూత్వా యాస్యసి లాఘవమ్

యేషాం త్వమ్ బహుమతో భూత్వా=ఎవ్వరికి నీవు (ఇప్పు[illegible]న్నింపఁబడినవాఁడవై, లాఘవమ్ యాస్యసి=(ఇఁక) చులకదనమును పొందఁగలవో, తే మహారథాశ్చ=ఆ (దుర్యోధనాది) మహారథులును, త్వామ్ భయాత్ రణాత్ ఉపరతమ్ మంస్యన్తే=నిన్ను భయమువలన యుద్ధమునుండి మఱలినవానిఁగా తలంతురు.

అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూన్ వదిష్యన్తి తవాహితాః।
నిన్దన్త స్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం ను కిమ్॥ ౩౬॥

తవ అహితాః=నీ శత్రువులు, తవ సామర్థ్యమ్ నిన్దన్తః=నీ సామర్థ్యమును నిందింపుచున్నవారై, బహూన్ అవాచ్యవాదాంశ్చ వదిష్యన్తి=పెక్కులైన చెప్పఁదగని ప్రసంగములను చెప్పెదరు- తతః దుఃఖతరం కిం ను?=అంతకన్న మిక్కిలి దుఃఖకరమైనది ఏది?.

హతో వా ప్రాప్స్యసే స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీమ్।
తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌన్తేయ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః॥ ౩౭॥

(హే) కౌన్తేయ!=(ఓ) కున్తీపుత్రుఁడా!, హతః స్వర్గం వా ప్రాప్స్యసే=చంపఁబడినవాఁడవై స్వర్గమునైనం బొందఁగలవు- జిత్వా మహీం వా భోక్ష్యసే=జయించి భూమినైనన ననుభవింపఁగలవు- తస్మాత్ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః ఉత్తిష్ఠ=ఆ హేతువువలన యుద్ధము[illegible] చేయఁబడిననిశ్చయముకలవాఁడవై లెమ్ము.

సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయౌ।

తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాప మవాప్స్యసి॥౩౮॥

సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా = సుఖదుఃఖములను సమములం జేసికొని, లాభాలాభౌ (సమౌకృత్వా) = లాభమును లాభము లేకపోవుటను (సమములం జేసికొని), జయాజయౌ (సమౌకృత్వా) = జయపరాజయములను (సమములంజేసికొని), తతః యుద్ధాయ యుజ్యస్వ = అటపైని యుద్ధమునకు తలపడుము- ఏవమ్ పాపమ్ నావాప్స్యసి = ఈచొప్పున పాపముం బొందఁగలవాఁడవు కావు.

ఇట్లు శరీరముకంటె విలక్షణుండగు నాత్మను తెలిసికొని యుద్ధములోని ఆయుధపుదెబ్బలు మొదలగువానిచే సుఖదుఃఖాదులు కలిగినను బుద్ధివికారము లేనివాఁడవై స్వర్గాదిఫలోద్దేశము లేక యుద్ధమును చేయుము- ఇట్లుచేసినచో పాపమును అనఁగా దుఃఖరూపమగు సంసారమును బొందవు అని రామానుజభాష్యము.

ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిర్యోగే త్విమాం శృణు।
బుద్ధ్యాయుక్తో యయా పార్థ కర్మబన్ధం ప్రహాస్యసి॥౩౯॥

సాంఖ్యే ఏషాబుద్ధిః తే అభిహితా = సాంఖ్యమందలి ఈబుద్ధి నీకు చెప్పఁబడినది- యోగే ఇమాంబుద్ధింతు శృణు = యోగమునందలి ఈ బుద్ధిని వినుము- యయా బుద్ధ్యా యుక్తః కర్మబన్ధం ప్రహాస్యసి = ఏ బుద్ధితోఁ గూడినవాఁడవై కర్మబంధమును విడువఁగలవో.

స్వధర్మ మపిచావేక్ష్య (౨అ॥౩౧శ్లో) అనునది మొదలు ఈవఱకు అర్జునుని శోకమోహములను పోఁగొట్టుటకు లౌకికన్యాయము చెప్పఁబడినది-అది ముఖ్యోద్దేశముతోఁ జెప్పఁబడలేదు. కాన పూర్వము ఆరంభింపఁబడిన పరమార్థజ్ఞానమే ఈశ్లోకముచే ముగింపఁబడుచున్నది.
—సాంఖ్యబుద్ధియనఁగా పరమార్థజ్ఞానము [illegible] సంసారహేతువులగు దుఃఖము అజ్ఞానము మొదల[illegible]సాక్షాత్తుగా నివర్తింపఁజేయును- యోగమనఁగా [illegible]ను కలుగఁజే[illegible] కర్మయోగము-అది ద్వంద్వపరిత్యాగ[illegible]కంబై ఈశ్వరారాధనము కొఱకు కర్మములనాచరించుటయ[illegible]బును- [illegible] ముపలననీశ్వర ప్రసాదముకలిగి [illegible] బంధమును విడుచును అనిశంకర[illegible]ష్యము.

సాంఖ్యమనఁగా బుద్ధిచేఁదెలిసికొనవలసిన యాత్మతత్త్వము- సాంఖ్యజ్ఞానమనఁగా అట్టినిత్యమైన యాత్మతత్త్వమును తెలిసికొనుట- ఇది న త్వేవాహమ్(అ౨॥౧౨శ్లో)అనునది మొదలు, తస్మాత్సర్వాణిభూతాని నత్వంశోచితుమర్హసి(అ౨॥౩౦శ్లో)అనువఱకుఁజెప్పఁబడినది- యోగమనఁగా ఆత్మజ్ఞానపూర్వకంబగు మోక్షమునకు సాధనములగు కర్మముల నాచరించుటయందు తెలివికలుగుట- అది ఇఁక చెప్పఁబడును- అని రామానుజభాష్యము.

సాంఖ్యమనఁగా పరిశుద్ధాత్మతత్త్వజ్ఞానము- బుద్ధియనఁగా వాక్కు- ఆత్మజ్ఞానముంగూర్చిన గ్రంథము చెప్పఁబడినది- ఇఁక యోగము అనఁగా ఉపాయముంగూర్చిన గ్రంథము చెప్పఁబడును- అని మధ్వభాష్యము.

నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో నవిద్యతే,
స్వల్పమ ప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్ ॥

ఇహ అభిక్రమనాశః నాస్తి=దీనిలో ఆరంభము చెడుటలేదు- ప్రత్యవాయః నవిద్యతే=తప్పు లేదు- అస్య ధర్మస్య స్వల్పమపి=ఈ ధర్మముయొక్క పిసరైనను, మహతః భయాత్ త్రాయతే=గొప్పభయమునుండి కాపాడుచున్నది——ఆరంభించినది చెడుటయనఁగా ఫలము కలుగకపోవుట- భయమనఁగా సంసారభయము.

చికిత్సలోవలె ప్రత్యవాయము లేదు- అని శంకరభాష్యము.

ఆరంభించినదాని మధ్యకాలమున విడుచుటవలనఁ గలిగెడుదోషము ప్రత్యవాయము- అని రామానుజభాష్యము-

వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకేహ కురునన్దన।
బహుశాఖా హ్యనన్తాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినామ్॥౪౧

(హే)కురునన్దన!=(ఓ)కురువంశమువాఁడా!, ఇహ వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః ఏకా=దీనిలోనిశ్చయస్వభావమైన బుద్ధి ఒకటి- అవ్యవసాయినాం బుద్ధయః బహుశాఖాః అనన్తాశ్చ=నిశ్చయము లేనివారి బుద్ధులు అనేకశాఖలుకలవియు అనన్తములును.

వ్యవసాయాత్మకబుద్ధియనఁగా శ్రేయోమార్గమున(హితమార్గమున) శాస్త్రప్రమాణమ్ములవలనఁబుట్టిన నిశ్చయస్వభావముగల

సాంఖ్యబుద్ధియును యోగబుద్ధియును- ఇట్టివి కాని విపరీతబుద్ధులు అవ్యవసాయాత్మకబుద్ధులు- అవి కలవారు అవ్యవసాయులు- అనఁగా ప్రమాణములవలనఁబుట్టిన వివేకజ్ఞానములేనివారు- అని శంకరభాష్యము.

వ్యవసాయ మనఁగా నిశ్చయము- అనఁగా ఆత్మయాథాత్మ్యనిశ్చయము- (ఆత్మజ్ఞానము)- మోక్షేచ్ఛకలవానికి తాను ఆచరించెడి కర్మములయందుండెడి బుద్ధి ఆత్మజ్ఞానపూర్వకంబగుటచే వ్యవసాయాత్మిక యనఁబడును- కామ్యకర్మములనాచరించుటలో,ఆత్మస్వరూపయాథాత్మ్యనిశ్చయము లేకపోయినను, స్వర్గాదిఫలములంగోరికర్మములంజేసిఫలముననుభవించుట సంభవించునుగాన, కామ్యకర్మవిషయమగు బుద్ధి అవ్యవసాయాత్మికయనఁబడును- వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి ఒక్క మోక్షముకొఱకే అగుటను ఒక్కటియనఁబడుచున్నది- అవ్యవసాయులు అనఁగా స్వర్గపుత్రపశ్వన్నాది ఫలములకు సాధనములగు కర్మములనాచరించువారు- వారిబుద్ధులు, ఫలములు అనంతములగుటను, అనంతములు- ఇవి ఒక్కొక్కముఖ్యఫలముకొఱకై విధింపంబడినను దర్శపూర్ణమాసాదులలోని ఆయుస్సు మొదలగు ఫలములవంటి అవాంతరఫలములువీనికిఅనేకములుకలవుగానబహుశాఖములు—నిత్యనైమిత్తిక కర్మములు ప్రధానావాంతరఫలములనన్నిటిని విడిచి మోక్షమొక్కదానికొఱకె ఆచరింపఁబడవలసినవి- తమతమవర్ణాశ్రమములకుతగిన కామ్యకర్మములను,వానివానిఫలములను విడిచి,మోక్షసాధనములుగానె నిత్యనైమిత్తికములతోఁజేర్చి యథాశక్తిగనాచరింపఁబడవలసినవి- అని రామానుజభాష్యము.

యా మిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవద న్త్యవిపశ్చితః।
వేదవాదరతాః పార్థ నాన్య దస్తీతి వాదినః॥౪౨॥
కామాత్మాన స్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్।
క్రియావిశేషబహుళాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి॥౪౩॥
భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాఽపహృతచేతసామ్।
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి స్సమాధౌ నవిధీయతే॥౪౪॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కున్తీపుత్రుఁడా!, వేదవాదరతాః=(ఫలసాధనములంజూర్చిన)వేదవాక్యములయందాసక్తికలవారును, అన్యత్. నాస్తి. ఇతి వాదినః=(కర్మముకంటె)ఇతరమైనవి లేమ అని చెప్పువారును, కా

మాత్మానః=కోరికయే స్వభావముగాఁగలవారును, స్వర్గపరాః=స్వర్గమునందాసక్తులునగు, అవిపశ్చితః=అల్పజ్ఞానులు, జన్మకర్మఫలప్రదామ్=పుట్టుకయునైడికర్మఫలమును ఇచ్చునదియు, భోగైశ్వర్యగతింప్రతి క్రియావిశేషబహులామ్=సుఖానుభవమును నైశ్వర్యమును బొందుటను గూర్చిన కర్మవిశేషములుమిక్కిలిగాఁగలదియునగు, పుష్పితామ్ యామ్ ఇమాం వాచం ప్రవదన్తి=పూసినదానివలె శోభించుచున్న ప యీ వాక్యమును చెప్పుచున్నారో, తయా అపహృతచేతసామ్=దాని(ఆవాక్కు)చేత అపహరింపఁబడినమనస్సులుగలవారైన, భోగైశ్వర్యప్రసక్తానామ్ సమాధౌ=సుఖానుభవమునందును ఐశ్వర్యమునందును ఆసక్తిగలవారియొక్క మనస్సునందు, వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః నవిధీయతే=నిశ్చయస్వభావముగల బుద్ధి కలుగదు.

పుష్పితామ్=పూయుటయె ఫలముగాఁగల, అనఁగా, పైచూపుకు సుందరముగానుండెడి- అని తాత్పర్యము. నాన్యదస్తీతివాదినః=స్వర్గాదులకంటె గొప్పఫలము లేదనువారు- కామాత్మానః=కామమందు మనస్సుగలవారు- జన్మకర్మఫలప్రదామ్=స్వర్గాద్యనుభవాంతమున జన్మకర్మమనెడి ఫలమునిచ్చునది- అపహృతచేతసామ్=అపహరింపఁబడినఆత్మజ్ఞానముకలవారికి- వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః=ఆత్మయాథాత్మ్యనిశ్చయపూర్వకంబగు మోక్షసాధనభూతకర్మవిషయకజ్ఞానము— మోక్షేచ్ఛకలవాఁడు కామ్యకర్మములయందు సంగమును చేయఁగూడదు- అని రామానుజభాష్యము.

మోక్షమును ఫలమును గోరి స్వర్గాదిపుష్పములతోఁగూడిన వాక్కును చెప్పుచున్నారు- వేదవాదరతాః=కర్మాదివాచకమగు వేదమునందు ఆసక్తిగలవారు- వేదములచేత పైకి ఏది చెప్పఁబడినదో ఆయర్థమందాసక్తిగలవారు- మఱియేమియు లేదని చెప్పుచున్నవారు- వేదములు పరోక్షముగా భగవంతునిఁజెప్పుచున్నవి - భోగైశ్వర్యప్రాప్తియే వేదమునకు ఫలమనియెదరు- వారికి, ఈశ్వరునియందలి మనస్సమాధానముకొఱకైన యుక్తినిర్ణయస్వరూపమైన బుద్ధిగలుగదు. ఆసమాధానమేకదా మోక్షసాధనము - అని మధ్వభాష్యము.

త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున।

నిర్ద్వన్ద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్॥౪౫॥

వేదాః త్రైగుణ్యవిషయాః=వేదములు సత్త్వరజస్తమోగుణములువిషయముగాఁగలవి- (హే)అర్జున!=(ఓ)అర్జునుఁడా!, నిస్త్రైగుణ్యః నిర్ద్వన్ద్వః నిత్యసత్త్వస్థః నిర్యోగక్షేమః ఆత్మవాన్(చ) భవ= మూడుగుణములును లేనివాఁడవును శీతోష్ణాదిద్వంద్వములు లేనివాఁడవును ఎల్లప్పుడును సత్త్వగుణమునను న్నవాఁడవును యోగక్షేమములు లేనివాఁడవును ఆత్మజ్ఞానముకలవాఁడవును అగుము- యోగమనఁగా తనకు లేనిదానిని సంపాదించుట- దానిని సంరక్షించికొనుట క్షేమము.

త్రైగుణ్యమనఁగా సంసారము- నిస్త్రైగుణ్యుఁడనఁగా కోరికలేనివాఁడనుట- అని శంకరభాష్యము.

త్రైగుణ్యశబ్దముచే సత్త్వరజస్తమోగుణములుమిక్కిలిగాఁగలపురుషులు చెప్పఁబడుదురు- వారివారికి తగినహితములను వేదములు చెప్పును- నీవు అన్యోన్యసంకీర్ణములగు మూడుగుణములను వృద్ధిపొందించికొనక వృద్ధిపొందిన సత్త్వగుణము మాత్రము కలవాఁడవు అగుము- ఆత్మస్వరూపంబును అదికలుగుటకు సాధనమునుతప్ప మిగిలిన యోగక్షేమములు లేనివాఁడవై ఆత్మస్వరూపమును వెదుకువాఁడవుకమ్ము- అని రామానుజభాష్యము.

త్రైగుణ్యమనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణసంబంధియగు స్వర్గాదికము- అది వేదమునకు పైకితోఁచెడియర్థము - అట్టియర్థమునందు భ్రమపడకుము- వేదములు స్వస్వరూపమగు న విష్ణువును తెలియఁజేయునవి- అని మధ్వభాష్యము.

యావానర్థ ఉదపానే సర్వతః సంప్లుతోదకే।
తావాన్సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః॥౪౬॥

ఉదపానే యావాన్ అర్థః=బావి మొదలగుదానియందు ఎంతప్రయోజనమో, తావాన్ సర్వతస్సంప్లుతోదకే (భవతి)=అంతప్రయోజనము అంతటనిండియున్ననీరుగలదానియందును (కలుగుచున్నది)- సర్వేషు వేదేషు (యావాన్ అర్థః)=సమస్తములైన వేదములలోఁజె

ప్పఁబడినకర్మములలో (ఎంత ప్రయోజనమో), తావాన్ విజానతః బ్రాహ్మణస్య(భవతి)=అంతప్రయోజనము జ్ఞానముకల బ్రహ్మసంబంధియయినవానికి (కలుగుచున్నది)- అని శంకరభాష్యము.

సర్వతస్సంప్లుతోదకే ఉదపానే (పురుషస్య) యావాన్ అర్థః= అంతటనిండియున్ననీరుగల్గు బావిమొదలగుదానియందు (పురుషునికి) ఎంతప్రయోజనమో, విజానతః బ్రాహ్మణస్య సర్వేషు వేదేషు తావాన్ అర్థః=జ్ఞానముగల ముముక్షువునకు అన్ని వేదములయందును అంతియ ప్రయోజనము- బావిలో ఎవ్వనికెంత కావలయునో అంత నీరే పరిగ్రహింపఁబడునట్లు ముముక్షువుచే వేదమున మోక్షసాధనము మాత్రమే పరిగ్రహింపఁబడును- అని రామానుజభాష్యము.

బావిమొదలగువానివలనం గలుగు ప్రయోజనము మహాజలమువలనం గలుగుదానిలోనంతర్భవించునట్లె వేదములలోని ఫలము బ్రాహ్మణునిఫలములో నంతర్భవించును- బ్రహ్మ అణతి(బ్రహ్మమును పొందువాఁడు) అనువిగ్రహముచే బ్రహ్మ పరోక్షజ్ఞానముకలవాఁడు బ్రాహ్మణుఁడు- అది జ్ఞానమువలనకలుగునని విజానతః అనువిశేషణము తెలియఁజేయుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన।
మా కర్మఫలహేతుర్భూః మా తే సఙ్గోఽస్త్వకర్మణి॥౪౭॥

తే కర్మణ్యేవ అధికారః=నీకు కర్మమునందె అధికారము- కదాచన ఫలేషు (అధికారః) మా(భూత్)=ఒకప్పుడును ఫలములయందు (అధికారము) కాఁగూడదు- కర్మఫలహేతుః మా భూః=కర్మఫలములకు హేతువైనవాఁడవు కాకుండుము- తే అకర్మణి సఙ్గః మాస్తు=నీకు చేయకుండుటయందు ప్రీతి కలుగఁగూడదు.

నీకు కర్మనిష్ఠయందేకాని జ్ఞాననిష్ఠయందధికారములేదు- కర్మఫలములయందాశకలవాఁడవైతివేని తిరిగియు జన్మమును పొందుదువు- అనిశంకరభాష్యము.

ఫలమును కోరక భగవదారాధనరూపముగాఁజేయఁబడెడి కర్మము మోక్షసాధనమగుంగాన, నిత్యసత్త్వస్థుఁడవగుటచే మోక్షమునంగోరెడినీకుకర్మమునందుమాత్రమెకాని వానిఫలములయందధికారములే

మ-కర్మమునకును ఫలమునకును నీవు హేతువు కాఁగూడదు- అనఁగా కర్మమునకు నేను కర్తను కానని యు ఫలమునకు హేతువు కానని యుఁ గూడ నీవు తలంచికొనవలయును. అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానివైన నీకే ఫలపుకోరికకూడదు- ఇఁకనజ్ఞానులకు కూడదని చెప్ప నేల?- వేదములో రుచిపుట్టుటకై కర్మములకు ఫలములు చెప్పఁబడియున్నవి- కర్మఫలము కర్మమునాచరించుటకు ఎవ్వనికి హేతువగునో అట్టివాఁడవు కాకుండుము- మిగిలిన ఫలములు లేకపోయినను నాప్రసాద (అనుగ్రహ)మనెడి ఫలము కలదుగాన కర్మములను చేయుటను విడువ కూడదు- లోకములో నీకేమి కావలయునని యడుగంబడియు తనుసేవయె కావలయునని కోరువానియందు కలిగెడిప్రీతి, స్వార్థమై సేవఁజేయువానియందు కలుగదుగాన భక్తిజ్ఞానాదిప్రార్థన చేయఁదగినదియె.యని మధ్వభాష్యము.

యోగస్థః కురు కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా ధనంజయ।
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే॥౪౮॥

(హే)ధనంజయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, సఙ్గమ్ త్యక్త్వా=సంగమును పడిచి, సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమః భూత్వా=ఫలముసిద్ధించుటయందును సిద్ధింపక పోవుటయందును సమానుఁడవు అయి, యోగస్థస్సన్ కర్మాణి కురు= యోగమునందున్నవాఁడవై కర్మములను చేయుము- సమత్వమ్ యోగః (ఇతి) ఉచ్యతే=సమముగానుండుటయె యోగము (అని) చెప్పఁబడును.

ఈశ్వరుఁడు ప్రీతిని బొందవలయునని తలంచుచు ఫలసంగమును విడిచి కర్మములను జేయుము- కర్మానుష్ఠానమువలనఁగలిగెడి సత్త్వశుద్ధిద్వారకమైన జ్ఞానప్రాప్తి కలిగినను కలుగకున్నను ఒక్క విధముగా నుండుటయె యోగము- అని శంకరభాష్యము.

రాజ్యము బంధువులు మొదలగువారియందు సంగమును విడిచి జయముకలిగినను కలుగకున్నను ఒక్కవిధముగానెయుండి యుద్ధాదికర్మములం జేయుము- అని రామానుజభాష్యము.

యోగస్థుఁడనఁగా ఉపాయమందున్నవాఁడు- సంగమనఁగా ఫల స్నేహము- అనిమధ్వభాష్యము.

దూరేణహ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనంజయ।
బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః॥౪౯॥

(హే)ధనంజయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, బుద్ధియోగాత్ కర్మ దూరేణ అవరంహి=సమత్వబుద్ధితోఁగూడినకర్మముకంటె (మిగిలిన)కర్మము మిక్కిలి తక్కువగదా- బుద్ధౌ శరణమ్ అన్విచ్ఛ=జ్ఞానమునందు ఆశ్రయమును కోరుము- ఫలహేతవః కృపణాః=ఫలమునుకోరువారు దీనులు.

ఈశ్వరారాధనార్థమైన కర్మముకన్న ఫలమునుకోరి చేయఁబడిన కర్మము జన్మమరణాదిహేతువగుటవలన మిక్కిలి నికృష్టమైనది- కాఁబట్టి యోగబుద్ధియందుకాని దానిపరిపాకమువలనకలిగెడి సాంఖ్యబుద్ధియందుగాని అభయప్రాప్తికారణమును కోరుము- అని శంకరభాష్యము.

ఫలత్యాగవిషయంబును సిద్ధ్యసిద్ధిసమత్వవిషయంబునగు బుద్ధితోఁగూడినకర్మము సాంసారికదుఃఖముల నన్నిటిని నివర్తింపఁజేసి మోక్షమును చెందించును- మిగిలిన కర్మము సంసారమును పొందించును- శరణమనఁగా నివాసస్థానము- ఆబుద్ధియందె నిలువుమనుట - కృపణులనఁగా సంసారులు- అనిరామానుజభాష్యము.

బుద్ధియోగ మనఁగా జ్ఞానస్వరూపమైన యుపాయము- శరణ మనఁగా ఉనికి- కర్మమునుచేయుటకు ఫలమె హేతువుగాఁగలవారు ఫలహేతువులు- అని మధ్వభాష్యము.

బుద్ధియుక్తోజహాతీహ ఉభే సుకృత దుష్కృతే।
తస్మా ద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్॥౫౦॥

బుద్ధియుక్తః ఇహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే జహాతి=బుద్ధితోఁగూడినవాఁడుఈలోకమున రెండైన పుణ్యపాపములను విడుచుచున్నాఁడు- తస్మాత్ యోగాయ యుజ్యస్వ=ఆహేతువువలన బుద్ధికలుగుటకొఱకు సిద్ధపడుము- కర్మసు కౌశలం యోగః=కర్మములయందలి నేర్పు యోగము.

నేర్పుచేత సాధింపందగినది యనుట- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞాని అనిష్టమై మనుష్యాదిఫలమగు సుకృతమును విడిచిపెట్టునుగా

ని మహాఫలంబై ఉపాసనాదిఫలంబగు సుకృతమును విడువఁడు, కర్మక్షయము శ్రుతిలో నెచ్చటఁ జెప్పియున్నను అజ్ఞానులంగూర్చినదియె- మోక్షములోఁగూడ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్ (కోరఁబడిన యన్నముకలవాఁడును కోరఁబడిన రూపముకలవాఁడునై సంచరింపుచును)ఇత్యాదులచే పుణ్యానుభవము చెప్పఁబడుచున్నది- దుష్కృతమును సంపూర్ణముగా విడుచును- యోగమనఁగా జ్ఞానోపాయము- అదియెకదా కర్మములో నేర్పు- అని మధ్వభాష్యము.

కర్మజం బుద్ధియుక్తాహి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః।
జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛ న్త్యనామయమ్॥ ౫౧॥

బుద్ధియుక్తాః మనీషిణః=జ్ఞానముతోఁగూడిన బుద్ధిమంతులు, కర్మజం ఫలం త్యక్త్వా=కర్మమువలనఁగలిగెడి ఫలమును విడిచి, జన్మబన్ధవినిర్ముక్తా(స్సన్తః) అనామయం పదం గచ్ఛన్తిహి=జన్మమనెడికట్టు చేతవిడువఁబడినవా(రగుచు) ఉపద్రవములులేని స్థానమును పొందుచున్నారుగదా.

ఇష్టానిష్టశరీరప్రాప్తియె కర్మజఫలము- బుద్ధియనఁగా సమత్వబుద్ధి- మనీషిణః అనుదానికి జ్ఞానులయి అని యర్థము- జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః=బ్రదికియుండియె జన్మబన్ధముక్తులై మోక్షాఖ్యమగు విష్ణుస్థానమును చెందుదురు- లేక, బుద్ధియోగాద్ధనంజయ (అ॥ ౨౯ శ్లో॥) అనునది మొదలు ఇదివఱకును కర్మయోగమువలన సత్త్వశుద్ధికలిగి దానివలన కలిగెడి బ్రహ్మజ్ఞానమె చెప్పఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

బుద్ధియోగముతోఁగూడినవారై ఫలమును విడిచి కర్మములఁజేయువారిం గూర్చినది ఈశ్లోకము- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములను వానిఫలముం గోరక, ఈశ్వరునకు సమర్పించి, మంచిజ్ఞానము కలవారై మోక్షమును పొందుదురు- యోగముతోఁగూడిన కర్మము జ్ఞానసాధనము, జ్ఞానము మోక్షసాధనము అనిభావము- అని మధ్వభాష్యము.

యదా తే మోహకలిలం బుద్ధి ర్వ్యతితరిష్యతి।
తదా గన్తాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్యచ॥ ౫౨॥

బుద్ధిః మోహకలిలం యదా వ్యతితరిష్యతి=నీ బుద్ధి మోహమనె

డికలంతను ఎప్పుడు దాటఁగలదో, తదా శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్యచ నిర్వేదం గన్తాసి=అప్పుడు వినఁబడవలసినదానియొక్కయు వినఁబడిన దానియొక్కయు వైరాగ్యమును పొందఁగలవు.

ఆత్మానాత్మవివేకజ్ఞానమును చెడఁగొట్టి విషయములనుఁగూర్చి యంతఃకరణమును ప్రవర్తింపఁజేసెడి మోహము పోయి, నీబుద్ధి యెప్పుడు పరిశుద్ధమగునో, అప్పుడు నీకు వినవలసినదియు విన్నదియు నిష్ఫలముగాఁదోచును- అని శంకరభాష్యము.

చెప్పఁనచొప్పున కర్మములను చేయుటచే పాపక్షయము కలుగుటను స్వల్ప ఫలసంగమునకు హేతువగు మోహమును నీబుద్ధి యెప్పుడు దాటునో, అప్పుడు, మాబోంటివారిచే నింతకు మున్నె త్యాజ్యముగాఁ జెప్పఁబడినదియు, ఇఁక జెప్పఁబడఁబోవునదియు నగుఫలము మొదలగు దానియందు వైరాగ్యమును పొందును- అని రామానుజభాష్యము.

మనస్సునకు మిథ్యాజ్ఞానము పోవుటకు ఈశ్వరసమర్పణముతో కర్మములం జేయవలయును- నిర్వేదమ్ అనుదానికి మిక్కిలిలాభము నని యర్థము-గొప్పవారిచే వినఁబడఁదగినదియు వినఁబడినదియునగు వేదము మొదలగువాని ఫలమును పొందుదువు- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా।
సమాధా వచలా బుద్ధి స్తదా యోగ మవాప్స్యసి॥ ౫౩॥

శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే బుద్ధిః=శ్రుతులచేతననేకవిధములుగా తెలిసికొనిన నీ అంతఃకరణము, యదా నిశ్చలా(సతీ) సమాధౌ అచలా స్థాస్యతి=ఎప్పుడు విక్షేపములేనిది(అగుచు) ఆత్మయందు వికల్పజ్ఞానములేనిదై ఉండునో, తదా యోగమ్ అవాప్స్యసి=అప్పుడు వివేకజ్ఞానరూపఁబగుసమాధిని పొందుదువు- అని శంకరభాష్యము.

శ్రుతివిప్రతిపన్నా అచలా తే బుద్ధిః=నావలనవినుటవలనవిశేషముగాఁదెలిసికొనినదై ఒక్కవిధముగానుండెడి నీ బుద్ధి, సమాధౌ యదా నిశ్చలా స్థాస్యతి=మనస్సులో ఎప్పుడు కలకడకలది అగునో, తదా యోగమ్ అవాప్స్యసి=అప్పుడు ఆత్మావలోకనమును పొందఁగలవు- శాస్త్రమువలనఁగలిగిన ఆత్మజ్ఞానముతోఁగూడిన కర్మయోగము స్థితప్రజ్ఞతయనెడి జ్ఞాననిష్ఠను కలుగఁజేయును- అని ఆ

త్మావలోకనమును సాధించును- అని రామానుజభాష్యము.

నీ బుద్ధి, మొదట శ్రుతులతో విరుద్ధమైనదైయును, ఎప్పుడు వేదార్థమునకు అనుకూలమగు తత్త్వనిశ్చయమున విరుద్ధవాక్యములచేఁగూడ కదల్పఁబడదో, అటుపైని బ్రహ్మప్రత్యక్షముచేత భేర్యాదులు మ్రోసినను చలింపనిదిఅగునో, అప్పుడు ఉపాయస్థితికలవాఁడవగుచువు- అని మధ్వభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ.

స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ।
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిమ్॥౫౪॥

(హే) కేశవ!=(ఓ) శ్రీకృష్ణమూర్తీ!, సమాధిస్థస్య స్థితప్రజ్ఞస్య భాషా కా=సమాధిలోనుండెడి స్థితప్రజ్ఞునకు శబ్దము ఏది?- స్థితప్రజ్ఞుఁడు జనులచే నేమని చెప్పఁబడుననుట- స్థితధీః కిం ప్రభాషేత=స్థితప్రజ్ఞుఁడు దేనిని పలుకును?-కిమ్ ఆసీత?=ఎట్లు ఉండును?- కిం వ్రజేత=ఎట్లు నడచును.

అర్జునుఁడెఱిఁగియున్నను, లోకోపకారార్థము ప్రశ్నము చేయుచున్నాఁడు- స్థితప్రజ్ఞుఁడనఁగా నిలిచిన జ్ఞానము కలవాఁడు- భాషయనఁగాలక్షణము- సమాధిస్థస్య అనునదిలక్షణమైనను మఱియొకలక్షణమును అడుగుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థ మనోగతాన్।
ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే॥౫౫॥

(హే) పార్థ!=(ఓ) అర్జునుఁడా!, ఆత్మని ఆత్మనైవ తుష్టః=ఆత్మయందు ఆత్మచేతనే సంతోషించినవాఁడై, మనోగతాన్ సర్వాన్ కామాన్ యదా ప్రజహాతి=మనస్సులోని అన్ని కోరికలను ఎప్పుడు విడుచునో, తదా స్థితప్రజ్ఞః (ఇతి) ఉచ్యతే=అప్పుడు స్థితప్రజ్ఞుఁడు (అని) చెప్పఁబడును.

ఇఁక నీయధ్యాయమంతయు స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణంబును సాధనంబును తెలియఁజేయును- వెలుపటిలాభములయం దపేక్ష లేక తనస్వరూపమునందె తనివిని పొందినవాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడు- అని శంకరభా

ష్యము.

ఆత్మన్యేవ ఆత్మనా తుష్టః=ఆత్మైకవిషయంబగు మనస్సుచే సంతోషించినవాఁడై, మిగిలిన యన్నికామములను ఎప్పుడు విడుచునో, అప్పుడు స్థితప్రజ్ఞత్వముయొక్క తుదియవస్థకలుగును- అని రామానుజభాష్యము-ఈయవస్థ వశీకారమను పేరుగల నాల్గవయవస్థ.

పరమాత్మయందె పరమాత్మచేతనున్నవాఁడై తలుచుగా నన్నికోరికెలను విడుచుచున్నాఁడు- పరమాత్మయందున్నవానికి పరమాత్మప్రసాదంబుననే తుష్టికలుగును- అని మధ్వభాష్యము.

దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనా స్సుఖేషు విగతస్పృహః।
వీతరాగభయక్రోధ స్థితధీ ర్ముని రుచ్యతే॥ ౫౬॥

దుఃఖేషు అనుద్విగ్నమనాః=దుఃఖములందు క్షోభమునుపొందనిమనస్సుకలవాఁడును, సుఖేషు విగతస్పృహః=సుఖములయందు ఆశలేనివాఁడును, వీతరాగభయక్రోధః మునిః=రాగంబును భయంబును క్రోధంబును లేని ముని, స్థితధీః (ఇతి) ఉచ్యతే=స్థితప్రజ్ఞుఁడు (అని) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

దుఃఖములు ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికములనునవి- (ఆధ్యాత్మికములు రోగాదులవలనఁగలుగునవి- అధిభౌతికములు చోరపిశాచాదులవలనఁ గలుగునవి- అధిదైవికములు పిడుగులు మొదలగువానివలనఁ గలుగునవి)- సుఖములయందాశ లేకపోవుటయనఁగా అగ్నిలో పుడకలను వేయుటతోనే అగ్ని వృద్ధిపొందినట్లు సుఖములిగినప్పుడు వృద్ధిపొందకుండుట- మునియనఁగా సన్యాసి- అని శంకరభాష్యము.

దుఃఖములనఁగా ఇష్టమైనవస్తువులు లేకపోవుట మొదలగు దుఃఖనిమిత్తములు- సుఖములనఁగా ఇష్టమైనవి- తనకు లేనివానియందలికోరిక రాగము- ఇష్టమైనదిపోవుటకును, అనిష్టమైనదివచ్చుటకును కారణములగువానింజూచి దుఃఖించుట భయము- ఇష్టముపోవుటవలనను అనిష్టము కలుగుటవలనను కలిగినదై దుఃఖకరమై తనలోఁగలిగెడి మనోవికారము క్రోధము- ముని అనఁగా ఆత్మను మననముచేయు స్వభావము కలవాఁడు- ఇది వెనుకటిశ్లోకమున చెప్పిన యవస్థకంటె పూర్వమైనయవస్థ- అని రామానుజభాష్యము. ఇదియే కేంద్రియమను పేరుగలమూడవయవస్థ.

వెనుకటిశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినజ్ఞానోపాయములె ఇఁక మూఁడుశ్లోకములచే స్పష్టపఱుపఁబడును- రాగమనఁగా చెడ్డవిషయములను మంచివిషయములుగా భ్రమించుట- అని మధ్వభాష్యము.

యః సర్వత్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభమ్।
నాభినన్దతి నద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥ ౫౭॥

యః సర్వత్ర అనభిస్నేహః (సః)=ఎవ్వఁడు అంతట స్నేహములేనివాఁడు (అగుచు), తత్తత్ శుభాశుభం ప్రాప్య నాభినన్దతి నద్వేష్టి=ఆయా మంచిచెడ్డలను పొంది సంతోషింపఁడో ద్వేషింపఁడో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని తెలివి నిలుకడనుపొందినది.

అంతటననఁగా దేహము ప్రాణము మొదలగువానియందు- అని శంకరభాష్యము.

ఇష్టములైనవానియందంతటను ఉదాసీనుఁడగుచు- శుభమనఁగా ఇష్టమయినదికలుగుట- అదిపోవుట అశుభము- ఇది వెనుకటిశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినదానికన్న వెనుకటిదశ- అని రామానుజభాష్యము. ఇదివ్యతిరేకమను పేరుగలరెండవయవస్థ.

అంతట స్నేహములేకపోవుట శుభాశుభములచే సంతోషద్వేషములు లేకపోవుటకు హేతువు- అని మధ్వభాష్యము.

యదా సంహరతేచాయం కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః।
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥ ౫౮॥

అయమ్ యదా=ఈతఁడు ఎప్పుడు, కూర్మః అఙ్గానీవ=తాబేలు అవయవములనువలె, ఇన్ద్రియాణి సర్వశః ఇన్ద్రియార్థేభ్యః సంహరతే=ఇంద్రియములను అన్ని విషయములనుండియు మఱలించికొనుచున్నాఁడో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని తెలివి నిలుకడగలిగినది.

ఇంద్రియములను విషయములనుండి మఱలించి మనస్సును ఆత్మయందునుచు చున్నాఁడు- ఈ నాలుగుజ్ఞాననిష్ఠలును పూర్వపూర్వము చెప్పఁబడినది పైపైని చెప్పఁబడినదానిచేఁబుట్టఁదగినవి- అని రామానుజభాష్యము. ఈశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినదియతమానమ వెడిపథమదశ.

విషయా వినివర్తన్తే నిరాహారస్య దేహినః।
రసవర్జం రసోప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే॥ ౫౯॥

నిరాహారస్య దేహినః=ఆహారములేని పురుషునకు, విషయాః రసవ ర్జం వినివర్తన్తే=విషయములు రాగముతప్ప మఱలుచున్నవి- పరం దృష్ట్వా(స్థితస్య) అస్య రసోపి నివర్తతే=ఆత్మస్వరూపమును చూచి (యున్న) వీనికి రాగంబును మఱలుచున్నది.

విషయములనఁగా ఇంద్రియములు- నిరాహారునకు అనఁగా విషయములను స్వీకరింపనివానికి- పరబ్రహ్మమును చూచియున్నవానికి అనఁగా బ్రహ్మమే నేనుఅనుకొనినవానికి - అనిశంకరభాష్యము.

ఇంద్రియములకు ఆహారము విషయములె- రాగంబును, విషయముల కంటెపరమైన అనఁగా మిక్కిలిసుఖకరమైన ఆత్మస్వరూపమును చూచినపై మఱలుచున్నది- అనిరామానుజభాష్యము.

వెనుకఁజెప్పఁబడిన జ్ఞానము ప్రయత్నములేక సిద్ధింపదని యుత్తరశ్లోకములచేఁజెప్పఁబడుచున్నది- ఆహారము(తిండి) లేనివానికి ఇతరవిషయములననుభవించెడి శక్తి లేకపోవును- మిగిలినవిషయములయందు కోరికయైనను లేకపోవును- రసమును(రుచిని) కోరుటమొదలగునది నివర్తింపదు- అదీ అపరోక్షజ్ఞానమువలననె మఱలును- రసశబ్దము రాగముఁగూడ చెప్పును- అని మధ్వభాష్యము.

యతతోహ్యపి కౌన్తేయ పురుషస్య విపశ్చితః।
ఇన్ద్రియాణి ప్రమాథీని హరన్తి ప్రసభం మనః॥౬౦॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా !, యతతః విపశ్చితోఽపి పురుషస్య మనః=ప్రయత్నముచేయుచున్నవాఁడును జ్ఞానవంతుడునైనను పురుషునియొక్క మనస్సును,ప్రమాథీని ఇన్ద్రియాణి ప్రసభం హరన్తిహి =క్షోభముకలుగఁజేసెడి ఇంద్రియములు బలాత్కరించి లాగుచున్నవి- విషయములతోఁజేరుచున్నవియనుట.

ఇంద్రియములను జయించుటఆత్మదర్శనంబునంగాసికలుగదు- కాన జ్ఞాననిష్ఠకులక్షణమేనది- అని రామానుజభాష్యము.

అపరోక్షజ్ఞానములేక పట్టిజ్ఞానముకలవాఁడైనను సాధారణమైనయత్నముకలవాఁడైనను శరీరాభిమానియగువాని మనస్సును ఇంద్రియములు లాగుచున్నవి- అనిమధ్వభాష్యము

తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీతమత్పరః।

వశేహి యస్యేన్ద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥౬౧॥

తాని సర్వాణి సంయమ్య=వానిని అన్నిటిని స్వాధీనము చేసికొని, యుక్తః మత్పరః(స్సన్) ఆసీత=సమాధికలవాఁడై నాయందాసక్తిగలవాఁ(డగుచు) ఉండునది- యస్య ఇన్ద్రియాణి వశే వర్తన్తే=ఎవనికి ఇంద్రియములు తనవశమున నున్నవో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని జ్ఞానము నిలకడకలది.

మత్పరః ఆసీత అనుదానికి అంతటికిని ఆత్మనైన నేను పరుఁడుగాఁగలవాఁడై, ఆతనికంటె నేను వేఱుగాదు అనియుండునది- అని శంకరభాష్యము.

మత్పరః అనుదానికి నాయందు మనస్సునుంచినవాఁడై అనియర్థము- భగవంతునియందు ఉంచబడిన మనస్సు అన్నిపాపములును నశించుటవలన నిర్మలమై విషయానురాగము లేనిదై ఇంద్రియములను స్వాధీనము చేసికొనును- అని రామానుజభాష్యము.

మిక్కిలి ప్రయత్నముకలవానికి ఇంద్రియములు స్వాధీనములు అగును- యుక్తః=నాయందు మనస్సుకలవాఁడై, మత్పరః=సమస్తముకన్నను తక్కువ్వుఁడనుగా నన్ను ఎవ్వఁడెఱుఁగునో అట్టివాఁడై అని మధ్వభాష్యము.

ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః సఙ్గస్తేషూపజాయతే।
సఙ్గాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే॥
క్రోధాద్భవతి సంమోహః సంమోహాత్స్మృతివిభ్రమః।
స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి॥౬౩॥

విషయాన్ ధ్యాయతః పుంసః=విషయములను ఆలోచింపుచున్న పురుషునకు, తేషు సఙ్గః ఉపజాయతే=వానియందు ప్రీతి కలుగుచున్నది- సఙ్గాత్ కామః సంజాయతే=విషయప్రీతివలన ఆశ పుట్టుచున్నది- కామాత్ క్రోధః అభిజాయతే=ఆశవలన క్రోధము పుట్టుచున్నది- తాను ఆశపడినదానిని మఱియొకఁడు ఆశపడినతోడనె వానియందు కోపముపుట్టునుగదా- క్రోధాత్ సంమోహః భవతి=కోపమువలన అవివేకము కలుగుచున్నది- సంమోహాత్ స్మృతివిభ్రమః (భవతి)=అవివేకమువలన మఱపు (కలుగుచున్నది)- స్మృతిభ్రంశాత్ ...

నాశః (భవతి)=మఱపువలన తెలివిపోవుట (కలుగుచున్నది)- బుద్ధినాశాత్ ప్రణశ్యతి= తెలివిచెడుటవలన నశించుచున్నాఁడు.

బుద్ధినాశమనఁగా అంతఃకరణముచెడుట- అనఁగా ఇది చేయఁదగినది ఇది చేయఁదగనిది అను నేర్పాటు లేకపోవుట- దానివలన నశించుటయనఁగా పురుషార్థమునకు తగకపోవుట- అని శంకరభాష్యము.

కామ మనఁగా విషయములను అనుభవింపక నిలువ లేకపోవుట- సంమోహ మనఁగా కార్యాకార్యవివేకము లేకపోవుట- స్మృతిభ్రంశము అనఁగా తాను నడపించుచున్న ఇంద్రియజయము మొదలగుదానిని మఱచుట బుద్ధినాశమనఁగా ఆత్మజ్ఞానమునందలి వ్యవసాయము(నిశ్చయము)పోవుటు- దానివలన నశించుటయనఁగా సంసారములోఁబడుటయే-అని రామానుజభాష్యము.

సంమోహమనఁగా అకార్యములయందలి కోరిక- స్మృతివిభ్రమ మనఁగా శాస్త్రనిషేధములను మఱచుట- బుద్ధినాశమనఁగా అన్నివిధములను దోషమనెడి జ్ఞానమే లేకపోవుట- వినశ్యతిఅనుదానికి నరకము మొదలగు అనర్థములను పొందుచున్నాఁడు అనియర్థము- అని మధ్వభాష్యము.

రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయానింద్రియైశ్చరన్।
ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాదమధిగచ్ఛతి॥౬౪॥

రాగద్వేషవియుక్తైః ఆత్మవశ్యైః ఇంద్రియైః విషయాన్ చరన్=రాగద్వేషములు లేనివై తనకులోఁగియున్న ఇంద్రియములచేత విషయములను అనుభవించుచున్నవాఁడై, విధేయాత్మా ప్రసాదమ్ అధిగచ్ఛతి= స్వాధీనమైనయంతఃకరణముకలవాఁడై శాంతిని పొందుచున్నాడు.

స్వాధీనములైన ఇంద్రియముల చేత శరీరము నిలుచుటకై విడువశక్యముకాని విషయములను అనుభవించుచు- ప్రసాదమనఁగా స్వస్థత- అని శంకరభాష్యము.

మనస్సుయొక్క తేటను పొందుచున్నాడు- అనిమధ్వభాష్యము.

ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హాని రస్యోపజాయతే।
ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి॥౬౫॥

ప్రసాదే (సతి) అస్య సర్వదుఃఖానామ్ హానిః ఉపజాయతే=ప్రసన్నతకలుగుచుండఁగా వీని సర్వదుఃఖములకును నాశము కలుగుచున్నది. ప్రసన్నచేతసః బుద్ధిః ఆశు పర్యవతిష్ఠతి=ప్రసన్నమైన యంతఃకరణముకలవాని బుద్ధి శీఘ్రముగా నిలకడకలదియగుచున్నది.

పర్యవతిష్ఠతే=ఆకాశమువలెనంతటనుండునదియగును- ఆత్మస్వరూపముచేత నిశ్చలమగుననుట- అనిశంకరభాష్యము.

ప్రసన్నచేతసః=ఆత్మావలోకనమునకు విరోధులగు దోషములులేని మనస్సుకలవానికి- బుద్ధిః=ప్రత్యేకముగా ఆత్మవిషయమైన జ్ఞానము- అని రామానుజభాష్యము.

బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి=జ్ఞానము బ్రహ్మపరోక్షత్వముచేత లెస్సగా స్థితినిచేయును- ప్రసాదమనఁగా తనప్రయత్నములేకయైనను తలుచుగా విషయములయందు ప్రవర్తింపకపోవుట- అనిమధ్వభాష్యము.

నాస్తి బుద్ధి రయుక్తస్య నచాయుక్తస్య భావనా।
నచా భావయత శ్శాన్తి రశాన్తస్య కుత స్సుఖమ్॥౬౬॥

అయుక్తస్య బుద్ధిః నాస్తి=యోగములేనివానికి జ్ఞానము లేదు- అయుక్తస్య భావనాచ న=యోగములేనివానికి భావనయును లేదు- అభావయతశ్చ శాన్తిః న=భావనచేయకున్నవానికి శాంతి లేదు అశాన్తస్య సుఖమ్ కుతః?=శాంతిలేనివానికి సుఖము ఎక్కడది?

సమాధిలేనివానికి ఆత్మస్వరూపజ్ఞానంబును ఆత్మజ్ఞానమునందలి అభినివేశంబు(నిశ్చయము)ను కలుగదు- సుఖమనఁగా ఇంద్రియములు విషయానుభవపు ఆశనుండి మఱలుట- విషయములయందలియాశదుఃఖమె- ఆశకలిగినప్పుడు సుఖలేశమైనను కలుగదు- అనిశంకరభాష్యము.

యోగమనఁగా భగవంతునియందు మనస్సునుంచుట- బుద్ధియనఁగా ప్రత్యేకముగా నాత్మను తెలిసికొనుట- భావనయనఁగా ఆత్మధ్యానము- శాంతియనఁగా విషయములయందలి స్పృహ(ఆశ) యుడుగుట- ఇదిలేనివానికి, నిత్యమై, ఇంతకంటె నెక్కడు లేదనఁదగిన సుఖము కలుగదు-

అని రామానుజభాష్యము,

అయుక్తుఁడనఁగా మనోనిగ్రహములేనివాఁడు- బుద్ధియనఁగా వం చిజ్ఞానము- శాంతియనఁగా మోక్షము- అని మధ్వభాష్యము.

ఇన్ద్రియాణాంహి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయతే।
తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయుర్నావమివామ్భసి॥౬౭॥

యత్ మనః=ఏ మనస్సు, చరతామ్ ఇన్ద్రియాణామ్ అను విధీయతే=విషయములననుభవించుచున్న ఇంద్రియముల వెంటను ప్రవర్తించునో, తత్ అస్య ప్రజ్ఞామ్=అది వీని తెలివిని, వాయుః అమ్భసి నావమివ=గాలి నీటిలో ఓడనువలె, హరతి=ఆకర్షించుచున్నది.

ఓడవాండ్ర యోడను గాలి, మార్గమును తప్పించి అపమార్గమునకు నడపించునట్లు ఇంద్రియముల ననుసరించెడి మనస్సు సంన్యాసియొక్క ఆత్మానాత్మవివేకమువలనఁగలిగిన జ్ఞానమును నశింపఁజేయును- అని శంకరభాష్యము.

ప్రజ్ఞయనఁగా ప్రత్యేకముగా నాత్మను తెలిసికొనుట- వాయువనగా ఎదురుగాలి-అని రామానుజభాష్యము.

విధీయతే=ఈశ్వరునిచేతఁజేయఁబడుచున్నదో- ప్రజ్ఞామ్=శ్రేష్ఠమైనజ్ఞానమును- ఇఁకపుట్టబోవుదానింగూడ నివారించుచున్నది-పుట్టినదానిని తిరస్కరించుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

తస్మాద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః।
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥౬౮॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, తస్మాత్=ఆహేతువువలన, యస్య ఇన్ద్రియాణి సర్వశః ఇన్ద్రియార్థేభ్యః నిగృహీతాని=ఎవ్వని ఇంద్రియములు అంతటను విషయములనుండి నిగ్రహింపఁబడినవో, తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా=వాని బుద్ధి నిలకడ కలది.

కాఁబట్టి సమస్తవిధముల నిగ్రహింపఁబడిన యింద్రియములు కలవాఁడే జ్ఞాని- అనిమధ్వభాష్యము.

యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ।
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః॥౬౯॥

సర్వభూతానాం యా నిశా=సమస్తప్రాణులకును ఏది రాత్రియో, తస్యాం సంయమీ జాగర్తి=దానిలో యోగి మేలుకొనుచున్నాఁడు. యస్యాం భూతాని జాగ్రతి=దేనియందు భూతములు మేలుకొనుచున్నవో, సా పశ్యతః మునేః నిశా=అది తెలిసికొనుచున్న మునికి రాత్రి.

సర్వప్రాణులకు రాత్రియనునది పరమార్థతత్త్వము-జ్ఞానికి రాత్రియనునది లౌకికవైదికవ్యవహారము- అని శంకరభాష్యము.

సర్వభూతములకు రాత్రియనునది ఆత్మజ్ఞానము- జ్ఞానికి రాత్రియనునది శబ్దాదివిషయజ్ఞానము- అని రామానుజభాష్యము.

సమస్తభూతములకు రాత్రియనునది పరమేశ్వరస్వరూపము- దానియందు జ్ఞాని మేలుకొనుట యనఁగా లెస్సగా అపరోక్షజ్ఞానము కలవాఁడగుట- జ్ఞానికి రాత్రి విషయస్వరూపము- ముని యనఁగా మననము కలవాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

ఆపూర్యమాణ మచలప్రతిష్ఠం
సముద్ర మాపః ప్రవిశన్తి యద్వత్ ।
తద్వ త్కామా యం ప్రవిశన్తి సర్వే
స శాన్తి మాప్నోతి న కామకామీ ॥ ౭౦ ॥

ఆపూర్యమాణమ్ అచలప్రతిష్ఠమ్ సముద్రమ్=నింపఁబడుచున్నదై చలింపనిస్థితిగల సముద్రమును, ఆపః యద్వత్ ప్రవిశన్తి=నీళ్లు ఎట్లు చొచ్చుచున్నవో, తద్వత్ సర్వే కామాః యం ప్రవిశన్తి=అట్లు అన్ని కోరికలును ఎవ్వనిని చొచ్చుచున్నవో, సః శాన్తిమ్ ఆప్నోతి =వాఁడు శాంతిని పొందుచున్నాఁడు- కామకామీ శాన్తిమ్ నాప్నోతి=కామములఁగోరువాఁడు శాంతిని పొందఁడు.

సమస్తమైనకోరికలును ఎవ్వనికి ఆత్మయందె అణఁగుచున్నవో, వాఁడు మోక్షమును పొందును- అని శంకరభాష్యము.

శబ్దాదివిషయములు ఇంద్రియగోచరములైనను కాకున్నను ఎవ్వఁడు తనయాత్మావలోకనతృప్తిచేత వికారము లేనివాఁడైయుండునో, వాఁడె నిస్పృహతను పొందును- అని రామానుజభాష్యము.

ఎవ్వఁడు విషయములచే నింపఁబడినవాఁడైనను గర్వము లేకుండునో,

ప్రయత్నమును చేయఁడో, విషయములు లేనిచో శోషింపఁడో, వాఁడు మోక్షముం బెందును. అని మధ్వభాష్యము.

విహాయ కామాన్ యస్సర్వాన్ పుమాం శ్చరతి నిస్పృహః।
నిర్మమో నిరహంకార స్సశాన్తి మధిగచ్ఛతి॥ ౭౧॥

యః పుమాన్ = ఏ పురుషుఁడు, సర్వాన్ కామాన్ విహాయ = అన్ని కోరికలను విడిచి, నిస్పృహః నిర్మమః నిరహంకారః చరతి = ఆశ లేనివాఁడును మమకారము లేనివాఁడును అహంకారము లేనివాఁడునై సంచరింపుచున్నాఁడో, సః శాన్తిమ్ అధిగచ్ఛతి = వాఁడు శాంతిని పొందుచున్నాఁడు.

చరతి అనుదానికి జీవనమాత్రవ్యాపారమె మిగిలి తిరుగుచున్నాఁడు అనియర్థము- అహంకారమనఁగా తనను గొప్పఁజేసికొనుట- శాంతి యనఁగా అన్ని సంసారదుఃఖములు నడుగుటయనెడి మోక్షము- అని శంకరభాష్యము.

కామములనఁగా కోరఁబడెడి శబ్దాదివిషయములు- నిరహంకారః = దేహమునందు ఆత్మాభిమానము లేనివాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

కామము లనఁగా విషయములు- చరతి = భక్షింపుచున్నాఁడో- నేను భక్షింపుచున్నానసే అహంకారమమకారములు లేనివాఁడై ముక్తిని పొందును- అని మధ్వభాష్యము.

ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి।
స్థిత్వాఽస్యా మన్తకాలేపి బ్రహ్మ నిర్వాణ మృచ్ఛతి॥ ౭౨॥

(హే) పార్థ! ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః = (ఓ) యర్జునుఁడా! ఇది బ్రహ్మసంబంధియగు స్థితి- ఏనాం ప్రాప్య నముహ్యతి = దీనిని పొంది మోహముం జెందఁడు- అన్తకాలేఽపి అస్యాం స్థిత్వా = చరమవయస్సునందుఁగూడ దీనిలో ఉండి, బ్రహ్మనిర్వాణమ్ ఋచ్ఛతి = బ్రహ్మానందమును పొందుచున్నాఁడు.

అన్నికర్మములనువిడిచి బ్రహ్మస్వరూపముగానుండుటయనెడి జ్ఞానము, బ్రాహ్మీ స్థితిః అని చెప్పఁబడినది- వార్ధకమున సన్న్యసించినవాఁడుఁగూడ మోక్షమునుపొందఁగా బ్రహ్మచర్యమునుండియె సన్న్యసించి జీవ

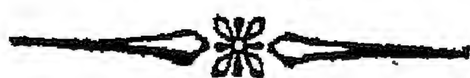
నకాలమంతయు బ్రహ్మమునందె యున్నవానికి మోక్షముకలుగుననని చెప్పవలయునే? అని శంకరభాష్యము.

నిత్యాత్మజ్ఞానముకలవాఁడై సంగములేని కర్మముల నాచరించుటయె, బ్రహ్మమును పొందించునదిగాన, బ్రాహ్మీ స్థితిః అని చెప్పఁబడినది- ఇట్టికర్మస్థితినిబొంది తిరిగియు సంసారముఁజెందఁడు- బ్రహ్మనిర్వాణమును అనఁగా నిర్వాణమయమగు బ్రహ్మమును, అనఁగా సుఖైకస్వరూపంబగు నాత్మను పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రాహ్మీ=బ్రహ్మవిషయమగు, స్థితిః=లక్షణము- అంతకాలమందైనను ఈస్థితిలో నిలిచియె బ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు-లేనియెడను జన్మాంతరమును పొందుచున్నాఁడు- జ్ఞానులకుఁగూడ ప్రారబ్ధకర్మ మున్నయెడను మఱియొకటి-శరీరము కలుగును- నిర్వాణం బ్రహ్మ=శరీరములేని బ్రహ్మమును- శరీరములేకపోవుటయనఁగా ప్రకృతివలనఁగలిగిన శరీరములేకుండుటకాని ఎల్లప్పుడును ఆనందరూపమైఅంతటను పరిపూర్ణమైన అప్రాకృతశరీరము లేకపోవుటకాదు- ఆశరీరమునె తన మాయచేత పరిచ్ఛిన్నమునుచేసి రామకృష్ణాదిరూపముగాఁజూపును- ఎల్లప్పుడును అన్నిశరీరములయందును లెక్కలేని అనంతములైన గుణములు కలవియు దోషము లేమియులేనిదియునగు నారాయణుఁడను పరబ్రహ్మమును అపరోక్షజ్ఞానముచేఁ బొందుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సాం
ఖ్యయోగోనామ ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతి
పాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణా
ర్జున సంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో
సాంఖ్యయోగప్రతిపాదకంబగు
రెండవయధ్యాయము.

మూడవయధ్యాయము.

అర్జున ఉవాచ.

జ్యాయసీ చేత్కర్మణస్తే మతా బుద్ధిర్జనార్దన।
తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ॥ ౧॥
వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే।
తదేకం వద నిశ్చిత్య యేన శ్రేయోఽహ మాప్నుయామ్॥ ౨॥

(హే) జనార్దన!=(ఓ) శ్రీకృష్ణుఁడా!, బుద్ధిః కర్మణః జ్యాయసీ తే మతా చేత్=జ్ఞానము కర్మముకంటె శ్రేష్ఠమైనదిగా నీకు ఇష్టమయ్యెనేని, (హే) కేశవ!=(ఓ) శ్రీకృష్ణుఁడా!, తత్=అందువలన, ఘోరే కర్మణి మామ్ కిం నియోజయసి?=ఘోరమైన కర్మమునందు నన్ను ఏల ప్రవర్తింపఁజేయుచున్నావు?- వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన=కలసగానుండెడిదానివంటి వాక్యముచేత, మే బుద్ధిం మోహయసీవ=నా బుద్ధిని మోహింపఁజేయుచున్నట్లు ఉన్నావు- యేన అహమ్ శ్రేయః ఆప్నుయామ్=దేనిచేత నేను మేలును పొందుదునో, తత్ ఏకమ్ నిశ్చిత్య వద=అట్టి ఒకఁదానిని నిశ్చయించి చెప్పుము.

ఈయర్జునప్రశ్నముచే జ్ఞానకర్మసముచ్చయము అనఁగా జ్ఞానముతో తుల్యముగా కర్మమునుఁగూడ చేర్చి యాచరించుట సిద్ధాంతము కాదని స్పష్టపఱుపఁబడినది- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞాననిష్ఠయె ఆత్మావలోకనమునకు సాధనము-కర్మనిష్ఠ అజ్ఞాననిష్ఠను కలుగఁజేయునది- ఇంద్రియముల వ్యాపారములన్నియు నడఁగుటచేఁ గలిగెడి ఆత్మావలోకనమె సాధింపవలసినదైనచో సకలకర్మములను వదిలి జ్ఞానమునె యాచరించుటయందు నన్ను నియోగింపుము- సర్వేంద్రియవ్యాపారరూపమైనకర్మమున నన్నేల నియోగించెదవు- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మముకన్న జ్ఞానము మిక్కిలి యుత్తమమైనదని చెప్పితివి- అట్లయ్యెనేని నివృత్తికర్మముల విడిచి యుద్ధమనెడి ఘోరమయినకర్మమందు నన్నేల నియోగింపుచున్నావు? అని మధ్వభాష్యము.

లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా మయా ప్రోక్తా పురాఽనఘ
జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్॥

(హే) అనఘ = (ఓ) పాపములు లేనివాఁడా!, అస్మిన్ లోకే = ఈ లోకము నందు, పురా ద్వివిధా నిష్ఠా మయా ప్రోక్తా = పూర్వము రెండువిధము లుగల నిష్ఠ నాచేత చెప్పఁబడినది- సాంఖ్యానామ్ జ్ఞానయోగేన (ని ష్ఠా ప్రోక్తా) = జ్ఞానులకు జ్ఞానమనెడి యోగముచేత (నిష్ఠ చెప్పఁబ డినది).

పూర్వమునందు అనఁగా సృష్ట్యాదియందు- వేదార్థ సంప్రదాయ మును బయలుపుచ్చినప్పుడు- నిష్ఠయనఁగా అనుష్ఠేయమందలి తాత్ప ర్యము- జ్ఞాన యోగము బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునందె సంన్యసించిన పర మహంసపరివ్రాజకులకు- అట్లు కాక కర్మములనాచరించెడి వారికి క ర్మయోగము- అని శంకరభాష్యము.

సంఖ్య అనఁగా బుద్ధి- దానితోఁగూడినవారు సాంఖ్యులు- ఆత్మనా త్మ విషయమైన జ్ఞానముకలవారు- దానికితగనివారై కర్మయోగాధి కారులైనవారు యోగులు- విషయములయందు వ్యాకులమైన బుద్ధికల వారికి కర్మయోగమున నధికారము- వ్యాకులముకాని బుద్ధికలవారికి జ్ఞా నయోగమున నధికారము- కాఁబట్టి వ్యామిశ్రమైన వాక్యము చెప్పఁబ డలేదు- అని రామానుజభాష్యము.

సనకాదులవలె గృహస్థాదికర్మములను విడిచి జ్ఞాననిష్ఠులైనవారును, జనకాదులవలె గృహస్థాదికర్మములలోనుండియె జ్ఞాననిష్ఠులైనవారు న నే రెండువిధములైన జనులు కలరు- ఇందు మొదటివారు సాంఖ్యులు- రెం డవవారు యోగులు- జ్ఞాననిష్ఠులైనను అధికారికులగుటవలన ఈశ్వరే చ్ఛచేతనును లోకసంగ్రహార్థ మగుటవల్లనును కర్మయోగ్యులయినవా రును యోగులు- ఈశ్వరేచ్ఛచేతనె కర్మమును చేసెడివారు ప్రియ వ్రతాదులు- నీవు జనకాదులవలె కర్మములనాచరించుచునె జ్ఞానమున కె తగినవాఁడవు- అని మధ్వభాష్యము.

న కర్మణా మనారమ్భా న్నైష్కర్మ్యం పురుషోశ్నుతే।
నచ సంన్యసనాదేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి॥౪॥

కర్మణామ్ అనారమ్భాత్ = కర్మములను ఆచరింపకపోవుటవలన, పు రుషః నైష్కర్మ్యమ్ నాశ్నుతే = మనుష్యుఁడు జ్ఞాననిష్ఠను పొందఁడు- సంన్యసనాదేవచ సిద్ధిం నసమధిగచ్ఛతి = కర్మములను విడుచుటచేతనే

క్రమముననె జ్ఞానసిద్ధిని పొందఁడు.

ఈ జన్మమునఁ గాని జన్మాంతరమునఁ గాని అనుష్ఠింపఁబడిన కర్మములు పాపక్షయకారణము లగుటను అంతఃకరణశుద్ధిని కలుగఁజేసి జ్ఞానోత్పత్తిద్వారమున జ్ఞాననిష్ఠకు కారణము లగును- అంతఃకరణశుద్ధి లేక వట్టి కర్మపరిత్యాగ మాత్రముచేత జ్ఞానసిద్ధి కలుగదు- అని శంకరభాష్యము

అనారంభమనఁగా కర్మములను ఆరంభింపకయె పోవుట. సంన్యాసమనఁగా ఆరంభించినవానిని విడుచుట- ఫలాభిసంధి లేని కర్మములచే భగవంతుని నారాధించినఁ గాని అనాదికాలమునుండియున్న పాపములు పోయి అవ్యాకులేంద్రియత్వపూర్వకమగు ఆత్మనిష్ఠ కలుగదు- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములను అనఁగా యుద్ధము మొదలగు వానిని చేయకపోవుటః ఒన నైష్కర్మ్యమనగా కామ్యకర్మములను విడుచుటచేఁ బొందఁబడెడు మోక్షము కలుగదు- జ్ఞానము మోక్షసాధనముగాని కర్మములం జేయకపోవుటకాదు- ఇందుకు హేతువు పురుషుఁడగుట- ఎల్లప్పుడును స్థూలమైనను సూక్ష్మమైన నగు పురము(శరీరము)తోఁగూడియె యుండువాఁడు- కర్మములను చేయకపోవుటవలననె ముక్తి కలుగునెడను స్థావరములకు ముక్తి కలుగవలయును- సంన్యాసమనఁగా కామ్యకర్మములను విడుచుట- కామములేని కర్మములనాచరించుటచే నంతఃకరణశుద్ధి కలిగి జ్ఞానముచే మోక్షము కలుగును- యత్యాశ్రమము ప్రయతత్వము(మనస్సమాధానము) కొఱకు భగవంతునికి సంతోషము కలుగుటకునై యున్నది- గృహస్థులు ఇతరకర్మములలో ప్రవర్తించుటవలన అప్రయతులై యుందురు- అధికారికులు గృహస్థులైయె ప్రయతులగుటను సమర్థులగుదురు- అని మధ్వభాష్యము.

నహి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్ ।
కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః ॥౫॥

కశ్చిదపి జాతు క్షణమపి=ఒకానొకఁడును ఒక్కప్పుడు క్షణకాలమైనను, అకర్మకృత్ నతిష్ఠతిహి=కర్మములను చేయనివాఁడు(అగుచు) ఉండఁడుగదా- సర్వః అవశః=సమస్తమైనవాఁడును అస్వాధీనుఁడై

ప్రకృతిజైః గుణైః కర్మ కార్యతేహి=ప్రకృతివలనఁగలిగిన సత్త్వర రజస్తమోగుణములచేత కర్మమును చేయింపఁబడుచున్నాఁడుగదా-

జ్ఞానులను సత్త్వాదిగుణములచే కదల్పఁబడుట లేదుగాన ఈశ్లోకము అజ్ఞవిషయము- అజ్ఞః=అజ్ఞుఁడు, అను పదమును తెచ్చికొని యన్వయించునది. అని శంకరభాష్యము.

కర్మయోగముచేత ప్రాచీనపాపములను నశింపఁజేసికొని, సత్త్వాది గుణములను స్వాధీనముచేసికొని, నిర్మలమైనయంతఃకరణముకలవానిచే సంపాదింపవలసినది జ్ఞానయోగము- అనిరామానుజభాష్యము.

కర్మములను సర్వవిధములను విడుచుట శక్యముకాదు- అని మధ్వభాష్యము.

కర్మేన్ద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్ ।
ఇన్ద్రియార్థాన్ విమూఢాత్మా మిథ్యాచార స్స ఉచ్యతే॥౬

యః కర్మేన్ద్రియాణి సంయమ్య=ఎవ్వఁడు కర్మేంద్రియములను* నియమించికొని, ఇన్ద్రియార్థాన్ మనసా స్మరన్ । ఆస్తే=ఇంద్రియవిషయములను మనస్సుచేత తలంచుచును ఉన్నాఁడో, సః విమూఢాత్మా మిథ్యాచారః (ఇతి) ఉచ్యతే=వాఁడు మోహమునుజెందినమనస్సుకల మిథ్యాచారుఁడు (అని) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

ఆత్మజ్ఞానము లేనివాఁడు కర్మములంజేయకుండుట యయుక్తము- మిథ్యాచారుఁడనఁగా పాపాచారుఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

పాపము నశింపకపోవుటవలన అంతఃకరణజయము లేనివాఁడైయును ఆత్మజ్ఞానమున్ప్రవర్తించి విషయాసక్తమైన మనస్సుకలవాఁడు, ఒకవిధముగా నుద్దేశించి మఱియొకవిధముగా నడచువాఁడుగాన మిథ్యాచారుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

అయినను కర్మములను శక్తికొలది విడువవలయును-అనిమధ్వభాష్యము

---

* వాక్కు, హస్తము, పాదము, గుదము, ఉపస్థము, అనునయిదును కర్మేంద్రియములు- వీని వివరణము సృష్టిసంగ్రహవిస్తరమున సుస్పష్టము గను-

యస్త్వింద్రియాణి మనసా నియమ్యారభతేఽర్జున।
కర్మేన్ద్రియైః కర్మయోగమసక్తస్స విశిష్యతే॥ ౭॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, యస్తు ఇన్ద్రియాణి మనసా నియమ్య=ఎవ్వఁడైతే ఇంద్రియములను మనస్సుచేత నియమించి, అసక్త(స్సన్)కర్మేన్ద్రియైః కర్మయోగమ్ ఆరభతే=ఫలసంగములేనివాఁడై కర్మేంద్రియములచేత కర్మయోగమును ఆరంభించుచున్నాఁడో, సః విశిష్యతే=వాఁడు విశేషించుచున్నాఁడు.

ఇట్లు కర్మముల నాచరించెడి యజ్ఞుఁడు, వెనుకటి మిథ్యాచారునికంటె శ్రేష్ఠుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మావలోకనమందు మనస్సుకలవాఁడై, తనకు అలవాటుపడిన విషయములవంటివైన శాస్త్రీయకర్మములయందు ఇంద్రియములను నియమించి, సంగములేక కర్మములంజేయువాఁడు ప్రమాదము నూహించుటకైన నవకాశము లేకపోవుటచే, జ్ఞాననిష్ఠుఁడైనపురుషునికంటెను విశేషించుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకటి శ్లోకములో మనస్సుచేత తలంచుచును అనియు, ఈశ్లోకమున మనస్సుచేత నియమించి అనియు చెప్పుటచే మనస్సు ప్రయోజకము అని తెలియఁజేయఁబడినది- కర్మయోగమనఁగా సంన్యాసము మొదలయిన వర్ణాశ్రమధర్మములన్నియుం గాని ఒకగృహస్థకర్మము మాత్రమె కాదు- కాఁబట్టి తప్పక స్వవర్ణాశ్రమోచితమైన కర్మమును చేయుము- అనిమధ్వభాష్యము.

నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః।
శరీరయాత్రాఽపిచ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః॥

త్వం నియతం కర్మ కురు=నీవు నియతమైన కర్మమును చేయుము, అకర్మణః కర్మ జ్యాయః హి=అకర్మముకంటె కర్మము శ్రేష్ఠము కదా-అకర్మణః తే శరీరయాత్రాపిచ నప్రసిద్ధ్యేత్=కర్మములులేని నీకు శరీరము నిలుచుటకూడను సిద్ధింపదు.

నియతమనఁగా నిత్యము- ఫలములేక ఏయధికారికి ఏకర్మము విధింపఁబడుచున్నదో, వానికి అదినియతకర్మము- అకర్మమనఁగా కర్మములం జేయకపోవుట- అనిశంకరభాష్యము.

నియతమ్=వ్యాపింపఁబడినది- ప్రకృతిసంబంధము కలవానిచేత కర్మ
మువ్యాపింపఁబడినదిగదా- ప్రకృతిసంపర్కము అనాదివాసనచే కలిగిన
ది- అకర్మమనఁగా జ్ఞానము- సాధనముపూర్తియగువఱకు శరీరమును
నిలబెట్టికొనుట ఆవశ్యకము- న్యాయముగా సంపాదింపఁబడిన ధనము
చేత పంచమహాయజ్ఞాదులంజేసి మిగిలిన యన్నముచే శరీరమును నిల
బెట్టికొనవలయును- కాఁబట్టి జ్ఞాననిష్ఠునికిఁగూడ శరీరము నిలిచియుం
డువఱకు, సాధనము పూర్తియగునందాక, మహాయజ్ఞములు మొదలైన
నిత్యనైమిత్తిక కర్మములు ముఖ్యముగాఁ జేయవలసినవి- కర్మయో
గమునందుఁగూడ ఆత్మ కర్త కాఁడను తలంపు ఉండవలసినదిగాన ఆత్మ
యాథాత్మ్యజ్ఞానము అంతర్భవించియె యున్నది- ప్రకృతిసంసర్గము క
లవానికి కర్మయోగము సుకరంబును ప్రమాదములేనిదియు- కాఁబట్టి
జ్ఞాననిష్ఠకు యోగ్యుడైనవానికింగూడ జ్ఞానయోగముకన్న కర్మయో
గమె శ్రేష్ఠము- కావున నీవు కర్మమును చేయుము- అని రామానుజ
భాష్యము.

నియతమనఁగా తనవర్ణమునకును ఆశ్రమమునకును తగినది- అని
మధ్వభాష్యము.

యజ్ఞార్థాత్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబన్ధనః।
తదర్థం కర్మ కౌన్తేయ ముక్తసఙ్గస్సమాచర॥౯॥

యజ్ఞార్థాత్ కర్మణః అన్యత్ర=యజ్ఞార్థమైన కర్మముకన్న మి
గిలినవిషయమునన్, అయంలోకః కర్మబన్ధనః (భవతి)=ఈలోకము
కర్మముబంధనముగాఁగలది (అగుచున్నది)=(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీ
పుత్రుఁడా!, ముక్తసంగ(స్సన్) తదర్థం కర్మ సమాచర=ఫలసం
గములేనివాఁడ(వగుచు) యజ్ఞార్థమైన కర్మమును ఆచరింపుము.

యజ్ఞశబ్దమునకు ఈశ్వరుఁడర్థము- ఈశ్వరునికొఱకు చేయఁబడె
డి కర్మము యజ్ఞార్థము- అని శంకరభాష్యము.

యజ్ఞార్థమనఁగా యజ్ఞము మొదలగు శాస్త్రీయకర్మములకొఱకైన
ద్రవ్యార్జనము మొదలయినది- ఆత్మాత్మీయప్రయోజనములగు కర్మముల
చేత ఈలోకము బంధముకలదియగును- తనప్రయోజనముకొఱకైన ద
నుతలంపుచేఁగలిగెడి సంగములేనివాఁడవై ధనసంపాదనము మొదలగు

దానిం జేసి యజ్ఞాదులం జేసినచో, దాని చేనారాధింపఁబడి భగవంతుఁడు అనాదికాలప్రవృత్తంబగు కర్మవాసనను తెగఁగొట్టి కలంక లేని ఆత్మావలోకనమును కలుగఁజేయును- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞశబ్దమునకు విష్ణువు అర్థము- యజ్ఞార్థమై సంగము లేని కర్మము బంధకము కాదు- అని మధ్వభాష్యము.

సహయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః।
అనేన ప్రసవిష్యధ్వ మేషవో స్త్విష్టకామధుక్॥

ప్రజాపతిః సహయజ్ఞైః ప్రజాః సృష్ట్వా=ప్రజాపతి కర్మములతోఁ గూడిన ప్రజలను సృజించి, పురా ఉవాచ=తొల్లి (ఇట్లు) అనెను- అనేన ప్రసవిష్యధ్వమ్=దీని చేత వృద్ధి పొందుఁడు, ఏషః వః ఇష్టకామధుక్ అస్తు=ఇది మీకు కోరినకోరికలను ఇచ్చునది అగును.

ప్రజాపతి అనఁగా ప్రజలను సృజించువాఁడు- కామములు అనఁగా ఫలములు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రజాపతి అనఁగా సర్వేశ్వరుఁడు ఇష్టకామధుక్=ఇష్టములైన, మోక్షమునను దానికి అనుగుణములైన కామములనను, ఇచ్చునది- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకము వెనుక చెప్పఁబడినదానికి అర్థవాదము- అని మధ్వభాష్యము.

దేవాన్ భావయ తానేన తే దేవా భావయన్తువః।
పరస్పరం భావయన్తః శ్రేయః పర మవాప్స్యథ॥౧౧॥

అనేన దేవాన్ భావయత=దీని చేత దేవతలను కలుగఁజేయుఁడు- తే దేవాః వః భావయన్తు=ఆ దేవతలు మిమ్మును కలుగఁజేయుదురు- పరస్పరం భావయన్తః=అన్యోన్యము పోషింపుచున్నవారై, పరమ్ శ్రేయః అవాప్స్యథ=గొప్ప మేలును పొందఁగలరు.

భావయత=వృద్ధిపొందింపుఁడు- భావయన్తు=వర్షము మొదలగువాని చే వృద్ధిపొందింతురు- జ్ఞానము కలిగి తద్ద్వారమున మోక్షమును పొందుదురు అని శంకరభాష్యము-

భావయత=ఆరాధింపుఁడు- భావయన్తు=పోషింతురు- పరం శ్రేయః=మోక్షమును- అని రామానుజభాష్యము.

ఇష్టాన్ భోగాన్ హి వో దేవా దాస్యన్తే యజ్ఞభావితాః।
తైర్దత్తా న ప్రదాయైభ్యో యో భుఙ్క్తే స్తేన ఏవ సః॥౧౨॥

యజ్ఞభావితాః దేవాఃహి=యజ్ఞములచేత భావింపఁబడిన దేవతలుగదా, వః ఇష్టాన్ భోగాన్ దాస్యన్తే=మీకు ఇష్టములైన భోగములను ఈఁగలరు- తైః దత్తాన్=వారిచేత ఈబడినవానిని, ఏభ్యః అప్రదాయ యః భుఙ్క్తే=వీరికి ఈయక ఎవ్వఁడు అనుభవించుచున్నాఁడో, సః స్తేనఏవ= వాఁడు దొంగయె.

భావితులనఁగా వృద్ధిపొందింపఁబడినవారు- అనఁగా సంతోషపెట్టఁబడినవారనుట- భోగములనఁగా స్త్రీపుత్రపశ్వాదులు- దేవతల స్వత్వమును అపహరించుటచే దొంగయగును- అని శంకరభాష్యము.

భావితులనఁగా ఆరాధింపఁబడినవారు- దేవతలు పైపైని వెండియు తమనారాధించుటకు తగిన భోగములను భగవంతుఁడు ఆత్మగాఁగలవారై ఇత్తురు- చౌర్యము(దొంగతనము) అనఁగా ఇతరులచేత తమకార్యమునకై సంపాదింపఁబడి వారిదైయున్న వస్తువును తనదని తలంచుచు దానిచే తనను పోషించికొనుట- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞశిష్టాశినస్సన్తో ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః।
భుఞ్జతే తేత్వఘం పాపా యే పచన్త్యాత్మకారణాత్॥౧౩॥

యజ్ఞశిష్టాశినః సన్తః=యజ్ఞములు చేయఁగా మిగిలినదానినితినెడి సత్పురుషులు, సర్వకిల్బిషైః ముచ్యన్తే=అన్నిపాపములచే విడువఁబడుదురు- యే ఆత్మకారణాత్ పచన్తి=ఎవ్వరు తమనిమిత్తము వండుకొనుచున్నారో, తే పాపాః అఘం భుఞ్జతే=ఆ పాపులు పాపమునె తినుచున్నారు.

దేవయజ్ఞాదులనుచేసి అమృతమను పేరుగల తచ్ఛేషమును భుజించుటచే చుల్లి(పొయ్యి) మొదలగు పంచసూనల(అయిదుహింసాస్థానముల)చేఁ గలిగెడు పాపములచేతనును, ప్రమాదమువలనఁ గలిగెడు పాపములచేనును, విడువఁబడుదురు- అని శంకరభాష్యము. (౧ దేవయజ్ఞము అనఁగా నిత్యము అగ్నిలో హోమములుచేయుట- ౨ బ్రహ్మయజ్ఞము అనఁగా నిత్యమును అధ్యయనముచేయుట- ౩ పితృయజ్ఞము- అనఁగా ప్రతిదినమును పితృదేవతలను తృప్తిని బొందించుట- ౪ మనుష్యయజ్ఞము

న(గా ప్రతిదినమువచ్చిన అతిథులకు భోజనము పెట్టుట, ౫ భూతయజ్ఞము. అన(గా నిత్యమును జంతువులకు బలివేయుచుండుట- ఇవి పంచమహా యజ్ఞములనియెదరు- పంచసూనలనునవి ౧ చుల్లి(పొయ్యి) ౨ కుట్టని(రోకలి) ౩ పేమణి(పాత్రము) ౪ ఉదకుంభి(నీళ్లకడవ) ౫ మార్జని(చీపురుకట్ట) వీనివలన చిన్నచిన్నపురుగులు మొదలగువానికి హింసకలుగునుగావ ఇవి పంచసూనలని చెప్ప(బడును.

ఇంద్రాదిస్వరూపముగానున్న పరమపురుషుని ఆరాధించుటకై ద్రవ్యములను సంపాదించి వానిచే అట్టి భగవంతుని ఆరాధించి తచ్ఛేషముచే పొట్టపోసికొనెడివారు, అనాదికాలమునుండిసంపాదింప(బడినవైఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానమునకు విరోధులైన సమస్తపాపములచే, విముక్తులగుదురు- ఇంద్రాదిస్వరూపు(డగు పరమపురుషునిచే తననారాధించుటకై ఈబడిన ద్రవ్యములను తమకొఱకై వండుకొని తినెడి పాపాత్ములు పాపమునే తినుచున్నారు- పాపముగా(బరిణమించునదిగాన పాపమని చెప్ప(బడుచున్నది- ఆత్మావలోకనమున వైముఖ్యముకలవారై నరకమును పొందుదురు- అని రామానుజభాష్యము.

> అన్నాద్భవన్తి భూతాని పర్జన్యాదన్నసంభవః।
> యజ్ఞాద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః॥ ౧౪॥
> కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షరసముద్భవమ్।
> తస్మాత్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్॥ ౧౫॥
> ఏవం ప్రవర్తితంచక్రం నానువర్తయతీహయః।
> అఘాయురిన్ద్రియారామో మోఘం పార్థ సజీవతి॥ ౧౬

అన్నాత్ భూతాని భవన్తి=అన్నమువలన భూతములు కలుగును;- పర్జన్యాత్ అన్నసంభవః (భవతి)=మేఘమువలన అన్నము కలుగుట (అగుచున్నది)- యజ్ఞాత్ పర్జన్యః భవతి=యజ్ఞమువలన మేఘము కలుగుచున్నది- యజ్ఞః కర్మసముద్భవః=యజ్ఞము పనివలన(గలుగునది- కర్మ బ్రహ్మోద్భవంవిద్ధి=కర్మము బ్రహ్మమువలన(బుట్టుకకలదానిగాను ఎఱుంగుము- బ్రహ్మ అక్షరసముద్భవమ్=బ్రహ్మము అక్షరునివలనపుట్టుకగలది- తస్మాత్=ఆహేతువున, సర్వగతం బ్రహ్మ=సర్వమునుచేరియున్న బ్రహ్మము, నిత్యం

జ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్=నిత్యముగా యజ్ఞమున నిలిచియున్నది- ఏవమ్ ప్రవర్తితమ్ చక్రమ్=ఇట్లు ప్రవర్తింపఁజేయఁబడిన చక్రమును, ఇహ యః నానువర్తయతి=ఇచ్చటను ఎవ్వఁడు అనువర్తింపఁడో, (హే) పార్థ!=(ఓ) అర్జునుఁడా!, సః అఘాయుః ఇన్ద్రియారామ(శ్చ సన్)=వాఁడు పాపజీవనముకలవాఁడును ఇంద్రియములచేత నెక్రీడించుచున్నవాఁడు(నగుచు), మోఘమ్ జీవతి=వ్యర్థముగా బ్రతుకుచున్నాఁడు.

యజ్ఞమనఁగా యజ్ఞము చేయుటవలనఁగలిగెడి అపూర్వము-(అదృష్టము- అనఁగా నిచ్చటపుణ్యము)- కర్మ మనఁగా ఋత్విక్కులతోఁగూడ యజమానుఁడు చేసెడివ్యాపారము- బ్రహ్మోద్భవమనఁగా వేదముచేఁబ్రకాశింపఁజేయఁబడినదియనుట- ఆవేదము అక్షరునివలన అనఁగా పరమాత్మవలనఁగలిగినది- పరమాత్మవలనపుట్టుటనే అన్నివిషయములందెలియఁజేయుటను సర్వగతంబయ్యును యజ్ఞవిధియె ప్రధానముగాఁగలది- కర్మాధికారియైన యెవ్వఁడు ఈజగచ్చక్రమును అనువర్తింపఁడో, వాఁడు నిరర్థకజీవనముకలవాఁడు- కాఁబట్టి జ్ఞానికానివాఁడు కర్మమును చేయవలసినదియె- అని శంకరభాష్యము.

యజ్ఞమనఁగా కర్మమె- అది ధనము సంపాదించుట మొదలగు యజమానవ్యాపారము చేఁగలుగునదిగాన కర్మోద్భవము- బ్రహ్మోద్భవమ్ అనునప్పుడు బ్రహ్మశబ్దము ప్రకృతిపరిణామరూపమైన శరీరమును చెప్పును- ఆవ్యాపారము శరీరమువలనఁగలుగునదియని యర్థము. అక్షర శబ్దమునకు జీవాత్మయర్థము- అన్నపానాదులచే తృప్తిబొందినజీవునిచేనధిష్ఠింపఁబడినదై శరీరము వ్యాపారములంజేయుంగాన బ్రహ్మము అక్షరసముద్భవము అని చెప్పఁబడినది- సర్వగతమనఁగా సర్వాధికారమును పొందియున్నది యనుట- యజ్ఞేప్రతిష్ఠితమ్ అను వాక్యమునకు శరీరము యజ్ఞమునకు మూలమైనది అనియర్థము- అన్నమువలన భూతములు అనఁగా జీవులతోఁగూడిన శరీరములును, మేఘమువలన అన్నంబును, యజ్ఞమువలన మేఘంబును, యజ్ఞము యజమానుని వ్యాపారమువలనను, ఆవ్యాపారము జీవునితోఁగూడిన శరీరమువలనను, అట్టిశరీరములు తిరియును అన్నమువలనను అని యిట్లు ఒకదానికొకటి కారణములై చక్ర

ముప లెతినసుచన్నదానిని, కర్మయోగాధికారి గాని జ్ఞానయోగాధికారిగాని ప్రవర్తింపఁజేయఁడని, యజ్ఞశేషముచేత పొట్టపోసికొనుటలేదు గాన వాఁడు అఘాయువు- అనఁగా పాపములను చేయుటకైన ఆయుస్సుకలవాఁడుగానీ పాపరూపముగాఁబరిణమించిన ఆయుస్సుకలవాఁడుగానీ రెండువిధములనుండెడి యాయుస్సుకలవాఁడుగానీ అగును-వాఁడు ఆత్మారాముఁడుకాఁడుగాన ఇంద్రియారాముఁడు. అనఁగా ఇంద్రియములె తోట అనఁగా విహారప్రదేశముగాఁగలవాఁడు అగును- యజ్ఞశేషముచే దేహపోషణము లేకపోవుటచే అతిశయించిన రజస్తమోగుణములుగలవాఁడై ఆత్మావలోకనమున విముఖుఁడగును- దీనిచేన తాను చేయుచుండెడిజ్ఞానయోగాది ప్రవృత్తియు నిష్ఫలంబగును అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములను చేయవలయుననుటకు మఱియొక్క హేతువుచెప్పఁబడుచున్నది- పర్జన్యుఁడనఁగా ఆదిత్యుఁడును మేఘచక్రాభిమాని యగు దేవతయు- యజ్ఞమువలన ఆదిత్యుఁడుబలవృద్ధినిపొందును- మేఘచక్రము యజ్ఞమువలనకలుగుంగాన యజ్ఞాద్భవతిపర్జన్యః అనిచెప్పఁబడినది- యజ్ఞమనఁగా దేవతలకు హోమాదులంజేయుట-కర్మమనఁగా క్రియ(పని)- జీవులవ్యాపారములన్నియు పరమాత్మవలననె కలుగుచున్నవి- ఏషహ్యేవ సాధుకర్మ కారయతి(ఇతఁడేగదా మంచి పనిని చేయించుచున్నాఁడు)అని శ్రుతి-ప్రతిబింబమైన జీవునికి బింబమైన పరమాత్మనుపట్టియె కదా వ్యాపారము- పరబ్రహ్మము అక్షరములచే స్ఫుటపఱుపఁబడును- ఆ యక్షరములు(వేదము)నిత్యములైనవి- ఇట్లు పరంపరచే యజ్ఞమునకు బ్రహ్మము అభివ్యంగ్యము(స్ఫుటపఱుపఁబడునది)గాన యజ్ఞమున ప్రతిష్ఠితమని చెప్పఁబడినది- ఆఅక్షరములు భూతములచే స్ఫుటపఱుపఁబడునవిగాన ఇది చక్రము- ఈజగచ్చక్రమును ఎవ్వఁడు అనుసరింపఁడో వాఁడు దనిని చెడఁగొట్టువాఁడుగాన అఘాయువనఁబడును- పాపముకొఱకైన ఆయుస్సుకలవాఁడు అనియర్థము- అని మధ్వభాష్యము.

యస్త్వాత్మరతి రేవస్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః।
ఆత్మన్యేవచ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం నవిద్యతే॥౧౭॥

యః మానవస్తు=ఏ మనుష్యుఁడైతే, ఆత్మరతి రేవ=ఆత్మయందెల

క్తికలవాఁడును, ఆత్మతృప్తశ్చ=తనయందె తృప్తిని పొందినవాఁడును, ఆత్మన్యేవ సంతుష్టశ్చ స్యాత్=ఆత్మయందె సంతోషించినవాఁడును అగునో, తస్య కార్యమ్ నవిద్యతే=వానికి చేయవలసినది లేదు.

ఆత్మను తెలిసికొని అజ్ఞానము లేనివారై పుత్రైషణాదులును లేనివారై శరీరము నిలుచుటకు మాత్రము భిక్షాచరణము చేయుచున్నవారికి ఆత్మజ్ఞానము తప్ప రెండవది చేయవలసినది లేదు- ఆత్మయందె సంతోషించినవాఁడనుటచే అంతటను ఆశ లేనివాఁడనుట- అని శంకరభాష్యము.

సాధనముల యొక్క అపేక్షలేక యాత్మదర్శనము కలవాఁడగు ముక్తునికే మహాయజ్ఞములు మొదలగు వర్ణాశ్రమకర్మముల యొక్క అపేక్ష పోవుటయని ఇఁక మూఁడుశ్లోకములచే చెప్పఁబడుచున్నది- ధారకపోషకభోగ్యములు* మూఁడును ఆత్మయె ఎవనికగునో, వానికి, స్వయముగానె యాత్మస్వరూపము ఎల్లప్పుడును చూడఁబడుటచే, ఆత్మదర్శనముకొఱకు చేయవలసినది ఏమియు లేదు- అని రామానుజభాష్యము.

ఆత్మయనఁగా పరమాత్మ- ఆపరమాత్మయొక్క దర్శనము మొదలగు సాధనిచేఁగలిగిన సుఖము రతి- ఇతరములు వలదు, అనెడి జ్ఞానము తృప్తి- ఆతృప్తిని కలుగఁజేసెడి సుఖమె సంతోషము- పరమాత్మదర్శనాది సుఖమును పొంది మిగిలినవానియందెల్లను తృప్తికలవాఁడగుటనె పరమాత్మయందె యుండి సంతోషించినవాఁడై మఱియేదియు సంతోషకారణము లేనివాఁడైన అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలోనున్నవానికి కర్మము లేదు- మిగిలినజ్ఞానికి కర్మము కలదు- మానవశబ్దమునకు జ్ఞాని అని అర్థము- దీనిచే అపరోక్షజ్ఞానము కలవానికె అసంప్రజ్ఞాతసమాధికలుగునని తెలుపఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము.

నైవ తస్య కృతే నార్థో నాకృతే నేహ కశ్చన।
న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చిదర్థవ్యపాశ్రయః॥ ౧౮॥

---

*ధారకమనఁగా శరీరమును నిలువఁబెట్టెడి పానము (నీరు)- పోషకమనఁగా శరీరమునకు పుష్టిని కలుగఁజేసెడియన్నము- భోగ్యము అనఁగా సుఖానుభవమునకొఱకైన తోఁటలు, పూవుఁదండలు, చందనము, సంగీతము, హాస్యము- నాట్యము మొదలైనవి.

తస్య కృతేన అర్థః నైవ=వానికి చేయఁబడినదానిచే ప్రయోజనము లేనే లేదు- ఇహ అకృతేన కశ్చన న=ఇచ్చట చేయఁబడనిదానిచే ఒకటియు లేదు- అస్య సర్వభూతేషు అర్థవ్యపాశ్రయః కశ్చిచ్చ న=వీనికి సమస్తభూతములయందును ప్రయోజనసాధనమైనది ఒకటియును లేదు.

ఆత్మజ్ఞానికి కర్మమును చేయుటచేత ప్రయోజనము లేదు- కర్మమును చేయకపోవుటచేత ప్రత్యవాయము(తప్పు) లేదు- ఈతనికి బ్రహ్మమెదలుకొని స్థావరము వఱకును ఉండెడి భూతములలో నెకదానివలనఁ గార్యము లేదు- కార్యమున్నయెడను గదా దానికొఱకు కర్మము నాచరింపవలయును- అని శంకరభాష్యము.

ముక్తునికి ఎల్లప్పుడును ఆత్మదర్శనము సిద్ధమగుటను ఆత్మదర్శనముకొఱకైన సాధనములను చేసినను చేయకున్నను ఏమియును ప్రయోజనము లేదు- ఆత్మకంటె నితరములగు నచేతనములయందు స్వయముగానె వైముఖ్యము గలవానికి ఆకాశాదిభూతములయందు ఒకటియును ప్రయోజనముగా నాశ్రయింపఁదగినది లేదు- అట్లున్నంగదా దానియందు వైముఖ్యము కలుగుటకు సాధనమును ఆచరింపవలసినది- అని రామానుజభాష్యము.

అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలోనున్నవాఁడు దానిని విడిచి కర్మములు సేసినచో ప్రయోజనము లేదు- సంధ్యావందనాదులను చేయకపోయినను ప్రత్యవాయము లేదు- సమస్త భూతములయందును వీనికి ప్రయోజనమునకు ఆశ్రయము(నిమిత్తము) అయినది లేదు- అని మధ్వభాష్యము.

తస్మాదసక్తస్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర।
అసక్తో హ్యాచరన్ కర్మ పరమాప్నోతి పూరుషః॥ ౧౯

తస్మాత్. అసక్తః(సన్) కార్యం కర్మ సతతం సమాచర=అందువలన సంగములేనివాఁడవు(అగుచు) చేయవలసిన కర్మమును ఎల్లప్పుడును ఆచరింపుచుండుము- పూరుషః అసక్తః(సన్) కర్మ ఆచరన్=మనుష్యుఁడు సంగములేనివాఁడు(అగుచు) కర్మమును ఆచరింపుచున్నవాఁడై, పరమ్ ఆప్నోతి=పరమును పొందుచున్నాఁడు.

నీవు అట్టి జ్ఞానములో లేవు గాన, చేయవలసిన నిత్యకర్మము

ఆచరింపుము- ఈశ్వరార్థమై కర్మమును చేయుచు పురుషుఁడు మోక్షమును పొందుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

సాధనములు లేకయె ఆత్మదర్శనము ఎవ్వనికి కలుగునో వానికే ఆత్మదర్శనసాధనముల యక్కఱ లేదు-సాధనములం జేయఁదలంచినవానికిఁ గూడ, ఆత్మజ్ఞానగర్భమగుటనును, జ్ఞానయోగికింగూడ తనుమాత్రము ఆచరింపవలసియుండుటనును, కర్మయోగమె ఆత్మదర్శనము కలుగుటకు శ్రేష్ఠమైనది- కాఁబట్టి సంగములేనివాఁడవై ఆత్మప్రాప్తి కలుగుటకును కర్మమును, చేయవలసినదియె యని, జేయుచుండుము- చెప్పఁబోయెడి అకర్తృత్వజ్ఞానముతోఁ గర్మముం జేయువాఁడు పరుని అనఁగా ఆత్మను పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలోనున్నవానికె కార్యములేదు గాన నీవు కర్మమును ఆచరింపుము- అని మధ్వభాష్యము.

కర్మణైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః॥౨౦॥

జనకాదయః కర్మణైవ సంసిద్ధిమ్ ఆస్థితాః హి=జనకుఁడు మొదలగువారు కర్మముచేతనె సిద్ధినిపొందినవారు గదా.

జనకుఁడు అశ్వపతి మొదలగువారు జ్ఞానులైనయెడను లోకసంగ్రహముకొఱకు కర్మమును విడువకుండిరనియర్థము- జ్ఞానములేనివారైనయెడను, సత్త్వశుద్ధికొఱకు కర్మములను ఆచరించి క్రమముగా సిద్ధిని పొందిరని యర్థము- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానయోగమున కధికారులైనను కర్మయోగమును ఆచరించుటయె ఆత్మదర్శనము విషయమై శ్రేష్ఠముగాన, జ్ఞానులలో నగ్రేసరులగు జనకాదులుగూడ కర్మయోగముననె సిద్ధిని పొందిరి- అనఁగా ఆత్మనుపొందిరనుట- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములనాచరించెడి యాచారముకలదు- కర్మణా సహ=కర్మముతోఁగూడనె అనఁగా కర్మమునుచేయుచునె అనుట- కర్మమునుచేయుచునె జ్ఞానమునుపొంది సిద్ధినిపొందిరి- జనకాదులు జ్ఞానులగుట భారతాదులలో ప్రసిద్ధము- ప్రయాగాదితీర్థములు ముక్తిసాధనములనుట పాపవిముక్తికి సాధనములనుట- లేక ఆతీర్థములస్తోత్రమైననగును- కాఁబట్టి అపరోక్షజ్ఞానమువలననె మోక్షము కలుగును- కర్మము దానికి సా

ష్యము- అని మధ్వభాష్యము.

లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపశ్యన్ కర్తు మర్హసి॥౨౦॥
యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్తదే వేతరో జనః।
స యత్ప్రమాణం కురుతే లోక స్త దనువర్తతే॥౨౧॥

లోకసంగ్రహం సంపశ్యన్నపి=లోకసంగ్రహమును చూచుచున్నను. కర్తు మేవ అర్హసి=కర్మములం జేయుటకె తగుచున్నావు- శ్రేష్ఠః యద్యత్ ఆచరతి=శ్రేష్ఠుండు దేనిని దేనిని ఆచరించునో, ఇతరః జనః తత్తదేవ ఆచరతి=మిగిలినజనుండును దానిని దానినె ఆచరింపుచున్నాండు- సః యత్ ప్రమాణం కురుతే=అతండు దేనిని ప్రమాణమునుగాం జేయుచున్నాండో, లోకః తత్ అనువర్తతే=(మిగిలిన) జనుండు దానినె అనుసరింపుచున్నాండు.

లోకసంగ్రహమనంగా లోకమును అపమార్గమున ప్రవర్తింపకుండునట్లు నివారించుట- ప్రమాణముఅనునది లౌకికంబును వైదికంబును- అని శంకరభాష్యము.

యత్ప్రమాణమ్=ఏపాటిదానినిగా అనంగా ఏఅంగములతోంగూడినదానిగాం జేయునో,తత్ =అట్టిదానినిగా నెఅనంగాఆయంగములతోంగూడినవానినిగానె,సంపూర్ణజ్ఞానములేనిజనుండును ఆచరింపుచున్నాండు- కాంబట్టి లోకమును కాపాడుటకై శిష్టుండుగా ప్రసిద్ధుండయినవాండు వర్ణాశ్రమధర్మములనాచరించునది- లేనిచో లోకమును చెడంగొట్టుటచేంగలిగిన పాపము వీనిని జ్ఞానయోగమునుండిగూడ తప్పించును- అని రామానుజభాష్యము.

సః యత్ ప్రమాణం కురుతే=అతండు ఏ వాక్యము మొదలగుదానిని ప్రమాణమునుగాం జేయునో, అని మధ్వభాష్యము.

న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కిఞ్చన।
నానవాప్త మవాప్తవ్యం వర్త ఏవచ కర్మణి॥౨౨॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుండా!, మే త్రిషు లోకేషు కర్తవ్యం కించన నాస్తి=నాకు మూండు లోకములయందును చేయవలసినది ఒకటియు లేదు- అనవాప్తమ్ అవాప్తవ్యం న=పొందంబడనిదై పొందవలసినది లేదు- (అహం)చ కర్మణి వర్త ఏవ=(నేను)స

కర్మమున నుంచు నేయున్నాను- నేనుఁగూడ లోకసంగ్రహముకొఱకె కర్మమునాచరింపుచున్నాను- అనితాత్పర్యము.

యదీ హ్యహం నవర్తేయం జాతు కర్మ ణ్యతన్ద్రితః।

మమ వర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥ ౨౩॥

అహం జాతు కర్మణి అతన్ద్రిత(స్సన్) నవర్తేయం యది=నేను ఒకప్పుడు కర్మమున పొలుచూలికలేనివాఁడ(నై) ప్రవర్తింపకుందు నేని, (హే)పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, మనుష్యాః సర్వశః మమ వర్త్మ అనువర్తన్తే=మనుష్యులు అన్నిప్రకారముల నా మార్గము ను అనువర్తింతురు.

ఉత్సీదేయు రిమే లోకా నకుర్యాం కర్మ చేదహమ్।

సంకరస్యచ కర్తా స్యా ముపహన్యా మిమాః ప్రజాః॥ ౨౪॥

అహం కర్మ నకుర్యాంచేత్ = నేను కర్మమును చేయకుందునేని, ఇమే లోకాః ఉత్సీదేయుః= ఈ జనులు చెడుదురు-సంకరస్య కర్తా చ స్యామ్=సంకరమును చేయువాఁడనును అగుదును- ఇమాః ప్రజాః ఉపహన్యామ్= ఈ ప్రజలను చెఱఁగొట్టుదును.

సక్తాః కర్మ ణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వన్తి భారత।

కుర్యా ద్విద్వాం స్తథా ఽసక్త శ్చికీర్షు ర్లోకసంగ్రహమ్॥

(హే)భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా, కర్మణి సక్తాః అవిద్వాంసః యథా కుర్వన్తి=కర్మములయందు ఫలసంగముకల అజ్ఞానులు ఎట్లు కర్మములం జేయుదురో, విద్వాన్ అసక్తః లోకసంగ్రహం చికీర్షుః=జ్ఞాని ఫలసంగములేనివాఁడై లోకసంగ్రహమును చేయఁ గోరుచున్నవాఁడై, తథా కుర్యాత్ =అట్లు(అజ్ఞులయట్లు) కర్మము నాచరించునది.

న బుద్ధిభేదం జనయే దజ్ఞానాం కర్మసఙ్గినామ్।

జోషయే త్సర్వకర్మాణి విద్వాన్ యుక్త స్సమాచరన్॥ ౨౬॥

విద్వాన్ కర్మసఙ్గినామ్ అజ్ఞానాం బుద్ధిభేదం నజనయేత్ =జ్ఞాని కర్మములయందాసక్తిగల అజ్ఞులకు బుద్ధిభేదమును పుట్టింపఁగూడ దు- యుక్తః సమాచరన్ =పూనికకలవాఁడై చేయుచును, సర్వకర్మాణి జోషయేత్ =అన్నికర్మములను ఆచరింపఁజేయవలయును.

బుద్ధిభేదమనఁగా ఈకర్మమునాచరించి దీనిఫలము ననుభవింపవలయునను నిశ్చయమును చలింపఁజేయుట- అని శంకరభాష్యము.

అజ్ఞులనఁగా ఆత్మజ్ఞానము సంపూర్ణముగా లేనివారై జ్ఞానయోగమును అవలంబింపలేక మోక్షమునే కోరి కర్మములంజేయువారు-బుద్ధిభేదమనఁగా ఆత్మావలోకనమునకు కర్మయోగముకన్న వేఱుసాధనమున్నదను బుద్ధిని పుట్టించుట- ఆత్మజ్ఞానము సంపూర్ణముగాఁగలిగినాఁడు జ్ఞానయోగాధికారియైనను జ్ఞానయోగాపేక్షలేకయె కర్మయోగము ఆత్మావలోకనసాధన మగునను బుద్ధితో(యుక్తః)కూడుకొనినవాఁడై కర్మమునే ఆచరింపుచు, కర్మములంజేయువారికి అన్నికర్మములయందును (జోషయేత్)ప్రీతినిపుట్టింపవలయును- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః।
అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాఽహమితి మన్యతే॥ ౨౭॥

సర్వశః ప్రకృతేః గుణైః క్రియమాణాని కర్మాణి(ప్రతి)=అన్నిప్రకారములను ప్రకృతియొక్క గుణములచేత చేయఁబడుచున్న కర్మములంగూర్చి, అహంకారవిమూఢాత్మా అహం కర్తా ఇతి మన్యతే=అహంకారముచే మోహమునుపొందిన యంతఃకరణముకలవాఁడు నేను కర్తను అని తలంచుచున్నాఁడు.

మధుసూదనటీకలో, కర్మాణి కర్తా అహమ్=కర్మములన చేయువాఁడను నేను- అనియన్వయము- కర్తృశబ్దము తృన్నంతము అనివ్రాయఁబడినది.

ప్రకృతియనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణముల సామ్యావస్థారూపమైన ప్రధానతత్త్వము- దానిగుణములనఁగా కార్యకరణరూపములగు వికారములు- కర్మములనఁగా లౌకికములును శాస్త్రీయములును- అహంకారమనఁగా కార్యకారణ సముదాయమందు అహమ్(నేను)అనెడిజ్ఞానము అది కలవాఁడు అజ్ఞానముచేత కర్మములు ఆత్మవని తలంపుచు ఆయా కర్మములకు నేను కర్తను అని తలంపుచున్నాఁడు. అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతియొక్క గుణములనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణములు- అహ

కార మనఁగా అహమ్(నేను)శబ్దముచే చెప్పఁబడని ప్రకృతియందు అహమ్(నేను)అనెడి యభిమానము(దేహాత్మాభిమానము)- దానిచేత ఆత్మస్వరూపము నెఱుఁగనివాఁడై గుణకర్మములవిషయమున నేనె కర్తనని యనుకొనుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతినిపట్టి గుణభూతములు(అప్రధానములు)ను, ప్రకృతిసంబంధులనగు ఇంద్రియములు గుణములు- ప్రతిబింబమునకు కర్మము లేదుగదా- అనిమధ్వభాష్యము.

తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః।
గుణా గుణేషు వర్తన్త ఇతి మత్వా నసజ్జతే॥౨౮॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, గుణకర్మవిభాగయోః తత్త్వవిత్తు=గుణములనుపర్పఱుచుటయందునుకర్మములనుపర్పఱుచుటయందును తత్త్వము నెఱింగినవాఁడో, గుణాః గుణేషు వర్తన్తే=గుణములు గుణములయందు ప్రవర్తించుచున్నవి, ఇతి మత్వా నసజ్జతే=అని తలంచి సంగమునుపొందఁడు.

గుణములు గుణములయందు అనఁగా ఇంద్రియములు విషయములయందు అనుట- ఆత్మ, విషయములయందు ప్రవర్తింపదని తలంచి యనుట- అనిశంకరభాష్యము.

గుణములనఁగా సత్త్వాదులు- కర్మములనఁగా వానివానిపనులు- గుణములు గుణములయందు అనఁగా సత్త్వాదిగుణములు వానికార్యములయందు అనుట నసజ్జతే=గుణములకర్మములయందు నేనుకర్తను అనితలంపఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

కర్మభేదగుణభేదముల తత్త్వము నెఱింగినవాఁడు-గుణములుగుణములయందు అనఁగా ఇంద్రియాదులు విషయములయందు అనుట- అనిమధ్వభాష్యము.

ప్రకృతేర్గుణసంమూఢాః సజ్జన్తే గుణకర్మసు।
తానకృత్స్నవిదో మన్దాన్ కృత్స్నవిన్నవిచాలయేత్॥౨౯॥

ప్రకృతేః గుణసంమూఢాః=ప్రకృతియొక్క గుణములచేత మోహమునుపొందినవారు, గుణకర్మసు సజ్జన్తే=గుణములకర్మములయందు తగులుకొనుచున్నారు- అకృత్స్నవిదః తాన్ మన్దాన్=సంపూర్ణముగా

నెఱుఁగని ఆ మూఢులను, కృత్స్నవిత్ నవిచాలయేత్ = సంపూర్ణముగా నెఱింగినవాఁడు కదల్పఁగూడదు.

కర్మములయందు తగులుకొనుటయనఁగా మేము ఫలముకొఱకు కర్మములం జేయుచున్నామనుకొనుట. కృత్స్నవిత్తు అనఁగా ఆత్మజ్ఞానము కలవాఁడు. కదలించుటయనఁగా బుద్ధిభేదమును (౨౬॥శ్లో॥) పుట్టించుట. అని శంకరభాష్యము.

సంపూర్ణజ్ఞానము లేనివారు ఆత్మావలోకనమునకై ప్రవర్తించి ప్రకృతిసంసర్గముకలవారగుటచే ప్రకృతిగుణములచేత ఆత్మస్వరూపమున మోహమును పొందినవారై క్రియలయందె ఆసక్తులగుదురు. ప్రకృతికంటె విలక్షణముగానుండెడి యాత్మస్వరూపమున తగులుకొనరు. ఇందువలన జ్ఞానయోగమునకు సమర్థులు కారుగాన వారికి కర్మయోగమునందే యధికారము. ఇట్టివారిని సంపూర్ణజ్ఞానముకలవాఁడు, తాను జ్ఞానయోగమునే ఆచరించుటచేతఁ జెడఁగొట్టఁగూడదు. కర్మయోగమును విడిచిన యాతనిఁజూచి ఆ మందులుగూడ కర్మయోగమున నిలుకడలేని మనస్సుకలవారగుదురు. కాఁబట్టి శ్రేష్ఠుఁడైనవాఁడును స్వయముగా కర్మయోగమునే ఆచరింపుచు ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానముచే, ఆత్మకర్త కాఁడు, అని తలఁచుచున్నవాఁడై ఆత్మావలోకనమునకు కర్మయోగమె ఇతరాపేక్ష లేని సాధనమని చూపుచు ఆమందులకు కర్మయోగమున ప్రీతిని పుట్టింపవలయును. అనఁగా జ్ఞానియు లోకసంగ్రహమునకై కర్మయోగమునాచరింపవలయుననుట. గుణములయందు కర్తృత్వమును తలంచుటయనఁగా ఈకర్తృత్వము ఆత్మకు స్వరూపముంబట్టి వచ్చినది కాదు. మఱియేమన్నను గుణసంపర్కమువలన వచ్చినది అని తలంచుట. అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతియొక్క గుణములగు ఇంద్రియాదులయందు మూఢుఁడై. ఇంద్రియాద్యభిమానమువలనఁగదా విషయాదిప్రసంగము కలుగుచున్నది. గుణకర్మసు = విషయములయందును కర్మములయందును - అని మధ్వభాష్యము.

మయి సర్వాణి కర్మాణి సంన్యస్యాధ్యాత్మచేతసా।
నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్వ విగతజ్వరః॥౩౦॥

మయి సర్వాణి కర్మాణి సంన్యస్య=నాయందు అన్నికర్మములను ఉనిచి, అధ్యాత్మచేతసా=ఆత్మయందలిమనస్సుతోఁ(గూడినవాఁడవై), నిరాశీః నిర్మమః భూత్వా=ఆశలేనివాఁడవును మమకారములేనివాఁడవును అయి, విగతజ్వరః (సన్) యుధ్యస్వ=పరితాపములేనివాఁడ(వగుచు) యుద్ధమును చేయుము.

జ్ఞానములేనివాఁడై మోక్షేచ్ఛకలవాఁడు కర్మముల నాచరింపవలసినప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది- అధ్యాత్మచేతస్సుఅనఁగా కర్తనైన నేను ఈశ్వరునికై భృత్యునివలెకర్మములంజేయుచున్నాను అనెడి వివేకబుద్ధి- జ్వరమనఁగా దుఃఖము- అనిశంకరభాష్యము.

అధ్యాత్మచేతస్సుఅనఁగా శ్రుతులవలనఁగలిగిన ఆత్మస్వరూపవిషయమైన జ్ఞానము- అనఁగా తాను భగవంతునికి శరీరమనియు భగవంతుని చే ప్రవర్తింపఁబడువాఁడనియు తలంచుట- అందఱను ఈశ్వరుఁడు(నియమించువాఁడు)ను శేషియు(పలినవాఁడును)నగు పరమపురుషుఁడె తనవాఁడగుఆత్మచేత తనఉపకరణముల(సాధనసామగ్రి)చేత తన యారాధనముకొఱకు స్వయముగానె తనకర్మములను చేయించికొనుచున్నాఁడు, అనితలంచి మమకారాదులులేనివాఁడవై, పూర్వము అనాది కాలమునుండి సంపాదింపఁబడినపాపసమూహముతో నేనెట్లు ఉండఁగలను అనెడి అంతర్జ్వరములేనివాఁడవై, పరమపురుషుఁడె కర్మములచే నారాధింపఁబడి సంసారబంధమునుండివిడిపించునని తలంచి సుఖముగా కర్మయోగమునె చేయుము- అనిరామానుజభాష్యము.

భ్రాంతిచే జీవునియందారోపింపఁబడిన కర్మములను భగవంతునియందు విడిచి, అనఁగా భగవంతుఁడె అన్నికర్మములంజేయుచున్నాఁడనితలంచి- ఈకర్మములన్నియు భగవంతుని పూజయనియుతలంచి- అధ్యాత్మచేతస్సు అనఁగా పరమాత్మనుపట్టిన మనస్సు- అనిమధ్వభాష్యము.

యే మే మత మిదం నిత్య మనుతిష్ఠన్తి మానవాః।
శ్రద్ధావన్తో ఽనసూయన్తో ముచ్యన్తే తేపి కర్మభిః॥3౧॥

యే మానవాః మే ఇదంమతమ్=ఏ మనుష్యులు నాయొక్క ఈ మతమును, శ్రద్ధావన్తః అనసూయన్తః నిత్యమ్ అనుతిష్ఠన్తి=శ్రద్ధకలవారును అసూయలేనివారునై ఎల్లప్పుడును ఆచరింపుచున్నారో, తే

ఽపి కర్మభిః ముచ్యన్తే=వారును కర్మములచేత విముక్తులగుదురు.

పరమగురువును వాసుదేవుఁడునగు నాయందు అసూయచేయకున్న వారై- కర్మములనఁగా పుణ్యపాపములు- అని శంకరభాష్యము.

ఇదియె శాస్త్రతాత్పర్యమని తలఁచి నామతమును ఆచరించువారును, ఆచరింపలేకపోయినను శ్రద్ధకలవారును, శ్రద్ధ లేకపోయినను ఇది శాస్త్రతాత్పర్యముకాదనెడి యసూయ లేనివారును, వీరందఱును బంధమునకు హేతువులై అనాదికాలమునుండియున్న కర్మములచే విడువఁబడుదురు- తేఽపి=వారుగూడ అనెడియపిశబ్దమునకు, ఇప్పుడు ఆచరింపకపోయినను శ్రద్ధకలవారును అసూయలేనివారును శ్రద్ధానసూయలచే పాపక్షయమును పొందినవారై శీఘ్రకాలముననె దీనిననుష్ఠించి ముక్తులగుదురు, అనితాత్పర్యము. అని రామానుజభాష్యము.

ఇట్లు నివృత్తకర్మాచరణము చేయువారుఁగూడ జ్ఞానద్వారమున ముక్తిని పొందెదరు- ఇఁక అపరోక్షజ్ఞానులంగూర్చి చెప్పవలసినదేమి?- అనిమధ్వభాష్యము.

యే త్వేత దభ్యసూయన్తో నానుతిష్ఠన్తి మే మతమ్‌।
సర్వజ్ఞానవిమూఢాంస్తాన్ విద్ధి నష్టా నచేతసః॥ ౩౨॥

యేతు ఏతత్ మే మతమ్ అభ్యసూయన్తః నానుతిష్ఠన్తి=ఎవ్వరైతే ఈ నా మతమును అసూయచేయుచున్నవారై ఆచరింపరో, తాన్ సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్ నష్టాన్ అచేతసః విద్ధి=వారిని అన్నిజ్ఞానములయందును మూఢులనుగానును చెడినవారినిగానును చిత్తము లేనివారినిగానును తెలిసికొనుము.

అసూయచేయుటయనఁగా నిందించుట- అన్నిజ్ఞానములయందును అనేకవిధములుగా మూఢులయినవారు- అచేతస్కులనఁగా అవివేకులు, అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మలందఱును నాకు శరీరమగుటను నేను ఆధారముగాఁగలవారు, నాకు శేషభూతులు(పలుబడి)అయినవారు, నాచేతనే ప్రవర్తించువారు, అనుతలంపుతో అన్నికర్మములను ఎవ్వరు చేయరో, ఎవ్వరుశ్రద్ధ చేయరో, ఎవ్వరు అసూయచేతురో, వారిని అన్నిజ్ఞానములయందును విశేషముగా మూఢులయినవారినిగానును, కావుననె చెడినవారినిగానును, చే

తన్ను(మనస్సు)నకు కార్యమైన వస్తుతత్త్వజ్ఞానము లేకపోవుటచే చేతస్సులేనివారినిగానును, అనఁగా విపరీతజ్ఞానము కలవారినిగానును తెలిసికొనుము- అని రామానుజభాష్యము.

సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతేర్జ్ఞానవానపి।
ప్రకృతిం యాన్తి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి॥౩౩॥

జ్ఞానవానపి స్వస్యాః ప్రకృతేః సదృశం చేష్టతే=జ్ఞానముకలవాఁడైనను తనదగు ప్రకృతికి తగినట్లు పనిచేయును- భూతాని ప్రకృతిం యాన్తి=ప్రాణులు ప్రకృతిని అనుసరింపుచున్నవి- నిగ్రహః కిం కరిష్యతి=నిగ్రహము ఏమి చేయఁగలదు?.

ప్రకృతియనఁగా ప్రకృతజన్మాదులయందు బయలుపడిన పూర్వజన్మసంబంధులగు ధర్మాధర్మములసంస్కారము(వాసన)- అనిశంకరభాష్యము.

జ్ఞానవంతుఁడనఁగా, ఆత్మస్వరూపము ప్రకృతికంటె విలక్షణమైనది, అదియె యెల్లప్పుడును అనుసంధానము చేయఁదగినదని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి, అనియెడి జ్ఞానముకలవాఁడు- ప్రకృతియనఁగా ప్రాచీన(ప్రాఁత)వాసన- దానిననుసరించెడి జంతువులను శాస్త్రముచే చేయఁబడిన నిగ్రహము ఏమిచేయఁగలదు- అని రామానుజభాష్యము.

-- ప్రకృతియనఁగాఁ బూర్వసంస్కారము- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇన్ద్రియ స్యేన్ద్రియ స్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ।
తయో ర్నవశ మాగచ్ఛే త్తౌ హ్యస్య పరిపన్థినౌ॥౩౪॥

ఇన్ద్రియస్య ఇన్ద్రియస్య అర్థే=ఇంద్రియము ఇంద్రియము (అన్ని ఇంద్రియముల) యొక్క విషయమున, రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ=రాగద్వేషములు ఏర్పడియున్నవి-తయోః వశం నాగచ్ఛేత్=వానికి లొంగుబాటును పొందఁగూడదు- తౌ అస్య పరిపన్థినౌహి=అవి వీనికి విఘ్నముచేయునవి గదా.

శాస్త్రముచొప్పున ప్రవర్తించువాఁడు మునుపటివలె రాగద్వేషములయధీనుఁడు కాఁగూడదు- పురుషుని యొక్క ప్రకృతి రాగద్వేషానుసారముగానే యుండును- అది పురుషుని ప్రవర్తింపఁజేయునేని యప్పుడు తనధర్మమును విడుచుటయు ఇతరధర్మములను ఆచరించుటయు కలుగు

ను- పురుషుఁడు రాగద్వేషములను లోఁబడకున్నప్పుడు శాస్త్రదృష్టికలవాఁడై యగునుగాని ప్రకృతివశుఁడు కాఁడు- కాఁబట్టి శాస్త్రము నిరర్థకము కాదు- అని శంకరభాష్యము.

శ్రోత్రము మొదలగు జ్ఞానేంద్రియములకు విషయంబులగు శబ్దాదులయందును వాక్కు మొదలగు కర్మేంద్రియములకు విషయములగు వచనము (మాట) మొదలగు వానియందును, వానిని అనుభవింపఁగోరుటయనెడి రాగము పూర్వవాసనవలనఁ గలిగినదై తప్పక యుండును- ఆయనుభవము అడ్డగింపఁబడెనేని తప్పక ద్వేషము కలిగియుండును- ఈ రాగద్వేషములు, జ్ఞానయోగమునకు ప్రయత్నము చేయుచుండుటను అన్ని యింద్రియములను నియమింపఁజూచుచున్న పురుషుని, లోఁగఁదీసికొని, తమ కార్యములయందు చేర్చును. అందువలన వాఁడు ఆత్మస్వరూపానుభవమునకు విముఖుఁడై చెడును- కాఁబట్టి జ్ఞానయోగమును ఆరంభించి రాగద్వేషములకు అధీనుఁడై చెడఁగూడదు- రాగద్వేషములు వీనికి జయింపరాని శత్రువులుగదా- ఆవిజ్ఞానాభ్యాసమును నివారించును- అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకటి శ్లోకములో చెప్పినట్లైనను తనశక్తికొలఁది నిగ్రహమును చేయవలసినదియె- నిగ్రహమువలన అప్పటికి ప్రయోజనము లేకపోయినను మిక్కిలి ప్రయత్నము చేయుటవలన ప్రయోజనము కలుగును- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ ।
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః ॥ ౩౫ ॥

స్వనుష్ఠితాత్ పరధర్మాదపి = లెస్సగా నాచరింపఁబడిన ఇతరుల ధర్మముకంటెను, విగుణః స్వధర్మః శ్రేయాన్ = గుణములేనిదైనను తనధర్మము ప్రశస్తమైనది - స్వధర్మే (స్థితస్య) నిధనమపి శ్రేయః = తనధర్మమున (నున్నవానికి) మరణ (మైనను) మేలు- పరధర్మః భయావహః = ఇతరధర్మము భయమును కలుగఁజేయునది

రాగద్వేషములచే ప్రవర్తించువాఁడు ఇతరధర్మముఁగూడ ధర్మమే కాన యాచరింపవలసినదియె యని తలంచును- అది యుక్తము కాదు- భయమనఁగా నరకము మొదలగునది- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతిసంబంధము కలవానికి ఆచరింపశక్యము కానిదగుటచే జ్ఞా

యోగము పరధర్మము- శక్యమగుటచే కర్మయోగము స్వధర్మము-మ్మైనది అనఁగా ప్రమాదము లేనిదనుట- కర్మయోగముననున్నవాఁడు ఒక్కజన్మమున ఫలమును పొందక మృతిఁబొందినను మేలే- విఘ్నములచే బాధింపఁబడకపోవుటను రెండవజన్మమందైనను కలతలేని కర్మయోగము సంభవించును- జ్ఞానయోగము ప్రమాదగర్భమగుటను భయావహమె- అని రామానుజభాష్యము.

యుద్ధము రాగాములతోఁగూడినదైనను ఆచరింపవలసినదియె- అని మధ్వభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ.

అథ కేన ప్రయుక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః।
అనిచ్ఛన్నపి వార్ష్ణేయ బలాదివ నియోజితః॥ ౩౬॥

(హే) వార్ష్ణేయ! = (ఓ) వృష్ణివంశమువాఁడా!, అథ = ఇఁకను, అయమ్ పూరుషః అనిచ్ఛన్నపి = ఈ పురుషుఁడు కోరకున్నవాఁడైనను, కేన ప్రయుక్తః = దేనిచేత ప్రేరణచేయఁబడినవాఁడై, బలాత్ నియోజితఇవ పాపం చరతి? = బలాత్కారముగా నియోగింపఁబడినవానివలె పాపమును చేయుచున్నాఁడు?.

ఈ పురుషుఁడు అనఁగా జ్ఞానయోగమునకై ప్రవర్తించువాఁడు- పాపము అనఁగా విషయానుభవము- అని రామానుజభాష్యము.

అథ అనునది అర్థాంతరము (మఱియొక్క విషయము) అని తెలియఁజేయును. కర్మమునకు కారణములైనవి క్రోధము మొదలగునవియు కామమున నెడి యనేకములు కలవు- వానిలో నేది బలవత్తైనది?- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీ భగవానువాచ.

కామ ఏష క్రోధ ఏష రజోగుణసముద్భవః।
మహాశనో మహాపాప్మా విద్ధ్యేనమిహ వైరిణమ్॥ ౩౭॥

ఏషః రజోగుణసముద్భవః కామః = ఇది (నీవడిగిన హేతువు) రజస్సు నెడిగుణమువలనపుట్టెడి కామము- ఏషః క్రోధః = ఇది (యె) క్రోధము- ఒక్క వస్తువును తాను కోరఁగా దానికి మఱియొవ్వఁడైనను అడ్డముచేసె

నయెడను అప్పుడె కోపముగలుగునుగాన ఇదియె క్రోధమని చెప్పఁబడు చున్నది- (ఏషః) మహాశనః=(ఇది) మిక్కిలితిండికలది- (ఏషః) మహాపాప్మా=(ఇది) మిక్కిలిపాపము- ఇహ ఏనమ్ వైరిణమ్ విద్ధి =ఇచ్చట దీనిని శత్రువునుగా ఎఱుంగుము.

కామము(కోరిక) అందఱిని స్వాధీనముచేసికొనుచున్న శత్రువు- అన్నియనర్థంబులుం గలుగుట దీనింబట్టియె- ఈకామము మఱియొక్క- దానిచే నడ్డగింపఁబడినదై క్రోధరూపముగాఁబరిణమించుచున్నది- ఇది రజోగుణమువలనఁబుట్టునదియు రజోగుణమును పుట్టించునదియు- ప్రాణులు కామముచే ప్రేరణచేయఁబడియె పాపములం జేయుదురుగాన ఇది మహాపాప్మ యనఁబడుచున్నది- కాఁబట్టి ఈసంసారమున ఈకామమును శత్రువునుగా నెఱుంగుము- అని శంకరభాష్యము.

సత్త్వరజస్తమోగుణమయమైన ప్రకృతితో కలిసియున్నవాఁడై జ్ఞానయోగమును ఆరంభించినవానికి, పూర్వపువాసనవలనఁగలిగిన శబ్దాదివిషయములంగూర్చిన కామము ఈతనిని విషయములకై లాగుచున్నది- ఈకామమె అడ్డగింపఁబడినదై అడ్డగించిన చేతనులయందు క్రోధరూపముగాఁబరిణమించి ఇతరులను హింసించుట మొదలగు గొప్ప పాపకార్యములం బ్రవర్తింపఁజేయును- రజోగుణమువలనఁబుట్టిన ఈ కామమును జ్ఞానయోగమునకు సహజశత్రువునుగా తెలిసికొనుము- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మములం బ్రవర్తింపఁజేయువానిలోఁ బ్రబలమైనది ఈకామమె- దీనివలనఁబుట్టునదిగాన క్రోధంబును ఇదియె· గురువులను నిందించుట మొదలగుదానివలనఁగలిగిన క్రోధముఁగూడ, తనకు గురువులు మొదలగు వారియందుండెడి భక్తివలన, వారిని నిందింపకుండుటను కోరుటచేఁ గలిగినదియె- కామమునకు భోగ్యము (అనుభవింపఁబడఁదగినది) మిక్కిలిగాఁగలదుగాన మహాశనమనఁబడును- బ్రహ్మహత్య మొదలగు గొప్ప పాపములకు కారణముగాన మహాపాప్మయనఁబడును- అన్నిపురుషార్థములకును విరోధియగుటను వైరియనఁబడును. అని మధ్వభాష్యము.

ధూమేనావ్రియతే వహ్నిర్యథాఽదర్శో మలేనచ।
యథోల్బేనావృతో గర్భస్తథా తేనేద మావృతమ్॥ ౩౮॥

యథా ధూమేన వహ్నిః ఆవ్రియతే=ఎట్లు పొగచేత నిప్పు ఆవరింపఁబడుచున్నదో, యథా ఆదర్శశ్చ మలేన (ఆవ్రియతే)=ఎట్లు అద్దంబును మురికిచేత (ఆవరింపఁబడుచున్నదో), యథా గర్భః ఉల్బేన* ఆవృతః=ఎట్లు గర్భము మావిచేత ఆవరింపఁబడినదో- తథా తేన ఇదమ్ ఆవృతమ్=అట్లు దానిచేత ఇది ఆవరింపఁబడినది.

కామము శత్రువగుటకు దృష్టాంతములు చూపఁబడుచున్నవి- ఇది యనఁగా జ్ఞానము- అని శంకరభాష్యము.

ఇది యనఁగా ప్రాణిసమూహము- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకాశరూపమైనను అగ్ని పొగచేత కప్పఁబడినదై ఇతరులచేతను ఎట్లు చూడఁబడదో అట్లు పరమాత్మ మన కామముచేత ఆవరింపఁబడినవాఁడై చూడఁబడఁడు- మకిలగ్రమ్మిన యద్దమున ముఖము మొదలగునవి ఎట్లు తెలియఁబడవో అట్లు కామముచే నావరింపఁబడిన యంతఃకరణము జీవేశ్వరాదుల యభివ్యక్తికి పనికి రాదు- ఉల్బముచేత ఆవరింపఁబడిన గర్భము ఎట్లు తనపనిని చేయఁజాలదో అట్లుదీనిచేత నావరింపఁబడిన జీవుఁడు ఈశ్వరాదులను తెలిసికొనఁజాలఁడు అని మధ్వభాష్యము.

ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా।
కామరూపేణ కౌన్తేయ దుష్పూరే ణానలేనచ॥ ౩౯॥

(హే) కౌన్తేయ!=(ఓ) కున్తీపుత్రుఁడా!, నిత్యవైరిణా కామరూపేణ దుష్పూరేణ అనలేనచ ఏతేన=నిత్యము గా శత్రువైనదియు కోరికస్వరూపము గాఁగలదియు నింపశక్యము కానిదియు తృప్తి లేనిదియునగు దీనిచేతను, జ్ఞానినః జ్ఞానమ్ ఆవృతమ్=జ్ఞానముకలవాని జ్ఞానము ఆవరింపఁబడినది.

జ్ఞానినః నిత్యవైరిణా=జ్ఞానముకలవానికి నిత్యముగా శత్రువైన-జ్ఞానముకలవాఁడె దీనిచేత నేను అనర్థములోఁబడితి ననుకొనను గాన ఇది జ్ఞానము కలవానికె శత్రువు గాని మూర్ఖునికి కాదు- జ్ఞానము కలవాఁడు ఆశ పుట్టినప్పుడు కామమును ఇష్టమైనదానిగా నాలో

* ఉత్తరంబా ఉల్బాజ్జరాయుః అనే శ్రుతివలన గర్భమునందుండెడి శిశువుపైనుండునది ఉల్బము- దానిపైనుండెడిది జరాయువు- ఇట్లయినను నిఘంటువులలో ఉల్బజరాయుశబ్దములు పర్యాయములు గాఁగూడ వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి- కలలోజరాయురుల్బః అని రత్నకోశము.

ంచినను దానివలన దుఃఖము వచ్చినప్పుడు ఆశచేత సెల్లప్పుడు దుఃఖమును పొందుచున్నానని తెలిసికొనునుగాన ఇది జ్ఞానికి శత్రువు- మూర్ఖునికి కాదు- అనలము అనఁగా అలమ్=చాలును అనునది లేనిది- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమే స్వభావముగాఁ గలవాఁడైనను ఈ జీవుని యొక్క జ్ఞానము దీనిచే నావరింపఁబడినది- దుష్పూరమనఁగా పొందశక్యము కాని విషయములు కలది- అని రామానుజభాష్యము.

శాస్త్రమువలన జ్ఞానము కలిగినను కామముచే నావరింపఁబడును- పరమాత్మాపరోక్షత్వమునకై (పరమాత్మ సాక్షాత్కారమునకై) ప్రకాశింపదు- విస్తారము జ్ఞానము కలవానికి ఇట్లుండ ~~కొంచెము జ్ఞానము~~ కలవాని విషయమున చెప్పవలసినదేమి? కామరూపమనఁగా కామమను పేరుగలదియనుట- దుఃఖముచేతఁగదా కామము పూరింపఁబడుచున్నది- కాఁబట్టి దుష్పూరమనఁబడుచున్నది- ఇంద్రాదిపదము సుఖముచే దొరకదుగదా. ఇంద్రాదిపదము దొరకినను బ్రహ్మాదిపదము కోరఁబడును గాని అలమ్=చాలును అనెడి బుద్ధి కలుగదుగాన కామము అనలమనఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

ఇన్ద్రియాణి మనో బుద్ధి రస్యాధిష్ఠాన ముచ్యతే।
ఏతై ర్విమోహయ త్యేష జ్ఞాన మావృత్య దేహినమ్॥౪౦॥

అస్య అధిష్ఠానమ్=దీనికి అధిష్ఠానము, ఇన్ద్రియాణి మనః బుద్ధిః (ఇతి) ఉచ్యతే=ఇంద్రియములును మనస్సును బుద్ధియును (అని) చెప్పఁబడుచున్నది- ఏతైః జ్ఞానమ్ ఆవృత్య=వీనిచేత జ్ఞానమును ఆవరించి, దేహినమ్ విమోహయతి=ఆత్మను మోహింపఁజేయుచున్నది.

అధిష్ఠానమనఁగా ఆశ్రయము- శత్రువుయొక్క పట్టు తెలిసినచో సుఖముగా శత్రువును జయింపవచ్చునుగాన అది ఈ శ్లోకమున చెప్పఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

ఈ కామము ఇంద్రియము మొదలగువానిని ఉపకరణములను (సాధనములను)గాఁ జేసికొని ఆత్మను ఆశ్రయించి యుండునుగాన ఆ యింద్రియాదులు ఈ కామమునకు అధిష్ఠానమనఁబడును- మోహింపఁజేయుటయనఁగా ఆత్మజ్ఞానమున వైముఖ్యంబునను విషయానుభవమున ఆ

సక్తినినిష్పత్తించుట- అని రామానుజభాష్యము.

బుద్ధిమొదలగునవి విషయములను పొందినయెడనుగదా జ్ఞానము ఆవరింపఁబడును- అధిష్ఠానమునహరింపఁబడినతోడనే శత్రువు నశించును గదా- అనిమధ్వభాష్యము.

తస్మాత్త్వ మిన్ద్రియాణ్యాదౌ నియమ్య భరతర్షభ।
పాప్మానం ప్రజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్॥౪౧॥

(హే)భరతర్షభ!=(ఓ)భరతవంశమువారిలోశ్రేష్ఠుఁడా!, తస్మాత్ త్వమ్ ఆదౌ ఇన్ద్రియాణి నియమ్య=ఆహేతువువలన నీవు మొదటను ఇంద్రియములను నియమించి, జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ పాప్మానమ్ ఏనమ్ ప్రజహి=జ్ఞానవిజ్ఞానములనునశింపఁజేసెడి పాపస్వరూపమైన దీనిని నశింపఁజేయుము- హి అనునదిపాదపూరణము. హి=స్ఫుటముగా అని మధుసూదనటీకలో అర్థము చేయఁబడినది. ‡

పాపమనఁగా కామము- జ్ఞానమనఁగా శాస్త్రములవలనను ఆచార్యునివలనను ఆత్మమొదలగువానిఁజెలిసికొనుట- విజ్ఞానమనఁగా విశేషముగా దానిననుభవించుట- ఈరెండును మేలును పొందుటకు సాధనములైనవి- అనిశంకరభాష్యము.

సమస్తేంద్రియవ్యాపారములను ఉడుగుట స్వరూపముగాఁగల జ్ఞానయోగమునఁ బ్రవర్తించినవానికి, ఈ కామమనెడి శత్రువు, విషయములయందు అభిముఖ్యమును కలుగఁజేసి ఆత్మయందు వైముఖ్యమును కలుగఁజేయునుగాన, ప్రకృతిసంపర్కము కలిగియుండుటచేత ఇంద్రియవ్యాపారములయందే ఆసక్తికల నీవు, మొదటను అనఁగా మోక్షోపాయమును మొదలుపెట్టినప్పుడు ఇంద్రియవ్యాపారరూపమగుకర్మయోగమున నే ఇంద్రియములను నియమించి, ఈకామమును నశింపఁజేయుము- జ్ఞానమనఁగా ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొనుట- విజ్ఞానమనఁగా ఆత్మ దేహముకంటె వేఱు అని యెఱుంగుట- అని రామానుజభాష్యము.

---

‡ మన దేశపుశంకరభాష్యపుస్తకములో ప్రజహిహి=పరిత్యజ అని పాఠమున్నది- బొంబాయిలో అచ్చుపడినపుస్తకములో ప్రజహి పరిత్యజ హి యస్మాత్- అనియున్నది- రామానుజభాష్యమధ్వభాష్యములలో ప్రజహి, హి, అనిరెండుపదములనియె తాత్పర్యము- మధుసూదనటీకలో ఏకపదముగానున్న, రెండుపదములుగానును గూడ వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది.

ఇన్ద్రియాణి పరాణ్యాహు రిన్ద్రియేభ్యః పరం మనః।
మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్యో బుద్ధేః పరతస్తు సః॥౪౨॥

ఇన్ద్రియాణి పరాణి ఆహుః=ఇంద్రియములను ఉత్కృష్టములనుగా చెప్పుచున్నారు- ఇన్ద్రియేభ్యః మనః పరమ్=ఇంద్రియములకంటె మనస్సు ఉత్కృష్టము- మనసఃతు పరా బుద్ధిః=మనస్సుకన్నను ఉత్కృష్టమైనది బుద్ధి- బుద్ధేఃతు పరతః యః, సః (పరమాత్మ)=బుద్ధికంటెను పైని ఎవ్వఁడో, వాఁడు (పరమాత్మ)- బుద్ధియనఁగా అధ్యవసాయము- అనఁగా నిశ్చయజ్ఞానము.

ఎవ్వఁడు బుద్ధిపర్యంతముండెడి దృశ్య(తెలియఁబడెడి)పదార్థములకన్న లోనివాఁడో, దేహవంతుఁడైన ఎవ్వనిని ఇంద్రియాదులనాశ్రయించియున్న కామము జ్ఞానమును ఆవరించి మోహింపఁజేయునని చెప్పఁబడినదో, ఆతఁడె తెలిసికోఁదగిన పరమాత్మ- అని శంకరభాష్యము.

పరశబ్దమునకు జ్ఞానముతో విరోధించుటయందు ప్రధానము అనియర్థము- ఇంద్రియములు విషయవ్యాపారమునందున్నచో ఆత్మజ్ఞానము ప్రవర్తింపదు- ఇంద్రియములుడిగినను మనస్సు విషయాసక్తమైనచో ఆత్మజ్ఞానము కలుగదు- మనస్సు మిగిలిన ప్రవృత్తులు లేనిదైనను విరుద్ధమైన నిశ్చయము కలిగెనేని జ్ఞానము ప్రవర్తింపదు- ఇన్నియునుడిగినను కోరికె యుండెనేని అది ఇంద్రియాదులనన్నిటిని తనవిషయమున నడిపించి ఆత్మజ్ఞానమును నిరోధించును- కాఁబట్టి యో బుద్ధేః పరతస్తు సః అని చెప్పఁబడుచున్నది- అనఁగా బుద్ధికంటె పైని ఏది కలదో అది కామమె అని యర్థము- అనిరామానుజభాష్యము.

శత్రువును చంపుటకు ఆయుధమువంటిదైన జ్ఞానమును చెప్పుటకు ఈ శ్లోకములో జ్ఞేయము (తెలియఁబడవలసినది) చెప్పఁబడుచున్నది- శరీరముకంటె ఇంద్రియములు ఉత్కృష్టములు- బుద్ధికంటెను ఉత్కృష్టుఁడు ఎవ్వఁడో వాఁడె తెలియఁబడవలసినవాఁడు- వాఁడు ఈశ్వరుఁడు- వాఁడు బుద్ధికంటెనే కాదు- అవ్యక్తము(ప్రకృతి)కంటెనును ఉత్కృష్టుఁడుగా తెలియఁబడవలసినవాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా।
జహి శత్రుం మహాబాహో కామరూపం దురాసదమ్॥౪౩॥

(హే) మహాబాహో!=(ఓ) గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా=ఇట్లు బుద్ధికంటెను ఉత్కృష్టమైనదానిని తెలిసికొని, ఆత్మనా ఆత్మానమ్ సంస్తభ్య=ఆత్మచేతను ఆత్మను నిలిపి, దురాసదమ్ కామరూపమ్ శత్రుమ్ జహి=దుఃఖముచేఁబొందఁదగిన కామస్వరూపమైన శత్రువును నశింపఁజేయుము.

బుద్ధికంటె పరుఁడైన ఆత్మను తెలిసికొని అయాత్మచేతనె మనసును నిలిపి తెలియశక్యముగాని అనేకవిశేషములుగల ఈకామమును చంపుము- అని శంకరభాష్యము.

కామమును బుద్ధికంటెను ఉత్కృష్టమైన జ్ఞానయోగవిరోధినిగాఁ దలఁచి సికొని (ఆత్మనా=) బుద్ధిచేత మనస్సును కర్మయోగమున నిలిపి ఈకామమనెడి శత్రువును నశింపఁజేయుము - అని రామానుజభాష్యము.

బుద్ధి మొదలగువానికంటె నుత్కృష్టుఁడైన హరిని తెలిసికొని- ఆత్మానమ్=మనస్సును- ఆత్మనా=బుద్ధిచేతను- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మయోగో నామ తృతీయోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో కర్మయోగప్రతిపాదకంబగు మూడవయధ్యాయము.

నాలుగవ యధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ.

ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవా నహ మవ్యయమ్।
వివస్వాన్ మనవే ప్రాహ మను రిక్ష్వాకవేఽబ్రవీత్ ॥౧॥
ఏవం పరంపరాప్రాప్త మిదం రాజర్షయో విదుః।
సకాలే నేహమహతా యోగో నష్టః పరంతప॥౨॥
సఏవాయం మయా తేఽద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః॥
భక్తోఽసిమే సఖాచేతి రహస్యం హ్యేత దుత్తమమ్॥౩॥

అహమ్ అవ్యయమ్ ఇమమ్ యోగమ్ వివస్వతే ప్రోక్తవాౕ = నేను అవ్యయమైన ఈ యోగమును ఆదిత్యునికొఱకు చెప్పియుంటిని- వివస్వాౕ మనవే ప్రాహ= ఆదిత్యుఁడు మనువుకొఱకు చెప్పెను- మనుః ఇక్ష్వాకవే అబ్రవీత్ = మనువు ఇక్ష్వాకువుకొఱకు చెప్పియుండెను. ఏవమ్ పరంపరాప్రాప్తమ్ ఇదమ్ రాజర్షయః విదుః= ఇట్లు పరంపరచేవచ్చిన దీని రాజఋషులు ఎఱుంగుదురు- (హే) పరంతప= (ఓ) శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా!, సః యోగః ఇహ మహతా కాలేన నష్టః= ఆ యోగము ఈలోకమున గొప్ప కాలముచేత నశించినది- సః పురాతనః యోగఏవ= ఆ ప్రాచీనమైన యోగమె, మే భక్తః సఖాచ అసి ఇతి= నా భక్తుఁడవును చెలికాఁడవును అగుచున్నావు అని, అద్య మయా తే ప్రోక్తః= ఇప్పుడు నాచేత నీకు చెప్పఁబడినది- ఏతత్ ఉత్తమమ్ రహస్యంహి= ఇది గొప్ప రహస్యముగదా.

అవ్యయమనఁగా ఫలము తప్పనిది- తప్పక మోక్షమును కలుగఁజేయునదియనుట- క్షత్రియులకు ప్రజలను పరిపాలించెడి సామర్థ్యము కల్గుటకై సృష్ట్యాదియందు ఆదిత్యుఁడు మొదలగువారికికర్మయోగము వలనఁగలిగెడి సాంఖ్యయోగము ఉపదేశింపఁబడినది, అని శంకరభాష్యము.

సమస్తజగత్తును ఉద్ధరించుటకై ఈమన్వంతరము మొదటను మోక్షసాధనమ్ముగా యోగము వివస్వంతుఁడు మొదలగువారికి ఉపదేశింపఁబడెనని రామానుజభాష్యము.

అర్జునఉవాచ.

అపరం* భవతో జన్మ పరంజన్మ వివస్వతః।
కథ మేత ద్విజానీయాం త్వ మాదౌ ప్రోక్తవానితి॥౪॥

భవతః జన్మ అపరమ్= నీయొక్క పుట్టుక తరువాతిది- వివస్వతః జన్మ పరమ్=ఆదిత్యునియొక్క పుట్టుక మునుపటిది- ఆదౌ త్వమ్ ప్రోక్తవాన్ ఇత్యేతత్ =మొదటను నీవు చెప్పితివి అనుదీనిని, కథమ్ విజానీయామ్=ఎట్లు తెలిసికొనుదును.

భగవంతుఁడు చెప్పినది [illegible]విరుద్ధమని యెవ్వరు ననుకొనకుండుటకై అర్జునుఁడు ప్రశ్నము [illegible]చున్నాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తిని సర్వేశ్వరునిగా నెఱిఁగినవాఁడైనను సర్వేశ్వరునికి కర్మపరవశులకువలెఁగలిగిన జన్మము ఇంద్రజాలామువలె అసత్యమా? సత్యమా? సత్యమైనయెడను జన్మవిధమెట్లు- ఈ శరీరము ఏమి స్వరూపమైనది? పుట్టుటకేమిహేతువు- పుట్టుకయెప్పుడుకలుగును- పుట్టుట(జన్మమున)కు ప్రయోజనమేమి- అని శంకంజేయుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

మయిసర్వాణి అనుశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన భగవన్మాహాత్మ్యమును సహేతుకముగాఁదెలియుటకు ప్రశ్నము చేయుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవచార్జున।
తా న్యహం వేద సర్వాణి నత్వం వేత్థ పరంతప॥౫॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, మే తవచ బహూని జన్మాని వ్యతీతాని=నాకును నీకును అనేకములయిన జన్మములు అతిక్రమించినవి- తాని సర్వాణి అహమ్ వేద=వానిని అన్నిటిని నేను ఎఱుంగుదును- (హే) పరంతప!=(ఓ) శత్రులనుతపింపఁజేయువాఁడా!, త్వం నవేత్థ=నీవు ఎఱుంగవు.

---

* కొన్ని శంకరభాష్యపుస్తకములలోను, [illegible] పరమ్ అనిపాఠము- అర్థమొక్కటియే.

ధర్మాధర్మములచే ప్రతిబంధింపఁబడిన జ్ఞానశక్తికలవాఁడవగుటచే నీవెఱుఁగవు- నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్త సత్యస్వభావుఁడను అనఁగా నిత్యమైపరిశుద్ధమై ముక్తమై సత్యమైన స్వభావముగలవాఁడనగుటను ఆవరణము (తప్పు)లేని జ్ఞానశక్తికలవాఁడనుగాన నేను సమస్తజన్మములను నెఱుంగుదును- అని శంకరభాష్యము.

నీజన్మములవలె నాజన్మములును సత్యములే కాని మిథ్యాభూతములు కావు- అని రామానుజభాష్యము.

అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరోఽపి సన్।
ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మమాయయా॥౬॥

అజోఽపిసన్ =పుట్టుకలేనివాఁడనగుచును, అవ్యయాత్మా (సన్ =నాశము లేనిస్వభావముకలవాఁడను (అగుచు), భూతానామ్ ఈశ్వరోఽపిసన్ = భూతములకు ఈశ్వరుఁడను నగుచు,స్వాం ప్రకృతిమ్ అధిష్ఠాయ =నాదైన ప్రకృతిని అధిష్ఠించి, ఆత్మమాయయా సంభవామి=స్వమాయచేత పుట్టుచున్నాఁడను.

ప్రకృతియనఁగా విష్ణుసంబంధియగు త్రిగుణాత్మకమైన మాయ. ఈ జగత్తంతయును దానివశమున నై ఉన్నది- మాయచేత మోహితుఁడగుటనె తాను వాసుదేవుఁడను జ్ఞానము ఎవ్వనికినికలుగకున్నది- అట్టిమాయను స్వాధీనముచేసికొని, పుట్టినవానివలెనుందును- లోకులవలెఁ బరమార్థముగాఁ బుట్టుటలేదు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతియనఁగా స్వభావము- మాయఅనఁగా జ్ఞానము- అనఁగా సంకల్పము- పరమేశ్వరస్వభావములగు అపహతపాప్మత్వము (పాపములులేకుండుట) మొదలగుదానిని విడువకయె తనశుద్ధసత్త్వమయమైన రూపమునె(విగ్రహమునె) దేవమనుష్యాదులతో సమానమైనయాకారముకలదానిగాఁజేసి తన సంకల్పముచేతదేవాదిరూపముకలవాఁడై పుట్టుచున్నాఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

అవ్యయాత్మా అనుదానికి నాశములేని దేహముకలవాఁడై అనియర్థము- ఆత్మ యనాదియగుట అందఱికిని తుల్యమే- ప్రకృతివలనఁబుట్టినవసుదేవాదుల [illegible]వారికిఁ బుట్టినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు- ఆత్మమాయ అనుదానికిఆత్మజ్ఞానముతోఅని యర్థము-సృష్టికారణ

మైన మాయ(ప్రకృతి)వలన వసుదేవాదులశరీరములను సృజించివిమోహకయను మాయచే పుట్టనివాఁడై పుట్టినట్లుతోఁచుచున్నాఁడు అనియైననర్థము- ఈశులగు బ్రహ్మరుద్రలక్ష్మీశేషాదులకంటెపరుఁడ(శ్రేష్ఠుఁడు)గాన ఈశ్వరుఁడనఁబడును- అని మధ్వభాష్యము.

యదా యదాహి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత।
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాఽత్మానం సృజామ్యహమ్॥ ౭॥

(హే) భారత!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లానిః భవతి=ఎప్పుడెప్పుడు ధర్మమునకు హాని కలుగుచున్నదో, అధర్మస్య అభ్యుత్థానం (భవతి)=అధర్మమునకు అభివృద్ధి (కలుగుచున్నదో), తదా అహమ్ ఆత్మానమ్ సృజామి=అప్పుడు నేను నన్ను సృజింతును.

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయచ దుష్కృతామ్।
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే॥ ౮॥

సాధూనాం పరిత్రాణాయ=సత్పురుషులను రక్షించుటకొఱకును, దుష్కృతామ్ వినాశాయ చ=పాపకర్మములను చేయువారి నాశముకొఱకును, ధర్మసంస్థాపనార్థాయ=ధర్మములను లెస్సగా స్థాపించుటకొఱకును, యుగేయుగే సంభవామి=ప్రతియుగమునందును పుట్టుచుందును.

భగవంతుఁడు అవతరించియె రక్షణాదికమును చేయునను నియమము లేదు- లీలచేతనును స్వభావముచేతనును యథేష్టముగాఁ బ్రవర్తించుచుండును- అనిమధ్వభాష్యము.

జన్మ కర్మచ మే దివ్య మేవం యో వేత్తి తత్త్వతః।
త్యక్త్వా దేహంపునర్జన్మ నైతిమామేతిసోఽర్జున॥ ౯॥

ఏవం దివ్యం మే జన్మ కర్మచ తత్త్వతః యః వేత్తి=ఇట్లు అప్రాకృతమైన నా పుట్టుకనును వ్యాపారమునును యథార్థముగా ఎవఁడు ఎఱుంగుచున్నాఁడో, సః దేహం త్యక్త్వా పునః జన్మ నైతి=వాఁడు దేహమును విడిచి తిరిగియు జన్మమును పొందఁడు- (హే) అర్జున=(ఓ) యర్జునుఁడా!, (సః) మామ్ ఏతి=(వాఁడు) నన్ను పొందుచున్నాఁడు- వ్యాపార మనఁగా సాధువులను రక్షించుట

మొదలయినది.

ఇట్టి జ్ఞానముకలవాఁడు ముక్తిని పొందును. అని శంకరభాష్యము.

భగవంతుని నాశ్రయించుటకు విరోధులగు పాపములన్నియును ఈ భగవదవతారజ్ఞానము చేత పోయి ఆజన్మముననె భగవంతుని ఆశ్రయించి భగవదేకప్రియుండై భగవంతునిఁ జేరును. అని రామానుజభాష్యము.

ఈజ్ఞానముమాత్రముననే ముక్తి కలుగదు. వానివానికి తగినసమస్త గుణముల జ్ఞానంబును కలుగవలయును, అని, తత్త్వతః అను పదము తెలియఁజేయుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా మాముపాశ్రితాః।
బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావమాగతాః॥౧౦॥

వీతరాగభయక్రోధాః=అనురాగంబును భయంబును కోపంబు నుపోయిన వారును, మన్మయాః=నాస్వరూపములోనివారును,మామ్ ఉపాశ్రితాః =నన్ను ఆశ్రయించిన వారునగు, బహవః=పెక్కండ్రు, జ్ఞానతపసా పూతాః=జ్ఞానమనెడి తపస్సుచేత పవిత్రులై, మద్భావమ్ ఆగతాః =నాస్వరూపమును పొందిరి.

మన్మయులు అనఁగా ఈశ్వరునితో నభేదమును తెలిసికొనినవారు. పరమాత్మజ్ఞానమనెడి తపస్సుఅనుటచేత జ్ఞాననిష్ఠకు ఇతరతపస్సు యొక్క అపేక్ష లేదని సూచింపఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానతపస్సు అనఁగా అవతారములయు వ్యాపారములయు తత్త్వజ్ఞానమనెడి తపస్సు. దీనిచేత పవిత్రులయినవారు నన్ను ఆశ్రయించిన వారై రాగాదులుపోయి మన్మయులు అనఁగా నాయందు చిత్తముకలవారై నాతోసమానమైనధర్మములు (గుణములు) కలుగుటను పొందిరి- అని రామానుజభాష్యము.

మన్మయులు అనఁగా మత్ప్రచురులు- అంతటనన్నువిడిచి మఱియొక దానిం జూడనివారు. అని మధ్వభాష్యము.

యే యథా మాం ప్రపద్యన్తే తాంస్తథైవ భజామ్యహమ్।
మమ వర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥౧౧॥

యే యథా మామ్ ప్రపద్యన్తే=ఎవ్వరు ఎట్లు నన్ను ఆశ్రయింతురో అహమ్ తాన్ తథైవ భజామి=నేను వారిని అట్లె స్వీకరింతును.

హే)పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, మనుష్యాః పర్వశః మమ వర్త్మ అనువర్తన్తే=మనుష్యులు అన్నివిధములను నామార్గమును అనుసరిం పుచున్నారు.

ఏప్రకారముగా అనఁగా ఏఫలమునుగోరి ఆశ్రయింతురో- జ్ఞానవంతులై కర్మసంన్యాసముఁజలిగి మోక్షమునుకోరెడివారికి మోక్షమునును, ఫలమును కోరక కర్మములం జేయువారికి జ్ఞానమునును, ఆతుర్లైనవారికి ఆర్తినిపోగొట్టుటనును, వారివారి కోరికెప్రకారము ఇచ్చెదనుగాని నాకుఒకరినియందును రాగమైనను ద్వేషమైనను లేదు- అనిశంకరభాష్యము.

నన్నాశ్రయించువారికి దేవమనుష్యాదిరూపమున నవతరించియై రక్షణమును చేయుదుననను నియమము లేదు- నన్ను ఆశ్రయింపఁగోరువారు వారివారి అపేక్షానుసారముగా నా రూపమును ఎట్లుఊహించికొందురో వారికి అట్లై నా స్వరూపమును చూపుదును- సమస్తమనుష్యులును, నామార్గమును అనఁగా నా స్వభావమును, యోగులవాక్కులకును మనస్సులకునుగూడ అగోచరమైనను, తమతమ చక్షురాదికరణములచేత తమకు అపేక్షితములైన అన్నిప్రకారములచేతను, అనుభవించి అనువర్తింతురు- అని రామానుజభాష్యము.

అన్యదేవతాదిస్వరూపముగానన్ను భజించినంతమాత్రమున ముక్తి లేదు- అయినను వారివారికి తగిన ఫలముల నిచ్చెదను- నేనుసర్వకర్మములకు కర్తను భోక్తనుంగాన, అన్యదేవతలనుగూర్చి యజ్ఞములు చేయువారైనను నామార్గమునె అనుసరింపుచున్నారు- అని మధ్వభాష్యము.

కాఙ్క్షన్తః కర్మణాం సిద్ధిం యజన్త ఇహ దేవతాః|
క్షిప్రంహి మానుషే లోకే సిద్ధి ర్భవతి కర్మజా||౧౨||

ఇహ కర్మణాం సిద్ధిం కాఙ్క్షన్తః=ఈలోకమున కర్మములయొక్క ఫలసిద్ధిని కోరుచున్నవారై, దేవతాః యజన్తే=ఇంద్రాదిదేవతలను గూర్చి యాగములను చేయుచున్నారు- మానుషే లోకే=మనుష్యసంబంధియగు లోకమున, కర్మజా సిద్ధిః క్షిప్రం భవతిహి=కర్మములవలన గలిగిన ఫలసిద్ధి శీఘ్రముగా అగుచున్నదిగదా.

నేను వేఱు, దేవతలు వేఱు, అని దేవతలనుగూర్చి భేదబుద్ధితో యాగము చేయువారికి మానుషలోకమున శీఘ్రముగా ఫలసిద్ధి యగును. దీనిచే ఇతరలోకముల యందుఁగూడ కర్మఫలములసిద్ధి తెలియఁజేయఁబడినది. మనుష్యలోకమున వర్ణాశ్రమాది కర్మములు విశేషము. అని శంకరభాష్యము.

మనుష్యలోకశబ్దము స్వర్గాదులం [illegible]గూడఁ దెలియఁజేయును. ఈ లోకములోనివారు అంతయును అపి[illegible] శీఘ్రఫలములం గోరి పుత్ర పశ్వన్నాదులకొఱకును స్వర్గాదుల[illegible] ఇంద్రాది దేవతలనుమాత్రము కర్మములచే నారాధించుచున్నా[illegible] [illegible]నను సంసారము దురోతవుట్టి మోక్షమును కోరి ఇంద్రాదులకు ఆత్మభూతుఁడనగు నన్ను కర్మములచే నారాధింపకున్నాఁడు. [illegible]భాష్యము.

అన్యదేవతలంగూర్చి యజ్ఞ[illegible]ను నా మార్గము ననుసరించువారగుటచే పుత్రాదిఫలప్రాప్తి శీఘ్రముగా కలుగుచున్నది. విష్ణువు యజ్ఞభోక్త కానియెడల బ్రహ్మములకు స్వాతంత్ర్యము లేకపోవుటచే ఫలమునిచ్చు సామర్థ్యము లేదుగాన ఫలసిద్ధి కలుగకపోవలసినది. అని మధ్వభాష్యము.

చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః।
తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తార మవ్యయమ్॥౧౩॥

మయా గుణకర్మవిభాగశః చాతుర్వర్ణ్యం సృష్టమ్ = నాచేత సత్త్వరజస్తమోగుణములయువ్యాపారములయు విభాగముచొప్పున చాతుర్వర్ణ్యము (బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రులు) సృజింపఁబడినది. అవ్యయం మాం తస్య కర్తారమ్ అకర్తారమపి విద్ధి = నిత్యుఁడనైన నన్ను దానికి (చాతుర్వర్ణ్యమునకు) కర్తనుగానును కర్తగానివానిగానును తెలిసికొనుము.

సత్త్వగుణప్రధానుఁడగు బ్రాహ్మణునికి శమము (ఇంద్రియనిగ్రహము), దమము (అంతఃకరణనిగ్రహము), తపస్సు, మొదలగునవి కర్మములు. సత్త్వముతోఁగూడిన రజోగుణము ప్రధానముగాఁగల క్షత్రియునికి శౌర్యము (శూరత్వము), తేజస్సు (ప్రతాపము), మొదలగునవి కర్మములు. తమస్సుతోఁగూడిన రజోగుణము ప్రధానముగాఁగల వైశ్యునికి కృషి (వ్యవ

సేయము) మొదలగునవి కర్మములు- రజస్సుతోఁగూడిన తమోగుణము ప్రధానముగాఁగల శూద్రునికి శుశ్రూష(పరిచర్య)యే కర్మము- ఇట్లు గుణకర్మవిభాగముచొప్పున చాతుర్వర్ణ్యమును సృజించుటకు నన్ను మాయావ్యవహారమున కర్తనుగానును, పరమార్థమున కర్తకానివాఁడనుగానును, అవ్యయునిగానును, అనఁగా అసంసారినిగాను ను తెలిసికొనుము- అని శంకరభాష్యము.

బ్రహ్మ మొదలుస్తంబము (గడ్డి కాడ) వరకునుండు జగత్తంతయు నాచే సృజింపఁబడినది, రక్షింపఁబడుచున్నది, సంహరింపఁబడుచున్నది, అని యెఱుంగునది- నన్ను దానికి కర్తనుగానును అకర్తనుగానును తెలిసికొనుము (ఈయంశము ఉత్తరశ్లోకమున వివరింపఁబడును)- అని రామానుజభాష్యము.

చాతుర్వర్ణ్య మనఁగా నాలుగువర్ణముల సముదాయము- బ్రాహ్మణుఁడు సాత్త్వికుఁడు- క్షత్రియుఁడు సాత్త్విక రాజసుఁడు- వైశ్యుఁడు రాజసతామసుఁడు- శూద్రుఁడు తామసుఁడు- అని గుణవిభాగము- శమోదమః (౧౮అ॥౪౨శ్లో॥)ఇత్యాదిశ్లోకముచే కర్మవిభాగము చెప్పఁబడును. కర్తనైన నన్ను క్రియ(పని)యందు అభిమానము లేకపోవుటవలన అకర్తనుగాఁదెలిసికొనుము- అని మధ్వభాష్యము.

న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి న మే కర్మఫలే స్పృహా।
ఇతి మాం యోఽభిజానాతి కర్మభిర్న స బధ్యతే॥౧౪॥

కర్మాణి మాం నలిమ్పన్తి=కర్మములు నన్ను అంటవు- మే కర్మఫలే స్పృహా న=నాకు కర్మములఫలమందు కోరిక లేదు- ఇతి మాం యః అభిజానాతి=ఇట్లు నన్ను ఎవ్వఁడు తెలిసికొనునో, సః కర్మభిః నబధ్యతే=వాఁడు కర్మములచేత కట్టఁబడఁడు.

ఎవ్వరికి నేను కర్తను అనెడి యభిమానంబును కర్మములఫలముల యందు ఆశయునుకలదో, ఆసంసారులకు కర్మములు దేహములంగలుగఁజేయును-ఆ రెండును లేని నన్ను కర్మములుఅంటవు- మఱియెవ్వఁడైనను నేనుకర్తనుగాను, నాకుకర్మఫలమున కోరిక లేదు, అనుకొని నన్ను తానుగా తలఁచునో, వాఁడును, కర్మములచేబంధింపఁ(కట్టఁ)బడఁడు- శంకరభాష్యము.

ఈవిచిత్రసృష్టి మొదలగు కర్మములు(పనులు) నన్ను సంబంధింప వు- అనగా దేవమనుష్యాదిసృష్టి వైచిత్ర్యములు సృజింపబడువా రి పుణ్యపాపకర్మ విశేషముచంబుట్టి వచ్చినవి- కాబట్టి నేను విచిత్రసృ ష్టి మొదలగుదానికి కర్తనుగాను- కరణకళేబరములతో సృజింపబడి న జీవులు సృష్టివలన కలిగిన భోగ్యములను వారివారి కర్మానుగుణము గా ననుభవింతురు- కాబట్టి సృష్ట్యాదికర్మఫలంబునంగూడ వారికె కోరికగాని నాకు కోరికలేదు- ఇట్లు సృష్టికి కర్తనుగాను అకర్తను గాను సృష్ట్యాదికర్మఫలసంగము లేనివానిగ నన్ను నన్ను ఎవ్వ డెఱుంగునో, వాడు కర్మయోగారంభమునకు విరోధులగు పా చీనకర్మములతో సంబంధింపడు. అని రామానుజభాష్యము.

నాకు కర్మఫలమందు(పరులకొఱకు) ఇచ్ఛమాత్రముకలదుగాని అ భినివేశము లేదు- కొందఱే ముక్తులగుదురుగాని క్రమముగానై నను సర్వముక్తి లేదు- అందుకు జీవులు అనంతులగుటయె హేతువు- అనిమధ్వభాష్యము- ఫలముకలుగుగాక అను దేనివలన వచ్చునను వి క్షేపము కలుగునో అది అభినివేశము- అనిమాధ్వటీక.

ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః।
కురు కర్మైవ తస్మాత్త్వం పూర్వైః పూర్వతరైః కృతమ్॥

పూర్వైః ముముక్షుభిరపి=పూర్వులైన మోక్షేచ్ఛకలవారిచేతనను, ఏవం జ్ఞాత్వా కర్మ కృతమ్=ఇట్లు తెలిసికొని కర్మము చేయబ డినది. తస్మాత్ త్వమ్ పూర్వైః కృతం పూర్వతరం కర్మైవ కు రు=అందువలన నీవు పూర్వులచేత చేయబడిన పురాతనమైన క ర్మమునే చేయుము.

నేను కర్తనుగాను, నాకు కర్మఫలమున కోరిక లేదు, అని తెలిసి కొనబడి పూర్వులగు ముముక్షువులచే కర్మము చేయబడినది- కా బట్టి జనకాదులచే చేయబడినకర్మమును, నీవు ఆత్మజ్ఞానము లేనివా డవైనచో అంతఃకరణశుద్ధికొఱకును, ఆత్మజ్ఞానము కలవాడవైనయెడల లోకసంగ్రహముకొఱకును చేయుము- అని శంకరభాష్యము.

ఇట్లు తన్ను తెలిసికొని పాపములనన్నిటిని పోగొట్టికొనిన పూ ర్వపు ముముక్షువులచే వె కచెప్పబడినకర్మము చేయబడినది- అం

మవలన నీవును ఇట్టిజ్ఞానముచే పాపములను బోగొట్టికొని పూర్వులను ఏవస్వంతుడు, మనువు, మొదలగువారిచేఁ జేయఁబడిన పురాతనకర్మ ను చేయుము- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానముకలిగినను కర్మమును చేయుటకు ఆచారముకలదు పూర్వతరం అనుదానికి పూర్వముకలిగినది అనియర్థము- అనిమధ్వభాష్యము- జ్ఞానికి మోక్షముకలుగుట నిశ్చితమైనను అంతకంటె నెక్కుడు మోక్షము కలుగుటకు కర్మములనాచరించుట యాచారసిద్ధము- అని మాధ్వటీకలో వివరింపఁబడినది.

కిం కర్మ కి మకర్మేతి కవయో ప్యత్ర మోహితాః।
తత్తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి య జ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసే ఽశుభాత్॥

కర్మ కిమ్=కర్మము ఏది?, అకర్మ కిమ్=అకర్మము ఏది?, ఇత్యత్ర కవయోఽపి మోహితాః=అనునీవిషయమున పండితులును మోహమును చెందిరి- తత్ తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి=అందువలన నీకు కర్మమును చెప్పెదను- యత్ జ్ఞాత్వా అశుభాత్ మోక్ష్యసే=దేనిని తెలిసికొని సంసారమునుండి విడుదలను పొందఁగలవో.

అకర్మ మనఁగా కర్తయైన ఆత్మయొక్క తత్త్వజ్ఞానము- చేయవలసిన కర్మమును దానిలోఁజేరిన జ్ఞానమును ఎట్టివి, అనునంశమున పండితులుకూడ నెఱుఁగకున్నారు- ఇట్లు అంతర్గతమైన జ్ఞానముగల కర్మమును నేను నీకు చెప్పెదను- దేనివలన సంసారమునుండి విడువఁబడుదువో- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మణో హ్యపి బోద్ధవ్యం బోద్ధవ్యంచ వికర్మణః।
అకర్మణశ్చ బోద్ధవ్యం గహనా కర్మణో గతిః॥౧౭॥

కర్మణోపి బోద్ధవ్యం (తత్త్వమ్ అస్తిహి)=కర్మమునకును తెలియఁబడఁదగిన (స్వరూపము కలదుగదా)- వికర్మణశ్చ బోద్ధవ్యమ్ (అస్తి)=వికర్మంబునకును తెలియఁబడఁదగినది (కలదు)- అకర్మణశ్చ బోద్ధవ్యమ్ (అస్తి)=అకర్మమునకును తెలియఁబడఁదగినది (కలదు)- కర్మణః గతిః గహనా=కర్మముయొక్క విధము తెలియశక్యముకానిది- కర్మమనఁగా శాస్త్రముచే విధింపఁబడినది- వికర్మమనఁగా శాస్త్రముచే నిషేధింపఁబడిన కర్మము- అకర్మమనఁగా కర్మముఁజేయ

క యోగముండుట- వీని యొక్క తత్త్వము తెలియశక్యము కానిది- అని, శంకరభాష్యము.

కర్మ మనఁగా మోక్షసాధనమైనది. వికర్మమనఁగా నిత్యనైమిత్తిక కామ్యరూపము చేతనను దానికి సాధనములగు ద్రవ్యసంపాదనాది రూపముల చేతనను అనేకవిధములయిన కర్మము- అకర్మ మనఁగా జ్ఞానము- వికర్మమున తెలియవలసినది ఏది అనఁగా,—నిత్యనైమిత్తిక కామ్య ద్రవ్యార్జనాదికర్మమున ఫలభేదములవలన వచ్చిన నానావిధత్వమును విడిచి మోక్షమే ఫలము అగునట్లు ఏకశాస్త్రార్థత్వమును అనుసంధానము చేయుట- ఇది, వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః (అ౨॥ ౪౧శ్లో॥) అను శ్లోకమున వివరింపఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము.

కర్మవికర్మములు విహితనిషిద్ధకర్మములు- అకర్మ మనఁగా కర్మమును చేయకపోవుట- అని మధ్వభాష్యము.

కర్మ ణ్యకర్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మ యః।
స బుద్ధిమా న్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్॥

యః కర్మణి అకర్మ పశ్యేత్ = ఎవ్వఁడు కర్మమున అకర్మమును చూచునో, యః అకర్మణి కర్మ చ పశ్యేత్ = ఎవ్వఁడు అకర్మమున కర్మమును చూచునో, సః మనుష్యేషు బుద్ధిమాన్ = వాఁడు మనుష్యులలో బుద్ధిమంతుఁడు- సః యుక్తః = వాఁడు యోగముకలవాఁడు- సః కృత్స్నకర్మకృత్ = వాఁడు అన్నికర్మములం జేయువాఁడు.

కర్మ మనఁగా లోకులు చేసెడి వ్యాపారము (పని)- అకర్మ మనఁగా లోకులు పనులు చేయక ఊరకయుండుట. అనఁగా నేను పనులేమియును లేక సుఖముగానున్నాననుకొనుట- ఈ రెండును అవిద్య (అజ్ఞానము) వలన ఆత్మకు కలిగిన అధ్యాసమనెడి సంసారభ్రాంతిలో చేరినవియె- ఆత్మకు ఒకక్రియకు (పనికి) కర్త (*Agent*) యగుట యనెడు కర్తృత్వము, లేదు- కాఁబట్టి లోకులు చేసెడిపని ఆత్మయొక్క కర్మము కాదనియు, ఆత్మ, పనులు లేక సుఖముగానున్నాననుకొనుట, నేను ఉన్నాను అని కర్తృత్వముతోఁ గూడియుండుటచేత కర్మమె యనియును, ఎవ్వఁడెఱుంగునో, వాఁడు పండితుఁడును, యోగియును, అన్ని కర్మములను చేసినవాఁడును. ఒక్క యోడ కొండజనుల నెక్కించికొ

నదిలో పోవుచుండఁగా దానిలోనున్న వానికి స్థిరముగా నుండెడికొండలు చెట్లు మొదలగునవి ఎదురుగా వచ్చు చున్నట్లును, పడవలోనున్నవాండ్రు స్థిరముగానున్నట్లును కనుబడును- విమర్శించినచో వచ్చు చున్నట్లు తోచెడి వృక్షములయందు కదలిక లేకపోవుటయు, నిలుకడగా నున్నట్లు తోచెడి పడవ మనుష్యులయందును నడకయును తెలియును- ఇందు వచ్చుటయనెడి కదలిక కర్మమునకును, నిలుకడగానుండుట యనెడు కదలిక లేకపోవుట అకర్మమునకును దృష్టాంతము- అని శంకర భాష్యము

అకర్మమనఁగా కర్మము కానిదగు జ్ఞానము- కర్మమునందగునాత్మస్వరూపజ్ఞానమును, జ్ఞానమునందగునకర్మమునను, ఎవ్వఁడెఱుఁగునో వాఁడు బుద్ధిమంతుఁడు; అనఁగా శాస్త్రార్థము నంతయు నెఱింగినవాఁడు- వాఁడె యుక్తుఁడు; అనఁగా మోక్షమునకుతగిన వాఁడు- వాఁడె యన్నికర్మములం జేసినవాఁడు; అనఁగా శాస్త్రార్థమునంతయు జరిపినవాఁడు- కర్మజ్ఞానములు రెండు నొక్క దానితోనొకటి చేరియుండవలయుననుట- అని రామానుజభాష్యము.

అకర్మ అనునప్పుడు అ అనునది విష్ణువును చెప్పును- కాన విష్ణువు యొక్క కర్మము(పని) అని యర్థము- కర్మము చేయఁబడిన దగుచుండఁగా, అది భగవంతుని కర్మము, బింబప్రతిబింబమైన నాకు స్వతంత్రముగాఁ గర్తృత్వము లేదు, అని యెవ్వఁడు తలంచునో; అకర్మణి అనుదానికి జీవుని పనులు లేని నిద్రమొదలగు కాలమందు అని యర్థము; జీవుడు పనిచేయక పడియుండు నిద్రాదిసమయములయందును భగవంతునికి సృష్టి మొదలగు కర్మము కలదనియు నెవ్వఁడు తలంచునో; వాఁడు మనుష్యులలోఁ బామరుఁడుకానివాఁడు- వాఁడె యోగముతోఁ గూడినవాఁడు- వాఁడె అన్నికర్మములంజేసినవాఁడు, అన్నికర్మములంజేయకపోయినను అన్నికర్మములం జేసిన పెంగలిగెడు మోక్షఫలము కలుగుననుట- అని మధ్వభాష్యము.

యస్య సర్వే సమారమ్భాః కామసంకల్పవర్జితాః।
జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తమాహుః పణ్డితం బుధాః॥౧౯॥

యస్య సర్వే సమారమ్భాః కామసంకల్పవర్జితాః=ఎవ్వని యొక్క

అన్ని కర్మములను కామములును సంకల్పములును లేనివో, బుధాః జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తం పణ్డితమ్ ఆహుః=పండితులు జ్ఞానమనెడి యగ్ని చేత దహింపబడిన కర్మములుగల అతని పండితునిగా చెప్పుచున్నారు.

కామములకు కారణములైనవి సంకల్పములు- ఈ రెండును లేనివాఁడై, ప్రవృత్తిమార్గమున నున్నవాఁడు లోకసంగ్రహముకొఱకును, నివృత్తిమార్గముననున్నవాఁడు తాను బ్రదుకుటకుమాత్రంబును, పనులు చేయును- జ్ఞానమనఁగా నీవెనుకటి శ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినది- అని శంకరభాష్యము- కామమనఁగా ఫలమును కోరుట- సంకల్పమనఁగా నేను చేయుచున్నాను, అనెడి కర్తృత్వాభిమానము- అని మధుసూదన టీక.

సమారంభములు అనఁగా ద్రవ్యమును సంపాదించుట మొదలగు లౌకికవ్యాపారములతోఁగూడిన నిత్యనైమిత్తిక కామ్యకర్మముల ఆరంభములు- కామమనఁగా ఫలసంగము- సంకల్పమనఁగా ప్రకృతితోను దానిగుణములతోను ఆత్మను ఏకీభవింపఁజేసి తలంచుట- జ్ఞానమనఁగా కర్మాంతర్గతమైన ఆత్మజ్ఞానము- దీనివలన కర్మమునకు జ్ఞానాకారత్వము సంభవించుచున్నది- అని రామానుజభాష్యము.

ఇఁక నైదుశ్లోకములు ఈ వెనుకటి శ్లోకముయొక్క ప్రపంచమే- అని మధ్వభాష్యము- ఇది నాకు కావలయుననెడు ఫలసంగము కామము- ఇది చేసెదనను కర్మసంగము సంకల్పము- అని మాధ్వటీక-

త్యక్త్వా కర్మఫలాసఙ్గం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః।
కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కిఞ్చిత్కరోతి సః॥ ౨౦॥

కర్మఫలాసఙ్గం త్యక్త్వా=కర్మములందును ఫలములయందును ఆసక్తిని విడిచి, కర్మణి అభిప్రవృత్తోఽపి నిత్యతృప్తః నిరాశ్రయః యః=కర్మమందు ప్రవర్తించినవాఁడైనను నిత్యమైన తృప్తి కలవాఁడును ఆధారములేనివాఁడును ఎవ్వఁడో, సః కిఞ్చిత్ నకరోత్యేవ=వాఁడు ఒకటిదానిని చేయకున్నవాఁడే.

దేనిని ఆశ్రయించి ఫలమునుకోరునో అది ఆశ్రయము (అని దేహేంద్రియాదికము- అని మధుసూదనటీక)- అది లేనివాఁడు నిరాశ్రయుఁ

డు సంన్యాసియగువాఁడు బ్రతుకుటకుమాత్రము కర్మములను జేయు ను- సంన్యాసికానివాఁడును కర్మములవలన ప్రయోజనము లేదని తెలిసికొని కర్మములను వాని సాధనములతోఁగూడ విడిచినవాఁడైనను లోకసంగ్రహార్థమై కర్మములను చేయును- వాని కర్మముఁగూడ జ్ఞానమనెడి యగ్నిచే దహింపబడినదై అకర్మమే యగును- అని శంకరభాష్యము.

నిత్యమైన తనయాత్మయందు తృప్తిని చెందినవాఁడు నిత్యతృప్తుఁడు- అస్థిరమైన ప్రకృతియందు ఆశ్రయబుద్ధి లేనివాఁడు నిరాశ్రయుఁడు- ఇట్టివాఁడు కర్మములయందు ప్రవర్తించినను కర్మవ్యాజమున జ్ఞానాభ్యాసమును చేయుచున్నాఁడుగాన కర్మమును చేయనివాఁడే అని రామానుజభాష్యము.

ఆసఙ్గమ్=స్నేహమును- నిత్యతృప్తుఁడును నిరాశ్రయుఁడునైన ఈశ్వరునితో సమానమైన రూపముకలవాఁడనైతినని కొనువాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

నిరాశీర్యతచిత్తాత్మా త్యక్తసర్వపరిగ్రహః।
శారీరం కేవలంకర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్॥౨౧॥

నిరాశీః=ఆశలులేనివాఁడును, యతచిత్తాత్మా=నియమింపఁబడిన చిత్తంబును ఇంద్రియంబులును కలవాఁడును, త్యక్తసర్వపరిగ్రహః=విడువఁబడిన అన్నిపట్టుదలలును కలవాఁడునైన, కేవలం శారీరం కర్మ కుర్వన్=కేవలమైన శరీరసంబంధియగు కర్మమును చేయుచున్నవాఁడై, కిల్బిషం నాప్నోతి=పాపమును పొందఁడు- సంసారమును పొందఁడనుట.

శారీరమనఁగా శరీరము నిలుచుటమాత్రము ప్రయోజనముగాఁగల భిక్షాటనాదికము- అని శంకరభాష్యము.

నిరాశీః=ఫలోద్దేశము లేనివాఁడు- పరిగ్రహమనఁగా ప్రకృతియందును ప్రాకృతములయందును మమకారము- కేవలశారీర కర్మమనఁ జ్ఞాననిష్ఠ లేనినట్టి కర్మయోగము- దీనివలన ఆత్మదర్శనము కలుగుననుట-అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము కామాదులను విడుచుటకు ఉపాయమును చెప్పుచు

న్నది- నియమింపఁబడిన బుద్ధియును మనస్సును కలవాఁడగుటచే ఆశ లేనివాఁడై- పరిగ్రహమును విడుచుటయనఁగా అభిమానము లేకపోవుట- ఇట్టివాఁడు కర్మములవలనఁ గలిగెడి పాపమును పొందఁడు. అని మధ్వ భాష్యము.

యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టో ద్వంద్వాతీతో విమత్సరః।
సమస్సిద్ధావసిద్ధౌ చ కృత్వాఽపి న నిబధ్యతే॥ ౨౨॥

యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టః = తనంతనె కలిగినలాభముచే సంతోషించిన వాఁడును, ద్వంద్వాతీతః = శీతోష్ణాదిద్వంద్వములనుమించినవాఁడును, విమత్సరః = మాత్సర్యము లేనివాఁడును, సిద్ధౌ అసిద్ధౌ చ సమః = కలిమి యందును లేమియందును సముఁడును (అయినవాఁడు), కృత్వాఽపి న నిబధ్యతే = కర్మములను చేసినను బంధమును పొందఁడు.

విమత్సరుఁడనఁగా వైరబుద్ధి లేనివాఁడు- ఇట్టివాఁడు భిక్షాటనాది కర్మమును చేసినను, కర్తృత్వాభిమానము లేకపోవుటచే, చేయనివాఁడె- అని శంకరభాష్యము.

సిద్ధ్యసిద్ధులయందు సముఁడు అనఁగా తాను చేయుచుండెడి యుద్ధాదికర్మములలో జయము వచ్చినను అపజయమువచ్చినను సమానమైన చిత్తముకలవాఁడు- ఇట్టివాఁడు జ్ఞానము లేక నట్టి కర్మమును చేసినను సంసారమును పొందఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము నియమింపఁబడిన బుద్ధియును మనస్సునుకలవారి స్వరూపమును చెప్పును- సిద్ధ్యసిద్ధులలో సముఁడగుటను ద్వంద్వాతీతుఁ డగును- అని మధ్వభాష్యము.

గతసఙ్గస్య ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతసః।
యజ్ఞాయాచరతః కర్మ సమగ్రం ప్రవిలీయతే॥ ౨౩॥

గతసఙ్గస్య ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతసః = సంగము లేనివాఁడును ముక్తుఁడును జ్ఞానమందునిలిచియున్నమనస్సుకలవాఁడును, యజ్ఞాయ కర్మ ఆచరతః = యజ్ఞము(జరుగుట)కొఱకు కర్మమును చేయుచున్నవాఁడునగువానికి, సమగ్రం కర్మ ప్రవిలీయతే = సమస్తమైన కర్మంబును అణఁగుచున్నది- అనఁగా నశింపుచున్నదియనుట.

ఈశ్లో-ము బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినను ఒకానొకనిమిత్తమువలన సంన్యాసము లేకుండెడి వానింగూర్చినది- ఈతఁడె త్యక్త్వాకర్మఫలాసఙ్గమ్(౪అ॥౨౦శ్లో)అనుశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినవాఁడు- ముక్తుఁడనఁగా పుణ్యపాపసంబంధము లేనివాఁడు. సమగ్రమైనకర్మము అనఁగా ఫలముతోఁ గూడిన కర్మము అనిశంకరభాష్యము.

ఆత్మజ్ఞానము కలవాఁడగుటచే మిగిలినవానియందు సంగము లేనివాఁడు, గతసంగుఁడు- అన్ని పరిగ్రహములచేతనును విడువఁబడినవాఁడు ముక్తుఁడు- కర్మ సమగ్రం(యథాతథా) ప్రవిలీయతే=బంధకమగు ప్రాచీనకర్మము నిశ్శేషముగా క్షయించును- అని రామానుజభాష్యము.

ఫలస్నేహము లేనివాఁడు గతసంగుఁడు- ముక్తుఁడనఁగా శరీరాద్యభిమానము లేనివాఁడు- జ్ఞానావస్థితచేతసుఁడు అనఁగాపరమేశ్వజ్ఞానము కలవాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవి ర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణాహుతమ్।
బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా॥౨౪॥

ర్పణం బ్రహ్మ= హోమసాధనము బ్రహ్మము- హవిః బ్రహ్మ=హవిస్సు బ్రహ్మము- బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతం బ్రహ్మ=బ్రహ్మస్వరూపమైనయగ్నియందు బ్రహ్మము చేతనైన హోమము బ్రహ్మము- బ్రహ్మకర్మసమాధినా తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మైవ=బ్రహ్మస్వరూపమైన-కర్మమందుసమాధిగల వానిచే పొందఁదగినది బ్రహ్మమె.

లోకసంగ్రహార్థము కర్మముచేయువాఁడును బ్రహ్మజ్ఞానముకలవాఁడై కర్మతత్సాధనాదులన్నియు బ్రహ్మమెయని యెఱిఁగి కర్మములను చేసినయెడను అది అకర్మమె యగును- సర్వకర్మసంన్యాసికి కర్మము లేకపోయినను కర్మసంబంధియైన అర్పణాదికమంతయు బ్రహ్మమె- అనిశంకరభాష్యము.

బ్రహ్మార్పణమ్ బ్రహ్మహవిః బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమ్= బ్రహ్మ మయములగు హోమసాధనములుగల బ్రహ్మమయమగుహవిస్సు బ్రహ్మమయమయిన యగ్నియందు బ్రహ్మమైన కర్తచేత హోమ

మము చేయఁబడినది- అని సమస్తకర్మంబును బ్రహ్మాత్మకంబగుటచే
త బ్రహ్మమయమని యెవ్వఁడు తలంచునో, వాఁడు, బ్రహ్మకర్మస
మాధి- వానిచేత, బ్రహ్మాత్మకంబగుటను బ్రహ్మమయమైన తనయా
త్మస్వరూపమె పొందఁబడఁదగినది- మోక్షముంగోరువానిచే జేయఁ
బడనకర్మమా పరబ్రహ్మాత్మకమనెడి యనుసంధానము (తలంపు)తోఁ
గూడియుండుటనె జ్ఞానాకారమైన ఆత్మజ్ఞాన మగు- అటకయెఆత్మావ
లోకనసాధన మగును- అని రామానుజభాష్యము. ఈ రామానుజసి
ద్ధాంతములో భగవంతునికి మిగిలిన చేతనాచేతనములన్నియు శరీరము
లు- వానికి భగవంతుఁడు శరీరి(ఆత్మ)- ఇట్టి శరీరశరీరిభావమును పట్టి
యె మిగిలినపదార్థంబులన్నియు బ్రహ్మమనుట- అట్లయెఅంగము
హోమసాధనములన్నియు బ్రహ్మమనుట, బ్రహ్మ నమైన
శక్తి కలవిగుటవలన- సమాధితోఁగూడ బ్రహ్మమె కర్మము- ఇట్లుభ
గవంతుఁడొక్కఁడె స్వతంత్రుఁడు, మిగిలినదంతయు వాని యధీనము, అ
ను జ్ఞానముకలవాఁడె వెనుకటి శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానావస్థితచేత
స్కుఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

దైవమేవాపరే యజ్ఞం యోగినః పర్యుపాసతే।
బ్రహ్మాగ్నావపరే యజ్ఞం యజ్ఞేనైవోపజుహ్వతి॥ ౨౫॥

అపరే యోగినః దైవం యజ్ఞమేవ పర్యుపాసతే=కొందఱు కర్మ
నిష్ఠులు దేవసంబంధియగు యజ్ఞమునే ఆచరింపుచున్నారు- అపరే
బ్రహ్మాగ్నౌ యజ్ఞేనైవ యజ్ఞం ఉపజుహ్వతి=మఱికొందఱు బ్ర
హ్మమనెడియగ్నియందు యజ్ఞముచేతనె యజ్ఞమును హోమముచే
యుచున్నారు.

దేవతలనుగూర్చి యజ్ఞములంజేయువారె కర్మనిష్ఠులు- ఉత్తరా
ర్ధములో యజ్ఞశబ్దము ఆత్మను చెప్పును- ఈ యుపాధితోఁ గూడి
నయాత్మనునిరుపాధిక పరబ్రహ్మ స్వరూపముగాఁ దలంచువారు బ్రహ్మ
జ్ఞానముగల సంన్యాసులు- అని శంకరభాష్యము.

దైవయజ్ఞమనఁగా దేవార్చనరూపంబగు యజ్ఞము- దీనినాచరించు
వారు ఒకవిధమైన కర్మయోగులు- ఉత్తరార్ధమునవ యజ్ఞమ్ అను
నది హవిస్సు(సు) స్రుక్- మొదలగు యజ్ఞసాధనములం జెప్పును- వెనుకట

శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినట్లు జ్ఞానాకారమగు కర్మము నాచరించువారు ఒకవిధమగు కర్మయోగులు- అని రామానుజభాష్యము.

దైవమ్=భగవంతుని, యజ్ఞం(యథాతథా) పర్యుపాసతే=యజ్ఞ (మనునట్లుగా) ఉపాసన చేయుచున్నారు- భగవదుపాసనమె యజ్ఞమనుట. యతులకు ఇంతకంటె వేఱు యజ్ఞము లేదు- యజ్ఞేన యజ్ఞమేవ ఉపజుహ్వతి=ప్రసిద్ధమైన యజ్ఞముచేతనె భగవంతునింగూర్చి హోమమును చేయుచున్నారు- (వీరు వానప్రస్థాదులు- అని మాధ్వటీక) అనిమధ్వభాష్యము.

శ్రోత్రాదీ నీన్ద్రియాణ్యన్యే సంయమాగ్నిషు జుహ్వతి।
శబ్దాదీన్ విషయా నన్య ఇన్ద్రియాగ్నిషు జుహ్వతి॥౨౬॥

అన్యే సంయమాగ్నిషు శ్రోత్రాదీని ఇన్ద్రియాణి జుహ్వతి=ఇతరులు ఇంద్రియనియమనములనెడి యగ్నులయందు శ్రోత్రము మొదలగు ఇంద్రియములను హోమము చేయుచున్నారు- అన్యే ఇంద్రియాగ్నిషు శబ్దాదీన్ విషయాన్ జుహ్వతి=అన్యులు ఇంద్రియములనెడియగ్నులయందు శబ్దము మొదలగు విషయములను హోమము చేయుచున్నారు.

ఇంద్రియములు అనేకములుగాన వాని నియమించుటలును అనేకములుగాఁ జెప్పఁబడినవి. కొందఱు ఇంద్రియములను నియమించుటయె హోమమని తలంతురు- మఱికొందఱు అవిరుద్ధమైన విషయములను అనుభవించుటయె హోమమనితలంతురు- అని శంకరభాష్యము.

కొందఱు కర్మనిష్ఠులు శ్రోత్రాదీంద్రియములను నియమించుటయందె ప్రయత్నము చేయుదురు- మఱికొందఱు కర్మనిష్ఠులు శబ్దాదివిషయములను అనుభవింపుచును శబ్దాదివిషయములయందు అత్యాసక్తిని నివారించుటయందు ప్రయత్నము చేయుదురు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకమున పూర్వార్ధము ఇంద్రియనియమనము చేసెడి నైష్ఠికబ్రహ్మచారిని గూర్చినది- ఉత్తరార్ధము యుక్తవిషయానుభవము చేసెడి గృహస్థునింగూర్చినది- అనిమాధ్వటీక.

సర్వాణీన్ద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చాపరే।
ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే॥ ౨౭॥

అపరే=మఱికొందఱు, సర్వాణి ఇన్ద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణిచ =సమస్తములైన ఇంద్రియవ్యాపారములను ప్రాణములవ్యాపారములను, జ్ఞానదీపితే ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జుహ్వతి=జ్ఞానముచేతఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడిన ఆత్మసంయమమనెడియోగాగ్నియందు హోమమును చేయుచున్నారు.

ప్రాణకర్మములనఁగా ప్రాణవాయువుయొక్క వ్యాపారములగు అవయవములనుముడుచుట, చాచుట, మొదలగునవి. ఆత్మవిషయమగు సంయమము (సమాధి) అనెడి యోగము- అదియె అగ్ని- దీని జ్ఞానము, దీపమునకు చమురువంటిది- అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మసంయమమనఁగా మనస్సును నియమించుట- మనస్సునకు ఇంద్రియవ్యాపారములయందును ప్రాణవ్యాపారములయందును ఆసక్తి పుట్టకుండుటకై ప్రయత్నము చేయువారు- అని రామానుజభాష్యము.

ఆత్మసంయమమనెడి ఉపాయాగ్నియందు- అనిమధ్వభాష్యము.

ద్రవ్యయజ్ఞా స్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞా స్తథాఽపరే।
స్వాధ్యాయ జ్ఞానయజ్ఞాశ్చ యతయ స్సంశితవ్రతాః॥ ౨౮॥

యతయః సంశితవ్రతాః అపరే ద్రవ్యయజ్ఞాః=ప్రయత్నముకలవారును తీక్ష్ణమైనవ్రతముకలవారునగు మఱికొందఱు ద్రవ్యయజ్ఞముకలవారు- (అపరే) తపోయజ్ఞాః=(మఱికొందఱు) తపస్సనెడియజ్ఞముకలవారు- తథా అపరే యోగయజ్ఞాః=అట్లె (మఱికొందఱు) యోగమనెడియజ్ఞముకలవారు- (అపరే) స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ= (మఱికొందఱు) స్వాధ్యాయయజ్ఞంబునుజ్ఞానయజ్ఞంబునుకలవారు.

ద్రవ్యయజ్ఞులనఁగా పుణ్యతీర్థములయందు ధనమును వినియోగము చేసి దానిని యజ్ఞమని తలంచువారు- యోగయజ్ఞులు ప్రాణాయామాదియజ్ఞముం జేయువారు- వేదాధ్యయనము చేయువారు స్వాధ్యాయయజ్ఞులు- శాస్త్రార్థజ్ఞానము కలవారు జ్ఞానయజ్ఞులు. అని శంకరభాష్యము.

యుక్తముగా ద్రవ్యములను సంపాదించి- దేవతల నుద్దేశించిన దానములయందును యాగములయందును హోమములయందును ప్రయత్నము చేయువారు ద్రవ్యయజ్ఞులు- కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణోపవాసాదులయందు నిష్ఠగలవారు తపోయజ్ఞులు- పుణ్యతీర్థములను పుణ్యస్థానములను పొందుటకు ప్రయత్నము చేయువారు యోగయజ్ఞులు- వేదాధ్యయనాభ్యాసమునందును తదర్థజ్ఞానాభ్యాసమునందును ఆసక్తి కలవారు వరుసను స్వాధ్యాయయజ్ఞులును జ్ఞానయజ్ఞులును- అని రామానుజభాష్యము.

ద్రవ్యమును హోమము చేయువారు ద్రవ్యయజ్ఞులు- ఈతపస్సే హవిస్సును ఆబ్రహ్మాగ్నియందు ఆబ్రహ్మమునకే పూజకొఱకు హోమము చేయుచున్నాను అనుకొనువారు తపోయజ్ఞులు- అర్పణమునే హోమమని తలంచుట- అని మధ్వభాష్యము.

అపానే జుహ్వతి ప్రాణం ప్రాణేఽపానం తథాఽపరే।
ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాయామపరాయణాః॥ ౨౯॥
అపరే నియతాహారాః ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి।

(అపరే) అపానే ప్రాణం జుహ్వతి=(మఱికొందఱు) అపానవాయువులో ప్రాణవాయువును హోమము చేయుచున్నారు. తథా అపరే ప్రాణే అపానం (జుహ్వతి)=అట్లు మఱికొందఱు ప్రాణవాయువునందు అపానవాయువును (హోమము చేయుచున్నారు)- (అపరే) ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాయామపరాయణాః (భవన్తి)=(మఱికొందఱు) ప్రాణాపానముల నడకలను నిలిపి ప్రాణాయామము ముఖ్యముగాఁ గలవారు (అగుచున్నారు)- అపరే నియతాహారాః (సన్తః) ప్రాణేషు ప్రాణాన్ జుహ్వతి=ఇతరులు నియమింపఁబడిన (తగ్గింపఁబడిన) యాహారములు గలవారు (అగుచు) ప్రాణములయందు ప్రాణములను హోమము చేయుచున్నారు--ప్రాణాయామము చేయునప్పుడు మొదట రెండవముక్కుచెరమను మూసి ఒక్కటేముక్కుచెరములోనుండి గాలిని లోపలకుపీల్చెదరు- దీనికి పూరకమని పేరు. తరువాత కొంతసేపు రెండుచెరమలను బిగించి గాలిని లోపల నిలిపెదరు- ఇదికుంభకమనఁబడును- తరువాత పీల్చినచెరమగాక రెండవచెరమువెంబడి

బిగించిన గాలిని మెల్లగా వెలుపలకు విడిచెదరు- దీనికి రేచకమని పేరు- ఇందు అపానే జుహ్వతి ప్రాణమ్ అని పూరకంబును, ప్రాణే ఽపానంతథాఽపరే అని రేచకంబును, ప్రాణాపానగతీరుద్ధ్వాఅని కుంభకంబును చెప్పంబడినవని తెలియుంగునది.

నోటఁగాని ముక్కునఁగాని వాయువును వెలుపలకు వదలుట ప్రాణగతి- అట్లుగాక లోపలకు పీల్చుట అపానగతి- ప్రాణములను ప్రాణములలో హోమము చేయుటయనఁగా ఒక్కొక్క-వాయువును జయింపుచు జయింపఁబడినవాయువులో మిగిలిన వాయువును ప్రవేశపెట్టుట- అని శంకరభాష్యము.

ప్రాణాయామపరాయణాః నియతాహారాః అనునవి ముగ్గురికిని అన్వయించును- ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి=ప్రాణాపానగతులను నిలిపి ప్రాణములను ప్రాణములలోనె హోమము చేయుచున్నారు (సర్వప్రాణములను ఏకీభవింపఁజేయుచున్నారు)- అని కుంభకము చెప్పఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రాణమును అపానములోనను అపానమును ప్రాణములోనను హోమము చేయుట కుంభకమునె తెలియఁజేయును- నియతాహారుఁడగుటను ప్రాణములు శోషించుట(ఇఁకురుట)వలన ప్రాణములను ప్రాణములలో హోమము చేయుచున్నాఁడు- ప్రాణములను ప్రాణములలో హోమము చేయుటను, యచ్ఛేద్వాఙ్మనసిప్రాజ్ఞః(కఠ. 3- ౧3)అనుశ్రుతిలోఁజెప్పఁబడినరీతిగానె నఁజెప్పవచ్చును- అని మధ్వభాష్యము.

సర్వేఽప్యేతే యజ్ఞవిదో యజ్ఞక్షపితకల్మషాః॥3౦॥
యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యాన్తి బ్రహ్మ సనాతనమ్।
నాయం లోకోఽస్త్యయజ్ఞస్య కుతోఽన్యః కురుసత్తమ॥3౧॥

ఏతే సర్వేఽపి=వీరు అందఱును, యజ్ఞవిదః యజ్ఞక్షపితకల్మషాః యజ్ఞశిష్టామృతభుజః = యజ్ఞము నెఱిఁగినవారును యజ్ఞముచే పోఁగొట్టబడినపాపములవారును యజ్ఞమునమిగిలినఅమృతమును అనుభవించువారునై, సనాతనం బ్రహ్మ యాన్తి=శాశ్వతమైన బ్రహ్మమును పొందుచున్నారు- (హే) కురుసత్తమ! అయజ్ఞస్య అయం లోకః నాస్తి

(ఓ) కౌరవశ్రేష్ఠుఁడా!, యజ్ఞములేనివానికి ఈలోకము లేదు- అన్యః కుతః (అస్తి)=మఱియొకలోకము దేనివలన కలుగును?

యజ్ఞములు చేయఁగా మిగిలిన శేషమునకు అమృతమని పేరు.

యజ్ఞశిష్టామృతభుజః=యజ్ఞములు చేయఁగా మిగిలినకాలమున ఆ యజ్ఞశేషమును తినుచున్నవారై- మోక్షేచ్ఛకలవారై యజ్ఞములను చేసినయెడను కాలక్రమమున మోక్షమును చెందుదురు- అని శంకరభాష్యము.

ఏవం బహువిధా యజ్ఞా వితతా బ్రహ్మణో ముఖే।
కర్మజాన్ విద్ధి తాన్ సర్వాన్ ఏవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే

ఏవం బహువిధాః యజ్ఞాః=ఇట్లు పలువిధంబులగు యజ్ఞములు, బ్రహ్మణః ముఖే వితతాః= బ్రహ్మముయొక్క ముఖంబున వ్యాప్తములైయున్నవి. తాన్ సర్వాన్ కర్మజాన్ విద్ధి=వానిని అన్నిటిని కర్మములచేఁబుట్టినవానినిగాను ఎఱుంగుము-ఏవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే=ఇట్లు తెలిసికొని మోక్షముం జెందఁగలవు.

బ్రహ్మముఖంబునను అనఁగా వేదద్వారంబుననుట- వేదద్వారంబున తెలియఁబడుచున్నవి గాన బ్రహ్మముఖంబున విస్తీర్ణంబులైనవియని చెప్పఁబడును- కర్మజములుఅనఁగా కాయికవాచిక మానసవ్యాపారంబులవలనఁ గలిగినవి- అనఁగా ఆత్మనిర్వ్యాపారుండగుటను ఇవి ఆత్మవలనఁబుట్టినవి కావనుట- ఇవినావ్యాపారములుకావు, నేనునిర్వ్యాపారుఁడనుగదా, అని తెలిసికొను వాఁడు సంసారపువిడుదలం బొందును - అనిశంకరభాష్యము.

యజ్ఞములనఁగా కర్మయోగములు - బ్రహ్మముయొక్క-ముఖంబున (వేదాంతమునందు అనిరామానుజీయటీక-) వ్యాపించియున్నవి అనగా, ఆత్మయాథాత్మ్యప్రాప్తి సాధనములుగాఁ జెప్పఁబడియున్నవి- కర్మజములనుగాను అనఁగా నిత్యము ఆచరింపఁబడుచున్న నిత్యనైమిత్తికకామ్యకర్మములవలనఁబుట్టినవానిగాననుట - వెనుకఁజెప్పినప్రకారముగా నాచరించి మోక్షముం జెందఁగలవు - అనిరామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మణః ముఖేవితతాః=పరమాత్మయొక్క ముఖమునవిస్తరించియున్నవి(అనఁగాపరమాత్మభోగ్యములు అనుట అనిమాధ్వటీక)- కర్మ

జములు అనఁగా మానసవాచిక కాయిక కర్మములవలనం గలిగినవి- ఇట్లు తెలిసికొని అకర్మములంజేసి మోక్షమును చెందఁగలవు - మోక్షముకొఱకు, యుద్ధమునువిడిచి మఱియొకదానిని చేసినను, అదియు కర్మమేకదా- కాఁబట్టి విహితమైనదానిని విడువఁగూడదు - అనిమధ్వభాష్యము.

శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప।
సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే॥ 33॥

(హే) పరంతప (హే) పార్థ = (ఓ) శత్రువులనుతపింపఁజేయువాఁడా (ఓ) యర్జునుఁడా, ద్రవ్యమయాత్ యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః శ్రేయాన్ = ద్రవ్యములతోఁజేరినయజ్ఞముకంటె జ్ఞానయజ్ఞము మంచిది- అఖిలం సర్వం కర్మ = అఖిలమును సమస్తమునైన కర్మము, జ్ఞానే పరిసమాప్యతే = జ్ఞానమున పూర్తిచేయఁబడుచున్నది.

ద్రవ్యమయమనఁగా ద్రవ్యమనెడిసాధనముచేత సాధింపఁబడఁదగినది- ద్రవ్యయజ్ఞముఫలమును కలుగఁజేయును- జ్ఞానయజ్ఞముఫలమును కలుగఁజేయదుగాన ద్రవ్యయజ్ఞము కంటె శ్రేష్ఠము-అఖిలమనఁగా ప్రతిబంధింపఁబడనిది- కర్మ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే అనుదానికి కర్మము జ్ఞానమున నంతర్భవింపుచున్నది- అనియర్థము-(☞ ౨ అ॥ ౪౬ శ్లో॥) అని శంకరభాష్యము.

కర్మములలో ద్రవ్యమయాంశమును జ్ఞానమయాంశమనను రెండంశములు కలవు- అందు ద్రవ్యమయాంశంబుకంటె జ్ఞానమయాంశను శ్రేష్ఠము- అఖిలమ్ అనుదానికికర్మముకంటెమిగిలిన ఉపాదేయము(స్వీకరింపఁదగినది) అంతయునుఅనియర్థము- సమస్తసాధనములచేఁ బొందఁదగినజ్ఞానముకర్మాంతర్గతమగునట్లు అభ్యసింపఁబడుచున్నదై క్రమముగా ప్రాప్య(పొందవలసిన)దశను చెందును- అనిరామానుజభాష్యము

అఖిలమ్ అనుదానికి ఉపాసనకొఱకైన యంగములతోఁగూడినట్టిదని యర్థము. కర్మమంతయు జ్ఞానముఫలముగా గలదే- అనిమధ్వభాష్యము.

తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా।
ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శినః॥ 34॥

తత్ ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా (చ) విద్ధి = దానిని జ్ఞా

నము చే) నమస్కారముచేతనును అడుగుటచేతనును శుశ్రూషచేతనును తెలిసికొనుము- తత్త్వదర్శినః జ్ఞానినః=తత్త్వము నెఱింగిన జ్ఞానులు, తే జ్ఞానమ్ ఉపదేక్ష్యన్తి=నీకు జ్ఞానమును ఉపదేశింపఁగలరు.

ప్రణిపాత మనఁగా దీర్ఘదండనమస్కారము- పరిప్రశ్నమనఁగా, బంధ మెట్లు కలుగును? మోక్ష మెట్లు గలుగును? అవిద్య యేది? విద్య యేది? అని యిట్లు అడుగుట- జ్ఞానవంతులైనను కొందఱు తత్త్వము నెఱుంగరు గాన తత్త్వదర్శినః అను విశేషణము వేయఁబడినది- అని శంకరభాష్యము-

యుక్తమైన కర్మమును ఆచరించుచున్నవాఁడవై- ఆత్మస్వరూపసాక్షాత్కారము కలవారికి నమస్కారాదులం జేసి, వారివలన ఆత్మజ్ఞానోపదేశమును పొందఁగలవు- అని రామానుజభాష్యము-

యజ్జ్ఞాత్వా న పునర్మోహ మేవం యాస్యసి పాణ్డవ।
యేన భూతా న్యశేషేణ ద్రక్ష్య స్యాత్మ న్యథో మయి॥౩౫॥

(హే) పాణ్డవ!=(ఓ) పాండవుఁడా!, యత్ జ్ఞాత్వా=దేనిని తెలిసికొని, పునః ఏవం మోహం నయాస్యసి=తిరిగియును ఇట్లు అజ్ఞానమును పొందవో- యేన=దేనిచేతను, ఆత్మని అథో మయి=ఆత్మయందును అటుపైని నాయందును, భూతాని అశేషేణ ద్రక్ష్యసి=భూతములను నిశ్శేషముగా చూచుచున్నావో-

భూతములనఁగా బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతమైన ప్రాణిజాతము- జ్ఞానుల యుపదేశమును పొంది అన్ని యుపనిషత్తులయందును ప్రసిద్ధమైన క్షేత్రజ్ఞేశ్వరైక్యమును తెలిసికొందువు- అని శంకరభాష్యము

మోహమనఁగా ఆత్మలయందు దేహాద్యభిమానము- అదియె మమకారాదులకు ఆధారము- ప్రకృతిసంబంధము లేని యాత్మలస్వరూపతయు అన్యోన్యము తుల్యముగానుండును- సర్వేశ్వరునితోను తుల్యముగానుండును- అని రామానుజభాష్యము-

ఇప్పుడు గూడ నర్జునుఁడు జ్ఞానియె- (ప్రారబ్ధవశమువలన) తిరోభావము(మాయఁబడుట) కలుగుటవలన మోహము కలిగినది- ఏ జ్ఞానము చేత ఆత్మ భూతుండనగు నాయందు సమస్త భూతములను

చుచున్నావో (అన్నిటికిని నేను ఆధారమని చూచుచున్నావో)- అథో
అనుదానికి మోహనాశము కలిగిన తరువాతను, అని యర్థము- అని మ
ధ్వభాష్యము-

అపిచే దసి పాపేభ్యః సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః।
సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ వృజినం సంతరిష్యసి॥౩౬॥

సర్వేభ్యః పాపేభ్యః పాపకృత్తమోఽపి అసిచేత్=అందఱు పా
పులకంటె మిక్కిలిపాపములను జేసినవాఁడవుకూడను అగుదువేని, స
ర్వం వృజినం జ్ఞానప్లవేనైవ సంతరిష్యసి=సమస్తమైన పాపము
నును జ్ఞానమనెడి తెప్పచేతనె దాటఁగలవు- (శ భాష్యము-
ఇచట వృజినశబ్దముచే పుణ్యముగూడ గ్రహింపఁబడును. అని(
సాధనమైన జ్ఞానముయొక్క ప్రశంస ఈశ్లోకము మొదలు
డుశ్లోకములచేఁ జేయఁబడును- అని మధ్వభాష్యము-

యథైధాంసి సమిద్ధోఽగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున।
జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా॥౩౭॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, యథా సమిద్ధః అగ్నిః ఏధాం
సి భస్మసాత్కురుతే=ఎట్లు లెస్సగాఁబ్రకాశించిన అగ్ని సమిత్తుల
ను(కట్టెలను) సంపూర్ణముగా భస్మముచేయునో, తథా జ్ఞానాగ్నిః స
ర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే=అట్లు జ్ఞానమనెడియగ్ని అన్నికర్మ
ములను సంపూర్ణముగా భస్మముచేయును-
ఏ కర్మముచే శరీరము ఆరంభింపఁబడెనో, ఆకర్మము(ప్రారబ్ధము),
అనుభవముచేతనె నశింపవలసినది- కాఁబట్టి ఈజన్మమున జ్ఞానముపు
ట్టుటకు ముందు చేయఁబడినవియు జ్ఞానముతోఁగూడ కలిగినవియు అ
నేకపూర్వజన్మములయందు చేయఁబడినవియు నగు కర్మములనన్నిటి
సి మాత్రమె జ్ఞానము నశింపఁజేయును- అని శంకరభాష్యము-

న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యతే।
తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలేనాత్మని విన్దతి॥౩౮॥

జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమ్ ఇహ నవిద్యతే=జ్ఞానముతో తుల్య
మైన శుద్ధినికలుగఁజేసెడిది ఈలోకమున లేదు- స్వయం యోగ
సంసిద్ధ(స్సన్)=స్వయముగా యోగముచేతసిద్ధినిపొందినవాఁడవు (అ

గచును), కాలేన ఆత్మని తత్ విన్దతి=కాలక్రమమున ఆత్మయం
దు దానిని(జ్ఞానమును) పొందుచున్నాఁడు-

• యోగమనఁగా కర్మయోగంబును సమాధియోగంబును- సంసి
ద్ధుఁడనఁగా యోగ్యతనుపొందినవాఁడు-అని శంకరభాష్యము-

గురూపదేశానుసారంబున ప్రతిదినంబునుజ్ఞానాకారముగా నాచ
రింపఁబడుచున్న కర్మయోగము చే సిద్ధిని పొందినవాఁడు ఆత్మజ్ఞాన
మును తనంతటనె పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం తత్పరస్సంయతేన్ద్రియః।
జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాన్తి మచిరే ణాధిగచ్ఛతి॥౩౯॥

శ్రద్ధావాన్ తత్పరః సంయతేన్ద్రియః జ్ఞానం లభతే=శ్రద్ధకలవాఁ
డును ఆసక్తికలవాఁడును నియమింపఁబడిన(విషయములనుండిమఱలిం
పఁబడిన)ఇంద్రియములుకలవాఁడును జ్ఞానమును పొందుచున్నాఁడు-
జ్ఞానం లబ్ధ్వా=జ్ఞానమును పొంది, అచిరేణ పరాం శాన్తిమ్ అ
ధిగచ్ఛతి=కొద్దికాలముననె గొప్ప శాంతిని పొందుచున్నాఁడు-

శ్రద్ధావంతుఁడనఁగా నమ్మకము కలవాఁడు- తత్పరుఁడనఁగా గు
రువుల సేవ మొదలగువానియందుప్రవర్తించినవాఁడు- నమస్కారా
దికము శరీరధర్మముగాన మోసగాండ్రు నందురుగాన వానింబట్టి
జ్ఞానము తప్పకకలుగునని చెప్ప శక్యముకాదు- శ్రద్ధాదికము మనోధ
ర్మముగాన తప్పక జ్ఞానలాభమునకు ఉపాయమగును- ఈజ్ఞానలా
భమువలన శాంతిని అనఁగా మోక్షమును పొందును- అని శంకరభా
ష్యము.

శ్రద్ధావంతుఁడనఁగా జ్ఞానమును వృద్ధిపొందించికొనుట యందు
శ్రద్ధకలవాఁడు- తత్పరుఁడనఁగా దానియందె మనస్సుకలవాఁడు-సం
యతేంద్రియుఁడనఁగా మిగిలిన విషయములనుండి మఱలింపఁబడిన
ఇంద్రియములు కలవాఁడు-అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకము జ్ఞానసాధనమును తెలుపును- అని మాధ్వభాష్యము-

అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి।
నాయం లోకోఽస్తి నపరో నసుఖం సంశయాత్మనః॥౪౦॥

అజ్ఞః వినశ్యతి=అజ్ఞుఁడు నశించుచున్నాఁడు- అశ్రద్దధానశ్చ (లేన

శ్యతి]=నమ్మకున్నవాఁడును (నశింపుచున్నాఁడు)- సంశయాత్మా చ (వి నశ్యతి]=సంశయచిత్తముకలవాఁడును(నశింపుచున్నాఁడు)- సంశయాత్మనః అయం లోకః నాస్తి=సంశయాత్మకు ఈ లోకము లేదు- పరః న=పరలోకము లేదు- సుఖం న=సుఖము లేదు-

ఆత్మజ్ఞానము లేనివాఁడును విశ్వాసము లేనివాఁడునుగూడ చెడుదురుగాని సంశయాత్మ చెడినంత చెడరు- సంశయాత్మ పాపిష్ఠుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఉపదేశమువలన కలిగిన జ్ఞానము లేనివాఁడును, ఉపదేశింపఁబడిన జ్ఞానమును వృద్ధిపొందించికొనుటయందుత్వర లేనివాఁడును, ఉపదేశింపఁబడినజ్ఞానమందు సంశయమనస్సు కలవాఁడును చెడుదురు- ఈసంశయాత్మకు ఈలోకము మొదలగునవియె లేనియప్పుడు మోక్షమెట్లు లుగును?- కావున సంశయాత్మ సుఖలేశాదులనైనఁబొందుట సంభవింపదు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము మొదలు జ్ఞానవిరోధిఫలము చెప్పంబడుచున్నది-అని మధ్వభాష్యము.

యోగసంన్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్।
ఆత్మవన్తం న కర్మాణి నిబధ్నన్తి ధనఞ్జయ॥౪౧॥

(హే) ధనంజయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!,యోగసంన్యస్తకర్మాణమ్ జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్ ఆత్మవన్తమ్=యోగము చేత సంన్యసింపఁబడ్డ కర్మములుగలవాఁడును జ్ఞానము చేత తెగఁగొట్టబడినసంశయముకలవాఁడును దృఢమైనమనస్సుకలవాఁడు నగువాని, కర్మాణి న నిబధ్నన్తి =కర్మములు బంధింపవు

యోగమనఁగా పరమార్థజ్ఞానము- దానిచేత ధర్మాధర్మరూపములగు కర్మములను విడిచినవాఁడును, ఆత్మయును ఈశ్వరుఁడును ఒకఁడె అను జ్ఞానముచే పోయిన సంశయముకలవాఁడును, ఆత్మవంతుఁడును అనఁగా పొరపాటులేనివాఁడు నగువాని, సత్త్వరజస్తమోగుణవ్యాపారరూపములైన కర్మములు బంధింపవు- అనఁగా అనిష్టాదిఫలములం గలుగఁజేయ వనుట- అని శంకరభాష్యము.

వెనుకఁజెప్పఁబడిన యోగముచే సంన్యసింపఁబడిన అనఁగా జ్ఞా

వాకారమునుపొందింపఁబడిన కర్మములుకలవాఁడు- కర్మములనఁగా బంధమునకు హేతువులయిన ప్రాచీనకర్మములు. అని రామానుజభాష్యము.

తస్మా దజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసి నాఽత్మనః॥
ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత॥౪౨॥

తస్మాత్ =ఆ హేతువువలన, అజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థమ్ ఆత్మనః ఏనం సంశయం ఛిత్త్వా=అజ్ఞానమువలనఁగలిగినదియు హృదయమునను న్నదియునగు ఆత్మయొక్క (ఆత్మవిషయమగు) ఈ సంశయమును ఛేదించి, యోగమ్ ఆతిష్ఠ=యోగమును ఆచరింపుము- (హే) భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, ఉత్తిష్ఠ=లెమ్ము-

అజ్ఞానమనఁగా అవివేకము- హృదయమనఁగా బుద్ధి- యోగము ను అనఁగా పరమార్థజ్ఞానమునకు సాధనమైన కర్మాచరణమును చేయుము- యుద్ధమునకు లెమ్ము- అని శంకరభాష్యము.

అజ్ఞానమనఁగా అనాదిగానుండెడిది- కర్మయోగానుష్ఠానమును చేయుము- దానినిమిత్తము లెమ్ము- అని రామానుజభాష్యము-

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యో
గశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే జ్ఞానయోగో నామ
చతుర్థోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థ ప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపాద
కంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదం
బునగు భగవద్గీతలలో జ్ఞానయోగ ప్రతిపాద
కంబగు నాలుగవ యధ్యాయము-

బొంబయిలో అచ్చువేసిన మధుసూదనటీక పుస్తకములో (బ్రహ్మార్పణయోగో నామ) బ్రహ్మార్పణయోగ ప్రతిపాదకంబగు నాలుగవ యధ్యాయము అనియున్నది.

———

అయిదవయధ్యాయము.

అర్జునఉవాచ.

సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పునర్యోగంచ శంససి।
యచ్ఛ్రేయ ఏతయోరేకం తన్మే బ్రూహి సునిశ్చితమ్॥౧॥

(హే) కృష్ణ!=(ఓ) కృష్ణుఁడా!, కర్మణాం సంన్యాసం పునః యోగంచ శంససి=కర్మముల సంన్యాసమును తిరిగి యోగమును జెప్పుచున్నావు- ఏతయోః యత్ ఏకం శ్రేయః=వీనిలో ఏది ఒకటి శ్రేష్ఠమైనదో, సునిశ్చితం తత్ మే బ్రూహి=లెస్సగా నిశ్చయింపఁబడిన దానిని నాకు చెప్పుము.

ఒకఁడు పురుషుఁడు సంన్యాసమును కర్మయోగమును గూడ నాచరించుట సంభవింపదు- అని శంకరభాష్యము.

కర్మములసంన్యాసమనఁగా జ్ఞానయోగము. రెండవయధ్యాయములో మొదట కర్మయోగమునే చేయునది, దానిచేత అంతఃకరణశుద్ధి కలిగినపైని జ్ఞానయోగమును చేయునది. అని చెప్పఁబడిన ద్వితృతీయచతుర్థాధ్యాయములలో, జ్ఞానయోగాధికారపు దశను పొందినవానికిని కర్మనిష్ఠయే ప్రశస్తమైనది, అది జ్ఞానము లేకయె ఆత్మప్రాప్తికి సాధనమగును, అని కర్మయోగము ప్రశంసింపఁబడినది. ఈజ్ఞానయోగకర్మయోగములలో సులభముగా నాచరింపఁదగినదియు ఆత్మప్రాప్తిని శీఘ్రముగా కలిగించునదియు అగుటను ఏది మేలైనదో దానిం జెప్పుము-అని రామానుజభాష్యము.

నియమించుట మొదలగువానిచే నన్నిలోకముల నాకర్షించువాఁడుగాన కృష్ణుఁడనఁబడును- సంన్యాసమె శ్రేష్ఠమైనయెడల దానికి ఈయుక్తము విరుద్ధము- అనిప్రశ్నతాత్పర్యము. సంన్యాసమనఁగా యత్యాశ్రమము కాదు- సంన్యాసస్వరూపమును భగవంతుఁడే (౬అ॥౩శ్లో) చెప్పఁగలఁడు- అని మధ్వభాష్యము-

శ్రీభగవానువాచ.

సంన్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరావుభౌ।

సంన్యాసః కర్మయోగశ్చ (ఇత్యేతౌ) ఉభౌ నిశ్శ్రేయసకరౌ=సంన్యాసంబును కర్మయోగంబును (అనునీ) రెండును మోక్షమునుకలుగఁజేయునవి- తయోః కర్మయోగః కర్మసంన్యాసాత్ విశిష్యతే=వానిలో కర్మయోగము కర్మసంన్యాసముకంటెవిశేషించుచున్నది.

సంన్యాసమనఁగా కర్మల నువిడుచుట- కర్మయోగమనఁగా కర్మములనాచరించుట- ఈరెండును జ్ఞానము పుట్టుటకు హేతువులగుటను మోక్షమును కలుగఁజేయునవియైనను వానిలో కర్మయోగమె ప్రశస్తమని కర్మయోగము స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానయోగకర్మయోగములు రెండును ఒకటి దానియపేక్షయు కాదానికి లేకయె నిశ్శ్రేయసమునుకలుగఁజేయునవి- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞేయ స్స నిత్యసంన్యాసీ యో నద్వేష్టి నకాఙ్క్షతి।
నిర్ద్వన్ద్వో హి మహాబాహో సుఖం బన్ధాత్ప్రముచ్యతే॥

యః నద్వేష్టి నకాఙ్క్షతి=ఎవ్వఁడు ద్వేషింపఁడో కోరఁడో, సః నిత్యసంన్యాసీ జ్ఞేయః=వాఁడు నిత్యముగా సంన్యాసిగా తెలియఁబడఁదగినవాఁడు- (హే) మహాబాహో!=(ఓ) గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, నిర్ద్వన్ద్వః బన్ధాత్ సుఖం ప్రముచ్యతేహి=ద్వంద్వములులేనివాఁడు బంధమునుండి సుఖముగా విడువఁబడుచున్నాఁడుగదా.

కర్మయోగికర్మములనాచరించుచున్నను రాగద్వేషములులేనివాఁడేని నిత్యసంన్యాసియనఁబడును. అని శంకరభాష్యము.

కర్మయోగియై యుండి కర్మయోగములో నంతర్భవించియున్న యాత్మానుభవమందే తృప్తిని పొందినవాఁడై మఱిదేనినైనను గోరుటయు మఱిదేనినైనను ద్వేషించుటయు లేకుండునేని నిత్యసంన్యాసి అనఁగా నిత్యజ్ఞాననిష్ఠుఁడని చెప్పఁబడును- అనిరామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకము సంన్యాసశబ్దార్థమును తెలియఁజేయును. సంన్యాసము జ్ఞానమునకు అంతరంగములని మధ్వభాష్యము.

సాఙ్ఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదన్తి న పణ్డితాః।
ఏకమప్యాస్థిత స్సమ్య గుభయో ర్విన్దతే ఫలమ్॥౪॥

బాలాః సాంఖ్యయోగౌ పృథక్ ప్రవదన్తి=అజ్ఞులు సాంఖ్యయోగ ములను వేఱుగాను చెప్పుచున్నారు- పణ్డితాః న(ప్రవదన్తి)=పం డితులు చెప్పరు- ఉభయోః ఏకమపి సమ్యక్ ఆస్థితః=రెంటిలో ఒ కదానినైనను లెస్సగా అవలంబించినవాఁడు, ఉభయోః ఫలం విన్ద తే=రెంటియొక్క ఫలమును పొందుచున్నాఁడు.

వేఱుగాఁజెప్పుట యనఁగా విరుద్ధములైన ప్రత్యేకఫలములు గలవను ట- సాంఖ్యయోగములు రెంటికిని మోక్షమె ఫలము- కాఁబట్టి ఫల మున విరోధము లేదు- జ్ఞానముతోఁగూడిన కర్మసంన్యాసము(కర్మ ములను విడుచుట) సాంఖ్యమనఁబడును. జ్ఞానసాధనమైనసమబుద్ధితోఁ గూడిన కర్మమె యోగము- అని శంకరభాష్యము.

కర్మయోగము జ్ఞానయోగమును కలుగఁజేయు ననియు, జ్ఞాన యోగము ఆత్మావలోకనమును కలుగఁజేయు ననియు, ఫలభేదములను చెప్పువారు పండితులు కారు- రెండిటికిని ఆత్మావలోకనమె ఫలము- అని రామానుజభాష్యము. [దు- అని మధ్వభాష్యము.

సాంఖ్యయోగములు రెండును అంతరంగములగుటచే విరోధము లే

యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగైరపి గమ్యతే।
ఏకం సాంఖ్యంచ యోగంచ యః పశ్యతి స పశ్యతి॥౫॥

యత్ స్థానం సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే=ఏ స్థానము సాంఖ్యులచే పొం దఁబడుచున్నదో, తత్ యోగైరపి గమ్యతే=అది యోగులచేతను పొందఁబడుచున్నది- సాంఖ్యంచ యోగంచ ఏకం యః పశ్యతి= సాంఖ్యమును యోగమును ఒకటిగా ఎవ్వఁడు తెలిసికొనుచు న్నాఁడో, సః పశ్యతి=వాఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడు.

జ్ఞాననిష్ఠులగు సంన్యాసులచేతఁ బొందఁబడెడి మోక్షము, క ర్మముల నన్నిటిని ఈశ్వరునకు అర్పించి తమకు ఫలమును గోరకకర్మ ములనాచరించెడి యోగులచేతఁగూడ పొందఁబడుచున్నది- ఇట్టి కర్మ ముజ్ఞానప్రాప్తిని కలుగఁజేసి తద్ద్వారంబున మోక్షమును కలుగఁజే యును- కాఁబట్టి ఫలమొక్కటి యగుటను సాంఖ్యయోగములు రెండు నొక్కటియె- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞాననిష్ఠులచే బొందఁబడెడియాత్మావలోకనమె కర్మయోగని

ష్ఫలచే బొందఁబడును. ఇట్లు ఫలమొకటియగుటచే జ్ఞానయోగకర్మయోగములు ఒకటి అనఁగా వైకల్పికములు అనుట. అని రామానుజభాష్యము. వైకల్పికము లనఁగా దేని నాచరించినను రెండవదాని నాచరింపనక్కఱలేనివి.

యోగము చేఁగూడ జ్ఞానద్వారమున జ్ఞానఫలము పొందఁబడుచున్నది. అని మధ్వభాష్యము.

సంన్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖ మాప్తు మయోగతః।
యోగయుక్తో మునిర్బ్రహ్మ నచిరేణాధిగచ్ఛతి॥౬॥

(హే) మహాబాహో!=(ఓ) గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, సంన్యాసస్తు అయోగతః ఆప్తుమ్ దుఃఖమ్=సంన్యాసమైతే యోగము లేక పొందుటకు శక్యముకానిది. యోగయుక్తః మునిః=యోగముతోఁగూడిన ముని, నచిరేణ బ్రహ్మ అధిగచ్ఛతి=శీఘ్రముగా బ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు.

వెనుకటి శ్లోకముచొప్పున కర్మయోగముకంటె సంన్యాసమె శ్రేష్ఠమగుచున్నది. ఇట్లుండఁగా కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమె శ్రేష్ఠము(౫అ॥౨శ్లో॥) అని చెప్పినది ఎట్లు సందర్భించు ననిన—వినుము. నీవు కేవలమైన కర్మసంన్యాసము కేవలమైన కర్మయోగము వీనిలో నేది శ్రేష్ఠమని అడిగినదానికి కర్మసంన్యాసముకంటె కర్మయోగమె శ్రేష్ఠమని దానికి తగిన యుత్తరమును చెప్పితిని. ఈ చెప్పినది జ్ఞానము నుద్దేశించి చెప్పఁబడలేదు. జ్ఞానాపేక్షగల సంన్యాసము సాంఖ్యమని నా యభిప్రాయము. అదియె పరమార్థయోగము. వైదికమైన కర్మయోగము కూడ దానికొఱకె యగుటను సంన్యాసమనియు యోగమనియుఁ జెప్పఁబడును. ఇట్లు వైదికకర్మయోగము సాంఖ్యముకొఱకగుటను తెలియఁజేయునదియె ఈశ్లోకము. ఈశ్లోకమున యోగమనఁగా వైదికకర్మయోగము. అది ఈశ్వరసమర్పితంబును ఫలాపేక్షలేనిదియు నగు కర్మాచరణము. మునియనఁగా ఈశ్వరస్వరూపమును తలంపుచున్న కర్మయోగి. బ్రహ్మము, అనఁగా బ్రహ్మజ్ఞానమును, అనఁగా పూర్వము చెప్పఁబడిన పరమార్థసంన్యాసమును పొందుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి యోగాచేత

ర్మయోగము శ్రేష్ఠమని చెప్పఁబడినది-అని శంకరభాష్యము.
కర్మయోగముతోఁగూడినవాఁడు స్వయముగా ఆత్మను మననము చేయుచున్నవాఁడై సుఖముగా కర్మయోగమును సాధించికొనికొంచెము కాలములోనే బ్రహ్మమును అనఁగా ఆత్మస్వరూపమును పొందుచున్నాఁడు- జ్ఞానయోగము కలవాఁడు విస్తారము దుఃఖముతో(శ్రమముతో)జ్ఞానమును సాధించుచున్నాఁడు- దుఃఖసాధ్యమగుటను ఆత్మను చిరకాలమునకు పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-
యోగము లేనిచో మోక్షాదిఫలము కలుగదు- కాఁబట్టి సంన్యాసికి కామములను జయించుట మొదలగు దుఃఖమేకాని మఱియేమియు లేదు- మోక్షముకాక మిగిలినఫలములు దిక్కరఫలములుగాన ఫలము లెక్కవని తాత్పర్యము-గొప్ప ఫలమునకు తగినదానికి స్వల్పమైనది ఫలమేకాదు- కెంపునకు బియ్యపుమఃష్టి వలెనే- యోగముతోఁగూడనేనిసంన్యాసము గొప్పఫలమును కలుగఁజేయును-మునియనఁగా సంన్యాసముకలవాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేన్ద్రియః।
సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వన్నపి నలిప్యతే॥ ౭॥

యోగయుక్తః=కర్మయోగి, విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేన్ద్రియః సర్వభూతాత్మభూతాత్మా=పరిశుద్ధమైనమనస్సుకలవాఁడును జయింపఁబడినయాత్మకలవాఁడును జయింపఁబడినఇంద్రియములుకలవాఁడును సమస్తభూతములకును ఆత్మయైనఆత్మకలవాఁడునై, కుర్వన్నపి నలిప్యతే=కర్మమును చేయుచున్నను లేపమునుపొందఁడు-
జ్ఞానసాధనమగుటను కర్మయోగముతో కూడుకొనినవాఁడును, పరిశుద్ధమైన చిత్తము కలవాఁడును, విజితాత్మ=అనఁగాజయింపఁబడిన దేహము కలవాఁడును, జితేంద్రియుఁడును, బ్రహ్మ మొదలు స్తంబము(గడ్డికాడ)వఱకు నుండు భూతములకు ఆత్మయగు తనయాత్మ కలవాఁడును, అనఁగా మంచి జ్ఞానముకలవాఁడును, లోకసంగ్రహము (లోకములు చెడకుండుట)కొఱకు కర్మమును చేయుచున్నవాఁడైనను కర్మములచే బంధమును పొందఁడు- అని శంకరభాష్యము.
కర్మయోగి, శాస్త్రీయములయి భగవదారాధన రూపములయిన

ష్ఠానముల నాచరించుచు దానిచే పరిశుద్ధమయిన మనస్సు కలవాఁడయి, తాను కర్మానుష్ఠానములయందు పని చేయుచుండుటచే సులభముగా జయింపఁ బడిన మనస్సుకలవాఁడై, దానివలననే మిగిలిన యింద్రియములనుగూడ జయించినవాఁడయి, తన యాత్మయును దేవాది శరీరములలో నుండెడి యాత్మలును ఒక్క యాకారముకలవా రనెడి యాత్మ యాథాత్మ్య జ్ఞానము కలవాఁడగుటచే సర్వభూతముల యాత్మయు తనయాత్మయె అనఁగా తనయాత్మవలె వారును జ్ఞానస్వరూపులె అనియెడి జ్ఞానముకలవాఁడయి, ఆత్మకానిదానియందలి యాత్మాభిమాన లేపము (ఆత్మయనెడి జ్ఞానము యొక్క అంటు) కలవాఁడు కాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము, వెనుకటి శ్లోకపు ఉత్తరార్ధమునే వివరించుచున్నది- సర్వభూతములంబొందిన పరమేశ్వరుఁడు సర్వభూతాత్మభూతుఁడు- వాఁడు ఆత్మగాఁగలవాఁడు అనఁగా పరమేశ్వరుఁడు నన్ను దగ్గిరకు చేర్చుకొనును అనెడి జ్ఞానము కలవాఁడు- అని మధ్వభాష్యము-

నైవ కించి త్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్।
పశ్య ఞ్శృణ్వ న్స్పృశ న్జిఘ్ర న్నశ్న న్గచ్ఛ న్స్వప
ఞ్శ్వసన్॥౮॥

ప్రలప న్విసృజ న్గృహ్ణ న్నున్మిష న్నిమిష న్నపి।
ఇన్ద్రియా ణీన్ద్రియార్థేషు వర్తన్త ఇతి ధారయన్॥౯॥

తత్త్వవిత్ = తత్త్వము నెఱిఁగినవాఁడు, పశ్యన్ = చూచుచున్నవాఁడును, శృణ్వన్ = వినుచున్నవాఁడును, స్పృశన్ = స్పృశించుచున్నవాఁడును, జిఘ్రన్ = ఆఘ్రాణించుచున్నవాఁడును, అశ్నన్ = తినుచున్నవాఁడును, గచ్ఛన్ = నడచుచున్నవాఁడును, స్వపన్ = నిద్రించుచున్నవాఁడును, శ్వసన్ = ఊపిరివదలుచున్నవాఁడును, ప్రలపన్ = మాటలాడుచున్నవాఁడును, విసృజన్ = (మూత్రము మొదలగువానిని) విడుచుచున్నవాఁడును, గృహ్ణన్ = గ్రహించుచున్నవాఁడును, ఉన్మిషన్ = కండ్లు తెఱచుచున్నవాఁడును, నిమిషన్నపి = కండ్లుమూయుచున్నవాఁడు నైనను, ఇన్ద్రియాణి ఇన్ద్రియార్థేషు వర్తన్తే = ఇంద్రియములు విషయములయందు ప్రవర్తించుచున్నవి, ఇతి ధారయన్ = అని నిశ్చయించు

చును, కించిత్ నకరోమ్యేవ ఇతి=ఒకదానినైనను చేయకయుండువా
ను అని, యుక్తః(సన్) మన్యేత=సమాహితచిత్తుఁడు (అగుచు) త
లంచునది.

ఇట్లు అన్నివ్యాపారములును అకర్మములు అనెడి జ్ఞానము కలవా
నికి, కర్మము లేదను జ్ఞానము కలుగుటవలన కర్మసంన్యాసమందెఅధి
కారము- ఎండమావులలో నీరున్నదని తలంచి త్రాగుటకుప్రవర్తించి
నవాఁడునీరు లేదనుజ్ఞానము కలిగినపైని జలపానమునకు ప్రవర్తించఁ
డుగదా. అనిశంకరభాష్యము.

ఆత్మతత్త్వము నెఱింగినవాఁడు, జ్ఞానమె స్వభావముగాఁగలవా
కు కర్మమూలకంబగు ఇంద్రియప్రాణసంబంధమువలన ఇట్టి కర్తృత్వ
ము కలిగినదిగాని, కర్తృత్వము స్వరూపప్రయుక్తము (స్వభావసిద్ధము)
కాదని తలంచునది- అనిరామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకములు రెండును సంన్యాసమును స్ఫుటపఱచుచున్నవి- అని
మధ్వభాష్యము.

బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా కరోతి యః।
లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్ర మివామ్భసా॥౧౦॥

కర్మాణి బ్రహ్మణి ఆధాయ =కర్మములను బ్రహ్మమునందు ఉని
చి, సఙ్గం త్యక్త్వా =సంగమును విడిచి, యః కరోతి =ఎవ్వఁడు క
ర్మమును చేయుచున్నాఁడో, పద్మపత్రమ్ అమ్భసేవ = తామరా
కు నీటిచేతవలె, సః పాపేన నలిప్యతే=వాఁడు పాపముచేత పూ
యఁబడఁడు.

ఈశ్లోకము కర్మసంన్యాసమును చేయనివానిం గూర్చినది- భృ
త్యుఁడు తన స్వామి కొఱకు పనులం జేసినట్లు ఈశ్వరునికొఱకు కర్మ
ములంజేయుచు మోక్షమనెడి ఫలమునందుఁగూడ సంగము లేనివాఁడు
పాపముతో సంబంధింపఁడు- అని శంకరభాష్యము.

బ్రహ్మమనఁగా ప్రకృతి- వెనుకటి శ్లోకమునం జెప్పినచొప్పున కర్మ
ముల కర్తృత్వమును ఇంద్రియరూపముగాఁ బరిణమించిన ప్రకృతియం
దునిచి, ఫలసంగమును విడిచి, నేనేమియు చేయుట లేదనుకొని, కర్మ
ములంజేయువాఁడు దేహాత్మాభిమానరూపమై బంధహేతువగు పా

షము చే పూయంబడఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

సంన్యాసయోగముతోఁ గూడినవాఁడై కర్మలేపముం బొందఁడు- అని యీశ్లోకతాత్పర్యము- అని మధ్వభాష్యము.

కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలై రిన్ద్రియై రపి।
యోగినః కర్మ కుర్వన్తి సఙ్గం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే॥౧౧॥

యోగినః ఆత్మశుద్ధయే సఙ్గం త్యక్త్వా=యోగులు ఆత్మశుద్ధికొఱకు సంగమును విడిచి, కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలైః ఇన్ద్రియైరపి కర్మ కుర్వన్తి=శరీరముచేతను మనస్సుచేతను బుద్ధిచేతను కేవలములైన ఇంద్రియములచేతనును కర్మమును చేయుచున్నారు.

కేవలములనఁగా మమకారము లేనివనుట- కర్మములం జేయుట ఈశ్వరునికొఱకుగాని ఫలముకొఱకుగాదని తలంచి, ఫలసంగమును విడిచి, యోగులు అనఁగా కర్మయోగులు, సత్త్వశుద్ధికొఱకు కర్మముం జేయుదురు- అని శంకరభాష్యము.

శరీరాదులచే సాధింపఁదగిన కర్మమును స్వర్గాది ఫలసంగమును విడిచి ఆత్మయందుండెడి ప్రాచీనకర్మబంధము నశించుటకొఱకు చేయుదురు- అని రామానుజభాష్యము.

ఇట్లు పూర్వుల యాచారము కలదని తెలియఁజేయునది ఈశ్లోకము- అని మధ్వభాష్యము.

యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాన్తి మాప్నోతి నైష్ఠికీమ్।
అయుక్తః కామకారేణ ఫలే సక్తో నిబధ్యతే॥౧౨॥

యుక్తః=యుక్తుఁడు, కర్మఫలం త్యక్త్వా=కర్మఫలమును విడిచి, నైష్ఠికీమ్ శాన్తిమ్ ఆప్నోతి=నిష్ఠయందుకలిగిన శాంతిని పొందుచున్నాఁడు- అయుక్తః=యుక్తుఁడు కానివాఁడు, కామకారేణ ఫలే సక్తః(సన్) నిబధ్యతే=కామప్రేరణచేత ఫలమునందు ఆసక్తుఁడు (అగుచు) బంధింపఁబడుచున్నాఁడు.

ఈశ్వరునికొఱకు కర్మములం జేయుచున్నాను, నాఫలముకొఱకు కాదు, అనుచిత్తసమాధానముకలవాఁడు యుక్తుఁడు- అట్టివాఁడైకర్మములం జేయువాఁడు, దానివలన, సత్త్వశుద్ధి([illegible]) [illegible]లుకలుగుట, అన్నికర్మములనువిడుచుట, జ్ఞాననిష్ఠ [illegible]

సను శాంతిని అనఁగా మోక్షమును పొందుచున్నాఁడు- కామప్రేర
ణచే నా ఫలమునకొఱకు కర్మములం జేయుచున్నాను, అని కర్మములం
జేయుచున్న ఫలసంగము కలవాఁడు(అయుక్తుఁడు), బంధమును పొందును.
కాఁబట్టి నీవు యుక్తుఁడవు కమ్ము- అని శంకరభాష్యము.

యుక్తుఁడై అనఁగా ఆత్మకంటె నితరములగు ఫలములయందు చపలుఁ
డు కానివాఁడై, ఆత్మయందె ప్రావణ్యము కలవాఁడై, కర్మఫలములను
విడిచి, కేవలముగా ఆత్మశుద్ధికొఱకె కర్మముం జేసి నైష్ఠికశాంతిని అ
నఁగా స్థిరమైన ఆత్మానుభవరూపమైన ఆనందమును పొందుచున్నాఁడు.
కాఁబట్టి ఫలసంగము లేనివాఁడవై ఇంద్రియరూపముగాఁ బరిణమించిన
ప్రకృతియందు కర్మములను సంన్యసించి, నీబంధమును విడిపించికొను
టకె కర్మములం జేయుము- అని రామానుజభాష్యము.

యుక్తుఁడనఁగా యోగముతోఁ గూడినవాఁడు, అని మధ్వభాష్యము.

సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్యాస్తే సుఖం వశీ।
నవద్వారే పురే దేహీ నైవ కుర్వన్న కారయన్ ॥౧౩॥

సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్య=అన్నికర్మములను మనస్సుచేత
విడిచి, వశీ(సన్)=ఇంద్రియజయము కలవాఁ(డగుచు), నకుర్వన్ నకా
రయన్నేవ=చేయకున్నవాఁడును చేయింపకున్నవాఁడునె యై, నవ
ద్వారే పురే దేహీ సుఖమ్ ఆస్తే=తొమ్మిదిద్వారములుగల ప
ట్టణమను శరీరమున సుఖముగా నున్నాఁడు.

పరమార్థజ్ఞానము కలవాఁడు నిత్యనైమిత్తికకామ్యనిషిద్ధకర్మములను
మనస్సుచేతను అనఁగా కర్మములయందు అకర్మదర్శనము నెడి వివే
కబుద్ధిచేత విడిచి, కాయవాఙ్మనోవ్యాపారములను విడిచి, యతియై
ఆయాసము లేనివాఁడై ప్రసన్నచిత్తుఁడై ఆత్మకంటె మిగిలిన ప్రయో
జనములు లేనివాఁడై, శిరస్సున ఏడురంధ్రములును మలమూత్రముల
నువిడిచెడి రెండురంధ్రములు నను నెడి తొమ్మిదిరంధ్రములతోఁ గూడిన శరీర
మున కర్తృత్వ(చేయువాఁడగుట) కారయితృత్వ(చేయించువాఁడగుట)ము
లు లేనివాఁడై సుఖముగానున్నాఁడు- దేహమె ఆత్మ యనుకొనెడి య
జ్ఞుఁడు దేహమునందె నేను ఆత్మయి నున్నాఁడని అనుకొనఁడు- అని శంకర
భాష్యము.

కర్తృత్వము ఆత్మయొక్క ప్రాచీనకర్మమూలమగు దేహసంబంధమువలన వచ్చినదిగాని స్వరూపముంబట్టి వచ్చినది కాదనెడి వివేకముగలమనస్సుతో సమస్తకర్మములను నవరంధ్రములుగల శరీరమున సంన్యసించి అనఁగా కర్తృత్వమునునిలిపి, తాను దేహమును అధిష్ఠించి యుండుటయందలి ప్రయత్నమును చేయక దేహముచేత చేయింపని వాఁడునై సుఖముగానున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకముగూడ సంన్యాసశబ్దార్థమును వివరించును- మనస్సుచే తననుటచే అభిమానత్యాగము చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

నకర్తృత్వం నకర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః।
నకర్మఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తతే॥ ౧౪॥

ప్రభుః కర్తృత్వం న(సృజతి)=ఆత్మ కర్తృత్వమును సృజింపఁడు- లోకస్య కర్మాణి నసృజతి = లోకముయొక్క కర్మములను సృజింపఁడు- కర్మఫలసంయోగం న(సృజతి)=కర్మఫలములసంబంధమును సృజింపఁడు- స్వభావస్తు ప్రవర్తతే=స్వభావమె ప్రవర్తింపుచున్నది.

కర్మములనఁగా లోకమునకు ఇష్టములైన రథములు కుండలు మేడలు మొదలగునవి- కర్మఫలసంయోగమనఁగా ఇట్లు రథాదులను చేసినవానికి వానిఫలములతో సంబంధము- స్వభావము అనఁగా అవిద్యాస్వరూపమైన ప్రకృతియనెడి మాయయె, ప్రవర్తింపుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

దేవతలు తిర్యక్కులు(పశుపక్ష్యాదులు) స్థావరములు అనెడి స్వరూపముగా ప్రకృతితోఁ జేరియున్న ఈలోకముయొక్క వానివాని(దేహాదుల)కర్తృత్వమును, వానివానికర్మములను, ఆకర్మములవలనఁ గలిగెడి దేవాదిఫలసంబంధములను, ప్రభువు అనఁగా కర్మవశ్యుఁడు కాక స్వాభావికమైన స్వరూపముతోనుండెడి యాత్మ సృజింపఁడు. మఱియేమన్నను—ఈకర్తృత్వాదికమంతయును అనాదికాలమునుండి కలిగిన పూర్వపూర్వకర్మములవలన దేవాదిస్వరూపమైన ప్రకృతిసంసర్గముచేఁ గలుగఁజేయఁబడిన ఆయా యాత్మాభిమానముచేఁ గలిగిన వాసనలచే కలుగఁజేయఁబడినదియె- స్వరూపము చేత కలిగినది కాదు-

స్వభావమనఁగా ప్రకృతివాసన- అని రామానుజభాష్యము.

వస్తుస్థితినిబట్టి కర్తృత్వము లేదు- అని ఈశ్లోకతాత్పర్యము-జీవుని ప్రభువనుట జడములంబట్టి - అనిమధ్వభాష్యము.

నాదత్తే కస్యచి త్పాపం న చైవ సుకృతం విభుః।
అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవః॥౧౫॥

విభుః కస్యచిత్ పాపం నాదత్తే=ఆత్మ ఎవ్వనిదైనను పాపమును స్వీకరింపఁడు- సుకృతంచ నాదత్త ఏవ=పుణ్యమునుగూడ స్వీకరింప కయెయున్నాఁడు- జ్ఞానమ్ అజ్ఞానేన ఆవృతమ్=జ్ఞానము అజ్ఞానముచేత మూయఁబడినది-తేన జన్తవః ముహ్యన్తి=దానిచేత ప్రాణులు మోహముఁ బొందుచున్నారు

ఆత్మ తనభక్తుని పాపమును గాని పుణ్యమును గాని స్వీకరిఁపఁడు భక్తులు చేసెడి పూజాదికంబులను యాగదానహోమాదికంబులను అజ్ఞానప్రయుక్తంబులె- అనిశంకరభాష్యము-

విభువనఁగా అంతటనుండువాఁడు- దేవాదిదేహములయందు కొన్నిటియందె ఆత్మయుండి మనుష్యాదిదేహములలో లేకపోవుట లేదని భావము- ఈయాత్మ తనసంబంధులుగా తలంపఁబడిన కొడుకులు మొదలగువారి పాపమును పోఁగొట్టఁడు- తనకు ప్రతికూలుడుగా తలంపఁబడినవానియొక్క పుణ్యమును పోగొట్టఁడు- కాఁబట్టి ఆత్మ ఒకనికి సంబంధియును ఒకనికివిరోధియును కాఁడు- అజ్ఞానమనఁగాజ్ఞానవిరోధియగు పూర్వపూర్వకర్మము-దానిచేత ఈ యాత్మయొక్క జ్ఞానము సంకోచింపఁబడినది- ఈకర్మముచేతనే దేవాదిదేహసంబంధంబును దేవాదిదేహములయందు ఆత్మాభిమానమనెడి మోహంబను కలుగుచున్నవి-దానివలన అట్టి ఆత్మాభిమానవాసనయు దానికితగి కర్మవాసనయుకలుగుచున్నవి. వాసన వలన విపరీతాత్మాభిమానబును కర్మారంభమును సందర్భింపుచున్నవి- అనిరామానుజభావ

జ్ఞానేనతు తదజ్ఞానం యేషాం నాశిత మాత్మనః। (మ
తేషా మాదిత్యవ జ్జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరమ్॥౧౬॥

యేషాం తత్ అజ్ఞానంతు ఆత్మనః జ్ఞానేన నాశితమ్=ఏయాత్మయొక్క ఆ అజ్ఞానము ఆత్మయొక్క జ్ఞానముచేత నాశముఁ బొ

దింపఁబడినవో, తేషాం జ్ఞానమ్=వారిజ్ఞానము, తత్ పరమ్ ఆదిత్యవత్ ప్రకాశయతి=ఆ పరతత్త్వమును సూర్యునివలె ప్రకాశింపఁ జేయును.

జ్ఞానమనఁగా ఆత్మవిషయమగు వివేకజ్ఞానము- ఆవరించుటచే మోహమును కలుగఁజేసెడి యెవరి యజ్ఞానము ఆత్మవిషయమగు వివేకజ్ఞానముచేత నశింపఁజేయఁబడినవో, వారిజ్ఞానము సూర్యునివలె అన్నివస్తువులను ప్రకాశింపఁజేయుచున్నది- అదియె పరమార్థతత్త్వము- అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మనామ్ అనిపాఠము- యేషామ్ ఆత్మనామ్ జ్ఞానేన=ఏ యాత్మలయొక్క- ఆత్మజ్ఞానముచేత, కర్మసంచయరూపమయిన అజ్ఞానము నశింపఁజేయఁబడినవో, వారియొక్క, స్వాభావికమైన, పరమ్=ఉత్కృష్టమైన, తత్ జ్ఞానమ్=ఆజ్ఞానము, సంకోచములేనిదై, సమస్తమును ప్రకాశింపఁజేయును- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్వరాపరోక్షజ్ఞానమే అజ్ఞాననాశకము, అని ఈశ్లోకముచెప్పుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః।
గచ్ఛ న్త్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః॥౧౭॥

తద్బుద్ధయః=దానియందుబుద్ధికలవారును,తదాత్మానః=అదియెయాత్మయనితలంచువారును, తన్నిష్ఠాః=దానియందేయభినివేశముకలవారును, తత్పరాయణాః=అదియెపరమగతిగాఁగలవారును, జ్ఞానసిద్ధాతకల్మషాః=జ్ఞానముచేతపోఁగొట్టఁబడినపాపముకలవారును, అపునరావృత్తిం గచ్ఛన్తి=పునరావృత్తిలేకపోవుటను పొందుచున్నారు.

తచ్ఛబ్దముచే బ్రహ్మముచెప్పఁబడును- ఈచెప్పఁబడినలక్షణములుకల సంన్యాసులు వెండియు దేహసంబంధమును పొందరు- అని శంకరభాష్యము.

తచ్ఛబ్దముచే నాత్మ చెప్పఁబడును-తదాత్మానః=ఆయాత్మవిషయమైన మనస్సుకలవారు- తన్నిష్ఠాః=దానియభ్యాసమునందుఆసక్తులైనవారు- తత్పరాయణాః=అదియె పరమప్రయోజనమని తలంచువారు- ఏయవస్థలోనున్నయాత్మకు పునరావృత్తి లేదో ఆ [illegible]

అ పునరావృత్తి- వెనుక చెప్పఁబడిన లక్షణములుకలవారు స్వస్వరూపముతోనున్న యాత్మను పొందుదురు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకము అపరోక్షజ్ఞానమునకు అవ్యవహితమైనసాధనముం దెలియఁజేయుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని।
శునిచైవ శ్వపాకేచ పణ్డితా స్సమదర్శినః॥౧౮॥

విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే = విద్యతోను వినయముతోనుఁగూడిన బ్రాహ్మణునియందును, గవి హస్తిని శునిచైవ శ్వపాకేచ = గోవునందును ఏనుగయందును కుక్కయందును కుక్కనువండుకొను వానియందును, పణ్డితాః సమదర్శినః=జ్ఞానులు సమబుద్ధికలవారు.

సాత్త్వికుఁడగుటచే నుత్తముఁడైన సంస్కారముకల బ్రాహ్మణుని యందును, రాజసమగుటచే మధ్యమమగు సంస్కారములు లేని గోవునందును, కేవలతామసనుగు ఏనుగు మొదలగు దానియందును, సాత్త్విక సంస్కారాదుల సంపర్కము లేనిదియు వికారములేనిదియు నగు బ్రహ్మమును చూచువారు సమదృష్టికలవారు- అని శంకరభాష్యము

బ్రాహ్మణ గో హస్త్యాదివిషమాకారములు ప్రకృతివికారని యాత్మవికావు, ఆత్మజ్ఞానైకస్వరూపుఁడగుటను అంతటను సముఁడె, అనియాత్మజ్ఞులుతలంతురు-అని రామానుజభాష్యము

పరమేశ్వరస్వరూపముల నన్నిటిని అంతట సమముగాఁజూచుట అపరోక్షజ్ఞానసాధనమని ఈశ్లోకము తెలియఁజేయుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇహైవ తైర్జిత స్సర్గో యేషాం సామ్యేస్థితం మనః।
నిర్దోషంహి సమం బ్రహ్మ తస్మా ద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః॥

యేషాం మనః సామ్యే స్థితమ్=ఎవ్వరి మనస్సు సామ్యమునందు ఉండినదో, తైః ఇహైవ సర్గః జితః=వారిచేత ఈలోకమందే పుట్టుక జయింపఁబడినది-బ్రహ్మ నిర్దోషం సమంహి=బ్రహ్మము దోషములులేనిదియు సమమైనదియునుగదా- తస్మాత్ తే బ్రహ్మణి స్థితాః=ఆహేతువువలన వారు బ్రహ్మమునందు ఉన్నవారు.

మూఢులగువారు దోషవంతులగు శ్వపాకాదులయందలి దోషసంపర్కమును, బ్రహ్మమునకు ఆలోచింతురు- బ్రహ్మము నిర్దోషమైనది- బ్రహ్మము నిర్గుణమగుటను గుణభేదములచేతఁగలిగెడి భేదములును లేనిదిగాన ఒక్కటియ- కాఁబట్టి సమబుద్ధికలవారు బ్రహ్మమునందె యున్నవారు- వారికి దేహాదిసంఘాతములయందు ఆత్మయను బుద్ధి లేదుగాన దోషపుగంధమైనను వారిని అంటదు- అనిశంకరభాష్యము.

ఇహైవ=ఇచ్చటనె- అనఁగా సాధనమును ఆచరించెడి దశయందె అనుట- సర్గమనఁగా సంసారము- ప్రకృతిసంబంధమనెడి దోషము లేకపోవుటచే సమముగానుండెడి యాత్మవస్తువేకదా బ్రహ్మము - ఆత్మసామ్యమునందుండిరేని బ్రహ్మమునందున్నవారే- బ్రహ్మమునందుండుటయేకదా సంసారజయము- ఆత్మలయందు జ్ఞానైకస్వరూపులగుటయనెడి సామ్యమునే తలంచుచున్నవారు ముక్తులే యనుట- అనిరామానుజభాష్యము.

వెనుకటి శ్లోకములోని సామ్యదర్శనమునె ఈశ్లోకము స్తోత్రము చేయుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

నప్రహృష్యేత్ప్రియం ప్రాప్య నోద్విజేత్ప్రాప్యచాప్రియమ్।
స్థిరబుద్ధిరసంమూఢో బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మణి స్థితః॥౨౦

స్థిరబుద్ధిః అసంమూఢః బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మణి స్థితః=స్థిరమైనబుద్ధికలవాఁడును మోహము లేనివాఁడును బ్రహ్మజ్ఞానముకలవాఁడును బ్రహ్మమునందు ఉన్నవాఁడు(నగువాఁడు), ప్రియం ప్రాప్య నప్రహృష్యేత్= ఇష్టమైనదానిని పొంది సంతోషింపఁగూడదు- అప్రియం ప్రాప్య నోద్విజేచ్ఛ= అనిష్టమైనదానినిపొంది భయపడనుఁగూడదు.

స్థిరబుద్ధియనఁగా సమస్తప్రాణులయందునుఆత్మఒక్కఁడు,సమూఁడు, నిర్దోషుఁడు, అనెడినిశ్చయముకలవాఁడు- బ్రహ్మయందున్నవాఁడు అనఁగా కర్మములనుచేయనివాఁడు- సమస్తకర్మములను సంన్యసించినవాఁడనుట- అనిశంకరభాష్యము.

స్థిరమైనఆత్మయందుబుద్ధికలవాఁడు స్థిరబుద్ధి- మోహమనఁగా అస్థిరమైనశరీరముతో స్థిరమైనఆత్మను ఏకీభవింపఁజేయుట- అది లేనివాఁ

డు-అసంమూఢుడు- బ్రహ్మవిత్తనఁగా ఆత్మయొక్క యాథార్థ్యమును తెలిసి కొనినవాఁడు- బ్రహ్మయందున్నవాఁడనఁగా అజ్ఞానమునందె అభ్యాసము చేయుచున్నవాఁడు- ఒక్కొక్క శరీరములోనున్నప్పుడు ప్రాచీనకర్మ వాసనంబట్టి కొన్నికొన్ని ఇష్టానిష్టములగును- అస్థిరములైన ఈయిష్టానిష్టములంబొంది సంతోషభయములంజెందఁగూడదు. అని రామానుజభాష్యము

ఇఁకనుఅధ్యాయ శేషముచే సంన్యాసయోగజ్ఞానములుమూడును మొత్తముగావిస్తరింపఁజేయఁబడుచున్నవి, అనిమధ్వభాష్యము.

బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తాత్మా విన్దత్యాత్మని యత్సుఖమ్।
సబ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా సుఖ మక్షయ మశ్నుతే॥౨౧॥

బాహ్యస్పర్శేషు అసక్తాత్మా=బాహ్యవిషయములయందు సంగము లేని యంతఃకరణముకలవాఁడు, ఆత్మని యత్సుఖమ్=ఆత్మయందు ఏసుఖము(కలదో), (తత్) విన్దతి=దానినిపొందుచున్నాఁడు, సః బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా (సన్) =వాఁడు బ్రహ్మమునందలిసమాధితోఁగూడినయంతఃకరణముకలవాఁడై, అక్షయం సుఖమ్ అశ్నుతే=క్షయము లేని సుఖమును పొందుచున్నాఁడు.

ఆత్మయందలి అక్షయసుఖమునుకోరువాఁడు క్షణికమైన బాహ్యవిషయసుఖమునుండి ఇంద్రియములను మరలించునది- అనిశంకరభాష్యము.

యస్సుఖమ్అనిపాఠము- బాహ్యస్పర్శములు అనఁగా ఆత్మకంటె నితరమైనవిషయములయనుభవములు- (యః)ఎవ్వఁడు, వెలివిషయానుభవములయందు సంగము లేనిమనస్సు కలవాఁడై,ఆత్మని సుఖం విన్దతి=ఆత్మలోనె సుఖమునుపొందుచున్నాఁడో,వాఁడు,ప్రకృత్యభ్యాసమునువిడిచి బ్రహ్మాభ్యాసముతోఁగూడినమనస్సుకలవాఁడై బ్రహ్మానుభవరూపమైన అక్షయ సుఖమును పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకముచేయోగముయొక్క ఆధిక్యము స్ఫుటపఱుపఁబడుచున్నది- కామము(కోరిక)లేని ఆత్మయందు(యః)ఎవ్వఁడుసుఖమును పొందుచున్నాఁడో,వాఁడె బ్రహ్మమునుగూర్చినయోగముతోఁఅనఁగాధ్యానము

మొదలుగా దానితోఁగూడిన ఆత్మ కలవాఁడయ్యేనేని, ఆయక్షయసు ఖము నెపొందుచున్నాఁడు- ధ్యానాదులతోఁగూడినవానికె అక్షయమైన నయాత్మసుఖము కలుగును- మఱియొకవిధముగాఁగలుగదు- అని మధ్వభాష్యము

యేహి సంస్పర్శజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవతే।

ఆద్యన్తవన్తః కౌన్తేయ న తేషు రమతేబుధః॥౨౨॥

యే సంస్పర్శజాః భోగాః=ఏవి విషయేంద్రియసంబంధములవలనఁగలిగిన అనుభవములో, తే దుఃఖయోనయఏవహి =అవి దుఃఖహేతువులేకదా- (తే) ఆద్యన్తవన్తః= అవి ఆరంభముసమాప్తియుకలవిగానఁగా స్వల్పకాలముండునవియనుట- (హే)కౌన్తేయ=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా,బుధః తేషునరమతే=జ్ఞానముకలవాడు వానియందు ప్రీతిఁజేయఁడు

సంన్యాసమునకై కామభోగము నిందింపఁబడుచున్నదీ- అనిమధ్వభాష్యము

శక్నోతీహైవయస్సోఢుం ప్రాక్ఛరీరవిమోక్షణాత్।

కామక్రోధోద్భవం వేగం సయుక్తస్ససుఖీనరః॥౨౩॥

యః ఇహైవ శరీరవిమోక్షణాత్ ప్రాక్ =ఎవ్వఁడు ఇచ్చటనె శరీరమునువిడుచుటకుముందె,కామక్రోధోద్భవం వేగం సోఢుం శక్నోతి =కామము వలనక్రోధమువలననుపుట్టిన వేగమును సహింపఁజాలుచున్నాఁడో, సః నరః యుక్తః=ఆ మనుష్యుఁడు యోగముకలవాఁడు, సః సుఖీ =వాఁడు సుఖముకలవాఁడు-

గుణుతులు- మరణమును అవధిగాఁ జెప్పుటచే, బ్రదికియున్నవానికి కామక్రోధవేగను తప్పనిది, దానికి నిమిత్తములు లెక్కలేకయుండును, కాఁబట్టి మరణమువఱకును నశ్మగూడదు అని తెలియఁజేయఁబడినది. అనిశంకరభాష్యము.

ఇచ్ఛటను అనఁగా సాధనానుష్ఠానదశయందె- యుక్తుఁడు అనఁగా శరీరవిమోక్షానంతర ఆత్మానుభవమునకుతగినవాఁడు-సుఖిఅనఁగా శరీరవిమోక్షానంతరము ఆత్మానుభవమొక్క టియే సుఖముగాఁగలవాఁడగును- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకము కామభోగపరిత్యాగమును ప్రశంసింపుచున్నది. శరీరవిమోక్షమునకు పూర్వము అనుటను ఎనవ్య శరీరమున వెట్లు సహింపశక్యాగునో అట్లు శాంతియొక్క శరీరమునకు శక్యముకాదని భావము-బ్రహ్మలోకమును మొదలగునది కామమును జయించినవారికే కలుగును- అని మధ్వభాష్యము

యోఽన్తస్సుఖోఽన్తరారామస్తథాన్తర్జ్యోతిరేవ యః ।
సయోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి॥౨౪

యః అన్తస్సుఖః=ఎవ్వఁడు ఆత్మయందె సుఖముకలవాఁడో (యః అన్తరారామః=(ఎవ్వఁడు) ఆత్మయందె క్రీడించుటకలవాఁడో, తథా యః అన్తర్జ్యోతిరేవ=అట్లె ఎవ్వఁడు ఆత్మయందె ప్రకాశముకలవాఁడో, సః యోగీ బ్రహ్మభూతః(స్సన్) బ్రహ్మనిర్వాణమ్ అధిగచ్ఛతి=ఆయోగి బ్రహ్మమైన(వాఁడై) బ్రహ్మానందమును పొందుచున్నాఁడు.

బ్రదికియుండఁగనె బ్రహ్మభూతుఁడై- అని శంకరభాష్యము

ఎవ్వఁడు ఆత్మానుభవమొక్కటియే సుఖముగాఁగలవాఁడో-ఎవ్వఁడు ఆత్మయొక్క టియె తోటగాఁగలవాఁడో, అనఁగా ఆత్మయొతనగుణములచేత సుఖమునువృద్ధిబొందించునదిగా కలవాఁడో- బ్రహ్మనిర్వాణమనఁగా ఆత్మానుభవసుఖము- అని రామానుజభాష్యము.

ఇంకజ్ఞానిలక్షణమువిస్తరించి చెప్పఁబడుచున్నది-ఆరామమనఁగా పరదర్శనాదులవలనఁ గలిగిన సుఖము- సుఖమనఁగా ఉపద్రవము పోవుటవలనఁ గలిగినది- ఈ శ్లోకములో ఆరామము పరమాత్మ దర్శనాదులవలనఁగలిగినది- పరమాత్మ స్వయంజ్యోతిస్సుగాన ఆ

యనయం పన్న జ్ఞాని అంతర్జ్యోతిః అని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు- అంతఃప్రజ్ఞాసమాధికలవానికి బాహ్యవిషయములు కనఁబడకపోవుటవల్లనను కనబడినను కార్యకరములు కాకపోవుటవల్లనను పరకాశము ప్రయోగింపఁబడినది- బ్రహ్మభూతుఁడు అనఁగా బ్రహ్మానందయినవాఁడు- ఈవిశేషణముచే అంతస్సుఖత్వాదులకు హేతువు చెప్పఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము

లభన్తే బ్రహ్మనిర్వాణ మృషయః క్షీణకల్మషాః।
ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః సర్వభూతహితే రతాః॥ ౨౫॥

క్షీణకల్మషాః ఛిన్నద్వైధాః యతాత్మానః సర్వభూతహితే రతాః ఋషయః= నశించిన పాపములుకలవారును పోయినసంశయములుకలవారును నియమింపఁబడిన ఇంద్రియములుకలవారును అన్నిభూతములకును హితమైనదానియందు ఆసక్తిగలవారును జ్ఞానులు, బ్రహ్మనిర్వాణం లభన్తే= బ్రహ్మానందమును పొందుచున్నారు.

ఛిన్నద్వైధులనఁగా శీతోష్ణాదిద్వంద్వములచే విడువఁబడినవారు- యతాత్మలనఁగా ఆత్మయందె నియమింపఁబడిన మనస్సుకలవారు- ఋషులనఁగా ఆత్మావలోకనముచేయువారు- కల్మషములనఁగా ఆత్మప్రాప్తికి విరోధులైన పాపములు- అని రామానుజభాష్యము.

ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః అని ఏకపదము- ద్వైధమనఁగా సంశయమైనను విపర్యయమైనను- ఇది ఛేదింపఁబడినచో ఛిన్నద్వైధులనఁబడుదురు- అయతాత్మలనఁగా పొడవైన మనస్సుకలవారు- సర్వజ్ఞులనుట- అని మధ్వభాష్యము.

కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసామ్।
అభితో బ్రహ్మ నిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనామ్॥ ౨౬॥

కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసామ్ విదితాత్మనామ్= కామక్రోధములచే విడువఁబడినవారును యతులును నియమింపఁబడిన మనస్సుకలవారును తెలియఁబడినయాత్మకలవారునగువారికి, బ్రహ్మనిర్వాణమ్ అభితః వర్తతే= బ్రహ్మానందము అంతటను ఉన్నది.

యతులనఁగా సంన్యాసులు- అభితః అనఁగా బ్రదికియున్నను మృతిఁబొందినను అనుట- అని శంకరభాష్యము.

యతులనఁగా ప్రయత్నముచేయుట స్వభావముగాఁగలవారు- విజితాత్మ నామ్ అనిపాఠము- జయింపఁబడినమనస్సుకలవారు అనియర్థము- దీనికి నియమింపఁబడినమనస్సుకలుగుటకు కారణము- అంతటనున్నది అనగా చేతిలోనిదే బ్రహ్మానంద మనుట - అని రామానుజభాష్యము.

వారిచే బ్రహ్మము శ్రమను లేకయె పొందఁదగినది అని ఈశ్లోకముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

స్పర్శాన్ కృత్వా బహిర్బాహ్యాన్ చక్షుశ్చైవాన్తరే భ్రువోః।
ప్రాణాపానౌ సమౌకృత్వా నాసాభ్యన్తరచారిణౌ ॥ ౨౭ ॥
యతేన్ద్రియ మనోబుద్ధి ర్ముని ర్మోక్షపరాయణః।
విగతేచ్ఛా భయక్రోధో యస్సదా ముక్త ఏవ సః ॥ ౨౮ ॥

బాహ్యాన్ స్పర్శాన్ బహిః కృత్వా= వెలపటి విషయములను వెలిగాఁజేసి, చక్షుశ్చైవ భ్రువోః అన్తరే (కృత్వా)=చక్షుస్సునే కనిబొమల నడుమను (నిలిపి), ప్రాణాపానౌ సమౌ నాసాభ్యన్తరచారిణౌ కృత్వా=ప్రాణాపానములను సమములనుగాను ముక్కునడుమను సంచరించువానినిగాను చేసి, యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిః విగతేచ్ఛాభయక్రోధః మోక్షపరాయణః మునిః యః=నియమింపఁబడినబాహ్యేంద్రియములునుమనస్సునుబుద్ధియునుకలవాఁడును పోయినకోరికయుభయమును క్రోధమునుకలవాఁడును మోక్షము ముఖ్యముగాఁగలవాఁడునగు ముని ఎవ్వఁడో, సః సదా ముక్త ఏవ =వాఁడు ఎల్లప్పుడును ముక్తినిజెందినవాఁడె.

ఈ రెండుశ్లోకములును ధ్యానయోగమునకు సూత్రములవంటివి- శబ్దాదులుశ్రోత్రాదీంద్రియములద్వారమున బుద్ధిలోఁబ్రవేశపెట్టఁబడినయెడను విషయములగును- ఆశబ్దాదులను తలంపనివానికి అవిబాహ్యములయి వెలిగాఁజేయఁబడినవగును- మునియనఁగా సంన్యాసి-అని శంకరభాష్యము.

స్పర్శములనఁగా శబ్దాదివిషయసంబంధములు- వానిని వెలిగాఁజేయుటయనఁగా బాహ్యేంద్రియవ్యాపారములను చాలించికొనుట-భ్రూమధ్యమందనఁగా నాసాగ్రమందనుట- ప్రాణాపానములనఁగా ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములను, సమానమైన గతిగలవానిగాఁ జేసి- ఇంద్రియాదుల

ను నియమించుటయనఁగా ఆత్మావలోకనమునఁదప్ప మతియొక్కఁడా నియందుప్రవర్తింపనీకపోవుట- మునియనఁగా ఆత్మావలోకనముచేయువాఁడు- వాఁడుసాధనమును నడపించునప్పుడుగూడ సాధ్యదశయందువలె ముక్తుఁడే-అనిరామానుజభాష్యము.

ఇఁకధ్యానప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది- శ్రోత్రాదీంద్రియములను నియమించుటచేత బాహ్యస్పర్శములను నియమించి-చక్షుస్సును కనుబొమలనడుమనుంచుటయనఁగా భ్రూమధ్యమును చూచుట- ప్రాణాపానములను సమముగాఁజేయుటయనఁగా కుంభకము లోనుండుట- అని మధ్వభాష్యము.

భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరమ్।
సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వా మాం శాన్తిమృచ్ఛతి॥

యజ్ఞతపసాం భోక్తారమ్ = యజ్ఞములకును తపస్సులకును భోక్త (అనుభవించువాఁడు)యయినవాఁడనును, సర్వలోకమహేశ్వరమ్= అన్నిలోకములకును గొప్పయీశ్వరుఁడైనవాఁడనును, సర్వభూతానాం సుహృదమ్=అన్నిభూతములకును సుహృత్తైనవాఁడనునగు,మాం జ్ఞాత్వా శాన్తిమ్ ఋచ్ఛతి=నన్ను తెలిసికొని శాంతిని పొందుచున్నాఁడు.

భోక్తయనఁగా కర్మరూపంబునను దేవతారూపంబునను గూడ ననుభవించువాఁడు- సుహృత్తనఁగా ప్రత్యుపకారమును కోరక ఉపకారము చేయువాఁడు- శాంతియనఁగా సంసారముడుగుట- అని శంకరభాష్యము.

నన్ను తెలిసికొని కర్మయోగము నాచరించినచోనె శాంతిని అనఁగా సుఖమును పొందుచున్నాఁడు- నన్ను సర్వలోకమహేశ్వరునిగానును సర్వసుహృత్తుగానును తెలిసికొని కర్మయోగము నాయొక్క యారాధనముగాన దానిలోసుఖముగాఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు-అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకముచే ధ్యేయము(ధ్యానము చేయవలసినది) చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశా
స్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మసంన్యాసయోగోనామ
పఞ్చమోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకం
బును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదం
బునగు భగవద్గీతలలో కర్మసంన్యాసయోగప్ర
తిపాదకంబగుఅయిదవయధ్యాయము-

బొంబయిలో అచ్చుపడినపుస్తకములో సంన్యాసయోగోనామ అనియు
న్నది.

గీతాభాష్యత్రయసారము
ఆఱవయధ్యాయము

శ్రీ భగవానువాచ.

అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః।
స సంన్యాసీచ యోగీచ న నిరగ్నిర్న చాక్రియః॥౧॥

కర్మఫలమ్ అనాశ్రిత(స్సన్)కార్యం కర్మ యః కరోతి= కర్మము యొక్క ఫలమును ఆశ్రయింపనివాఁడై చేయఁదగిన కర్మమును ఎవ్వఁడు చేయుచున్నాఁడో, సః సంన్యాసీచ యోగీచ= వాఁడు సంన్యాసియును యోగియును- నిరగ్నిః (సంన్యాసీ) న= అగ్నులు లేనివాఁడు. (సంన్యాసి) కాఁడు- అక్రియశ్చ (సంన్యాసీ) న=క్రియలు(కర్మములు) లేనివాఁడును (సంన్యాసి) కాఁడు.

ఈశ్లోకముచే ఫలమునుగోరక చేయఁబడెడి కర్మము సంన్యాసము వంటిది అని స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది గాని సంన్యాసము నిషేధింపఁబడలేదు- కర్మఫలమును ఆశ్రయింపనివాఁడనఁగా కర్మఫలమందు ఆశలేనివాఁడు- చేయఁదగిన కర్మమనఁగా నిత్యకర్మము- క్రియలననవి అగ్న్యపేక్షలేని తపస్సు దానము మొదలగునవి- అని శంకరభాష్యము.

కార్యమ్=చేయవలసినదానిగా- పరమపురుషుని యారాధనరూపమగుటను కర్మమేనాకు ప్రయోజనము కాని దానివలనసాధింపవలసినది లేదుఅనితలంచుచుఎవ్వఁడు కర్మమును చేయునో, వాఁడు సంన్యాసియునుఅనఁగా జ్ఞానయోగనిష్ఠుఁడును, యోగియును అనఁగా కర్మయోగనిష్ఠుఁడును- ఆత్మావలోకనమనెడి యోగమునకు సాధనములైన జ్ఞానకర్మముల రెంటియందును నిష్ఠగలవాఁడు అని యర్థము- వేదమున విధింపఁబడిన యజ్ఞాదికర్మములం బ్రవర్తింపని కేవలజ్ఞాననిష్ఠుఁడు ఇట్టివాఁడు కాఁడు- వానికి జ్ఞాననిష్ఠమాత్రమే కలదు- ఈ కర్మయోగికి రెండును కలవు- అని రామానుజభాష్యము.

సంన్యాసికిఁగూడ అగ్నియును క్రియయును కలవు- ఆతనికి అగ్నిబ్రహ్మమే- పరబ్రహ్మపూజయె క్రియ- అని మధ్వభాష్యము.

యం సంన్యాస ఇతి ప్రాహుర్యోగం తం విద్ధి పాండవ।

న హ్యసంన్యస్తసంకల్పో యోగీ భవతి కశ్చన॥౨॥

యం సంన్యాస ఇతి ప్రాహుః=దేనిని సంన్యాసమని చెప్పుచున్నారో, (హే) పాణ్డవ! యోగం తం విద్ధి=(ఓ) యర్జునుఁడా! యోగమును దానినిగానె తెలిసికొనుము. అసంన్యస్తసంకల్పః కశ్చన యోగీ న భవతి హి=విడువఁబడని సంకల్పములుకలవాఁడు ఎవ్వఁడును యోగి కాఁడుగదా.

సమస్తములైనకర్మములను వానిఫలములనుగూడ విడుచుట సంన్యాసము - కర్మఫలసంకల్పమును మాత్రము విడిచినవాఁడగు కర్మయోగియును సంన్యాసముచేసినవాఁడుగా స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నాఁడు - ఫలమును విడుచుట అనెడిసామ్యము ఇద్దఱికిని కలదు గాన - ఇట్లు చెప్పఁబడినది - సంకల్పమనఁగా ఫలమునుగూర్చిన యుద్దేశము - ఇది లేక కర్మములనాచరించువాఁడు చిత్తముయొక్క విక్షేపమునకు (చెదిరి పోవుటకు) కారణమైన ఫలసంకల్పములేనివాఁడగుటచే యోగి అనఁగా చిత్తసమాధానము (చిత్తముయొక్క నిబ్బడ) కలవాఁడు అగును - అని శంకరభాష్యము.

సంన్యాసమనఁగా జ్ఞానయోగము - అదికర్మయోగమే అని తెలిసికొనుము - సంకల్పమనఁగా ఆత్మకాని ప్రకృతియందు ఆత్మయనెడి తలంపు - దానిని ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానముచేబోఁగొట్టికొననివాఁడు కర్మయోగికాఁడుగదా - అని రామానుజభాష్యము.

సంన్యాసముగూడ యోగములోనంతర్భూతమే యని చెప్పఁబడుచున్నది - కామసంకల్పాదులనువిడువక ఉపాంశుముకలవాఁడెట్లగును? అని తాత్పర్యము - అనిమధ్వభాష్యము.

ఆరురుక్షోర్మునేర్యోగం కర్మ కారణముచ్యతే।
యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణముచ్యతే॥౩॥

యోగమ్ ఆరురుక్షోః మునేః=యోగమును పొందఁగోరిన మునికి, కర్మ కారణమ్ (ఇతి) ఉచ్యతే=కర్మము సాధనము (అని) చెప్పఁబడుచున్నది - యోగారూఢస్య తస్యైవ=యోగమునుపొందిన వానికే, శమః కారణమ్ (ఇతి) ఉచ్యతే=శాంతి సాధనము (అని) చెప్పఁబడుచున్నది.

ధ్యానయోగమును ఆచరించుటకు శక్తిలేనివాఁడును ధ్యానయోగమును పొందఁగోరువాఁడు నగువానికి ఫలాపేక్షలేని కర్మయోగము సాధనము- యోగమునఁ బ్రవేశించినవానికి శమముఅనఁగా సర్వకర్మనివృత్తియె సాధనమగును- కర్మములను వదిలినకొలది ఆయోగముత్రే కుండుటచే ఇంద్రియజయము కలవాఁడై చిత్తైకాగ్ర్యము కలవాఁడగును- అని శంకరభాష్యము.

యోగమనఁగా ఆత్మావలోకనము(కైవల్యము)అనెడి మోక్షము- శమమనఁగా కర్మనివృత్తి- మోక్షము కలుగువఱకును కర్మము చేయఁదగినది- అని రామానుజభాష్యము.

యోగమనఁగా ఉపాయము- ఆరురుక్షువు అనఁగా ఆయుపాయము యొక్క సంపూర్తిని కోరువాఁడు- ఆరూఢుఁడనఁగా సంపూర్ణమైనఉపాయము కలవాఁడు- అనఁగా అపరోక్షజ్ఞానము కలవాఁడు- శమమనఁగా అనుభవింపవలసినకర్మములన్నియు క్షయించుట- కారణమనఁగా పరమసుఖసాధనము- అపరోక్షజ్ఞానము కలవానికి భోక్తవ్యకర్మోపశమము కలిగెనేని అసంప్రజ్ఞాతసమాధి లెస్సగాఁ కలుగును- కర్మోపశమము కలుగనియెడను భగవంతుని చరిత్రములు మొదలగువానిచే కాలముగడుపుట సంభవించును- అని మధ్వభాష్యము.

యదా హి నేన్ద్రియార్థేషు న కర్మ స్వనుషజ్జతే।
సర్వసంకల్పసంన్యాసీ యోగారూఢ స్తదోచ్యతే॥౪॥

యదా ఇన్ద్రియార్థేషు నానుషజ్జతే=ఎప్పుడు విషయములయందు ఆసక్తిని చేయఁడో, కర్మసు (నానుషజ్జతే)=కర్మములయందు ఆసక్తిని చేయఁడో, తదా సర్వసంకల్పసంన్యాసీ యోగారూఢః(ఇతి) ఉచ్యతే హి=అప్పుడు అన్నిసంకల్పములను విడిచినవాఁడై యోగారూఢుఁడు(అని) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

ఇంద్రియార్థములనఁగా శబ్దాదివిషయములు- కర్మములనఁగా నిత్యనైమిత్తికకామ్యనిషిద్ధములు- వీనివలన ప్రయోజనము లేదను జ్ఞానముకలవాఁడై, నానుషజ్జతే=ఇవి చేయఁదగినవి అనుతలంపును చేయఁడు- సర్వసంకల్పసంన్యాసి అనఁగా ఐహికాముష్మికకామములకు హేతువులగువానిని అన్నిటిని విడిచినవాఁడు- సమస్తకామములను సహ

స్త్రుకర్మములనువిడుచునది అని యర్థము- అనిశంకరభాష్యము.

ఇంద్రియార్థములనఁగా ఆత్మకాక మిగిలిన ప్రాకృతవిషయము లు- ఈయోగి ఆత్మైకానుభవస్వభావముకలవాఁడగుటచే ప్రాకృతవి షయములయందును వానితో సంబంధించిన కర్మములయందును, ఎప్పు డు సంగమును చేయఁడగఁడో, అప్పుడు, వాఁడు సమస్తసంకల్పముల ను విడిచినవాఁడై యోగారూఢుఁడు అనిచెప్పఁబడుచున్నాఁడు- కాఁబ ట్టి ఆరురుక్షువైనవాఁడు విషయానుభవమునకు తగినవాఁడుగాన వి షయాననుషంగా భ్యాసరూప*మగు కర్మయోగమె వానికి యోగసిద్ధిని కలుగఁజేయును- అనిరామానుజభాష్యము. (*విషయములయందు ఆస క్తి లేకపోవుటను అభ్యసించుట స్వరూపముగాఁగలది)

ఈశ్లోకము యోగారూఢునిలక్షణమును చెప్పుచున్నది- అపరోక్ష జ్ఞానముకలవానికె తనంతనె దోషములు అణఁగిపోవుట కలుగును- ఆ ధ్యమె లెస్సయైన యననుషంగము- అనిమధ్వభాష్యము.

ఉద్ధరేదాత్మనాత్మానం నాత్మానమవసాదయేత్।
ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బన్ధు రాత్మైవ రిపు రాత్మనః॥౫॥

ఆత్మనా ఆత్మానమ్ ఉద్ధరేత్ =ఆత్మచేత ఆత్మను లేవనెత్తవలయు ను- ఆత్మానం నావసాదయేత్ =ఆత్మను బాధింపఁగూడదు- ఆ త్మనః ఆత్మైవహి బన్ధుః=ఆత్మకు ఆత్మయేకదా బన్ధువు- ఆత్మనః ఆత్మైవ రిపుః= ఆత్మకు ఆత్మయె శత్రువు.

ఉద్ధరించుటయనఁగా సంసారమనెడి యనర్థసమూహమునుండి పైకిలేవనెత్తుట- అవసాదయేత్ అనుదానికి అధోగతిని పొందింపఁగూ డదు అని యర్థము-ఆత్మకుసంసారమునువిడిపించుటకైనబంధువు ఆ త్మయె- మిగిలినబంధువులు స్నేహాదిబంధమునకు ఆధారములగుటను మోక్షమునకు ప్రతికూలులే- మిగిలినయపకారముచేసెడి వెలుపలి శత్రువులుగూడఆత్మనుపట్టి వచ్చినవారెగాన ఆత్మయె శత్రువనిచెప్పఁ బడుచున్నది అనిశంకరభాష్యము. ము

ఆత్మనా =మనస్సుచేత- విషయములయందు ఆసక్తిలేనిమనస్సుచేత ఆత్మను ఉద్ధరింపవలయునుగాని విషయములయందు ఆసక్తిగల మను స్సుచేత ఆత్మనుబాధింపఁగూడదు- అనిరామానుజభాష్యము.

యోగారూఢత్వము ప్రయత్నముచే చేయఁదగినదికాదని ఈశ్లోక
ముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది- ఆత్మనా=మనస్సుచేత- ఆత్మానమ్=జీవుని-
ఆత్మైవ=మనస్సే- ఆత్మనః=జీవునికి- అనిమధ్వభాష్యము.

బన్ధురాత్మాత్మనస్తస్య యేనాత్మైవాత్మనా జితః।
అనాత్మనస్తు శత్రుత్వే వర్తేతాత్మైవ శత్రువత్॥౬॥

యేన ఆత్మనా ఆత్మైవ జితః=ఏ యాత్మచేత ఆత్మయె జయింపఁబడినాఁడో, తస్య ఆత్మనః ఆత్మా బన్ధుః= ఆ యాత్మకు ఆత్మ బంధువు- అనాత్మనస్తు ఆత్మైవ శత్రువత్ శత్రుత్వే వర్తేత=జయింపఁబడనియాత్మకలవానికో ఆత్మయే శత్రువువలె శత్రుత్వమున ఉండును.

ఆత్మ యనఁగా కార్యకరణసంఘాతము (దేహేంద్రియాదిసముదాయము)- దానినిజయించినవాఁడు అనఁగా జితేంద్రియుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఏపురుషుని చేతతనమనస్సు విషయములను చేరకుండునట్లు జయింపఁబడినదో వానికి, ఆమనస్సు బంధువు- జయింపఁబడని మనస్సుకలవానికితన మనస్సేశత్రువువలేతనకీడునందు ప్రవర్తించును- అనిరామానుజభాష్యము.

ఎట్టివానికిఆత్మ బంధువగునోఅది ఈశ్లోకమున చెప్పఁబడుచున్నది- యేన=ఎవ్వనిచేత, ఆత్మైవ=మనస్సే, ఆత్మనా = బుద్ధిచేతగాని జీవుని చేతఁగాని జయింపఁబడినదో- అనాత్మనః= మనస్సు లేనివానికి అనఁగా జయింపఁబడనిమనస్సుకలవానికి- జయింపఁబడనిమనస్సుగల పురుషునియొక్క మనస్సుఉన్నదైనను ఉపకారము చేయునదికాదుగాన లేనట్లు చెప్పఁబడినది-జీతగాఁడుకలిగియున్నను వాఁడుచేయవలసినపనివాఁడు చేయనిచో అధికారి జీతగాఁడు లేనివాఁడె- అనిమధ్వభాష్యము.

జితాత్మనః ప్రశాన్తస్య పరమాత్మా సమాహితః।
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః॥౭॥

జితాత్మనః ప్రశాన్తస్య పరమాత్మా సమాహితః (భవతి)=జయింపఁబడినకార్యకరణసంఘాతముకలవాఁడును శాంతిని పొందినవాఁడునగువానికి పరమాత్మ సమాధిచేఁబొందఁబడినవాఁడు (అగుచున్నాఁడు)- శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః (సమఃస్యాత్)=శీ

తోష్ణములయందును సుఖదుఃఖములయందును అట్లే మానావమానములయందును (సముఁడు కావలయును-) అని శంకరభాష్యము.

శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః జితాత్మనః ప్రశాన్తస్య(మనసి) = శీతోష్ణములయందును సుఖదుఃఖములయందును అట్లే మానావమానములయందును జయింపఁబడిన మనస్సుకలవాఁడై శాంతినిపొందినవానియొక్క (మనస్సునందు), పరమాత్మా సమాహితః = ఆత్మ స్వరూపమునన్నవాఁడు-ఇచ్చట పరమాత్మయని ప్రత్యగాత్మయే(జీవుఁడె) చెప్పఁబడుచున్నాఁడు- ఆత్మా పరమ్ సమాహితః = ఆత్మ మిక్కిలి స్వరూపమున నున్నవాఁడు అనియు నన్వయింపవచ్చును. అని రామానుజభాష్యము.

జితాత్మయొక్క మనస్సు తలుచుగా విషయములను పొందదుగాన ప్రశాన్తుఁడగును- అప్పుడు వానిహృదయమునందు పరమాత్మ(ఈశ్వరుఁడు) సమాహితుఁడు అనఁగా సంనిహితుఁడు అగును- అపరోక్షజ్ఞానముకలవాఁడగునను ట- శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు అనునది మొదలు అపరోక్షజ్ఞానియొక్క లక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేన్ద్రియః।
యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ సమలోష్టాశ్మకాఞ్చనః॥౮॥

జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థః విజితేన్ద్రియః సమలోష్టాశ్మకాఞ్చనః యోగీ = జ్ఞానవిజ్ఞానములచేతృప్తినిపొందినయంతఃకరణముకలవాఁడును కూటస్థుఁడును జయింపఁబడినయింద్రియములుకలవాఁడును సమములైనమంటిబెడ్డయును శిలయును స్వర్ణంబునుకలవాఁడగు యోగి, యుక్త ఇతి ఉచ్యతే = యుక్తుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

జ్ఞానమనఁగా శాస్త్రములోఁజెప్పఁబడిన పదార్థములను తెలిసికొనుట-విజ్ఞానమనఁగా శాస్త్రమువలన తెలియఁబడినవానిని తనయనుభవమునకు తెచ్చికొనుట- కూటస్థుఁడనఁగా కదల్పశక్యముకానివాఁడనుట- యుక్తుఁడనఁగా సమాధికలవాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమనఁగా ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొనుట, విజ్ఞానమనఁగా ఆత్మస్వరూపము ప్రకృతికంటె విలక్షణమైన ఆకారముకలది అని తెలిసి

కొనుట- కూటస్థుఁడనఁగా దేవాద్యవస్థలలోఁ గూడననుసరించియుండెడి జ్ఞానైకస్వరూపుఁడగు ఆత్మయందున్నవాఁడు- కావున నెజయింపఁబడిన ఇంద్రియములుకలవాఁడు- సమలోష్టాశ్మకాంచనుఁడనఁగా ప్రకృతివిలక్షణమైన స్వరూపముననున్నవాఁడగుటచే ప్రాకృతవస్తువులయందు భోగ్యతాబుద్ధియుండదు గాన లోష్టాశ్మకాంచనములవలన సమానమైన ప్రయోజనముకలవాఁడు- యోగియనఁగా కర్మయోగి, యుక్తుఁడనఁగా ఆత్మావలోకనరూపమగు యోగాభ్యాసమునకు తగినవాఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

శీతోష్ణాదులయందు కూటస్థుఁడైనవాఁడు- కూటస్థుఁడనఁగా కూటమువలె=ఆకాశమువలె నుండువాఁడు- అనఁగా నిర్వికారుఁడు- ఇట్లు కూటస్థుఁడగుటకు హేతువులు, జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా విజితేన్ద్రియః అనునవి- విజ్ఞానమనఁగా సాధారణులెఱుంగని విశేషములనెఱుంగుటయైనను అపరోక్షజ్ఞానమైనను- యోగియనఁగా యోగము చేయుచున్నవాఁడు- యుక్తుఁడనఁగా సంపూర్ణమైన యోగముకలవాఁడు- ఇట్లు యోగానుష్ఠానము చేయువాఁడు యోగసంపూర్ణుఁడని చెప్పఁబడును- అని మధ్వభాష్యము.

సుహృన్మిత్రార్యుదాసీన మధ్యస్థ ద్వేష్య బన్ధుషు।
సాధుష్వపిచ పాపేషు సమబుద్ధి ర్విశిష్యతే॥ ౯॥

సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబన్ధుషు సాధుష్వపి పాపేషు చ = సుహృత్తులు మిత్రులు శత్రువులు ఉదాసీనులు మధ్యస్థులు ద్వేష్యులు బంధువులు అను వీరియందును సజ్జనులయందును పాపులయందును, సమబుద్ధిః విశిష్యతే= సమానమైన బుద్ధికలవాఁడు విశేషించుచున్నాఁడు.

సుహృత్తనఁగా ప్రత్యుపకారమును కోరక ఉపకారము చేయువాఁడు- మిత్రుఁడనఁగా స్నేహముకలవాఁడు- ఉదాసీనుఁడు ఎవ్వని పక్షమునం జేరనివాఁడు- మధ్యస్థుఁడనఁగా విరోధముకల యుభయులకు హితమును కోరువాఁడు- ద్వేష్యుఁడనఁగా తనకు అనిష్టుఁడైన వాఁడు- బంధువు అనఁగా చుట్టము- సాధువు అనఁగా శాస్త్రమును అనుసరించువాఁడు- పాపుఁడనఁగా నిషిద్ధకార్యములం జేయువాఁడు- సమబుద్ధియనఁగా క

క్తమైనప్పుడు కర్మమేది అని విమర్శించి బుద్ధిని ప్రసరింపఁజేయని వాఁడే
విముచ్యతే = విడువఁబడుచున్నాఁడు, అని యుపాఠముకలదు- యో
గారూఢుఁడంతటిలోవాఁడు ఉత్తముఁడని యర్థము- అని శంకరభా
ష్యము.

వయస్సును ఆలోచింపక తనహితమును కోరువారు సుహృత్తులు- స
మానవయస్కులవారై హితమును కోరువారు మిత్రులు- శత్రువులనఁ
గా నిమిత్తము నుపట్టి అనర్థమును కోరువారు- హితమునును అనర్థము
నును గూడ కోరుటకు నిమిత్తము లేనివారు ఉదాసీనులు- వారిపుట్టుక
మొదలు ఎవ్వనికిని ఈ రెంటిని కోరకున్నవారు మధ్యస్థులు- వారిపు
ట్టుక మొదలు అనిష్టమునే కోరుచుండువారు ద్వేష్యులు- వారుపుట్టిన
మొదలు హితమునే కోరువారు బంధువులు- సాధువులనఁగా ధర్మస్వ
భావముకలవారు- పాపులనఁగా పాపస్వభావముకలవారు- వీనికిని
స్వవచనమే ప్రయోజనముకాని సుహృత్తులు మొదలగువారివలన ప్రయో
జనమును వారితో విరోధమును లేదుగాన వారియందు సమానమైనబు
ద్ధికలవాఁడు యోగాభ్యాసమునకు తగినవాఁడగుటలో విశేషించుచు
న్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

జీవునియొక్క చిత్తు అనఁగా చైతన్యంబును, పరమాత్మయును, జీ
వ్వియును పరమాత్మవలనఁ గలుగుటయు, సాధువులు పాపులు మొదలగువారి
యందఱియందును ఒక్కవిధముగా నుండుటచే అందఱియందును స
మబుద్ధికలవాఁడు- జీవులు చిద్రూపులే కదా, విశేషము (దోషము) అంతఃకర
ణమువలనఁ గలిగినది, అందఱికిని సాధుత్వాధికమంతయును ఈశ్వరుని
చేఁ జేయఁబడినదియె, స్వయముగా నొకటియును లేదు, అని యి
ట్లు సమబుద్ధికలవాఁడై యుండునదియె కాని సాధువులకును పాపులకు
ను పూజ మొదలగువానిలో సామ్యమును చేయఁగూడదు- సుహృత్తు
లు మొదలగువారికి శాస్త్రములోఁ జెప్పినదానికంటె హెచ్చు తక్కు
లేక పూజచేయుటయు సమత్వమె- ప్రత్యుపకారాపేక్షలేక యుపకా
రము చేయువాఁడు సుహృత్తు- క్లేశస్థానమును అనఁగా దుఃఖమునకు హే
తుస్థితిని కనిపెట్టి రక్షించువాఁడు మిత్రుఁడు- హింస మొదలగుదానిఁ
జేయువాఁడు శత్రువు- చేయవలసిన యుపకారమును అపకారమును

హింకాక ఉపేక్ష చేయువాఁడు ఉదాసీనుఁడు- ఆరెంటిని చేయువాఁడు మధ్యస్థుఁడు- అవాసితమును అనఁగా అనిష్టమును చేయువాఁడు ద్వేష్యుఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

యోగీ యుఞ్జీత సతత మాత్మానం రహసి స్థితః।
ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీ రపరిగ్రహః॥౧౦॥

యోగీ= యోగి, ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీః అపరిగ్రహః రహసి స్థితశ్చ(సన్)= ఒంటరియును నియమింపఁబడిన చిత్తము ఆత్మయును కలవాఁడును ఆశ లేనివాఁడును పరిగ్రహము లేనివాఁడును ఏకాంతమునందు ఉన్నవాఁడు(నగుచు), సతతమ్ ఆత్మానమ్ యుఞ్జీత ఎల్లప్పుడును ఆత్మనుగూర్చి యోగమును చేయునది.

యోగియనఁగా ధ్యానముచేయువాఁడు. ఆత్మానమ్ యుఞ్జీత= అంతఃకరణమును నిగ్రహింపవలయును- ఏకాంతమనఁగా కొండగుహ మొదలగునది- ఏకాకియనఁగా సంన్యాసమును చేసినవాఁడు అను- చిత్తమనఁగా అంతఃకరణము- ఆత్మయనఁగా శరీరము- అని శంకరభాష్యము.

యోగియనఁగా వెనుకఁ జెప్పఁబడిన కర్మయోగనిష్ఠుఁడు- సతతమ్ అనఁగా ప్రతిదినంబున యోగాభ్యాసకాలంబున- ఆత్మానమ్ యుఞ్జీత=ఆత్మను యుక్తునిగాఁ జేయునది- తన్నుచూచువానిగాఁ జేయవలయుననుట- రహస్యనఁగా జనులులేని నిశ్శబ్దమైన ప్రదేశము- ఏకాకియనుటచే తాను తప్ప మఱియొకఁడైనను ఉండఁగూడదనుట- చిత్తమనఁగా చింతతోఁగూడిన మనస్సు- ఆత్మయనఁగా ఆత్మదికాని మనస్సు- అపరిగ్రహుఁడనఁగా ఆత్మ తప్ప మిగిలిన దానియందు మమకారము లేనివాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఇఁకను సమాధియోగప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆత్మానం యుఞ్జీత=మనస్సును సమాధియోగముతోఁ గూడినదానిఁగాఁ జేయునది అని మధ్వభాష్యము.

శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిర మాసన మాత్మనః।
నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతినీచం చేలాజినకుశోత్తరమ్॥౧౧॥
తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేన్ద్రియక్రియః।

ఉపవిశ్యాసనే యుఞ్జ్యా ద్యోగమాత్మవిశుద్ధయే॥౧౨॥

శుచౌ దేశే=పరిశుద్ధమైన చోటను, నాత్యుచ్ఛ్రితమ్ నాతినీచమ్ చేలాజినకుశోత్తరమ్ స్థిరమ్ ఆత్మనః ఆసనం ప్రతిష్ఠాప్య=మిక్కిలియెత్తుగానుండనిదియు మిక్కిలిపొట్టగానుండనిదియు వస్త్రంబును చర్మంబు దర్భలమీఁదవేయఁబడియున్నదియు నిశ్చలమైనదియు నగు) తన ఆసనమును నిలిపి, తత్ర ఆసనే ఉపవిశ్య=ఆ యాసనమున కూర్చుండి, యతచిత్తేన్ద్రియక్రియః(సన్) మనః ఏకాగ్రం కృత్వా=నియమింపఁబడిన చిత్తముయొక్కయు ఇంద్రియములయొక్కయు వ్యాపారములుకలవాఁడు(అగుచు) మనస్సును నిశ్చలమును చేసి, ఆత్మవిశుద్ధయే యోగం యుఞ్జ్యాత్=ఆత్మపరిశుద్ధికొఱకు యోగమును చేయునది.

శుచియనఁగా స్వతస్సిద్ధముగాఁగాని చేయుటవలనఁగాని నిర్జనమైనది. క్రింద కుశలును, వానిపైని అజినంబును, దానిపైని వస్త్రంబునని క్రమము. యోగమును అనఁగా సమాధానము(చిత్తవృత్తినిరోధము)ను చేయునది. మనస్సును ఏకాగ్రమును చేయుటయనఁగా విషయములనుండి మరలించుట. ఆత్మవిశుద్ధియనఁగా అంతఃకరణపరిశుద్ధి. అని శంకరభాష్యము.

శుచియనఁగా అపరిశుద్ధులైనపురుషులచే నాశ్రయింపఁబడినదిగా పరిగ్రహింపఁబడినదిగాని కానిదియు అపరిశుద్ధవస్తువులసంపర్కము నిదియునగుటచే పవిత్రమైనది. అట్టిప్రదేశమందు కఱ్ఱమొదలగువానిచేఁజేయఁబడినదియు కుశలను అజినంబును వస్త్రంబును పైపైనికలదియునగు నాసనమును నిలిపి. మనస్సునకు నైర్మల్యమును కలుగఁజేయుటయు చేర్పుకలదియునగు నా యాసనమునం గూర్చుండి ఆత్మవిశుద్ధికొఱకు అనఁగా బంధనివృత్తికొఱకు ఆత్మావలోకనమును చేయునది, అని రామానుజభాష్యము.

యోగమును అనఁగా సమాధియోగమును అని మధ్వభాష్యము.

సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయ న్నచలంస్థిరః।
సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం దిశ శ్చానవలోకయన్॥౧౩॥
ప్రశాన్తాత్మా విగతభీ ర్బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః।
మనస్సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త ఆసీత మత్పరః॥౧౪॥

కాయశిరోగ్రీవం సమమ్ అచలం(చ) ధారయన్=శరీరమును శిరస్సును కంఠమును సమముగాను కదలకుండునట్లును నిలుపుచున్నవాడును, స్థిరః=స్థిరుడును, స్వం నాసికాగ్రం సంప్రేక్ష్య దిశః అనవలోకయంశ్చ=స్వకీయమైన ముక్కుకొనను చూచి దిక్కులను చూడకున్నవాడును, ప్రశాన్తాత్మా=శాంతినిపొందిన అంతఃకరణము కలవాడును, విగతభీః=భయము లేనివాడును, బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః=బ్రహ్మచారియొక్క వ్రతమునందు ఉన్నవాడును(అయి), మనః సంయమ్య= మనస్సును నియమించి, మచ్చిత్తః మత్పరః యుక్తః ఆసీత= నాయందు చిత్తముకలవాడును నేను గొప్పవాడనుగాఁగలవాడును సమాధికలవాడున్నై కూరుచుండునది.

నాసికాగ్రం సంప్రేక్ష్య=నాసికాగ్రమును చూచినట్లుండి యని ఇవ శబ్దమును తెచ్చి యన్వయింపవలయును- తననాసికాగ్రమును చూచుమని చెప్పఁబడినయెడను మనస్సు కిందముక్కుకొనను చూచుటయందే ప్రవర్తించునుగాని ఆత్మనుచూచుటయందు ప్రవర్తింపదు- కాఁబట్టి కండ్లకన్నులను దగ్గిరకుచేర్చుటయె ఇక్కడ విధింపఁబడుచున్నది- బ్రహ్మచారివ్రతమనఁగా స్త్రీసంపర్కము లేకపోవుట,గురుశుశ్రూషచేయుట, భిక్షాన్నమునుతినుట, మొదలగునవి - మనస్సును సంయమించుటయనఁగా మనస్సుయొక్క వృత్తులను అణఁచుట- లోకములో స్త్రీయందు చిత్తముకలవాఁడైనను రాజునుగాని మహాదేవునిగాని గొప్పవానిగాఁదలంచుటకలదుగాన, నట్లుగాక, పరమేశ్వరునియందె చిత్తముకలవాఁడై అపరమేశ్వరుఁడె పరుఁడనుజ్ఞానముకలిగి యుండునదియని విధింపఁబడుచున్నది- అనిశంకరభాష్యము.

అచలంస్థిరమ్ అనిపాఠము- స్థిరముగాననఁగా చేరుపు కలిగియుండుట స్థిరముగానిలుపుచునని యన్వయము- ప్రశాన్తాత్మయనఁగాను సుఖించినమనస్సుకలవాఁడు- యుక్తుఁడనఁగా అవధానముకలవాఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

యుఞ్జన్నేవం సదాఽఽత్మానం యోగీ నియతమానసః।
శాన్తిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థా మధిగచ్ఛతి॥౧౫॥

యోగీ=ధ్యానముచేయువాఁడు, నియతమానసః=నియమింపఁబడినమ

నస్సుకలవాఁడై, ఏవం సదా ఆత్మానం యుఞ్జన్=ఇట్లు ఎల్లప్పుడును అంతఃకరణమును సమాహితమునుగాఁ జేయుచున్నవాఁడై, నిర్వాణపరమామ్ మత్సంస్థామ్ శాన్తిమ్ అధిగచ్ఛతి=మోక్షమెచరమావధిగాఁగలదియు నాయందున్నదియునగు శాంతిని పొందుచున్నాఁడు,

శాంతియనఁగా ఉపరతి(పనులెవ్వియు చేయకుండుట)- నాయందున్నదియనఁగా నాకు అధీనమైనదనుట- అనిశంకరభాష్యము.

పరబ్రహ్మంబును పురుషోత్తముఁడననగు నాయందు మనస్సును చేర్చుచున్నవాఁడై, నాసంస్పర్శముచే మనసు పవిత్రమగుటచేత నిశ్చలమైన మనస్సు కలవాఁడై- ఆత్మయోగము చేయువానికి మనోనైర్మల్యమున్నకై మనస్సును భగవంతునియందుంచుట చెప్పఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము.

నిర్వాణపరమామ్=శరీరమునువిడిచినతరువాతఁగలిగెడి- అనిమధుసూదనభాష్యము.

> నాత్యశ్నతస్తు యోగోస్తి నచైకాన్త మనశ్నతః।
> నచాతి స్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున।౧౬॥

అత్యశ్నతః యోగః నాస్తి=మిక్కిలితినువానికి యోగము లేదు- ఏకాన్తమ్ అనశ్నతశ్చ న=బొత్తిగా తిననివానికిని లేదు- అతిస్వప్నశీలస్యచ న=మిక్కిలినిద్రించుటస్వభావముగాఁగలవానికిని (హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, (ఏకాన్తం) జాగ్రతశ్చ=(బొత్తిగా) మేల్కొనువానికిని లేనే లేదు.

ఆత్మసంమితమైన అన్నముకంటె హెచ్చుగా తినువాఁడు మిక్కిలి తినువాఁడు- (ఏపాటియన్నమునుతినినచో అజీర్ణము లేకుండునో, పనిపాటులకు అనుకూలముగానుండునో, ఆపాటియన్నము ఆత్మసంమితము- అనిమధుసూదనటీక) యోగశాస్త్రములోఁజెప్పినట్లు సగము కడుపు నింపునట్లుగాక అధికముగా తినుటయత్యశనమనియుం, వచ్చును-మిగిలినసగముకడుపులో సగము అనఁగా ఒకపాతికెను వమునీటితో నింపునది-మిగిలినపాతిక వెలితిగానెయుండవలయునని యోగశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినది- అనిశంకరభాష్యము,

అనశనాదులు కూడదనుట శక్తిలేనివానికి- శక్తికలవాఁడునిద్ర తిం డి మొదలగువానిని విడిచి కన్నులుమూసికొని ధ్యానముచేయుచు సిద్ధి నిపొందునని నారదీయమునఁ జెప్పఁబడినది. అనిమధ్వభాష్యము.

యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు।
యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా॥౧౭॥

యుక్తాహారవిహారస్య=తగినఆహారంబునుసంచారంబునుకలవాఁడును, కర్మసు యుక్తచేష్టస్య=కర్మములయందు తగినవ్యాపారముకల వాఁడును, యుక్తస్వప్నావబోధస్య=తగిననిద్రయు మెలుకువయుకలవాఁ డును(అగువానికి), దుఃఖహా యోగః భవతి=దుఃఖములనుపోఁగొట్టె డియోగము కలుగుచున్నది- దుఃఖములనఁగా సాంసారికదుఃఖములన్ని యును.

యుక్తమనఁగా ఉపాయముతోఁగూడినది- ఎంతమాత్రము చేతశరీ రాదులు లేకపోవునో, అంతమాత్రము ఆహారాదులు కలవానికి అనుట- అనిమధ్వభాష్యము.

యదా వినియతం చిత్తమాత్మన్యేవావతిష్ఠతే।
నిస్పృహస్సర్వకామేభ్యో యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా॥౧౮॥

యదా చిత్తం వినియతం(సత్) ఆత్మన్యేవ అవతిష్ఠతే=ఎప్పుడు చిత్తము నియమింపఁబడినది(అగుచును) ఆత్మయందె నిలుచుచున్న దో, తదా సర్వకామేభ్యః నిస్పృహః(సన్) యుక్త ఇతి ఉచ్యతే= అప్పుడు అన్నికోరికలనుండియు మఱలినయాశకలవాఁడు(అగుచు) యుక్తుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు-

వినియతమనఁగా ఏకాగ్రత్వమును పొందింపఁబడినది- అనఁగా బా హ్యవిషయములనువిడిచినది- యుక్తుఁడనఁగా సమాధిని పొందినవాఁ డు- అనిశంకరభాష్యము. [ము

యుక్తుఁడనఁగా యోగమునకు తగినవాఁడు- అనిరామానుజభాష్య ఆత్మయందు అనఁగా భగవంతునియందు- అనిమధ్వభాష్యము.

యథా దీపో నివాతస్థో నేఙ్గతే సోపమా స్మృతా।
యోగినో యతచిత్తస్య యుఞ్జతో యోగమాత్మనః॥౧౯॥

నివాతస్థః దీపః యథా నేఙ్గతే=గాలిలేనిచోటనున్న దీపము

న్న కపటనో, యోగం యుఞ్జతః యతచిత్తస్య యోగినః=యోగము
ను చేయుచున్నవాఁడును నియమింపఁబడినమనస్సుగలవాఁడు నగు
యోగియొక్క, ఆత్మనః సా ఉపమా స్మృతా=ఆత్మను అది సా
టిగా తలంపఁబడినది-

ఆత్మయనఁగా చిత్తము. అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మయనఁగా ఆత్మస్వరూపము-గాలి లేనిస్థలములోన నుండుటచేతక
దలికలేక, వెలుఁగులోఁగూడినదై యుండెడి దీపమువలె, ఇతరమ్మైన మ
నోవృత్తులన్నియు పోవుటచేత యోగియొక్క యాత్మ కదలనిదై జ్ఞా
నమనెడి వెలుఁగుకలదై యుండును- అని రామానుజభాష్యము.

ఆత్మనః యోగం యుఞ్జతః యోగినః సా ఉపమా=భగవంతుని
యొక్క (భగవంతునింగూర్చిన) యోగమును చేయుచున్న యో
అది సాటి- అని మధ్వభాష్యము.

> యత్రోపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా।
> యత్ర చైవాత్మనాఽఽత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి॥ ౨౦॥
> సుఖమాత్యన్తికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీన్ద్రియమ్।
> వేత్తి యత్ర న చైవాయం స్థితశ్చలతి తత్త్వతః॥ ౨౧॥
> యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః।
> యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాఽపి విచాల్యతే॥ ౨౨॥
> తం విద్యాద్దుఃఖసంయోగవియోగం యోగసంజ్ఞితమ్।
> స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగో నిర్విణ్ణచేతసా॥ ౨౩॥

యోగసేవయా నిరుద్ధం చిత్తం యత్ర ఉపరమతే=యోగమునాచరిం
చుటచేత నిరోధింపఁబడిన చిత్తము దేనియందు ఉపరతినిపొందుచు
న్నదో, యత్ర చ ఆత్మనా ఆత్మానం పశ్యన్ ఆత్మన్యేవ తుష్యతి
=దేనియందు మనస్సుచేత ఆత్మను చూచుచున్నవాఁడై ఆత్మయం
దె సంతోషించుచున్నాఁడో, యత్ అతీన్ద్రియం బుద్ధిగ్రాహ్యం
ఆత్యన్తికం సుఖమ్=ఏది ఇంద్రియములనతిక్రమించినదియు బుద్ధిచే
గ్రహింపఁబడునదియు మిక్కుటమైనదియునగు సుఖమో, తత్ య
త్ర వేత్తి=దానిని దేనిలో అనుభవించుచున్నాఁడో, యత్ర స్థితః
అయమ్ తత్త్వతః నచైవచలతి=దేనిలో ఉన్న ఈఁడు (యోగి) త

త్త్వమునుండి చలింపఁడో, యం లబ్ధ్వా అపరం లాభం తతః అధికమ్ నమన్యతే చ=దేనిని పొంది మఱియొక లాభమును దానికంటె అధికమైనదానిగా తలంపఁడో, యస్మిన్ స్థితః గురుణాదుఃఖేనాపి నవిచాల్యతే= దేనిలో ఉన్నవాఁడు గొప్ప దుఃఖముచేఁగూడ కదల్పఁబడఁడో, దుఃఖసంయోగవియోగం తం యోగసంజ్ఞితం విద్యాత్ =దుఃఖసంపర్కము యొక్క వియోగమైన దానిని యోగమను పేరుగలదానిగా తెలిసికొనవలయును-సః యోగః అనిర్విణ్ణచేతసా నిశ్చయేన యోక్తవ్యః=ఆయోగము నిర్వేదము లేనిమనస్సుగలవానిచేత నిశ్చయముతో ఆచరింపఁబడవలసినది.

యత్ర=ఏ కాలమునందు- (ఆత్మనా) సమాధిపరిశుద్ధమైన యంతఃకరణముచేత(ఆత్మానమ్) అంతటజ్యోతిస్స్వరూపమగు పరమచైతన్యమును (పశ్యన్) తెలిసికొనుచున్నవాఁడై- ఆత్యంతికమనఁగా అనంతమనుట- దుఃఖమనఁగా ఆయుధపుదెబ్బ మొదలగునది- నిశ్చయంబును అనిర్వేదంబును యోగసాధనములని తెలియఁజేయుటకై "సనిశ్చయేన" అనియర్ధశ్లోకము చెప్పఁబడినది- అనిశంకరభాష్యము.

యత్ర ఉపరమతే=ఏయోగమునందు ఉపరమింపుచున్నదో, అనఁగా మిక్కిలి సుఖమును కలుగఁజేయునది అని ప్రీతిని చేయుచున్నదో- తత్త్వమునుండిచలింపఁడో అనఁగా యోగమువలనఁగలిగిన సుఖాతిశయమునుండితప్పఁడో- ఏయోగమునుపొంది, దానినిచాలించికొనినప్పుడును,ఆయోగము నెకోరుచున్నవాఁడై మఱియొక్క లాభమునుతలంపఁడో- యోగములోనున్నప్పుడును యోగమునువదలినప్పుడునుగూడ పుత్రవియోగము(కొడుకులుఎడఁబాయుట) మొదలగు గొప్పదుఃఖములచేతఁగూడ కదల్పఁబడఁడు- దుఃఖసంబంధమునకు విరుద్ధమైనస్వరూపముగలది, దానినె, యోగశబ్దార్థమునుగా నెఱుంగునది-ఆరంభదశయందు యోగమునిట్టిదనునిశ్చయముతోఁగూడ హర్షముతోఁగూడినమనస్సుతో యోగమునునడపునది- అనిరామానుజభాష్యము.

(ఆత్మనా)మనస్సుచేత(ఆత్మని) దేహమునందు(ఆత్మానమ్)భగవంతుని(పశ్యన్)చూచుచున్నవాఁడై- తత్త్వమునుండిఅనఁగా భగవద్రూపమునుండి- దుఃఖసంయోగము దేనిచేతవిడుచునో, అదిదుఃఖసంయోగ

వియోగము- పుట్టినదుఃఖమును మాత్రమె నివారించుటకాదు- దుఃఖము పుట్టుకనె నివారించునని తెలియఁజేయునది సంయోగశబ్దము- నిశ్చయముతో నాచరింపఁబడఁదగినది, అనఁగా కలిమినికోరినవానిచే తప్పక ఆచరింపఁబడవలసినదనుట- అని మధ్వభాష్యము-

> సంకల్పప్రభవాన్కామాం స్త్యక్త్వా సర్వానశేషతః।
> మనసైవేన్ద్రియగ్రామం వినియమ్య సమన్తతః॥౨౪॥
> శనైశ్శనై రుపరమే ద్బుద్ధ్యా ధృతి గృహీతయా।
> ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కిఞ్చిదపి చిన్తయేత్॥౨౫॥

సంకల్పప్రభవాన్ సర్వాన్ కామాన్ అశేషతః త్యక్త్వా = సంకల్పమువలనఁగలిగిన అన్ని కామములను శేషము లేకుండునట్లు విడిచి, మనసైవ ఇన్ద్రియగ్రామమ్ సమన్తతః వినియమ్య=మనస్సుచేతనె ఇన్ద్రియసమూహమును అంతట నియమించి, ధృతిగృహీతయా బుద్ధ్యా శనైశ్శనైః ఉపరమేత్ =ధైర్యముచేఁగ్రహింపఁబడిన బుద్ధిచేత మెల్లమెల్లగా ఉపరతినిపొందునది- మనః ఆత్మసంస్థం కృత్వా=మనస్సు ఆత్మయందున్నదానినిగాఁ జేసి, కిఞ్చిదపి నచిన్తయేత్ =ఒక్కదానిని తలంపఁగూడదు.

అశేషము గాననఁగా నిశ్శేషముగా(అంటు లేకుండునట్లు)ననుట వేకముతోఁగూడినమనస్సుచేతనె ఇంద్రియసముదాయమునునియమించి- ధృతిగృహీతయనఁగా ధైర్యముతోఁగూడినదనుట- ఆత్మయందుది అనఁగా ఆంతయునాత్మయె, దానికంటె మఱియొకటి లేదు, యిట్లు ఉండినమనస్సు- ఇదియోగమునకుపగమావధి- అని శంకరభాష్యము.

స్పర్శజములనియు సంకల్పజములనియు కామములు రెండులు- స్పర్శజములు (స్పర్శమువలననగునవి) శీతోష్ణాదులు- సంకల్పజములు(సంకల్పమువలననగునవి)పుత్రుఁడు క్షేత్రము(భూమి) మొదలగునవి-అందు సంకల్పజములను, వానితో తనకుసంబంధములేదనుకొనుటచేమనస్సుచేతనెవిడిచియు, తప్పనిసరియైనస్పర్శజములు తటస్థించిన దానివలనఁగలిగెడి సంతోషభయంబులనువిడిచియు, సమస్తవిషయములనుండియు అన్నియింద్రియములను నియమించి, మెల్లమెల్లగా

వేకవిషయకంబగుబుద్ధిచేత ఆత్మకంటె మిగిలినవానినన్నిటినుండియు నుపరతినిపొంది, మనస్సునుఆత్మయందునిలిపి దేనినిని తలంపకుండునది-అని రామానుజభాష్యము.

సర్వాన్ అను దానికి అన్నివిషయములైన అనియర్థము-అశేషతః అనుటచేతన ఒక్క-విషయముగలకామమునుగూడ స్వల్పముగానైనను ఒకానొకప్పుడైనను చేయఁగూడదనుట- ఏవ అనుశబ్దము మనస్సుచేతనేని ...ంపశక్యమగునుగాని మఱియొక్క-దానిచేత కాదని తెలియఁజేయును-బుద్ధి,మనస్సును నిగ్రహించుటయందును ఆత్మరమణము(ఆత్మయందుక్రీ-చుట)నందును సాధనము - అని మధ్వభాష్యము.

యతో యతో నిశ్చరతి మనశ్చఞ్చల మస్థిరమ్।
తత స్తతో నియమ్యైత దాత్మన్యేవ వశం నయేత్ ॥౨౬॥

యోగినమ్=శాంతినిపొందినమనస్సుకలవాఁడును శాంతినిపొందినరజోగుణముకలవాఁడును బ్రహ్మమైనవాఁడును కల్మషములేనివాఁడునగు ఈ యోగిని, ఉత్తమమ్ సుఖమ్ ఉపైతిహి=గొప్ప సుఖము పొందుచున్నదిగదా.

శాంతరజస్సు=అనఁగా పోయినమోహాదిక్లేశములుకలవాఁడనుట- బ్రహ్మభూతుఁడు అనఁగా జీవన్ముక్తుఁడు(బ్రతుకుచుండియె ముక్తిని జెందినవాఁడు), అంతయు బ్రహ్మమె అనెడినిశ్చయముకలవాఁడు-అకల్మషుఁడనఁగా ధర్మము(పుణ్యము) మొదలగునవి లేనివాఁడు. అని శంకరభాష్యము.

- అని సర్వభాష్యము.

సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని।
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః॥౨౯॥

యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః=యోగముతోఁగూడినయంతఃకరణముకలవాఁడై అంతట సమబుద్ధికలవాఁడు, ఆత్మానం సర్వభూతస్థమ్=ఆత్మను అన్నిభూతములయందున్నవానిగాను, సర్వభూతాని ఆత్మనిచ=అన్నిభూతములను ఆత్మయందు(ఉన్నవానిగాను)ను, ఈక్షతే=చూచుచున్నాఁడు.

యోగమునకుగొప్పఫలమై సంసారముపోవుటకు కారణమైన, బ్ర[illegible] మొక్కటియొకలదనెడిజ్ఞానము, ఈశ్లోకముచేఁజూపఁబడుచున్న[illegible] తనయాత్మను అన్నిభూతములలోనున్నవానినిగాను, బ్రహ్మమొ[illegible]కొనిస్తంబమువఱకు నుండెడి అన్నిభూతములును ఆత్మయందు ఏక[illegible]మను పొందినవానినిగాను, చూచుచున్నాఁడు- అంతటసమబుద్ధి[illegible]వాఁడనఁగా బ్రహ్మమొదలుకొనిస్థావరముల (చెట్లుమొదలుగునవి)[illegible] హెచ్చుతగ్గులుగానున్నయన్నిభూతములయందును, [illegible] [illegible]పికారములులేనిదైన బ్రహ్మంబును ఆత్మయునైనయొక్కటియె[illegible]డిజ్ఞానముకలవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము-

[illegible]ఇఁకనాలుగుశ్లోకములచే యోగముయొక్క నాలుగుపరిపాకదశలు[illegible]బడుచున్నవి- తనయాత్మయును మిగిలిన[illegible]న్నిభూతములయా[illegible]లను ప్రకృతిసంబంధములేని స్వరూపముంబట్టి జ్ఞానమొక్కటియె[illegible]కారముగాఁగలుగుటచే సమానులగుటనున, వైషమ్యముప్రకృతి[illegible]మన్నదగుటనను, యోగముతోఁగూడినమనస్సుకలవాఁడు, ఆత్మ[illegible]ంటియందును జ్ఞానైకాకారులు అనెడిసమబుద్ధికలవాఁడై తన[illegible]త్మను అన్నిభూతములలోనున్నవానినిగాను అన్నిభూతములను[illegible]యాత్మయందున్నవానిగానునను చూచుచున్నాఁడు- తనయాత్మ[illegible]న్నిభూతములతో సమానమైనయాకారముకలవానినిగాను, త[illegible]యాత్మతోసమానమైన ఆకారముకలవానిగానన్నిభూతములనును[illegible]చుచున్నాఁడని యర్థము- ఒకయాత్మవస్తువునుచూచినచో[illegible]వస్తువంతయు దానితోసమానమైనదగుటను ఆత్మవస్తువంత

యు చూడఁబడినదగుచున్నదియనుట- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకముచే ధ్యేయము (ధ్యానము చేయఁబడవలసినది) చెప్పఁబడుచున్నది- ఆత్మనుఅనఁగా పరమేశ్వరునిఅన్నిభూతములలోనున్నవానిని గానును, ఆత్మయందుఅనఁగాపరమేశ్వరునియందు సర్వభూతములను, ఆపరమేశ్వరుని బ్రహ్మతృణము మొదలగునన్నిటియందు ఐశ్వర్యము మొదలగు సామ్యముతోడను చూచుచున్నాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వంచ మయిపశ్యతి।
తస్యాహం నప్రణశ్యామి సచమే నప్రణశ్యతి॥ ౩౦॥

యః=ఎవ్వఁడు, మాం సర్వత్ర పశ్యతి=నన్ను అంతట చూచుచున్నాఁడో, మయి సర్వంచ పశ్యతి=నాయందు సమస్తము చూచుచున్నాఁడో, తస్య అహం నప్రణశ్యామి=వానికి నేఁ గనఁబడకపోను- సచ మే నప్రణశ్యతి=వాఁడును నాకు కనుబడకపోఁడు.

వెనుక చెప్పఁబడినఆత్మైకత్వదర్శనమునకు ఫలము ఈశ్లోకమున్ఁ జెప్పఁబడుచున్నది- అన్నిటికిని ఆత్మయైవాసుదేవుఁడనైన నన్ను అన్నిభూతములయందును, అన్నిభూతములనుసర్వాత్మకుఁడనైన నాయందును, చూచుచుండెడిఆత్మైకత్వదర్శికి, నేనుపరోక్షుఁడను గాను- వాఁడు నాకు అజ్ఞాతుఁడు యుపరోక్షుఁడుగాఁడు- వానికిని నాకును ఆత్మయొకటియైనందున యాత్మకనకుప్రియుఁడెకదా- అనిశంకరభాష్యము.

వెనుకటిదశకంటె విపాకదశనుపొందినవాఁడు, పుణ్యపాపములువదలి స్వరూపమునున్నయాత్మవస్తువంతయు నాతో(భగవంతునితో) సమానమని చూచుచున్నాఁడు- (వెనుకటిశ్లోకముచెప్పిననైయన్వయము) అనిరామానుజభాష్యము-

ఫలము చెప్పఁబడుచున్నది- వానికి నేను(నప్రణశ్యామి)ఎల్లప్పుడును యోగక్షేమములను వహించినవాఁడనగుదును- వాఁడునాకు (నప్రణశ్యతి)ఎల్లప్పుడునుభక్తుఁడగును- పలికయున్నను వీనిని రక్షింపకున్నచో నేఁడుఅనాథుఁడె- ఇట్టిభృత్యుఁడున్నను భృత్యుఁడులేనివాఁడె- అని మధ్వభాష్యము

సర్వభూతస్థితం యో మాం భజత్యేకత్వ మాస్థితః।

సర్వథా వర్తమానోఽపి స యోగీ మయి వర్తతే॥ ౩౧॥

యః ఏకత్వమ్ ఆస్థితః (సన్)=ఎవ్వఁడు ఏకత్వమును పొందినవాఁడు(అగుచు), సర్వభూతస్థితం మాం భజతి=అన్నిభూతములయందునున్న నన్ను సేవింపుచున్నాఁడో, సః యోగీ=ఆ యోగి, సర్వథా వర్తమానోఽపి మయి వర్తతే=అన్నిప్రకారములను ఉన్న వాఁడైనను నాయందె ఉన్నాఁడు.

ఏకత్వమునన్నవాఁ డనఁగా సర్వాత్మైకత్వమును తెలిసికొను వాఁడు- వాఁడు ఏప్రకారమున్నను వైష్ణవ పరమపదమైన నాయందు ఉన్నవాఁడె- వాఁడునిత్యముక్తుఁడె- మోక్షమునుగూర్చి దేనిచేతను ప్రతిబంధింపఁబడఁడు, అనియర్థము- అనిశంకరభాష్యము.

ఏకత్వమును పొందినవాఁడై యనఁగా, సంకోచము లేని జ్ఞానమె యాకారముగాఁగలవాఁడగుటచేత ప్రాకృతభేదములను విడిచిన వాఁడై యనుట- ఇట్టివాఁడై సర్వభూతములయందునున్న నన్ను, యోగదశయందు దృఢముగానెవ్వఁడు భజించునో, వాఁడు వ్యుత్థాన(యోగము లేని)దశయందును, తనయాత్మను సర్వభూతములను చూచుచున్నవాఁడైనను నాయందెయున్నాఁడు- అనఁగా నన్నెచూచుచున్నాఁడు- తనయాత్మయందును సమస్తభూతములయందును ఎల్లప్పుడును నాసామ్యమునె చూచుచున్నాఁడనిఫలితార్థము- ఇదివెనుకటిశ్లోకపుదానికంటెను పరిపాకమునుపొందినదశ- అనిరామానుజ భాష్యము.

వెనుకటిశ్లోకమునఁజెప్పఁబడినదె స్పష్టపఱుపఁబడుచున్నది- ఏకత్వమును పొందినవాఁడు అనఁగా అంతటను ఈశ్వరుఁడు ఒకఁడె అని యున్నవాఁడు, అన్నిప్రకారములున్నవాఁడైనను నాయందె యున్నాఁడు- అపరోక్షజ్ఞానముగలవానికిజ్ఞానఫలము తప్పనిదియని యర్థము- అట్లయినను తెలుచుగా నధర్మము చేయఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర సమం పశ్యతి యోఽర్జున!
సుఖం వా యదివా దుఃఖం స యోగీ పరమో మతః॥ ౩౨॥

(హే) అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, సుఖంవా దుఃఖంయదివా

ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర సమం యః పశ్యతి=సుఖమైనను దుః
ఖమైనను తనసాటితోడ అంతట సమముగా ఎవ్వఁడు చూచుచు
న్నాఁడో, సః పరమః యోగీ మతః=వాఁడు గొప్ప యోగిగా తలం
పఁబడినాఁడు.

నాకు సుఖమెట్లు అనుకూలమో(ఇష్టమో), అట్లు అన్నిప్రాణులకు
నుసుఖముఅనుకూలము, దుఃఖముప్రతికూలము(అనిష్టము), అని తెలిసికొ
నినవాఁడై, ఎవ్వనికిని ప్రతికూలమును చేయక, అహింసకుఁడైయుండె
డియోగి అందఱుయోగులలో నుత్తముఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

ఆత్మలందఱును జ్ఞానమెస్వరూపముగాఁగలవారగుటచేత పుత్రజ
న్మాది సుఖంబును పుత్రమరణాదిదుఃఖంబును ఆత్మలకుసంబంధింపనివి
అనియెవ్వఁడుతలంచునో, అనఁగా ఒరునికి కలిగినపుత్రజన్మమరణాది
కములవలెనే తనపుత్రజన్మమరణాదికములనుగూడ సమములుగా నెవ్వఁ
డుతలంచునో,వాఁడు యోగచరమావధినిపొందినవాఁడు- అని రామా
నుజభాష్యము.

సామ్యమును మఱియొక్క విధమున ఈశ్లోకమువివరించుచున్నది- అ
నిమధ్వభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ.

యోఽయం యోగస్త్వయా ప్రోక్తః సామ్యేన మధుసూదన|
ఏతస్యాహం నపశ్యామి చఞ్చలత్వాత్ స్థితిం స్థిరామ్||33||

(హే)మధుసూదన!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, సామ్యేన యోఽయం యో
గః త్వయా ప్రోక్తః=సామ్యముచేత ఏయీ యోగము నీచేత చెప్పఁ
బడినదో, (మనసః)చఞ్చలత్వాత్=(మనస్సు) చంచలమగుటవలన,
ఏతస్య స్థిరాం స్థితిం నపశ్యామి=ఈయోగముయొక్క స్థిరమైన
ఉనికిని కానకున్నాను.

దేవతలు మనుష్యులుఅనెడి భేదంబును, జీవుఁడు ఈశ్వరుఁడుఅ
నెడి భేదంబును చాలకాలమునుండి అనుభవింపఁబడుచుండుటచే, జ్ఞా
నైకస్వరూపులగుటచేజీవులందఱును పరస్పరము సములనియు, కర్మ
వశ్యులుకాకుండుటచే ఈశ్వరునితో సములనియు తలంచుటయనెడి,
నీచేఁజెప్పఁబడినయోగము స్థిరపడుట సంభవింపదని తోఁచుచున్నది-

అని రామానుజభాష్యము.

చఞ్చలంహి మనః కృష్ణ ప్రమాథి బలవ ద్దృఢమ్ ।
తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరమ్ ॥ ౩౪॥

(హే) కృష్ణ!=(ఓ)కృష్ణుఁడా!, మనః=మనస్సు, చఞ్చలమ్ ప్రమాథి బలవత్ దృఢంహి=నిలకడలేనిదియు క్షోభపెట్టునదియు ప్రబలమైనదియు గట్టిదియునుకదా- వాయోరివ తస్య నిగ్రహం సుదుష్కరమ్ అహం మన్యే=వాయువునువలె దానిని నిగ్రహించుటను మిక్కిలి యసాధ్యమైనదానిగా నేను తలంపుచున్నాను.

కృష్(గీయు)అనిధాతువు- కృష్ణుఁడనఁగా భక్తజనుల పాపాది దోషములను పోఁగొట్టువాఁడు- ప్రమాథియనఁగా శరీరములను ఇంద్రియములనుగూడ పరవశముగాఁజేయునది- బలవత్తనఁగా ఎవ్వఁడును నియమించుటకుశక్యముకానిది- దృఢమనఁగా తంతునాగమువలె తెగఁగొట్ట శక్యము కానిది- అనిశంకరభాష్యము.(తంతునాగమనునది నదులు మడుగులు మొదలగువానిలో పొడవుగా కాసెకోళవలెనుండెడియొక్క జంతువు- అదిమనుష్యులుపశువులు మొదలగునవి నీటిలో ఈదుచున్నప్పుడు వానికాళ్లకుచుట్టుకొనును-దానివలన ఆజంతువులు మునిఁగిపోవును)

తనకుఅలవాటుపడియున్నవిషయములలోఁగూడ నిలుకడలేనిదైన మనస్సును అట్టిదికాని ఆత్మస్వరూపమునఁ నిలుపుటను, ఎదురుగాలిని విసనకఱ్ఱ మొదలగుదానితో నిలుపుటవలెమిక్కిలిదుస్సాధమనుగాఁదలంచెదను- మనోనిగ్రహోపాయమును చెప్పవలయుననియభిప్రాయము- అనిరామానుజభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ-

అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్నిగ్రహం చలమ్ ।
అభ్యాసేనతు కౌన్తేయ వైరాగ్యేణచ గృహ్యతే॥ ౩౫॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, మనః చలమ్ దుర్నిగ్రహంచ=మనస్సు చంచలమైనదియు (కావుననె) నిగ్రహింపశక్యముకానిదియును, అసంశయమ్=సంశయములేదు- కింతు=ఇఁకనేమన్నను,- (హే) కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, అభ్యాసేన వైరాగ్యేణచ గృహ్యతే=అభ్యాసముచేతనను వైరా

గ్రహముచేతనును నిగ్రహింపఁబడుచున్నది.

అభ్యాసమనఁగా చిత్తమున సహజమైనజ్ఞానమను ఆవృత్తిచేయుచుండుట(ధ్యానము)- వైరాగ్యమనఁగా విషయములయందుదోషములను తెలిసికొనుచుండుటచేఁగలిగెడి నిరాశ- ఈ రెంటిచేనును చిత్తముయొక్కవిక్షేపము నిగ్రహింపఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

ఆత్మగుణస్వరూపమగుట నభ్యసించుటచే నాత్మయందుఁగలిగిన యాభిముఖ్యముచేతనును, ఆత్మకంటెమిగిలినవానియందు దోషాకారత్వమును తెలిసికొనుటచేఁగలిగిన వైతృష్ణ్యము(నిరాశ)వల్లనను. ఒకానొకవిధమున మనస్సు నిగ్రహింపఁబడును- అని రామానుజభాష్యము.

ఒక్కప్పుడును మనస్సునిశ్చయముగా నిగ్రహింపఁబడదు- అని మధ్వభాష్యము.

అసంయతాత్మనా యోగో దుష్ప్రాప ఇతి మే మతిః।
వశ్యాత్మనా తు యతతా శక్యోఽవాప్తుముపాయతః॥ ౩౬॥

అసంయతాత్మనా యోగః దుష్ప్రాపః=నియమింపఁబడని అంతఃకరణముకలవానిచే యోగము పొందశక్యముకానిది, ఇతి మే మతిః=అని నా తాత్పర్యము- యతతా వశ్యాత్మనాతు=ప్రయత్నము చేయుచున్నవాఁడై స్వాధీనమైనయంతఃకరణముకలవానిచే, ఉపాయతః అవాప్తుం శక్యః=ఉపాయమువలన పొందశక్యమైనది.

అభ్యాసవైరాగ్యములచేత స్వాధీనముచేయఁబడిన యంతఃకరణము కలవాఁడు వశ్యాత్మ-అట్టివాఁడు కానివాఁడు అసంయతాత్మ-అని శంకరభాష్యము.

అసంయతాత్మయనఁగా జయింపఁబడనిమనస్సుకలవాఁడు- (ఉపాయతః)జ్ఞానము అంతర్భవించియున్న కర్మముచేత (వశ్యాత్మనా)జయింపఁబడినమనస్సుకలవానిచేత-అని రామానుజభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ

అయతిః శ్రద్ధయోపేతో యోగాచ్చలితమానసః।
అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి॥ ౩౭॥

(హే)కృష్ణ!=(ఓ)కృష్ణుఁడా! అయతిః=ప్రయత్నములేనివాఁడును, శ్రద్ధయా ఉపేతః=నమ్మకముతో కూడినవాఁడును, యోగాత్ చలిత

మానసః=యోగమునుండి తప్పినమనస్సుకలవాఁడునగువాఁడు, యోగసంసిద్ధిమ్ అప్రాప్య=యోగసిద్ధిని పొందక, కాం గతిం గచ్ఛతి=ఏ గతిని పొందుచున్నాఁడు.

యోగాభ్యాసమును అంగీకరించుటచేత ఇహలోక పరలోకములరెంటిని పొందఁదగిన కర్మములు విడువఁబడినవి- యోగసిద్ధికిఫలమై మోక్షసాధనమైనమంచిజ్ఞానము పొందఁబడలేదు- ఇట్టి యోగి, మరణకాలమున యోగమార్గమునుండి తప్పిన చిత్తముకలవాఁడు, ఏగతిని పొందును- అని శంకరభాష్యము

శ్రద్ధచేత యోగమునఁబ్రవర్తించినవాఁడు మిక్కిలిదృఢమైనయభ్యాసము వెడియత్నము లేనివాఁడై యోగసిద్ధినిపొందక యోగమునుండి చలించిన మనస్సుకలవాఁడైఏమగును- అని రామానుజభాష్యము.

కచ్చిన్నోభయవిభ్రష్ట శ్ఛిన్నాభ్రమివ నశ్యతి।
అప్రతిష్ఠో మహాబాహో విమూఢో బ్రహ్మణః పథి॥౩౮॥

(హే) మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, అప్రతిష్ఠః=ఆధారము లేనివాఁడును, బ్రహ్మణః పథి విమూఢః=బ్రహ్మయొక్క మార్గమునందు మోహముంజెందినవాఁడునై, ఉభయవిభ్రష్టః=రెంటంజెడ్డవాఁడై, ఛిన్నాభ్రమివ ననశ్యతికచ్చిత్= విడినమేఘమువలె నశింపఁడుగదా-

ఉభయమనఁగా కర్మమార్గంబును యోగమార్గంబును- అనిశంకరభాష్యము.

స్వర్గాదిసాధనమైనకర్మము, వీనికిఫలాభిసంధి(ఫలవుకోరిక) లేకపోవుటచేత, తనఫలమును కలుగఁజేసి వీనికి ఆధారముకాదు గాన ఈ యోగి అప్రతిష్ఠుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- వీడు తనచే నారంభింపఁబడిన బ్రహ్మమార్గమునుండితప్పినవాఁడుగూడ గాన ఉభయవిభ్రష్టుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- ఛిన్నాభ్రమువలె నశించుటయనఁగా మేఘపుతునియ ఒకగొప్పమేఘమునుండి విడినదై రెండవమేఘమును చేరకయె నడుమనే నశించినట్లు నశించుట- అని రామానుజభాష్యము.

ఏతం మే సంశయం కృష్ణ ఛేత్తు మర్హ స్యశేషతః।
త్వదన్య స్సంశయస్యాస్య ఛేత్తా న హ్యుపపద్యతే॥౩౯॥

(హే కృష్ణ!=(ఓ)కృష్ణుఁడా, మే ఏతం సంశయమ్=నా యొక్క ఈ సంశయమును, అశేషతః ఛేత్తుమ్ అర్హసి=నిశ్శేషముగా తెగఁగొట్టను తగుచున్నావు- త్వదన్యః=నీకంటెనితరుఁడు, అస్య సంశయస్య ఛేత్తా నోపపద్యతే=ఈ సంశయమును తెగఁగొట్టువాఁడు కుదురఁడు.

ఛేత్తుమ్=పోఁగొట్టను- నీకంటెనితరుఁడైన ఋషియైనను దేవుఁడైనను- అనిశంకరభాష్యము.

స్వయముగా ప్రత్యక్షముగా ఒకరిసారె అన్నిటిని చూచువాఁడవగు నీకంటె నితరుఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశ స్తస్యవిద్యతే।
నహి కల్యాణకృ త్కశ్చి ద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి॥౪౦॥

(హే) పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, తస్య=వానికి, వినాశః=చేటు, ఇహ నవిద్యతఏవ=ఈలోకమున బొత్తిగాలేదు- అముత్ర(చ) నవిద్యతే=పరలోకమందు(ను)లేదు- (హే)తాత!=(ఓ)తండ్రీ!, కల్యాణకృత్ కశ్చిత్ దుర్గతిం నగచ్ఛతిహి=మంచిపనినిచేయువాఁడు ఒకఁడు(ను) చెడుగతిని పొందఁడుగదా.

వినాశమనఁగా మునపటి దానికంటెతక్కువపుట్టుకకలుగుట- శిష్యుఁడును కొడుకువంటివాఁడుగాన తండ్రీ!అనిపిలువఁబడుచున్నాఁడు-అనిశంకరభాష్యము.

శ్రద్ధతో యోగమునారంభించి యోగమునుండి తప్పినవానికి, వినాశము అనఁగా స్వర్గాదిభోగములననుభవించుటలోఁగానీ బ్రహ్మానుభవంబునఁగానీ తానుకోరినదిదొరకకపోవుటయు ప్రత్యవాయముకలుగుటయును లేదు- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకా నుషిత్వా శాశ్వతీ స్సమాః।
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే॥౪౧॥

యోగభ్రష్టః=యోగమునుండితప్పినవాఁడు, పుణ్యకృతాం లోకాన్ ప్రాప్య=పుణ్యముచేసినవారి లోకములను పొంది, శాశ్వతీః సమాః ఉషిత్వా=పెక్కు సంవత్సరములను ఉండి, శ్రీమతాం శుచీ

శ్రీమతాం గేహే అభిజాయతే=సంపదకలవారును పరిశుద్ధులును(అగు వారి) ఇంటను పుట్టుచున్నాఁడు.

యోగమార్గమునఁబ్రవర్తించిన సంన్యాసి అశ్వమేధాదులుచేసిన వారిలోకములనుబొంది, అచ్చటియనుభవము అయినతోడనె, శుచులు అనఁగా శాస్త్రోక్తముగా నాచరించువారియింటనుబుట్టుచున్నాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

ఎట్టి భోగమునుకోరుటచే యోగమునుండిచెడునో అట్టిభోగములను యోగపుమహిమచేతనె అనుభవించి భోగములయందలి ఆశపోయినతోడనె యోగారంభమునుచేయుటకుతగినవారి ఇంటనుపుట్టుచున్నాఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతాం।
ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశం॥౪౨॥

అథవా=లేక,ధీమతాం యోగినాం కులఏవ భవతి=జ్ఞానవంతులగు యోగుల వంశమందె పుట్టుచున్నాఁడు- ఈదృశం జన్మ యత్=ఇట్టి జన్మము ఏది(కలదో), లోకే ఏతత్ దుర్లభతరంహి=లోకమున ఇది మిక్కిలిదుర్లభమైనదికదా.

అథవా అనునది దరిద్రులయిన యోగులవంశమున అని తెలియఁజేయుచున్నది- అనిశంకరభాష్యము.

పరిపక్వమైన యోగముకలవాఁడై చలించెనేని, యోగమునుచేయువారును స్వయముగానె యోగమునుపదేశింపతగినవారునగువారివంశమునఁబుట్టుచున్నాఁడు- (వెనుకటిశ్లోకమునఁజెప్పఁబడిన)యోగమునకు తగినవారియింటఁబుట్టుటయు (ఈశ్లోకమునఁజెప్పఁబడిన) యోగముకలవారివంశమునఁబుట్టుటయుఁగూడ లోకంబున ప్రాకృతులకు మిక్కిలి దుర్లభమైనవి- అనిరామానుజభాష్యము-

తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికమ్।
యతతేచ తతో భూయః సంసిద్ధౌ కురునన్దన॥౪౩॥
పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపిసః॥౪౩½॥

తత్ర=అచ్చటనె, పౌర్వదైహికం తం బుద్ధిసంయోగమ్ లభతే=వెనుకశరీరపుదైన ఆ బుద్ధిసంబంధమును పొందుచున్నాఁడు- (హి)

కురునన్దన!= (ఓ) కౌరవుఁడా!, తతశ్చ సంసిద్ధౌ భూయః యతతే=దానివలను సిద్ధివిషయమున మిక్కిలి ప్రయత్నముచేయుచున్నాఁడు- సః అవశోఽపి=అతఁడు పరవశుఁడైనను, తేన పూర్వాభ్యాసేనైవ హ్రియతే=ఆ పూర్వాభ్యాసముచేతనె హరింపఁబడుచున్నాఁడు-

తత్ర=ఆ యోగికులమున, తత=ఆపూర్వ సంస్కారము వలన- యోగాభ్యాసమువలనఁగలిగినసంస్కారము కంటె బలవత్తరమైన అధర్మాదికర్మము చేయఁబడకుండెనేని యోగాభ్యాససంస్కారముచే నీయోగభ్రష్టుఁడు హరింపఁబడుచున్నాఁడు- బలవత్తరమైన అధర్మమె చేయఁబడినయెడను అధర్మముచేతనె యోగపుసంస్కారము అరసరింపఁబడుచున్నది- ఆయధర్మము ఫలియించినపైని ఎంతకాలమైయున్నను తిరిగియు యోగపుసంస్కారము కార్యకరమగును- అని శంకరభాష్యము-

తత్ర=ఆజన్మమున, (తతః) అటుపైని, సిద్ధిపొయిలేనట్లు (భూయః) మఱియు సిద్ధివిషయమున విఘ్నములచేనడ్డబడకుండనట్లు ప్రయత్నముచేయుచున్నాఁడు- ఈయోగము మాహాత్మ్యము (హి) ప్రసిద్ధమైకదా అని రామానుజభాష్యము.

జిజ్ఞాసురపి యోగస్య శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే॥౪౪॥

జిజ్ఞాసురపి=యోగమును తెలియఁగోరువాఁడును, శబ్దబ్రహ్మ అతివర్తతే=శబ్దబ్రహ్మమును అతిక్రమింపుచున్నాఁడు-

యోగస్వరూపమును తెలియఁగోరినవాఁడై యోగమార్గమునఁబ్రవర్తించిన సంన్యాసి, యోగభ్రష్టుఁడైనను శబ్దబ్రహ్మమున అనఁగా వేదమునందు చెప్పఁబడిన కర్మానుష్ఠానమును అతిక్రమింపుచున్నాఁడు- ఇట్టివాఁడె ఇట్లగుచుండఁగా ఇఁక యోగమును దెలిసికొని యోగనిష్ఠుఁడై యోగాభ్యాసమును చేయుచున్నవానినిగూర్చి చెప్పవలసినదేమున్నది! అని శంకరభాష్యము.

యోగమునఁబ్రవర్తింపకపోయినను యోగముందెలియఁగోరి దానినుండితప్పినమనస్సుకలవాఁడు మఱియును ఆకోరికనె పొంది కర్మయోగము మొదలగు యోగమునుఆచరించి, శబ్దబ్రహ్మమును అతిక

మింపుచున్నాఁడు- శబ్దబ్రహ్మమనఁగా దేవుఁడు మనుష్యుఁడు భూమి ఆకాశము స్వర్గము అనియిట్లు శబ్దములచేఁ జెప్పఁబడఁదగినదైన ప్రకృతి- దానినతిక్రమించుట యనఁగా ప్రకృతిబంధమువదలినవాఁడై దేవ మనుష్యాదిశబ్దములచేఁ జెప్పఁదగని జ్ఞానానందైకస్వరూపమైన యాత్మనుపొందుట- అని రామానుజభాష్యము.

నాసయోగము తెలియవలయునని మిక్కిలికోరికగలవాఁడు కూడ (శబ్దబ్రహ్మ) పరబ్రహ్మమును (అతివర్తతే) పొందుచున్నాఁడనియర్థము-అని మధ్వభాష్యము.

ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః।
అనేకజన్మసంసిద్ధస్తతో యాతి పరాం గతిమ్॥౪౫॥

ప్రయత్నాత్ యతమానః యోగీతు=ప్రయత్నమువలన యత్నము చేయుచున్న యోగి, సంశుద్ధకిల్బిషః అనేకజన్మసంసిద్ధః=పోయిన పాపములుగలవాఁడును అనేకజన్మములయందు సిద్ధినిపొందినవాఁడు నై, తతః పరాం గతిం యాతి=అటుపైని గొప్ప గతిని పొందుచున్నాఁడు.

ప్రయత్నమువలన యత్నముచేయుచున్నవాఁడనఁగా మిక్కిలి యత్నము చేయుచున్నవాఁడు- యోగియనఁగా తెలిసినవాఁడు- అనేక జన్మములయందుకొంచెముకొంచెము సంస్కారములను సంపాదించికొని దానిచేతసిద్ధినిపొందినవాఁడు దానివలన సంయగ్జ్ఞానముకలిగి గొప్పగతినిపొందుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

యోగమాహాత్మ్యమిట్టిదిగావున ననేకజన్మములయందు సంపాదింపఁబడినపుణ్యసముదాయములచేత పాపములు లేనివాఁడై యత్నము చేయుచున్నయోగి చలించినను తిరిగియు పరమగతినిపొందును- అని రామానుజభాష్యము.

తెలియఁగోరినవాఁడు, తెలిసికొని ప్రయత్నముఁజేయును- ఇట్లు అనేకజన్మములచే సిద్ధినిపొందినవాఁడై అపరోక్షజ్ఞానియై గొప్పగతినిపొందుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః।
కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున॥౪౬॥

యోగీ తపస్విభ్యః అధికః=యోగి తపస్సుకలవారలకంటె అధికుడు- జ్ఞానిభ్యోపి అధికః మతః=జ్ఞానులకంటెనను అధికుడుగా తలంపబడినాడు- యోగీ కర్మిభ్యశ్చ అధికః=యోగి కర్మములకలవారలకంటెనను అధికుడు- (హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుడా!, తస్మాత్ యోగీ భవ=ఆహేతువువలన యోగివి కమ్ము.

జ్ఞానమనగా శాస్త్రార్థమందలి పాండిత్యము- కర్మములు అగ్నిహోత్రాదులు- అనిశంకరభాష్యము.

కేవలతపస్సులచేతను, ఆత్మజ్ఞానముకాక మిగిలినజ్ఞానములచేతనను, కేవలములయినయశ్వమేధము మొదలగు కర్మములచేతనును, ప్రయేపురుషార్థము(ఫలము)సాధింపబడునో, వానియన్నిటికన్నఅధికమైనపురుషార్థమును సాధించునది యోగము- అనిరామానుజభాష్యము.

జ్ఞానులనగా యోగజ్ఞానముకలవారు- తపస్వులు అనగా కృచ్ఛ్రము మొదలగువానిని ఆచరించువారు- అనిమధ్వభాష్యము. (కృచ్ఛ్రమనగా గోమూత్రాదులను భక్షించి యుపవాసముచేయుట)

యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతే నాన్తరాత్మనా।
శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మతః॥

సర్వేషాం యోగినామ్=అందరు యోగులలోపల, యః శ్రద్ధావాన్ మద్గతేన అన్తరాత్మనా మామ్ భజతే=ఎవ్వడు శ్రద్ధకలవాడై నన్నుజేరిన అంతఃకరణముతో నన్ను భజింపుచున్నాడో, సః మే యుక్తతమః మతః=వాడు నాకు మిక్కిలియుక్తుడుగా తోచినవాడు.

శివుడు ఆదిత్యుడు మొదలగువారిని ధ్యానముచేయువారి యందటిలోపలను వాసుదేవుడనైననాయందు సమాహితమైన అంతఃకరణముతో నన్ను సేవించువాడు మిక్కిలియుక్తుడు- అని శంకరభాష్యము.

వెనుక(౬అ॥౨౯- ౩౦- ౩౧- ౩౨శ్లో)నలుగురు యోగులు చెప్పబడిరి- వీరందఱును ప్రత్యగాత్మను (జీవుని) చూచువారు- వారికంటెను పరవిద్య (భగవదుపాసనము)నాచరించువాడు గొప్పవాడని మనో

నము చెప్పుచున్నది- యోగినామ్ అనుదానికి యోగులకంటెననియర్థము- సర్వేషామ్ అనుదానికి తపస్వులు మొదలగు వారియందఱికంటెనుననియర్థము- ఆవగింజలు, వానిలో పరస్పరము హెచ్చుతగ్గులున్నను, మేరుపర్వతమునుంబట్టి క్రొద్దివగుటలో నెట్లు తుల్యములో అట్లు, యోగము తపస్సు మొదలగువానిలో నన్యోన్యతారతమ్యమున్నను పరవిద్యకంటె తక్కువయగుటలో నన్నియు సమానములె- అంతరాత్మనాయనఁగా బాహ్యములును(వెలుపలివి)ఆభ్యంతరములును(లోపలివి)అగుప్రవృత్తివిశేషములకు ఆశ్రయమగుమనస్సు- నాయందుమిక్కిలి ప్రీతిగలవాఁడగుటచే నన్ను విడిచి ఆత్మనునిలిపికొనలేఁడుగాన నన్ను జేరినమనస్సుతో, శ్రద్ధావంతుఁడైయనఁగా ఒకక్షణమైనను నన్నువిడిచియుండ లేకపోవుటచేత నన్ను పొందుటకైనప్రవృత్తియందు త్వరకలవాఁడై ఎవ్వఁడు నన్నుపాసించుచున్నాఁడో, వాఁడు అందఱికంటె శ్రేష్ఠుఁడని సర్వజ్ఞుఁడనైననేనె తలఁచుచున్నాను- అని రామానుజభాష్యము.

తపస్సులకంటెను యజ్ఞాదికర్మములకంటెను ధ్యానయోగము విశేషించుచున్నది- ఆ ధ్యానములలోఁగూడ ఆదిశేషుఁడు, లక్ష్మి, బ్రహ్మ శివుఁడు, మొదలగువారిధ్యానముకంటె విష్ణువుయొక్క ధ్యానము శ్రేష్ఠము- జ్ఞానములేనిధ్యానముకంటె జ్ఞానము శ్రేష్ఠము- కేవలజ్ఞానముకంటె జ్ఞానముతోఁగూడినధ్యానము శ్రేష్ఠము- ధ్యానముకంటెను దర్శనము శ్రేష్ఠము- దర్శనముకంటెను భక్తికంటెను అధికమైనసాధనములేదు- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే ఆత్మ
సంయమయోగోనామషష్ఠోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతి
పాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జున
సంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో ఆత్మసం
యమయోగప్రతిపాదకంబగు
ఆఱవ యధ్యాయము

ARSHA PRESS, VIZAGAPATAM. 1889.

సప్తమ యధ్యాయము

శ్రీభగవానువాచ

మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగం యుఞ్జన్మదాశ్రయః।
అసంశయం సమగ్రం మాం యథా జ్ఞాస్యసి తచ్ఛృణు॥

(హే) పార్థ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, మయి ఆసక్తమనాః మదాశ్రియః యోగం యుఞ్జన్=నాయందు ఆసక్తిగలమనస్సుకలవాఁడవును నేను ఆధారముగాఁగలవాఁడవునై యోగమును ఆచరింపుచున్నవాఁడవై (త్వమ్=నీవు,) మామ్ అసంశయమ్ సమగ్రమ్ యథా జ్ఞాస్యసి=నన్ను సంశయములేకుండునట్లును సంపూర్ణముగాను ఏప్రకారమున తెలిసికొనఁగలవో, తత్ శృణు=దానిని వినుము.

ఎవ్వఁడైనను ఒకపురుషార్థమును (ఫలమును) కోరువాఁడు దానికి సాధనమగు అగ్నిహోత్రాదికర్మమునైనను, తపస్సు మొదలగుదానినైనను ఆధారముగఁ జేసికొనును- ఈయోగి మిగిలినసాధనములనువదలి నన్నే ఆశ్రయముగాతలంచును- నాయందె ఆసక్తికలవాఁడగును- సమగ్రమ్ మామ్=సంపూర్ణుఁడనైన. నన్ను, అనఁగా విభూతులు బలము శక్తి ఐశ్వర్యము మొదలగువానితోఁగూడినన్ను అనుట- అని శంకరభాష్యము.

ఆసక్తమనస్సు అనఁగా నాస్వరూపము గుణములు నావ్యాపారములు నావిభూతి వీనితోవిశ్లేషముగలిగినచో తత్క్షణమె నిలువలేని స్వభావముకలవాఁడగుటచే నాయందు దృఢముగా తగులుకొనిన మనస్సుకలవాఁడు- యోగమునాచరించువాఁడనఁగా యోగమునాచరించుటకు ప్రవర్తించువాఁడు- యోగమునకువిషయమైన నన్ను ఎట్లు తెలిసికొనునో అనఁగా విజ్ఞానముచేత తెలిసికొనునో ఆజ్ఞానమును వినుము- అని రామానుజభాష్యము.

ఆసక్తమనస్సుఅనఁగా మిక్కిలి స్నేహముతోఁగూడినమనస్సుకలవాఁడు- నేనుఆశ్రయముగాఁగలవాఁడు అనఁగా భగవంతుఁడె నాచేత నన్నిటిని జేయుంపుచున్నాఁడు, వాఁడె నాకు శరణము(రక్షకుఁడు), వానియందె నేను ఉన్నాఁడను అనియున్నవాఁడు- అని మధ్వ

భాష్యము.

జ్ఞానం తేఽహం సవిజ్ఞాన మిదం వక్ష్యామ్యశేషతః।
యజ్జ్ఞాత్వా నేహ భూయోఽన్యత్ జ్ఞాతవ్య మవశిష్యతే॥

అహమ్ తే=నేను నీకొఱకు, సవిజ్ఞానమ్ ఇదం జ్ఞానమ్=విజ్ఞానముతోఁగూడిన ఈ జ్ఞానమును, అశేషతః వక్ష్యామి=నిశ్శేషముగాను చెప్పఁగలను- యత్ జ్ఞాత్వా (స్థితస్య)=దేనిని తెలిసికొని (ఉన్నవానికి), ఇహ భూయః అన్యత్ జ్ఞాతవ్యం నావశిష్యతే=ఈవిషయమున తిరిగియు మఱియొక్కటి తెలియవలసినది మిగులదో.

విజ్ఞానమనఁగా స్వానుభవము (తనయనుభవము)- తత్త్వము నెఱిఁగినవాఁడు సర్వజ్ఞుఁడె- అని శంకరభాష్యము.

విజ్ఞానమనఁగా భగవంతుఁడు మిగిలిన చేతనాచేతనములన్నిటికంటె విలక్షణుఁడు అనెడిజ్ఞానము- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ జ్ఞానమనఁగా నన్నుగుఱించినజ్ఞానము- విజ్ఞానమనఁగా విశేషజ్ఞానము- అనిమధ్వభాష్యము-

మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే।
యతతా మపి సిద్ధానాం కశ్చి న్మాం వేత్తి తత్త్వతః॥ 3॥

మనుష్యాణాం సహస్రేషు=మనుష్యుల వేలలో, కశ్చిత్ సిద్ధయె యతతి=ఒకానొకఁడు సిద్ధికొఱకు ప్రయత్నము చేయుచున్నాఁడు- యతతాం సిద్ధానామపి=ప్రయత్నము చేయుచున్న సిద్ధులలోఁగూడ, కశ్చిత్ మాం తత్త్వతః వేత్తి=ఒకానొకఁడు నన్ను తత్త్వముతో తెలిసికొనుచున్నాఁడు-

మోక్షముకొఱకు మోక్షమార్గమునఁబ్రవర్తింపుచున్నవారు సిద్ధిని పొందినవారెకదా- అనిశంకరభాష్యము.

మనుష్యులనఁగా శాస్త్రమునుఅధికరించుటకు (నేర్చికొనుటకు) తగినవారు- సిద్ధివఱకు ప్రయత్నము చేయువారి వేలలో ఒకానొకఁడె నన్ను తెలిసికొని నావలెనిసిద్ధికొఱకు ప్రయత్నము చేయుచున్నాఁడు- నన్ను తెలిసికొనువారి వేలలోనొకానొకఁడె నన్ను యథాస్థితిగా నెఱుఁగువాఁడు- ఎవ్వఁడు నెఱుఁగఁడని తాత్పర్యము- అని రామానుజభాష్యమ

ఈశ్లోకము జ్ఞానసమర్థత్వమును తెలియఁజేయును- అని మధ్వభాష్యము.

భూమి రాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధి రేవ చ।
అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్టధా॥౪॥

భూమిః ఆపః అనలః వాయుః ఖం మనః బుద్ధిః అహంకారశ్చ ఇతి అష్టధైవ=భూమియును నీళును నిప్పును గాలియును ఆకాశంబును మనస్సును బుద్ధియును అహంకారంబును, అని ఎనిమిదివిధములుగా నే, మేప్రకృతిః భిన్నా=నాప్రకృతి విభజింపఁబడినది.

భూమి మొదలగునయిదింటిచేతను స్థూలభూతములు(పంచీకృతంబడెడి)మున్ను మొదలుగునవి చెప్పఁబడవు- తన్మాత్రములు (సూక్ష్మభూతములు) చెప్పఁబడును, మనస్సనఁగా మనస్సునకుఁ గారణమైనయహంకారము- బుద్ధి శబ్దముచేత అహంకారమునకు కారణమైన మహత్తత్త్వంబును, అహంకారశబ్దముచేత అవిద్యతోఁగూడినయవ్యక్తంబును చెప్పఁబడును- ఈప్రకృతి నాయొక్క- ఈశ్వరమాయాశక్తి - అని శంకరభాష్యము.

ఈవిచిత్రమైన జగత్తుయొక్క- ప్రకృతి(మూలము)పంచభూతములును మనస్సు మొదలగు నింద్రియములును మహదహంకారములునని యెనిమిదివిధములుగలది- అదినాయది- అనిరామానుజభాష్యము.

వెనుక ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడినజ్ఞానము చెప్పనారంభింపఁబడినది- మహత్తత్త్వమునకు అహంకారముననే యంతర్భావము- అని మధ్వభాష్యము.

అపరేయ మిత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మేపరామ్।
జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్॥

ఇయమ్ అపరా (ప్రకృతిః)=ఇది(భూమి మొదలుగునది) కొద్ది (ప్రకృతి) -(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, ఇతః అన్యామ్ జీవభూతాం ప్రకృతిమ్=ఇంతకంటెను ఇతరమైన జీవస్వరూపమైన ప్రకృతిని, మే పరాం (ప్రకృతిం) విద్ధి=నాయొక్క- ఉత్కృష్టమైన(ప్రకృతినిగాను) తెలిసికొనుము- యయా ఇదంజగత్ ధార్యతే=దేనిచేత ఈజగత్తు ధరింపఁబడుచున్నదో,

కొద్దిది అనఁగా నికృష్టమైనది- అనఁగా అపరిశుద్ధమైనదియు సంసారస్వరూపమైనదియు బంధకస్వరూపమైనదియుననుట- నాయొక్క యనఁగా నాకు ఆత్మమైనదియనుట- జీవుఁడనఁగా ప్రాణములనిలిచియుండుటకునిమిత్తమైనక్షేత్రజ్ఞుఁడు- పక్షేత్రజ్ఞుఁడు లోపలఁజొచ్చియుండుటచేత ఈజగత్తు నిలిచియున్నదో- అని శంకరభాష్యము.

పర యనఁగా భోక్త (అనుభవించువాఁడు)అగుటచే ప్రధానమైనది- జగత్తనఁగా అచేతనము- అని రామానుజభాష్యము.

జీవభూతయనఁగా లక్ష్మి- అనిమధ్వభాష్యము-

ఏతద్యోనీని భూతాని సర్వాణీత్యుపధారయ।
అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా॥౬॥

సర్వాణి భూతాని ఏతద్యోనీని=అన్ని భూతములును ఇవి (రెండు ప్రకృతులును) కారణముగాఁగలవి, ఇతి ఉపధారయ=అని తలంపుము- అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః=నేను సమస్తమైన జగత్తునకు ఉత్పత్తికారణమైనవాఁడను, తథా ప్రళయః=అట్లే నాశకారణమైన వాఁడను.

క్షేత్రజ్ఞలనెడి, నాయొక్క రెండుప్రకృతులును, జగత్తునకు కారణముగాన, వానిద్వారమున సర్వజ్ఞుఁడనై ఈశ్వరుండనైన నేనే జగత్తునకు ఉత్పత్తికారణమైనవాఁడను- అని శంకరభాష్యము.

భూతములుఅనఁగా బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతములైనవి- నాప్రకృతుల వలనఁగలిగినవిగాన నవియన్నియునావియె- నేను వానికి శేషినైన వాఁడను- అని రామానుజభాష్యము.

ఉనికికిని తెలియఁబడుటకును కారణమగుటను ప్రభవము మొదలగునదియగుచున్నాను- అనిమధ్వభాష్యము.

మత్తః పరతరం నాన్యత్ కిఞ్చిదస్తి ధనఞ్జయ।
మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ॥౭॥

(హే) ధనఞ్జయ!=(ఓ)అర్జునుఁడా!, మత్తః పరతరమ్=నాకంటె గొప్పదైనది, అన్యత్ కిఞ్చిత్ నాస్తి=ఇతరమైనది ఒకానొకటియు లేదు- సూత్రే మణిగణా ఇవ=దారమునందు మణులసమూహములువలె, ఇదం సర్వమ్ మయి ప్రోతమ్=ఇది అంతయును నా

యందు గుచ్చఁబడినది.

పరమేశ్వరుఁడనైన నాకంటె నితరమైన కారణము లేదు- నేనే జగ
త్కారణము అనియర్థము- ప్రోతము అనఁగా పటమునందు బట్టపేక
వలెనే గుచ్చఁబడినది- అని శంకరభాష్యము.

నేను, అన్నిటికిని కారణమైన రెండుప్రకృతులకును కారణమగుట
చేతను, అన్నియచేతనములకును శేషియైనచేతనునికిఁగూడ శేషి
(నియామకుఁడు)యగుటచేతను, గొప్పవాఁడనైనట్లు, జ్ఞానము శ
క్తి బలము మొదలగుగుణములుకలుగుటనుఁగూడ నేనే గొప్పవాఁ
డను- జ్ఞానబలాదిగుణములుగలది మఱియేదియు గొప్పదికాదు-
ఈ చేతనాచేతనవస్తుసముదాయమంతయు కార్యావస్థలోనున్నదియు
కారణావస్థలోనున్నదియుఁగూడ నాకుశరీరమై ఆత్మనైననాయందు
దారమునందుమణులవలెఁగుచ్చబడినది- అనఁగా నన్ను ఆశ్రయించి
యున్నదనుట- అని రామానుజభాష్యము.

నేనే గొప్పవాఁడను- నాకంటెమిగిలినది ఒకటియును గొప్ప
దికాదు- అనితలంచుటజ్ఞానము- ఇఁక మీఁదిశ్లోకములచేఁ జెప్పఁబడు
నదివిజ్ఞానము- అని మధ్వభాష్యము.

రసోఽహ మప్సు కౌన్తేయ ప్రభాఽస్మి శశిసూర్యయోః।
ప్రణవ స్సర్వ వేదేషు శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు॥౮॥
పుణ్యో గన్ధః పృథివ్యాంచ తేజ శ్చాస్మి విభావసౌ।
జీవనం సర్వభూతేషు తపశ్చాస్మి తపస్విషు॥౯॥
బీజం మాం సర్వభూతానాం విద్ధి పార్థ సనాతనమ్।
బుద్ధి ర్బుద్ధిమతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహమ్॥౧౦॥
బలం బలవతాం చాహం కామరాగవివర్జితమ్।
ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి భరతర్షభ॥౧౧॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, అహమ్ అప్సు రసః(అ
స్మి)=నేను-నీళ్లయందు రసము (అగుచున్నాను)- శశిసూర్యయోః
ప్రభా(అస్మి)=చంద్రసూర్యులయందు వెలుఁగు అగుచున్నాను- స
ర్వవేదేషు ప్రణవః (అస్మి)=అన్నివేదములయందును ఓంకారము
(అగుచున్నాను)- ఖే శబ్దః (అస్మి) =ఆకాశమునందు శబ్దము(అగుచు

న్నాను)- నృషు పౌరుషమ్ (అస్మి)=మనుష్యులయందు పౌరుషము (అగుచున్నాను)- పృథివ్యాం పుణ్యః గన్ధశ్చ (అస్మి)=భూమియందు పుణ్యమైన గంధంబును (అగుచున్నాను)- విభావసౌ తేజశ్చ అస్మి= అగ్నియందు తేజస్సును అగుచున్నాను- సర్వభూతేషు జీవనమ్ (అస్మి)=అన్నిభూతములయందు బ్రదుకును (అగుచున్నాను)- తపస్విషు తపశ్చ అస్మి=తపసులయందు తపస్సును అగుచున్నాను, (హే) పార్థ!= (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, మామ్ సర్వభూతానాం సనాతనం బీజం విద్ధి=నన్ను అన్నిభూతములకును నిత్యమైన విత్తనమునుగాను ఎఱుంగుము- బుద్ధిమతామ్ బుద్ధిః అస్మి=బుద్ధిమంతుల బుద్ధిని అగుచున్నాను- అహమ్ తేజస్వినామ్ తేజః (అస్మి)=నేను తేజస్సుకలవారియొక్క తేజస్సును (అగుచున్నాను)- అహం బలవతాం కామరాగవివర్జితం బలంచ (అస్మి)=నేను బలవంతులయొక్క కామంబునురాగంబునులేని బలంబును (అగుచున్నాను)- (హే) భరతర్షభ!=(ఓ) భరతశ్రేష్ఠుఁడా!, భూతేషు ధర్మావిరుద్ధః కామః అస్మి=భూతములయందు ధర్మమునకువిరుద్ధముగాని కామమును అగుచున్నాను.

నీటియొక్క సారము రసము- అరసమైననాయందు నీళ్లుప్రోతములై యున్నవి- అంతటనిల్లె- నేనునీటియందు రసమెట్లయితినో అట్లె చంద్రసూర్యులయందు వెలుగునగుచున్నాను- పౌరుషమనఁగా మగతనము- పుణ్యగంధమనఁగా మంచివాసన- ఇట్లు రసాదులయందుఁగూడ పుణ్యమైనగసము అనియిట్లు అన్వయించికొనునది- గంధాదులకు పుణ్యత్వము స్వభావసిద్ధము- అపుణ్యత్వము అవిద్యాధర్మాదులంబట్టి వచ్చినదై సంసారులకు భూతవిశేషములతో సంబంధముకలుగుటకు కారణమగును- అగ్నియందు తేజస్సనఁగా దీప్తి (జ్వాల)- బీజమనఁగా మొలచుటకు కారణమైనది- బుద్ధియనఁగా అంతఃకరణముయొక్క వివేకశక్తి- తేజస్సనఁగా ప్రాగల్భ్యము (నేర్పు)- బలమనఁగా సామర్థ్యము దీనినే ఓజస్సనియెదరు- కామమనఁగా [ ]పని విషయములయందలియాశ- రాగమనఁగా లభించినవిషయములయందలి మనురాగము (ప్రీతి)- ఈరెండును [ ]బలమనఁగా దేహాదిధార

...ము మహాస్త్రముకో అట్టిదైన సత్త్వము(సత్తువ)- తృష్ణారాగములు లేకుం డైన సంసారులబలము నేను కానని- ధర్మమనఁగా శాస్త్రములో విధింపఁబడినది- భూతములనఁగా ప్రాణులు- కామమనఁగా దేహ ధారణమునకు మాత్రము ప్రయోజనముగాఁగల ఆశనపానాదివిషయమైనకో రిక- అని శంకరభాష్యము.

అంతయును పరమపురుషునికి శరీరమగుటను అన్నిశబ్దముల చేతను ను ఆతఁడే చెప్పఁబడునని తెలియఁజేయఁబడుచున్నది- ఈ విలక్షణ ములైన పదార్థములన్నియు నావలననే పుట్టినవి- నాకు శేషము లు (నియామ్యములు) అయినవి- నాకు శరీరమగుటచే నాయందే యున్న వి- కాఁబట్టి అవిప్రకారము గాఁగలవాఁడనై నేనే యున్నాఁడను- అని రామానుజభాష్యము.

నీళ్లు మొదలగునవియును ఆతనివలననే కలుగుచున్నవి- రసము మొదలగునవి వానివానిస్వభావములగుటయును సారములగుటయు ను పర్చుచువాఁడు (నియామకుఁడు) ఆతఁడేకాని జలాదులయొక్క- పర్యాప్తువలన రసాదులు రసాదులగుటయు వానివానిసారములగుటయు ను లేదు- కాఁబట్టి ఇట్లు రసాములకు కారణమగుటను రసము మొదల గు సారములను అనుభవించువాఁడు (భోక్త) అగుటను ఆతనికి రసాది శబ్దములు నామములు- ఈ రసాదులయందు భగవంతుని నుపాసింపవల యునని యుఁ దెలియఁజేయఁబడుచున్నది- అన్నిబలములయందును అ న్నికామములయందును భగవంతుని నుపాసింపఁగూడదు- మఱియేమన్న ను కామరాగములు లేనిబలమందును ధర్మావిరుద్ధమైన కామమునందునే- ఈశ్వరుఁడు పుణ్యగంధమునకే భోక్త- పుణ్యగంధమునందే ఆతని నుపాసించునది- జీవుఁడును ఈశ్వరుఁడునుఁగూడ శారీరులని చెప్పఁ బడుదురు- అని మధ్వభాష్యము.

యే చైవ సాత్త్వికా భావా రాజసాస్తామసాశ్చ యే।
మత్త ఏవేతి తాన్విద్ధి నత్వహం తేషు తే మయి॥౧౨॥

సాత్త్వికా ఏవ భావాః యే= సాత్త్వికములైన భావములు ఏవి (కలవో), రాజసాః యే= రాజసములైనవి ఏవి (కలవో), తామ సాశ్చ యే= తామసములైనవియును ఏవి(కలవో), తాన్ మత్త ఏవ

ఇతి విద్ధి=వానిని నావలనఁ(గలిగినవియె) అని తెలిసికొనుము- అహంతు తేషు న(అస్మి)=నేను వానియందు లేను- తే మయి (సన్తి)=అవి నాయందు ఉన్నవి.

సాత్త్వికములనఁగా సత్త్వగుణమువలననయినవి- రాజసములనఁగా రజోగుణమువలననయినవి- తామసములనఁగా తమోగుణమువలననయిన వి- ఇవియన్నియు నావలనఁగలిగినవైనను నేను, సంసారులవలె, వానికి అధీనమైనవాఁడను కాను- అవినాకుఅధీనములె- అని శంకర భాష్యము.

దేహముగాను ఇంద్రియములుగాను భోగ్యములు (అనుభవింపబడునవి)గాను వానికికారణములుగానుండెడి సాత్త్విక రాజస తామసములయిన భావములన్నియు నావలనఁబుట్టినవనియు నాకు శరీరములగుటచేత నాయందెయున్నవనియును తెలిసికొనుము- నేనుఎప్పుడును వానికిఅధీనమైన ఉనికిగలవాఁడను కాను.

శరీరము జీవునకధీనమైన స్థితికలదైనను జీవునియొక్క స్థితి యందు శరీరపు ఉపకారము (సహాయము) కూడఁ కలదు. నాకు వానివలన అట్టి యుపకారము లేదు- వట్టిలీలయెనాకు ప్రయోజనము- అని రామానుజభాష్యము.

నేను వానియందు లేననుటచే అవియాధారములు కాకపోవుట చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము

త్రిభిర్గుణమయైర్భావై రేభిస్సర్వమిదం జగత్ ।
మోహితం నాభిజానాతి మామేభ్యః పరమవ్యయమ్ ॥ ౧౩ ॥

సర్వమ్ ఇదమ్ జగత్=సమస్తమైన ఈ జగత్తు, గుణమయైః త్రిభిః భావైః మోహితమ్=సత్త్వరజస్తమోగుణమయములైన మూడుభావములచేత మోహమును జెందింపఁబడినదై, ఏభ్యః పరమ్ అవ్యయం మామ్ నాభిజానాతి=వీనికంటె గొప్పవాఁడనును నాశములేనివాఁడనునగు నన్ను ఎఱుంగకున్నది.

భావములనఁగా రాగము ద్వేషము మోహము మొదలగునవి. మోహమనఁగా అవివేకము. వీనికంటెననఁగా ఈగుణములకంటె, పరుఁడనఁగా అతిరిక్తుఁడును, విలక్షణుఁడును- అవ్యయమ్ అ

నటచే భావవికారములౌను లేనివాఁడనుట- అని శంకరభాష్యము. (అ॥ ౨౦ శ్లో॥ ౭౦౭॥)

ఈ సాత్త్విక రాజస తామస గుణమయములగు భావములకంటె గొప్పవాఁడనును అవ్యయుఁడనను అనఁగా ఎల్లప్పుడునొక్కవిధము గానుండువాఁడనునగు నన్ను క్షణమునను నెఱింగిపోయెడివిని, పూర్వకర్మానుసారముగా దేహములుగాను ఇంద్రియములుగాను భోగ్యములుగానుండెడి గుణమయపదార్థములచేత మోహితమై దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరరూపములుగానున్న యీజగత్తు ఎఱుంగదు- అని రామానుజభాష్యము-

వి- గుణమయములనఁగా గుణాత్మకములనుట- భావములనఁగా పదార్థములు- వీనిచేత మోహితమై ఈ జగత్తంతయు, గుణమయములగు శరీరాదికములను జూచి ఈశ్వరశరీరంబునట్టిదియె యనుకొనుటచే మాయామోహితమైనదియని యర్థము- అని మధ్వభాష్యము.

> దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా।
> మామేవ యే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం తరన్తి తే॥

దైవీ గుణమయీ మమ ఏషా మాయా=దేవసంబంధియు గుణమయమైనదియునగు నాయొక్క ఈ మాయ, దురత్యయా=అతిక్రమింపశక్యముకానిది- యే మామేవ ప్రపద్యన్తే=ఎవ్వరు నన్నే ఆశ్రయించుచున్నారో, తే ఏతాం మాయాం తరన్తి=వారు ఈ మాయను దాఁటుచున్నారు-

దైవియనఁగా ఈశ్వరుఁడనను విష్ణువనఁగు నాకు స్వభావమైనది- ఎవ్వరు అన్నిధర్మములను విడిచి, మాయకలవాఁడనును వారికిఆత్మనునైన నన్నే సర్వవిధములను ఆశ్రయించుచున్నారో, వారుఅన్నిభూతములచిత్తములను మోహింపఁజేసెడి ఈమాయను అతిక్రమించుచున్నారు- అని శంకరభాష్యము.

దైవియనఁగా క్రీడించుటకు ప్రవర్తించిననాచేత నిర్మింపఁబడినది- గుణమయియనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణమయమైనది- విచిత్రకార్యములను జేయునదియగుటచే మాయయని [illegible]

మాయ యనునదిప్రకృతి- ఇదిభగవత్స్వరూపము తెలియకుండ నడ్డపడు
ను- కాఁబట్టి మాయామోహితమైనజగత్తు భగవంతుని యానంద
స్వరూపమును తెలిసికొనకున్నది- నన్నే ఎవ్వరు శరణముగాఁ
బొందుచున్నారో, వారు యీమాయను విడిచి నన్ను ఉపాసించుచు
న్నారు- అని రామానుజభాష్యము. [ఈ శరణాగతియె ప్రపత్తి యనఁ
బడును- దీనివిస్తరము చరమశ్లోకమున(౧౮అ॥౬౬శ్లో)జూడనగును]

ఇది మోహిక(మోహింపఁజేసెడిది)యగుమాయ- అనియును సృ
ష్ట్యాదిక్రియ మొదలుగునవికల దేవునిదిగాన శక్తి వలనదాటశక్యము కా
నిది- మిగిలినవానినంతయు విడిచి నన్నే ఎవ్వరు ఆశ్రయించుచున్నా
రో, గురువు మొదలగువారికిచేయు వందనములఁగూడ నాయందే స
మర్పించుచున్నారో, భగవంతుఁడెవారియందున్నవాఁడై గురువు మొ
దలగువారుఅగుచున్నాఁడు అని తెలిసికొనుచున్నారో, వారిచే, దాఁటఁ
దగినది- అని మధ్వభాష్యము.

న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యన్తే నరాధమాః।
మాయయాఽపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావ మాశ్రితా

దుష్కృతినః మూఢాః=పాపములఁజేయువారును అజ్ఞానులును
మాయయా అపహృతజ్ఞానాః=మాయచేత నపహరింపఁబడినజ్ఞాన
ముకలవారును, ఆసురం భావమ్ ఆశ్రితాః=అసురసంబంధియగు
స్వభావమును ఆశ్రయించినవారునగు, నరాధమాః=మనుష్యాధ
ములు, మాం నప్రపద్యన్తే=నన్ను ఆశ్రయింపరు

ఆసురభావమనఁగా హింసించుట అసత్యము పలుకుట మొదలగు
నది- అని శంకరభాష్యము.

నన్నుఆశ్రయింపని దుష్కృతులు నాలుగువిధములవారు-౧. మూఢు
లు అనఁగా విపరీతజ్ఞానముకలవారు - తమయాత్మయును మిగిలినవ
న్నియును గూడతమకే శేషములనుకొనువారు-౨నరాధములు - అనఁ
గా నాస్వరూపము తెలిసినను నాయందలిఆభిముఖ్యము నకుతగనివారు-3
మాయ చేనపహరింపఁబడినజ్ఞానముకలవారు-అనఁగా నాజ్ఞానముకలి
గియు దానిని చెడుయుక్తులచేతపోఁగొట్టుకొనినవారు-౪ ఆసురభావము
ను ఆశ్రయించినవారు - అనఁగా నన్ను లెస్సగాఁదెలిసికొని నాయందు

ద్వేషమును వహించువారు- వీరిలోఁ డుత్తరోత్తరులు పాపిష్ఠులు- అని రామానుజభాష్యము.

దుష్కృతులగుటను మూఢులైనవారు- కావుననె నరాధములు- అపహరింపఁబడిన అనఁగా తిరస్కరింపఁబడిన జ్ఞానముకలవారగుట కూడ మూఢులగుటకు హేతువు- కావుననె అసురభావమును పొందినవారు- అసురభావను ప్రవృత్తించనివృత్తించ (౧౬అ॥ ౭శ్లో)అను శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడఁగలదు- అసురులనఁగా (అసు)ప్రాణములయందు (ర=రత)ఆసక్తికలవారు- అనిమధ్వభాష్యము.

చతుర్విధా భజన్తే మాం జనా స్సుకృతినోఽర్జున।
ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీచ భరతర్షభ॥౧౬॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, ఆర్తః జిజ్ఞాసుః అర్థార్థీ జ్ఞానీచ(ఇతి)=ఆర్తుఁడును జిజ్ఞాసువును అర్థార్థియును జ్ఞానియును(అనెడి), చతుర్విధాః సుకృతినః జనాః=నాలుగువిధములవారగు పుణ్యవంతులునగు జనులు, మాం భజన్తే=నన్ను భజించుచున్నారు.

ఆర్తుఁడనఁగా దొంగలు, పెద్దపులులు, రోగములు, మొదలగువానిచేఁదిరస్కరింపఁబడినవాఁడు- జిజ్ఞాసువనఁగా భగవంతునితత్త్వమును తెలియఁగోరువాఁడు- అర్థార్థియనఁగా ధనముఁగోరువాఁడు- జ్ఞానియనఁగావిష్ణువుయొక్కతత్త్వము నెఱింగినవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

పుణ్యకర్మములకలవారు నన్నుశరణముగాఁబొందినన్ను భజింతురు- వారుపుణ్యతారతమ్యముచే నాల్గువిధములవారు- అందు ఉత్తరోత్తరులుఅధికులు- అందుఆర్తుఁడనఁగా ఐశ్వర్యముపోయి స్థితిలేనివాఁడై తిరిగియునైశ్వర్యమునుకోరువాఁడు- అర్థార్థియనఁగా ఐశ్వర్యమునుపొందకుండుటచే నైశ్వర్యమునుకోరువాఁడు- జిజ్ఞాసువుఅనఁగా ప్రకృతిసంబంధములేని యాత్మస్వరూపమును(కైవల్యమును)పొందఁగోరువాఁడు- జ్ఞానియనఁగా ఆత్మస్వరూపము భగవంతునికి శేషభూతమని యెఱిఁగినవాఁడై భగవంతునిపొందఁగోరువాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే।
ప్రియోహి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం సచ మమప్రియః॥

తేషాం=వారలలో, నిత్యయుక్తః ఏకభక్తిః జ్ఞానీ విశిష్యతే=ఎల్లప్పుడుయోగముకలవాఁడును ఒక్కనియందె భక్తికలవాఁడునగు జ్ఞాని విశేషింపుచున్నాఁడు- అహం జ్ఞానినః అత్యర్థం ప్రియః హి=నేను జ్ఞానికి మిక్కిలి ఇష్టుఁడనుగదా- సచ మమ ప్రియః=వాఁడును నాకు ఇష్టుఁడు.

వాసుదేవుఁడనైన నేను జ్ఞానికి ఆత్మనుగాన ప్రియుఁడను- జ్ఞానియును నాకు ఆత్మగాన ప్రియుఁడు- ఆత్మప్రియుఁడగుటలోకమునఁ బ్రసిద్ధమేకదా- అని శంకరభాష్యము.

నేనొక్కఁడనె ప్రాప్యుఁడు(పొందఁదగినవాఁడు) గాఁగలవానికి నాతోడ యోగము (సంబంధము) నిత్యము- మిగిలినవారికి వారివారి కోరికెలు లభించువఱకునే నాతో సంబంధము- జ్ఞానికి నా యొక్కనియందె భక్తి- మిగిలినవారికి తమచేఁ గోరఁబడినదానియందును దానికి సాధనముగుటచే నాయందును భక్తి- అత్యర్థమనఁగా చెప్పనలవిగానంతయని యర్థము- అని రామానుజభాష్యము.

ఉదారాః సర్వఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్।
ఆస్థిత స్సహి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిమ్।

ఏతే సర్వే ఉదారాఏవ=వీరు అందఱును ఉదారులే- జ్ఞానీతు ఆత్మైవ=జ్ఞానియో ఆత్మయె, (ఇతి) మే మతమ్=(అని) నా మతము- యుక్తాత్మా సః=యోగముగలయాత్మకలవాఁడైన అతఁడు, మామేవ అనుత్తమాం గతిమ్ ఆస్థితోహి=నన్నె ఇంతకంటె నుత్తమములేని గతినిగాను పొందినవాఁడుగదా.

ఉదారులనఁగా ఉత్కృష్టులు- అందఱునుఅనఁగా ముగ్గురును నాకుప్రియులె- వాసుదేవుఁడనైననాకు నాభక్తుఁడైనవాఁడు అనిష్టుఁడుగాఁడుగదా- జ్ఞానియో మిక్కిలియిష్టుఁడు- ఆత్మయెఅనఁగా వాఁడంటెవేఱుగాఁడు- యుక్తాత్మయనఁగా భగవంతుఁడైనవాసుదేవుఁడు నేనెఅని సమాధానమునుపొందిన చిత్తముకలవాఁడు- ఆస్థితుఁడనఁగా పరబ్రహ్మమైన నన్ను పొందుటకు ప్రవర్తించిన,

వాఁడు - అని శంకరభాష్యము.

ఉదారులనఁగా దాతలు- ఎవ్వారలు నావలన నొకఁడానిని గ్రహింతురో వారు నాకు సర్వస్వమును ఇచ్చినవారు- జ్ఞానినాకు ఆత్మయె అనఁగా నేను జ్ఞానికి అధీనమైన ఉనికి కలవాఁడనని గాఁదలంచెదను- ఈజ్ఞాని నన్ను విడిచి తాను ఉండలేక నన్నె ప్రాప్యముగాఁ బొందెనుగాన నేనును అతని విడిచి నిలువలేను- కాఁబట్టి అతఁడు నాకు ఆత్మగదా- అని రామానుజభాష్యము.

బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే।
వాసుదేవ స్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః॥౧౯॥

బహూనాం జన్మనామ్ అన్తే జ్ఞానవాన్ = పెక్కు జన్మముల అంతమున జ్ఞానము కలవాఁడై, సర్వం వాసుదేవః ఇతి = అంతయును వాసుదేవుఁడె అని, మాం ప్రపద్యతే = నన్ను పొందుచున్నాఁడు- సః మహాత్మా సుదుర్లభః = అ మహాత్మ మిక్కిలి దుర్లభుఁడు.

జ్ఞానమునకొఱకైన సంస్కారము సంపాదించుటకైన యనేకజన్మములసమాప్తియందు పరిపక్వజ్ఞానము పొందినవాఁడై అంతయును వాసుదేవుఁడె అని, ప్రత్యగాత్మయై వాసుదేవుఁడనైన నన్ను తెలిసికొనుచున్నాఁడు- వాఁడె మహాత్మ- వానితో సముఁడైనను అధికుఁడైనను లేఁడు- అని శంకరభాష్యము.

లెక్కలేని పుణ్యజన్మములు గడచినపైని, నేను వాసుదేవునికి శేషభూతుఁడను, నాస్వరూపంబును నాయునికియు నాప్రవృత్తియు వానియధీనంబులు, వాఁడు లెక్కలేని కల్యాణగుణములచే నుత్కృష్టుఁడు, అనుజ్ఞానము కలవాఁడై వాసుదేవుఁడె నాకు అంతయును అనఁగా ప్రాప్యంబును ప్రాపకంబును, ఇదిగాక నేను కోరవలసినదంతయును వాసుదేవుఁడె, అని నన్ను ఉపాసించుచున్నాఁడు (భజించుచున్నాఁడు)- వాఁడు మహాత్ముఁ డనఁగా గొప్పమనస్సుగలవాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అనేకజన్మములతుదిని జ్ఞానవంతుండగును- అని మధ్వభాష్యము.

కామైస్తైస్తైర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యన్తేఽన్యదేవతాః।
తం తం నియమమాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతాః స్వయా॥

స్వయా ప్రకృత్యా నియతాః=తనదైన ప్రకృతిచేత నియమింపఁబడినవారును, తైస్తైః కామైః హృతజ్ఞానాః=ఆయా కోరికలచేత అపహరింపఁబడినజ్ఞానముకలవారునై, తంతం నియమమ్ ఆస్థాయ= ఆయా నియమమును అవలంబించి, అన్యదేవతాః ప్రపద్యన్తే=ఇతరదేవతలను ఆశ్రయింపుచున్నారు. (నియమములనఁగా ఏయేదేవత ప్రీతికలుగుటకు ఏయేనియమములు ఆవశ్యకములో యవి-)

కామములనఁగా సంతానము పశువులు స్వర్గము మొదలగువాని కోరికెలు- ఆత్మయైన వాసుదేవునికంటెనితరమైన దేవతలను- ప్రకృతి యనఁగా స్వభావము, అనఁగా జన్మాంతరమున సంపాదింపఁబడిన సంస్కారవిశేషము- అనిశంకరభాష్యము.

ప్రకృతియనఁగా పాపవాసన- అదిగుణమయభావముల (౭అ. ౧౩శ్లో.)యందలిది- దానితో నియతులనఁగా నిత్యముగాఁగూడియున్నవారు- జ్ఞానమనఁగా నా (భగవంతుని)స్వరూపమును తెలిసికొనుట- ఇతరదేవతలననఁగా వట్టియింద్రాదిదేవతలను- ప్రపద్యన్తే ఆదేవతలనాశ్రయించి పూజింపుచున్నారు- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృతియనఁగా స్వభావము- అనిమధ్వభాష్యము.

యోయో యాంయాం తనుంభక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి
తస్యతస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్ ॥

యోయః యాంయామ్ తనుం భక్తః(సన్) శ్రద్ధయా అర్చితుమ్ ఇచ్ఛతి=ఎవ్వఁడెవ్వఁడు ఏయే శరీరమును భక్తికలవాఁడగుచు శ్రద్ధతో పూజింపఁగోరుచున్నాఁడో, అహమ్=నేను, తస్యతస్య తాం శ్రద్ధామేవ=వానివానియొక్క ఆ శ్రద్ధనే, అచలాం విదధామి=నిశ్చలమైనదానిఁగా చేయుచున్నాను.

తనుమ్=దేవతాశరీరమును- అచలామ్=స్థిరమైనదానినిగా- అని శంకరభాష్యము.

తనుమ్=నాకుశరీరమైనదేవతను- నాశరీరమనియెఱుఁగకపోయినను పూజింపఁగోరుచున్నాఁడో- అచలామ్=నిర్విఘ్నమైనదానిగా- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మాదిస్వరూపమైనశరీరమును- అని మధ్వభాష్యము.

స తయా శ్రద్ధయా యుక్త స్తస్యారాధనమీహతే।
లభతేచ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్॥

ప॥ తయా శ్రద్ధయా యుక్తః=వాఁడు ఆ శ్రద్ధతో కూడినవాఁడై, తస్య ఆరాధనమ్ ఈహతే=దానియొక్క ఆరాధనము చేయుచున్నాఁడు- తతః=దానివలననె, మయైవ విహితాన్ హితాన్ కామాంశ్చ లభతే=నాచేతనే కలుగఁజేయఁబడినవియును హితములైనవియునగు కామములనును పొందుచున్నాఁడు.

తస్యాః=ఆ దేవతావిగ్రహముయొక్క - (తస్యాః-రాధనమ్ అనిప దచ్ఛేదము- రాధనమనఁగా ఆరాధనము- అనిమధుసూదనటీక) దానివలననఁగాఆదేవతావిగ్రహమువలననుట- హి, తాన్ అని రెండుపద ములు- తాన్ కామాన్ లభతేహి=ఆ కోరికెలను పొందుచున్నాఁడుగదా- హితాన్ అనిపదచ్ఛేదముచేసినయెడను హితముల(మేలుకలుగఁ జేయువాని)వలెఁదోఁచెడి అని యర్థము- అని శంకరభాష్యము.

హితాన్=తనచేఁ గోరఁబడిన- అని రామానుజభాష్యము.

అన్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవ త్యల్పమేధసామ్।
దేవాన్ దేవయజో యాన్తి మద్భక్తా యాన్తి మామపి॥

అల్పమేధసాం తేషామ్ తత్ ఫలంతు=స్వల్పబుద్ధిగల వారలయొక్క ఆ ఫలము, అన్తవత్ భవతి=నశించునది అగుచున్నది- దేవయజః దేవాన్ యాన్తి=దేవతలఁగూర్చియాగములఁజేయువారు దేవతలను పొందుచున్నారు- మద్భక్తాః అపి మామ్ యాన్తి=నాభక్తులును నన్ను పొందుచున్నారు.

కోరికకల నాభక్తులు మొదటను నాయనుగ్రహమువలన కావలసినకోరికెలనుపొందుదురు, అటపైని నన్నుగూర్చిన యుపాసన ముదురుటవలననన్నుఁగూడఁజెందుదురు, అనిఅపిశబ్దము తెలియఁజేయుచున్నది- అనిమధుసూదనటీక.

ఇంద్రాదులుకొంతకాలమెయుండువారును పరిమితమైనభోగముకలవారునగుటచే, వారలఁగూర్చి యాగముచేసినవారు వారలతోఁగూడ భోగముల ననుభవించి వారలతోఁగూడ నెజారుదురు- నాభక్తులైనవారు ఆకర్మములు నాకుఆరాధనరూపములనియెఱింగి స్వల్పఫలములను

విడిచి నా ప్రీతికొఱకే కర్మములనాచరింపుచున్నవారై నన్ను జెం దుచున్నారు- మతిమంతులరు- అని రామానుజభాష్యము

అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం మన్యన్తే మా మబుద్ధయః।
పరం భావ మజానన్తో మమావ్యయ మనుత్తమమ్॥ ౨౪॥

అబుద్ధయః=అజ్ఞానులు, మమ అవ్యయమ్ అనుత్తమమ్ పరం భా వమ్ అజానన్తః=నా యొక్క వికారము లేనిదియును ఇంతకం టెనుత్తమమైనది లేనిదియు నగు ఉత్కృష్టమైన స్వభావమును ఎ ఱుఁగకున్నవారై, మామ్ అవ్యక్తమ్ వ్యక్తిమ్ ఆపన్నమ్ మన్య న్తే=నన్ను స్ఫుటపడనివాఁడనైయుండి స్ఫుటపడుటను పొందినవా నిగా తలంపుచున్నారు.

ఎల్లప్పుడును ప్రసిద్ధుఁడనై ఈశ్వరుఁడనైన నన్ను- పరమ్ భా వమ్=పరమాత్మస్వరూపమును- అని శంకరభాష్యము (అవ్యక్తుఁడ నైయుండి అనఁగా ఈ దేహమునుధరించుటకు ముందు కార్యములు చేయుటకుతగనిస్థితిలోనుండి, ఇప్పుడు వసుదేవునియింటను భౌతిక దేహమును ధరించుటచే వ్యక్తిని అనఁగా కార్యములుచేయఁదగి నస్థితిని పొందినవానిగా- అని మధుసూదనటీకలో వివరింపఁబడినది)

సర్వేశ్వరుఁడనైన నేను నాస్వభావములను వదలకయె వసు దేవునియింట నవతరించితినని యెఱుఁగక ప్రాకృతులైన రాజపు త్రులవలె పుట్టకముందు అభివ్యక్తిలేకయుండి కర్మవశమువలన జన్మమునుపొంది వ్యక్తినిపొందినవానిగా, బుద్ధిలేనివారు, తలంపు చున్నారు- ఇందువలననె నన్నుఆశ్రయింపరు- నన్నుకర్మములచే నా రాధింపరు- అని రామానుజభాష్యము.

అవ్యక్తుఁడను అనఁగా కార్యము దేహము మొదలగునవి లేని వాఁడనగు నన్ను కార్యదేహములనుపొందినవానిగా అజ్ఞులు త లంపుచున్నారు- ఆనందదేహముకలవానిని గౌణదేహముకలవానినిగాఁ దలంపుచున్నారు-భావమును అనఁగా యాథార్థ్యమును- అని మధ్వ భాష్యము

నాహం ప్రకాశః సర్వస్య యోగమాయా సమావృతః।
మూఢోఽయం నాభిజానాతి లోకో మా మజ మవ్యయమ్

యోగమాయాసమావృతః అహమ్ = యోగమాయ చేనావరింపఁబడిన నేను, సర్వస్య (లోకస్య) ప్రకాశః న = సమస్తమైన (జనులకును) ప్రసిద్ధుఁడను కాను- మూఢః అయం లోకః = మోహమును జెందిన ఈ లోకము, మామ్ అజమ్ అవ్యయమ్ నాభిజానాతి = నన్ను పుట్టుకలేనివాని గానను నాశములేనివాని గానును ఎఱుఁగకున్నది.

నాభక్తులైన కొందఱికి నేను తెలియఁబడుదును అనియభిప్రాయము- యోగమనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణములకూడిక- అదియె మాయ- అని శంకరభాష్యము. (యోగమనఁగా భగవత్సంకల్పము- దానికి అధీనమైనమాయ యోగమాయ-అనిమధుసూదనటీక)

క్షేత్రజ్ఞులకు (జీవులకు) కలిగెడినమనుష్యత్వము మొదలగు ఆకారముల యోగమనెడిమాయచేత- సర్వేశ్వరుఁడనైనను అందఱును ఆశ్రయింపుటకుగాను మనుష్యాకారమును పొందినవానిగా నెఱుఁగరు- అని రామానుజభాష్యము.

అట్లు తెలిసికొనకపోవుటయును నాయిచ్ఛచేతనె- యోగముచేతనను అనఁగా సామర్థ్యాతిశయముచేతనను, మాయచేతనను- అని మధ్వభాష్యము.

వేదాహం సమతీతాని వర్తమానానిచార్జున।
భవిష్యాణిచ భూతాని మాంతు వేద న కశ్చన॥౨౬॥

హే (అర్జున! = (ఓ) అర్జునుఁడా!, సమతీతాని వర్తమానాని భవిష్యాణిచ భూతాని = గతించినవియు ఉన్నవియు కాఁగలవియునగు భూతములను, అహమ్ వేద = నేను ఎఱుఁగుదును- మాంతు = నన్నో, కశ్చన న వేద = ఒకఁడును ఎఱుఁగఁడు.

నాభక్తుఁడుతప్ప మిగిలినవాఁడెవ్వఁడును నన్నెఱుఁగఁడు- నా తత్త్వము తెలియకపోవుటనె నన్ను భజింపఁడు- అని శంకరభాష్యము

అందఱు నాశ్రయించుటకై నేనవతరించితినని యెవ్వఁడు నెఱుఁగడు- అని రామానుజభాష్యము.

మాయ నన్ను బంధింపఁజాలదు- ఎంతసమర్థుఁడైనను తనసామర్థ్యము చేత నన్నెఱుఁగలేఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వంద్వమోహేన భారత।
సర్వభూతాని సంమోహం సర్గే యాన్తి పరంతప॥ ౨౭॥

(హే)పరంతప!=(ఓ)శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా!, (హే)భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, సర్గే=జన్మకాలమందు, ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వంద్వమోహేన=కోరికద్వేషముఅనువీనివలనఁబుట్టిన ద్వంద్వమోహముచేత, సర్వభూతాని సంమోహం యాన్తి=అన్నిభూతములును మోహమును చెందుచున్నవి.

ద్వంద్వమునిమిత్తముగాఁగలమోహము ద్వంద్వమోహము- ద్వంద్వమనఁగా ఇచ్ఛాద్వేషములు- సుఖమునందును సుఖమునకు హేతువయినదానియందును ఇచ్ఛ(కోరిక)యును, దుఃఖమునందును దుఃఖమునకు హేతువయినదానియందును ద్వేషంబునుకలిగి, ఇట్లు ఇచ్ఛాద్వేషములు-నిలువఁబారినతోడనే, అవి, అన్నిభూతములయొక్కయు తెలివిని తమయధీనముచేసికొని పరమార్థజ్ఞానము(ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము)పుట్టుటకు ప్రతిబంధకమైన మోహమును(అజ్ఞానమును)కలుగఁజేయును- ఇచ్ఛాద్వేషములకు పరవశమైన చిత్తముఁగలవానికి వెలుపలఁగూడ యథార్థజ్ఞానము పుట్టదుగదా- ఇట్లుండఁగా అనేకప్రతిబంధకములుగల ప్రత్యగాత్మజ్ఞానము పుట్టదనికూడ చెప్పవలయునా- అనిశంకరభాష్యము.

ద్వంద్వమను పేరుగలమోహము ద్వంద్వమోహము- అందఱకునుజన్మకాలమందె పూర్వపూర్వజన్మవాసనానుసారముగా సుఖదుఃఖాదులయందు ఇచ్ఛాద్వేషములు కలుగుటచే ద్వంద్వమోహముకలుగుచున్నది- కావున నెవ్వఁడును నాతోకలియుటయె సుఖముగానును నాతోనెడబాయుటయెదుఃఖముగానును తలంచుటయెస్వభావముగాఁగలవాఁడుకాఁడు- జ్ఞానిమాత్రము అట్టివాఁడు- పుట్టుకతోడనే యట్టిస్వభావము కలిగియుండుట సంభవింపదు- అనిరామానుజభాష్యము-

ద్వంద్వమోహమనఁగా సుఖదుఃఖాదివిషయమోహము- ఇచ్ఛాద్వేషములుపెఱిగినచో నేదియును తెలియశక్యముకాదు- ఇదియొకటికారణము- సర్గే=సృష్టికాలమునందు- శరీరము కలిగినంతనే

ఇచ్ఛాద్వేషములు కలుగుట- శరీరము లేనియప్పుడు అజ్ఞానముచే ... ంచును- అనిమధ్వభాష్యము.

యేషాం త్వన్తగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణామ్।
తే ద్వంద్వమోహనిర్ముక్తా భజన్తే మాం దృఢవ్రతాః॥

పుణ్యకర్మణాం యేషాం జనానాం పాపమ్ అన్తగతమ్=పుణ్యకర్మములుగల ఏ జనుల పాపము అంతమును పొందినదో (నశించినదో), తే తు ద్వంద్వమోహనిర్ముక్తాః దృఢవ్రతాః మామ్ భజన్తే=వారోయున్నను ద్వంద్వమోహముచేత విడువబడినవారై దృఢమైనవ్రతములు కలవారై నన్ను భజింతురు-

అంతగతమనగా క్షయించినది- సత్త్వశుద్ధికి కారణమైనపుణ్యకర్మ మెవ్వరికి గలదో వారు పుణ్యకర్ములు- అట్టివారు నన్ను ఆత్మనుగా భజింపుచున్నారు- సర్వమును పరిత్యజించి (సన్యసించి), ఇదియే పరమార్థతత్త్వము, మఱియొకవిధము కాదు, అనియిట్లు నిశ్చితమైన జ్ఞానముకలవారు దృఢవ్రతులనబడుచున్నారు- అని శంకరభాష్యము-

పాపమనగా గుణమయద్వంద్వములయందలి రాగద్వేషములకు కారణమై నాయెడను అభిముఖ్యము కలుగుటకు విరోధియైనది- అది అనేకజన్మములయందు సంపాదింపబడిన గొప్పపుణ్యములచేత నెవ్వరికి క్షయించినదో, వారు, నన్ను ప్రపత్తి చేయుటచే గుణమయమోహవినిర్ముక్తులై జరామరణముల విడుదలకొఱకును(౧) గొప్పయైశ్వర్యముకొఱకును(౨) నన్ను జెందుటకును(౩) దృఢమైన సంకల్పములుకలవారై నన్ను భజింపుచున్నారు- అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకటిశ్లోకమున జెప్పబడిన వారికంటె విపరీతులైన వారునుకలరు, అని ఈశ్లోకము తెలియజేయుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్య యతన్తి యే।
తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్నమధ్యాత్మం కర్మ చాఖిలమ్॥

జరామరణమోక్షాయ మామ్ ఆశ్రిత్య యే యతన్తి=ముదిమియు నుచావును విడుచుటకై నన్ను ఆశ్రయించి ఎవ్వరు ప్రయత్నము చేయుదురో, తే=వారు, తత్ బ్రహ్మ=ఆ బ్రహ్మమును, కృ

కృత్స్నమ్ అధ్యాత్మమ్=సమస్తమైన ఆత్మతత్త్వమునను, అఖిలం కర్మచ=సమస్తమైన కర్మమునను, విదుః=ఎఱుంగుదురు.

నన్నాశ్రయించి నాయందే ఏకాగ్రతగల చిత్తము కలవారై- అధ్యాత్మమనఁగా ప్రత్యగాత్మవిషయమైనవస్తువు- అని శంకరభాష్యము. (ప్రయత్నము చేయుటయనఁగా వేదవిహితములయిన కర్మములను నాకు సమర్పించి ఫలమును గోరక యాచరించుట- సగుణుఁడనైన నన్ను శరణముగాఁ బొందిన ఇట్టివారు, తత్పదార్థమైననిర్గుణబ్రహ్మమునను, త్వంపదార్థమైనజీవాత్మనను తెలిసికొందురు- ఈజ్ఞానమునకు సాధనమైన గురువునాశ్రయించుట, ఆతనివలనవినుట, దానినిమననము చేయుట, మొదలగు కర్మమునుగూడ తెలిసికొనుదురు- అని మధుసూదనటీక.)

జరామరణమోక్షమనఁగా ప్రకృతిసంబంధములేని యాత్మస్వరూపమును జూచుట- అని రామానుజభాష్యము

ఏకాంతభక్తికలవారు ఫలముకోరక భగవంతునాశ్రయింపఁగా క్రమముగాన జరామరణమోక్షము కోరికనట, మిగిలినకోరికలు లేమండవలయునని తెలియఁజేయునుగాని మోక్షమును కోరవలయునని విధింపదు- అని మధ్వభాష్యము.

సాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విదుః।
ప్రయాణకాలేఽపి చ మాం తే విదుర్యుక్తచేతసః॥౩౦॥

యే మామ్=ఎవ్వరు నన్ను, సాధిభూతాధిదైవం సాధియజ్ఞంచ విదుః = అధిభూతముతోడనను అధిదైవముతోడనునుగూడినవానిగానును అధియజ్ఞముతోఁగూడినవానిగానును తెలిసికొనుచున్నారో, తే=వారు, ప్రయాణకాలేఽపిచ యుక్తచేతసః మామ్ విదుః=మరణకాలమందును నియమింపఁబడినయంతఃకరణముకలవారై నన్ను ఎఱుంగుదురు.

భగవద్భక్తులు మూఁడువిధములవారు- అందొకవిధమువారు పైనటి శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిరి- ఈశ్లోకమున మఱియొకవిధమువారగు ఐశ్వర్యార్థులు చెప్పఁబడుచున్నారు- ముగ్గురధికారులకును నిత్యనైమిత్తికరూపములైన పంచమహాయజ్ఞములనాచరించుట

యోగావశ్యకముగాన సాధియజ్ఞం విదుః అనునది అందఱకును అన్వయించును- ప్రయాణకాలమున వారివారి ప్రాప్యమునకు తగినట్లు నన్నెఱుఁగుటయును మువ్వురికిని తుల్యమె- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే వి
జ్ఞానయోగో నామ సప్తమోఽధ్యాయః

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాద
కంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవా
దంబునగు భగవద్గీతలలో విజ్ఞానయోగప్రతి
పాదకమగు ఏడవయధ్యాయము.

ఎనిమిదవ యధ్యాయము

అర్జునఉవాచ.

కింతద్బ్రహ్మ కిమధ్యాత్మం కింకర్మ పురుషోత్తమ।
అధిభూతంచ కింప్రోక్త మధిదైవం కిముచ్యతే॥౧॥
అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మి న్మధుసూదన।
ప్రయాణకాలేచ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః॥౨॥

(హే)పురుషోత్తమ!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, తత్ బ్రహ్మ కిమ్=ఆ బ్రహ్మము ఏది- అధ్యాత్మమ్ కిమ్=అధ్యాత్మము ఏది- కర్మ కిమ్=కర్మము ఏది- అధిభూతంచ కిం ప్రోక్తమ్=అధిభూతంబును ఏదిగాఁ జెప్పఁబడినది- అధిదైవం కిమ్ ఉచ్యతే=అధిదైవమా ఏదిగాఁ జెప్పంబడుచున్నది- (హే)మధుసూదన!=(ఓ)కృష్ణుఁడా!, అస్మిన్ దేహే అధియజ్ఞః కః=ఈదేహమునందు అధియజ్ఞుఁడు ఎవ్వఁడు- అత్ర కథమ్ (జ్ఞేయః)=ఈవిషయమున ఎట్లు (తెలియఁబడఁదగినవాఁడు)- నియతాత్మభిః ప్రయాణకాలే కథం జ్ఞేయః అసి=నియమింపఁబడినయంతఃకరణముకలవారిచే మరణకాలమున ఎట్లు తెలియఁబడఁదగినవాఁడవు అగుచున్నావు-

కైవల్యార్థులకు తెలియఁదగిన బ్రహ్మంబును అధ్యాత్మంబును ఎయ్యవి- ఐశ్వర్యార్థులకు తెలియఁదగిన అధిభూతంబును అధిదైవంబును ఏవి- ముగ్గురికిని తెలియఁదగిన అధియజ్ఞుఁడు ఎవ్వఁడు- ఈముగ్గురిచేతనును ప్రయాణకాలమున నెట్లు తెలియఁబడఁదగినవాఁడవు- అని రామానుజభాష్యము.

మరణకాలమునఁ జేయవలసినది, గతి, మొదలగునది ఈయధ్యాయమున నుపదేశింపఁబడును- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే।
భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః॥౩॥

పరమమ్ అక్షరం బ్రహ్మ=పరమమైన అక్షరము బ్రహ్మము- స్వభావః అధ్యాత్మమ్ ఉచ్యతే=స్వభావము అధ్యాత్మముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది- భూతభావోద్భవకరః విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః

—భూతభావముయొక్కయుత్పత్తినిచేసెడి విసర్గము కర్మమనుసంజ్ఞ గలది.

పరమమైనయక్షరమనఁగా పరమాత్మ- స్వభావమనఁగా బ్రహ్మము ప్రతిశరీరంబునను ప్రత్యగాత్మయగుట- దేవతలంగూర్చి చరు పురోడాశాదులనువిడుచుటయె కర్మమనఁబడును- అది వర్షాది క్రమముచేత స్థావరజంగమాదిభూతములు పుట్టుటకు కారణమగును- (చరువనఁగా అన్నము- పురోడాశమనఁగా వరిపిండితోఁజేయఁబడునది- స్థావరములు వృక్షాదులు - జంగమములు మనుష్యపశుపక్ష్యాదులు) అని శంకరభాష్యము.

—అక్షరమనఁగా క్షేత్రజ్ఞసమష్టి (జీవసముదాయము)- పరమాక్షరమనఁగా ప్రకృతిసంపర్కములేని యాత్మస్వరూపము- స్వభావమనఁగా ప్రకృతి- అనఁగా ఆత్మకంటెవేఱైనదియు ఆత్మతోఁ గలియునదియునగు సూక్ష్మభూతములు, వానివాసన; మొదలగునది- ఇది తెలియఁదగినదిగాఁబంచాగ్నివిద్యలోఁజెప్పఁబడినది- కైవల్యమునుగోరువారిచే పరమాక్షరము ప్రాప్యము (పొందఁదగినది) గానును, స్వభావము పరిత్యాజ్యము (విడువవలసినది) గానును తెలియఁబడవలసినవి- భూతభావమనఁగా మనుష్యాదులగుట- అదికలుగుటకు కారణమై స్త్రీసంయోగముచేతఁగలిగెడి రేతోవిసర్జనము (వీర్యమునువిడుచుట) కర్మమనిచెప్పఁబడును- ఈకర్మంబును దీనితో సంబంధించినవియునుగూడ నేవగింపఁదగినవిగానును పరిహరింపఁబడఁదగినవిగానును మోక్షముంగోరువారిచేఁదెలియఁబడఁదగినవి- అని రామానుజభాష్యము.

ఇచ్చటపరమమైనయక్షరముబ్రహ్మముగాని వేదాదులుకావు-ఆత్మయందున్నదిఅధ్యాత్మము- ఆత్మాధికారంబున వేదికలదోయదియైనను- స్వభావము జీవసంబంధియగునది- స్వభావమనఁగా జీవుఁడనుఁగా వచ్చును- ఎల్లప్పుడు నొక్కవిధముగానుండువాఁడని భావము- అంతఃకరణాదులు కాకుండుటకై భావశబ్దము- అంతఃకరణాదులు వికారమునుపొందునవిగాన ఎప్పుడునొక్కవిధముగానుండవు- స్వశబ్దము ఈశ్వరుఁడుకాకుండుటకు- భూతములయొక్కయును అనఁగా జీవుల

యొక్కయును భావములయొక్కయును అనఁగా జడపదార్థము లయొక్కయును ఉద్భవమును అనఁగా ఉత్పత్తిని చేసెడిఈశ్వరుని యొక్క వ్యాపారము విసర్గము- విశేషముగాసృజించుటకదా విసర్గము- అనిమధ్వభాష్యము.

అధిభూతం క్షరో భావః పురుష శ్చాధిదైవతమ్।
అధియజ్ఞోఽహమేవాత్ర దేహే దేహభృతాం వర॥౪॥

క్షరః భావః అధిభూతమ్=క్షరమైన భావము అధిభూతము- పురుషశ్చ అధిదైవతమ్=పురుషుఁడు అధిదైవతము- (హే) దేహభృతాం వర!=(ఓ) శరీరమునుధరించినవారిలో శ్రేష్ఠుఁడా!, అత్ర దేహే అహమేవ అధియజ్ఞః=ఈ శరీరమున నేనే అధియజ్ఞుఁడను,

క్షరమైన భావముఅనఁగా నశించెడిపదార్థము- అధిభవతి= పుట్టుచున్నది- పుట్టెడివస్తువెల్లను అధిభూతము- పురుషుఁడనఁగా సూర్యునిలోనుండెడి హిరణ్యగర్భుఁడు- ఆతఁడు అన్నిప్రాణులయుకరణములకు (శరీరేంద్రియాదులకు) ఉపకారకుఁడు- ఆతఁడె అధిదైవతము- యజ్ఞము దేహముచేతఁజేయఁబడునదిగాన దేహమునందున్నట్లు చెప్పఁబడుచున్నది- అట్టి యజ్ఞములకన్నిటికిని అభిమానియైన విష్ణువనెడిదేవత అధియజ్ఞము- అని శంకరభాష్యము.

అధిభూతాధిదైవతములు ఐశ్వర్యార్థులకుఁదెలియవలసినవి- ఆకాశాదిభూతములయందుండెడి విలక్షణములైన శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములను వానియాశ్రయములును అధిభూతము- పురుషుఁడనఁగా భోక్త- ఇంద్రుఁడు ప్రజాపతి మొదలగువారి భోగ్యములకంటె విలక్షణమేన శబ్దాదులను అనుభవించెడిపురుషుఁడు అధిదైవతము- ఈ భోక్తృత్వావస్థయైశ్వర్యార్థులచే ప్రాప్యముగాఁదలఁపఁబడఁదగినది-అధియజ్ఞుఁడనఁగా యజ్ఞములచే నారాధింపఁబడెడివాఁడు- నాకుశరీరములైన ఇంద్రాదులయందు ఆత్మగానున్న నేనే(భగవంతుఁడె) యజ్ఞములచేతనారాధింపఁబడఁదగినవాఁడనని, పంచమహాయజ్ఞములు మొదలగునిత్యనైమిత్తికకర్మములను ఆచరించువేళలలో,

ముగ్గురు అధికారులచేతను తలంపఁబడవలసినది- అని రామానుజభాష్యము.

భూతములనఁగా శరీరములతోఁగూడిన జీవులు- వారిని అధికరించి యేదికలదో ఆ వినాశి(నశించెడి) పదార్థము అధిభూతము- అవ్యక్తమునకుఁగూడ మఱియొక విధముగా నగుటయనెడి వినాశము కలదు- పురుషుఁడనఁగా జీవుఁడు- ఇచ్చట సంకర్షణుఁడైనను బ్రహ్మయైనను- ఆతఁడు అందఱు దేవతలపైనిని అధిపతిగాన అధిదైవతము- దేవాధికారములోనున్నవాఁడని యైనను జెప్పవచ్చును- అన్నియజ్ఞములను అనుభవించుట మొదలగుదానిచేత నధియజ్ఞుఁడు- అందఱు ప్రాణుల శరీరమునందు నుండెడి విష్ణుస్వరూపములు అధియజ్ఞము- అని మధ్వభాష్యము.

అన్తకాలేచ మామేవ స్మరన్ ముక్త్వా కళేబరమ్।
యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః॥

యః=ఎవ్వఁడు, అన్తకాలే మామేవచ స్మరన్=మరణకాలమున నన్నే తలంపుచు, కళేబరం ముక్త్వా ప్రయాతి=శరీరమును విడిచి పోవుచున్నాఁడో, సః మద్భావం యాతి=వాఁడు మద్భావమును పొందుచున్నాఁడు- అత్ర సంశయః నాస్తి=ఇందు సంశయము లేదు.

పరమేశ్వరుఁడనగు విష్ణువునగు నన్ను- మద్భావము అనఁగా వైష్ణవతత్త్వమును- అని శంకరభాష్యము.

ఇది ముగ్గురు అధికారులకును ఆవశ్యకము- మద్భావము అనఁగా నాయొక్క స్వభావమును- మరణకాలమున నన్నెట్లు తలంచునో యట్టి యాకారము కలవాఁడగును- ఆదిభరతుఁడు మరణకాలమున తలంపఁబడిన మృగముతో సమానమైనయాకారముకలవాఁడై పుట్టెను గదా- అని రామానుజభాష్యము.

మద్భావమును అనఁగా నాయందు ఉనికిని- అది దుఃఖము లేనిదియును నిరతిశయానందము స్వరూపముగాఁగలదియును- అని మధ్వభాష్యము.

యంయం వాఽపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కళేబరమ్।
తంతమేవైతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావితః॥ ౬॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, అన్తే=మరణకాలమందు; యంయంవాపి భావం స్మరన్ కళేబరం త్యజతి=ఏయే పదార్థమును తలంపుచు శరీరమును విడుచుచున్నాఁడో, సదా తద్భావభావితః=ఎల్లప్పుడును దానిభావముచేతభావితుఁడై, తంతమేవ ఏతి=దానిదానినె పొందుచున్నాఁడు.

భావమనఁగా దేవతావిశేషము(ఒకఁడేవత)- తద్భావభావితుఁడనఁగా, ఆదేవతయందలిభావము తలంపఁబడుటచేత అభ్యసింపఁబడినదిగాఁగలవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

అంతకాలమునందలితలంపు, తలంచువానిని, తలంపఁబడినదానితో సజాతీయమైన యాకారముగలవానిగాఁజేయును- సదాతద్భావభావితః అనునది, అంతకాలపుతలంపు,అంతకు పూర్వము బ్రదికియున్నప్పుడు భావింపఁబడినదానియందె కలుగునని తెలియఁజేయును- అనిరామానుజభాష్యము.

సదాతద్భావభావితః అనుదానిచేతను అంతకాలస్మరణమునకు ఉపాయము చెప్పఁబడినది- భావమనఁగా లోపలనుండెడిమనస్సు- భావితమనఁగా మిక్కిలివాసనకలది- అనిమధ్వభాష్యము.

తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు మా మనుస్మర యుధ్యచ।
మయ్యర్పితమనోబుద్ధి ర్మామే వైష్య స్యసంశయః॥ ౭॥

తస్మాత్=ఆహేతువువలన, సర్వేషు కాలేషు మామ్ అనుస్మర=అన్నికాలములయందును నన్ను తలంపుము- యుధ్యచ=యుద్ధమునుంగూడచేయుము- మఱి అర్పితమనోబుద్ధిః=నాయందు అర్పింపఁబడినమనస్సునుబుద్ధియునుగలవాఁడవై, మామేవ ఏష్యసి=నన్నె పొందఁగలవు- అసంశయః=సంశయములేదు.

తస్మాత్ అనుదానికి అంత్యమైన భావన (తలంపు)దేహాంతరమును పొందుటకు కారణమగుటను అని యర్థము- యుద్ధమును చేయుమనుటకు తనధర్మము నాచరింపవలసినదియనియర్థము- అనిశంకరభాష్యము.

తస్మాత్ అనుదానికి పూర్వకాలమున నభ్యసింపఁబడిన దానియందె అంతిమప్రత్యయము కలుగుటవలననని యర్థము- మరణ

...కాలమున నన్ను స్మరింపుము. నాస్మృతిని కలుగఁజేసెడి యుద్ధాదికమైన నిత్యనైమిత్తికవర్ణాశ్రమధర్మముల నాచరింపుము. దీనిచేత నీబుద్ధియును మనస్సును నాయందర్పింపఁబడినవి అయినవాఁడవై అంతకాలమున నన్నే తలంపుచు నన్నుఁ బొందెదవు. అని రామానుజభాష్యము.

అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా।
పరమం పురుషం దివ్యం యాతి పార్థానుచిన్తయన్॥౮॥

(హే) పార్థ! = (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, అభ్యాసయోగయుక్తేన నాన్యగామినా చేతసా = అభ్యాసయోగసహితంబును మఱియొకదానిని పొందనిదియునగు అంతఃకరణముచేత, దివ్యం పరమం పురుషమ్ అనుచిన్తయన్ = దివ్యుఁడైన పరమపురుషుని తలంపుచున్నవాఁడై, (పరమం పురుషమ్) యాతి = (పరమపురుషుని) పొందుచున్నాఁడు.

అభ్యాసమనఁగా మధ్యమున మఱియొకటి తలంపు లేకుండునట్లు నా తలంపును ఆవృత్తి చేయుచుండుట. అదియే యోగము గాన అభ్యాసయోగమనఁబడును. దివ్యుఁడనఁగా సూర్యమండలమునందుండువాఁడు. అనుచిన్తయన్ అనుదానికి శాస్త్రమును ఆచార్యోపదేశమును వీనిననుసరించి ధ్యానము చేయుచున్నవాఁడై అనియర్థము. అని శంకరభాష్యము.

ఇఁక మూఁడు శ్లోకముల చేతను ఐశ్వర్యార్థుల యుపాసనప్రకారంబును అంత్యప్రత్యయప్రకారంబును చెప్పఁబడుచున్నవి. అభ్యాసమనఁగా నిత్యనైమిత్తికకర్మములకు విరోధము లేని కాలములయందంతటను మనస్సుచేత నుపాసింపవలసినదానిని అనుసంధించుట. యోగమనఁగా ప్రతిదినంబును యోగకాలమున నాచరింపఁబడుచుండెడి సలక్షణమైన యుపాసనము. ఈ రెంటితోఁ గూడిన మనస్సుచేత అంతకాలమున దివ్యపురుషుఁడనైన నన్ను తలంచువేని నన్నే పొందును. ఆదిభరతునికి మృగత్వము వచ్చినట్లు ఐశ్వర్యముచేత నాతో సమానమైనయాకారముకలవాఁడగును. అని రామానుజభాష్యము.

సదాతద్భావభావితత్వము ఈశ్లోకముచే స్పష్టపఱుపఁబడుచున్నది. అభ్యాసమె యోగము. దివ్యుఁడనఁగా సృష్ట్యాదిక్రీడ

ఉక్తలవాఁడు- పురుషుఁడనఁగా శరీరమునను౦డువాఁడును పూర్ణుఁడును- అనిమధ్వభాష్యము.

కవిం పురాణ మనుశాసితార
మణో రణీయాంస మనుస్మరేద్యః।
సర్వస్య ధాతార మచిన్త్యరూప
మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ ॥౯॥

కవిం పురాణమ్ అనుశాసితారమ్=సర్వజ్ఞుఁడైనవాఁడును పురాతనుఁడైనవాఁడును జగత్తునుశాసించువాఁడును, అణోః అణీయాంసమ్=అణువుకంటెను మిక్కిలిసూక్ష్మమైనవాఁడును, సర్వస్య ధాతారమ్=అన్నిటికిని ధాతయైనవాఁడును, అచిన్త్యరూపమ్=తలంపశక్యముగానిస్వరూపముకలవాఁడును, తమసః పరస్తాత్ ఆదిత్యవర్ణమ్=తమస్సునకు పైని సూర్యునివంటివర్ణముకలవాఁడును (అగువాని), యః విచిన్తయేత్ =ఎవ్వఁడు తలఁచునో.

ఎవ్వఁడుతలంచునో వాఁడు దివ్యపురుషునిపొందును అని పూర్వశ్లోకముతోనన్వయము. అంతటికిని ధాతయనఁగా కర్మఫలముల నన్నిటిని పంచియిచ్చువాఁడు- తమస్సనఁగా అజ్ఞానము నడి చీకటి- దానికి పైనున్నవాఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

అణువుకంటెను సూక్ష్ముఁడనఁగా జీవునికంటెను మిక్కిలిసూక్ష్ముఁడనుట- ధాతయనఁగా సృజించువాఁడు- అచిన్త్యరూపుఁడనఁగా మిగిలినపదార్థములన్నిటికంటెను విలక్షణమైనస్వరూపముకలవాఁడు- తమసః పరస్తాత్ ఆదిత్యవర్ణమ్=ప్రకృతికంటె పైభాగమున దివ్యమంగళవిగ్రహముతోఁగూడియున్నవాఁడు- ఇట్టివానినిప్రయాణకాలమున నెవ్వఁడు తలఁచునోయని యుత్తరశ్లోకముతోనన్వయము- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకముచే ధ్యానముచేయవలసినది చెప్పఁబడుచున్నది- ధాత యనఁగా ధారణపోషణములఁజేయువాఁడు- తమస్సుకంటెను అనఁగా అవ్యక్తముకంటెను పైనున్నవాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

ప్రయాణకాలే మనసాఽచలేన
భక్త్యా యుక్తో యోగబలేన చైవ।

భ్రువో ర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్య
క్సతం పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్॥౧౦॥

ప్రయాణకాలే=మరణకాలమునందు, అచలేన మనసా భక్త్యా యోగబలేనచ యుక్తఏవ(సన్)=నిశ్చలమైన మనస్సుతోను భక్తితోను యోగబలముతోను కూడుకొనినవాడై (అగుచు), భ్రువోః మధ్యే ప్రాణం సమ్యక్ ఆవేశ్య=కనుబొమల మధ్యమునందు ప్రాణమును లెస్సగాను ఉనిచి, సః=వాడు, దివ్యం పరం పురుషమ్ ఉపైతి=దివ్యుడైన పరమపురుషుని పొందుచున్నాడు.

భక్తియనగా భజనము- యోగబలమనగా సమాధిసంస్కారమువలనగలిగిన చిత్తస్థైర్యము- మొదటను హృదయపుండరీకమున(గుండెకాయలో)చిత్తమును స్వాధీనముచేసికొని దానినుండి పైకిననడచెడి నాడిచేత భూమిజయక్రమముచేత కనుబొమలనడుమను ప్రాణమునునిలిపిన యోగి, వెనుకటిశ్లోకమునచెప్పబడిన యాపురుషుని పొందుచున్నాడు- దివ్యుడనగా ప్రకాశించుట స్వరూపముగాగలవాడు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రతిదినము నభ్యసింపబడుచున్న భక్తితోగూడిన యోగబలముచేత సంస్కారముకలిగియుండుటను నిశ్చలమైనమనస్సుచేత ప్రయాణకాలమున కనుబొమలమధ్యను ప్రాణమునునిలిపి, దివ్యపురుషునిఎవ్వడుతలంచునో, వాడు ఆతనినె పొందును- అనగా ఆదివ్యపురుషునితోసమానమైన ఐశ్వర్యముకలవాడగును- అని రామానుజభాష్యము.

వాయువులనుజయించుట మొదలగు యోగముతోగూడినవారికి మరణకాలమున చేయవలసినది చెప్పబడుచున్నది- వాయుజయాదులు లేనివారైనను జ్ఞానభక్తివైరాగ్యాదులు సంపూర్ణముగాగలిగెనేని ముక్తినిపొందుదురు- వాయుజయాదులుకలవారికో యన్న జ్ఞానాదిసంపూర్తికొంచెముతగ్గినను నేర్పరులైనచో ముక్తికలుగును- అని మధ్వభాష్యము.

యదక్షరం వేదవిదో వదన్తి

వీశన్తి యద్యతయో వీతరాగాః।
యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి
తత్తే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే॥౧౧॥

యత్ అక్షరమ్ వేదవిదః వదన్తి=ఏ అక్షరమును వేదములనెఱిఁగినవారు చెప్పుచున్నారో, వీతరాగాః యతయః యత్ విశన్తి=రాగములులేని యతులు దేనిని చొచ్చుచున్నారో, యత్ ఇచ్ఛన్తః బ్రహ్మచర్యం చరన్తి=దేనిని కోరుచున్నవారై బ్రహ్మచర్యమును ఆచరించుచున్నారో, తత్ పదమ్=ఆ పొందఁదగినదానిని, తే సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే=నీకు సంగ్రహముగా చెప్పఁగలను.

అక్షరమనఁగా నాశములేనిది- వేదవిత్తులనఁగా వేదార్థము నెఱిఁగినవారు, స్థూలముగానిది సూక్ష్మముగానిది పొట్టిదిగానిది పొడవైనదిగానిది అనియిట్లు విశేషములెవ్వియు లేనిదానిగాఁ జెప్పుచున్నారో- సంన్యాసులు జ్ఞానముకలిగినపైని దేనిలోఁబ్రవేశించుచున్నారో- ఏయక్షరమును తెలిసికొనుటకు గురువుదగ్గిర బ్రహ్మచర్యమును చేయుచున్నారో,- అని శంకరభాష్యము.

కైవల్యమును కోరువారుస్మరింపవలసిన ప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది- అస్థూలత్వము(స్థూలము కాకపోవుట)మొదలగు గుణములుగల అక్షరమును- ఏయక్షరమునుపొందుటకు బ్రహ్మచర్యమును చేయుదురో- మనస్సుచేత(పద్యతే)పొందఁబడునదిగాన పదమనఁబడును- వేదాంతములచేఁదెలియఁదగిన నాయక్షరస్వరూపమును పాసనను సంక్షేపముగాఁజెప్పెదను- అని రామానుజభాష్యము.

ఆధ్యేయమై విస్తరముగాఁజెప్పఁబడుచున్నది- మోక్షముకుగోరువారిచే పొందబడుటచేత పదమనఁబడును- అనిమధ్వభాష్యము.

సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్య చ।
మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధారణామ్
ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్మామనుస్మరన్।
యః ప్రయాతి త్యజన్ దేహం సయాతి పరమాంగతిం॥

సర్వద్వారాణి సంయమ్య=అన్నిద్వారములను నియమించి, మనః హృది నిరుధ్య చ=మనస్సును హృదయమున నియమించియును,

ఆత్మనః ప్రాణం మూర్ధ్ని ఆధాయ=తనయొక్క ప్రాణమును శిరస్సునందు నిలిపి, యోగధారణామ్ ఆస్థితః=యోగధారణను పొందినవాడై, ఓమ్ ఇతి ఏకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్=ఓమ్ అని ఒక్కయక్షరమైన బ్రహ్మమును పలుకుచు, మామ్ అనుస్మరన్=నన్ను తలంపుచున్నవాడై, యః దేహం త్యజన్ ప్రయాతి=ఎవ్వడు దేహమును విడుచుచున్నవాడై పోవుచున్నాడో, సః పరమాం గతిం యాతి=వాడు పరమమైన గతిని పొందుచున్నాడు.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందును కఠోపనిషత్తునందును ఓంకారమును భగవంతునకు వాచకముగాను ప్రతిమవలె ప్రతీకము(అవయవము) గానును ఉపాసనచేయుట మందమధ్యాధికారులకై చెప్పబడినది- దానివలన కాలాంతరమున ముక్తి కలుగును- ఇందును ఇట్లను ఆదియె చెప్పబడును- అన్నిజ్ఞానద్వారములను- మనస్సును నిరోధించుటయనగా సంచారము లేకుండునట్లు చేయుట- ఆహృదయమునుండిపైకిపోయెడినాడిచేత మీదికెక్కి, శిరస్సున తనప్రాణమునునిలిపి- ఆస్థితుడనగా ప్రవర్తించినవాడు- బ్రహ్మమనగా బ్రహ్మమునకువాచకమనుట- అప్రణవమునకర్థమైన నన్ను తలంపుచు- ప్రయాతి=చచ్చుచున్నాడో- దేహమునశించుటచేనాత్మకు మరణముగాని, స్వయముగానాశములేదని తాత్పర్యము- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమునకు ద్వారములైన శ్రోత్రము మొదలగు నింద్రియములనన్నిటిని వానివానివ్యాపారమునుండి మరలించి హృదయకమలమునయున్న యక్షరుడనైన నాయందు మనస్సునునిలిపి యోగమనుపేరుగలధారణను అనగా నాయందునిశ్చలమైనస్థితినిపొందినవాడై నాకువాచకమైన ఓమ్ అనుదానినిపలుకుచు దానికివాచ్యుడనైన నన్ను తలంపుచు- పరమగతిని అనగా ప్రకృతిసంపర్కములేనివాడును నాతోసమానమైనయాకారముకలవాడునగు నాత్మను(కైవల్యమును)పొందుచున్నాడు- మరిపునరావృత్తి లేదు- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మనాడితప్ప మరియొక్కనాడినుండి వెడలునేని మోక్ష

మునుపొందక పూర్వుఁడు జీవుఁడు మొదలగు స్థానాంతరములను పొందును గాన సర్వద్వారములను నియమించి- హృది=నారాయణుని యందు మనస్సును నిలిపి- శిరస్సున ప్రాణము నుంచగా హృదయమున మనస్సుంచుట సంభవించును- యోగమును ధరించుచుండె మిక్కిలియుక్తుఁడై- అని మధ్వభాష్యము.

అనన్యచేతా స్సతతం యోమాం స్స్మరతి నిత్యశః।
తస్యాహం సులభః పార్థ నిత్యయుక్తస్య యోగినః॥౧౪॥

(హే) పార్థ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, యః అనన్యచేతాః (సన్ మామ్) సతతమ్ నిత్యశః స్మరతి=ఎవ్వఁడు మఱియొకదానియందు మనస్సు లేనివాఁడై (అగుచు) నన్ను ఎల్లప్పుడును నిత్యముగా తలంచుచున్నాఁడో, నిత్యయుక్తస్య తస్య యోగినః=నిత్యముగా యోగముకలవాఁడగు ఆ యోగికి, అహం సులభః=నేను సులభుఁడను.

నిత్యశః అనుటచే ఆఱునెలలుగాని ఒకసంవత్సరముగాని కాక బ్రదికియుండునంతవఱకును ఎప్పుడును నన్ను తలఁచునో యని యర్థము అని శంకరభాష్యము.

ఇఁకను జ్ఞానియొక్క (భగవత్ప్రాప్తిని గోరువానియొక్క) భగవదుపాసనప్రకారము చెప్పఁబడుచున్నది- నిత్యశః=ఉద్యోగించినది మొదలు- సతతమ్=అన్నికాలములయందును- నాతలంపు లేనిచో నిలువలేనివాఁడై అతిప్రీతితో నన్నెవ్వండు తలంచునో- నిత్యయుక్తుఁడుగా నిత్యయోగమును కోరువాఁడు- ఇట్టివానిని విమవశక్తనై నేనే అంగీకరించెదను- నన్నుపొందుటకు తగినయుపాసనపరిపాకమును, దానివిరోధులుపోవుటను, నేనెమిక్కిలిప్రియుండనై యుండుటను, కలుగఁజేసెదను- అని రామానుజభాష్యము.

నిత్యయుక్తుఁడనఁగా నిత్యోపాయముకలవాఁడు- యోగియనఁగా సంపూర్ణమైనయోగముకలవాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయ మశాశ్వతమ్।
నాప్నువన్తి మహాత్మాన స్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః॥౧౫॥

మామ్ ఉపేత్య=నన్ను పొంది, పరమాం సంసిద్ధిం గతాః మహాత్మానః=గొప్ప సిద్ధిని పొందిన మహాత్ములు, దుఃఖాలయమ్ అశా

స్థలమ్ పునర్జన్మ నప్రాప్నువన్తి=మోక్షములకు స్థానమైనదియును అనిత్యమైనదియునగు పునర్జన్మమును పొందరు.

ఇంకను అధ్యాయాంతమునందు జ్ఞానికిని కైవల్యార్థికిని అపునరావృత్తియు, ఐశ్వర్యార్థికి పునరావృత్తియును, చెప్పఁబడుచున్నది- పునః=తిరిగియు, జన్మ=జన్మమును,పొందరు- అని రామానుజభాష్యము.

ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున।
మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే॥

(ఓ) అర్జున!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, ఆబ్రహ్మభువనాత్ =బ్రహ్మలోకమునందు (నుండెడి), లోకాః పునరావర్తినః=లోకములు పునరావృత్తిగలవి- (ఓ) కౌన్తేయ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, మామ్ ఉపేత్య తు=నన్ను జేరినచో, పునర్జన్మ న విద్యతే=పునర్జన్మము లేదు-

బ్రహ్మలోకముగూడ పునరావృత్తి కలది- అని శంకరరామానుజభాష్యములు.

మహాపురుషుఁడున్నట్టి బ్రహ్మయొక్క స్థానము మీఁదను పునరావృత్తి లేదు- అక్రిందనె పునరావృత్తి- అని మధ్వభాష్యము.

సహస్రయుగపర్యన్తమహర్యద్బ్రహ్మణో విదుః।
రాత్రిం యుగసహస్రాన్తాం తేఽహోరాత్రవిదో జనాః॥

అహోరాత్రవిదః జనాః=అహోరాత్రములనెఱిఁగిన జనులు, బ్రహ్మణః యత్ అహః (అస్తి)=బ్రహ్మయొక్క ఏ దినము (కలదో), (తత్) సహస్రయుగపర్యన్తమ్ విదుః=(దానిని) వేయియుగములు పర్యవసానముగాఁగలదానిగా నెఱుఁగుదురు- రాత్రిం యుగసహస్రాన్తాం (విదుః)=రాత్రిని వేయియుగములు పర్యవసానము గాఁగలదానిగా (నెఱుఁగుదురు)

బ్రహ్మయనఁగా ప్రజాపతి- అతఁడె విరాట్టు- అని శంకరభాష్యము.

బ్రహ్మయనఁగా చతుర్ముఖుఁడె- యుగములనఁగా చతుర్యుగములు- అనిరామానుజభాష్యము.

నన్ను బొందినవానికి పునరావృత్తి లేదని తెలియఁజేయుటకు అ

వ్యక్తుఁడనుపేరుగల తనయొక్క సామర్థ్యమును చూపుటకు ప్రళయాదులు చూపఁబడుచున్నవి- సహస్రమనఁగా అనేకమనుట- బ్రహ్మయొక్క యనఁగా పరబ్రహ్మముయొక్క- ద్విపరార్ధపర్యంతమే ఇచ్చట వివక్షింపఁబడినది- అనిమధ్వభాష్యము.

అవ్యక్తాద్వ్యక్తయ స్సర్వాః ప్రభవ న్త్యహరాగమే।
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయన్తే తత్రై వావ్యక్తసంజ్ఞకే॥౧౮॥

అహరాగమే=పగటిసమయమునందు, అవ్యక్తాత్ సర్వాః వ్యక్తయః ప్రభవన్తి=అవ్యక్తమునుండి అన్ని వ్యక్తులును బుట్టుచున్నవి- రాత్ర్యాగమే=రాత్రిసమయమునందు, అవ్యక్తసంజ్ఞకే తత్రైవ ప్రవిలీయన్తే=అవ్యక్తమనుపేరుగల దానియందె లీనమగుచున్నవి.

అవ్యక్తమనఁగా ప్రజాపతియొక్క నిద్రావస్థ- వ్యక్తులనఁగా స్థావరజంగమరూపములగు ప్రజలు- అహరాగమకాలమనఁగా బ్రహ్మ మేలుకనియున్నప్పుడు- రాత్ర్యాగమకాలమనఁగా బ్రహ్మ నిద్రపోవునప్పుడు- అనిశంకరభాష్యము.

వ్యక్తులనఁగా మూడులోకములలోనుండెడి శరీరములు ఇంద్రియములు భోగములు భోగస్థానములు అనునవి- అవ్యక్తమనఁగా చతుర్ముఖదేహావస్థను పొందిన ప్రకృతి- అనిరామానుజభాష్యము.

అవ్యక్తుఁడనఁగా భగవంతుఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

భూతగ్రామ స్సఏవాయం భూత్వాభూత్వా ప్రలీయతే।
రాత్ర్యాగమె ఽవశః పార్థ ప్రభవ త్యహరాగమే॥౧౯॥

(ఓ)పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, సోఽయం భూతగ్రామః అవశఃసన=ఆయీ భూతసమూదాయము అస్వాధీనమైయె, భూత్వా భూత్వా=కలిగికలిగి, రాత్ర్యాగమె ప్రలీయతె=రాత్రిసమయమున లీనమగుచున్నది- అహరాగమె ప్రభవతి=పగటిసమయమునందు పుట్టుచున్నది-అవశమైయనఁగా కర్మవశ్యమైయనుట.

పరస్తస్మాత్తు భావోన్యోఽవ్యక్తో ఽవ్యక్తా త్సనాతనః।
యస్సస ర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు నవినశ్యతి॥౨౦॥
అవ్యక్తో ఽక్షర ఇత్యుక్త స్తమాహుః పరమాం గతిమ్।
యం ప్రాప్య నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ॥౨౧॥

తస్మాత్ అవ్యక్తాత్ పరః=ఆ అవ్యక్తముకంటెను ఉత్కృష్టమైనదియును, అన్యః అవ్యక్తః సనాతనః యోభావః(అస్తి)=విలక్షణమైనదియు ఇంద్రియగోచరముకానిదియు నిత్యమైనదియునగు ఏభావము(కలదో), సః=అది, సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు నవినశ్యతి=అన్ని భూతములును నశింపుచున్నను నశింపదు- (యః) అవ్యక్తః అక్షరః ఇతి ఉక్తః=(ఏది) అగోచరము నాశములేనిది అని చెప్పఁబడినదో, తం పరమాం గతిమ్ ఆహుః=దానిని పరమమైన గతినిగాను చెప్పుచున్నారు- యం ప్రాప్య ననివర్తన్తే=దేనిని పొంది మఱలరో, తత్ మమ పరమం ధామ=అది నా యొక్క గొప్ప స్థానము.

వెనుకఁజెప్పఁబడిన యక్షరమును పొందుటకు సాధనము ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మ(౮అ॥ ౧౩ శ్లో)అనునది మొదలు చెప్పఁబడినది- ఆ యక్షరస్వరూపమిఁక చెప్పఁబడును- భూతసమూహములకు బీజమైనదియును అవిద్యాస్వరూపమైనదియునగు నవ్యక్తముకంటె పరమనఁగా భిన్నమైనది- అన్యము అనఁగా విలక్షణమైనది- పరమధామమనఁగా విష్ణువైన నాయొక్కపరమపదము- అని శంకరభాష్యము.

అవ్యక్తముకంటెననఁగా నచేతనమైన ప్రకృతికంటె నుత్కృష్టంబును, విలక్షణంబును, ప్రమాణముచేతనును తెలియంబడదగనిదై తనకుమాత్రము తెలియఁదగినయాకారముకలదియునగు పరిశుద్ధాత్మస్వరూపము అక్షరము- అనఁగా ప్రకృతిసంబధము పోయినయాత్మస్వరూపము- దీనిపొందుటయె కైవల్యము- అది అపునరావృత్తియైనది- ధామమనఁగా నియమనస్థానము- అచేతనమైనప్రకృతి మొదటినియమనస్థానము- దానితోఁగలిసియున్నజీవుఁడ వెడిప్రకృతి రెండవనియమనస్థానము- అచేతనసంసర్గముపోయిన ముక్తస్వరూపము గొప్పనియమనస్థానము- ధామశబ్దమునకు ప్రకాశముగూడ నర్థముగాన ప్రకృతిసంపర్కముగలిగి పరిమితజ్ఞానముగలయాత్మకంటె, అపరిమితజ్ఞానముకల ముక్తస్వరూపము గొప్ప ప్రకాశమనియునర్థము చెప్పవచ్చును. ఏదిఅవ్యక్తముకంటె గొప్పదోఅని మొ

దలుపెట్టి ఏది సర్వభూతములున శించినను నశింపదో ఆయవ్యక్తమే అక్షరము- అని యన్వయము- అని రామానుజభాష్యము-

ధామ=స్వరూపము- తేజస్సు- అని మధ్వభాష్యము.

పురుష స్స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్యస్త్వనన్యయా ।
యస్యాన్తస్థాని భూతాని యేన సర్వమిదం తతమ్॥౨౨॥

(హే) పార్థ!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, భూతాని యస్య అన్తస్థాని=భూతములు ఎవ్వని లోపలనున్నవో, యేన ఇదం సర్వం తతమ్=ఎవ్వనిచేత ఇది యంతయును వ్యాపింపఁబడినదో, సః పరః పురుషః=ఆ పరుఁడైన పురుషుఁడు, అనన్యయా భక్త్యా లభ్యః=అనన్యయగు భక్తిచేత పొందఁదగినవాఁడు.

భక్తి యనఁగా జ్ఞానము- అనన్యయనఁగా ఆత్మవిషయమైనది- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానియొక్క పాప్యము కైవల్యముకంటె విలక్షణమైనదని ఈశ్లోకము తెలియఁజేయుచున్నది- అనన్యయనఁగా ఆపరమపురుషుఁడే విషయముగాఁగలది- అని రామానుజభాష్యము-

ఈశ్లోకముచేఁ బరమసాధనము చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః ।
ప్రయాతా యాన్తి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ॥౨౩॥

(హే) భరతర్షభ!=(ఓ) భరతశ్రేష్ఠుఁడా!, యత్ర కాలేతు ప్రయాతాః యోగినః=ఏ కాలమున బయలుదేరిన యోగులు, అనావృత్తిమ్ ఆవృత్తించైవ యాన్తి=మఱలకపోవుటనను మఱలుటనను పొందుచున్నారో, తం కాలం వక్ష్యామి=ఆ కాలమును చెప్పుచున్నాను.

కాలవ్యవధితో ముక్తినిపొందెడి ఉపాసకులయొక్క మార్గము అనావృత్తిమార్గము- కర్మములనాచరించువారిమార్గము ఆవృత్తిమార్గము- అనావృత్తిమార్గమును స్తోత్రము చేయుటకు గాను ఆవృత్తిమార్గము చెప్పఁబడినది- యోగులనఁగా ఉపాసకులును కర్మయోగులును- ప్రయాతులనఁగా మరణమునుపొందినవారు- అని శంక

ర భాష్యము.

కాలమనఁగా మార్గము- కైవల్యమును పొందు వానికిని భగవ త్ప్రాప్తిని పొందువానికిని గూడ నపునరావృత్తిమార్గమె- పుణ్యకర్మము లఁ జేయు వారికి ఆవృత్తిమార్గము- అని రామానుజభాష్యము.

కాలే-నుట ఉపలక్షణము- అగ్న్యాదులుగూడ చెప్పఁబడినవి ద- అనిమధ్వభాష్యము.

అగ్ని ర్జ్యోతి రహ శ్శుక్లష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్ ।
తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః ॥

అగ్నిః జ్యోతిః అహః శుక్లః షణ్మాసాః ఉత్తరాయణమ్(ఇతి యః మార్గః అస్తి)=అగ్నియును జ్యోతిస్సును దినంబును శుక్లప క్షంబును ఆఱుమాసంబులును ఉత్తరాయణంబును(అని ఏ మార్గము కలదో), తత్ర ప్రయాతాః బ్రహ్మవిదః జనాః=దానిలో ప్ర యాణముచేసిన బ్రహ్మజ్ఞులగు జనులు, బ్రహ్మ గచ్ఛన్తి=బ్రహ్మ ము ను పొందుచున్నారు.

అగ్నియును జ్యోతిస్సును కాలాభిమాని దేవతలు- కాలాభిమాను లుకాని దేవతలనియుఁ జెప్పవచ్చును- ఆపక్షమున కాలాభిమాని దేవ తలు విస్తారముగానుండుటచేత కాలమని చెప్పుట- మిగిలినచెట్లు కలిగినను మామిడిచెట్లు మిక్కిలిగాఁగలతోటను మామిడితోటయ నునట్లు- ఆఱుమాసములైన ఉత్తరాయణమని రెండునొకటే-దేవ తయె- బ్రహ్మవిత్తులనఁగా బ్రహ్మమును ఉపాసించువారు (స గుణోపాసకులు)- బ్రహ్మజ్ఞానముకలవారికి (నిర్గుణోపాసకులకు) తత్క్షణముననె ముక్తి కలుగునుగాని యర్చిరాదిమార్గాపేక్ష లే దు- అనిశంకరభాష్యము.

అగ్న్యాదులు మిగిలినసంవత్సరాదులకుఁగూడనుపలక్షకములు- అని రామానుజభాష్యము. (అగ్నిరూపమైన జ్యోతిస్సని అర్చిర్లోకము చె ప్పఁబడును అని రామానుజీయటీక)

అగ్నిని పొందినతరువాత పొందఁదగిన జ్యోతిస్సునని అగ్ని స్సె- మాసాభిమాని దేవతలును అయనాభిమాని దేవతలును వేఱుగా (యొకం టికాదు- అహస్సు అభిజిత్తోనును శుక్లపక్షము పో

ర్ణమాసితో నననిమెఱుంగునది- అనిమధ్వభాష్యము.

ధూమో రాత్రి స్తథా కృష్ణ షణ్మాసా దక్షిణాయనమ్।
తత్ర చాన్ద్రమసం జ్యోతి ర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే॥౨౫॥

ధూమః రాత్రిః తథా కృష్ణః షణ్మాసాః దక్షిణాయనమ్=ధూమంబును రాత్రియును అట్లె కృష్ణపక్షంబును ఆఱుమాసంబులు(అయిన) దక్షిణాయనంబును(ఇతి యః మార్గః అస్తి=అని యే మార్గము కలదో) తత్ర చాన్ద్రమసం జ్యోతిః ప్రాప్య=దానిలో చంద్రసంబంధియగు తేజస్సును పొంది, యోగీ నివర్తతే=యోగి మఱలుచున్నాఁడు.

ధూమమనఁగా ధూమాభిమానిదేవత- ఇట్లె రాత్ర్యాదులును- యోగియనఁగా కర్మానుష్ఠానం జేసినవాఁడు- అచ్చటియనుభవము క్షయించినతోడనే మఱలుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ఇదియును పితృలోకాదుల కుపలక్షణము- యోగియనఁగా పుణ్యకర్మసంబంధముకలవాఁడు. అనిరామానుజభాష్యము.

శుక్లకృష్ణే గతీ హ్యేతే జగతశ్శాశ్వతే మతే।
ఏకయా యా త్యనావృత్తి మన్యయాఽవర్తతే పునః॥౨౬॥

జగతః=జగత్తుయొక్క, శుక్లకృష్ణే ఏతే గతీ=తెల్లనిదియు నల్లనిదియునగు ఈమార్గములు, శాశ్వతే మతే=శాశ్వతములుగా అభిమతములైనవి- ఏకయా అనావృత్తిం యాతి=ఒకదానిచేత అనావృత్తిని పొందుచున్నాఁడు- అన్యయా పునః ఆవర్తతే=రెండవదానిచేత వెండియును మఱలుచున్నాఁడు-

జ్ఞానమును ప్రకాశింపఁజేయునదిగాన తెల్లనిది- అట్టిది కాకుండునది నల్లనిది- జగత్తు అనఁగా జ్ఞానకర్మాధికారులుమాత్రమె కాని జగత్తంతయును కాదు- సంసారమునిత్యముగాన ఈమార్గములును నిత్యములే- అనిశంకరభాష్యము.

శుక్లగతియనఁగా నర్చిరాదిమార్గము-(౧)- కృష్ణగతియనఁగా ధూమాదిమార్గము(౨)- ఈగతులు రెండువిధములజ్ఞానులకును(౧) పుణ్యకర్మములుకలవారికిని(౨) తప్పనివని శ్రుతిలోఁ జెప్పఁబడినవి- అని రామానుజభాష్యము.

నైతే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన।
తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భ వార్జున!

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, ఏతే సృతీ జానన్ యో గీ= ఈ మార్గములను ఎఱుఁగుచున్న యోగి, కశ్చన(అ పి) నముహ్యతి=ఒకఁడు(ను) మోహముంజెందడు- తస్మా త్ =ఆహేతువువలన, (హే)అర్జున!, (ఓ)యర్జునుఁడా!, సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తః భవ=అన్ని కాలములయందును యోగముతోఁగూడినవాఁడవు అగుము.

ఒకటి సంసారముకొఱకు అనియు, రెండవది మోక్షముకొఱకుఅనియు నెఱిఁగెడి యోగి- అని శంకరభాష్యము.

ఈమార్గముల నెఱిఁగినయోగి ప్రయాణకాలమున మోహము ను జెందఁడు- మఱియేమన్నను- తన యర్చిరాదిమార్గమున నె పోవును- కాఁబట్టి ప్రతిదినంబును అర్చిరాదిగతిని తలంచుటయనెడి యోగముకలవాఁడవు అగుము- అని రామానుజభాష్యము.

ఈమార్గములను తెలిసికొని ఉపాయమును ఆచరించువాఁడు మోహమును జెందడు- అని మధ్వభాష్యము.

వేదేషు యజ్ఞేషు తపస్సు చైవ
దానేషు యత్పుణ్య ఫలం ప్రదిష్టమ్।
అత్యేతి త త్సర్వమిదం విదిత్వా
యోగీ పరం స్థాన ముపైతి చాద్యమ్॥౨౮॥

వేదేషు యజ్ఞేషు తపస్సు దానేషుచైవ = వేదములయందును యజ్ఞములయందును తపస్సులయందును దానములయందును, యత్ పుణ్యఫలం ప్రదిష్టమ్=ఏ పుణ్యఫలము చెప్పఁబడినదో, ఇదం విదిత్వా=దీనిని తెలిసికొని, యోగీ తత్ సర్వమ్ అత్యే తి=యోగి దానిని అంతయును అతిక్రమించుచున్నాఁడు- ఆద్యం పరం స్థానంచ ఉపైతి= మొదటిదియును గొప్పదియునగు స్థానము నును పొందుచున్నాఁడు.

యోగమాహాత్మ్యము చెప్పఁబడుచున్నదీ- ఈయేడుప్రశ్నముల (౮అ॥౧శ్లో॥) యుత్తరములలోఁ జెప్పఁబడిన యంశములను తెస్స

గానాచరించెడి యోగి, వేదాధ్యయనాదులను లెస్సగా నాచరిం చుటవలన నేపుణ్యఫలము శాస్త్రముచేతఁ జెప్పఁబడినదో, ఆఫలము ను అతిక్రమించిపోవుచున్నాఁడు- గొప్పదైన ఈశ్వరసంబంధియగు స్థానమునను పొందుచున్నాఁడు- ఆద్యమనఁగా కారణమైనబ్రహ్మ ము- అని శంకరభాష్యము.

ఈ సప్తమాష్టమాధ్యాయములలోఁ జెప్పఁబడిన భగవన్మాహా త్మ్యమును తెలిసికొనినవాఁడు వేదాభ్యాసాది సమస్తపుణ్యకార్య ములయందును నేఫలము చెప్పఁబడినదో దానినతిక్రమించుచున్నాఁడు- భగవన్మాహాత్మ్యమును తెలిసికొనుటయనెడి సుఖముతప్ప రెండ వదానిని గడ్డిపరకనువలె తలంచుచున్నాఁడు- అటుపైని యోగియ నఁగా జ్ఞానియై జ్ఞానికిపొందఁదగిన గొప్పస్థానమును పొందుచు న్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతిశ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యో
గశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే అక్షరపరబ్రహ్మ
యోగోనామ అష్టమోధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపా
దకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జున సంవా
దంబునగు భగవద్గీతలలో అక్షరపరబ్రహ్మయో
గప్రతిపాదకంబగు నెనిమిదవయధ్యాయము.

తొమ్మిదవయధ్యాయము

శ్రీభగవానువాచ

ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యా మ్యనసూయవే।
జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం యజ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్॥

సూయవే తే=అసూయ లేనివాఁడవగు నీకు, గుహ్యతమం విజ్ఞాన హితమ్ ఇదం జ్ఞానమ్=మిక్కిలి రహస్యమైనదియును విజ్ఞానతోఁ గూడినదియునగు ఈ జ్ఞానమును, ప్రవక్ష్యామి=చెప్పఁగలను- త్ జ్ఞాత్వా అశుభాత్ మోక్ష్యసే=దేనిని తెలిసికొని అశుభమునుండి విడువఁబడఁగలవో.

అంతయును వాసుదేవుఁడే అనెడి యిదియె సం విజ్ఞానము, అనువిశేషము తెలియఁజేయునది తుశబ్దము- విజ్ఞానమనఁగా సనుభవము- అశుభమనఁగా సంసారబంధనము- అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమనఁగా భక్తిరూపమైన యుపాసనము- విజ్ఞానమనఁగా ఉపాసనయొక్క గతివిశేషములజ్ఞానము- అసూయ లేనివాఁడనఁగా నా మాహాత్మ్యమును విని, దానిని నమ్మినవాఁడు- ఏ జ్ఞానమును అనుష్ఠానపర్యంతముగా (ఆచరించుటవఱకును) తెలిసికొని నన్ను జెందుటకు విరోధియైన యశుభమునుండి విడువఁబడుదువో- అని రామానుజభాష్యము.

సప్తమాధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినదియె యీయధ్యాయమున స్పష్టపఱుపఁబడును- అని మధ్వభాష్యము.

రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్ర మిద ముత్తమమ్।
ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తు మవ్యయమ్॥ 2॥

ఇదం (జ్ఞానమ్) రాజవిద్యా=ఈ(జ్ఞానము) విద్యలకు రాజు- రాజగుహ్యమ్=రహస్యములకు రాజు- ఉత్తమం పవిత్రమ్=గొప్ప పవిత్రము(శుద్ధిని చేయునది)- ప్రత్యక్షావగమమ్=ప్రత్యక్షావగమము- ధర్మ్యమ్=ధర్మము తప్పనిది- కర్తుం సుసుఖమ్=ఆచరించుటకు మిక్కిలి సుఖకరమైనది- అవ్యయమ్=నాశము లేనిది.

పవిత్రమనఁగా అనేకజన్మసహస్రములలో సంపాదింపఁబడ్

ధర్మాధర్మములకు మూలమైనకర్మమును ఈజ్ఞానము క్షణమాత్రమున భస్మముచేయుననుట- ప్రత్యక్షావగమమనఁగా సుఖాదులవలె ప్రత్యక్షముచేతనె తెలియఁబడునది- శ్యేనయాగమువలె ధర్మమునకు విరుద్ధముకాదని తెలియఁజేయుటకు ధర్మ్యమ్ అనువిశేషణము- ఇట్లయినను కష్టసాధ్యముకాదు- సులభసాధ్యమైనను నాశములేనిఫలముకలదని తెలియఁజేయునది అవ్యయమ్ అనువిశేషణము- అని శంకరభాష్యము.

రాజులు విరివియైన గంభీరమైనమనస్సుకలవారలు గాన ఈవిద్యగొప్పమనస్సుకలవారికే- పవిత్రమనఁగా నన్నుపొందుటకు గ్రోఘ్నమైన పాపములనన్నిటిని పోగొట్టును- అవగమప్రత్యక్షమనఁగా తెలియఁబడునది- అనఁగా విషయము- ప్రత్యక్షమైన విషయముకలది- భక్తిరూపమైన యుపాసనముచేత సేవింపఁబడుచున్న నేను అప్పుడెయుపాసనముచేయువానికి ప్రత్యక్షుఁడనగుదునని యర్థము- ధర్మ్యమనఁగా నిశ్శ్రేయసము(గొప్పమేలు)నకుసాధనము- ఈజ్ఞానము స్వయముగా మిక్కిలిప్రియమగుటను అప్పుడెనాదర్శనమును కలుగఁజేయునది యగుటనును స్వయముగా నిశ్రేయసస్వరూపమైనను నన్నుపొందుటయనెడి నిశ్శ్రేయసమునకుసాధనము కూడనగునని యర్థము- ఇదియాచరింపఁబడుచుండఁగనె సుఖమునుకలుగఁజేయును- అవ్యయమనఁగా క్షయింపనిది- నన్నుపొందించియును తానునశింపదు- ఇట్టియుపాసనమును చేయువానికి నేను నన్ను ఇచ్చినను, వీనికేమియును చేయనైతినని నాకుతోచును- అని రామానుజభాష్యము.

రాజవిద్యయనఁగా ప్రధానవిద్య- ప్రత్యక్షమైనబ్రహ్మము దేనిచేతఁదెలియఁబడునో యదిప్రత్యక్షావగమము- అక్షములయందు అనఁగా నింద్రియములయందుండువాఁడుగాన భగవంతుఁడు ప్రత్యక్షుఁడనఁబడును- సమస్తజగత్తునుధరించువాఁడుగాన ధర్మశబ్దమునకు భగవంతుఁడర్థము- అతఁడు విషయముగాఁగలది ధర్మ్యము- అని మధ్వభాష్యము.

అప్రాప్య మాం నివర్తన్తే మృత్యుసంసారవర్త్మని॥ ౩॥
(హే) పరంతప! = (ఓ) శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా!, అస్య ధర్మస్య అశ్రద్దధానాః పురుషాః = ఈ ధర్మమునందు నమ్మకము లేని పురుషులు, మామ్ అప్రాప్య = నన్ను పొందక, మృత్యుసంసారవర్త్మని నివర్తన్తే = మృత్యువుతోఁగూడిన సంసారమార్గమునందు మరలుచున్నారు.

అస్య ధర్మస్య (స్వరూపే ఫలే చ) అశ్రద్దధానాః = ఈ యాత్మజ్ఞానము యొక్క (స్వరూపమునందును ఫలమునందును) శ్రద్ధచేయనివారు - వారు దేహమెయాత్మయనుకొనువారు - నన్ను బొందక అనఁగా నన్నుబొందుటకు సాధనమైన భక్తినిగూడ పొందక - అని శంకరభాష్యము.

, ఈయుపాసనమును స్వీకరించుటకు తగిన దశను పొందియును శ్రద్ధచేయనివారై అనఁగా నమ్మకముతోఁగూడిన త్వరలేనివారై మృత్యురూపమైన సంసారమార్గమున నిశ్చయముగా నున్నారు- ఏమియాశ్చర్యము! అని రామానుజభాష్యము.

మయా తత మిదం సర్వం జగ దవ్యక్తమూర్తినా।
మత్స్థాని సర్వభూతాని నచాహం తే ష్వవస్థితః॥ ౪॥
నచమత్స్థాని భూతాని పశ్యమే యోగ మైశ్వరమ్।
భూతభృ న్నచ భూతస్థో మమాత్మా భూతభావనః॥ ౫॥
అవ్యక్తమూర్తినా మయా = స్ఫుటపడనియాకారముగల నాచేత, ఇదం సర్వం జగత్ = ఈ సమస్తమైన జగత్తును, తతమ్ = వ్యాపింపఁబడినది- సర్వభూతాని మత్స్థాని = అన్నిభూతములును నాయందున్నవి- అహంచ తేషు నావస్థితః = నేను వానియందు లేను- భూతాని మత్స్థానిచ న = భూతములు నాయందున్నవియును కావు- మే ఐశ్వరం యోగం పశ్య = నాయొక్క ఈశ్వరసంబంధమగు యోగమును చూడుము- మమ ఆత్మా భూతభృత్ = నాయాత్మ భూతములనుభరించునది- భూతస్థః నచ = భూతములయందుండునది కాదు- భూతభావనః = భూతములను కలుగఁజేయునది.

నాచేతననఁగా నాయొక్క పరమభావముచేతను- అవ్యక్తమ

నఁగా కరణములకు (ఇంద్రియములకు) అగోచరమైనది. భూతము
లనఁగా బ్రహ్మమొదలు గడ్డికాడవఱకునున్నవి. ఆత్మలేనిభూత
మొక్కటియు వ్యవహారమునకుతగదు గాన నాయందున్నవియనఁ
గా నేనుఆత్మయగుటచే నాత్మకలవైయున్నవిఅనుట. ఆభూతము
లకు నేను ఆత్మనుగాన నేనువానియందున్నానని మూఢబుద్ధులకు
తోఁచును. దానికిగాను, ఒకవస్తువునకు మఱియొకవస్తువుతో
డవలె నాకు వానితో సంశ్లేషము (సంయోగము) లేదుగాన, నే
నువానియందు లేనని చెప్పుచున్నాను. ఆకాశమునకుఁగూడ నేనులో
పలివాఁడనుగదా. నేను సంసర్గము (సంయోగము) లేనివాఁడను గా
వుననె బ్రహ్మాదిభూతములు నాయందున్నవియునుగావు. యోగమన
గా ఘటనము. మఱియొకయాశ్చర్యమునుగూడఁజూడుము. సం
గములేనివాఁడనైనను భూతములనుభరింపుచున్నాను. వెనుకఁజెప్పిన
చొప్పున భూతములయందుండువాఁడను కాను. నాయాత్మయని భగవఁ
తుఁడుచెప్పుట, లోకబుద్ధ్యనుసారమున. లోకమునందు అజ్ఞాను
లు దేహమును నేనుఅనుకొని నాయాత్మయనునట్లు. ఆత్మయైన
భగవంతునికి మఱియొకయాత్మ లేఁడుగదా. భూతభావనుఁడనఁ
గా భూతములనువృద్ధిపొందించువాఁడు. పుట్టించువాఁడనియుఁజె
ప్పవచ్చును. అనిశంకరభాష్యము.

చేతనాచేతనస్వరూపమగునీజగత్తును నిలుపుటకును నియమిం
చుటకును అంతర్యామినై నేనువ్యాపించియున్నవాఁడను. నేనువా
నియందు లేను అనఁగా నాయునికి వానికి అధీనముకాదు. నేను
ండుటకు వానియుపకారమేమియు లేదనుట. నీళ్లకు కుండయా
ధారమగునట్లు నేనువానినిధరింపుచున్నవాఁడనుగాన. నాసంకల్ప
ముచేతనే వానిని నిలువఁబెట్టుచున్నాఁడను. నేనుసమస్తభూతము
లనుపోషించువాఁడను, వానివలననాకేమియునుపకారములేదు, నా
యొక్కయాత్మయనఁగా నాసంకల్పమె భూతములనుకలుగఁజేయు
నదియు నియమించునదియును, అట్టిఈ యాశ్చర్యమైన అనఁగా
మఱియొకచో నూహింపశక్యముగాని యోగమునుచూడుము. అని
రామానుజభాష్యము.

నాయందు సమస్తమును న్నను భూమియందుకు స్పృశించి (తగిలి) పదార్థములున్నట్లు నాయందు లేవు- నాయాత్మయనగా శరీరమే భూతభావనము- అనిమధ్వభాష్యము.

యథాకాశస్థితో నిత్యం వాయు స్సర్వత్రగో మహాన్ ।
తథా సర్వాణి భూతాని మత్స్థానీ త్యుపధారయ ॥౬॥

నిత్యమ్ ఆకాశస్థితః=ఎల్లప్పుడును ఆకాశమునందున్నదియు, సర్వత్రగః మహాన్ వాయుః యథా=అంతటనున్నదియు గొప్పదియునగు వాయువు ఎట్లో, తథా=అట్లు, సర్వాణి భూతాని మత్స్థాని=అన్ని భూతములును నాయందున్నవి, ఇతి ఉపధారయ=అని నిశ్చయించుకొనుము.

ఆకాశమువలెనంతటనున్న నాయందు సంశ్లేషము (సంయోగము) లేకయె యన్నిభూతములునున్నవి- అని తెలిసికొనుము- అని శంకరభాష్యము.

నిరాలంబనమునను న్న వాయువు అంతటను సంచరింపుచున్నది- ఆనిరాలంబనమైన వాయువు నాయధీనమైన యునికిగలదని అవశ్యముగా నంగీకరింపవలసినదై నాచేతధరింపబడినదని ఎట్లు తెలియబడుచున్నదో, ఇట్లె అన్నిభూతములును, వానికి కనుబడని నా ందుండి నాచేతధరింపబడినవని నిశ్చయించికొనుము- అనిరామానుజభాష్యము.

నా యందున్నవియు నా యందు లేనివియుననుటకు దృష్టాంతము చెప్పబడుచున్నది- ఆకాశమునందున్న వాయువు స్పర్శము మొదలవానిని పొందదుగదా- అనిమధ్వభాష్యము.

సర్వభూతాని కౌన్తేయ ప్రకృతిం యాన్తి మామికామ్ ।
కల్పక్షయే పునస్తాని కల్పాదౌ విసృజా మ్యహమ్ ॥౭॥

హే) కౌన్తేయ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుడా!, సర్వభూతాని కల్పక్షయే మామికాం ప్రకృతిం యాన్తి=అన్నిభూతములును బ్రహ్మకల్పాంతమున నాయదియైన ప్రకృతిని పొందుచున్నవి- కల్పాదౌ అహం తాని పునః విసృజామి=కల్పారంభమున నేను వానిని వెండియు సృజించెదను.

ప్రకృతి యనఁగా త్రిగుణాత్మకమగు అపరప్రకృతి(౭అ|, ౫శ్లో)- అని శంకరభాష్యము.

స్థావరజంగమాత్మకములగు భూతములన్నియు, చతుర్ముఖుని యవసానకాలమున నాయదియనఁగా నాకుశరీరమైన ప్రకృతిని అనఁగా నామరూప విభాగములేని అవిభక్తతమస్సును(ఆసృష్టిసంగ్రహము)పొందుచున్నవి- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానమును చూపుటకై ప్రళయాదులు విస్తరింపఁజేయఁబడుచున్నవి- అని మధ్వభాష్యము.

ప్రకృతిం స్వా మవష్టభ్య విసృజామి పునఃపునః।
భూతగ్రామ మిమం కృత్స్న మవశం ప్రకృతేర్వశాత్ ||౮||

స్వాం ప్రకృతిమ్ అవష్టభ్య=స్వకీయమైన ప్రకృతిని పట్టి, ప్రకృతేః వశాత్ అవశమ్ కృత్స్నమ్ ఇమం భూతగ్రామమ్=ప్రకృతియొక్క వశమువలన అవశమై సమస్తమైన ఈ భూతసముదాయమును, పునఃపునః విసృజామి=మాటిమాటికి సృజించుచుందును.

అవశమనఁగా అవిద్యాదిదోషములచేత పరవశమైనది- ప్రకృతివశమువలననఁగా స్వభావవశమువలన నగుట- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతిని భూమ్యాది(౭అ|| ౪శ్లో)రూపములనెనిమిదివిధములుగాఁ బరిణమింపఁజేసి- దేవతలు తిర్యక్కులు(పశుపక్ష్యాదులు) స్థావరములు(చెట్లు మొదలుగునవి) అని నాలుగువిధములగు భూతసమూహమును- నాయదియు మోహింపఁజేయునదియు గుణమయమైనదియునగు ప్రకృతివలన అవశమైనది- అని రామానుజభాష్యము.

కాళ్లనునడచుటకు సమర్థుఁడైనవాఁడే లీలచేత, కఱ్ఱనుపట్టుకొని నడచునట్లు భగవంతుఁడు ప్రకృతిని పట్టుట- అని మధ్వభాష్యము.

నచ మాం తాని కర్మాణి నిబధ్నన్తి ధనఞ్జయ।
ఉదాసీనవ దాసీన మసక్తం తేషు కర్మసు||౯||

(హే)ధనఞ్జయ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, ఉదాసీనవత్ ఆసీనమ్=ఉపేక్షించువానివలె నున్నవాఁడనును, తేషు కర్మసు అసక్తమ్=ఆ కర్మములయందు సంగములేనివాఁడనునగు, మాం తాని కర్మాణి-

ననిబధ్నన్తి=నన్ను ఆ కర్మములు బంధింపవు.

ఆకర్మములనఁగా భూతముల విషమసృష్టికి కారణములైనవి- అసక్తుఁడననఁగా ఫలసంగములేనివాఁడనును నేను చేయుచున్నాననెడి యభిమానములేనివాఁడనును- కాఁబట్టియె మఱియెవ్వఁడైనను ఫలసంగమును కర్తృత్వాభిమానమును లేనివాఁడు బంధమును పొందఁడు- అట్లుగానిచో కోసెనకాయపురుగువలె కర్మబంధమును పొందును- అనిశంకరభాష్యము.

ఆ కర్మములనఁగా భూతములను హెచ్చుతగ్గులుగా సృజించుట మొదలగునవి- నన్ను బంధింపవు అనఁగా నాకు వైషమ్యనైర్ఘృణ్యము(దయ లేకపోవుట)మొదలగువానిని కలుగఁజేయవు- జీవులు పూర్వము చేసికొనిన కర్మములేకదా విషమసృష్టికి హేతువులు- ఆవైషమ్య... నాకు సంగములేదు- అనిరామానుజభాష్యము.

... నునివలెనుండునుగాని ఉదాసీనుఁడుకాఁడు- అసక్తమ్ అనునది దీనియర్థమునె తెలియఁజేయును- ఎవ్వనికి సంగములేకపోవుటవలన సర్వకర్మకర్తృత్వము కలుగుచున్నదో వానికి సర్వకర్మబంధమెట్లు కలుగును? ఎవ్వఁడు కర్మమునుగూడ నియమించునో వానిని కర్మము ఎట్లు బంధించును? అనిమధ్వభాష్యము-

మయాఽధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్।
హేతునా ఽనేన కౌన్తేయ జగద్ధి పరివర్తతే॥౧౦॥

అధ్యక్షేణ మయా=అధ్యక్షుండనైన నాచేతను, ప్రకృతిః=ప్రకృతి, సచరాచరం జగత్ సూయతే=జంగమస్థావరములతోఁగూడిన జగత్తును కనుచున్నది. (హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్త్రుఁడా!, అనేన హేతునా జగత్ విపరివర్తతేహి=ఈ హేతువుచేత జగత్తు ప్రవర్తింపుచున్నదిగదా.

జ్ఞానమాత్రస్వరూపుఁడనును ఆత్మనునగు నేను అధ్యక్షుఁడుగాననఁగా సాక్షిగానుండఁగా త్రిగుణాత్మకమై అవిద్యయనఁబడెడి నామాయ జగత్తునుబుట్టించుచున్నది- ఈహేతువుచేతను అనఁగా నేనిట్లు అధ్యక్షుఁడనైయుండుటచేతను- అని శంకరభాష్యము-

క్షేత్రజ్ఞుల కర్మములననుసరించియే నేను ప్రకృతికి అధ్యక్షుండనై యుందును- ఇందువలననే నాకు వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిదోషములు లేవు- అని రామానుజభాష్యము

ఉదాసీనునివలెనున్నచో ప్రకృతి స్వయముగానే సృజించునని చెప్పుచున్నాఁడు- ప్రకృతియొక్క సూతిని అనఁగా సృష్టిని చూచెడికర్తను నేనే అని యర్థము- అని మధ్వభాష్యము.

అవజానన్తి మాం మూఢా మానుషీం తను మాశ్రితమ్।
పరం భావ మజానన్తో మమ భూతమహేశ్వరమ్॥౧౧॥

మూఢాః=మూఢులు. మమ భూతమహేశ్వరం పరం భావమ్ అజానన్తః=నాయొక్క భూతములకు నియామకమైనదియు గొప్పదియునగు తత్త్వమును ఎఱుంగనివారై; మానుషీం తనుమ్ ఆశ్రితం మామ్ అవజానన్తి=మనుష్యసంబంధియగు శరీరమును ఆశ్రయించిన నన్ను అనాదరించుచున్నారు.

మనుష్యదేహమును ఆశ్రయించినవాఁడనఁగా మనుష్యదేహముచేత వ్యవహరించుచున్నవాఁడు- భావమును అనఁగా ఆకాశమువలెనుండునదియు ఆకాశముకంటెను సూక్ష్మమైనదియునగు నా పరమార్థతత్త్వమును- అని శంకరభాష్యము.

భూతమహేశ్వరం మామ్=భూతములకు పరమేశ్వరుఁడనైన నన్ను అవజ్ఞ చేయుట యనఁగా ప్రాకృతమనుష్యులతో సమముగాఁ దలంచుట- పరమైనభావమును అనఁగా ఈశ్వరుఁడనైయుండియు కారుణ్యాతిశయమువలన మనుష్యత్వమును పొందుటను- అని రామానుజభాష్యము

మనుష్యసంబంధియగు శరీరమును అనఁగా మూఢులైనవారికి మనుష్యసంబంధియైనదిగాఁ దోఁచెడి శరీరమును- ఈశ్వరుఁడు సృష్ట్యాదిని అవతారరూపములను ప్రకటించియుంచును గాన ఆవిసనస్యాదిసంబంధులనుకొనుట భ్రాంతియే- భూతమైనదియు గొప్పదియు నీశ్వరత్వమైనదియునగు భావమును- భావమనఁగా నాద్యంతము లేనిదనుట-. అని మధ్వభాష్యము.

మోఘాశా మోఘకర్మాణో మోఘజ్ఞానా విచేతసః।

రాక్షసీ మాసురీంచైవ ప్రకృతిం మోహినీం శ్రితాః॥౧౨॥
(తే=వారు) ఆసురీం రాక్షసీంచైవ మోహినీం ప్రకృతిం శ్రి
తాః=ఆసురసంబంధియును రాక్షసులసంబంధియునై మోహమును క
లుగఁజేసెడి ప్రకృతిని ఆశ్రయించినవారై, విచేతసః= జ్ఞానము
లేనివారై, మోఘాశాః మోఘకర్మాణః మోఘజ్ఞానాః(భవన్తి)=
వ్యర్థములైనయాశలుగలవారును వ్యర్థములైనపనులుగలవారును వ్య
ర్థమైనజ్ఞానముగలవారును(అగుచున్నారు)

వారుచేసెడి యగ్నిహోత్రాదికర్మములును వారిజ్ఞానంబు
నిష్ఫలములె- విచేతస్సులనఁగా వివేకములేనివారు- ఆసురసం
బంధియును రాక్షససంబంధియునగు ప్రకృతిని ఆశ్రయించినవార
మః భేదింపుము, భేదింపుము, త్రాగుము, తినుము, పరులస్వ
మ్ము. అపహరింపుము అనియిట్లుపలికెడివారై క్రూరవ్యాపార
కలవారు అగుదురు- అనిశంకరభాష్యము-

కర్మములనఁగా ఆరంభములు- విచేతస్సులనఁగా యథార్థజ్ఞా
నములేనివారు- అనిరామానుజభాష్యము.

భగవంతునియందు ద్వేషముకలవారు కోరెడి యాముష్మికసు
కొంచెమైననుపొందఁజాలరు- బ్రహ్మరుద్రుడు మొదలయినవారియం
దలి భక్తిమొదలగునుపాయముచేత వారు పయాముష్మికపురుషార్థ
మునుపొందలేరు- శిశుపాలుఁడు మొదలగువారుద్వేషించియు మే
లునుపొందిరనుట తనభక్తుఁడైనవాఁడు ఒకానొకప్పుడు శాపముచేత
ద్వేషించినను వానికి భక్తిఫలము నిచ్చునని తెలియఁజేయుటకు- శ్రీ
నిమధ్వభాష్యము

మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతి మాశ్రితాః।
భజ న్త్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాది మవ్యయమ్॥౧౩॥
(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, దైవీం ప్రకృతిమ్ ఆశ్రితాః
మహాత్మానస్తు=దేవసంబంధియగు ప్రకృతిని ఆశ్రయించిన మహా
త్ములో, భూతాదిమ్ అవ్యయం మాం జ్ఞాత్వా=భూతములకు కార
ణమైనవాఁడనును నాశములేనివాఁడనునగు నన్ను తెలిసికొని, అన
న్యమనసః భజన్తి=ఇతరమందు మనస్సులేనివారై ఆశ్రయింపుచు

వ్వారు.

మహాత్ములనఁగా క్షుద్రముగాని చిత్తముకలవారు- దైవప్రకృతి యనఁగా శమము(మనోనిగ్రహము), దమము(ఇంద్రియనిగ్రహము), కనికరము, విశ్వాసము, మొదలగునది- ఈశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినవారు భగవద్భక్తియనెడి మోక్షమార్గమునఁ బ్రవర్తించినవారు- అని శంకరభాష్యము.

నన్ను శరణముగాఁ బొందుటచేత సమస్తపాపబంధములును న శించినవారై నేను పరమకారుణికుఁడనగుటను సాధువులనురక్షించు టకై మనుష్యుఁడనుగా నవతరించితినని తెలిసికొని- అని రామా నుజభాష్యము.

సతతం కీర్తయన్తో మాం యతన్తశ్చ దృఢవ్రతాః।
నమస్యన్తశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే॥

మాం సతతం కీర్తయన్తః=నన్ను ఎల్లప్పుడును చెప్పుచున్నవారును, యతన్తశ్చ=ప్రయత్నము చేయుచున్నవారును, దృఢవ్రతాః=స్థి రమైనవ్రతముకలవారును, మాం నమస్యన్తశ్చ=నన్ను నమస్కరింపు చున్నవారును, భక్త్యా నిత్యయుక్తాః=భక్తితో నిత్యముగాఁ గూడుకొ నినవారునై, మామ్ ఉపాసతే=నన్ను ఉపాసింపుచున్నారు.

బ్రహ్మస్వరూపుఁడనైన నన్ను- ప్రయత్నము చేయుట యనఁగా ఇంద్రియములను నిగ్రహించుట, దయ, హింసింపకుండుట, మొదలగు ధర్మములయందుఁ బ్రవర్తించుట- హృదయముననున్న నన్ను నమ స్కరింపుచున్నవారు- అని శంకరభాష్యము.

నారాయణ, కృష్ణ, వాసుదేవ, అనియిట్లు భగవన్నామములను ఆర్ద్రహృదయులై చెప్పుట కీర్తనము- యతనమనఁగా అర్చనచే యుట, దేవాలయములను నందనవనములను నిర్మించుట, మొదలగు వానులయందు దృఢవ్రతులు అనఁగా స్థిరమైనసంకల్పము కలవారై ప్రయత్నము చేయుట- భక్తితో నమస్కరించుచున్నవారు అనఁగా మనస్సు బుద్ధి అభిమానము రెండుచేతులు రెండుకాళ్లు శిరస్సు అనెడి ఎనిమిదియంగములతోనుసు, ధూళియనక బురదయ నక రాయనక భూమియందు దండప్రణామము చేయుచున్నవారు-

ఎల్లప్పుడును నన్నుగుఱించి నిత్యయుక్తులు అనఁగా నాయొక్క నిత్యయోగమును కోరుచున్నవారు- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానయజ్ఞేన చాప్యన్యే యజన్తో మా ముపాసతే।
ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతో ముఖమ్॥౧౫॥

అన్యేచ=ఇతరులు, జ్ఞానయజ్ఞేన యజన్తః=జ్ఞానయజ్ఞముచేత పూజింపుచున్నవారై, మామ్=నన్ను, ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతోముఖమ్=ఏకత్వముతోనను పృథక్త్వముతోనను అనేక విధములుగా సర్వతోముఖునిగాను, ఉపాసతే=ఉపాసింపుచున్నారు.

కొందఱు ఏకత్వముతోననఁగా పరబ్రహ్మమొక్కటియె యనెడి పరమార్థజ్ఞానముతోనుపాసింతురు- మఱికొందఱు పృథక్త్వముగా ఆభగవంతుఁడగు విష్ణువె ఆదిత్యులు చంద్రుఁడు మొదలగు రూపములను నాఁడని యుపాసనము చేయుదురు- మఱికొందఱు భగవంతుఁడె బహువిధములుగానున్నవాఁడని భగవంతుని విశ్వరూపమును ఉపాసింతురు- అని శంకరభాష్యము.

మఱికొందఱు జ్ఞానయజ్ఞేనచ= జ్ఞానమనెడి యజ్ఞముతోనును వెనుకటిశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన కీర్తనాదులతోనునుగూడ, బహుధా పృథక్త్వేన విశ్వతోముఖమ్ మామ్=పెక్కువిధములను వేఱుచాటుతో జగదాకారమునైననఁగా సమస్తప్రకారములనున్న నన్ను, ఉపాసింపుచున్నారు- భగవంతుఁడు సృష్ట్యాదియందు సూక్ష్మములై నామరూపముల యేర్పాటులేని చేతనాచేతనములు శరీరముగాఁ గలవాఁడైయుండి, అనేకవిధములగు నామరూపములయేర్పాటుతోఁ గూడిన స్థూలచేతనాచేతనములు శరీరముగాఁగలవాఁడను కావలయునని సంకల్పించి అతఁడొక్కఁడె దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరములనెడి విచిత్రమైనజగత్తంతయు శరీరముగాఁగలవాఁడైయున్నాఁడు, అని యనుసంధానముచేయుచునుపాసింపుచున్నారని తాత్పర్యము- అని రామానుజభాష్యము.

అంతటనొక్కఁడేయగు నారాయణుఁడు ఉన్నాఁడు అని ఏకత్వముతోనును, అన్నిటికంటెనును విలక్షణుఁడు అను పృథక్త్వము

తోనును- భగవంతునిరూపము తెల్లదానివలె నెఱ్ఱదానివలె నల్ల
దానివలెనని యిట్లు బహువిధముగాఁ దెలియఁబడును- బహుధా అ
నుదానికి ద్వైతమే వాచకరే(౯అ||౨౩శ్లో||)అనిచెప్పినచొప్పున అనేక
విధములు గాననియుఁ జెప్పవచ్చును- అని మధ్వభాష్యము.

అహం క్రతు రహం యజ్ఞః స్వధాఽహ మహమౌషధమ్।
మన్త్రోఽహ మహమేవాజ్య మహమగ్ని రహంహుతమ్॥ ౧౬॥

అహం క్రతుః=నేను జ్యోతిష్టోమాదిక్రతుస్వరూపుఁడను- అహం యజ్ఞః=నేను యజ్ఞస్వరూపుఁడను- అహం స్వధా=నేను పితృదేవతలకొఱకైనయన్నముస్వరూపముగాఁగలవాఁడను- అహమ్ ఔషధమ్=నేను ఔషధస్వరూపుఁడను- అహమ్ మన్త్రః=నేను మన్త్రస్వరూపుఁడను- అహమేవ ఆజ్యమ్=నేనె (దేవతలకు హోమముచేసెడి) నెయ్యిస్వరూపముగాఁగలవాఁడను- అహమ్ అగ్నిః=నేను అగ్నిస్వరూపుడను- అహమ్ హుతమ్ నేను హోమస్వరూపుడను.

యజ్ఞమనఁగా స్మార్తము(వైశ్వదేవము మొదలగునది)- ఔషధమనఁగా అందఱుప్రాణులును తినెడి వరిమొదలగునది- స్వధ యనఁగా నందఱుప్రాణులుతినెడి యన్నమనియును ఔషధమనఁగా రోగమునుపోఁగొట్టునదియనియుఁ జెప్పవచ్చును- అనిశంకరభాష్యము.

యజ్ఞమనఁగా మహాయజ్ఞము- ఔషధమనఁగా వరిమొదలగుదానితోఁ జేయఁబడిన హవిస్సు- నెయ్యియనునది సోమముమొదలగు హవిస్సులకుపలక్షకము- అగ్నియనఁగా ఆహవనీయముమొదలగునది- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞమనఁగా దేవతలంగూర్చి ద్రవ్యములను విడుచుట- అని మధ్వభాష్యము.

పితాఽహమస్య జగతో మాతా ధాతా పితామహః।
వేద్యం పవిత్ర మోంకార ఋక్సామ యజురేవచ॥ ౧౭॥

అస్య జగతః పితా అహమ్=ఈ జగత్తునకు తండ్రిని నేను- మాతా (అహమ్)=తల్లిని (నేను)- ధాతా (అహమ్)=ధాతను (నేను)- పితామహః (అహమ్)=తాతను (నేను)- వేద్యమ్ (అహమ్)=తె

లియవలసినది (నేను)- పవిత్రమ్ (అహమ్)=పవిత్రము (నేను)- ఓంకారః (అహమ్)=ఓంకారము (నేను)- ఋక్ సామ యజుశ్చ అహమేవ=ఋక్కును సామంబును యజుస్సును నేనే.

ధాతయనఁగా ప్రాణులకు కర్మఫలమును కలుగఁజేయువాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ధాతృ శబ్దము తల్లిదండ్రులుగాక పుట్టుటకు ప్రయోజకుఁడైన పోషణనియంతృత్వముఁ జెప్పును- వేద్యమ్ పవిత్రమ్ అహమేవ=వేదముచేఁదెలియఁబడెడి పావనమైనది నేనే- అని రామానుజభాష్యము.

గతిర్భర్తా ప్రభుస్సాక్షీ నివాసశ్శరణంసుహృత్ ।
ప్రభవః ప్రళయ స్థానం నిధానం బీజ మవ్యయమ్ ॥ ౧౮ ॥

గతిః=గతియును, భర్తా=భర్తయును, ప్రభుః=ప్రభువును, సాక్షీ=సాక్షియును, నివాసః=నివాసంబును, శరణమ్=శరణంబును, సుహృత్=మిత్రుఁడును, ప్రభవః=ఉత్పత్తియును, ప్రళయః=ప్రళయంబును, స్థానమ్=స్థానంబును, నిధానమ్=నిక్షేపంబును, అవ్యయం బీజమ్=నాశములేని బీజంబును, అహమేవ=నేనే.

గతియనఁగా కర్మఫలము- భర్తయనఁగా పోషకుఁడు- ప్రభువనఁగా స్వామి- సాక్షియనఁగా ప్రాణులు చేసినదానిని చేయనిదానిని తెలియువాఁడు- ప్రాణులు దేనియందు నివసింతురో యది నివాసము- శరణమనఁగా బాధలచేత నాశ్రయించువారి బాధలను పోఁగొట్టువాఁడు- సుహృత్తనఁగా ప్రత్యుపకారమును గోరక యుపకరించువాఁడు- ప్రభవమనఁగా జగత్తుయొక్క ఉత్పత్తి- దేనియందు జగత్తు లీనమగునో యది ప్రళయము- దేనియందు జగత్తు నిలుచునో యది స్థానము- కాలాంతరమున ననుభవించుటకై దాఁచిపెట్టినది నిధానము- మొలకవలసినవి మొలచుటకు కారణమైనది బీజము- సంసారమున్నంతవఱకును బీజపరంపర యుండునుగాన అవ్యయమనఁబడును- అని శంకరభాష్యము-

గతియనఁగా పొందవలసినస్థానము- భర్తయనఁగా ధరించువాఁడు- ప్రభువనఁగా శాసించువాఁడు- సాక్షియనఁగా ప్రత్యక్ష

ముగాఁజూచువాఁడు- నివాసమనఁగా ఇల్లుమొదలగునది- ఇష్టమును పొందించువాఁడగుటను అనిష్టమును పోఁగొట్టువాఁడగుటను ఆశ్రయింపఁబడెడిచేతనుఁడు శరణము- సుహృత్తనఁగా హితమును (మేలును) కోరువాఁడు- ప్రభవప్రళయస్థానమ్ అనియొక్క-పదము- ప్రపంచము పుట్టుటకును శీనమగుటను పదిస్థానమో అది- నిధానమనఁగా అపుట్టునదియు శీనమగునదియు- అవ్యయమైన బీజమనఁగా వికారములులేనికారణము- అనిరామానుజభాష్యము

గతియనఁగా మోక్షమునుగోరువారిచేఁబొందఁబడువాఁడు- సాక్షియనఁగా ప్రత్యక్షముగాఁజూచువాఁడు- శరణమనఁగ సంహారమునకుబెదిరినవానికి ఆశ్రయమైనవాఁడు- సంహారకాలమున కృతితో జగత్తు ఈతనియందు ఉన్నఁబడునుగాన నిధానము- నిమధ్వభాష్యము.

తపామ్యహ మహం వర్షం నిగృహ్ణా మ్యుత్సృజామిచ।
అమృతం చైవ మృత్యుశ్చ సదస చ్చాహ మర్జున॥౧౯

అహం తపామి=నేను తపింపఁజేయుచున్నాను- అహం వర్షం గృహ్ణామి=నేను వర్షమును నిలుపుచున్నాను-(వర్షమ్) ఉత్సృజామి= (వర్షమును) విడుచుచున్నాను- (హే) అర్జున!=(ఓయర్జునా!), అమృతంచైవ మృత్యుశ్చ సత్ అసచ్చ=అమృతమును మృత్యువును సత్తును అసత్తును, అహమ్ (అస్మి)=నేను (అగుచున్నాను

నేను ఆదిత్యుఁడనై కొన్నికిరణములచేత తపింపఁజేయుచున్నాను- మఱికొన్నికిరణములచేత నాలుగునెలలు వర్షమునువిడుచుచున్నాను- తరువాత ఎనిమిదిమాసములు మఱికొన్నికిరణములచేత నాకర్షింపుచున్నాను- తరువాతవెండియు వానకాలమునవిడిచెదను- అమృతముదేవతలయది- మృత్యువు మనుష్యులయది- దేనికి పది సంబంధించియుండునో దానికి అదిసత్తు- అట్టిదికానిది దానికి అసత్తు- అంతియెకాని బొత్తిగా అసత్తు భగవంతుఁడుకాఁడు- సదసత్తులనియు కార్యకారణములఁగూడఁజెప్పవచ్చును- ఎవ్వరు వెనుకఁ జెప్పఁబడిన ఏకత్వపృథక్త్వాదిజ్ఞానములనెడి యజ్ఞములచే నన్ను పూజింపుచు నుపాసింతురో, అజ్ఞానులు వారివారిజ్ఞానమునకుత

గునట్లు నన్ను పొందుదురు- అని శంకరభాష్యము.

అగ్ని ఆదిత్యుఁడు మొదలగురూపముల తపింపఁజేయుచున్నాను- లోకము దేనిచేతఁ బ్రదుకునో యదియమృతము- దేనిచేతఁజచ్చునో యది మృత్యువు- సత్తనఁగా ప్రకృతకాలముననుండునది- అసత్తనఁగా నప్పుడులేనిది అనఁగా భూతంబును భవిష్యత్తును- అన్నియవస్థలనను చేతనాచేతనములు నాకుశరీరములుగాన, తత్ప్రకారుఁడనై నేనె యున్నానని ప్రథమము- వెనుకఁ(౯అ॥౧౫శ్లో)జెప్పినచొప్పున పృథక్త్వముతోనును ఏకత్వముతోనును నన్ను అనుసంధింపుచున్నవారై నన్ను ఉపాసింపుచున్నారు-. అని రామానుజభాష్యము.

సత్తనఁగా కార్యము- అసత్తనఁగా కారణము- అని మధ్వభాష్యము.

త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపా
యజ్ఞైరిష్ట్వా స్వర్గతిం ప్రార్థయన్తే।
తే పుణ్యమాసాద్య సురేన్ద్రలోక
మశ్నన్తి దివ్యాన్ దివి దేవభోగాన్॥౨౦॥
తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం
క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తి।
ఏవం త్రయీధర్మమనుప్రపన్నా
గతాగతం కామకామా లభన్తే॥౨౧॥

త్రైవిద్యాః=ఋగ్యజుస్సామముల నెఱిఁగినవారు, సోమపాః పూతపాపాః(సన్తః)=సోమపానముచేసినవారై పవిత్రముచేయఁబడినపాపములుకలవారు(అగుచు), యజ్ఞైః మామ్ ఇష్ట్వా=యజ్ఞములచేత నన్ను పూజించి, స్వర్గతిం ప్రార్థయన్తే=స్వర్గగతిని ప్రార్థింపుచున్నారు- తే పుణ్యం సురేన్ద్రలోకమ్ ఆసాద్య=వారు పుణ్యమైన ఇంద్రలోకమును పొంది, దివి దివ్యాన్ దేవభోగాన్ అశ్నన్తి=స్వర్గమునందు దివ్యములైన దేవభోగములను అనుభవింపుచున్నారు- తే విశాలం తం స్వర్గలోకం భుక్త్వా=వారు విశాలమైన ఆ స్వర్గలోకమును అనుభవించి, పుణ్యే క్షీణే(సతి) మర్త్యలోకం విశన్తి=పుణ్యము క్షయించినది(అగుచుండఁగా) మనుష్యలోకమును చొ

చ్చుచున్నారు- ఏవం కామకామాః త్రయీధర్మమ్ అనుప్రపన్నాః= ఇట్లు కామములనుకోరుచున్నవారై వేదత్రయములోనిధర్మమును పొందినవారు, గతాగతమ్ లభన్తే=గమనాగమనములను(రాకపోకలను) పొందుచున్నారు-

త్రైవిద్యులనఁగా యాజ్ఞికులు(యజ్ఞములం జేయువారు)- వస్వాదిదేవతాస్వరూపినైన నన్ను- యజ్ఞముచేయఁగామిగిలిన సోమరసమును త్రాగి దానిచేత పాపములుపోయినవారై- స్వర్గమనేడి గతిని- తే పుణ్యమ్ ఆసాద్య సురేన్ద్రలోకమ్ అశ్నన్తి=వారు పుణ్యఫలమును పొంది ఇంద్రలోకమును అనుభవింపుచున్నారు- త్రయీధర్మమనఁగా వట్టివైదిక కర్మము- రాకపోకలను పొందుదురే కాని ఎచ్చటను స్వాతంత్ర్యమును పొందరు అనియర్థము- అని శంకరభాష్యము.

ఈసరికి జ్ఞానుల(భగవద్భక్తుల)నడత చెప్పఁబడినది- అజ్ఞుల అజ్ఞులనడత చెప్పఁబడును- వేదాంతములయందు నిష్ఠలేనివారై మిగిలిన ఋగ్యజుస్సామవేదములయందుమాత్రము నిష్ఠకలవారు త్రైవిద్యులు- వీరు కేవలేంద్రాదులఁగూర్చి యాగములంజేసి తచ్ఛేషంబగు సోమమునుత్రాగి స్వర్గాదులకు విరోధులగు పాపములను పోఁగొట్టుకొనినవారై, వారు కేవలులగు ఇంద్రాదులనుద్దేశించినను వస్తుస్థితినిబట్టి తత్స్వరూపుఁడనగు నన్నుగూర్చియె యాగములు చేసినవారై, అట్టినన్నెఱుఁగక స్వర్గగతిని కోరుచున్నారు- వారు పుణ్యమైన అనఁగా దుఃఖములేని స్వర్గలోకమునుపొంది అచ్చటదేవభోగములననుభవింపుచున్నారు- ఆయనుభవమునకు హేతువయిన పుణ్యము నశించిన తోడనె వెండియు మనుష్యలోకమునఁబ్రవేశింతురు- ఇట్లువేదాంతసిద్ధజ్ఞానము లేనివారును కామ్యములగు స్వర్గాదులంగోరువారును కేవలముగా వేదత్రయధర్మమును ఆశ్రయించినవారునగు వారుఅల్పంబులును అస్థిరంబులునగు స్వర్గాదులననుభవించి మాటిమాటికిని మఱలుచుందురు- అని రామానుజభాష్యము.

అయినను నాభజనమె అన్యదేవతాభజనముకన్న మేలు అనిచెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

అనన్యా శ్చిన్తయన్తో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే।
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్॥

అనన్యాః మాం చిన్తయన్తః యే జనాః పర్యుపాసతే=అనన్యులై నన్ను చింతింపుచున్న ఏ జనులు ఉపాసింపుచున్నారో, నిత్యాభియుక్తానాం తేషాం యోగక్షేమమ్=నిత్యాభియుక్తులగు వారియొక్క-యోగక్షేమములను, అహం వహామి=నేను వహింపుచున్నాను.

అనన్యులనఁగా నారాయణుడనైన నేనె తాముఅని తెలిసికొనినవారు- ఇట్టివారై నన్నుఉపాసనచేసెడి సంన్యాసుల యోగక్షేమములను నేనె నడపెదను- యోగమనఁగా తనకులేనిదానిని సంపాదించుట- క్షేమమనఁగా దానిని కాపాడికొనుట- భగవంతుఁడు మిగిలినభక్తుల యోగక్షేమములంగూడ తానువహించినను వారుగూడ తమయోగక్షేమములను కొంతవఱకు వహించికొందురు- అనన్యజ్ఞానముకలవారు అట్లువహించికొనరు- వారు బ్రదుకుటయందుగాని చచ్చుటయందుగాని కోరికకలవారైయుండరు- భగవంతుఁడె శరణముగాఁగలవారైయుందురు- కావున భగవంతుఁడె వారి యోగక్షేమముల నిర్వహింపుచుండును- అని శంకరభాష్యము.

అనన్యులనఁగా నన్నుదలంచుటకంటె నితరములైన ప్రయోజనములులేనివారు- పర్యుపాసనమనఁగా తక్కువలేకుండ నుపాసించుట- అనఁగా అన్నికల్యాణగుణములతోనును అన్నివిభూతులతోనును గూడినవానిగానుపాసించుట- నిత్యాభియుక్తులనఁగా నాయందలి నిత్యసంబంధమునుకోరుచుండువారు- నన్నుపొందుట యోగము- పొందినపైని మఱలకుండుట క్షేమము- అనిరామానుజభాష్యము.

అనన్యులనఁగా మఱియొకదానిని చింతింపనివారు- నిత్యముగాననఁగా చాలకాలము (అభితః) అంతటయుక్తులైనవారు- అని మధ్వభాష్యము.

యే ప్యన్యదేవతాభక్తా యజన్తే శ్రద్ధయాఽన్వితాః।
తేఽపి మామేవ కౌన్తేయ యజ న్త్యవిధిపూర్వకమ్॥౨౩॥

యేఽపి=ఎవ్వారలు, అన్యదేవతాభక్తాః శ్రద్ధయా అన్వితాః యజన్తే=ఇతరదేవతలభక్తులై శ్రద్ధతోఁ గూడినవారై [illegible]

చేసికొనుచున్నారో, (హే) కౌన్తేయ! =(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, అం
పి అవిధిపూర్వకం మామేవ యజన్తి = వారలును అవిధిపూర్వకము
గా నన్నుఁగూర్చియె యాగముం జేయుచున్నారు.

యాగముచేయుట యనఁగా పూజించుట- శ్రద్ధయనఁగా ఆ
స్తిక్యబుద్ధి- అవిధిపూర్వకముగా ననఁగా నజ్ఞానపూర్వకముగా నన
ట- అని శంకరభాష్యము.

యేత్వన్యదేవతాభక్తాః అనిపాఠము- అన్ని పదార్థములును నన్
ను శరీరమగుటచే నింద్రాదిశబ్దములుగూడ నన్నె చెప్పును గాన ఇం
ద్రాదులంగూర్చి యాగములంజేయువారుగూడ నన్నుగూర్చి చేయు
వారే- వేదాంతములు (ఉపనిషత్తులు) పరమపురుషునికి శరీరమైన ఇం
ద్రాదులనారాధించునది యనివిధించుచున్నవె ఆయింద్రాదులకు ఆ
త్మయైన పరమపురుషుఁడె సాక్షాత్తుగా నారాధింపఁబడఁదగినవాఁడ
ని విధించుచున్నవి- వీరు వట్టి యింద్రాదులను ఆరాధించుటచే శ్రు
విధిననుసరింపక యజ్ఞముఁజేయువారగుచున్నారు- అని రామానుజ
భాష్యము.

అట్లయినచో నహంక్రతుః (౯అ॥ ౧౬శ్లో) అని చెప్పినది యసత్య
మాయెన ఈశ్లోకము చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

అహంహి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ।
న తు మామభిజానన్తి తత్త్వేనాతశ్చ్యవన్తి తే॥ ౨౪॥

అహం సర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచ ప్రభురేవచ (అస్మి)హి = నేను
అన్ని యజ్ఞములకును భోక్తను ప్రభువును అగుచున్నానుగదా-
తేతు మాం తత్త్వేన నాభిజానన్తి = వారు నన్ను తత్త్వముగను
ఎఱుగరు- అతః చ్యవన్తి = ఇందువలన తప్పుచున్నారు.

అన్ని యజ్ఞములనఁగా శ్రౌతంబులును స్మార్తంబులును- దేవత
లకు ఆత్మనగుటచే భోక్తను- నేను అధియజ్ఞుఁడ (౮అ॥ ౪శ్లో)ను
గాన నేనె యజ్ఞమునకు స్వామిని- నన్నుయథాస్థితముగా నెఱుఁ
గకపోవుటచే యజ్ఞఫలమునకుఁ జెడుదురు- అని శంకరభాష్యము.

త్రైవిద్యులు (౯అ॥ ౨౦శ్లో) ఈకర్మములు ఇంద్రాది శరీరకుండగు
పరమపురుషుని యారాధనములనియు, ఆరాధింపఁబడువాఁడు ఆతఁ

శీయనియు నెఱుఁగరు- వారు కొంచెముఫలమునుపొంది మఱలువారు అగుదురు- ప్రభువనఁగా ఫలమునిచ్చువాఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

ఆవిధిపూర్వకమగుటకు కారణము చెప్పఁబడుచున్నది- అనిమధ్వభాష్యము.

యాన్తి దేవవ్రతా దేవాన్ పితౄన్ యాన్తి పితృవ్రతాః।
భూతాని యాన్తి భూతేజ్యా యాన్తి మద్యాజినోఽపి మామ్॥

దేవవ్రతాః దేవాన్ యాన్తి=దేవతలంగూర్చినవ్రతములుకలవారు దేవతలను పొందుచున్నారు- పితృవ్రతాః పితౄన్ యాన్తి=పితృదేవతలంగూర్చినవ్రతములుగలవారు పితృదేవతలను పొందుచున్నారు- భూతేజ్యాః భూతాని యాన్తి=భూతములంగూర్చినయాగములుకలవారు భూతములను పొందుచున్నారు- అపిచ=మఱియును, మద్యాజినః మామ్ యాన్తి=నన్నుఁగూర్చియాగముచేయువారు నన్ను పొందుచున్నారు.

దేవవ్రతులనఁగా దేవతలయందు నియమంబును భక్తియునుగలవారు- పితృవ్రతులనఁగా శ్రాద్ధాదిక్రియలంజేయువారు- పితృదేవతలు అగ్నిష్వాత్తులు మొదలగువారు- భూతేజ్యులనఁగా వినాయకుఁడు మాతృగణము చతుర్భగినులు మొదలగువారిని పూజించువారు- మద్యాజులనఁగా వైష్ణవులు- ఇటు, అన్నిటియందును ఆయాసము సమానముగానున్నను అందఱును నన్ను భజింపకపోవుటకు కారణము అజ్ఞానము- అందువలనవారు స్వల్పఫలములఁబొందుదురు- అనిశంకరభాష్యము-

వ్రతశబ్దము సంకల్పమును చెప్పును- దర్శపూర్ణమాసాదులచేనింద్రాదులను ఆరాధించెదమను సంకల్పముకలవారు ఇంద్రాదులను పొందుదురు- ఇట్లు పితృయజ్ఞాదులచే పితృదేవతలనారాధించుసంకల్పముకలవారు పితృదేవతలఁజెందుదురు- యక్షరాక్షసపిశాచాదిభూతములనారాధించెదమని ఎవ్వారలు భూతయజ్ఞసంకల్పముచేయుదురో వారు ఆభూతములంజెందుదురు- ఈచెప్పఁబడినయజ్ఞములచేతనే దేవతలును పితృదేవతలును భూతములును శరీరముగాఁగల భగ

పంచుని నారాధించెదమని ఎవ్వారలు సంకల్పింతురో వారు నన్నే చెందుదురు- దేవాదియజ్ఞములఁ జేయువారు దేవాదులతోఁగూడ పరిమితమైన భోగములననుభవించి వారు నశించునప్పుడు వారితోఁ గూడ నశింతురు- నన్నారాధించువారు నన్నుజేరి సుఖులగుదురు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈ శ్లోకమున ఫలము వివేచింపఁబడి చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి।
తదహం భక్త్యుపహృత మశ్నామి ప్రయతాత్మనః॥౨౬॥

యః=ఎవ్వఁడు, భక్త్యా=భక్తితోడను, పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం మే ప్రయచ్ఛతి=ఆకును పువ్వును పండును నీటిని నాకు ఇచ్చుచున్నాఁడో, (తస్య) ప్రయతాత్మనః=(ఆ) పరిశుద్ధమైన మనస్సుకలవానియొక్క, భక్త్యుపహృతం తత్ అహమ్ అశ్నామి= భక్తిచేతసమర్పింపఁబడిన దానిని నేను అనుభవింపుచున్నాను-

నేను సుఖముగా నారాధింపఁబడఁదగినవాఁడను- ప్రయతాత్మయనఁగా పరిశుద్ధమైనబుద్ధిగలవాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

పత్రము మొదలగువానిలో నొకదానినైననిచ్చెడి ప్రయతాత్మ అనఁగా నాకు ఇచ్చుటయె ప్రయోజనముగాఁగలుగుటయనెడి శుద్ధితోఁగూడినమనస్సుకలవానియొక్క ఆపత్రాదికమును, నేను, అవాప్తసమస్తకాముఁడనైనను, దొరకరానిదిదొరికినచోఁగలుగవలసిన ప్రీతితోననుభవింపుచున్నాను- అని రామానుజభాష్యము-

నీవుగొప్పవాఁడవుగాన దుర్బలులచే నారాధింపశక్యుఁడవుకావను శంకలోఁజెప్పఁబడుచున్నది- శాస్త్రములో విధింపఁబడని పత్రాదులను సమర్పింపఁగూడదు- భక్తిచేతనె నేను సంతోషించువాఁడను- అనిభావము- అనిమధ్వభాష్యము.

యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్।
యత్తపస్యసి కౌన్తేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమ్॥౨౭॥

(హే)కౌన్తేయ!=ఓ)కుంతీపుత్త్రుఁడా!, యత్ కరోషి=దేనిని చేయుచున్నావో, యత్ అశ్నాసి=దేనిని తినుచున్నావో, యత్ జు

హోషి=దేనిని హోమము చేయుచున్నావో, యత్ దదాసి=దేనిని ఇచ్చుచున్నావో, యత్ తపస్యసి=దేనిని తపస్సుగా నాచరించుచున్నావో, తత్ మదర్పణం కురుష్వ=దానిని నాయందు సమర్పింపఁబడుదానిగాను చేయుము.

చేయుట యనఁగా శాస్త్రీయకర్మము నాచరించుట- తినుట యనఁగా స్వయముగా లభించినదానిని తినుట- హోమము శ్రౌతంబును స్మార్తంబును- ఇచ్చుట యనఁగా బ్రాహ్మణులు మొదలగువారికి బంగారము అన్నము మొదలగువానిని ఇచ్చుట- అని శంకరభాష్యము.

చేయుట యనఁగా దేహయాత్రకొఱకైన లౌకిక కర్మములనాచరించుట- హోమాదులచే నిత్యనైమిత్తికరూపమగు వైదిక కర్మము చెప్పఁబడుచున్నది- అర్పింపఁబడునది అర్పణము- లౌకిక వైదిక కర్మములు ... యు కర్తృత్వంబును భోక్తృత్వంబును ఆరా ...యందు సమర్పింపఁబడునట్లు చేయుము- అని రామానుజభాష్యము-

శుభాశుభఫలై రేవం మోక్ష్యసే కర్మబన్ధనైః।
సంన్యాసయోగయుక్తాత్మా విముక్తో మా ముపైష్యసి॥

ఏవం సంన్యాసయోగయుక్తాత్మా=ఇట్లు సంన్యాసయోగముతోఁ గూడినయంతఃకరణము కలవాఁడవై, శుభాశుభఫలైః కర్మబన్ధనైః మోక్ష్యసే=మేలు కీడులు ఫలముగాఁ గల కర్మబంధములచేత విడువఁబడుదువు- విముక్తః (సన్) మామ్ ఉపైష్యసి=విడువఁబడినవాఁడవై నన్ను పొందఁగలవు.

శుభాశుభములనఁగా ఇష్టానిష్టములు- కర్మములను చేయుచు వానిని నాకు సమర్పించుట సంన్యాసంబును కర్మయోగంబును గూడగాన సంన్యాసయోగమనఁబడును- బ్రదికియుండగానె కర్మబంధములచే విడువఁబడుదువు- శరీరము పోయినతోడనె నన్ను జేరుదువు- అని శంకరభాష్యము.

కర్మబంధములనఁగా నన్ను జేరుటకు విరోధులగు ప్రాచీనకర్మములు- సంన్యాసమనెడి యోగముతోఁ గూడిన మనస్సు కలవాఁడవై

నంగా తాను నాకు శేషుండనియు నియామ్య కర్మమె ల్లను నాయారాధనమనియు ననుసంధించును అని రామాను జభాష్యము.

సమోఽహం సర్వభూతేషు న మే ద్వేష్యోఽస్తి నప్రియః।
యే భజన్తి తు మాం భక్త్యా మయి తే తేషుచా ప్యహమ్॥

అహం సర్వభూతేషు సమః=నేను అన్నిభూతములయందును స ముండను. మే ద్వేష్యః నాస్తి=నాకు ద్వేషింపవలసినవాండు లేం డు. ప్రియః న=ఇష్టుండు లేండు. యేతు మాం భక్త్యా భజ న్తి=ఎవ్వరు నన్ను భక్తితో భజింతురో, తే మయి (వర్తన్తే)= వారు నాయందు (ఉన్నారు). అహంచ తేషు (వర్తే)=నేను ను వారియందు (ఉన్నాను).

నేను అగ్నివంటివాండను. అగ్ని తనదగ్గఱకువచ్చిన వారలచలి నిపోంగొట్టును. దూరముగానున్నవారలచలినిపోంగొట్టదు. నేనును నన్ను భజించువారిని అనుగ్రహించెదను. ఇతరులననుగ్రహింపను. భక్తులునాయందుండుటయు నేను వారియందుండుటయు స్వభావ మువలనంగాని నాకువారియందు అనురాగముండుటవలనంగాదు. కాం బట్టి ఇతరులయందునాకు ద్వేషంబునులేదు. అనిశంకరభాష్యము.

జాతినిబట్టియు ఆకారమునుబట్టియు స్వభావమునుబట్టియు మి క్కిలి హెచ్చుతగ్గులుగానుండెడి దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరములనెడి భూతములయందు, అందఱికిని ఆశ్రయింపందగినవాండనగుటచే, స ముండను. కొందఱినె ప్రీతిచేత ఆశ్రయింపనిచ్చుటయును మిగి లినవారిని ద్వేషముచేత ఆశ్రయింపనీకపోవుటయును లేదు. నేనెమి క్కిలి ప్రియుండుగాంగలవారై నన్ను భజింపనిచో నిలువలేనిభ క్తులు ఉత్కృష్టులైనను నికృష్టులైనను నాతోసమానమైన గుణ ములుగలవారివలె నాయందెయుందురు. నేను వారియెడను నాకంటె నుత్కృష్టులయెడనువలె నుందును. అనిరామానుజభాష్యము.

నీవు స్నేహాదులు గలవాండవగుటచే కొంచెముభక్తుండైనవా నికిని గొప్పఫలమునిచ్చెదవు, గొప్పభక్తునికి కొంచెముఫలమునిచ్చె దవుకాంబోలునను శంకకై నేను సముండనని చెప్పంబడుచున్నది. అ

ను తే భక్తి కాంక్షకరము కాదా యనునర్థము చెప్పఁబడినది- వారు నాయందున్నారు, వారియందు నేనున్నాను- అనఁగా నాకు వారు వశ్యులు, వారికి నేను వశ్యుఁడను. వారు ఎల్లప్పుడు వారికి వశ్యులైనను బుద్ధిపూర్వకముగా వశ్యులయినవారును అబుద్ధిపూర్వకముగా వశ్యులయినవారునను భేదము కలదు- మొదటివిధమువారు ఉద్ధవుఁడు మొదలగువారు- రెండవ విధమువారు శిశుపాలుఁడు మొదలగువారు- అని మధ్వభాష్యము.

అపి చేత్సుదురాచారో భజతే మామనన్యభాక్।
సాధురేవ స మన్తవ్యః సమ్యగ్వ్యవసితో హి సః॥ ౩౦॥

సుదురాచారోపి అనన్యభాక్ (సన్) మాం భజతే చేత్=మిక్కిలి దుష్టమైనయాచారముకలవాఁడైనను అనన్యభక్తికలవాఁడు (అగుచు) నన్ను భజించునేని, సః సాధురేవ మన్తవ్యః=వాఁడు సజ్జనుఁడుగానె తలంపఁబడఁదగినవాఁడు. సః సమ్యక్ వ్యవసితో హి=వాఁడు లెస్సగా నిశ్చయమును పొందినవాఁడుగదా.

స్వజాతికి తగినయాచారముచొప్పున నడవనివాఁడు సుదురాచా
రు- అనన్యభాక్కు- అనఁగా భజించుటయొక్కటియె ప్రయోజనముగాఁగలవాఁడు- సాధువనఁగా వైష్ణవాగ్రేసరుఁడు- సమ్యక్ వ్యవసితః అనువానికి భగవంతుఁడు నాకు స్వామి, నాకు గురువు, నాకు మిత్రుఁడు, నాకు గొప్పభోగ్యము, అనెడినిశ్చయముకలవాఁడు అని యర్థము- ఇట్టివానికి ఆచారముతప్పుట స్వల్పలోపముగాన అంతమాత్రమున ననాదరమును చేయఁదగదు- అని రామానుజభాష్యము.

భగవద్భక్తుఁడు తఱుచుగా దురాచారుఁడైయుండఁడు- అయినను బహుపుణ్యముచేతను ఎట్టకేలకు అట్లు అగునేని అప్పుడు సాధువనియె తలంపఁబడఁదగినవాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా శశ్వచ్ఛాన్తిం నిగచ్ఛతి।
కౌన్తేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి॥ ౩౧॥

(సః) క్షిప్రం ధర్మాత్మా భవతి=వాఁడు శీఘ్రముగా ధర్మాత్ముఁ డగుచున్నాఁడు- శశ్వత్ శాన్తిం నిగచ్ఛతి=నిత్యముగాను శాంతిని పొందుచున్నాఁడు- (హే) కౌన్తేయ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, ప్రతి

ష్టానీహి = ప్రతిజ్ఞ చేయుము- మే భక్తః నప్రణశ్యతి = నా భక్తుండు చెడఁడు.

వెలుపలిదైన దురాచారమునువిడిచి తనవ్యవసాయసామర్థ్యమున ధర్మాత్మయనఁగా ధర్మమున చిత్తముగలవాఁడు అగును- నాభక్తుఁడనఁగా నాయందు సమర్పింపఁబడిన యంతరాత్మ (అంతఃకరణము) కలవాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

ధర్మాత్మయనఁగా ప్రతిబంధకములేనిదై పరికరముతోఁగూడినదైన నాభజనమునందె మనస్సుకలవాఁడు- శాన్తియనఁగా నన్నుజెందుటకు విరోధులైన ఆచారములు లేకపోవుట- ఆది శాశ్వతము అనఁగా మఱిమఱలనిదియగును- నాభక్తిని ఆరంభించినవాఁడు విరోధియైనయాచారసంపర్కముకలవాఁడైనను చెడఁడు- నాభక్తియొక్కమాహాత్మ్యముచేత విరోధినంతయునశింపఁజేసి శాశ్వతమైనవిరోధినివృత్తినిపొంది శీఘ్రముగా సంపూర్ణమైనభక్తికలవాఁడు అగును- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకమున వెనుకటిశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినదానిహేతువుచెప్పఁబడును- శీఘ్రముగాధర్మాత్మయగును- ఇది దేవతలు దేవాంశలు మొదలగువారియందెకలుగును- మిగిలినవాఁడు ఇట్లయ్యేనేని దాంభికుఁడనియూహింపవలసినది- అని మధ్వభాష్యము.

మాంహి పార్థ వ్యపాశ్రిత్య యేఽపిస్యుః పాపయోనయః।
స్త్రియో వైశ్యాస్తథా శూద్రాస్తేఽపి యాన్తి పరాంగతిం॥
కింపున ర్బ్రాహ్మణాః పుణ్యా భక్తా రాజర్షయస్తథా।
అనిత్య మసుఖం లోక మిమం ప్రాప్య భజస్వమామ్॥ ౩౩॥

(హే) పార్థ! = (ఓ కుంతీపుత్రుఁడా!, యే = ఎవ్వారలు, పాపయోనయః = పాపముకారణముగాఁగలవారైన, స్త్రియః వైశ్యాః తథా శూద్రాః అపి స్యుః = స్త్రీలును వైశ్యులును అట్లె శూద్రులును అగుదురో, తేఽపి = వారలును, మాం వ్యపాశ్రిత్య = నన్ను ఆశ్రయించి, పరాం గతిం యాన్తిహి = గొప్ప గతిని పొందుచున్నారుగదా- పుణ్యాః భక్తాః = పుణ్యులును భక్తులునైన, బ్రాహ్మణాః రాజర్షయః (చ) = బ్రాహ్మణులును రాజర్షులును, తథా (ఇతి) కిం

పున(కృష్ణ్యమ్) = అగ్లైే (ఐని) వేండియుఁ జెప్పవలయునా?- అనిత్యమ్ అసుఖమ్ ఇమం లోకం ప్రాప్య=నిత్యముగాఁ దియు సుఖము లేనిదియునగు ఈ లోకమును పొంది, మాం భజస్వ=నన్ను భజింపుము.

పాపయోనులనఁగా పాపముకతనఁ బుట్టినవారు- పుణ్యులనఁగా పుణ్యమువలనఁ బుట్టినవారు- పురుషార్థములను సాధించికొనుటకుతగినదియు దుర్లభమైనదియునగు మనుష్యత్వమును పొందితివి గాన నన్నుభజింపుము- అని శంకరభాష్యము.

నీవు రాజర్షివి గాన అస్థిరమైనదియు తాపత్రయముల బాధకలదగుటచే నసుఖమైనదియనగు నీలోకమునుబొందియున్నావు గాన నన్ను భజింపుము- అని రామానుజభాష్యము.

మనుష్యులకు బ్రాహ్మణత్వము మొదలుగునవి స్వాభావికములనియు పాపాదికృతములనియు రెండువిధములు- అంమముక్తినిబొందినప్పటివి స్వాభావికములు- అవియె పుణ్యములు- శాపమువల్లను కామమువల్లనను పురుషులును స్త్రీత్వమును పొందుదురు- అని మధ్వాచార్యులు చెప్పిరి.

మన్మనాభవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు।
మా మేవైష్యసి యుక్త్వైవ మాత్మానం మత్పరాయణః॥ ౩౪॥

మన్మనాః మద్భక్తః మద్యాజీ(చ) భవ = నాయందుమనసు కలవాఁడవును నాభక్తుఁడవును నన్నుఁ బూజించుయాగముంజేయువాఁడవు(ను) అగుము- మామ్ నమస్కురు=నన్ను నమస్కరింపుము- ఏవమ్ ఆత్మానం యుక్త్వా=ఇట్లు అంతఃకరణమును ఏకాగ్రమునుజేసి, మత్పరాయణః(సన్)= నేనెగొప్పగతిగాఁగలవాఁడవు(అగుచు), మామేవ ఏష్యసి=నన్నె పొందఁగలవు.

ఆత్మానం మామేవ ఏష్యసి=ఆత్మనైన నన్నె పొందఁగలవు- అన్నిభూతములకును ఆత్మనును పరమగతినిని నేనెకదా- అని శంకరభాష్యము.

మద్భక్తుఁడవై అనఁగా నాయందు మిక్కిలి ప్రీతిగలవాఁడవై, తైలధారవలె ఎడతెంపులేకుండ నాయందు ఉన్పఁబడిన మనస్సుకలవాఁడ

వు అగును- యజనమనఁగా సంపూర్ణమైన శేషవృత్తి(కైంకర్యము)- ఔపచారికము సాంస్పర్శికము అభ్యవహారికము అనెడి మూఁడువిధములగు భోగములను సమర్పించుటగదా యాగము- (ఇదియె తిరువారాధనము- ఔపచారికములు అర్ఘ్యపాద్యాదులు- సాంస్పర్శికములుమాల్యాదులు మొదలగునవి- అభ్యవహారికములు అన్నపానములు)నమస్కారమనఁగా అంతరాత్మనైన నాయందు నమ్రుఁడైయుండుట- మత్పరాయణుఁడనఁగా నన్నువిడిచి తాను నిలువలేకుండుటచే నేనే ఆశ్రయముగాఁగలిగియున్నవాఁడు- ఆత్మయనఁగా మనస్సు- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతిశ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగ-
శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే రాజవిద్యారాజగు
హ్య యోగో నామ నవమోధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్ర
తిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణా
ర్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో రాజ
విద్యారాజగుహ్యయోగప్రతిపాదకంబగు
తొమ్మిదవయధ్యాయము.

పదవయధ్యాయము.

భూయ ఏవ మహాబాహో శృణు మే పరమం వచః।
యత్తేఽహం ప్రీయమాణాయ వక్ష్యామి హితకామ్యయా॥

(హే) మహాబాహో!=(ఓ) గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, భూయ ఏవ=తిరిగియును, మే పరమమ్ వచః శృణు=నా గొప్ప మాటను వినుము- యత్=దేనిని, ప్రీయమాణాయ తే=ప్రీతినిజేయుచున్న నీకు, హితకామ్యయా వక్ష్యామి=హితమునుకోరుటచేత చెప్పఁగలనో.

పరమమనఁగా నిరతిశయము అనఁగా దానికంటె నతిశయములేనిదగు వస్తువును ప్రకాశింపఁజేయునది- నేను చెప్పెడి మాటలను విని అమృతమును త్రాగినయట్లు సంతోషించుచున్ననీకు- అని శంకరభాష్యము.

నామాహాత్మ్యమును విని ప్రీతిని జెందుచున్న- హితమనఁగా నా యందు భక్తిపుట్టి యది వృద్ధిపొందుట- నా మాహాత్మ్యమును తెలియఁజేసెడి వాక్యమును- అని రామానుజభాష్యము.

ఉపాసనమునకై విభూతులును విశేషముగాఁగొన్నిటికి కారణమగుటయును ఈయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడును- ప్రీయమాణుఁడనఁగా విని సంతోషమును పొందుచున్నవాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

న మే విదుః సురగణాః ప్రభవం న మహర్షయః।
అహమాదిర్హి దేవానాం మహర్షీణాంచ సర్వశః॥౨॥

సురగణాః మే ప్రభవమ్ నవిదుః=దేవతాసమూహములు నాయొక్క ప్రభావమును ఎఱుఁగరు- మహర్షయః నవిదుః=మహర్షులును ఎఱుఁగరు- అహమ్ మహర్షీణామ్ దేవానాంచ సర్వశః ఆదిః హి=నేను మహర్షులకును దేవతలకును అన్నిప్రకారములను మొదలైనవాఁడనుగదా.

దేవగణములు ఇంద్రాదులు-ప్రభవమనఁగా ప్రభావమైనను పుట్టుకయైనను- మహర్షులు భృగువు మొదలగువారు- ఆదియనఁగా కారణము- అని శంకరభాష్యము.

ఇంద్రియములచేఁ దెలియఁబడనివానిని దెలిసికొనెడివారుగూడ నా నామమును కర్మము (పని) స్వరూపము స్వభావము మొదలగు ప్రభావము నెఱుఁగరు- ఆ దేవతలనును మహర్షులనును సృజించి వారివారి పుణ్యానుసారముగా వారివారికి నేనిచ్చినజ్ఞానము పరిమితమైనది- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రభవమనఁగా ప్రభావము-నాయొక్క జగత్సృష్టియైనను- ఉన్నచో సర్వజ్ఞులైన దేవాదులెఱుంగకుండరు, కాఁబట్టి లేదని భావము- పుట్టుకగూడ నెవనికి వశమో వానికి పుట్టుకయెట్లు? మిగిలిన యంశము పైశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడఁగలదు- అని మధ్వభాష్యము.

యో మామజమనాదించ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్।
అసంమూఢ స్సమర్త్యేషు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥౩॥

యః మామ్=ఎవ్వఁడు నన్ను, అజమ్ అనాదిమ్ లోకమహేశ్వరం చ వేత్తి=పుట్టుకలేనివానిగాను మొదలులేనివానిగాను లోకములకు గొప్పయీశ్వరునిగాను తెలిసికొనుచున్నాఁడో,సః మర్త్యేషు అసంమూఢః=వాఁడు మనుష్యులలో అజ్ఞానములేనివాఁడై, సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే=అన్నిపాపములచేతనును విడువఁబడుచున్నాఁడు.

దేవతలకును మహర్షులకును నేను కారణముగాన నాకు మఱికారణములేదు- అన్నిపాపములనఁగా బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేసినవియు అబుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేసినవియు- అని శంకరభాష్యము.

లోకములో మనుష్యులకు రాజగువాఁడు మిగిలినమనుష్యుల జాతిలోనివాఁడై కర్మవిశేషముచేత వారికధిపతియగును- దేవతలయధిపతియును అండాధిపతియునట్లే- వారి కందఱకును భావనాత్రయసంబంధము కలదు- [భావనయనఁగా తాను జేయవలసినపనియందలి యుద్దేశము- అది కర్మభావన బ్రహ్మభావన ఉభయభావన అని మూఁడువిధములు- కర్మభావనయనఁగా పనులుచేయవలయుననెడియుద్దేశము- అధికులవారు దేవతలు మనుష్యులు మొదలగువారు- బ్రహ్మభావనయనఁగా భగవంతుని నుపాసింపవలెననెడి యుద్దేశము- అధికులవారు సనకసనన్దనాదులు- రెండిటియందును ఉద్దేశము ఉభయభావన- అధిక

ప్రాకు చతుర్ముఖబ్రహ్మ మొదలగువారు.] అణిమ (సన్నమగుట), మహిమ (పెరుగుట), మొదలగు నైశ్వర్యములను పొందినవారకన్నను - భగవంతుఁడో పుట్టుకలేనివాఁడుగాన అచేతనముకన్నను దానితోఁ జేరియున్న సంసారికన్నను విలక్షణుఁడు. ఆదిలేనివాఁడగుటచే ముక్తులకన్న విలక్షణుఁడు. ఇతరవస్తువులతో భగవంతునిఁగూడ నొక్కజాతివానిగాఁదలఁచుట సంమోహము. అదిలేనివాఁడు అసంమూఢుఁడు. ఇట్టివాఁడు భక్తిపుట్టుటకు విరోధులుగానుండెడి పాపములన్నిటిచేతను విడువఁబడును. అని రామానుజభాష్యము.

అనాదిశబ్దమున అన ఆది అని రెండు భాగములు. అనః=ప్రాణ ఆకను చేష్టను కలుగఁజేయువాఁడును, ఆదిః=మొదలును, గాన అనాది యనఁబడుచున్నాఁడు. అని మధ్వభాష్యము.

బుద్ధిర్జ్ఞానమసంమోహః క్షమా సత్యం దమశ్శమః।
సుఖం దుఃఖం భవోఽభావో భయం చాభయమేవ చ॥౪॥
అహింసా సమతా తుష్టిస్తపో దానం యశోఽయశః।
భవన్తి భావా భూతానాం మత్త ఏవ పృథగ్విధాః॥౫॥

బుద్ధిః జ్ఞానమ్ అసంమోహః=బుద్ధియును జ్ఞానంబును సంమోహము లేకపోవుటయు, క్షమా సత్యం దమః శమః=ఓరిమియు సత్యంబును బాహ్యేంద్రియములను నిగ్రహించుటయు మనస్సును నిగ్రహించుటయు, సుఖం దుఃఖం భవః అభావః=సుఖంబును దుఃఖంబును పుట్టుకయు లేకపోవుటయు, భయంచ అభయంచైవ=భయంబును భయము లేకపోవుటయును, అహింసా సమతా తుష్టిః=హింసింపకుండుటయు సమత్వంబును సంతోషంబును, తపః దానం యశః అయశః=తపస్సును ఈవియు కీర్తియును అపకీర్తియును, (ఇతి) భూతానామ్ పృథగ్విధాః భావాః=(అనెడి) భూతములయొక్క అనేకవిధములైన భావములు, మత్త ఏవ భవన్తి=నావలననే కలుగుచున్నవి.

బుద్ధియనఁగా అంతఃకరణము సూక్ష్మములు మొదలగువానిని గ్రహించెడి సామర్థ్యము. జ్ఞానమనఁగా నాత్మ మొదలగు పదార్థములను తెలిసికొనుట. అసంమోహమనఁగా తెలియవలసినవానియందు అవివేకముతోఁ బ్రవర్తించకుండుట. క్షమయనఁగా బాధింపఁబడినను కోపపడ

నను చిత్తవికారము లేకుండుట- సత్యమనఁగా తాను చూచినది చూచినయట్లును వినినది వినినయట్లును ఇతరులకు తెలియఁజేసెడి వాక్యము- వెలుపలి యింద్రియములు శాంతిని పొందుటదమము- అంతఃకరణము శాంతిని పొందుట శమము- సుఖమనఁగా ఆహ్లాదము- దుఃఖమనఁగా పరితాపము- భవమనఁగా పుట్టుక- అదికానిది అభావము- భయమనఁగా బెదరు- అది లేకపోవుటయభయము- అహింసయనఁగా ప్రాణులను బాధింపకుండుట- సమతయనఁగా సమమైనచిత్తము కలవాఁడగుట- తుష్టియనఁగా లాభము కలిగినప్పుడు కలిగినదానితోనె తృప్తిని పొందుట- తపస్సనఁగా ఇంద్రియములనియమించి శరీరమును కష్టపెట్టుట- దానమనఁగా తనశక్తికొలదియైన యీవి - యశస్సనఁగా ధర్మముంబట్టి వచ్చినకీర్తి. అధర్మముంబట్టి వచ్చినది యయశస్సు- ఈబుద్ధిమొదలగు భావములు వారివారికర్మానుసారమున నావలననె కలుగును- అని శంకరభాష్యము.

బుద్ధియనఁగా మనస్సుయొక్క నిరూపించెడి సామర్థ్యము. జ్ఞానమనఁగా చేతనాచేతనవస్తువులనిశ్చయము- అసంమోహమనఁగా రజితముకంటె విజాతీయమగు ముత్తెపుచిప్ప మొదలగుదానియందుగజతముతో సమానమైన జాతికలది అనుజ్ఞానము లేకపోవుట. క్షమయనఁగా మనస్సువికరించుటకు హేతువు కలిగినను వికరింపకయుండుట-సత్యమనఁగా తాను చూచినది చూచినయట్లు ప్రాణులకు హితముగాఁజెప్పుట- ఇది మనోవృత్తిప్రకరణముగాన సత్యమునకు తగినమనోవృత్తియిచట నుద్దేశింపఁబడినది. దమమనఁగా బాహ్యేంద్రియములను అనర్థవిషయములనుండి మఱలించుట. శమమనఁగా నంతఃకరణమునట్లు నియమించుట. సుఖమనఁగా తనకు అనుకూలమైన అనుభవము- దుఃఖమనఁగా ప్రతికూలానుభవము. భవమనఁగా కలుగుట. అనుకూలము ననుభవించుట వలనఁ గలిగిన మనస్సుయొక్క ఉనికి. అభావమనఁగా ప్రతికూలమైనయనుభవము వలనఁ గలిగిన మనస్సుయొక్క సంకోచము. భయమనఁగా తనకు కలుగఁబోయెడి దుఃఖమునకు హేతువును తెలిసికొనుటవలనం గలిగెడిదుఃఖము- అది లేకపోవుటయభయము. అహింసయనఁగా ఇతరులని దుఃఖమునకు తాను హేతువుకాకపోవుట. సమతయనఁగా తన

యందును స్నేహితులయందును శత్రువులయందును భావము కలిగిన ను నష్టముకలిగినను సమమైనతలంపుగలుగుట- తుష్టి యనఁగా కన బడిన యందును ఆత్మలయందును సంతోషస్వభావముగా నుండుట- తపస్సనఁగా భోగములను శాస్త్రీయముగా తగ్గించుటయనెడి కాయ క్లేశము- దానమనఁగా తాను అనుభవింపఁగలసినవానిని ఒరునకిచ్చుట- యశస్సు అనఁగా గుణవంతుఁడనెడి ప్రసిద్ధి- అయశస్సు అనఁగా గుణహీనుఁడు అనెడి ప్రసిద్ధి- కీర్తికిని అపకీర్తికిని తగినమనోవృత్తి విశేషములు ఇచ్చట చెప్పఁబడినవి- తపస్సునందును దానమునందును స్వ-భావములనఁగా ప్రవర్తించుటకును నివర్తించుటకును హేతువులగు మనస్సుయొక్క వృత్తులు అనఁగా వ్యాపారములు- నావలనను అనఁగా నా సంకల్పమునకు అధీనములై కలుగుచున్నవి- అని రామానుజభాష్యము.

చేయవలసినదానిని చేయరానిదానిని నిశ్చయించుటబుద్ధి- జ్ఞానమనఁగా తోఁచుట- దమమనఁగా ఇంద్రియములను నిగ్రహించుట- శమమనఁగా పరమాత్మనిష్ఠుఁడగుట- తుష్టి యనఁగా చాలుననెడి బుద్ధి- అని మధ్వభాష్యము.

మహర్షయస్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవస్తథా ।
మద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః ॥ ౬

పూర్వే సప్త మహర్షయః=గడచిన ఏడుగురు మహర్షులును, తథా చత్వారః మనవః = అట్లె నలుగురు మనువులును, మద్భావాః మానసాః జాతాః=నాయందుభావనకలవారై (నా)మనస్సువలనఁబుట్టింపఁబడినవారై పుట్టిరి- లోకే ఇమాః ప్రజాః యేషామ్ (భవన్తి)=లోకమునందున్న ఈ ప్రజలు ఎవ్వరియొక్క (సృష్టి అగుచున్నారో.)

భృగువు మొదలగువారు మహర్షులు. సావర్ణి మొదలగువారు మనువులు. నాయందుభావనకలవారై విష్ణుసంబంధియగుసామర్థ్యముతోఁగూడుకొనినవారై- ప్రజలనఁగా స్థావరజంగమములు. అని శంకరభాష్యము. (భృగువు, మరీచి,అత్రి,పులస్త్యుఁడు, పులహుఁడు,క్రతువు, వసిష్ఠుఁడు అనువారు సప్తమహర్షులు. సావర్ణులను పేరుగలమనువులు నలుగురు- లేక ఏడుగురుమహర్షులును నలుగురుమ

హర్షులగు సనక సనందన సనత్సుజాత సనత్కుమారులును, మనువులు మనలుగురును అనియు నన్వయింపవచ్చును అని మధుసూదనటీక-

గడచిన మన్వంతరములో నిత్యసృష్టి జరుగుటకు బ్రహ్మమనస్సువలనఁగలిగిన భృగ్వాదిసప్తమహర్షులును, నిత్యపరిపాలనము జరుగుటకొఱకైనసావర్ణికులను పేరుగల నలుగురుమనువులును మద్భావులనఁగా నాభావమె భావముగాఁగలవారు అనఁగా నాయభిప్రాయమున నున్నవారు, నాసంకల్పముననుసరించువారనుట- వారిసంతానమైన ఈలోకమునందుండు ఈప్రజలందఱును ప్రళయమువఱకు ప్రతిక్షణంబును సంతానములంబుట్టించువారును పరిపాలించువారునై యున్నారు అని రామానుజభాష్యము. (సావర్ణికులనఁగా ధ్రువవంశమునఁబుట్టిన స్వారోచిషుఁడు ఉత్తముఁడు తామసుఁడు రైవతుఁడు అనువారు)

సప్తర్షులనఁగా మరీచి, అత్రి, అంగిరస్సు, పులస్త్యుఁడు, పులహుఁడు, క్రతువు, వసిష్ఠుఁడు, అనువారు. మనువులుస్వాయంభువుఁడు రోచిషుఁడు, రైవతుఁడు, ఉత్తముఁడు, అనువారు. తాపసుఁడు భగవదవతారముగాన నిచ్చట జెప్పఁబడలేదు. మద్భావులనఁగా నావలనభావముఅనఁగా పుట్టుకకలవారు. వీరు బ్రహ్మకుమానసులుగాఁ బుట్టినవారైనను నావలనఁబుట్టినవారే యనిభావము. అనిమధ్వభాష్యము.

ఏతాం విభూతిం యోగంచ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః।
సోఽవికమ్పేన యోగేన యుజ్యతే నాత్ర సంశయః॥ ౭॥

మమ ఏతాం విభూతిం యోగంచ తత్త్వతః యః వేత్తి=నాయొక్క ఈవిభూతిని యోగమును తత్త్వమునను ఎవ్వఁడెఱుఁగునో, సః అవికమ్పేన యోగేన యుజ్యతే=వాఁడు నిశ్చలమైన యోగముతోఁ గూడుచున్నాఁడు- అత్ర సంశయః న=ఈవిషయమున సంశయము లేదు-

(విభూతిని అనఁగా అనేకవిధములుగా నగుటను- అని మధుసూదనటీక) యోగమును అనఁగా ఘటనమును (అనఁగా [illegible] పదార్థ[illegible]లను నిర్మించెడి సామర్థ్యమును [illegible]) - యోగమునకు

కలిగిన సర్వజ్ఞత్వమును అనియుం జెప్పవచ్చును. యోగముతోడను అనఁగా నిజమైనజ్ఞానముయొక్క స్థైర్యము(నిలుకడ)తోడను- అని శంకరభాష్యము.

విభూతియనఁగా ఐశ్వర్యము- అనఁగా అన్నిటియొక్కయును పుట్టుకయును ఉనికియును ప్రవర్తించుటయును భగవంతునికి అధీనములైయుండుట- హేయములు అనఁగా విడువఁదగినవి- అనఁగా దుర్గుణములు- వానికి విరోధులగు కల్యాణగుణములు, అనఁగా మంచిగుణములుకలవాఁడగుటయోగము- యోగముతోడను అనఁగా భక్తియోగముతోడను- నా విభూతులనెఱుంగుటయు నాకల్యాణగుణములనెఱుంగుటయు భక్తియోగమును వృద్ధిచేయుననుసంశయము నీవు స్వయముగానె తెలిసికొనఁగలవనుట- అని రామానుజభాష్యము.

అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే।
ఇతి మత్వా భజన్తే మాం బుధా భావసమన్వితాః॥౮॥

అహం సర్వస్య ప్రభవః=నేను అంతటికిని ప్రభవము. మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే=నావలన సమస్తంబును ప్రవర్తించుచున్నది. ఇతి మత్వా=అని తలంచి, భావసమన్వితాః బుధాః మాం భజన్తే=భావముతోఁగూడిన జ్ఞానులు నన్ను భజించుచున్నారు.

ప్రభవమనఁగా పుట్టుక. నిలుచుట నశించుట పనులుచేయుట వా ఫలముననుభవించుట అనునవిస్వరూపముగాఁగలది. యెవికారస్వరూపమైన సమస్తమైన జగత్తును నావలననె ప్రవర్తించుచున్నది- బుధులనఁగా పరమార్థతత్త్వము నెఱింగినవారు. భావమనఁగా పరమార్థతత్త్వమందలి యభినివేశము (ఊనిక)- అని శంకరభాష్యము.

ప్రభవమనఁగా పుట్టుటకు కారణమైనవాఁడను- భావమనఁగా మనోవృత్తివిశేషము. నాయందు స్పృహ (ఆశ) కలవారై నన్ను భజించుచున్నారనుట- అని రామానుజభాష్యము.

భజించుచున్నవారును కొందఱు కలరని ఈశ్లోకము చెప్పుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయన్తః పరస్పరమ్।
కథయన్తశ్చ మాం నిత్యం తుష్యన్తి చ రమన్తి చ॥౯॥

మచ్చిత్తాః = నాయందుమనస్సుగలవారును, మద్గతప్రాణాః = నన్ను బొందినప్రాణములుకలవారును, పరస్పరం బోధయన్తః = ఒకరికొకరు బోధచేయుచున్నవారును, మాం నిత్యం కథయన్తశ్చ = నన్ను ఎల్లప్పుడును చెప్పుకొనుచుండువారును(అయి), తుష్యన్తిచ రమన్తిచ = సంతోషించుచున్నారు క్రీడించుచున్నారు-

ప్రాణములనఁగా చక్షుస్సుమొదలగునవి- నాయందుమఉన్నఁబడిన ఇంద్రియములుకలవారు-ప్రాణమనఁగా జీవనమనియుంజెప్పవచ్చును. జ్ఞానముఅనఁగా తెలివి, బలము, ఐశ్వర్యము మొదలగుధర్మములతోఁ గూడిననన్నుచెప్పుకొనుచున్నవారై- (సంతోషమనఁగాతృప్తి-అనిమధు॥) సంతోషమువలనఁగలిగెడి గొప్పసుఖమురతి- ఇష్టుఁడైనవానితోఁగలుసుకొనినప్పుడు కలుగు గొప్పసుఖమువంటిదిరతి-అనిశంకరభాష్యము-

మద్గతప్రాణులనఁగా నన్నువిడిచిబ్రదుకలేనివారు. అనఁగా తమ్మునునిలువఁబెట్టుకొనలేనివారు- తాముతామనుభవించిననాగుణములను మిగిలినవారికి బోధచేయుచు, నేనుచేసినదివ్యములైనపనులను చెప్పుకొనుచు- చెప్పెడివారు, ప్రయోజనాంతరములేని ఆచెప్పుటచేతనె సంతోషించుచున్నారు-వినువారును మిక్కిలియిష్టములయిన ఆగుణములు మొదలగువానిని వినుటచే ప్రీతిం జెందుచుందురు- అని రామానుజభాష్యము.

తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్।
దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాన్తి తే॥ ౧౦॥

సతతయుక్తానాం ప్రీతిపూర్వకం భజతాం తేషామ్ = ఎల్లప్పుడును యుక్తులైనవారును ప్రీతిపూర్వకముగా భజించుచున్నవారునను వారికి, తే యేన మామ్ ఉపయాన్తి = వారు దేనిచేత నన్ను పొందుచున్నారో, తం బుద్ధియోగం దదామి = ఆ బుద్ధియోగమును ఇచ్చుచున్నాను.

ఎల్లప్పుడును అభియుక్తులైనవారు- (భగవంతునియందుపరాగ్రమైన బుద్ధి గలవారు॥మధు) ప్రయోజనమేమియునుగోరక స్నేహపూర్వకముగా భజించుచున్నవారు అనఁగా సేవించుచున్నవారు- బుద్ధి యనఁగా నాతత్త్వమును లెస్సగా నెఱుఁగుట. పరమేశ్వరుఁడనైన న

న్నీ ఆత్మనుగాఁ బొందుచున్నారు- అని శంకరభాష్యము-

సతతయుక్తులనఁగా నిత్యముగా భగవంతునితోఁ జేరియుండుటను గోరుచున్నవారు- బుద్ధియోగముననఁగా పరిపక్వమైనభక్తి నిష్ఠప్రీతిపూర్వకముగా నిచ్చెదను- అని రామానుజభాష్యము.

తేషా మే వానుకమ్పార్థ మహ మజ్ఞానజం తమః।
నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా॥ ౧౧॥

'తేషామేవ అనుకమ్పార్థమ్=వారికే అనుగ్రహము చేయుటకొఱకు, అహమ్ ఆత్మభావస్థః= నేను ఆత్మభావముననున్నవాఁడనై, భాస్వతా జ్ఞానదీపేన=ప్రకాశించుచున్న జ్ఞానమనెడిదీపము చేత, అజ్ఞానజం తమః నాశయామి=అజ్ఞానమువలనఁబుట్టిన తమస్సును నశింపఁజేయుచున్నాను.

అజ్ఞానమనఁగా అవివేకము- దానివలనఁబుట్టినది అనఁగా మిథ్యాజ్ఞానమువలన(భ్రాంతివలన) బుట్టినది- తమస్సు అనఁగా మోహమనెడి యంధకారము- ఆత్మయొక్క భావముఅనఁగా అంతఃకరణముయొక్క ఆశయము- అనఁగాను అభిప్రాయము- దానియందె ఉన్నవాఁడనగుచు- జ్ఞానమనఁగా వివేకజ్ఞానము- అదియె దీపము- దానికిభక్తియే చమురు- నన్ను గుఱించిన భావన(ధ్యానము) యందలి అభినివేశమనెడి గాలిచేతను ఆదీపము ప్రేరణ చేయఁబడును. బ్రహ్మచర్యాదిసాధనములసంస్కారముగల జ్ఞానమె దానికి వత్తి- వైరాగ్యముతోఁగూడినయంతఃకరణమె ఆధారము (ప్రమిదె)- విషయములనుండి మరలిన చిత్తమను గదిలోనదియున్నది. అగది రాగద్వేషాదులనెడి గాలిలేనిది- నిత్యమును నిశ్చలముగా ధ్యానము చేయుచుండుట చేతఁ గలిగిన మంచి జ్ఞానమె ఆ దీపముయొక్క వెలుగు. అనిశంకరభాష్యము.

ఆత్మభావస్థుఁడను అనఁగా అజ్ఞానులయొక్క మనోవృత్తికి విషయముగా నున్నవాఁడనై, నాకల్యాణగుణములను ప్రకటన చేయుచునాయందలిజ్ఞానమనెడి ప్రకాశించుచున్నదీపము చేత, జ్ఞానముగకు విరోధులగు పూర్వకర్మములనెడి యజ్ఞానముచేఁబుట్టిన నాకంటెనితరములగు విషయములయందలి ప్రావణ్యమనెడి చీకటిని నశింపఁజే

యుదును- ఆశీశవి పూర్వకాలమునుండి అభ్యాసముపడియున్నది-
ని రామానుజభాష్యము.

అర్జున ఉవాచ.

పరం బ్రహ్మ పరం ధామ పవిత్రం పరమం భవాన్॥౧౧

భవాన్ పరం బ్రహ్మ=నీవు పరబ్రహ్మము. పరం ధామ=గొప్ప తేజస్సు, పరమం పవిత్రమ్=గొప్ప పవిత్రము. పవిత్రమనఁగా పవిత్రముచేసెడిది.

నీవు పరబ్రహ్మమనియు పరజ్యోతిస్సనియు పరమపావనమనియు శ్రుతులు సెప్పుచున్నవి- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మమనఁగా పరిపూర్ణమైనది. అనిమధ్వభాష్యము.

పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాదిదేవ మజం విభుమ్॥౧౨॥
ఆహుస్త్వా మృషయస్సర్వే దేవర్షి ర్నారద స్తథా।
అసితో దేవలో వ్యాస స్స్వయం చైవ బ్రవీషి మే॥౧౩॥

సర్వే ఋషయః=అందఱు ఋషులును, తథా దేవర్షిః నారదః=అట్లె దేవతలఋషియగు నారదుఁడును, అసితః దేవలః=అసితుఁడనెడి దేవలుఁడును, వ్యాసః=వ్యాసుఁడును, త్వామ్=నిన్ను, శాశ్వతం దివ్యం పురుషమ్=నిత్యుఁడును దివ్యుఁడునగు పురుషునిగాను, ఆదిదేవమ్=మొదటి దేవునిగానను, అజమ్=పుట్టుకలేనివానిగానును, విభుమ్=సర్వవ్యాపకునిగానును, ఆహుః=చెప్పుచున్నారు- స్వయం చైవ మే బ్రవీషి=స్వయముగానును నాకు చెప్పుచున్నావు.

దివ్యశబ్దమునకుదివి=పరమాకాశమనందు.భవః=కలిగినవాఁడు,అనియర్థము- (పరమాకాశమనఁగాతనస్వరూపము అనిమధు॥) అందఱు దేవతలకును మొదటఁగలిగినవాఁడుగాన నాదిదేవుఁడు- అనిశంకరభాష్యము.

శ్రీకృష్ణుఁడుగా నవతరించిన నీవుభగవంతుఁడవె -అనిచెప్పుచున్నారు- అని రామానుజభాష్యము

అనేకవిధములుగా నయినవాఁడవుగాన విభువు- అని మధ్వభాష్యము-

సర మేతదృతం మన్యే యన్మాం వదసి కేశవ।

న హి తే భగవన్ వ్యక్తిం విదు ర్దేవా న దానవాః ॥౧౪॥

(హే) కేశవ!=(ఓ) శ్రీకృష్ణుఁడా!, మాం యత్ వదసి=నన్నుగూర్చి దేనిని చెప్పుచున్నావో, ఏతత్ సర్వం ఋతం మన్యే=దీనినిఁ అంతయును సత్యమునుగానె తెలిసికొనుచున్నాను. (హే) భగవన్=(ఓ) భగవంతుఁడా, తే వ్యక్తిమ్=నీ వ్యక్తిని, దేవాః దానవా(శ్చ) నవిదుః=దేవతలును దానవులు(ను) ఎఱుంగరు. (దానవులు దేవతలకంటె తక్కువులలో నొకరు.)

నీవును ఋషులును చెప్పినదంతయు- వ్యక్తి యనఁగా పుట్టుక- అని శంకరభాష్యము.

నీచేఁ జెప్పఁబడిన నీయొక్క యైశ్వర్యమును కల్యాణగుణములును స్తోత్రము చేయుటకు చెప్పఁబడినవి కావు- వస్తుస్థితియె- భగవంతుఁడనఁగా జ్ఞానము శక్తి బలము వీర్యము తేజస్సు అనునవి కలవాఁడు- వ్యక్తి అనఁగా వ్యక్తిజ్ఞానప్రకారము (వైభవమును చెప్పెడివిధము- అని రామానుజీయటీక) దేవతలును దానవులును స్వల్పజ్ఞానము కలవారుగాన నెఱుఁగరు- అని రామానుజభాష్యము.

స్వయమే వాత్మనాత్మానం వేత్థ త్వం పురుషోత్తమ ।
భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగత్పతే ॥౧౫॥

(హే) పురుషోత్తమ!=(ఓ) పురుషశ్రేష్ఠుఁడా!, భూతభావన!=భూతములను కలుగఁజేయువాఁడా, భూతేశ!=భూతములకధిపతియైనవాఁడా!, దేవదేవ!=దేవతలకు దేవుఁడైనవాఁడా!, జగత్పతే!=జగత్తునకధిపతియైనవాఁడా!, త్వం స్వయమేవ ఆత్మనా ఆత్మానం వేత్థ=నీవు స్వయముగానే ఆత్మచేత ఆత్మను తెలిసికొనుచున్నావు-

(ఆత్మనా=స్వరూపముచేతను అని మధుసూ) నిన్ను ఇంతకంటె మఱి యతిశయములేని జ్ఞానము ఐశ్వర్యము బలము మొదలగు శక్తులు కలవానిగా నెఱుఁగుదువు- అని శంకరభాష్యము.

స్వయమేవ=నీజ్ఞానముచేతనె - ఈశుఁడనఁగా నియమించువాఁడు- మృగమనుష్యాదులకంటె దేవతలు సౌందర్యము మొదలగు కల్యాణగుణములచే నెట్లు అతిశయించియుండురో అట్లు వారినిగూడ నతిశయించువాఁడు గాన దేవదేవుఁడు- పతియనఁగా స్వామి- అని రామా

నుజభాష్యము.

వక్తు మర్హ స్యశేషేణ దివ్యాహ్యాత్మవిభూతయః।

యాభి ర్విభూతిభి ర్లోకా నిమాం స్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి॥౧౬

ఆత్మవిభూతయః దివ్యాః హి=నీవిభూతులు దివ్యములైనవిగదా-(తాః) అశేషేణ వక్తుమ్ అర్హసి=(వానిని) నిశ్శేషముగాఁ జెప్పఁదగుదువు- త్వమ్=నీవు, యాభిః విభూతిభిః ఇమాన్ లోకాన్ వ్యాప్య తిష్ఠసి=ఏవిభూతులచేత ఈ లోకములను వ్యాపించియున్నావో.

విభూతులనఁగా మాహాత్మ్యవిస్తరములు-అని శంకరభాష్యము.

దివ్యములనఁగా నీకు అసాధారణములైనవి- మఱియొకనికి లేని వస్తు-పనియమనవిశేషములతో (నియమించుటలతో) గూడినవాఁడవై ఈలోకములనన్నిటిని నియమించువాఁడవై వ్యాపించియున్నావో-అని రామానుజభాష్యము.

విభూతులనఁగా వివిధములైన భూతులు- అని మధ్వభాష్యము.

కథం విద్యా మహం యోగిం స్త్వాం సదా పరిచిన్తయన్।

కేషు కేషుచ భావేషు చిన్త్యోఽపి భగవన్మయా॥౧౭॥

(హే)యోగిన్=(ఓ)యోగీ!, అహం సదా త్వాం పరిచిన్తయన్ కథం విద్యామ్=నేను ఎల్లప్పుడును నిన్ను తలంచుచున్నవాఁడనై ఎట్లు తెలిసికొందును-(హే)భగవన్=(ఓ)భగవంతుఁడా!, (కిం)చ=ఇంతియెకాక, మయా కేషు కేషు భావేషు చిన్త్యః అసి=నాచేతను ఏయేవస్తువులయందు ధ్యానముచేయఁదగినవాఁడవు అగుచున్నావు.

యోగీ అనుపాఠము- నేను యోగినైయె అనఁగా భక్తియోగనిష్ఠుఁడనై భక్తిచేత నిన్ను ఎప్పుడును చింతించుటకు ప్రవర్తించినవాఁడనై చింతింపఁబడవలసినవాఁడవైన నిన్నెట్లు తెలిసికొందును - వెనుకఁ జెప్పఁబడిన (౧౦అ-౪-౫శ్లో) బుద్ధిజ్ఞానాదులుకాక మిగిలినయేయే భావములయందు నియమించువాఁడవుగా నీవు నాచేఁ జింతింపఁబడఁదగినవాఁడవు- అని రామానుజభాష్యము

విస్తరేణాత్మనో యోగం విభూతించ జనార్దన।

భూయః కథయ తృప్తిర్హి శృణ్వతో నాస్తి మేఽమృతమ్॥౧౮॥

(హే) జనార్దన!=(ఓ) కృష్ణుఁడా!, ఆత్మనః యోగం విభూతించ విస్తరేణ భూయః కథయ=నీయొక్క యోగమును విభూతిని విస్తరముగా వెండియును చెప్పుము. అమృతం శృణ్వతః మే=అమృతమును వినుచున్న నాకు, తృప్తిః నాస్తిహి=తృప్తి లేదుగదా.

యోగమనఁగా యోగైశ్వర్యపుశక్తివిశేషమును. విభూతియనఁగా ధ్యానము చేయవలసిన పదార్థముల విస్తరమును. జనార్దనుఁడనఁగా దేవతలకు శత్రువులైన యసురులను నరకమును పొందించువాఁడు. అభ్యుదయంబును (మేలును) నిశ్శ్రేయసంబును (మోక్షంబును) అనెడి పురుషార్థములను అందఱుజనులచేతను యాచింపఁబడువాఁడనియుం జెప్పవచ్చును. తృప్తియనఁగా పరితోషము. నీముఖమునుండి బయలుదేరినవాక్యామృతమును. అని శంకరభాష్యము.

(౧౮॥శ్లో॥) నేను అంతటికిని ప్రభవము, నావలననంతయుం బ్రవర్తించుచున్నదని సంక్షేపముగాఁ జెప్పఁబడిన నీయోగమును అనఁగా సృజించుట మొదలగు దానినిని, విభూతిని అనఁగా నియమనమునను. నీచేఁ జెప్పఁబడెడి నీమాహాత్మ్యమనెడియమృతమును వినుచున్న నాకు తృప్తిలేకపోవుటను నీవె యెఱుంగుదువు. అని రామానుజభాష్యము.

జనార్దనుఁడనఁగా పుట్టుకలేనివాఁడును సంసారమును పోఁగొట్టువాఁడును. అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

హన్త తే కథయిష్యామి విభూతీ రాత్మన శ్శుభాః।
ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ నాస్త్యన్తో విస్తరస్య మే॥౧౯

(హే) కురుశ్రేష్ఠ!=(ఓ) కౌరవశ్రేష్ఠుఁడా!, ఆత్మనః శుభాః విభూతీః=నాయొక్క శుభములైన విభూతులను, ప్రాధాన్యతః కథయిష్యామి=ప్రధానముగాఁ జెప్పెదను. అనఁగా ప్రధానములైనవానిని జెప్పెదననుట. మే విస్తరస్య అన్తః నాస్తి=నా విభూతివిస్తరమునకు అంతము లేదు. హన్త అనునది సంతోషమునందును కనికరించుటయందును ప్రయోగింపఁబడుననియు నమరసింహుఁడు చెప్పెను. అనుమతియనఁగా నంగీకారార్థమున నిచ్చట ప్రయోగింపఁబడినదని మధుసూదనటీక. ఆశ్చర్యార్థకమని రామానుజీయటీక. ఆదరార్థకము

సెషకమార్గప్రదీప.

దివ్యాహ్యాత్మవిభూతయః అని రెండవ పాదమునకు అర్థము-౧౬ శ్లోకమున వలెనే అర్థము. వేనివేనిలోపయేనా విభూతిప్రధానమైనదో, దానిదానిని మాత్రము చెప్పెదను- విశేషముగాఁ జెప్పుటకు నూఱు సంవత్సరములైనం జాలవు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రాధాన్యశబ్దముచేతనుత్కర్షము చెప్పఁబడును- విస్తారముగాఁ జెప్పుటకును వినుటకును గూడశక్యము కాదు- విభూతియనఁగా నియమింపఁబడునది- అని రామానుజభాష్యము.

అహ మాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః।
అహ మాదిశ్చ మధ్యంచ భూతానా మన్త ఏవ చ॥౨౦॥

(హే)గుడాకేశ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, సర్వభూతాశయస్థితః ఆత్మా అహమ్=అన్ని భూతములయొక్కహృదయమున నున్న ఆత్మను నేనె- భూతానామ్ ఆదిః మధ్యమ్ అన్తశ్చ అహమేవ=భూతముల ఆదియు మధ్యంబును అంతంబును నేనె.

గుడాకయనఁగా నిద్ర- దానికి ఈశుఁడుగాన గుడాకేశుఁడు- నిద్రను జయించినవాఁడనుట- దట్టమైన తలవెండ్రుకలుగలవాఁడని యైనను చెప్పవచ్చును- తనహృదయమునను న్నయాత్మధ్యానము చేయఁదగినవాఁడు- దానికి శక్తిలేనివాఁడు చెప్పఁబోవు భావములయందు ధ్యానము చేయునది- భూతములకు కారణము మొదలగునవిగాను నుధ్యానము చేయఁబడఁదగినవాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

నాకు శరీరమైన యన్నిభూతములకును నేను ఆత్మను- ఆత్మ యనఁగా శరీరమునకు సర్వవిధమున ఆధారమైనవాఁడును నియమించువాఁడును శేషి (స్వామి)యును - ఇట్టి నేను ఆభూతములయుత్పత్తిస్థితిప్రళయములకు కారణమైనవాఁడను- అని రామానుజభాష్యము.

ఆదిత్యానా మహం విష్ణు ర్జ్యోతిషాం రవి రంశుమాన్।
మరీచి ర్మరుతా మస్మి నక్షత్రాణా మహం శశీ॥౨౧॥

ఆదిత్యానాం విష్ణుః అహమ్=ఆదిత్యులు పండ్రెండుగురిలో విష్ణువును నేను- జ్యోతిషామ్ అంశుమాన్ రవిః (అహమ్)=ప్రకాశింపఁజేయువానిలో కిరణములుగల సూర్యుఁడను (నేను)- మరుతామ్ మరీచిః

అహమ్ = మరుత్తులనెడి దేవతలలో మరీచియనవాఁడను నేను- నక్షత్రాణాం శశీ అహమ్ = నక్షత్రములకు చంద్రుఁడను నేను.

ఆదిత్యులు మొదలగువారిలో విష్ణువు మొదలగువారు ఉత్కృష్టులు- నక్షత్రములకు అధిపతియైన చంద్రుఁడను నేనె- దేవుఁడు మనుష్యుఁడు పక్షి అనియిట్లు శరీరమును చెప్పెడిశబ్దములను వానియాత్మలయందు ప్రయోగించునట్లు విష్ణ్వాది దేవతలం జెప్పు శబ్దములనుభగవంతునియందుఁ బ్రయోగించుటయును- అనిరామానుజభాష్యము.

విష్ణువనఁగా అన్నిటిని వ్యాపించియుండుటయును అన్నిటియందును ప్రవేశించియుండుటయును- విష్ఌవ్యాప్తౌ (విష్ = వ్యాపించుట) విశప్రవేశనే (విశ్ = ప్రవేశించుట) అని ధాతువులు- అనిమధ్వభాష్యము.

వేదానాం సామవేదో౽స్మి దేవానామస్మి వాసవః।
ఇన్ద్రియాణాం మనశ్చాస్మి భూతానామస్మి చేతనా॥ ౨౨

వేదానామ్ సామవేదః అస్మి = వేదములలో సామవేదము అగుచున్నాను- దేవానాం వాసవః అస్మి = దేవతలలో ఇంద్రుఁడను అగుచున్నాను- ఇన్ద్రియాణాం మనః అస్మి = ఇంద్రియములలో మనస్సును అగుచున్నాను- భూతానాం చేతనా అస్మి = భూతములకు తెలివి అగుచున్నాను.

పదునొకండింద్రియములలోనును సంకల్పవికల్పస్వరూపమైన మనస్సును- కార్యకారణసంఘాతమున (శరీరేంద్రియసముదాయమున) స్ఫుటపడుచున్న బుద్ధియొక్కవృత్తియె చేతన- అనిశంకరభాష్యము.

భూతానాం అనునదియు నక్షత్రాణామ్ అనుషష్ఠివంటిదె-అనిరామానుజభాష్యము.

రుద్రాణాం శఙ్కరశ్చాస్మి విత్తేశో యక్షరక్షసామ్।
వసూనాం పావకశ్చాస్మి మేరుశ్శిఖరిణామహమ్॥ ౨౩॥

రుద్రాణాం శఙ్కరశ్చ అస్మి = పదునొకండుగురురుద్రులలో శంకరుండనును అగుచున్నాను- యక్షరక్షసామ్ విత్తేశః (అస్మి) = యక్షులు రాక్షసులు వీరిలో కుబేరుఁడను (అగుచున్నాను)- వసూనాం పావకశ్చ అస్మి=ఎనమండ్రువసువులలో అగ్నిని అగుచున్నాను- శిఖరిణాం మేరుః అహమ్ = శిఖరములకొండలలో మేరుపర్వతము

నేను-

పురోధసాంచ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతిమ్,
సేనానీనా మహం స్కన్ద స్సరసామస్మి సాగరః॥౨౪॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, పురోధసాం ముఖ్యం బృహస్పతిం మాం విద్ధి=(రాజుల)పురోహితులలో ముఖ్యుఁడైన బృహస్పతినిగా నన్ను తెలిసికొనుము- అహమ్ సేనానీనామ్ స్కన్దః=నేను సేనాపతులలో కుమారస్వామిని- సరసామ్ సాగరః అస్మి=సరస్సులలో సముద్రము అగుచున్నాను-

బృహస్పతి ఇంద్రునిపురోహితుఁడు-స్కంధుఁడు దేవతలసేనాపతి- సరస్సులనఁగా దేవతలచేఁద్రవ్వఁబడినవి- అని శంకర భాష్యము.

మహర్షీణాం భృగు రహం గిరా మస్మ్యేక మక్షరమ్,
యజ్ఞానాంజపయజ్ఞోస్మి స్థావరాణాం హిమాలయః॥౨౫॥

మహర్షీణాం భృగుః అహమ్=మహర్షులలో భృగువును నేను- గిరామ్ ఏకమ్ అక్షరమ్ అస్మి=మాటలలో ఒకటి అక్షరము (ప్రణవము) అగుచున్నాను- యజ్ఞానాం జపయజ్ఞః అస్మి=యజ్ఞములలో జపయజ్ఞము అగుచున్నాను- స్థావరాణాం హిమాలయః అస్మి=స్థిరమయినవానిలో హిమవత్పర్వతము అగుచున్నాను-

మహర్షులనఁగా మరీచి మొదలగువారు- మాటలనఁగా అర్థము ను జెప్పెడి శబ్దములు- స్థావరములనఁగాపర్వతమాత్రములు.అని రామానుజభాష్యము.

అశ్వత్థ స్సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాంచ నారదః,
గన్ధర్వాణాం చిత్రరథ స్సిద్ధానాం కపిలో మునిః॥౨౬॥

సర్వవృక్షాణామ్ అశ్వత్థః (అస్మి)=అన్నిచెట్లలో రావిచెట్టు (అగుచున్నాను)-దేవర్షీణాంనారదశ్చ (అస్మి)=దేవఋషులలోనారదుఁడనును అగుచున్నాను- గన్ధర్వాణాం చిత్రరథః (అస్మి)=గంధర్వులలో చిత్రరథుఁడను (అగుచున్నాను)- సిద్ధానాం కపిలః మునిః (అస్మి)=సిద్ధులలో కపిలుఁడనెడి మునిని అగుచున్నాను-

దేవతలైయుండి మంత్రములను కనుటచేత ఋషులయినవారు దేవఋషులు-సిద్ధులనఁగా పుట్టుకతోనె ధర్మము జ్ఞానము వైరాగ్యము

...శ్వత్థత్వము వీనినిమిత్తముగాఁ బొందినవాఁడు. అని శంకరభాష్యము.

కపిలుఁడనఁగా, (క) పుట్టినప్పుడే జ్ఞానవంతుఁడును, (పి) పాలింపఁబడెడి జగత్తుకలవాఁడును, (ల) లయము చేయఁబడెడిజగత్తుకలవాఁడును- అని మధ్వభాష్యము.

ఉచ్చైఃశ్రవసమశ్వానాం విద్ధి మామమృతోద్భవమ్।
ఐరావతం గజేన్ద్రాణాం నరాణాం చ నరాధిపమ్॥ ౨౭॥

అశ్వానామ్ అమృతోద్భవమ్ ఉచ్చైఃశ్రవసం మాం విద్ధి=అశ్వములలో అమృతమున బుట్టిన ఉచ్చైశ్శ్రవస్సనుగాను నన్ను ఎఱుంగుము- గజేన్ద్రాణామ్ ఐరావతం (విద్ధి)=గజశ్రేష్ఠములలో ఐరావతమును గాను (ఎఱుంగుము)- నరాణాం నరాధిపం చ (విద్ధి)=మనుష్యులలో రాజునుగాను (ఎఱుంగుము).

అమృతమునఁ బుట్టినదనఁగా నమృతముకొఱకైన సముద్రమథనమునఁ బుట్టినదన్నట- ఐరావతమనఁగా నిరావతియొక్క సంతానము- అని శంకరభాష్యము.

అమృతమనఁగా ఉదకమైనను మథింపఁబడుచుండెడి యవస్థలోనుండెడి యమృతమైనను - గజేంద్రములనఁగా దిగ్గజములు - అమృతమునఁ బుట్టినయ దీనికి నన్వయింపవచ్చును- అని రామానుజభాష్యటీక.

ఆయుధానామహం వజ్రం ధేనూనామస్మి కామధుక్।
ప్రజనశ్చాస్మి కన్దర్పః సర్పాణామస్మి వాసుకిః॥ ౨౮॥
అనన్తశ్చాస్మి నాగానాం వరుణో యాదసామహమ్।
పితౄణామర్యమా చాస్మి యమః సంయమతామహమ్

ఆయుధానాం వజ్రమ్ అహమ్=ఆయుధములలో వజ్రాయుధము నేను- ధేనూనాం కామధుక్ అస్మి=పాలనిచ్చెడియావులలో కామధేనువును అగుచున్నాను- ప్రజనః కన్దర్పశ్చ అస్మి=పుట్టించెడి కాముఁడను అగుచున్నాను - సర్పాణాం వాసుకిః అస్మి=సర్పములలో వాసుకిని అగుచున్నాను. నాగానామ్ అనన్తశ్చ అస్మి=నాగులలో అనంతుఁడను అగుచున్నాను. యాదసామ్ వరుణః అహమ్=నీటిలో నుండువానిలో వరుణుఁడను నేను పితౄణామ్ అర్యమా చ అస్మి=పితృదేవతలలో నర్యమ్ముడను అగుచున్నాను-సంయమతాం యమః అహ

మ్=శిక్షించువారిలో యముఁడను నేను.

వజ్రాయుధము దధీచియను మహర్షి యెముకలలోఁ గలిగినది- కామధుక్కు అనఁగా వసిష్ఠుని ధేనువైనను, కామధేనువైనను- (కామములలోఁ బుత్త్రులఁ గలిగించెడి కామము నేను అని మధు||) వరుణుఁడు జలదేవతలకు రాజు- అర్యమ పితృదేవతలకు రాజు- అని శంకరభాష్యము.

(ఆయుధములనఁగా ఈ లోకములోనివి. కాఁబట్టి వజ్రాయుధము కన్నగొప్పదైన సుదర్శనము అనఁగా విష్ణుచక్రమున్నను బాధకము లేదు- అని రామానుజభాష్యటీక.) కామధుక్కనఁగా స్వర్గములోని కామధేనువు- సర్పములు ఒక్కశిరస్సుగలవి. నాగములు అనేకశిరస్సులు గలవి- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రహ్లాదశ్చాస్మి దైత్యానాం కాలః కలయతామహమ్।
మృగాణాంచ మృగేన్ద్రోఽహం వైనతేయశ్చ పక్షిణామ్॥౩౦॥

దైత్యానాం ప్రహ్లాదశ్చ అస్మి=దైత్యులలో ప్రహ్లాదుఁడనను అగుచున్నాను. కలయతాం కాలః అహమ్=లెక్కపెట్టువానిలో కాలము నేను- మృగాణామ్ మృగేన్ద్రః అహమ్=మృగములలో సింహము నేను- పక్షిణాం వైనతేయశ్చ అహమ్=పక్షులలో గరుత్మంతుఁడను నేను.

మృగేంద్రుఁడనఁగా సింహమైనను పెద్దపులియైనను- అని శంకరభాష్యము-

అనర్థమును పొందఁగోరువారగుటచే లెక్కపెట్టువారిలో మృత్యువును నేను- అని రామానుజభాష్యము.

పవనః పవతామస్మి రామశ్శస్త్రభృతామహమ్।
ఝషాణాం మకరశ్చాస్మి స్రోతసామస్మి జాహ్నవీ॥౩౧॥

పవతాం పవనః అస్మి=పరిశుద్ధము చేయువానిలో వాయువును అగుచున్నాను. శస్త్రభృతాం రామః అహమ్=ఆయుధములను [illegible]ంచిన వారిలో శ్రీరామమూర్తిని నేను- ఝషాణాంచ మకరః అస్మి=మత్స్యములలో [illegible] మొసలిని అగుచున్నాను. స్రోతసాం జాహ్నవి [illegible]

ప్రవదతామ్=నమ్ముచున్నవారిలో వాదముగాఁగలవాఁడను. అని రామానుజభాష్యము.

(క) ఆనందస్వరూపుఁడును, (అను) పరిమాణము లేనివాఁడును గాన రాముఁడనఁబడుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

సర్గాణామాదిరన్తశ్చ మధ్యం చైవాహమర్జున।
అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం వాదః ప్రవదతామహమ్॥ ౩౨

(హే) అర్జున!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, సర్గాణామ్ ఆదిః మధ్యం చ అన్తశ్చ అహమేవ=సృష్టులకు ఆదియును మధ్యంబును అంతంబును నేనే- విద్యానామ్ అధ్యాత్మవిద్యా అహమ్=విద్యలలో మోక్షవిద్యను నేనే- ప్రవదతాం వాదః అహమ్=వాదించువారిలో వాదము నేను.

ఆదిమధ్యాంతములనఁగా ఉత్పత్తిస్థితిప్రళయములు- వెనుక (౨౦శ్లో) జీవులతోఁగూడినవానికి ఆదిఅంతము మొదలగునది నేను అని చెప్పఁబడినది- ఇచ్చట సృష్టికంతకు ననివిశేషము- వాదించువారనఁగా చేవాదించుటలలో భేదములైన వాదము జల్పము వితండ అనునవి గ్రహింపఁబడును. అని శంకరభాష్యము.

సర్గములనఁగా సృజింపఁబడునవి- వానికి ఆదియనఁగా సృజించెడివారలందఱును నేనే- అట్లే సంహరింపఁబడువానిని సంహరించువారలందఱును నేనే- రక్షింపఁబడువాని రక్షించువారలందఱును నేనే అనుట- జల్పవితండాదులను చేసెడివారలయొక్క వాదము నేనే- వాదమనునది తత్త్వము నిర్ణయించుకొనుటకై చేసెడిది. (జల్పమనునది ఎదుటివాని జయించుటను. వితండయనఁగా తనపక్షమును స్థాపించికొనకుండ నెదుటి పక్షమును దూషించుట.) అని రామానుజభాష్యము.

లను నేనె-విశ్వతోముఖః ధాతా అహమ్=అంతటను ముఖములుగల ధాతను నేనె-

అక్షయ కాలమనఁగా పరమేశ్వరుఁడనియుం జెప్పవచ్చును- ధాత యనఁగా కర్మఫలములను కలుగఁజేయువాఁడు - అని శంకరభాష్యము.

విశ్వతోముఖః ధాతా=నాలుగుముఖములుగల బ్రహ్మ- అని రామానుజభాష్యము.

మృత్యుస్సర్వహరశ్చాహ ముద్భవశ్చ భవిష్యతామ్।
కీర్తి శ్శ్రీ ర్వాక్చ నారీణాం స్మృతి ర్మేధా ధృతిః క్షమా॥౩౪

సర్వహరః మృత్యుశ్చ అహమ్=అన్నిటినిహరించెడి మృత్యువును నేను- భవిష్యతామ్ ఉద్భవశ్చ అహమ్=కాఁగలవానియొక్క ఉద్భవంబును నేను- నారీణాం కీర్తిః శ్రీః వాక్ స్మృతిః మేధా ధృతిః క్షమాచ అహమ్=స్త్రీలయొక్క కీర్తియును సంపదయును వాక్కును స్మృతి (జ్ఞాపకశక్తి) యును బుద్ధియును ధైర్యమును ఓరిమియును నేనె.

మృత్యువు రెండువిధములు, ధనమును పోఁగొట్టునదియు ప్రాణమును పోఁగొట్టునదియునని. అందు రెండవది సర్వహరము. ప్రళయ కాలమున నన్నిటిని హరించువాఁడుగాన పరమేశ్వరుఁడే సర్వహరమృత్యువు- ఉద్భవమనఁగా మేలు. కాఁగలవారనఁగా మేలును పొందఁగలవారు. అని శంకరభాష్యము.

సర్వహరమనఁగా అన్నిటి ప్రాణములను హరించెడిది-పుట్టం గలవానికి ఉద్భవమను పేరుగలకర్మమును నేనె- స్త్రీలలో శ్రీని నేను, కీర్తిని నేను, అనియిట్లు ప్రత్యేకమన్వయము. అని రామానుజభాష్యము (శ్రీయనఁగా లక్ష్మి. మిగిలినవియును భగవంతునియసాధారణశక్తులు- అని తాత్పర్యచంద్రిక)

బృహత్సామ తథా సామ్నాం గాయత్రీ ఛన్దసా మహమ్।
మాసానాం మార్గశీర్షోఽహ మృతూనాం కుసుమాకరః॥

తథా సామ్నాం బృహత్సామ అహమ్=సామములలో బృహత్సామము నేనె- ఛన్దసాం గాయత్రీ అహమ్=ఛందస్సులలో గాయత్రి

ని నేను- మాసానామ్ మార్గశీర్షః అహమ్=మాసములలో మార్గశీర్షము నేను- ఋతూనాం కుసుమాకరః అహమ్=ఋతువులలో వసంతఋతువు నేను-

గాయత్రి మొదలగు ఛందస్సులతోఁ గూడిన ఋక్కులలో గాయత్రీచ్ఛందస్సుగలఋక్కును నేను- అని శంకరభాష్యము.

ద్యూతం ఛలయతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహమ్।
జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి సత్త్వం సత్త్వవతా మహమ్॥

ఛలయతాం ద్యూతమ్ అస్మి=మోసపుచ్చువారియొక్క జూదము అగుచున్నాను- తేజస్వినాం తేజః అహమ్=గొప్పప్రభావముకలవారియొక్క తేజస్సును నేను- (జేతౄణామ్) జయః అస్మి=(జయించువారలయొక్క) జయము అగుచున్నాను- (వ్యవసాయినామ్) వ్యవసాయః అస్మి=(పూనికగలవారలయొక్క) పూనిక అగుచున్నాను- (సత్త్వవతాం) సత్త్వమ్ అహమ్=(సాత్త్వికులయొక్క) సత్త్వము నేను.

సత్త్వమనఁగా గొప్పమనస్సుకలిగియుండుట- అని రామానుజభాష్యము.

వృష్ణీనాం వాసుదేవోఽస్మి పాణ్డవానాం ధనఞ్జయః।
మునీనా మప్యహం వ్యాసః కవీనా ముశనాకవిః॥ ౩౭॥

వృష్ణీనాం వాసుదేవః అస్మి=యాదవులలో శ్రీకృష్ణుఁడను అగుచున్నాను- పాణ్డవానాం ధనఞ్జయః (అస్మి)=పాండవులలో అర్జునుఁడను (అగుచున్నాను)- మునీనామపి వ్యాసః అహమ్=మునులలోఁ గూడ వ్యాసుఁడను నేను-కవీనామ్ ఉశనా కవిః (అహమ్)=కవులలో శుక్రుఁడనెడి కవిని (నేను).

మునులనఁగా మననముచేయువారు- అనఁగా నన్ని పదార్థముల జ్ఞానముకలవారు- కవులనఁగా సూక్ష్మములనెఱింగినవారు- అని శంకరభాష్యము.

వసుదేవునికొడుకగుటయె విభూతి- మునులనఁగా మననముచేత పదార్థములతత్త్వము నెఱింగినవారు- కవులనఁగా పండితులు- అని రామానుజభాష్యము.

అంతటిని ఆచ్ఛాదించువాఁడగుటనును అంతటనుండుటనువాసు దేవుఁడు- (వి) అన్నిటికంటెవిశేషించినవాఁడును,(అ) అంతటనును (సః) ఆతఁడెగానను, వ్యాసుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము.

దణ్డో దమయతా మస్మి నీతి రస్మి జిగీషతామ్।
మౌనం చైవాస్మి గుహ్యానాం జ్ఞానం జ్ఞానవతా మహమ్॥

దమయతాం దణ్డః అస్మి=శిక్షించువారియొక్క శిక్షను అగుచున్నాను- జిగీషతాం నీతిః అస్మి=జయింపఁగోరువారియొక్క రాజనీతిని అగుచున్నాను- గుహ్యానాం మౌనం చైవ అస్మి=గోప్యములయినవానిలో మౌనమునును అగుచున్నాను- జ్ఞానవతామ్ జ్ఞానమ్ అహమ్=జ్ఞానముకలవారి జ్ఞానము నేను.

గుహ్యముల గోపనములలో మౌనమును అగుచున్నాను- అని రామానుజభాష్యము-

యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం తదహ మర్జున।
నతదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమ్॥ ౩౯॥

(హే) అర్జున! = (ఓ) అర్జునుఁడా!, యత్ సర్వభూతానాం బీజమ్=ఏది అన్నిభూతములకును బీజమో, తచ్చాపి అహమ్=అదియునుగూడ నేను- యత్ మయా వినా స్యాత్=ఏది నన్ను విడిచియుండునో, తత్ చరాచరం భూతం నాస్తి=అట్టి జంగమస్థావరరూపమైన భూతము లేదు-

బీజమనఁగా మొలచుటకు కారణమైనది- సమస్తమును మదాత్మకమె (నాస్వరూపమైనదె)- అనిశంకరభాష్యము.

సమస్తవస్తువులును అన్నియవస్థలయందును నేను ఆత్మగాఁగలవియె- దీనిచేత, వెనుకఁజెప్పినయన్నివిభూతులకును నేను ఆత్మనగుటను నేనె అవిగాఁజెప్పఁబడినవనుట- అనిరామానుజభాష్యము.

నాన్తోస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరన్తప।
ఏష తూద్దేశతః ప్రోక్తో విభూతే ర్విస్తరో మయా॥ ౪౦॥

(హే) పరన్తప! = (ఓ) శత్రువులనుతపింపఁజేయువాఁడా!, మమ దివ్యానాం విభూతీనామ్=నాయొక్క దివ్యములైన విభూతులకు, అన్తః

నాస్తి=అంతము లేదు- ఏషః విభూతేః విస్తరస్తు=ఈ విభూతియొక్క విస్తరమో, మయా ఉద్దేశతః ప్రోక్తః=నాచేత ఏకదేశముగా చెప్పఁబడినది.

ఉద్దేశతః=సంక్షేపముగా- అని రామానుజభాష్యము.

యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా।
తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసంభవమ్॥౪౧॥

విభూతిమత్ శ్రీమత్ ఊర్జితమేవ వా=విభూతికలదియైనను శోభకలదియైనను బలముకలదియైనను, యద్యత్ సత్త్వమ్ (అస్తి)=యేయే వస్తుసమూహము (కలదో), తత్తత్=దానిదానిని, మమ తేజోంశసంభవమేవ త్వమ్ అవగచ్ఛ=నాయొక్క తేజస్సుయొక్క యంశమువలనఁగలిగినదానిగానె నీవు తెలిసికొనుము.

ఊర్జితమనఁగా ఉత్సాహముతోఁగూడినది- ఈశ్వరునియొక్క తేజోంశమనఁగా నేకదేశము- అని శంకరభాష్యము

విభూతికలదియనఁగా ఏలఁబడునవికలది- శ్రీమత్తనఁగా కాంతికలదైనను ధనధాన్యసమృద్ధి కలదియైనను- ఊర్జితమనఁగా శుభ కార్యారంభములయందు ప్రయత్నముకలది- తేజస్సనఁగా ఇతరులనుతిరస్కరించెడి సామర్థ్యము- నానియమనశక్తియొక్క ఏకదేశమువలనఁగలిగినదానిగాఁ దెలిసికొనుము. అని రామానుజభాష్యము.

విష్ణువు మొదలగునవిస్వరూపములే- మిగిలినవి తేజస్సుతోఁగూడినవి- అనిమధ్వభాష్యము-

అథవా బహునైతేన కింజ్ఞాతేన తవార్జున।
విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్॥౪౨॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, అథవా=లేక, జ్ఞాతేన బహునా ఏతేన=తెలియఁబడిన విస్తారమైన దీనిచేతను, తవ కిమ్ (స్యాత్)=నీ కేమి (కలుగును)- అహమ్ ఇదం కృత్స్నం జగత్=నేను ఈ సమస్తమైన జగత్తును, ఏకాంశేన విష్టభ్య స్థితః=ఒకటి-భాగముచేతను నిలుపఁబెట్టి ఉన్నాను-

ఎంతదెలిసినను తెలియవలసినది శేషించియేయుండెడి దీనివలన నేమి ప్రయోజనమున్నది ? - ఏకాంశమనఁగా ఒక్క-యవయవము- అన్ని

భూతములును ఈశ్వరునికి పాదమని (పురు॥సూ॥ 3) మంత్రములోఁ జెప్పఁబడియున్నదిగదా. అని శంకరభాష్యము.

కిం జ్ఞాతేన అని పాఠము. చేతనాచేతనరూపమైన యీజగత్తంతయు స్వరూపము సిద్ధించుటయందును ఉనికియందును ప్రవర్తించుటయందును నా సంకల్పమునతిక్రమింపకుండునట్లు, నా మహిమలోని యతిస్వల్పభాగము చేత దానినంతయును నిలువఁబెట్టియున్నాను. అని రామానుజభాష్యము.

ఏమికలుగుననుట, చెప్పఁబోవునది ప్రధానమని తెలియఁజేయుటకుఁగాని, చెప్పఁబడినదంతయును నిష్ఫలమని తెలియఁజేయుటకుగాదు. నిష్ఫలమేయయినయెడను చెప్పఁబడకయేపోవును. అని మధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే కృష్ణార్జునసంవాదే విభూతియోగోనామ దశమోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును కృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో విభూతియోగప్రతిపాదకంబగు పదవ యధ్యాయము.

విభూతివిస్తరయోగోనామ (విభూతివిస్తరయోగమును బ్రతిపాదించెడి) అని పాఠాంతరము.

గీతాభాష్యత్రయసారము.

పదునొకటవయధ్యాయము.

అర్జునఉవాచ.

మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్య మధ్యాత్మసంజ్ఞితమ్।
యత్త్వయోక్తం వచస్తేన మోహోఽయం విగతో మమ॥

మదనుగ్రహాయ=నన్ననుగ్రహించుటకొఱకు, త్వయా పరమం గుహ్యమ్ అధ్యాత్మసంజ్ఞితమ్ యద్వచః ఉక్తమ్=నీచేతను గొప్పదియును రహస్యమైనదియును అధ్యాత్మమను పేరుకలదియునగు ఏ వాక్యము చెప్పఁబడినదో, తేన మమ అయం మోహః విగతః=దానిచేత నాయొక్క ఈ మోహము పోయినది.

అధ్యాత్మమనఁగా ఇదియాత్మ,ఇదియాత్మకాదు అనినిర్ణయించునది- మోహమనఁగా అవివేకబుద్ధి- అని శంకరభాష్యము.

అధ్యాత్మమనఁగా ఆత్మవిషయమునఁ జెప్పఁదగినది- అది నత్వేవాహం జాతు నాసమ్(2అ॥12శ్లో) అనునది మొదలు తస్మాద్యోగీభవార్జున (6అ॥46శ్లో) అనువఱకును జెప్పఁబడినది- మోహమనఁగా దేహాత్మాభిమానము- అని రామానుజభాష్యము.

ఎట్లు వినినయెడల ధ్యానము చేయుట శక్యమగునో, అట్లు స్వరూపస్థితి ఈయధ్యాయముచేత చెప్పఁబడును- అని మధ్వభాష్యము.

భవాప్యయౌ హి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తరశో మయా।
త్వత్తః కమలపత్రాక్ష మాహాత్మ్యమపి చావ్యయమ్॥2॥

(హే)కమలపత్రాక్ష!=(ఓ)పుండరీకాక్షుఁడా!, భూతానాం భవాప్యయౌ=భూతములయొక్క పుట్టుకయును ప్రళయంబును, త్వత్తః మయా విస్తరశః శ్రుతౌ=నీవలన నాచేత విస్తరముగా వినఁబడినవి- అవ్యయం మాహాత్మ్యమపి చ శ్రుతమ్=క్షయింపని మాహాత్మ్యము గూడ వినఁబడినది.

ఏడవయధ్యాయము మొదలు పదవయధ్యాయముసమాప్తివఱకును అన్నిభూతములకును (త్వత్తః భవాప్యయౌ) నీవలననే గలిగెడి యుత్పత్తిప్రళయములు నాచేత వినఁబడినవి. మాహాత్మ్యమనఁగా చేతనాచేతనములన్నిటికిని శేషియగుటయు కల్యాణగుణములచే నన్నిటికంటె

గొప్పవాఁడగుటయు అన్నిటిప్రవృత్తులను ప్రవర్తింపఁజేయువాఁడగు టయు మొదలగునది- అని రామానుజభాష్యము.

ఏవ మేత ద్యథాత్థత్వ మాత్మానం పరమేశ్వర।
ద్రష్టుమిచ్ఛామి తే రూప మైశ్వరం పురుషోత్తమ॥౩॥

(హే)పరమేశ్వర!=(ఓ) పరమేశ్వరుఁడా!, ఏతత్ ఏవమ్=ఇది ఇట్లు- త్వమ్ ఆత్మానం యథా ఆత్థ=నీవు ఆత్మనుగూర్చి ఏప్రకారముగా చెప్పితివో- (హే)పురుషోత్తమ! = (ఓ)పురుషోత్తముఁడా!, తే ఐశ్వరం రూపం ద్రష్టుమ్ ఇచ్ఛామి=నీయొక్క- ఈశ్వర సంబంధమైన రూపమును చూడను కోరుచున్నాను.

ఐశ్వరరూపమనఁగా జ్ఞానైశ్వర్యబలశక్తివీర్యతేజస్సులతోఁ గూడిన విష్ణుసంబంధియగు రూపము- అని శంకరభాష్యము. [వ్యము

ఐశ్వరమనఁగా-ఈశ్వరునికి అసాధారణమైనది-అని రామానుజభా

మన్యసే యది తచ్ఛక్యం మయా ద్రష్టు మితిప్రభో।
యోగేశ్వర తతో మే త్వం దర్శయాత్మాన మవ్యయమ్॥

(హే)ప్రభో!=(ఓ)ప్రభువా!, (హే)యోగేశ్వర!=(ఓ)యోగేశ్వరుఁడా!, తత్ మయా ద్రష్టుం శక్యమ్=అది నాచేత చూడ శక్యమైనది, (ఇతి) మన్యసే యది=(అని) తలంతువేని, తతః=అట్లైని, త్వమ్ అవ్యయమ్ ఆత్మానం మే దర్శయ=నీవు వికారములులేని ఆత్మను నాకు చూపుము.

యోగులయోగమునకు ఈశ్వరుఁడైనవాఁడు- ఎందువలన నేను మిక్కిలి కోరుచున్నానో, (తతః) అందువలన- అని శంకరభాష్యము.

యోగమనఁగా జ్ఞానము మొదలగు కల్యాణగుణములసంబంధము- దానితోఁ గూడినయీశ్వరుఁడు- అవ్యయమ్ అనునది క్రియావిశేషణము- నిన్ను సంపూర్ణముగాఁ జూపుమనుట- అని రామానుజభాష్యము

ప్రభువనఁగా సమర్థుఁడు- అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీభగవానువాచ.

పశ్య మే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః।
నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీనిచ॥౫॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)యర్జునుఁడా!, శతశః అథ సహస్రశః=నూ

బులకొలదియు ఇంక వేలకొలదియు, నానావిధాని నానావర్ణాకృతీని దివ్యాని చ=అనేకవిధములైనవియు అనేకవిధములగు రంగులును ఆకారములును కలిగియు అప్రాకృతములైనవియునగు, మే రూపాణి పశ్య=నా రూపములను చూడుము.

పశ్యాదిత్యాన్ వసూన్ రుద్రా నశ్వినౌ మరుతస్తథా।
బహూన్యదృష్టపూర్వాణి పశ్యాశ్చర్యాణి భారత॥౬॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, ఆదిత్యాన్ వసూన్ రుద్రాన్ అశ్వినౌ తథా మరుతః పశ్య=పన్నిద్దఱుసూర్యులను ఎనమండ్రువసువులను పదునొకరుద్రులను ఇద్దఱుఅశ్వినీదేవతలను ఆఱ్వె ఏడుగురుమరుత్తులను చూడుము- అదృష్టపూర్వాణి ఆశ్చర్యాణి బహూని పశ్య=పూర్వముచూడఁబడనివియును అద్భుతములైనవియునగు పెక్కిటిని చూడుము- నారూపమందు చూడుమనుట.

ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరమ్।
మమ దేహే గుడాకేశ యచ్చాన్యద్ద్రష్టుమిచ్ఛసి॥౭॥

(హే) గుడాకేశ!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, సచరాచరం కృత్స్నం జగత్=జంగమస్థావరములతోఁగూడిన సమస్తమైనజగత్తును, యత్ అన్యత్ ద్రష్టుమ్ ఇచ్ఛసి (తత్) చ=ఏ మఱియొకదానిని చూడఁగోరుచున్నావో దానినిని, ఇహ మమ దేహే ఏకస్థమ్ అద్య పశ్య=ఇచ్చట నా శరీరమందు ఒకచోటనున్నదానిగా ఇప్పుడు చూడుము. [అనునది- అనిశంకరభాష్యము. చూడఁగోరునది మనముజయింతుమో, వారుజయింతురో (౨అ।౬శ్లో)]

నతు మాం శక్యసే ద్రష్టుమనేనైవ స్వచక్షుషా।
దివ్యం దదామి తే చక్షుః పశ్య మే యోగమైశ్వరమ్॥౮॥

అనేన స్వచక్షుషైవ తు మాం ద్రష్టుం న శక్యసే=ఈనీ చక్షుస్సుచేతనే నన్నుచూడఁజాలవు- దివ్యం చక్షుః తే దదామి=అప్రాకృతమైన చక్షుస్సును నీకు ఇచ్చెదను- మే ఐశ్వరం యోగం పశ్య=నాయొక్క ఈశ్వరసంబంధియగు యోగమును చూడుము.

యోగమును అనఁగా యోగశక్తియొక్క అతిశయమును, అనిశంక

రభాష్యము.

యోగమనఁగా జ్ఞానము మొదలగువానియొక్క సంబంధము; అని రామానుజభాష్యము.

సంజయ ఉవాచ.

ఏవముక్త్వా తతో రాజన్ మహాయోగేశ్వరో హరిః।
దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూపమైశ్వరమ్॥౯॥

(హే) రాజన్=(ఓ) రాజైన ధృతరాష్ట్రుఁడా!, మహాయోగేశ్వరః హరిః=మహాయోగేశ్వరుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు, ఏవమ్ ఉక్త్వా=ఇట్లు పలికి, తతః=అటుపైని, ఐశ్వరం పరమం రూపమ్=ఈశ్వరసంబంధియగు గొప్పరూపమును, పార్థాయ దర్శయామాస=అర్జునునికిఁ జూపించెను.

గొప్పవాఁడును యోగేశ్వరుఁడునుగాన మహాయోగేశ్వరుఁడు- హరియనఁగా నారాయణుఁడు- అని శంకరభాష్యము.

గొప్ప యాశ్చర్యయోగములకు ఈశ్వరుఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞాదిభాగములన్నిటిని హరించువాఁడుగాన హరియనఁబడుచున్నాఁడు. అని మధ్వభాష్యము.

అనేకవక్త్రనయన మనేకాద్భుతదర్శనమ్।
అనేకదివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్॥౧౦॥
దివ్యమాల్యాంబరధరం దివ్యగన్ధానులేపనమ్।
సర్వాశ్చర్యమయం దేవ మనన్తం విశ్వతోముఖమ్॥౧౧

అనేకవక్త్రనయనమ్=అనేకములగుముఖములును నేత్రములును కలదియును, అనేకాద్భుతదర్శనమ్=అనేకములును అద్భుతములునగు దర్శనములు కలదియును, అనేకదివ్యాభరణమ్ = అనేకములును దివ్యములునగు ఆభరణములు కలదియును, దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్=దివ్యములును అనేకములును ఎత్తఁబడినవియునగు ఆయుధములు కలదియును, దివ్యమాల్యాంబరధరమ్=దివ్యములైనమాలికలను వస్త్రములను ధరించినదియును, దివ్యగన్ధానులేపనమ్=దివ్యమైన మైపూఁతకలదియును, సర్వాశ్చర్యమయమ్=అన్ని ఆశ్చర్యములతో నిండియున్నదియును, దేవమ్=ప్రకాశించునదియును, అనన్తమ్=అంతములేనిదియును, విశ్వతోముఖమ్=అన్ని తట

ముఖములుకలదియునగు, (రూపం దర్శయామాస=రూపమును చూ
పెను.) (అని శంకరభాష్యము.
ఇట్టి రూపమునుఅర్జునుఁడుచూచెను అనియైననన్వయింపవచ్చును-
అనంతమనఁగా మూడుకాలములయందునుండునదియుపరిమాణము
లేనిదియును. అనిరామానుజభాష్యము. (భాష్యము.
సర్వాశ్చర్యమయమనఁగా సర్వాశ్చర్యాత్మకమైనది. అనిమధ్వ
దివి సూర్యసహస్రస్య భవే ద్యుగప దుత్థితా।
యదిభా స్సదృశీ సా స్యా ద్భాస స్తస్య మహాత్మనః॥౧౨.
దివి యుగపత్ ఉత్థితా సూర్యసహస్రస్య భాః స్యాద్యది=ఆకా
శమునందు ఒక్కపర్యాయము బయలుదేరినదగు వేయిసూర్యుల కాం
తి కలుగునేని, సా తస్య మహాత్మనః భాసః సదృశీ స్యాత్=అది ఆ
విశ్వరూపముయొక్క కాంతికి సాటి అగును. (ము
సహస్రశబ్దము అంతములేనిఅని తెలియఁజేయును-అనిమధ్వభాష్య
తత్రైకస్థం జగ త్కృత్స్నం ప్రవిభక్త మనేకధా।
అపశ్య ద్దేవదేవస్య శరీరే పాణ్డవ స్తదా॥౧౩॥
దేవదేవస్య తత్ర శరీరే ఏకస్థమ్=భగవంతునియొక్క ఆ శరీరము
నందు ఒక్కచోటనున్నదియును, అనేకధా ప్రవిభక్తమ్=అనేకవిధ
ములుగా (దేవతలుతిర్యక్కులుమనుష్యులుమొదలుగాఁగలవిగా) విభ
జింపఁబడినదియునగు, కృత్స్నం జగత్=సమస్తమైన జగత్తునున్ను,త
దా పాణ్డవః అపశ్యత్=అప్పుడు అర్జునుఁడు చూచెను.
తత స్స విస్మయావిష్టో హృష్టరోమా ధనఞ్జయః।
ప్రణమ్య శిరసా దేవం కృతాఞ్జలి రభాషత॥౧౪॥
విస్మయావిష్టః హృష్టరోమా సః ధనఞ్జయః=ఆశ్చర్యబడినవాఁడు
ను గగురుపొడిచినవెండ్రుకలుగలవాఁడునగు ఆ యర్జునుఁడు, దే
వం శిరసా ప్రణమ్య=భగవంతుని శిరస్సుచేత నమస్కరించి, కృ
తాఞ్జలిః అభాషత=చేతులుజోడించినవాఁడై పలికెను.

అర్జున ఉవాచ:

పశ్యామి దేవాంస్తవ దేవదేహే, సర్వాంస్తథా భూతవిశేషసంఘాన్।
బ్రహ్మాణమీశంకమలాసనస్థమృషీంశ్చ సర్వానురగాంశ్చదివ్యాన్॥

(హే)దేవ!=(ఓ)దేవా!, సర్వాన్ దేవాన్=అందఱు దేవతలనున్నూ, తథా భూతవిశేషసంఘాన్=అట్లే ప్రాణివిశేషములసంఘముల నున్నూ, బ్రహ్మాణమ్=బ్రహ్మనున్నూ, కమలాసనస్థమ్-ఈశమ్=బ్రహ్మ యందుండెడి రుద్రునిని, సర్వాన్ ఋషీంశ్చ=అందఱు ఋషులను న్నూ, దివ్యాన్ ఉరగాన్=దివ్యులైన నాగేంద్రులనున్నూ, తవ దేహే పశ్యామి=నీ శరీరమునందు చూచుచున్నాను.

ఈశం కమలాసనస్థం బ్రహ్మాణమ్=ప్రజలకధిపతియును భూమి యనెడిపద్మమునకు మధ్యమైన మేరుపర్వతమ నెడి యాసనమున నున్న వాఁడునునగు బ్రహ్మను- అని శంకరభాష్యము.

అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం, పశ్యామిత్వాసర్వతోనన్తరూపమ్।
నాన్తంనమధ్యంనపునస్తవాదిం, పశ్యామివిశ్వేశ్వరవిశ్వరూప॥౧౬॥

అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రమ్ అనన్తరూపమ్ త్వా=అనేకములగు భుజములునుకడుపులునుముఖములును నేత్రములునుగలవాఁడవును అనం తములైనరూపములుకలవాఁడవునగు నిన్ను, సర్వతః పశ్యామి=అంత టను చూచుచున్నాను- విశ్వేశ్వర! విశ్వరూప!=అన్నిటికినధిపతి యైనవాఁడా! అన్నియును రూపములుగాఁగలవాఁడా!, తవ అన్తం నపశ్యామి=నీ అంతమును చూడకున్నాను- మధ్యం న(పశ్యామి)=మ ధ్యమును చూడకున్నాను- ఆదిం నపునః(పశ్యామి)=మొదలును చూడ కున్నాను-

అనేక, విశ్వ, అనునవి అనంతములగుటను తెలియఁజేయును- ఒ క్కచోట నీతనిరూపములుఅనంతములు గాననంతరూపుఁడు- మఱియొ క్కచోటపరిమాణములేనివాఁడు- భగవంతుఁడుఅచింత్యశక్తిగాన ని ట్లుసందర్శించును- విశ్వరూపుఁడనఁగా సంపూర్ణమైనరూపము గలవాఁడు- అనిమధ్వభాష్యము-

కిరీటినంగదినంచక్రిణంచ, తేజోరాశింసర్వతోదీప్తిమన్తమ్।
పశ్యామిత్వాందుర్నిరీక్ష్యంసమన్తాద్దీప్తానలార్కద్యుతిమప్రమేయమ్॥

తేజోరాశిం సర్వతోదీప్తిమన్తమ్=తేజఃపుంజమైనవాఁడవును అ

ప్రటనుబ్రకాశముకలవాఁడవును, సమన్తాత్ దుర్నిరీక్షమ్=అంతట నుజూడశక్యముకానివాఁడవును, దీప్తానలార్కద్యుతిమ్ అప్రిమేయ మ్ త్వామ్=ప్రకాశింపుచున్నయగ్నిసూర్యులవంటికాంతికలవాఁడవు ను తెలియశక్యముకానివాఁడవునగు నిన్ను, కిరీటినం గదినం చక్రిణంచ పశ్యామి=కిరీటముగలవానిగానును గదగలవానిగానును చక్రముగలవానిగానును చూచుచున్నాను-

అనలార్కద్యుతిమ్అనుటను మిత్తమైనకాంతిగలవాఁడనుభ్రాంతి పుట్టుననిఅప్రిమేయమ్ (పరిమితిలేని) అనిచెప్పఁబడినది- అనిమధ్వభాష్యము-

త్వమక్షరంపరమంవేదితవ్యం, త్వమస్యవిశ్వస్యపరంనిధానం।
త్వమవ్యయశ్శాశ్వతధర్మగోప్తా, సనాతనస్త్వంపురుషోమతోమె॥

వేదితవ్యం పరమమ్ అక్షరం త్వమ్=తెలియవలసిన గొప్ప అక్షరము (పరబ్రహ్మము) నీవు- అస్య విశ్వస్య పరం నిధానం త్వమ్=ఈ జగత్తునకు గొప్ప ఆధారము నీవు- త్వమ్ అవ్యయః=నీవు వికారములేనివాఁడవు- (త్వమ్) శాశ్వతధర్మగోప్తా=(నీవు)నిత్యమైనధర్మమును(వేదములోఁజెప్పఁబడినదానిని)కాపాడువాఁడవు- త్వం సనాతనః పురుషః మే మతః=నీవు పురాణుఁడైన పురుషుఁడవుగా నాకు ఇష్టమైనవాఁడవు-

అనాదిమధ్యాన్తమనన్తవీర్య,మనన్త బాహుంశశిసూర్యనేత్రమ్।
పశ్యామిత్వాదీప్తహుతాశవక్త్రం, స్వతేజసావిశ్వమిదంతపన్తమ్॥౧౯

అనాదిమధ్యాన్తమ్=ఆదియునుమధ్యంబునుఅంతంబునులేనివాఁడవును, అనన్తవీర్యమ్=అంతములేనిపరాక్రమముగలవాఁడవును,అనన్తబాహుమ్=అనంతములైనభుజములుగలవాఁడవును,శశిసూర్యనేత్రమ్=చంద్రుఁడునుసూర్యుఁడును నేత్రములు గాఁగలవాఁడవును, దీప్తహుతాశవక్త్రమ్=జ్వలించినయగ్నిహోత్రినివంటిముఖముగలవాఁడవును, స్వతేజసా ఇదం విశ్వం తపన్తమ్=తనతేజస్సుచేత ఈ లోకమును తపింపఁజేయువాఁడవునగు, త్వా పశ్యామి=నిన్ను చూచుచున్నాను-

వీర్యశబ్దము,జ్ఞానముబలముఐశ్వర్యము శక్తితేజస్సు అనెడిగుణము

లంగూడఁజూపును- భుజములనంతములనుట పాదములు ముఖములు మొదలగునవిగూడననంతములనిచూపును-చంద్రునివలెప్రసాదముకలవి (చల్లనివి)యును సూర్యునివలెఁదపింపజేయునవియునగు నేత్రములుకలవాఁడు-

తన్నునమస్కరించెడిదేవతలు మొదలగువారలంగూర్చిప్రసాదము-వారికివిరోధులగునసురులు మొదలగువారలంగూర్చిప్రతాపము- తేజస్సనఁగా పశులనుతిరస్కరించెడిసామర్థ్యము- గొప్పదియు నొక్కటియునగు మొలమీదను అనేకములగుఉదరములు(కడుపులు)ను, క్రిందనుఅనేకములగుపాదములును, వానిలోనొక్కొక్కముఖమునకు రెండేసి నేత్రములునుండుటను గాన నీచెప్పినదిసరిగానేయున్నది- అని రామానుజభాష్యము-

ద్యావాపృథివ్యోరిదమన్తరంహి, వ్యాప్తంత్వయైకేనదిశశ్చసర్వాః।
దృష్ట్వాద్భుతంరూపముగ్రంతవేదం, లోకత్రయంప్రవ్యథితంమహాత్మన్॥

ద్యావాపృథివ్యోః ఇదమ్ అన్తరమ్=ఆకాశముయొక్కయునుభూమియొక్కయును ఈ మధ్యము,ఏకేన త్వయా వ్యాప్తంహి=ఒక్కఁడవైన నీచేత వ్యాపింపఁబడినదిగదా- సర్వాః దిశశ్చ(వ్యాప్తాః)= అన్ని దిక్కులును వ్యాపింపఁబడినవి- (హే)మహాత్మన్!=(ఓ)మహాత్మా, అద్భుతమ్ ఉగ్రం తవ ఇదం రూపం దృష్ట్వా=అద్భుతమైనదియును భయంకరమైనదియునగు నీ ఈ రూపమును చూచి, లోకత్రయం ప్రవ్యథితమ్=లోకత్రయంబును(మూఁడులోకఁబులును) బెదరినవి.

మహాత్మయనఁగా క్షుద్రముకానిస్వభావముకలవాఁడు- ప్రవ్యథితమనఁగాకదలినదనియుఁజెప్పవచ్చును- అనిశంకరభాష్యము-

ద్యుశబ్దంబును పృథివీశబ్దంబును వరుసగామీఁదిలోకంబులను క్రిందిలోకంబులనుజూపును-ఆ రెంటియొక్క అంతరమనఁగా నీలోకములన్నియునుండెడియవకాశము- లోకత్రయమనఁగాయుద్ధమును చూచుటకువచ్చిన బ్రహ్మాదిదేవతలు మొదలగువారిలోఁబ్రతికూలులును అనుకూలులును మధ్యస్థులును- వీరలయందఱును విశ్వరూపముచూడఁదగినదివ్యదృష్టినిభగవంతుఁడిచ్చెనసియెఱుంగునది-మహాత్మయనఁగా

తిపేద్రేకింపశక్యముగాని మనోవృత్తిగలవాఁడు- అని శాంకరభాష్యము-

అమీ హి త్వాం సురసంఘా విశన్తి, కేచిద్భీతాః ప్రాఞ్జలయో గృణన్తి।
స్వస్తీత్యుక్త్వా మహర్షిసిద్ధసంఘాః స్తువన్తి త్వాం స్తుతిభిః పుష్కలాభిః॥

అమీ సురసంఘాః త్వాం విశన్తి హి=ఈ దేవతాసమూహములు నిన్ను చొచ్చుచున్నవిగదా-కేచిత్ భీతాః ప్రాఞ్జలయః(సన్తః)గృణన్తి=కొందఱు బెదరినవారై చేతులుజోడించినవారు(అగుచు)స్తోత్రముచేయుచున్నారు- మహర్షిసిద్ధసంఘాః స్వస్తి ఇతి ఉక్త్వా=మహర్షులయు సిద్ధులయు సమూహములు మేలు(జగత్తునకు మంగాక) అని పలికి, పుష్కలాభిః స్తుతిభిః త్వాం స్తువన్తి=సంపూర్ణములగు స్తుతులచేత నిన్ను స్తోత్రముచేయుచున్నారు-

మనము జయింతుమో, మనలను వారు జయింతురో, యనెడి(౨అ౬ శ్లో) యర్జునుని సంశయమును దీర్చుటకై పాండవులకు జయము కలుగుట నిశ్చితమని భగవంతుఁడు చూపఁగా దానిఁ జూచి యర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు- దేవతాసమూహములనఁగా భూభారమును తీర్చుటకై భీష్ముఁడు మొదలగువారుగా నవతరించినవసువులు మొదలగు వారు,నిన్ను చొచ్చునట్లు కనఁబడుచున్నారు- పరుగెత్తుటకును శక్తిలేని వారు చేతులుజోడించి నిన్ను స్తుతింపుచున్నారు- ఉత్పాతను(అశుభనిమిత్తము)లను చూచి మహర్షులును సిద్ధులును జగత్తునకు మేలు గలుగుఁగాత అనుచున్నారు-అని శంకరభాష్యము-

గొప్ప దేవతలందఱును నిన్ను విశ్వమునకు ఆశ్రయుడైనవానిగాఁ జూచి సంతోషించిన మనస్సుగలవారై నీదగ్గరకు చేరుచున్నారు- మఱికొందఱు నీయుగ్రరూపమును చూచి బెదరినవారై చేతులుజోడించికొని స్తుతింపుచున్నారు- పుష్కలములనఁగా భగవంతునికిఁ దగినవి- అని రామానుజభాష్యము-

భగవంతుని రూపము చూచువారి కెల్ల తప్పక భయమును గలుగఁజేయునది గాదు- నారదునికి భయము కలుగలేదు- కొందఱకు మాత్రము భయమును కలుగఁజేయును- ఆ రూపమును అందఱును చూడలేరు- చూడక

పోయిననురూపమును ఊహించికొని బెదరినవాఁడాచునెట్లు కనఁబడ
ను-అని మధ్వభాష్యము-

రుద్రాదిత్యావసవోయేచసాధ్యా, విశ్వేఽశ్వినౌమరుతశ్చోష్మపాశ్చ
గన్ధర్వయక్షాసురసిద్ధసంఘా, వీక్షన్తేత్వాంవిస్మితాశ్చైవసర్వే ౨౨

రుద్రాదిత్యాః వసవః = పదునొకరుద్రులును పన్నిద్దఱు ఆదిత్యులును ఎనమండ్రువసువులును, సాధ్యాః యే (తే) = సాధ్యులెవ్వరో వారును, విశ్వే అశ్వినౌ మరుతశ్చ = విశ్వదేవులును అశ్వినీదేవతలును పదుగురుమరుత్తులును, ఊష్మపాశ్చ = పితృదేవతలును, గన్ధర్వయక్షాసురసిద్ధసంఘాః = హాహాహూహూప్రముఖగంధర్వులును కుబేరుఁడు మొదలగు యక్షులును విరోచనుఁడు మొదలగు నసురులును కపిలుఁడు మొదలగు సిద్ధులయు సమూహములును, (ఏతే) సర్వే చైవ విస్మితాః (సన్తః) త్వాం వీక్షన్తే = (ఈ) అందఱును ఆశ్చర్యపడినవారు (అగుచు) నిన్ను చూచుచున్నారు-

[పాదమ్]
రూపంమహత్తే బహువక్త్రనేత్రం, మహాబాహో బహుబాహూరు
బహూదరంబహుదంష్ట్రాకరాళం, దృష్ట్వాలోకాః ప్రవ్యథితాస్తథాహమ్

(హే) మహాబాహో! = (ఓ) గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, బహువక్త్రనేత్రమ్ = అనేకములగు ముఖములును కన్నులును కలదియును, బహుబాహూరుపాదమ్ = అనేకములగు భుజములును తొడలును అడుగులును కలదియును, బహూదరమ్ = అనేకములగు కడుపులుగలదియు, బహుదంష్ట్రాకరాళమ్ = అనేకములగు కోఱలచేత వికారముకలదియును, మహత్ తే రూపం దృష్ట్వా = గొప్పదియునగు నీ రూపమును చూచి, లోకాః ప్రవ్యథితాః = లోకులు బెదరిరి- అహం (చ) తథా = నేనును అట్లు-
ప్రవ్యథితః = భయముచేతచలించిరి-అని శంకరభాష్యము-

కరాళమనఁగా మిక్కిలిభయంకరమైనయాకారముగలది- లోకము లనఁగా పైన (౧౧అ౹౨౦శ్లో) జెప్పఁబడినప్రతికూలానుకూలమధ్యస్థులు- అని రామానుజభాష్యము-

నభస్స్పృశందీప్తమనేకవర్ణం, వ్యాత్తాననందీప్తవిశాలనేత్రమ్।
దృష్ట్వాహి త్వాంప్రవ్యథితాన్తరాత్మా, ధృతింనవిన్దామిశమంచవిష్ణో

(హే) విష్ణో! = (ఓ) విష్ణూ!, నభస్స్పృశం దీప్తమ్ అనేకవర్ణం వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాలనేత్రం త్వాం దృష్ట్వా = ఆకాశమును ముట్టుచున్నవాఁడవును ప్రకాశించినవాఁడవును అనేకములగు రంగులు గలవాఁడవును తెఱచిన నోరు గలవాఁడవును ప్రకాశముగల్గి విశాలములైన నేత్రములు గలవాఁడవునగు నిన్ను చూచి, ప్రవ్యథితాన్తరాత్మా (సన్) ధృతిం శమం చ న విన్దామి = కదలిన మనస్సు గలవాఁడనై (అనుచు) ధైర్యమును ఊఱటను పొందకున్నాను.

నభస్సనఁగా పరమపదము. ధృతియనఁగా దేహమునిలుపుట. శమమనఁగా నింద్రియముల యుపశాంతి. విష్ణో! = అన్నిటిని వ్యాపించువాఁడా! అని రామానుజభాష్యము.

దంష్ట్రాకరాళాని చ తే ముఖాని, దృష్ట్వైవ కాలానలసన్నిభాని।
దిశో న జానే న లభే చ శర్మ, ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస ॥ ౨౫ ॥

దంష్ట్రాకరాళాని కాలానలసన్నిభాని చ తే ముఖాని దృష్ట్వైవ = కోఱలచే వికారములైనవియును ప్రళయకాలమందలి యగ్నిఁ బోలినవియు నగు నీ ముఖములను చూచినంతనే, దిశః న జానే = దిక్కులను ఎఱుఁగకున్నాను. శర్మ చ న లభే = సుఖమును పొందకున్నాను. (హే) దేవేశ! (హే) జగన్నివాస! ప్రసీద = (ఓ) దేవతలకధిపతియైనవాఁడా! (ఓ) జగత్తునకు నివాసమైనవాఁడా! అనుగ్రహింపుము.

అమీ చ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః సర్వే సహైవావనిపాలసఙ్ఘైః।
భీష్మో ద్రోణస్సూతపుత్రస్తథాఽసౌ, సహాస్మదీయైరపి యోధముఖ్యైః ॥
వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశన్తి, దంష్ట్రాకరాళాని భయానకాని।
కేచిద్విలగ్నా దశనాన్తరేషు, సందృశ్యన్తే చూర్ణితైరుత్తమాఙ్గైః ॥

అమీ సర్వే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః = ఈ అందఱు ధృతరాష్ట్రని కొడుకులు (దుర్యోధనాదులు) ను, తథా భీష్మః ద్రోణః అసౌ సూతపుత్రః = అట్లే భీష్ముఁడును ద్రోణుఁడును ఈ సూతునికొడుకు (కర్ణుఁడు) ను, సర్వైః అవనిపాలసఙ్ఘైః సహైవ = సమస్తమైన భూమిపతిసమూహములతో కూడనే, అస్మదీయైః యోధముఖ్యైః సహ = మావారలగు వీరశ్రేష్ఠుల (ధృష్టద్యుమ్నాది) మొద

లైనవారి)తో కూడనను- దంష్ట్రాకరాళాని భయానకాని తే వ
క్త్రాణి=కోఱలచేవికారరూపములైనవియు భయమునకలుగఁజేయున
వియునగు నీ ముఖములను, త్వరమాణాః విశన్తి=త్వరపడుచున్నవా
రై చొచ్చుచున్నారు- కేచిత్ దశనాన్తరేషు విలగ్నాః= కొం
దఱు పండ్లసందులయందు చిక్కికొనినవారై, చూర్ణితైః ఉ
త్తమాఙ్గైః సందృశ్యన్తే=పొడుముచేయఁబడిన శిరస్సులతోడ చూ
డఁబడుచున్నారు-

అమీచ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య...సర్వే సహైవ అని పాఠము-అమీ
సర్వే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః త్వాం త్వరమాణాః విశన్తి=ఈ
అందఱు ధృతరాష్ట్రుని కొడుకులును నిన్ను త్వరపడుచున్నవారై
చొచ్చుచున్నారు అనిఅన్వయము- దీనివలననాకు పరాజయశంకపో
యినదనియర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము-

భగవంతుఁడు అసురాంశములగు దుర్యోధనాదులను తానె సంహ
రించి భూభారమును తగ్గించుటను అర్జునునకుచూపెను- దానిని
చూచినపైని అర్జునుఁడుచెప్పినవియీశ్లోకములు- అని రామా
నుజభాష్యము-

యథానదీనాంబహవోమ్బువేగాః సముద్రమేవాభిముఖాద్రవన్తి।
తథాతవామీనరలోకవీరా విశన్తివక్త్రాణ్యభివిజ్వలన్తి॥

యథా నదీనాం బహవః అమ్బువేగాః=ఎట్లు నదులయొక్క పె
క్కులగు జలప్రవాహములు, సముద్రమేవ అభిముఖాః ద్రవన్తి =
సముద్రమునుగూర్చియె అభిముఖములై చొచ్చుచున్నవో, తథా
అమీ నరలోకవీరాః=అట్లు ఈ మనుష్యలోకములోని శూరులు.
అభివిజ్వలన్తి తవ వక్త్రాణి ప్రవిశన్తి=అంతట వెలుఁగుచున్న నీ ముఖ
ములను చొచ్చుచున్నారు-(అభితోజ్వలన్తి అని బొంబయిదేశపు పాఠ
ము)

యథాప్రదీప్తంజ్వలనంపతఙ్గా, విశన్తినాశాయసమృద్ధవేగాః।
తథైవనాశాయవిశన్తిలోకా, స్తవాపివక్త్రాణిసమృద్ధవేగాః॥ ౨౯

యథా పతఙ్గాః ప్రదీప్తం జ్వలనం సమృద్ధవేగాః(సన్తః)=నా

విశన్తి=ఎట్లు పతంగములు ప్రజ్వలించిన అగ్నిని సంపూర్ణమైన వేగముగలవారై నాశముకొఱకు చొచ్చుచున్నవో, (తథా ఏతే) లోకాః అపి తథైవ తవ వక్త్రాణి సమృద్ధవేగాః (సన్తః) నాశాయ విశన్తి=(ఈ)జనులును అట్లే నీ ముఖములను సంపూర్ణమైనవేగముకలవారై నశించుటకొఱకు చొచ్చుచున్నారు-

పతంగములనఁగా పక్షులుఅనిశంకరభాష్యము- మిడతలుఅని రామానుజభాష్యము-

లేలిహ్యసే గ్రసమానస్సమన్తా, ల్లోకాన్సమగ్రాన్వదనైర్జ్వలద్భిః।
తేజోభిరాపూర్య జగత్సమగ్రం, భాసస్తవోగ్రాః ప్రతపన్తి విష్ణో॥ ౩౦॥

సమగ్రాన్ లోకాన్ జ్వలద్భిః వదనైః గ్రసమానః = అందఱు జనులను జ్వలింపుచున్న ముఖములచేత మ్రింగుచున్నవాఁడవై, తేజోభిః సమగ్రం జగత్ ఆపూర్య = తేజస్సులచేత సమస్తమైన జగత్తును వ్యాపించి, సమన్తాత్ లేలిహ్యసే=అంతటను మాటిమాటికి నాకుచున్నావు- (హే)విష్ణో!=(ఓ)విష్ణువా!, తవ ఉగ్రాః భాసః ప్రతపన్తి = నీయొక్క క్రూరములైన తేజస్సులు తపింపుచున్నవి- ఇది శంకరభాష్యానుసారియగు యోజన-

సమగ్రాన్ లోకాన్ జ్వలద్భిః వదనైః గ్రసమానః సమన్తాత్ లేలిహ్యసే=అందఱు జనులను(రాజులను) వెలుఁగుచున్న ముఖములచేతమ్రింగుచున్నవాఁడవై అంతట నాకుచున్నావు- వారి రక్తముచేత పూయఁబడినపెదవులు మొదలగువానిని కోపవేగముచేత మాటిమాటికి నాకుచున్నావనుట- (హే)విష్ణో! తవ ఉగ్రాః భాసః తేజోభిః సమగ్రం జగత్ ఆపూర్య ప్రతపన్తి=(ఓ)విష్ణువా! నీయొక్క మిక్కిలిఘోరములైన కిరణములు తేజస్సుల(వెలుగు)లచేత సంపూర్ణమైన జగత్తును నింపి తపింపుచున్నవి- ఇది రామానుజభాష్యయోజన-

ఆఖ్యాహి మే కో భవానుగ్రరూపో, నమోఽస్తు తే దేవవర ప్రసీద।
విజ్ఞాతుమిచ్ఛామి భవన్తమాద్యం, న హి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిమ్॥ ౩౧

మే ఆఖ్యాహి=నాకు చెప్పుము- ఉగ్రరూపః భవాన్ కః=క్రూర మైనస్వరూపముగల నీవు ఎవ్వఁడవు- తే నమః అస్తు=నీకు నమస్కారము అగుఁగాక- (హే)దేవవర ప్రసీద=(ఓ) దేవశ్రేష్ఠుఁడా అనుగ్రహింపుము- ఆద్యం భవన్తం విజ్ఞాతుమ్ ఇచ్ఛామి=మొదటివాఁడవగు నిన్ను తెలియఁగోరుచున్నాను- తవ ప్రవృత్తిం నప్రజానామిహి=నీవృత్తాంతమును ఎఱుంగనుగదా-

ప్రవృత్తిమ్ = చేష్టను- అని శంకరభాష్యము-

నీసర్వేశ్వరత్వమును చూడఁగోరి నాచే ప్రార్థింపఁబడిన నీవు సర్వేశ్వరత్వమును చూపుచు ఈ యతిఘోరరూపమును ఆవిర్భావఁజేసితివి- ఇట్టి ఘోరరూపముగల నీవు ఎవ్వఁడవో, ఏమిచేయఁ బ్రవర్తింపుచున్నావో దానిని నేను తెలియఁగోరుచున్నాను- నీకు ఇష్టమైనప్రవృత్తిని (ప్రవర్తించుటను) ఎఱుఁగకున్నాను- ఇట్లు చేయుటకై ఈ సంహారరూపమును బయలుపుచ్చితివని చెప్పి ప్రసన్నమైనరూపముకలవాఁడవు అగుము- అని రామానుజభాష్యము-

లోకములోనొకనినామమును మాత్రము ఒకఁడు ఎఱిఁగియున్నను జాతిని తెలియఁగోరి నీవెవ్వఁడవుఅనియడుగునట్లు, అర్జునుఁడు, విష్ణో. త్వమక్షరం, ఇత్యాదులచే భగవంతుఁడని యెఱిఁగియుండియు మఱికొన్నిధర్మములను (గుణములను) తెలిసికొనుటకునీవెవ్వఁడవని భగవంతుని నడుగుచున్నాఁడు- అని మధ్వభాష్యము-

శ్రీ భగవానువాచ-

కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో, లోకాన్ సమాహర్తుమిహ ప్రవృత్తః
ఋతేఽపి త్వాం న భవిష్యన్తి సర్వే, యేఽవస్థితాః ప్రత్యనీకేషు యోధాః॥ ౩౨

లోకక్షయకృత్ ప్రవృద్ధః=లోకములను క్షయింపఁజేయునదియు వృద్ధి బొందినదియు, ఇహ లోకాన్ సమాహర్తుం ప్రవృత్తః=ఇచ్చట లోకములను సంహరించుటకు ప్రవర్తించినదియునగు, కాలః అస్మి=కాలము అగుచున్నాను- యే యోధాః ప్రత్యనీకేషు అవస్థితాః=ఏ యోధులు ప్రతిసేనలలో ఉన్నారో, (తే) సర్వే=(వారు) అందఱును, త్వా ఋతేఽపి నభవిష్యన్తి= నిన్ను విడిచియు కాఁబోరు నీవు యు

ష్టము చేసిచంపకపోయినను వారు మృతిఁబొందుట తప్పదనుట-

(కాలః) దుర్యోధనాదులమరణమును లెక్కపెట్టెడినేను, ఘోరరూపము గా వృద్ధిని పొందినవాఁడనై రాజసమూహమును సంహరించుటకై ఈలోకమునఁ బ్రవర్తించినవాఁడను అగుచున్నాను- అని రామానుజభాష్యము-

కాలశబ్దము, జగత్తును బంధించుట, ఛేదించుట, జ్ఞానము, మొదలగు భగవంతుని ధర్మములనన్నిటిని చెప్పును- కలబన్ధనే, కలచ్ఛేదనే, కలజ్ఞానే, అనిధాతువులు- కలకామధేనుః (కల అను ధాతువు కోరినయర్థములనన్నిటినిచ్చును) అని చెప్పుదురు- ప్రవృద్ధుఁడనఁగా షడ్గుణపూర్ణుఁడైనను ఆదిలేనివాఁడైనను- అపిశబ్దము చేత ధర్మరాజాదులు యుద్ధము చేయకపోయినను అని యర్థము- ప్రతిసేనలు అనెడి బహువచనము చేత అక్షౌహిణులు గ్రహింపఁబడును- అని మధ్వభాష్యము-

తస్మాత్త్వముత్తిష్ఠయశోలభస్వ, జిత్వాశత్రూన్భుఙ్క్ష్వరాజ్యంసమృద్ధమ్
మయైవైతేనిహతాఃపూర్వమేవ, నిమిత్తమాత్రంభవసవ్యసాచిన్॥ ౩౩

తస్మాత్ త్వమ్ ఉత్తిష్ఠ = అందువలన నీవు లెమ్ము- యశః లభస్వ = కీర్తిని పొందుము- శత్రూన్ జిత్వా సమృద్ధం రాజ్యం భుఙ్క్ష్వ = శత్రువులను జయించి సంపదగల రాజ్యమును అనుభవింపుము- ఏతే మయా ఏవ పూర్వమ్ ఏవ నిహతాః = వీరు నా చేతనే పూర్వమె చంపఁబడినవారు- (హే) సవ్యసాచిన్! నిమిత్తమాత్రం భవ = (ఓ) యర్జునుఁడా! నిమిత్తమాత్రము అగుము-

దేవతలచేఁ గూడ జయింపశక్యము కానివారగు భీష్మద్రోణాచార్యుఁడు మొదలగువారు అర్జునునిచే జయింపఁబడిరి అనెడి కీర్తి- ఎడమచేతం గూడ బాణములను వేయుటను సవ్యసాచి యనఁబడును- అని శంకరభాష్యము-

నిహతులనఁగా చంపఁబడుటకు ఏర్పఱుపఁబడినవారు- నిమిత్తమాత్రుఁడనఁగా ఆయుధము మొదలగుదానినిబోలినవాఁడవు అగుము- ఎడమచేతం గూడ బాణములం గూర్చువాఁడుగాన సవ్యసాచి- షచ సమవాయె (సచ్ = కూర్చుట) అనిధాతువు- రెండు చేతులను యుద్ధము చేయు శక్తి కలవాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

ద్రోణంచభీష్మంచజయద్రథంచ, కర్ణంతథాఽన్యానపియోధవీరాన్।

మయాహతాంస్త్వంజహిమావ్యథిష్ఠా, యుధ్యస్వ జేతాసిరణేసపత్నాన్॥

మయా హతాన్=నాచేత చంపఁబడిన, ద్రోణంచ భీష్మంచ జయద్రథంచ కర్ణం(చ) తథా అన్యాన్ యోధవీరానపి=ద్రోణాచార్యులనును భీష్మునిని సైంధవునిని కర్ణునిని అట్లే మిగిలిన బంటులనును, త్వం జహి=నీవుచంపుము- మావ్యథిష్ఠాః=. బెదరకుము- యుధ్యస్వ=యుద్ధముచేయుము- రణే సపత్నాన్ జేతాసి=యుద్ధమున శత్రువులను జయింపఁగలవు-

ఏయేవీరులయెడను అర్జునునకు జంకుకలిగియుండెనో వారలందఱను ఈ శ్లోకమునఁజెప్పఁబడుచున్నారు- అని శంకరభాష్యము-

గురువులుబంధువులు మొదలగువారిని ఎట్లు చంపుదునని (మావ్యథిష్ఠాః=) విచారింపకుము- వారుఅపరాధములను జేసియుండుటనుచంపఁబడుటకునాచేత నేనియమింపఁబడియున్నారు- అనిరామానుజభాష్యము-

నాకుమారునిశిరస్సెవ్వఁడు భూమిమీఁద పడవేయునో వాని శిరస్సు బద్దలగునని వరముపొందిన తండ్రికలవాఁడగుటను సైంధవుఁడు సామాన్యుఁడుకాఁడు- ఇంద్రుఁడిచ్చినశక్తికలవాఁడుగాన కర్ణుఁడు నట్లే- అని మధ్వభాష్యము-

సంజయఉవాచ.

ఏతచ్ఛ్రుత్వావచనంకేశవస్య, కృతాఞ్జలిర్వేపమానఃకిరీటీ। నమస్కృత్వాభూయఏవాహకృష్ణం, సగద్గదంభీతభీతఃప్రణమ్య॥ ౩౫॥

కిరీటీ కేశవస్య ఏతత్ వచనం శ్రుత్వా=అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క ఈ మాటను విని, కృతాఞ్జలిః వేపమానః నమస్కృత్వా=చేతులుజోడించినవాఁడై వణఁకుచు నమస్కరించి, భీతభీతః(సన్)ప్రణమ్య=మాటిమాటికి బెదరినవాఁడు(అగుచు) నమ్రుఁడయి, భూయఏవ సగద్గదం కృష్ణమ్ ఆహ=వెండియు డగ్గుత్తికతోఁగూడ నట్లు శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి పలికెను-

ప్రబలులగు ద్రోణాచార్యాదులు మరణమునుబొందుదురేని నిరా

భారముగానైన మరల్చక మమ్ము దమ్మతిఁ బొందుననినతలంచి ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండవులతో సంధిని చేయునను నుద్దేశముతో సంజయుఁడీవాక్యమును చెప్పెను- వినియు దైవవశంబున ధృతరాష్ట్రుఁడట్లు జరిగింపఁడాయెను- అని శంకరభాష్యము-

భీతభీతః భూయఏవ తం ప్రణమ్య=కూటికూటికి బెదరినవాఁడై వెండియును ఆతనినిగూర్చి నమస్కరించి, కృతాఞ్జలిః వేపమానః కిరీటీ సగద్గదమ్ ఆహ=చేతులుమోడ్చినవాఁడై వణఁకుచును అర్జునుఁడు డగ్గుత్తికతోఁగూడునట్లు చెప్పుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

స్థానే హృషీకేశ తవ ప్రకీర్త్యా, జగత్ప్రహృష్యత్యనురజ్యతే చ।
రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవన్తి, సర్వే నమస్యన్తి చ సిద్ధసఙ్ఘాః॥ ౩౬॥

స్థానే=యుక్తము- (హే) హృషీకేశ!=(ఓ) శ్రీకృష్ణుఁడా!, తవ ప్రకీర్త్యా జగత్ ప్రహృష్యతి=నీయొక్క కీర్తిచేత జగత్తు సంతోషించుచున్నది- అనురజ్యతే చ=అనురాగమునుగూడ పొందుచున్నది- రక్షాంసి భీతాని దిశః ద్రవన్తి=రక్షస్సులు బెదరినవై దిక్కులను గూర్చి పరుగెత్తుచున్నవి- సర్వే సిద్ధసంఘాశ్చ నమస్యన్తి=సమస్తములైన సిద్ధులసమూహములును నమస్కరించుచున్నవి-

జగత్తు సంతోషించుట మొదలగునదియుక్తమే అనుట- ఇట్లు ఎవనిఁ గూర్చి సంతోషించుట మొదలగునది జరుగుచున్నదో యాభగవంతుఁడు యుక్తుఁడు అనియైనఁ జెప్పవచ్చును- అని శంకరభాష్యము-

అగ్నిషోమాత్మకంతర్యామియై జగత్తును హర్షింపఁజేయుటచేత హృషీకేశుఁడు-(హృషీక)ఇంద్రియములకు(ఈశ) అధిపతియగుటననియుఁ జెప్పవచ్చును- అని మధ్వభాష్యము-

కస్మాచ్చ తే న నమేరన్ మహాత్మన్ గరీయసే బ్రహ్మణోఽప్యాదికర్త్రే।

(హే) మహాత్మన్! =(ఓ) మహాత్మా!, గరీయసే బ్రహ్మణోఽపి ఆదికర్త్రే! తే=గొప్పవాఁడవును బ్రహ్మకుఁగూడ ఆదికర్తవైనవాఁ

కవునను నీకొఱకు, (తే) కస్మాత్ ననమేరన్=(వారు) ఏల నమ స్కరింపరు?-

మహాత్మా యనఁగా సంపూర్ణుండును ఆత్మయు నైనవాఁడు-ఆత్మ యనఁగా (ఆప్) పొందువాఁడును, (ఆదా) స్వీకరించువాఁడును, (అద్) విషయములననుభవించువాఁడును, (అత్) ఎల్లప్పుడునుండువాఁడును. అని మధ్వభాష్యము-

అనన్త దేవేశ జగన్నివాస, త్వమక్షరం సదసత్తత్పరం యత్ ॥ ౩౭ ॥
త్వమాదిదేవః పురుషః పురాణః, స్త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్।

అనన్త!=అంతము లేనివాఁడా!, దేవేశ!=దేవతలకు నధిపతి యైనవాఁడా!, జగన్నివాస!=జగత్తున కాధార మైనవాఁడా!, యత్ సత్ అసత్ తత్పరం(చ)=ఏది ఉన్నదియును లేనిదియును వానికంటె భిన్నమునో, (తత్) అక్షరమ్ త్వమ్=(ఆ) యక్షరము నీవు- త్వమ్ ఆదిదేవః= నీవు మొదటిదేవుఁడవు- (త్వమ్) పురాణః పురుషః=(నీవు) పురాతనుఁడవైన పురుషుఁడవు- అస్య విశ్వస్య పరం నిధానం త్వమ్ =ఈ జగత్తునకు గొప్ప ఆధారమైనవాఁడవు నీవు-

సదసత్తులనెడి యుపాధులనుబట్టి అక్షరముగూడ సదసత్తులనఁబడు ను- పరమార్థమునుబట్టి సదసత్తులకంటె పరమైనది-జగత్తులను సృజించుటవలన నాదిదేవుఁడు- (పురిశయః) శరీరమునను ండువాఁడు గాన పురుషుఁడు- నిధానమనఁగా ప్రళయ కాలమున జగత్తంతయుఁ నమావ్యేడిస్థానము- అని శంకరభాష్యము-

అక్షరమ్=జీవస్వరూపంబును, సదసత్=కార్యకారణరూపమగు ప్రకృతియును, తత్పరమ్=వాని రెంటికంటెనితరమగు ముక్తాత్మయును నీవె- నిధానమనఁగా నాధారము- శరీరమైనవిశ్వమునకుఆత్మయగు టచే గొప్పయాధారమైనవాఁడవునీవెయనుట- అని రామానుజభా ష్యము-

తత్పరమ్=సదసత్తులకంటెపరమైనది- నీవే కారయితవు(చేయిం చువాఁడవు)- అనిమధ్వభాష్యము-

వేత్తాసి వేద్యంచ పరంచ ధామ, త్వయాతతం విశ్వమనన్తరూప॥

(త్వం) వేత్తా అసి=(నీవు) తెలిసికొనువాఁడవు అగుచున్నావు- వేద్యంచ (అసి)= తెలియఁబడునదియును అగుచున్నావు- పరం ధామ చ అసి = గొప్ప పదంబును (అగుచున్నావు)- (హే అనన్తరూప=(ఓ) యంతము లేని స్వరూపము గలవాఁడా), విశ్వం త్వయా తతమ్=జగత్తు నీచేత వ్యాపింపఁబడెనని-

పరం ధామ=విష్ణుసంబంధియగు గొప్ప స్థానము- అని శంకరభాష్యము-

జగత్తులోఁ దెలిసికొనెడివారును తెలియఁబడునదియును నీవే- ఇట్లు అన్నిటికిని ఆత్మగానుండెడి నీవె పొందఁదగిన స్థానము- అని రామానుజభాష్యము-

వాయుర్యమోఽగ్నిర్వరుణశ్శశాఙ్కః, ప్రజాపతిస్త్వం ప్రపితామహశ్చ।

త్వం వాయుః యమః అగ్నిః వరుణః శశాఙ్కః ప్రజాపతిః ప్రపితామహశ్చ (భవసి)=నీవు వాయువును యముఁడును అగ్నియును వరుణుఁడును చంద్రుఁడును ప్రజాపతియును పితామహుని తండ్రియును (అగుచున్నావు)-

ప్రజాపతులనఁగా కశ్యపుఁడు మొదలగువారు- పితామహునకు జనకుఁగా బ్రహ్మకుఁగూడ తండ్రిగాన ప్రపితామహుఁడు- అని శంకరభాష్యము-

పితామహస్త్వం ప్రపితామహశ్చ అనియును పాఠము- ప్రజాపతులు ప్రజలకు తండ్రులు- వారలకు తండ్రియైన బ్రహ్మ పితామహుఁడు- ఆతనికిఁగూడ తండ్రియైనవాఁడు గాన ప్రపితామహుఁడు- పితామహుఁడు మొదలగు దేవతలకు ఆత్మవుగాన పితామహాదిశబ్దములచే నీవె చెప్పఁబడుచున్నావు- అని రామానుజభాష్యము-

నమో నమస్తేస్తు సహస్రకృత్వః, పునశ్చ భూయోఽపి నమో నమస్తే॥
నమః పురస్తాదథ పృష్ఠతస్తే, నమోఽస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వ।

నమః అస్తు = నీకు నమస్కారము అగుఁగాత- సహస్రకృత్వః

నమః (అస్తు) = వేయిపర్యాయములు నమస్కారము (అగుగాక)- పునః చ నమః (అస్తు) = వెండియు నమస్కారము (అగుఁగాక)- భూయః అపి తే నమః = వెండియును నీకు నమస్కారము- పురస్తాత్ నమః = ఎదుటను నమస్కారము- అథ పృష్ఠతః తే నమః = ఇంకను వెనుకను నీకు నమస్కారము- (హే) సర్వ = (ఓ) అన్నియును స్వరూపముగాఁ గలవాఁడా!, సర్వతఏవ తే నమః అస్తు = అంతటనె నీకు నమస్కారము అగుఁగాక-

శ్రద్ధాభక్తులవిస్తారము ననుసరించుటవలనతృప్తి లేక విస్తారముగా నీకు నమస్కారములను చేయుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము-

అనన్తవీర్యామితవిక్రమస్త్వం, సర్వం సమాప్నోషి తతోఽసి సర్వః ॥

(హే) అనన్తవీర్య! = (ఓ) అంతములేనివీర్యముగలవాఁడా!, త్వమ్ అనన్తవిక్రమః = నీవు అంతములేనిపరాక్రమముగలవాఁడవు- సర్వం సమాప్నోషి = సమస్తమును పొందుచున్నావు- తతః సర్వః అసి = అందువలన సర్వస్వరూపుఁడవు అగుచున్నావు-

అనన్తవీర్యామితవిక్రమః అని ఒకేపదము- నీవు అనన్తమైనవీర్యము గలవాఁడవును అపరిమితమైనపరాక్రమముగలవాఁడవును అని యర్థము- వీర్యమనఁగా సామర్థ్యము- ఒకేయాత్మచేత నె జగత్తునంతటిని వ్యాపించుచున్నావు- అని శంకరభాష్యము-

నీకు సమస్తమైనదియు శరీరము- కాన నీవు ఆత్మగా నన్నిటియందును వ్యాపించియున్నావు- కాఁబట్టి సర్వశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నావు- అని రామానుజభాష్యము-

సఖేతి మత్వా ప్రసభం యదుక్తం, హే కృష్ణ హే యాదవ హే సఖేతి ।
అజానతా మహిమానం తవేదం, మయా ప్రమాదాత్ప్రణయేన వాఽపి ॥
యచ్చావహాసార్థమసత్కృతోఽసి, విహారశయ్యాసనభోజనేషు ।
ఏకోఽథవాప్యచ్యుత తత్సమక్షం తత్ క్షామయే త్వామహమప్రమేయమ్ ॥

తవ ఇదం (చ) మహిమానం (చ) అజానతా మయా = నీయొక్క

దీనిని(విశ్వరూపమును) మహిమను ఎఱుఁగని వాఁడనై, ప్రమా-దాత్ ప్రణయేనాపివా=పొరపాటుననైనను స్నేహముచేతనైన ను, సఖా ఇతి మత్వా=చెలికాఁడవు అని తలంచి, హే కృష్ణ! హే యాదవ! హే సఖే! ఇతి=ఓకృష్ణుఁడా! ఓయాదవుఁడా! ఓచెలికాఁడా! అని, ప్రసభం యత్ ఉక్తమ్=పినముగ చేసినటు ఏది చెప్పఁబడినదో,—విహారశయ్యాసనభోజనేషు = విహరించుట యందును పడకయందును కూర్చుండుటయందును భోజనమునందును, ఏకః అథవా తత్సమక్షమ్=ఒక్కరుఁడవై కాని లేక నలుగురియెదుటఁగాని, అవహాసార్థమ్ అసత్కృతోఽసియత్=నవ్వులాటకై అసన్మానింపఁబడితివన్నదియేది(గలదో),—తత్=దానిని, అప్రమేయం త్వామ్ క్షామయే = అప్రమేయుఁడవైన నీచేత క్షమింపఁజేసికొందును- (త్వామ్=నిన్ను- ఆంధ్రభాషాశైలినిబట్టి నీచేత అని యర్థము వ్రాయఁబడినది- తవేదమ్ అనుపాఠమున ఇదమ్ మహిమానమ్=ఈ మహిమను అనియర్థము తత్సమక్షమ్ అనుపాఠమున సన్నిధియందు యెదుటను అనియర్థము.)

సఖియనఁగా సమానమైనఈడుకలవాఁడు- ఏకః=పరోక్షుఁడవై కాని, తత్సమక్షంవా=ప్రత్యక్షముగాఁగాని అని యర్థము. అప్రమేయుఁడనఁగా ప్రమాణములచేఁ దెలియఁబడనివాఁడు. అనిశంకరభాష్యము.

పితాసి లోకస్య చరాచరస్య, త్వమస్య పూజ్యశ్చ గురుర్గరీయాన్।
నత్వత్సమోస్త్యభ్యధికః కుతోన్యో, లోకత్రయేప్యప్రతిమప్రభావ॥43॥

(హే)అప్రతిమప్రభావ!=(ఓ)సాటిలేనిప్రభావముగలవాఁడా!, త్వమ్=నీవు, చరాచరస్య లోకస్య=జంగమస్థావరరూపమైన ప్రాణిసమూహమునకు, పితా పూజ్యః గురుః గరీయాంశ్చ అపి=తండ్రియును పూజింపఁదగినవాఁడవును గురువును గొప్పగురువును అగుచున్నావు. లోకత్రయేపి త్వత్సమః నాస్తి=మూఁడులోకములయందును నీతోసమానుఁడు లేఁడు- అభ్యధికః అన్యః కుతః(స్యాత్?)=అధికుఁడైన ఇతరుఁడు ఏహేతువువలన (కలుగును?)

కృష్ణుఁ డీశ్వరుఁడని యెఱుఁగక భావించుట- అనేకేశ్వరులున్నారనియెడి మూఢభా
వము కుమతమునందా. అపి శంకరభాష్యము

తస్మాత్ప్రణమ్య ప్రణిధాయ కాయం, ప్రసాదయే త్వామహమీశమీడ్యమ్।
పితేవ పుత్రస్య సఖేవ సఖ్యుః, ప్రియః ప్రియాయార్హసి దేవ సోఢుమ్॥

తస్మాత్ = అకారణమువలన, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, కాయం ప్రణి
ధాయ = శరీరమును (భూమిమీఁదను) ఉనిచి, ఈశమ్ ఈడ్యమ్ త్వా=
ఈశ్వరుఁడవును స్తోత్రము చేయఁదగినవాఁడవునగు నిన్ను, అ
హం ప్రసాదయే = నేను ప్రసన్నునిగాఁ జేసికొనుచున్నాను- (హే
దేవ! = (ఓ) దేవా!, పుత్రస్య పితేవ = పుత్రునకు తండ్రివలెనును, స
ఖ్యుః సఖేవ = చెలికానికి చెలికాఁడువలెనును, ప్రియః (త్వమ్)=(ఇ
ష్టుఁడవైన) నీవు, ప్రియాయ (మే)=ఇష్టుఁడవైన నాకొఱకు, సో
ఢుమ్ అర్హసి=సహింపను తగుచున్నావు- శరీరమును భూమిమీఁద
ను ఉనుచుటయనఁగా దండప్రణామము సేయుట.

పుత్రుని యపరాధమును తండ్రి క్షమించునట్లును చెలికానియపరా
ధమును చెలికాఁడు క్షమించునట్లును (ప్రియాయాః ప్రియ ఇవ) ప్రి
యురాలియపరాధమును ప్రియుఁడు సహించునట్లును క్షమింపఁ
దగుదువు. అని శంకరభాష్యము

అదృష్టపూర్వం హృషితోఽస్మి దృష్ట్వా, భయేన చ ప్రవ్యథితం మనో మే।
తదేవ మే దర్శయ దేవరూపం, ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥౪౫॥

అదృష్టపూర్వం దృష్ట్వా హృషితః అస్మి=పూర్వము చూడనిదానిని(వి
శ్వరూపమును) చూచి సంతోషించినవాఁడను అగుచున్నాను- మే మ
నః భయేన ప్రవ్యథితమ్=నా మనస్సు భయముచేత కదలినది- (హే)
దేవ!=(ఓ) దేవా!, తద్రూపమేవ మే దర్శయ=ఆరూపమునే నాకు
చూపుము- (హే) జగన్నివాస! (హే) దేవేశ! ప్రసీద=(ఓ) జగత్తులు
నివాసముగాఁగలవాఁడా! (ఓ) దేవతలకు అధిపతియైనవాఁడా! అను
గ్రహింపుము

కిరీటినం గదినం చక్రహస్తమిచ్ఛామి త్వాం ద్రష్టుమహం తథైవ ।
తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజేన, సహస్రబాహో భవ విశ్వమూర్తే ॥

తథైవ=అట్లే (మును పటివలెనే), కిరీటినం గదినం చక్రహస్తం త్వాం ద్రష్టుమ్=కిరీటము కలవాఁడవును గదకలవాఁడవును చక్రము చేతఁగలవాఁడవును నగు నిన్ను చూడను (చూచుటకు). అహమ్ ఇచ్ఛామి=నేను కోరుచున్నాను. (హే) సహస్రబాహో! (హే) విశ్వమూర్తే!=(ఓ) వేయిభుజములుగలవాఁడా! (ఓ) సమస్తంబును స్వరూపముగాఁగలవాఁడా!, చతుర్భుజేన తేన రూపేణైవ భవ=నాలుగు భుజములుగల ఆ రూపముతోడనే ఉండుము. ఆ రూపమనఁగా వసుదేవపుత్రుఁడయినరూపము.

శ్రీభగవానువాచ.

మయా ప్రసన్నేన తవార్జునేదం, రూపం పరం దర్శితమాత్మయోగాత్ ।
తేజోమయం విశ్వమనన్తమాద్యం, యన్మే త్వదన్యేన న దృష్టపూర్వమ్ ॥

(హే) అర్జున!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, ప్రసన్నేన మయా=ప్రసన్నుఁడనైన నాచేతను, తేజోమయం అనన్తమ్ ఆద్యం పరమ్ ఇదమ్ విశ్వరూపమ్=తేజస్స్వరూపమైనదియును అంతములేనిదియును మొదటిదియును గొప్పదియునగు ఈ విశ్వరూపము, ఆత్మయోగాత్ తవ ప్రదర్శితమ్=నా యోగమువలన నీకు చూపఁబడినది. మే యత్ (రూపమ్) త్వదన్యేన దృష్టపూర్వం న (భవతి)=నాయొక్క ఏ (రూపము) నీకంటెనితరుఁడైనవానిచేత పూర్వము చూడఁబడినది కాదో.

ప్రసాదమనఁగా అనుగ్రహబుద్ధి - ఆత్మయోగమనఁగా నాయొక్క ఈశ్వరసంబంధియగు సామర్థ్యము - అని శంకరభాష్యము - (మరి-
ఆత్మయోగమనఁగా నాయొక్క సంకల్పము - అని రామానుజభాష్య)

న వేదయజ్ఞాధ్యయనైర్న దానైః, న చ క్రియాభిర్న తపోభిరుగ్రైః ।
ఏవంరూపశ్శక్య అహం నృలోకే, ద్రష్టుం త్వదన్యేన కురుప్రవీర ॥ ౪౮ ॥

(హే) కురుప్రవీర!=(ఓ) కురుశ్రేష్ఠుఁడా!, ఏవంరూపః అహమ్=ఇట్టి

రూపముగల నేను, నృలోకే=మనుష్యలోకమున, త్వదన్యేన వేదయజ్ఞాధ్యయనైః ద్రష్టుం నశక్యః=నీకంటె నితరునిచేత వేదములయొక్క యజ్ఞములయొక్క యధ్యయనముల(సహాయము)చేత చూడ శక్యమైనవాఁడను కాను- దానైః (ద్రష్టుం) న(శక్యః)=దానములచేత చూడ(శక్యమైనవాఁడను)కాను- క్రియాభిశ్చ (ద్రష్టుం నశక్యః)=క్రియలచేతను (చూడ శక్యమైనవాఁడను కాను)- ఉగ్రైః తపోభిః (ద్రష్టుం) నశక్యః=భయంకరములైన తపస్సులచేత (చూడ శక్యమైనవాఁడను కాను-

రామానుజభాష్యము-

నీకంటె నితరుఁడైన భక్తిలేనివానిచేఁ జూడశక్యుఁడను- అని రామా

మా తే వ్యథా మా చ విమూఢభావో, దృష్ట్వా రూపం ఘోరమీదృఙ్మమేదమ్
వ్యపేతభీః ప్రీతమనాః పునస్త్వం, తదేవ మే రూపమిదం ప్రపశ్య ॥ ౪౯ ॥

మమ ఘోరమ్ ఈదృక్ ఇదం రూపం దృష్ట్వా=నాయొక్క ఘోరమైన ఇట్టి ఈ రూపమును చూచి, తే వ్యథా మా(భూత్)=నీకు భయము (కలుగఁ)గూడదు- విమూఢభావశ్చ మా(భూత్)=మోహమును పొందినవాఁడవగుటయును (కలుగఁ)గూడదు- త్వమ్ వ్యపేతభీః ప్రీతమనాః(శ్చ సన్)=నీవు భయము లేనివాఁడవును ప్రీతిని బొందిన మనస్సుగలవాఁడవు(నగుచు), మే తదిదమ్ రూపమేవ పునః ప్రపశ్య=నాయొక్క ఆయీ రూపమునే వెండియును చూడుము- ఆయీరూపమనఁగా మునుపటిరూపము.

సంజయ ఉవాచ.

ఇత్యర్జునం వాసుదేవస్తథోక్త్వా, స్వకం రూపం దర్శయామాస భూయః ।
ఆశ్వాసయామాస చ భీతమేనం, భూత్వా పునస్సౌమ్యవపుర్మహాత్మా ॥

వాసుదేవః అర్జునం(ప్రతి) ఇతి ఉక్త్వా=వాసుదేవుఁడు అర్జునుని గూర్చి ఇట్లు పలికి, తథా స్వకం రూపం భూయః దర్శయామాస=అట్లు తనదగు స్వరూపమును వెండియును చూపెను- మహాత్మా పునః సౌమ్యవపుః భూత్వా=మహాత్ముఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు వెండియు సౌమ్యమైనశరీరముగలవాఁడు అయి, భీతమ్ ఏనమ్ ఆ

శ్వాసయామాస = బెదరిన ఈతనిని ఓదార్చెను.

తథా ఉక్త్వా = అట్లు మాటనుపలికి- అనిశంకరభాష్యము-

ఈ శ్రీకృష్ణునకు స్వకీయమైనరూపము నాలుగుభుజములుకలదిగా-కంసునకు బెదరిన వసుదేవుని ప్రార్థనచేత కంసునిజంపువఱకు రెండుభుజములు ఉపసంహరింపబడినవి- తరువాతను ఆవిష్కరింపఁ(కలుగఁ)జేయఁబడినవి- శిశుపాలునకుఎల్లప్పుడును కన్నులకుగట్టుచుండిన రూపముగూడ నాలుగుభుజములుకలదియేకదా-అని రామానుజభాష్యము.

స్వకీయమైనరూపమనుట భ్రాంతులయుద్దేశమునుపట్టి- వస్తుస్థితినిబట్టి విశ్వరూపంబును స్వకీయమే- అనిమధ్వభాష్యము.

అర్జునఉవాచ.

దృష్ట్వేదం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన।
ఇదానీ మస్మి సంవృత్తః సచేతాః ప్రకృతిం గతః॥౫౧॥

(హే)జనార్దన! = (ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, తవ సౌమ్యమ్ ఇదం మానుషం రూపం దృష్ట్వా = నీయొక్క సౌమ్యమైన ఈ మనుష్యసంబంధియగు రూపమును చూచి, ఇదానీం సచేతాః ప్రకృతిం గతః అస్మి = ఇప్పుడు మనస్సుతోఁగూడినవాఁడనై(కూడఁబడినమనస్సుకలవాఁడనై) స్వభావమును పొందినవాఁడను అగుచున్నాను. (పద్యము.

సచేతస్సుఅనఁగా తేఁటయైనమనస్సుకలవాఁడనుట- అనిశంకరభా

మానుషమనఁగా మనుష్యాకారముకలది- అనిరామానుజభాష్యము

శ్రీభగవానువాచ.

సుదుర్దర్శ మిదం రూపం దృష్టవా నసి యన్మమ।
దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శనకాఙ్క్షిణః॥౫౨॥

మమ యదిదం రూపందృష్టవాన్ అసి = నాయొక్క ఏయీ రూపమును చూచినవాఁడవుఅగుచున్నావో, (తత్)ఇదం సుదుర్దర్శమ్ = (అ)యిది మిక్కిలిదుర్లభముగాఁజూడఁదగినది- దేవాఅపి నిత్యమ్ అస్య రూపస్య దర్శనకాఙ్క్షిణః (భవన్తి) = దేవతలుగూడ ఎల్లప్పుడును ఈరూపముయొక్క దర్శనమును కోరువారు (అగుచున్నారు.) (భాష్యము.

దేవతలుచూచియుండలేదు, చూడంగలవారునుకారు. అనిశంకర

నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన నచేజ్యయా।

శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా॥ 53 ॥

మాం యథా దృష్టవాన్ అసి=నన్ను ఎట్లు చూచినవాఁడవు అగుచున్నావో, ఏవంవిధః అహమ్=ఇట్టివిధముగల నేను, వేదైః న శక్యః (న అస్మి)=వేదముల(పఠనము)చేత చూడ శక్యుఁడను కాను- తపసా న=తపస్సుచేతను కాను- దానేన న=దానముచేతను కాను- ఇజ్యయా చ న=యాగముచేతనును కాను.

నాయందు భక్తిలేక వేదాధ్యయనము మొదలగువానిచేత మాత్రము పొందఁదగినవాఁడను కాను - అని రామానుజభాష్యము.

భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున।
జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప॥ 54 ॥

(హే) పరంతప! (హే) అర్జున!=(ఓ) శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా! (ఓ) యర్జునుఁడా!, ఏవంవిధః అహమ్=ఇట్టివాఁడనగు నేను- అనన్యయా భక్త్యా=మఱియొకటినిఁగోరనిదికాని భక్తిచేత, జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ శక్యః=తెలిసికొనుటకును తత్త్వమున చూచుటకును, పొచ్చుటకును శక్యుఁడను- (ము

ప్రవేశించుటయనఁగా మోక్షమును పొందుట- అని శంకరభాష్య

తత్త్వమున చూచుటకును, తత్త్వమున ప్రవేశించుటకును(పొందుటకును) శక్యుఁడను- అని రామానుజభాష్యము.

మత్కర్మకృన్మత్పరమో మద్భక్తః సఙ్గవర్జితః।
నిర్వైరః సర్వభూతేషు యః స మామేతి పాణ్డవ॥ 55 ॥

మత్కర్మకృత్=నాకొఱకు కర్మములను జేయువాఁడును, మత్పరమః=నే నెగతిగాఁగలవాఁడును, మద్భక్తః=నాయందు భక్తికలవాఁడును, సఙ్గవర్జితః=ఇతరములయందు స్నేహము లేనివాఁడును, సర్వభూతేషు నిర్వైరః=అన్నిభూతములయందును వైరము లేనివాఁడును, యః సః=ఎవ్వఁడో వాఁడు, (హే) పాణ్డవ!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, మామ్ ఏతి=నన్ను పొందుచున్నాఁడు.

సంగమనఁగా ధనము కొడుకులు మిత్రులు మొదలగువానియందుగల స్నేహము - అని శంకరభాష్యము.

వేదాధ్యయనాదికర్మము లన్నియు నాయారాధనమే యని చేయు

వాఁడు మత్పరాయణుఁడు - దేని నారంభించినను నన్నుద్దేశించియే యారంభించు వాఁడు మత్పరముఁడు - మద్భక్తుఁడనఁగా నన్ను కీర్త నము చేయుట స్తోత్రము చేయుట ధ్యానము చేయుట పూజించుట నమస్కరించుట మొదలగునవి లేక నిలువలేనివాఁడు - సంగవర్జితుఁడనఁగా నాతో కలిసికొనుటయే సుఖమనియు నాతో విడుటయే దుఃఖమనియు నుండుటచేతనున్న, తనకు కలిగెడి దుఃఖము తన యపరాధములవలననే కలుగునని యనుకొనుటచేతను, సమస్తభూతములును పరమపురుషునకు దేహములని తెలిసికొనుటచేతను సభూతమందైనను వైరము కలుగుటకు ప్రసక్తిలేనివాఁడు - అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశా
స్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే విశ్వరూపసందర్శనం నామ
ఏకాదశోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకం
బును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబు
నగు భగవద్గీతలలో విశ్వరూపమును చూపుటను తెలియఁజే
సెడి పదునొకండవ యధ్యాయము.

పన్నెండవయధ్యాయము.

అర్జునఉవాచ.

ఏవం సతతయుక్తా యే భక్తాస్త్వాం పర్యుపాసతే।
యేచాప్యక్షర మవ్యక్తం తేషాం కే యోగవిత్తమాః॥౧॥

ఏవం సతతయుక్తాః=ఇట్లు ఎల్లప్పుడును సావధానముగాఁ బ్రవర్తించినవారై, యే భక్తాః త్వాం పర్యుపాసతే=ఏ భక్తులు నిన్ను ఉపాసింపుచున్నారో, యేచ అవ్యక్తమ్ అక్షరమ్ ఉపాసతే=ఎవ్వరు ఇంద్రియములచేతఁ దెలియఁబడని అక్షరమును ఉపాసింపుచున్నారో, తేషాం కే యోగవిత్తమాః=వారలలో ఎవ్వరు లెస్సగా యోగము నెఱింగినవారు? ఇట్లు అనఁగా వెనుకటియధ్యాయపు తుదిశ్లోకములోఁ జెప్పినయట్లు అనుట.

నిన్ను అనఁగా విశ్వరూపముగల నిన్ను ఉపాసించువారు(సగుణోపాసకులు). అక్షరమనఁగా ఉపాధులులేని బ్రహ్మమును ఉపాసించువారు(నిర్గుణోపాసకులు) అని శంకరభాష్యము.

నిన్ను అనఁగా కల్యాణగుణపరిపూర్ణుఁడైనభగవంతుని నుపాసించువారు. అక్షరమనఁగా ప్రత్యగాత్మ(జీవ)స్వరూపము. యోగవిత్తములనఁగా శీఘ్రముగా ఫలమునుపొందువారు. అని రామానుజభాష్యము.

ఇఁకను అవ్యక్తము నుపాసించుటకంటె భగవంతుని నుపాసించుట శ్రేష్ఠమని చెప్పి, దానియుపాయము తెలుపఁబడును. అవ్యక్తమనఁగా మహాత్తుకంటెనుత్కృష్టమైనప్రకృతి. అని మధ్వభాష్యము.

శ్రీ భగవానువాచ.

మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే।
శ్రద్ధయా పరయోపేతాస్తే మే యుక్తతమా మతాః॥౨॥

యే మయి మనః ఆవేశ్య=ఎవ్వారలు నాయందు మనస్సును ఉనిచి, నిత్యయుక్తాః పరయా శ్రద్ధయా ఉపేతాః(సన్తః)=ఎల్లప్పుడును సావధానముగాఁ బ్రవర్తింపుచున్నవారును గొప్ప శ్రద్ధతో కూ

చినవారు (నగుచు), మామ్ ఉపాసతే=నన్ను ఉపాసిం పుచున్నారో, తే మే యుక్తతమాః మతాః=వారు నాకు యుక్త తములుగా సంమతులు.

విశ్వరూపుండవైననాయందు- అని శంకరభాష్యము.

నిత్యయుక్తులనఁగా నిత్యమైనయోగమును (ప్రాప్తిని) కోరుచు న్నవారు- యుక్తతములనఁగా నన్ను శీఘ్రముగాఁబొందువారు- అని శ్రీరామానుజభాష్యము.

యే త్వక్షరమనిర్దేశ్య మవ్యక్తం పర్యుపాసతే।
సర్వత్రగ మచిన్త్యంచ కూటస్థ మచలం ధ్రువమ్॥ ౩॥
సంనియమ్యేన్ద్రియగ్రామం సర్వత్ర సమబుద్ధయః।
తే ప్రాప్నువన్తి మామేవ సర్వభూతహితే రతాః॥ ౪॥

అనిర్దేశ్యమ్ అవ్యక్తం సర్వత్రగమ్ అచిన్త్యం కూటస్థమ్ అచ లం ధ్రువంచ అక్షరమ్=నిర్దేశింపశక్యముకానిదియు తెలియఁబడని దియు అంతటనుండునదియు తలంపశక్యముకానిదియును కూటస్థమై నదియు చలింపనిదియును స్థిరమైనదియునగు అక్షరమును, ఇన్ద్రి యగ్రామం సంనియమ్య=ఇంద్రియసమూహమును నియమించి, స ర్వత్ర సమబుద్ధయః (సన్తః)=అంతటను సమమైనబుద్ధిగలవారలగు చు, యే పర్యుపాసతే=ఎవ్వారలు ఉపాసింపుచున్నారో, సర్వభూ తహితే రతాః తే=అన్నిభూతములయుహితమునందు ఆసక్తిగలవా రలగు వారు, మామేవ ప్రాప్నువన్తి=నన్నె పొందుచున్నారు-

అవ్యక్తమగుటను శబ్దములకు గోచరముకామిగాన అనిర్దేశ్యము- ఉపాసించుట యనఁగా శాస్త్రానుసారముగా తాను ఉపాసింపవలసి న దానిని నూనెధారవలె అవిచ్ఛిన్నమగునట్లు చాలకాలము తలంచుట- ఉప=దగ్గిరను, ఆసనమ్=ఉండుటఅనియవయవార్థము- అచిన్త్యమ నఁగామనస్సునకు విషయముకానిది- కూటమనఁగా దోషములుగలదై పైకి మంచిదివలెఁగనఁబడునది- కాఁబట్టి కూటమనఁగా మాయ- ఆమాయ యందుండునదియనఁగా మాయకు అధ్యక్షము(అధిష్ఠానము) అయినది గానకూటస్థమనఁబడును- రాశివలెనుండునది గానకూటస్థమనియును జె ప్పవచ్చును- ధ్రువమనఁగా నిత్యమనుట. అంతటననఁగా నన్నికాలముల

యుండువారలు - ఇష్టముకలిగినను అనిష్టముకలిగినను ఒకటే విధమైనబుద్ధికలవారు - భగవత్స్వరూపులగువారిని యుక్తతములనిగాని అయుక్తతములనిగాని చెప్పనక్కఱ లేదుగదా - అని శంకరభాష్యము.

అక్షరమనగా ప్రత్యగాత్మ(జీవాత్మ)స్వరూపము - ఇది శరీరములంకె వేఱుగాన దేవమనుష్యాదిశబ్దములచే నిర్దేశింపఁబడఁదగనిది - చక్షుస్సు(కన్ను) మొదలగు నింద్రియములకు వ్యక్తము(స్ఫుటము)కానిది - దేవతలు మొదలగు నన్నిశరీరములయందు నుండునది - దేవాదిస్వరూపముగాఁజింత్యము కానిది - కూటస్థమనఁగా సర్వసాధారణమైనది - దేవత్వమనుష్యత్వాదులగు వేఱువేఱు ఆకారములు లేనిదనుట - పరిణమించనిదగుటచేత తనయాకారము చలింపదుగాన అచలము - ధ్రువమనఁగా నిత్యము - ఇంద్రియములనణఁచుట యనఁగా వానివానిపనులంజేయనీకపోవుట - దేవమనుష్యాదిశరీరములయందుండెడు ఆత్మలు జ్ఞానస్వరూపము గలవారై సమానమైన యాకారము గలవారై యుండురనెడి సమబుద్ధి కలవారై - ఇట్టిసమబుద్ధిచే వారలను సమస్తభూతములహితమునందాసక్తి గలవారు - ఇతఁడు దేవుఁడు ఇతఁడు మనుష్యుఁడు అని యిట్లు వైషమ్యబుద్ధి కలవారుగదా భూతములకు హితమును జేయుదురు - ఇట్లు అక్షరోపాసన చేయువారు నన్ను పొందువారే - అనఁగా నాతో సమానమైనయాకారముగల పరిశుద్ధమైనయాత్మస్వరూపమును పొందుచున్నారు అనుట. అని రామానుజభాష్యము.

క్లేశోఽధికతరస్తేషామవ్యక్తాసక్తచేతసామ్।
అవ్యక్తా హి గతిర్దుఃఖం దేహవద్భిరవాప్యతే॥ ౫॥

అవ్యక్తాసక్తచేతసాం తేషామ్ = అవ్యక్తమునందు ఆసక్తిగలమనస్సుగలవారలకు, అధికతరః క్లేశః (భవతి) = మిక్కిలియధికమైన దుఃఖము కలుగుచున్నది - అవ్యక్తా గతిః = అవ్యక్తసంబంధియగు మార్గము, దేహవద్భిః దుఃఖం (యథాతథా) అవాప్యతే = శరీరముగలవారలచే దుఃఖము(గా) పొందఁబడుచున్నదిగదా.

అవ్యక్తాసక్తచేతస్సులు అనఁగా పరమాత్మజ్ఞానమునందు మనస్సుగలవారలు (నిర్గుణోపాసకులు), దేహాభిమానమును విడువవలసి యున్నదిగాన క్లేశము మిక్కిలి యధికము. అవ్యక్తా గతిః = అక్షరమనెడి

(హే) పార్థ! = (ఓ) అర్జునుఁడా!, సర్వాణి కర్మాణి మయి సంన్యస్య = అన్ని కర్మములను నాయందు ఉంచి, మత్పరాః = నేనే పరముగాఁగలవారును, అనన్యేన యోగేన మామేవ ధ్యాయన్త(శ్చసన్తః) = ఇతరమునుగూర్చినదిగాని యోగముచేతను నన్నే ధ్యానము చేయుచున్నవారు(నగుచు), మామ్ యేతు ఉపాసతే = నన్ను ఎవ్వరు ఉపాసించుచున్నారో, మయి ఆవేశితచేతసాం తేషామ్ = నాయందు ఉనుపఁబడిన మనస్సులుగల వారలను, మృత్యుసంసారసాగరాత్ నచిరాత్ సముద్ధర్తా భవామి = మృత్యువుతోఁగూడిన సంసారమనెడిసముద్రమునుండి శీఘ్రముగానె ఉద్ధరించువాఁడను అగుచున్నాను.

అనన్యమనఁగా విశ్వరూపుఁడగు దేవునివిడిచి రెండవది ఆలంబనము(విషయము)గాలేనిది- యోగమనఁగా సమాధి- అని శంకరభాష్యము.

కర్మములనఁగా శరీరమునిలుచుటకొఱకైన భోజనము మొదలగు లౌకికంబులును వైదికములగు యాగాదులును- ధ్యానము(తలంచుట), అర్చనము(పూజించుట), నమస్కరించుట, స్తోత్రము చేయుట, కీర్తనముచేయుట మొదలగువానినిమిక్కిలిప్రీతితో, ఫలముసిద్ధించినట్లు తలంచుచు, చేయుచున్నవారై నన్నుఉపాసించుచున్నారో- మృత్యుసంసారసాగరాత్ = మృత్యువైన సంసారమనెడి సముద్రమునుండి- వారలకు సంసారము, నన్నుజెందుటకు విరోధించునది గాన, మృత్యువునుబోలినది- అని రామానుజభాష్యము.

నన్నుపాసించెడి భక్తులకు క్లేశమేమియునుగలుగదని ఈ శ్లోకము

చెప్పుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

మయ్యేవ మన ఆధత్స్వ మయి బుద్ధిం నివేశయ।
నివసిష్యసి మయ్యేవ అత ఊర్ధ్వం న సంశయః ॥౮॥

మనః మయ్యేవ ఆధత్స్వ= మనస్సును నాయందె ఉనుపుము- బుద్ధిం మయి నివేశయ=బుద్ధిని నాయందు ఉనుపుము- అతః ఊర్ధ్వం మయ్యేవ నివసిష్యసి= ఇఁక మీఁదను నాయందె ఉందువు- సంశయః న=సంశయము లేదు-

విశ్వరూపుఁడునైయీశ్వరుఁడైన నాయందె- మనస్సుసంకల్పవికల్పస్వరూపమైనది- బుద్ధి అధ్యవసాయము స్వరూపముగాఁగలది- ఇఁకమీఁదను అనఁగా ఈశరీరము పోయినతరువాతను- అని శంకరభాష్యము

మనస్సును ఉనుచుట యనఁగా మనస్సమాధానము చేయుట- బుద్ధి నివేశనమనఁగా నేనెపరమప్రాప్యమనెడినిశ్చయము కలిగియుండుట- ఇఁకమీఁదను అనఁగా ఇట్టి నిశ్చయము కలిగినపైని అనుట- అని రామానుజభాష్యము-

అథ చిత్తం సమాధాతుం నశక్నోషి మయి స్థిరమ్।
అభ్యాసయోగేన తతో మామిచ్ఛాప్తుం ధనఞ్జయ॥౯॥

అథ= ఇఁకను, మయి చిత్తం స్థిరం సమాధాతుం నశక్నోషి(చేత్)=నాయందు చిత్తమును స్థిరముగా ఉనుచుటకుఁ జాల(వేని), (హే)ధనఞ్జయ=(ఓ)యర్జునుఁడా, తతః అభ్యాసయోగేన మామ్ ఆప్తుమ్ ఇచ్ఛ =అటపైని అభ్యాసయోగముచేత నన్ను పొందుటకు కోరుము-

అభ్యాసమనఁగా చిత్తమును అన్నిటి నుండియుమరల్చి ఒక్క విషయమున మాటిమాటికి నునుచుచుండుట- దానివలనఁగలిగెడి యోగము అభ్యాసయోగము- విశ్వరూపుఁడునైననన్ను- అని శంకరభాష్యము-

అతిప్రీతితో స్మరించుటను అభ్యసించుట యనెడియోగముచేత స్థిరమైనచిత్తసమాధానముకుబొంది నన్నుపొందఁగోరుము అని రామానుజభాష్యము.

అభ్యాసేఽప్యసమర్థోఽసి మత్కర్మపరమో భవ।
మదర్థమపి కర్మాణి కుర్వన్ సిద్ధిమవాప్స్యసి॥ ౧౦॥

అభ్యాసేఽపి అసమర్థః అసి(చేత్)=అభ్యాసమునందుగూడ అసమర్థుఁడవు అగుదు(వేని), మత్కర్మపరమః భవ=నాకర్మములే ముఖ్యములు గాఁగలవాఁడవు అగుము- మదర్థం కర్మాణి కుర్వన్నపి=నాకొఱకు కర్మములను చేయుచున్నను, సిద్ధిమ్ అవాప్స్యసి=సిద్ధిని పొందఁగలవు.

సిద్ధిని అనఁగా సత్త్వశుద్ధి(అంతఃకరణపరిశుద్ధి) వలనజ్ఞానము కలిగి దానివలనబ్రహ్మభావమును- అని శంకరభాష్యము.

నన్నుగూర్చిన కర్మములను అనఁగా ఆలయములను(గుడులను) కట్టించుట, తోటలను వేయుట, దీపములు వెలిగించుట, ఆలయమును ఊడ్చుట, నీళ్లు జల్లుట, అలుకుట, పూవులు తెచ్చుట, పూజను నడిపించుట, నామములను చెప్పుట, ప్రదక్షిణములు చేయుట, స్తోత్రము చేయుట, నమస్కరించుట, మొదలగునవి- వానిని మిక్కిలిప్రీతితో నాచరించుచు అభ్యాసయోగము ద్వారమున నాయందు చిత్తస్థైర్యమును పొంది నన్ను జేరుట యనెడి సిద్ధిని పొందుదువు- అని రామానుజభాష్యము.

అథైతదప్యశక్తోఽసి కర్తుం మద్యోగమాశ్రితః।
సర్వకర్మఫలత్యాగం తతః కురు యతాత్మవాన్॥ ౧౧॥

అథ=ఇఁకను, ఏతత్ కర్తుమపి అశక్తః అసి(యది)=దీనినిఆచరించుటకును అశక్తుఁడవు అగుదు(వేని), తతః మద్యోగమ్ ఆశ్రితః(సన్)=అట్లైనచో నాయోగమును ఆశ్రయించినవాఁడవై, యతాత్మవాన్=నియమింపఁబడినయంతఃకరణముగలవాఁడవై, సర్వకర్మఫలత్యాగం కురు=అన్నికర్మములయొక్క ఫలములనువిడుచుటను చేయుము.

మద్యోగము అనఁగా చేయఁబడెడి కర్మములను నాయందునిలిపి చేయుట- అని శంకరభాష్యము.

మద్యోగమ్ ఆశ్రిత్య ఏతత్ కర్తుమ్ అశక్తః అసి(యది)=నన్నుగూర్చిన భక్తియోగమును ఆశ్రయించి దీనిని చేయుటకు అశక్తుఁ

డవు అగునః(వేని), భక్తియోగము యొక్క మొలకవంటిదైన మత్కర్మాచరణమును జేయఁజాలవేని, మొదటిషట్కములో (౬ అధ్యాయములలో), జెప్పంబడినదై పరభక్తికిసాధనమైన ఆత్మస్వభావము నను సంధించుటయనెడి యక్షరయోగము (సాంఖ్యము) నకు సాధనముగా కర్మఫలత్యాగమును చేయుము- ఫలములనువిడిచి నా యారాధనముగాఁ జేసెడి కర్మముచేత ఆత్మధ్యానము సిద్ధించి, దానివలన నజ్ఞానము మొదలగు నావరణములు పోయి భగవంతునకు శేషుఁడు (ప్రకారము) అగుటయె స్వరూపముగాఁగల ప్రత్యగాత్మ ప్రత్యక్షముకాఁగా నట్టిపైని నాయందు పరభక్తి స్వయముగానే పుట్టును - అని రామానుజభాష్యము

శ్రేయోహి జ్ఞానమభ్యాసాత్ జ్ఞానాద్ధ్యానం విశిష్యతే।
ధ్యానాత్కర్మఫలత్యాగస్త్యాగాచ్ఛాన్తిరనన్తరమ్॥ ౧౨ ॥

జ్ఞానమ్ అభ్యాసాత్ శ్రేయోహి = జ్ఞానము అభ్యాసముకంటె మంచిదిగదా- జ్ఞానాత్ ధ్యానమ్ విశిష్యతే=జ్ఞానముకంటె ధ్యానము విశేషింపుచున్నది- ధ్యానాత్ కర్మఫలత్యాగః (విశిష్యతే)= ధ్యానముకంటె కర్మఫలములనువిడుచుట విశేషింపుచున్నది- త్యాగాత్ అనన్తరమ్ శాన్తిః (భవతి)=త్యాగము వెంటనె శాంతి కలుగుచున్నది-

ఇప్పుడు కర్మఫలత్యాగము స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది- అవివేకపూర్వకంబగు నభ్యాసముకంటె జ్ఞానము (శాస్త్రములనుపట్టియు యుక్తులనుపట్టియు నాత్మను నిశ్చయించుట) విశేషింపుచున్నది- అట్టి జ్ఞానముకన్న జ్ఞానపూర్వకమగు ధ్యానము విశేషింపుచున్నది- ఇట్టి ధ్యానముకన్న కర్మఫలత్యాగము విశేషింపుచున్నది- శాంతియనఁగా సంసారముడుగుట- అజ్ఞుఁడై కర్మములఁ బ్రవర్తించినవానికి వెనుకఁజెప్పఁబడిన యుపాయములనాచరించుటకు శక్తిలేనిచో సర్వకర్మఫలత్యాగమె మేలునుకలుగఁజేయునని చెప్పఁబడినది- ఆ కర్మఫలత్యాగమె ఇప్పుడు స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది- ధ్యానముచేయువాఁడు సర్వకర్మఫలత్యాగమును చేయునేని వానికి వెంటనే శాంతి కలుగును గాన అజ్ఞానికర్మఫలత్యాగముకూడ నట్టిదిగా స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది.

బ్రాహ్మణుఁడగు నగస్త్యుఁడు సముద్రమును త్రాగుటనుబట్టి యిప్పటి బ్రాహ్మణులను స్తోత్రముచేయునట్లు - కర్మఫలత్యాగముకన్న కర్మయోగము శ్రేష్ఠము - అక్షరోపాసకునకు కర్మయోగము సందర్శింపదు - అని శంకరభాష్యము.

అభ్యాసమనఁగా ప్రీతిలేని శుష్కమైన స్మృత్యభ్యాసము (తలఁపునువాడుకచేయుట) - జ్ఞానమనఁగా ఆత్మస్వరూపమును అనుసంధించి ప్రత్యక్షముగాఁ దెలిసికొనుట, అది విశేషింపుచున్నది అనఁగా మిక్కిలి ఆత్మకు హితమైనది. లెస్సగా సిద్ధింపని ఆత్మాపరోక్షజ్ఞానముకంటె దానికి సాధనమైన ఆత్మధ్యానమె విశేషింపుచున్నది - సిద్ధింపకయుండెడి యాధ్యానముకంటె దానికి సాధనమైన ఫలములను విడిచి యాచరింపఁబడెడి కర్మమె మేలు - ఇట్టి కర్మముల నాచరించినతోడనే పాపములన్నియు పోవుటను మనస్సునకు శాంతి కలుగును - అట్టి మనస్సుచేత ఆత్మధ్యానము కలుగును - ఆత్మధ్యానమువలన నాత్మప్రత్యక్షము కలుగును - ఆత్మప్రత్యక్షమువలన పరభక్తి కలుగును - కాఁబట్టి భక్తియోగము నభ్యసింపలేనివానికి ఆత్మనిష్ఠయె (జ్ఞానమె) శ్రేష్ఠము - ఆత్మనిష్ఠుఁడైనను మనస్సునకు శాంతికలుగదేని ఆత్మజ్ఞానగర్భంబును ఫలములనుకోరక చేయఁబడినదియునగు కర్మాచరణమె ఆత్మనిష్ఠను కలుగఁజేయుటకు శ్రేష్ఠము - అని రామానుజభాష్యము.

అజ్ఞానపూర్వకమగు నభ్యాసముకంటె జ్ఞానమె విశేషింపుచున్నది - వట్టిజ్ఞానముకన్న జ్ఞానముతోఁగూడిన ధ్యానము విశేషింపుచున్నది - ధ్యానముకంటె కర్మఫలత్యాగము విశేషింపుచున్నదనుట స్తోత్రము - ధ్యానాదులను పొందించునదిగాన త్యాగమును స్తోత్రముచేయుట యుక్తమె - వట్టిధ్యానముకన్న ఫలత్యాగముతోఁగూడిన ధ్యానము అధికము - అని మధ్వభాష్యము.

అద్వేష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవ చ।
నిర్మమో నిరహంకార స్సమదుఃఖసుఖః క్షమీ॥౧౩॥
సంతుష్ట స్సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః।
మయ్యర్పితమనోబుద్ధి ర్యో మద్భక్త స్స మే ప్రియః॥౧౪॥

సర్వభూతానామ్ అద్వేష్టా = అన్నిభూతములకును ద్వేషి కానివాఁడు

ను, మైత్రః=అన్నిటికిని మిత్రుఁడుగా నుండువాఁడును. కరుణఏవచ=కనికరముకలవాఁడును, నిర్మమః=మమకారము లేనివాఁడును, నిరహఙ్కారః=అహంకారము లేనివాఁడును, సమదుఃఖసుఖః=దుఃఖంబును సుఖంబును ఒకటేవిధమైనవిగాఁ గలవాఁడును, క్షమీ=ఓరిమికలవాఁడును, సతతం సంతుష్టః=ఎల్లప్పుడును సంతోషించినవాఁడును, యోగీ=యోగముకలవాఁడును, యతాత్మా=నియమింపఁబడిన మనస్సుకలవాఁడును, దృఢనిశ్చయః=దృఢమైననిశ్చయముకలవాఁడును, మయి అర్పితమనోబుద్ధిః=నాయందు ఉన్పఁబడినమనస్సును బుద్ధియునుకలవాఁడునగు మద్భక్తః యః=నాభక్తుఁడు ఎవ్వఁడో, సః మేప్రియః=వాఁడు నాకు ఇష్టుఁడు.

అన్నిభూతములును ఆత్మయే యని యెఱుఁగుటను తన్ను దుఃఖపెట్టినవారియందుఁ గూడ ద్వేషము లేనివాఁడు. కరుణయనఁగా దుఃఖించువారలయందలిదయ. కాఁబట్టి కరుణుఁడనంగా నన్నిభూతములకు నభయమునిచ్చెడిసంన్యాసియనుట. దుఃఖమునుపట్టి ద్వేషంబును సుఖమునుపట్టి రాగంబును లేనివాఁడు సమదుఃఖసుఖుఁడు. తిట్టినను కొట్టినను వికారము లేనివాఁడు క్షమి. తనదేహమును నిలువఁబెట్టికొనుట కైనది(ఆహారము)(సతతమ్)దొరకినను దొరకకపోయినను సంతోషించినవాఁడు. యోగియనఁగా నిశ్చలచిత్తుఁడు. యతాత్మయనఁగా నియమింపఁబడినస్వభావముకలవాఁడు. నిశ్చయము ఆత్మతత్త్వముం గూరిచినది. సంకల్పవికల్పస్వరూపమైనది మనస్సు. అధ్యవసాయము స్వరూపముగాఁగలది బుద్ధి. అని శంకరభాష్యము.

నాకర్మమునుబట్టి యీశ్వరునిచే ప్రేరణచేయఁబడినవై భూతములు నాకు ఉపకారాపకారములు చేయుచున్నవనుతలంపుగలవాఁడగుటచే నన్నిభూతములయందును ద్వేషముచేయక స్నేహభావమును చేయువాఁడు. శరీరమునందును ఇంద్రియములయందును దేహసంబంధులయందును మమకారము లేనివాఁడు. అహంకారమనఁగా దేహమే ఆత్మయనెడితలంపు. దైవవశమునలభించినయన్నాదులతోఁ దృప్తిఁబొందినవాఁడు సంతుష్టుఁడు. సతతం యోగీ=ఎల్లప్పుడును ప్రకృతిసంప

క్షణము లేని యాత్మస్వరూపమును సంధించువాఁడు- యతాత్మయనఁగా నియమింపఁబడిన మనోవృత్తి కలవాఁడు- ఆత్మస్వరూపము నెఱుఁగించెడి శాస్త్రములలోఁ జెప్పినయంశములయందు దృఢమైన నిశ్చయముకలవాఁడు- భగవంతుఁడగు వాసుదేవుఁడె ఫలమునుగోరక చేయఁబడెడికర్మములచేత ఆరాధింపఁబడుచున్నాఁడు; ఇట్లారాధింపఁబడినవాఁడైనాకు ఆత్మప్రత్యక్షమును కలుగఁజేయును, అని యుండువాఁడు నాయందు సమర్పింపఁబడినమనోబుద్ధులు కలవాఁడు- నాభక్తుఁడనఁగా కర్మయోగము చేతనన్ను సేవించువాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

యస్మాన్నోద్విజతే లోకో లోకాన్నోద్విజతే చ యః।
హర్షామర్షభయోద్వేగైర్ముక్తో యస్స చ మే ప్రియః॥

లోకః యస్మాత్ నోద్విజతే= లోకము ఎవ్వనికి భయపడదో, యశ్చ లోకాత్ నోద్విజతే= ఎవ్వఁడు లోకమునకు భయపడఁడో, యశ్చ హర్షామర్షభయోద్వేగైః ముక్తః= ఎవ్వఁడు సంతోషము కోపము భయము ఉద్వేగము అనువానిచేత విడువఁబడినవాఁడో, సః మే ప్రియః= వాఁడు నాకు ఇష్టుఁడు- ,(ఉద్వేగమనఁగా ఒంటరినైనేను జనులులేనిచోట నెట్లు జీవింతును? అని యిట్లు చిత్తమున వ్యాకులమునొందుట అని మధుసూదనటీక-)

ఉద్విజతే= పరితపింపదో, క్షోభమును పొందదో- హర్షమనఁగా ఇష్టమయినదికలుగుటచేతకలిగిన అంతఃకరణముయొక్క ఉత్కర్షము- అది గగురుపొడుచుట, ఆనందబాష్పములు పడుట మొదలగువానిచేఁ దెలియఁబడును- అమర్షమనఁగా తనకిష్టమైనదానికి అడ్డము వచ్చినదానినిగూర్చి సహనము లేకుండుట. భయమనఁగా బెదరు- అని శంకరభాష్యము.

ఏ కర్మనిష్ఠుఁడు లోకమునకు ఉద్వేగము కలిగెడి పనిని చేయఁడో, ఈతఁడు అందఱకును అవిరోధియను నిశ్చయమున సర్వలోకంబును ఈతనికి ఉద్వేగము కలిగెడిపనిని చేయదో- అని రామానుజభాష్యము-

అనపేక్ష శ్శుచి ర్దక్ష ఉదాసీనో గతవ్యథః ।
సర్వారమ్భపరిత్యాగీ యో మద్భక్తస్స మే ప్రియః॥౧౬॥

అనపేక్షః శుచిః దక్షః ఉదాసీనః గతవ్యథః సర్వారమ్భపరిత్యాగీ మద్భక్తః యః=అపేక్షలేనివాఁడును పరిశుద్ధుఁడును నేర్పరియును ఉదాసీనుఁడును బాధలులేనివాఁడును అన్నిప్రయత్నములను విడుచువాఁడునగు నాభక్తుఁడు ఎవ్వఁడో, సః మే ప్రియః=వాఁడు, నాకు ఇష్టుఁడు.

శరీరము ఇంద్రియములు విషయములు వీనిసంబంధము మొదలగు వానియందు అపేక్షలేనివాఁడు. లోపలను వెలుపలను శుద్ధికలవాఁడు. దక్షుఁడనఁగా సమయస్ఫూర్తికలవాఁడు - ఉదాసీనుఁడనఁగా పక్షపాతము లేనివాఁడు- వ్యథయనఁగా భయము- ఈలోకమునందును పరలోకమునందును కోరినఫలమును కలుగఁజేసెడి కర్మములు సర్వారంభములు- అని శంకరభాష్యము.

తన్ను తప్ప మిగిలిన వాని యన్నిటియందును అపేక్ష లేనివాఁడు. శుచియనఁగా శాస్త్రములో విధింపఁబడినద్రవ్యముచేత శరీరపోషణము చేసికొనువాఁడు- దక్షుఁడనఁగా శాస్త్రమునఁ జెప్పినపనులను స్వీకరించుటకు సమర్థుఁడైనవాఁడు- శాస్త్రీయములుకానివానియం దనపేక్షకలవాఁడు ఉదాసీనుఁడు- శాస్త్రములోఁ జెప్పఁబడినకర్మములఁ జేయునప్పుడు తటస్థించెడిచలువవేఁడి మొదలగువానివలనఁ గలిగెడి దుఃఖములవలన బాధపడనివాఁడు- శాస్త్రీయములుగాని కర్మములన్నిటిని ఆరంభించుట లేనివాఁడు సర్వారంభపరిత్యాగి- అని రామానుజభాష్యము.

యో నహృష్యతి నద్వేష్టి నశోచతి నకాఙ్క్షతి॥
శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్ య స్స మే ప్రియః॥౧౭॥

యః నహృష్యతి=ఎవ్వఁడు సంతోషింపఁడో, యః నద్వేష్టి=ఎవ్వఁ

డు ద్వేషింపఁడో, (యః) న శోచతి=(ఎవ్వఁడు) దుఃఖింపఁడో, (యః) న కాఙ్క్షతి=(ఎవ్వఁడు) కోరఁడో, శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్ (చ) యః=శుభములను నశుభములను విడిచిన భక్తిమంతుఁడు(ను) ఎవ్వఁడో, సః మే ప్రియః=వాఁడు నాకు ఇష్టుఁడు.

ఎవ్వఁడు ఇష్టము కలిగినప్పుడు సంతోషింపఁడో, అనిష్టము కలిగినప్పుడు ద్వేషింపఁడో, ఇష్టమైనవస్తువు ఎడఁబాసినచో దుఃఖింపఁడో, తనకు లభింపనిదానిని కోరఁడో- అని శంకరభాష్యము.

పక్వమైనయోగి ఇష్టానిష్టములు కలిగినప్పుడు సంతోషద్వేషములు లేనివాఁడో, భార్య పుత్రులు ధనము మొదలగునవి పోయినను దుఃఖింపఁడో, తనకు లేని భార్యాపుత్రాదికమును కోరఁడో- పాప పుణ్యములు రెండును బంధహేతువులైనందున రెంటిని విడుచువాఁడు శుభాశుభపరిత్యాగి- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వారంభపరిత్యాగీ, శుభాశుభపరిత్యాగీ, అనువానిలో నొకటి సామాన్యంబును మఱియొకటి విశేషంబునుగాని, ఒకటి సంగ్రహంబును మఱియొకటి వివరణంబునుగానీ యగుటచే పునరుక్తి లేదు- హర్షాదులు లేనివాఁడన్నచో ఒకప్పుడైనను కొంచెము హర్షాదులు కలుగవచ్చునని ఎవ్వఁడు సంతోషింపఁడో అని యిట్లు వ్రాయఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము.

సమ శ్శత్రౌ చ మిత్రే చ తథా మానావమానయోః।
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమ స్సఙ్గవివర్జితః॥౧౮॥
తుల్యనిన్దా స్తుతి ర్మౌనీ సంతుష్టో యేన కేనచిత్।
అనికేత స్స్థిరమతి ర్భక్తిమాన్ మే ప్రియో నరః॥౧౯॥

శత్రౌ చ మిత్రే చ సమః=శత్రువునందును మిత్రునియందును సముఁడును, తథా మానావమానయోః శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమః=అట్లె సంమానమునందు నవమానమునందును చలువయందును వేడియందు

నుసుఖమునందును దుఃఖమునందును సముఁడును, సఙ్గవివర్జితః=సం
ములేనివాఁడును, తుల్యనిన్దాస్తుతిః=(తన్ను) నిందించుటయు స్తోత్రముచే
యుటయు సమానముగాఁగలవాఁడును, మౌనీ=మౌనముకలవాఁడును,
యేనకేనచిత్ సంతుష్టః=దేనిచేతనైనను సంతోషించువాఁడును, అ
నికేతః=ఇల్లులేనివాఁడును, స్థిరమతిః=స్థిరబుద్ధికలవాఁడును, భక్తి
మాన్=భక్తికలవాఁడునగు, నరః మే ప్రియః=మనుష్యుఁడు నాకు ఇ
ష్టుఁడు. మౌనమనఁగా వాక్కునునియమించుట.

శరీరమునిలుచుటకుతగిన దేనిచేతనైనను సంతోషించువాఁడు. అ
నికేతుఁడనఁగా నియతమైనదానికిపట్టు లేనివాఁడు. పరమార్థవిష
యమైనబుద్ధికలవాఁడు స్థిరమతి. అని శంకరభాష్యము.

అద్వేష్టా సర్వభూతానామ్ (౧౨అ॥ ౧౩శ్లో॥) ఇత్యాదికముచేత శ
త్రుమిత్రాదులయందు ద్వేషాదులు లేకపోవుట చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు
వారుసమీపించినప్పుడుగూడ చిత్తము సమముగా నుండుట యనెడి
యంతకంటె విశేషము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆత్మయందేస్థిరమైన బు
ద్ధికలవాఁడు. కావుననే ఇల్లు మొదలగువానియందు సంగములేనివాఁడు
గాన అనికేతుఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

భక్తికలవాఁడని రెండుపర్యాయములు (౧౭శ్లో॥ ౧౯శ్లో॥) చెప్పు
ట, భక్తియొక్క ఆధిక్యమును తెలియఁజేయుటకు. ఇది యేతు సర్వాణి క
ర్మాణి (౧౨అ। ౬శ్లో) ఇత్యాదికముయొక్క ప్రపంచమే. అని మధ్వ
భాష్యము.

యే తు ధర్మ్యామృతమిదం యథోక్తం పర్యుపాసతే।
శ్రద్దధానా మత్పరమా భక్తాస్తేఽతీవ మే ప్రియాః। ౨౦।

యే తు=ఎవ్వారలు, శ్రద్దధానాః మత్పరమాః(శ్చ సన్తః)=శ్రద్ధచేయు
చున్నవారును నేనుముఖ్యుఁడనుగాఁగలవారు(నగుచు), యథోక్తమ్
ఇదమ్ ధర్మ్యామృతమ్ పర్యుపాసతే=వెనుకఁజెప్పఁబడిన ఈ ధర్మ

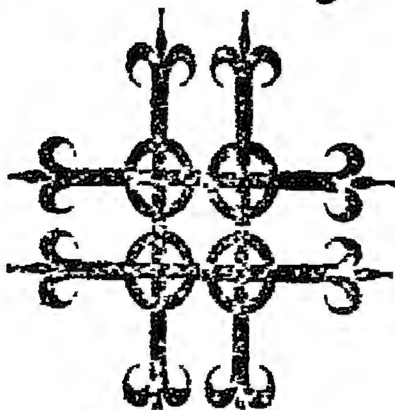
ముత్పనియమృతమును ఉపాసించుచున్నారో, తే భక్తాః నే అతీవ ప్రియాః=ఆ భక్తులు నాకు మిక్కిలి ఇష్టులు.

ఏసంన్యాసులు- అమృతమనఁగా అమృతత్వమును (మోక్షమును) కలుగఁజేయునది- ఇదియనఁగా అద్వేష్టా సర్వభూతానామ్ (౧౨అ॥ ౧౩శ్లో॥) అనునది మొదలుచెప్పఁబడినది- పర్యుపాసతే= ఆచరించుచున్నారో- మత్పరములనఁగా అక్షరాత్మయే గొప్పగతిగాఁగలవారు- భక్తులనఁగా పరమార్థజ్ఞాన మనెడి భక్తికలవారు- అని శంకరభాష్యము-

యథోక్తమ్=మయ్యావేశ్యమనోయేమామ్ (౧౨అ॥ ౨శ్లో॥) ఇత్యాదికముచేఁజెప్పఁబడిన భక్తియోగమును- అని రామానుజభాష్యము-

ధర్ముఁడనఁగా విష్ణువు- అతఁడువిషయముగాఁగలది ధర్మ్యము- మరణము మొదలగు సంసారమును నశింపఁజేయునదిగాన అమృతము- శ్రద్ధ= ఆస్తిక్యము- అదిగలవారు శ్రద్ధధానులు- అని మధ్వభాష్యము-

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యా
యాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవా
దే భక్తియోగో నామ ద్వాదశోఽధ్యాయః
ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్ర
తిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణా
ర్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో
భక్తియోగప్రతిపాదకంబగు
పండ్రెండవయధ్యాయము.

Arsha Press, Vizagapatam, 1889.

గీతాభాష్యత్రయసారము.

పదుమూఁడవయధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ.

ఇదం శరీరం కౌన్తేయ క్షేత్రమిత్యభిధీయతే।
ఏతద్యో వేత్తి తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః॥ ౧॥

(హే) కౌన్తేయ! = (ఓ) కుంతీపుత్త్రుఁడా!, ఇదం శరీరం క్షేత్రమితి అభిధీయతే = ఈ శరీరము క్షేత్రమని చెప్పఁబడుచున్నది. యః ఏతత్ వేత్తి = ఎవ్వఁడు దీనిని తెలిసికొనుచున్నాఁడో, తం తద్విదః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి ప్రాహుః = వానిని దానిని తెలిసినవారు క్షేత్రజ్ఞుఁడని చెప్పుచున్నారు.

(క్షత) దెబ్బనుండి (త్రా) కాపాడుచుండుటచేతను, నశించుటవల్లను, క్షయించుట (తగ్గిపోవుచుండుట) వల్లనను, భూమి (క్షేత్రము) యంవలె దీనియందు కర్మఫలములు ఫలించుటవల్లనను శరీరము క్షేత్రమని చెప్పఁబడును. స్వభావసిద్ధమగు జ్ఞానముచేత అఱకాలు మొదలు శిరస్సువఱకును తెలిసికొనువాఁడుగాన క్షేత్రజ్ఞుఁడనఁబడుచున్నాఁడు. ఉపదేశమువలనఁగలిగిన జ్ఞానమునఁగూడ నేర్పాటుగా శరీరము నెఱుంగునుగాన క్షేత్రజ్ఞుఁడనఁబడుచున్నాఁడు. అని శంకరభాష్యము.

నేను దేవుఁడను, నేను మనుష్యుఁడను, నేను బలిసినవాఁడను, నేను చిక్కినవాఁడను అనియిట్లు ఆత్మతో సామానాధికరణ్యమున (ఐక్యమున) తోఁచుచుండియు ఆత్మకంటె వేఱైనశరీరము, ఆయాత్మకు భోగమునకు క్షేత్రము అనఁగా స్థానము అని ఆత్మతత్త్వము నెఱిఁగినవారిచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఈ శరీరమును అవయవములుగానును మొత్తముగానును దీనిని నే నెఱుంగుదునని ఎవ్వఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో వానిని ఈ శరీరముకన్న వేఱైన క్షేత్రజ్ఞునిగాఁ జెప్పుచున్నారు. అని రామానుజభాష్యము.

వెనుకఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానము, జ్ఞేయము (తెలియఁబడినది), క్షేత్రము, పురుషుఁడు (జీవుఁడు), అను వీనిని ఏర్పాటుగా నీ యధ్యాయము తెలియఁజేయును. అని మధ్వభాష్యము.

క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత।

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయో ర్జ్ఞానం యత్తత్ జ్ఞానం మతం మమ॥

(హే) భారత! = (ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, సర్వక్షేత్రేషు క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి = అన్నిశరీరములయందును ఆత్మను నన్నుగా తెలిసికొనుము. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః జ్ఞానం యత్ = శరీరముయొక్కయునాత్మయొక్కయు జ్ఞానము ఏది(కలదో), తత్ జ్ఞానం మమ మతమ్ = అది జ్ఞానముగా నాకు ఇష్టము.

వెనుకఁ జెప్పఁబడిన క్షేత్రజ్ఞునినన్ను అనఁగా సంసారసంపర్కము లేని పరమాత్మనుగాఁ దెలిసికొనుము. అన్నిక్షేత్రములయందునో కూఁడైడె బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతమైన అనేకక్షేత్రములనెడి యుపాధులచేత విభజింపఁబడిన ఈతనిని ఉపాధులవలనవచ్చిన భేదము లేనివానిగాను సత్తు(ఉండునది), అసత్తు(లేనిది) అనునివి మొదలగు శబ్దములచేత తెలియఁబడనివానిగాను దెలిసికొనుము. ఈ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులజ్ఞానమె మంచిజ్ఞానమని నాతాత్పర్యము. అని శంకరభాష్యము.

దేవమనుష్యాదిసర్వశరీరములయందును జ్ఞాతృత్వమె (తెలిసికొనువాఁడగుటయె) స్వరూపముగాఁగల క్షేత్రజ్ఞుని(జీవుని) నన్నుగాను అనఁగా నేను ఆత్మగాఁగలవానిగాఁ దెలిసికొనుము. అపి(కూడ) అనుటవలన క్షేత్రమును గూడ నన్నుగాను అనఁగా నేను ఆత్మగాఁగలదానిగా నెఱుఁగుము. శరీరము క్షేత్రజ్ఞునికి విశేషణమగుటయె స్వభావముగాఁగలదగుటచేత ఆత్మనువిడిచియుండకపోవుటను ఆత్మతోడి సామానాధికరణ్యముచేతనె నేను దేవుఁడను మనుష్యుఁడను అనియిట్లు ఐక్యముగా)నిర్దేశింపఁబడునట్లు ఈ క్షేత్రంబును క్షేత్రజ్ఞుఁడును గూడనాకువిశేషణమగుటయె స్వభావముగాఁగలవగుటచేత నన్నువిడిచియుండకపోవుటను నాతోడిసామానాధికరణ్యము(ఐక్యము) నవె నిర్దేశింపఁబడఁదగినవిగాఁ దెలిసికొనుము. అని రామానుజభాష్యము.

తత్ క్షేత్రం యచ్చ యాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చ యత్।
స చ యో యత్ప్రభావశ్చ తత్సమాసేన మే శృణు॥ ౩॥

తత్ క్షేత్రమ్ = ఆ శరీరము, యచ్చ యాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చ యత్ = ఏస్వరూపముకలదో ఏవిధమైనదో ఏవికారముకల

హో ఎందువలన(కలిగినవో) ఏవో, సచ యః యత్ప్రభావశ్చ=క(క్షేత్రజ్ఞుడును) ఎవ్వఁడో ఎట్టిప్రభావములుకలవాఁడో, తత్ సమాసేన మే శృణు=దానిని సంగ్రహముగా నావలన వినుము.

యాదృక్=ఎట్టిధర్మములుగలదో- యతఃయత్ (కార్యమ్ ఉత్పద్యతే)=దేనివలన ఏ(కార్యము పుట్టుచున్నదో)- యత్ప్రభావములనఁగా ఉపాధులవలనవచ్చినశక్తులు- మే (వాక్యతః) శృణు=నా (వాక్యమువ) వినుము - అనిశంకరభాష్యము.

యచ్చ=ఏద్రవ్యమో. యాదృక్చ=వేనికిఆధారమైనదో- యత ... [illegible]
యత్ =ఏస్వరూపముకలదో- యః=ఏస్వరూపముకలవాఁడో- అని రామానుజభాష్యము-

యద్వికారి=ఏవికారముతోఁగూడినదో- యతశ్చ యత్ =ఎవ్వనివలన ప్రవర్తించుచున్నదో-(యాధాతువుమీద శతృప్రత్యయాంతమునకు నపుంసకైకవచనము యత్ అనునది-) సచయః=అప్రవర్తింపఁజేయువాఁడు ఎట్టిస్వరూపముకలవాఁడో- అనిమధ్వభాష్యము-

ఋషిభి ర్బహుధా గీతం ఛన్దోభిర్వివిధైః పృథక్ ।
బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ హేతుమద్భి ర్వినిశ్చితైః॥౪॥

ఋషిభిః బహుధా గీతమ్=ఋషులచేత అనేకవిధములుగా చెప్పఁబడినది- వివిధైః ఛన్దోభిః పృథక్ (గీతమ్)=అనేకవిధములగు మంత్రములచేత ప్రత్యేకముగా (చెప్పఁబడినది)- హేతుమద్భిః వినిశ్చితైః బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ (గీతమ్)=హేతువులుకలవియు సంశయములేనివియునగు బ్రహ్మసూత్రపదములచేతఁగూడ (చెప్పఁబడినది.)

వసిష్ఠుఁడు మొదలగువారు ఋషులు- ఛందస్సులనఁగాఋక్కులు మొదలగునవి- బ్రహ్మసూత్రములనఁగాబ్రహ్మమును తెలియఁజేయునవియును పదములనఁగా బ్రహ్మమును పొందించునవియునగు ఆత్మేత్యేవోపాసీత (బృ॥౩॥౪॥౭॥——ఆత్మయనియె ఉపాసనచేయవలయును) ఇత్యాద్యుపనిషద్వాక్యములు బ్రహ్మసూత్రపదములు - అనిశంకరభాష్యము.

ఈ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞుల తత్త్వము పరాశరుఁడు మొదలగు ఋషులచేఁ జెప్పఁబడినది- ఛందస్సులనఁగా ఋగ్యజుస్సామాథర్వములు- బ్రహ్మసూత్రములనెడి హేతుగర్భపదములచేతను అనఁగా శారీరకసూత్రములచేతను. వినిశ్చితములనఁగా నిర్ణయమైనదిగాఁ గలవి- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మసూత్రములనఁగా శారీరకము- అని మధ్వభాష్యము-

మహాభూతా న్యహంకారో బుద్ధి రవ్యక్త మేవచ।
ఇన్ద్రియాణి దశైకంచ పఞ్చచేన్ద్రియగోచరాః॥ ౫॥
ఇచ్ఛా ద్వేష స్సుఖం దుఃఖం సంఘాత శ్చేతనాధృతిః।
ఏతత్ క్షేత్రం సమాసేన సవికార ముదాహృతమ్॥ ౬॥

మహాభూతాని అహంకారః బుద్ధిః అవ్యక్త మేవచ=పృథివి మొదలగున యైదుభూతంబులును అహంకారతత్త్వంబును మహత్తత్త్వంబును మూలప్రకృతియును, ఇన్ద్రియాణి దశ ఏకంచ=ఇంద్రియములు పదియును ఒకటియును, ఇన్ద్రియగోచరాః పఞ్చచ=ఇంద్రియములచేఁ దెలియఁబడువిషయములు అయిదును, ఇచ్ఛా ద్వేషః సుఖం దుఃఖం సంఘాతః చేతనా ధృతిః=కోరికయును ద్వేషంబును సుఖంబును దుఃఖంబును దేహము నింద్రియములు మొదలగువాని సముదాయంబును తెలివియును ధైర్యంబును, (ఇతి) ఏతత్=అనెడి ఇది, సమాసేన సవికారం క్షేత్రమ్ ఉదాహృతమ్=సంగ్రహముగా వికారములతోఁ గూడిన క్షేత్రముగా చెప్పఁబడినది.

మహాభూతములనఁగా సూక్ష్మభూతములు (తన్మాత్రలు). స్థూలభూతములు ఇంద్రియగోచరములలోఁ జేరును- అహంకారమనఁగా ఈ భూతములకు కారణమైన అహమ్ (నేను) అనెడి జ్ఞానము స్వరూపముగాఁ గలది- ఆయహంకారమునకు కారణమైన అధ్యవసాయ స్వరూపమగునది బుద్ధి - అవ్యక్తమనఁగా అవ్యాకృతము - అదియె యీశ్వరశక్తి- అదియె మాయ యని చెప్పఁబడును- ఇవియె యెనిమిదివిధములగు ప్రకృతి యని తెలియఁజేయుటకై ఏవచ అనఁబడినది - బుద్ధీంద్రియములు అయిదును కర్మేంద్రియములు అయిదును- మనస్సొకటియును- ఇంద్రియగోచరములు శబ్దాదివిషయములు. ఇవియె ఇరువదినాలుగు తత్త్వములు- ఇచ్ఛ మొదలగునవి అంతఃకరణ ధర్మములే కాని ఆత్మధర్మ

—ములు కావు- కాలినడుపమునందు లోని అన్నికళ్ళే అహంకారమునకుం గ్రమించిన చైతన్యాభాసమే (చైతన్యభాస్త్రియే) తెలివి- ఇచ్ఛాదుల నుచెప్పుట అంతఃకరణధర్మములకన్నిటికిని ఉపలక్షణము- వికారములు మహత్తత్త్వము మొదలగునవి- ఈచెప్పిన భేదములగుమహాభూతములచే శరీరమె క్షేత్రము- అని శంకరభాష్యము.

పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశములనెడి పంచమహాభూతంబులును భూతాదియనెడి యహంకారంబును మహత్తత్త్వంబును ప్రకృతియు నను నివి క్షేత్రమును కలుగఁజేసెడి ద్రవ్యములు- శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణములనెడి అయిదుజ్ఞానేంద్రియములును, వాక్పాణిపాదపాయూపస్థములనెడి అయిదుకర్మేంద్రియములును, మనస్సును, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడి అయిదువిషయంబులును అనునివి క్షేత్రమునాశ్రయించియుండెడి తత్త్వములు- ఇచ్ఛాదులు క్షేత్రవికారములు- ఇచ్ఛాద్వేషాదులు ఆత్మధర్మములైనను అవిక్షేత్రసంబంధమువలనఁగలిగినవగుటచే క్షేత్రకార్యములుగాన క్షేత్రవికారములనఁబడును-చేతనాధృతిః సంఘాతః=(చేతన)జీవులకు(ఆధృతి)ఆధారమై పంచభూతసంఘాతమైన, ఏతత్ క్షేత్రమ్=ఈక్షేత్రము, వికారములతో అనఁగా కార్యములతోఁగూడ సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడినది-చేతనుఁడు సుఖదుఃఖములను అనుభవించుటకు ఆధారమైనది క్షేత్రము- అని రామానుజభాష్యము.

ఇచ్ఛ మొదలగునవి వికారములు. అని మధ్వభాష్యము.

అమానిత్వ మదమ్భిత్వ మహింసా క్షాన్తి రార్జవమ్।
ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్య మాత్మవినిగ్రహః॥ ౭॥

ఇన్ద్రియార్థేషు వైరాగ్య మనహంకార ఏవ చ।
జన్మమృత్యుజరావ్యాధి దుఃఖ దోషానుదర్శనమ్॥ ౮॥
అసక్తి రనభిష్వఙ్గః పుత్రదారగృహాదిషు।
నిత్యంచ సమచిత్తత్వ మిష్టా నిష్టోపపత్తిషు॥ ౯॥
మయి చానన్యయోగేన భక్తి రవ్యభిచారిణీ।
వివిక్తదేశసేవిత్వ మరతి ర్జనసంసది॥ ౧౦॥
అధ్యాత్మజ్ఞాన నిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థ దర్శనమ్।

ఏతజ్జ్ఞానమితిప్రోక్తమజ్ఞానం యదతోన్యథా॥౧౧॥

అమానిత్వమ్ అదమ్భిత్వమ్ అహింసా క్షాన్తిః ఆర్జవమ్=అభిమానము లేకపోవుటయు దంభము లేకపోవుటయు హింస లేకపోవుటయు ఓరిమియు ఆర్జవంబును, ఆచార్యోపాసనం శౌచమ్ స్థైర్యమ్ ఆత్మవినిగ్రహః=ఆచార్యునిసేవించుటయు శౌచంబును స్థిరత్వంబును ఆత్మనిగ్రహంబును, ఇన్ద్రియార్థేషు వైరాగ్యమ్=విషయములయందు వైరాగ్యంబును, అనహంకారఏవచ=అహంకారము లేకపోవుటయును, జన్మమృత్యుజరావ్యాధిదుఃఖదోషానుదర్శనమ్=జన్మమరణ జరారోగదుఃఖదోషములం దెలిసికొనుటయు, అసక్తిః=సంగము లేకపోవుటయు, పుత్రదారగృహాదిషు అనభిష్వఙ్గః= పుత్రుఁడు భార్యలు మొదలగువానియందు మిక్కిలియాసక్తి లేకపోవుటయు, ఇష్టానిష్టోపపత్తిషు నిత్యం సమచిత్తత్వంచ=ఇష్టములను అనిష్టములను అనుభవించునప్పుడు ఎల్లప్పుడును సమానమైనచిత్తము కలిగియుండుటయును, మయి అనన్యయోగేన అవ్యభిచారిణీ భక్తిశ్చ=నాయెడను ఇతరసంబంధము లేకుండునట్లు నియతమైన భక్తియును, వివిక్తదేశసేవిత్వమ్=నిర్జనప్రదేశమును ఆశ్రయించుటయును, జనసంసది అరతిశ్చ=లోకులకూటమియందు ఆసక్తి లేకపోవుటయును, అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వమ్ = ఆత్మనుగూర్చినజ్ఞానము నెల్లప్పుడుగలవాఁడగుటయు, తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనమ్ = తత్త్వజ్ఞానముయొక్క ప్రయోజనమును తెలిసికొనుటయును, ఏతత్ జ్ఞానమ్ ఇతి ప్రోక్తమ్=ఇది జ్ఞానము అని చెప్పఁబడినది- అతః అన్యథా యత్ (అస్తి) = దీనికంటె వేఱువిధముగా ఏది (కలదో), తత్ అజ్ఞానమ్=అది అజ్ఞానము-

జ్ఞానమునకు సాధనములగుగుణములు చెప్పఁబడుచున్నవి- ఇవి జ్ఞానసాధనములుగాన జ్ఞానమని చెప్పఁబడుచున్నవి- మానమనఁగా తన్నుపొగడికొనుట- దంభమనఁగా తనధర్మమును ప్రసిద్ధిచేసికొనుట- హింసయనఁగా ప్రాణులను బాధించుట. ఒకఁడు అపరాధమును చేసినను వికారము లేకుండుట క్షాంతి- ఆర్జవమనఁగా కుటిలుఁడు కాకుండుట- మోక్షసాధనంబునుపదేశించువాఁడు ఆచార్యుఁడు- శౌ

-శౌచమనఁగా శరీరమలమును మన్నుచేతను నీళ్ళచేతను కడుగుటయును, మనస్సుయొక్క రాగాదిమలములను రాగాదులకు వానికి ప్రతిపక్షములను తలంచుటచేత పోఁగొట్టుకొనుటయును- స్థైర్యమనఁగా మోక్షమార్గమందె ప్రయత్నము చేయుట- ఆత్మవినిగ్రహమనఁగా శరీరమును సన్మార్గమున నడపుట- ఇంద్రియార్థములనఁగా ఇహలోకపరలోకములలోని శబ్దాదివిషయములు- జన్మము మొదలగువానియందు దోషములను ఆలోచించుట- గర్భమునందుండుటయును యోనిద్వారమున వెడలుటయును జన్మదోషములు- ముసలితనములో తెలివి శక్తి తేజస్సు ఇవి తగ్గుట దోషము- దుఃఖములనఁగా ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికములనెడి తాపత్రయము- జన్మము మొదలగువానియందు దుఃఖము నెడి దోషమును ఆలోచించుట యనియైన నన్వయింపవచ్చును- జన్మాదులయందు దుఃఖదోషము నాలోచించినతోడనే విషయానుభవములయందు వైరాగ్యము కలుగును- అటపైని ఆత్మదర్శనమునకై ప్రత్యగాత్మయందు ఇంద్రియములు ప్రవర్తించునుగాన ఈ దోషదర్శనము సాక్షాజ్జ్ఞానహేతువె- సక్తియనఁగా విషయములయందలి ప్రీతిమాత్రము- అభిష్వంగమనునదియు సంగవిశేషమె- అది ఇతరుని తన్నుగాఁ జూచుట- ఎట్లన్నను ఇతరుని సుఖదుఃఖములను తనసుఖదుఃఖములుగాఁదలంచుట (Sympathy). ఇష్టము కలిగినప్పుడు హర్షంబును అనిష్టము కలిగినప్పుడు ద్వేషంబును లేకపోవుట సమచిత్తత్వము- అనన్యయోగమనఁగా వాసుదేవునికన్నపరుఁడు(గొప్పవాఁడు) లేఁడు- కాఁబట్టి ఆతఁడె మనకుగతి అను నిశ్చయము- వివిక్తదేశములనఁగా తనంతటనె కానీ బాగుచేయుటచేతఁగానీ అపరిశుద్ధములును పాములు దొంగలు పెద్దపులులు మొదలగునవియును లేని అడవి, నదియొడ్డు, దేవాలయములు మొదలగునవి- జనసంసత్తు అనఁగా అశిక్షితులైన పామరులసమూహము- పండితులసమూహము కాదు. అది జ్ఞానమునకుపకారియె- ఆత్మాదులంగూర్చిన జ్ఞానము అధ్యాత్మజ్ఞానము. జ్ఞానసాధనములగు అమానిత్వాదుల పరిపాకమువలనఁగలిగెడి జ్ఞానము తత్త్వజ్ఞానము. దానియర్థము అనఁగా ప్రయోజనము- మోక్షమనుట- అది సంసారము తెగుటయె. దానిని ఆలోచించుట తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనము- వీనికంటె నితరములగు

నవి మానిత్వము దంభిత్వము మొదలగునవి- అని శంకరభాష్యము.

మానమనఁగా గొప్పవారిని అగౌరవించుట- దంభమనఁగా తన్ను ధార్మికుఁడనుకొనుటకు ధర్మములనాచరించుట- హింసయనఁగా వాక్కును మనస్సును శరీరమునుఁగూడ పరులను బాధింపకుండుట- క్షాంతియనఁగా పరులుతన్నుబాధించినను చిత్తవికారములేకుండుట- ఆర్జవమనఁగా పరులంగూర్చి తనశరీరవాఙ్మనస్సుల ప్రవృత్తులొక్కవిధము గానుండుట- ఆచార్యోపాసనమనఁగా ఆత్మజ్ఞానము చెప్పెడి యాచార్యునింగూర్చి నమస్కారము ప్రశ్నము సేవననాచరించుట- శౌచమనఁగా ఆత్మజ్ఞానమునకును దానిసాధనమునకును తగినమనోవాక్కాయములు కలిగియుండుట- స్థైర్యమనఁగా అధ్యాత్మశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినదానియందు నిశ్చలుఁడై యుండుట- ఆత్మవినిగ్రహమనఁగా ఆత్మస్వరూపముకంటె మిగిలినవానినుండి మనస్సును మరలించుట- ఆత్మకంటెమిగిలినవిషయములు ఇంద్రియార్థములు- వాని దోషములందెలిసికొని వానియందు రోతగలిగియుండుట వైరాగ్యము- అహంకారమనఁగా దేహమును ఆత్మగాఁదలఁచుట- ఇచ్చట తనవికానివానిని తనవియనుకొనుటనుంగూడ చేర్చికొనవలయును- జన్మాదిదోషానుదర్శనమనఁగా శరీరముతోనుండునప్పుడు జన్మము మొదలగు దోషములుతప్పనివి అని తలంచుట- ఆత్మకంటె మిగిలినవానియందు సంగములేకపోవుట అసక్తి- శాస్త్రములోఁ జెప్పఁబడిన కార్యములయందుతప్ప మిగిలినవానియందు పుత్రాదులను చేర్చికొనకపోవుట అనభిష్వంగము- తత్త్వజ్ఞానార్థచింతనమనఁగా తత్త్వజ్ఞానము ప్రయోజనముగాఁగల చింతయేదిగలదో దానియందు ఆసక్తుఁడైయుండుట- జ్ఞానమనఁగా ఆత్మజ్ఞానసాధనము- అనేనజ్ఞాయతే (దీనిచేతఁ దెలియఁబడును) అనివిగ్రహము- అజ్ఞానమనఁగా ఆత్మజ్ఞానమునకు విరోధియగునవి- అని రామానుజభాష్యము.

(సచయోయత్ప్రభావశ్చ- ౧౩అ॥ ౩శ్లో) ఆతఁడెవ్వఁడో ఎట్టి ప్రభావముకలవాఁడో, దానిని చెప్పుటకు ఆతనిజ్ఞానమునకు సాధనములు చెప్పఁబడుచున్నవి. తాను తక్కువవాఁడని తెలిసియుండియు గొప్పదనమును చూపుట దంభము- మనస్సును వాక్కును శరీరంబును విపరీత

ము లు కాకుండుటయూ జలనము. శక్తి యనఁగా స్నేహము. ఆదిమి క్రి-
యింపక్వ మైనవారినశివ్యంగము- తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనమనఁగా ఆప
రోక్షజ్ఞానముకలుగుట కై శాస్త్రములం జూచుట- అనిపక్షభాష్యము

జ్ఞేయం యత్తత్ ప్రవక్ష్యామి యజ్జ్ఞాత్వాఽమృతమశ్నుతే।
అనాదిమత్పరం బ్రహ్మ నసత్తన్నాసదుచ్యతే॥౧౨॥

యత్ జ్ఞేయం తత్ ప్రవక్ష్యామి=ఏది తెలియఁదగినదో దానిని చెప్పఁగలను- యత్ జ్ఞాత్వా అమృతమ్ అశ్నుతే=దేనిని తెలిసికొని మోక్షమును పొందుచున్నాఁడో, తత్ అనాదిమత్=అది ఆదిలేనిది- (తత్) పరం బ్రహ్మ=అది పరబ్రహ్మము- తత్ సత్ న=అది సత్తు [ఉండునది] కాదు- (తత్) అసత్ (ఇతి) నోచ్యతే=(అది) అసత్తు [లేనిది] (అని) చెప్పఁబడదు.

కొందఱు, అనాదిమత్పరం అనిపదచ్ఛేదముచేసి, మత్పరమ్=నేను అనఁగా వాసుదేవుఁడను గొప్పశక్తిగాఁగలది అని యర్థము చేయుదురు- ఇట్లు శక్తికలుగునట్లు చెప్పుట, నసత్తన్నాసదుచ్యతేఅని విశేషములేమియులేదని తెలియఁజేసెడియుత్తరవాక్యముతో విరోధించును- అట్టివిరోధములేనిచో నీయర్థముయుక్తముగా నేయుండును- కాఁబట్టి అనాదిమత్ అనిమతుప్పును (మత్ అనుదానిని) ప్రయోగించుటలో స్వార్థకోఽకని యెఱుంగునది- లోకమునరింద్రియములచేఁ దెలియఁబడుదానిని కలదనియు తెలియఁబడనిదానిని లేనిదనియు చెప్పునట్లు పరబ్రహ్మమును చెప్పుట శక్యముకాదు- అది యేయింద్రియమునకును గోచరముకాదు- అనిశంకరభాష్యము. పైశాచభాష్యమునమత్పరమ్ అని పదచ్ఛేదముచేయఁబడి మదాత్మకము అని అర్థము వ్రాయఁబడినది.

అమానిత్వము మొదలగు సాధనములచేత జ్ఞేయము అనఁగాఁ బొందఁదగినప్రత్యగాత్మస్వరూపమును చెప్పెదను. దేనిని తెలిసికొని అమృతుఁడగు అనఁగా పుట్టుకముదిమి చావు మొదలగునవిలేని యాత్మనుపొందుచున్నాఁడో- అనాది, మత్పరమ్ అనియు పదచ్ఛేదము ఆది లేనిది అనాది-మత్పరమనఁగా నేనుపరుఁడుగాఁగలది- బ్రహ్మ మనఁగా గొప్పదిఅనుట- శరీరముకంటె వేఱైనస్వరూపముగాశరీరము మొదలగుపరిచ్ఛేదము (ఆవరణము) లేనిదియును, క్షేత్రజ్ఞతత్త్వము

(జీవన్ముక్తు) అని యర్థము- వీనికి శరీరపరిచ్ఛేదము కర్మము వలన వచ్చి
నది- కర్మబంధము వదలినపైని అనంతుఁడగును- సత్తనఁగా కార్యము
(*Effect*)- అసత్తనఁగా కారణము(*Cause*)- కార్యమగుటయు కార
ణమగుటయు ననెడి రెండవస్థలు లేకుండుటచే సదసచ్ఛబ్దములచే నా
త్మస్వరూపము చెప్పఁబడదు- కార్యకారణావస్థలు ఆత్మకు కలుగుట
కర్మమనెడి యవిద్యయొక్క ఆవరణముచేత వచ్చినవి- దేవమ
నుష్యాదినామరూపములు కలిగియుండుటచేతఁగదా ఆత్మకు కార్యావస్థ
అది లేనియప్పుడు అనఁగా సృష్ట్యాదియందు కారణావస్థ- కార
ణావస్థయందుఁగూడ సూక్ష్మరూపమైన యవిద్యయావరించియే యుం
డును- కాఁబట్టి కర్మసంపర్కము లేని యాత్మస్వరూపము సత్తనియు న
సత్తనియుఁ గూడ చెప్పఁబడదు. అని రామానుజభాష్యము.

(సచయః) అతఁడెవ్వఁడో అను నది పరంబ్రహ్మ అను దానిచేఁ జెప్పఁ
బడినది- మిగిలినది (యత్ప్రభావశ్చ) ఏ ప్రభావముకలవాఁడో అను సంశ
యము- ఆదిమత్తు అనఁగా ఆదికలదైన శరీరము మొదలగునది- ఆదిమత్తు
లేనిది అనాదిమత్తు- ఇట్లు అర్థముగానిచో అనాదిమదనియె యుండవలె
ను- అని మధ్వభాష్యము.

సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్।
సర్వతశ్శ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి॥౧౩॥

తత్ సర్వతఃపాణిపాదమ్=అది అంతట చేతులు కాళ్లు కలదియును,
సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్= అంతట నేత్రములును శిరస్సులును ముఖములు
ను కలదియును, సర్వతశ్శ్రుతిమత్ =అంతట చెవులు కలదియును అయి, లోకే
సర్వమ్ ఆవృత్య తిష్ఠతి=లోకములో అంతటిని ఆవరించి ఉన్నది-

సర్వప్రాణులయొక్క యుకరణములు(ఇంద్రియములు) అనెడి ఉ
పాధులచేత క్షేత్రజ్ఞుఁడుండుట ఊహింపఁబడుచున్నది- కాఁబట్టి
పాణిపాదాదులు కలుగుటయనెడి మిథ్యారూపము గూడ క్షేత్రజ్ఞుని యొ
క్క అస్తిత్వమును(ఉనికిని) తెలిసికొనుటకు జ్ఞేయముయొక్క (ఆత్మయొ
క్క) స్వరూపము వలె కల్పించి చెప్పఁబడుచున్నది- ఈయుపా
ధుల వలనఁ గలిగిన విశేషములన్నియు నసత్యములు గాన వానిని పరిహరిం
చియె జ్ఞేయమగునని నసత్తన్నాసదుచ్యతే(౧౩అ॥౧౨శ్లో॥)అని చె

ష్ఠించినది- శ్రుతిమత్ యనఁగా వినెడియింద్రియము. లోకమనఁగా ప్రాణులసమూహము ఆవరించియనఁగా వ్యాపించి- అని శంకర భాష్యము.

పరిశుద్ధమైనయాత్మస్వరూపము చేతులుకాళ్లు మొదలగువానితో చేసెడి కార్యములను అంతటను జేయఁగసమర్థమైనది- సర్వగాత్మస్వరూప పరిశుద్ధుఁడైనవాఁడు సకలప్రాణులతో సమానుఁడగుచునగా- అంత టిని వ్యాపించియున్నది- అనఁగా పరిశుద్ధస్వరూపము దేశకాల పరి చ్ఛేదములేనిదిగాన సర్వవ్యాపకమనుట- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితమ్।
అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృ చ ॥ ౧౪ ॥

తత్ = అది, సర్వేంద్రియగుణాభాసమ్ సర్వేంద్రియవివర్జితమ్ = ఇం ద్రియగుణములచేఁబ్రకాశించునదియు, అన్నియింద్రియములును లేనిది యును- అసక్తమేవ సర్వభృచ్చ = సంగములేనిదియేయైు అన్నింటిని భరిం చునదియును- నిర్గుణం గుణభోక్తృ చ = సత్త్వరజస్తమోగుణములు లేనిదియును గుణములను అనుభవించునదియును-

ఇంద్రియములనఁగాకరణములు- అవి జ్ఞానేంద్రియములును కర్మేం ద్రియములును బుద్ధియును మనస్సును- వీనిగుణములనఁగా అధ్యవసా యము (నిశ్చయించుట), సంకల్పము(ఉద్దేశించుట), వినుట, మాట లాడుట, మొదలగునవి- ఈవ్యాపారములుకలదివలె తెలియఁబడునను ట- అసక్తమనఁగా అన్నింటితోను అంటులేనిది- సర్వము నుభరిం చునదియనఁగా మనకుకలిగెడి జగద్భ్రాంతికంతటికిని ఆధారమైనది- మృగతృష్ణిక(ఎండమావి) మొదలగు భ్రాంతులుమాడ్కి ఆధారములు లేకక లుగవు- గుణములననుభవించునదియనఁగా శబ్దాదులద్వారంబునను సుఖదుఃఖమోహరూపముగాఁబరిణమించిన సత్త్వరజస్తమోగుణములను తెలిసికొనునది- అని శంకరభాష్యము-

ఇంద్రియగుణములనఁగా ఇంద్రియవృత్తులు- వానిచేతఁగూడ విషయములను తెలిసికొనుటకు సమర్థమైనదని యర్థము- సర్వేం ద్రియములు లేనిది అనఁగా స్వభావమునుపట్టి ఇంద్రియవృత్తులయ పేక్ష లేకయె అన్నింటిని తెలిసికొనునది యనియనుట- అసక్తమనఁ

గా దేవాదిశరీరములతో నంటులేనిదియు, సర్వభృత్తు-అనఁగా దేవాదిశరీరములన్నిటిని భరించుటకు సమర్థమైనదియును- స్వభావమునుబట్టి గుణములులేనిదియు, గుణములననుభవించుటకు సమర్థమైనదియును- అని రామానుజభాష్యము.

అన్నియింద్రియములనును గుణములనును ఆభాసింపఁజేయువాఁడుగాన సర్వేంద్రియగుణాభాసుఁడు- ఇంద్రియవర్జితుఁడగుట వెనుకఁజెప్పఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము.

బహి రన్తశ్చ భూతానా మచరం చరమేవచ।
సూక్ష్మత్వా త్త దవిజ్ఞేయం దూరస్థం చాన్తికేచతత్ ॥ ౧౫

(తత్) భూతానాం బహిః అన్తశ్చ (అస్తి)=(అది) భూతములవెలుపలనును లోపలనును (కలదు)- అచరమ్ చరమేవచ=కదలనిదియును కదులునదియునే- తత్ సూక్ష్మత్వాత్ అవిజ్ఞేయమ్=అది సూక్ష్మమగుటవలన తెలియశక్యముకానిది- తత్ దూరస్థంచ=అది దూరమున నున్నదియును- (తత్) అన్తికేచ (అస్తి)=(అది) సమీపమునందును (కలదు)-

అది శరీరమునకు వెలుపలనును లోపలనునున్నది - సర్వముగాఁదోఁచెడి త్రాటివలె జంగమస్థావరరూపమై శరీరముగా మనకుఁదోఁచునదియు నదియె- ఇట్లు తెలియఁబడినను ఆకాశమువలె సూక్ష్మమగుటచేత అజ్ఞానులకు స్వస్వరూపముతోఁ దెలియఁబడదు- జ్ఞానులకు అన్నియు నాత్మయె అన్నియును బ్రహ్మమె అనియిట్లు తెలియఁబడును- కావుననె అజ్ఞానులకు దూరస్థంబును జ్ఞానులకు సమీపస్థంబును- అని శంకరభాష్యము-

శరీరము లేనివాఁడై పృథివి మొదలగు భూతములను విడిచి వెలుపటనుండును-వానిలోనునుండును-ముక్తపురుషుఁడుతనయిష్టముచొప్పునశరీరముకలవాఁడై కదలుచుండువాఁడును కదలకయుండువాఁడు నగును- ఇట్లు సర్వజ్ఞత్వంబును సర్వశక్తియునుగల ఈయాత్మతత్త్వము(జీవుఁడు) శరీరమునందున్నదైనను సూక్ష్మమగుటను శరీరముకన్న వేఱుగా సంసారులచేఁ దెలియఁబడఁదగనిది- వెనుకఁజెప్పిన అమానిత్వాదిగుణములులేనివారికి దూరమునందున్నదియె- ఆగుణములుకలవారికిదగ్గఱ

-యున్నదియె-

అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివచ స్థితమ్|
భూతభర్తృచ తజ్జ్ఞేయం గ్రసిష్ణు ప్రభవిష్ణుచ||౧౬||

తత్ భూతేషు అవిభక్తం(సత్) విభక్తమివచ స్థితమ్=అది భూతములయందు విభజింపఁబడనిదగుచు విభజింపఁబడినదివలెనును ఉన్నది- (తత్) భూతభర్తృచ గ్రసిష్ణు ప్రభవిష్ణుచ జ్ఞేయమ్=(అది) భూతములను పోషించునది గాను గ్రసించునది గాను పుట్టునది గాను తెలియఁబడఁదగినది-

ఆత్మతత్త్వము ఆకాశమువలె నొక్కటియె కాని ప్రతిదేహమునందును విభజింపఁబడినది కాదు- ప్రాణులయందంతటను విభజింపఁబడినదివలెనుండును- అది స్థితిసమయమున భూతములను పోషించునది- ప్రళయకాలమున భూతములను మ్రింగునది- సృష్టికాలమున త్రాడు మొదలగువానియందు అసత్యముగా కల్పింపఁబడిన సర్పము మొదలగునవివలెనే పుట్టునది- అని శంకరభాష్యము.

దేవతలు మనుష్యులు మొదలగు భూతములయందంతట నుండెడి యాత్మవస్తువు తెలిసికొనునదియగుటయె యాకారముగాఁగలదగుటను విభజింపఁబడనిది- అజ్ఞులకు ఈతఁడు దేవుఁడు ఈతఁడు మనుష్యుఁడు అనియిట్లు విభజింపఁబడినదివలె నుండును. దేహరూపముగా చేరియున్న పృథివి మొదలగు భూతములను పోషించునదియెద్దియో అది పోషింపఁబడెడి భూతములకంటె వేఱు అని తెలియశక్యమయినది- భూతములవికారములయిన అన్నము మొదలగువానిని మ్రింగునది యెద్దియో అది మ్రింగఁబడువానికంటె వేఱు అని తెలియశక్యమైనది. ప్రభవిష్ణువనఁగా పుట్టుటకు కారణమైనది. మ్రింగఁబడి మజ్జయొక్క యాకారముగాఁబరిణమించిన యన్నాదులకు ఆపరిణామమును పుట్టుటకు కారణమైనది వానికంటె వేఱు అని తెలియశక్యమగును- చచ్చినశరీరమునందు మ్రింగుట మొదలగునవి కనబడకపోవుటచేత మ్రింగుట మొదలగువానికి భూతసముదాయరూపమైన ఈశరీరము కారణముగాదని నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. అని రామానుజభాష్యము-

జ్యోతిషామపి తజ్జ్యోతి స్తమసః పరముచ్యతే|

జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానగమ్యం హృది సర్వస్య విష్ఠితమ్॥౧౭

తత్ జ్యోతిషామపి జ్యోతిః=అది జ్యోతిస్సులకుఁగూడ జ్యోతిస్సు-(తత్) తమసః పరమ్ ఉచ్యతే=(అది) తమస్సుకంటె ఉత్కృష్టముగా చెప్పఁబడుచున్నది- (తత్) జ్ఞానమ్=అది జ్ఞానము- (తత్) జ్ఞేయమ్=(అది) జ్ఞేయము- (తత్) జ్ఞానగమ్యమ్=(అది) జ్ఞానముచేఁబొందఁదగినది- సర్వస్య హృది విష్ఠితమ్=సమస్తమైన ప్రాణిసమూహముయొక్కయు హృదయమునందు ఉన్నది-

ఆత్మతత్త్వము సూర్యుఁడు మొదలగువానినిగూడ ప్రకాశింపఁజేయునది- తమస్సు అనఁగా అజ్ఞానముకంటె నితరమైనది- అజ్ఞానసంపర్కము లేనిదనుట- జ్ఞానమనఁగా అమానిత్వము(౧౩అ॥ ౭శ్లో॥) మొదలగునది- జ్ఞేయమనఁగా ౧౨వ శ్లో॥ము మొదలు చెప్పఁబడిన్న- జ్ఞానముచేఁబొందఁబడునది యనఁగా తెలియఁబడిన జ్ఞేయము- తెలియఁబడుచున్నప్పుడు అదియె జ్ఞేయము. తెలియఁబడినతరువాతను అదియె జ్ఞానమునకు ఫలము- ఈ మూఁడును అందఱుప్రాణులహృదయముననఁగా బుద్ధియందున్నది- అని శంకరభాష్యము.

దీపము సూర్యుఁడు మొదలగు వానినిగూడ ఆత్మకు వెలుగువంటిదైన జ్ఞానమె ప్రకాశింపఁజేయును(తెలియఁజేయును)- దీపము మొదలగునవి ఇంద్రియములకును విషయములకును(things) సంబంధము కలుగనీని చీకటిని పోఁగొట్టుటనుమాత్రమె చేయును- అంతర్యామి నవానిని ప్రకాశింపఁజేయువానిగాఁ జెప్పెదరు- తమస్సనఁగా సూక్ష్మావస్థ(సృష్ట్యనవస్థ)యందుండెడి ప్రకృతి. దానికంటె ఉత్కృష్టముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నదనుట. జ్ఞానమ్ జ్ఞేయమ్=జ్ఞానస్వరూపముగాఁ దెలియఁబడఁదగినది- అది అమానిత్వము(౧౩అ॥ ౭) మొదలగు జ్ఞానసాధనములచేత పొందఁబడఁదగినది- మనుష్యాదులయందఱి హృదయమునందుసంనిహితమైనది(ఉన్నది)- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి క్షేత్రం తథా జ్ఞానం జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః।
మద్భక్త ఏతద్విజ్ఞాయ మద్భావాయోపపద్యతే॥౧౮॥

ఇతి క్షేత్రం తథా జ్ఞానం జ్ఞేయంచ సమాసతః ఉక్తమ్=క్షేత్రము క్షేత్రంబును అట్లే జ్ఞానంబును జ్ఞేయంబును సంగ్రహముగాను చెప్పఁబడినది- మద్భక్తః ఏతత్ విజ్ఞాయ=నాభక్తుఁడు దీనిని తెలిసికొని, మద్భావాయ ఉపపద్యతే=నేనగుటకు తగినవాఁడు.

ఈ చెప్పినవియె సమస్తవేదార్థంబును సమస్తగీతాశాస్త్రార్థంబును- నాయందు భక్తికలవాఁడనఁగా దేనినైనను చూచినను విన్నను ముట్టినను అదియంతయు వాసుదేవుఁడె యని తలంచువాఁడు- మద్భావమనఁగా పరమాత్మనైన నేనగుట- మోక్షమును పొందునను ట- అని శంకరభాష్యము.

దీనిని అనఁగా క్షేత్రముకన్న వేఱుగానుండెడి యాత్మను పొందఁదగిన యుపాయముయొక్క స్వరూపమును, క్షేత్రజ్ఞుని(జీవుని) స్వరూపమును తెలిసికొని- మద్భావమనఁగా నాయొక్క స్వభావము- అనఁగా సంసారి కాకపోవుట- దానిని పొందుటకుతగినవాఁడగును- అని రామానుజభాష్యము-

వికారములలోఁజేరుటను జ్ఞానసాధనము మొదట చెప్పఁబడినది- విస్తారమగుటను సాధనమునకు మిక్కిలి యుపయోగించుటనను ప్రభావము తరువాతఁజెప్పఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము.

ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి।
వికారాంశ్చ గుణాంశ్చైవ విద్ధి ప్రకృతిసంభవాన్ ॥ ౧౯ ॥

ప్రకృతిం పురుషంచ (ఇతి) ఉభావపి అనాదీ ఏవ విద్ధి=ప్రకృతినిని పురుషునిని (అనెడి) ఇద్దఱిని ఆదిలేనివారలనుగాను ఎఱుంగుము- వికారాంశ్చ గుణాంశ్చైవ ప్రకృతిసంభవాన్ విద్ధి=వికారములనును గుణములనును ప్రకృతివలనఁబుట్టినవానిగానె ఎఱుంగుము-

౭ అధ్యాయమున ఈశ్వరునకు పరాపరములనెడి రెండుప్రకృతులు (౪ శ్లో) చెప్పఁబడినవి. అవియె క్షేత్రజ్ఞుఁడును క్షేత్రంబును- ఈశ్వరుఁడు నిత్యుఁడుగాన వాని ప్రకృతులుగూడ నిత్యములగుట యుక్తమె- ఈ రెండు ప్రకృతుల కలిగియుండుటయే కదా ఈశ్వరుఁడగుట- ఈ ప్రకృతులచేతనే ఈశ్వరుఁడు జగత్తుయొక్క ఉత్పత్తిస్థితిప్రలయములకు హేతువగును- ఇచ్చట కొందఱు ప్రకృతిపురుషులు నిత్య

లయినయెడను జగత్తు వానివలనఁ గలిగినదియె యగును, ఈశ్వరుఁడు జగత్కర్త కాకపోవును, కాఁబట్టి అనాదీ అనుదానికి ఆదికానివి అనఁగా కారణముకానివి అని యర్థముచేతురు- అదియుక్తముకాదు- ప్రకృతిపురుషులు కలుగకముందు పుట్టఁబడునవి లేవుగాన ఈశ్వరుఁడు కారకాకపోవలసివచ్చును-సంసారము నిర్నిమిత్తమైనయెడను మోక్షము లేకపోవలసివచ్చును- శాస్త్రము నిరర్థకము కావలసివచ్చును- ఈశ్వరుఁడును ప్రకృతులును గూడ నిత్యములైనయెడను ఇవియన్నియును కుదురును. గుణములనఁగా చెప్పఁబడఁగల బుద్ధిమొదలు దేహమువఱకు నుండునవి- ప్రకృతి యనఁగా ఈశ్వరుని యొక్క మాయయనెడి శక్తి- అది త్రిగుణాత్మకమైనది- అన్నివికారములకును కారణమైనది- అని శంకరభాష్యము.

వికారములనఁగా బంధమునకు హేతువులైన ఇచ్ఛ(కోరిక)ద్వేషము మొదలగునవి- గుణములనఁగా మోక్షహేతువులగు అమానిత్వాదులు. పురుషునితో ననాదిగాఁ గలిసియుండి క్షేత్ర(శరీర)రూపముగాఁ బరిణమించి యున్న యీ ప్రకృతియె ఇచ్ఛాద్వేషము మొదలగు తనవికారములచేత పురుషునకు బంధమును కలుగఁజేయును- అమానిత్వము మొదలగు తనవికారములచేత మోక్షహేతువగును- అని రామానుజభాష్యము-

యతశ్చయత్ అనుదానిని (ప్రేరకత్వమును) చెప్పుటకై ప్రకృతివికారపురుషులు సంగ్రహించి చెప్పఁబడుచున్నారు. గుణములు సత్త్వము మొదలగునవి- ఈగుణములకు ప్రళయావస్థకంటె సృష్ట్యవస్థయందు మిక్కిలిస్వల్పమైనవిశేషమె కలిగియుండునుగాన వికారములు వేఱుగాఁ జెప్పఁబడినవి- అనిమధ్వభాష్యము.

కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే।
పురుష స్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే॥౨౦॥

ప్రకృతిః కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ఉచ్యతే=ప్రకృతి కార్యములయు కారణములయు కర్తృత్వమున హేతువుగాను చెప్పఁబడుచున్నది. పురుషః సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతుః ఉచ్యతే=పురుషుఁడు సుఖదుఃఖములకు భోక్తయగుటయందు హేతువుగా చెప్పఁబ

నుడుచున్నాఁడు.

కార్యకరణకర్తృత్వే అని పాఠము. కార్యమనఁగా శరీరము- కరణములనఁగా దానియందుండునవి- దేహమును కలుగఁజేసెడి పంచభూతములును అయిదు విషయములు ననెడి ప్రకృతివికారములు కార్యమనఁ బడును- ప్రకృతివలనఁ బుట్టినసుఖదుఃఖమోహస్వరూపములగుగుణములు కరణములను (ఇంద్రియములను) ఆశ్రయించియుండును గాన కరణములనఁబడును- వానికర్తృత్వమనఁగా వానిని బుట్టించుట- కార్యకారణకర్తృత్వే అను పాఠమున కార్యములు అనఁగా వికారములు- కారణములనఁగా అవికారములు కలవి- ఇవి వెనుకటి కార్యకరణములె- ఎనిమిది ప్రకృతులును (ప్రకృతి మహదహంకారములును పంచతన్మాత్రలును) కారణములనియు, పదియాఱు వికారములును (పదునొకండు ఇంద్రియములును పంచభూతములును) కార్యములనియుఁ జెప్పఁబడెను- పురుషుఁడనినను జీవుఁడనినను క్షేత్రజ్ఞుఁడనినను భోక్తయనినను ఒకటియె. భోక్తయనఁగా సుఖదుఃఖములను దెలిసికొనువాఁడు- కార్యకరణములనెడి హేతువులుగానును సుఖదుఃఖములనెడి ఫలములుగానును పరిణమించుటచేత భోగ్యమైయె (అనుభవింపవలసినదై) యున్న ప్రకృతితో పురుషునకు భోక్త (అనుభవించువాఁడు) యగుట యనెడి యజ్ఞానరూపమైన సంబంధ మెప్పుడు కలుగునో, అప్పుడే సంసారము- సంసారమనఁగా సుఖదుఃఖములకు భోక్త (అనుభవించువాఁడు) యగుటయె- అది కలుగుటయె పురుషునకు సంసారిత్వము- అని శంకరభాష్యము-

కార్యమనఁగా శరీరము- కారణములనఁగా జ్ఞానేంద్రియములును కర్మేంద్రియములును- అవి క్రియలను (పనులను) చేయుటకు, పురుషునిచే నధిష్ఠింపఁబడిన ప్రకృతియె హేతువు- ఇట్టి ప్రకృతియైన క్షేత్రము ఆధారముగాఁ గలవియె భోగమును కలుగఁజేసెడి వ్యాపారములనుట- పురుషుఁడు తాను శరీరమును అధిష్ఠించుటయందలి ప్రయత్నమునకు హేతువగుటయె కర్తృత్వము- ప్రకృతితోఁ గలిసినపురుషుఁడె సుఖదుఃఖానుభవమునకు ఆధారమైనవాఁడు. అని రామానుజ భాష్యము-

కార్యము శరీరము- కారణము ఇంద్రియములు- భోగమనఁగా

అనుభవము- పురుషుఁడు చిద్రూపుఁడు (జ్ఞానస్వరూపుఁడు) అగుటను అనుభవింపుచున్నాఁడు· ప్రకృతిజడము గాన పరిణమించునది- అని మధ్వభాష్యము.

పురుషః ప్రకృతిస్థో హి భుఙ్క్తే ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ ।
కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు ॥ ౨౧ ॥

పురుషః ప్రకృతిస్థః (సన్)=పురుషుఁడు ప్రకృతియందున్నవాఁడై (అగుచు), ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ భుఙ్క్తే హి=ప్రకృతివలనఁ గలిగిన గుణములను అనుభవింపుచున్నాఁడుగదా- అస్య గుణసఙ్గః సదసద్యోనిజన్మసు కారణం హి=వీనికి గుణములతోడి సంపర్కము మంచివియు చెడ్డవియునగు యోనులయందలి పుట్టుకలవిషయమున కారణముగదా-

ప్రకృతిస్థుఁడనఁగా అవిద్యాస్వరూపమగు ప్రకృతినే ఆత్మనుగాఁ బొందినవాఁడు- ఈప్రకృతిస్థత్వమనెడియవిద్యయొక్క గుణములను సుఖదుఃఖమోహములు- అనుభవింపఁబడుచున్నవీనియందలి సంగము అనఁగా ఆత్మభావము- అదియె కామము- అదియె ఈపురుషుఁడు మంచివియు చెడ్డవియునగు జంతువులయోనులయందుపుట్టుటవిషయమై అనఁగా సంసారమునకు కారణము- జన్మములయందలి ఈ సంసారమునకు అని సంసారశబ్దమును తెచ్చియైనను యోజనచేయవచ్చును- సద్యోనులు దేవాదియోనులు- అసద్యోనులు పశ్వాదియోనులు- సదసద్యోనులనఁగా మనుష్యయోనులు- ఈసంసారము పరిత్యజింపవలసినదిగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది-దీనినివర్తింపఁజేయునది జ్ఞానము-అది క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞలక్షణముగా వెనుకఁ జెప్పఁబడినదియె-అని శంకరభాష్యము.

స్వయముగా తన్ననుభవించుటయె సుఖముగాఁగల ఈపురుషుఁడు ప్రకృతిసంపర్కముగలవాఁడై ప్రకృతిజములనఁగా ప్రకృతిసంపర్కమువలనఁగలిగిన గుణములను అనఁగా సత్త్వాదిగుణములకార్యములైన సుఖదుఃఖాదులను అనుభవింపుచున్నాఁడు- ఇట్లు ప్రకృతిపరిణామములగు దేవమనుష్యాదిజన్మములలోనున్నవాఁడై ఆయాజన్మములకు తగిన సాత్త్వికాదిసుఖములయందాసక్తిగలవాఁడై వానికి సాధనములగు పుణ్యపాపములంజేయును- ఆపుణ్యపాపములననుభవించుటకు తిరిగియు

-ను మంచిజన్మములనును చెడ్డజన్మములను పొందును. అట్లైననుగూడ కర్మములం జేయుచుండును. అట్లైననుగూడ పుట్టుచుండును. అమానిత్వము మొదలగు ఆత్మప్రాప్తినిగలుగఁజేసెడి గుణములను సేవించుచు వఱకును సంసారమును పొందుచుండును. అని రామానుజభాష్యము.

ఉపద్రష్టానుమన్తా చ భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః।
పరమాత్మేతి చాప్యుక్తో దేహేఽస్మిన్ పురుషః పరః॥౨౨॥

అస్మిన్ దేహే (స్థితః) పరః పురుషః=ఈ దేహమునందు (ఉన్న) గొప్ప పురుషుఁడు, ఉపద్రష్టా అనుమన్తా భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః పరమాత్మా (ఇతిచాపి)=దగ్గ అనుండిచూచువాఁడు అంగీకరించువాఁడు పోషించువాఁడు అనుభవించువాఁడు గొప్పయీశ్వరుఁడు పరమాత్మ అనియును, ఉక్తః=చెప్పఁబడెను.

ఋత్విక్కులును యజమానులును యజ్ఞముచేయుచుండఁగా పనిచేయక తటస్థముగా నుండి యజ్ఞముచేయుట నెఱిఁగినవాఁడై ఋత్విగ్యజమానులు చేయువానిలోని గుణదోషములనుచూచువాఁడు ఉపద్రష్ట. అట్లే శరీరేంద్రియములు వ్యాపారముం జేయుచున్నను తానువ్యాపారములేనివాఁడై వానికంటెవేఱై వానిని వానివ్యాపారములనును సమీపమునను౦డిచూచువాఁడు. లేక, దేహము చక్షుస్సు మనస్సు బుద్ధి ఆత్మ అనునవి ద్రష్టలు. వీనిలో వెలుపలిద్రష్ట దేహము. అన్నిటికిలోపలివాఁడైన ద్రష్టగానప్రత్యగాత్మ ఉపద్రష్ట యనియుంజెప్పవచ్చును. అనుమంతయనఁగా పనిచేయుచున్నవాని పనులవిషయమున సంతోషించువాఁడు. లేక, కార్యకరణప్రవృత్తులయందు తాను ప్రవర్తింపకపోయినను ప్రవర్తించినవానివలె వానికి అనుకూలముగా తలంపఁబడువాఁడు గాన అనుమంత. లేకప్రవర్తించినవానినివారింపనివాఁడు. దేహేంద్రియమనోబుద్ధులుచైతన్యముయొక్క ఆభాసము గల (స్థాంతులె) కాన వానిస్వరూపము నిలుచుట ఆయాత్మచేఁగలిగిన దేకాన ఆయాత్మ భర్తయని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అగ్నియొక్క వేఁడి (ఇనుమునందు) వలె విషయములంగూర్చి బుద్ధికి కలిగెడి సుఖదుఃఖాజ్ఞానములయొక్క ప్రత్యయములు (తెలువులు) ఆత్మయందు సంక్రమించినట్లు కనఁబడును గాన ఆత్మ భోక్తయని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. కథితుఁ

డనఁగా శ్రుతిలోఁ జెప్పఁబడినవాఁడు. పరుఁడనఁగా నవ్యక్తముకంటె నుత్కృష్టుఁడు. అని శంకరభాష్యము.

ఈ దేహమునందున్న పురుషుఁడు (జీవుఁడు) దేహప్రవర్తించుటకుఁ దగిన సంకల్పము (కోరిక) మొదలగువానిఁ గలవాఁడగుటచే నుపద్రష్టయును, అనుమంతయును, దేహమునకు భర్తయు (పోషకుఁడు)ను, దేహము వర్తించుటవలనఁ గలిగిన సుఖదుఃఖములకు భోక్తయు (అనుభవించువాఁడు)ను, ఇట్లు నియమించుట మొదలగు వానిచే దేహము ఇంద్రియములు మనస్సు, వీనికి మహేశ్వరుఁడును, అగుచున్నాఁడు. ఆత్మశబ్దమునకు దేహంబును మనస్సును గూడ నర్థముగాన ఇతఁడు పరమాత్మ (గొప్పయాత్మ) యగుచున్నాఁడు. పరుఁడయినయనఁగా స్వభావమును పట్టి పరిచ్ఛిన్నములుగాని జ్ఞానశక్తులుగల యీ పురుషుఁడు అనాదియగు గుణసంబంధమువలన ఈ దేహమునకు మాత్రమె మహేశ్వరుఁడును పరమాత్మయును అగుచున్నాఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

యతశ్చ యత్ అనునది ఈ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అనుమంతయనఁగా అనుసరించి విశేషముగా నిరూపించువాఁడు. అని మధ్వభాష్యము.

య ఏవం వేత్తి పురుషం ప్రకృతించ గుణైస్సహ ।
సర్వథా వర్తమానోపి న స భూయోభిజాయతే ॥ ౨౩॥

ఏవం పురుషం ప్రకృతించ = ఈ పురుషుని ప్రకృతిని, గుణైస్సహ యః వేత్తి = గుణములతోఁగూడ ఎవ్వఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః సర్వథా వర్తమానోపి = వాఁడు అన్నివిధములను ఉన్నవాఁడైనను, భూయః నాభిజాయతే = వెండియు పుట్టఁడు.

య ఏవమ్ అని పాఠము. ఏవమ్ = ఇట్లు, పురుషుని తన్నుగాను ప్రకృతిని అనఁగా వెనుకఁ జెప్పఁబడిన యవిద్యను దాని వికారములగు గుణములతోఁగూడ విద్యచేత లేకుండునట్లు చేయఁబడినదానిగాను ఎవ్వఁడు ఎఱుంగుచున్నాఁడో ఎట్లున్నను ఈ జ్ఞానము గలిగిన శరీరము పోయినపైని మఱియొకశరీరమును పొందఁడు. ఇఁకను యుక్తప్రవృత్తి గలవాఁడు ముక్తిని జెందునని చెప్పవలయునా? ఈ జన్మమున జ్ఞానము కలుగుటకు పూర్వము చేసినవియు జ్ఞానము కలిగిన తరవాత చేసినవియుగడ

చినయనేకజన్మములలోఁ జేసిపెట్టినవియునగుకర్మములన్నియును ఈజ్ఞానముచేత నశించును. ఈ జన్మమునుకలుగఁజేసినకర్మములుమాత్రము తత్త్వజ్ఞానము కలిగినపైఁ గూడ శరీరమును నిలువఁ బెట్టును. అని శంకరభాష్యము.

సత్త్వాదిగుణములస్వరూపము చెప్పఁబడఁగూడదు. తెలిసికొనుటయనఁగా పర్యాప్తముతోఁ దెలిసికొనుట. అన్నిప్రకారములను అనఁగా దేవమనుష్యాదిశరీరములలో మిక్కిలి దుఃఖపడుచున్నను వెండియు ప్రకృతితో సంబంధింపఁడు. అపరిమితమైన జ్ఞానము కలవాఁడును పాపసంపర్కము లేనివాఁడునగు ఆత్మను ఈశరీరము పోయినతోడనే పొందుచున్నాఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

పురుషస్సుఖదుఃఖానామ్ (౧౩అ. ౨౦శ్లో.) అనుచోట జీవుఁడుమాత్రము చెప్పఁబడెను. పురుషం ప్రకృతిమ్ అనునిచ్చట జీవుఁడును ఈశ్వరుఁడును చెప్పఁబడుచున్నారు. జీవునకు విష్ణుప్రతిబింబమగుట వలనవచ్చిన ఐశ్వర్యముకలదు. నేను భగవంతునివాఁడననియుపాసనచేయుటయహంగ్రహోపాసనమనఁబడును. నేనుభగవంతునికి భృత్యుఁడను (దాసుఁడను), ప్రతిబింబమగుటను అతండె నేను అనియుపాసనచేయునది. ప్రతిబింబమగుట యనఁగా ఆతనితోడి సామ్యమె. అని మధ్వభాష్యము.

ధ్యానేనాత్మని పశ్యన్తి కేచిదాత్మానమాత్మనా।
అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన కర్మయోగేన చాపరే॥ ౨౪॥

కేచిత్ ధ్యానేన ఆత్మని ఆత్మనా ఆత్మానం పశ్యన్తి = కొందఱు ధ్యానముచేత ఆత్మయందు ఆత్మచేత ఆత్మను చూచుచున్నారు. అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన (పశ్యన్తి) = మఱికొందఱు సాంఖ్యమనెడి యోగముచేత (చూచుచున్నారు). అపరే చ కర్మయోగేన (పశ్యన్తి) = మఱికొందఱు కర్మయోగముచేత (చూచుచున్నారు.)

ధ్యానమనఁగా శబ్దాదివిషయములనుండి శ్రోత్రము(చెవి)మొదలగునింద్రియములను మఱలించి మనస్సునఁ జేర్చి ఆ మనస్సును ప్రత్యగాత్మయందు ఏకాగ్రముగా నుంచి తలంచుట. నూనెధారవలె ఎడతెగనితలంపుధ్యానము. దానిచేత ఆత్మయందును అనఁగా బుద్ధి

యందు ఆత్మనుఅనఁగా ప్రత్యగాత్మను (ఆత్మనా) స్వయముగానే-(ఆత్మనా = ధ్యానముచేత బాగుసేయంబడిన యంతఃకరణముచేత అనియు కర్తృపాఠమునను న్నది)- సాంఖ్యయోగమనఁగా ఈసత్త్వరజస్తమస్సులుగుణములు, వానివ్యాపారములకు సాక్షియై నిత్యుఁడయి గుణములకంటెవిలక్షణుఁడగువాఁడు ఆత్మ, అనితలంచుట- కర్మయోగమనఁగాఈశ్వరార్పణబుద్ధిచేతచేయఁబడెడి కర్మములు- ఈకర్మయోగముచేత సత్త్వశుద్ధి(అంతఃకరణపరిశుద్ధి)కలిగి దానివలనజ్ఞానము కలిగి దానిద్వారమున ఆత్మను చూతురు- అనిశంకరభాష్యము.

(ఆత్మని) శరీరమునందున్న ఆత్మను, (ఆత్మనా) మనస్సుచేత ధ్యానయోగముచేతయోగసిద్ధికలవారుచూతురు-యోగసిద్ధికలుగనివారుసాంఖ్యయోగముచేతను అనఁగా జ్ఞానయోగముచేత (౨అ॥ 3౯శ్లో॥)మనస్సునుయోగమునకు తగినదానిగాఁ జేసికొని ఆత్మనుచూతురు- జ్ఞానయోగమునకుఁగూడఁదగనివారు కర్మయోగముచేతమనస్సును యోగమునకు తగినదానిగాఁ జేసికొని ఆత్మనుచూతురు.

సాంఖ్యమనఁగా వేదమునఁజెప్పఁబడినభగవంతుని స్వరూపమును గూర్చిన జ్ఞానము-కర్మములనాచరించువారువిని తెలిసికొని ధ్యానము చేసిచూతురు- వినువారు తెలిసికొని ధ్యానముచేసి చూతురు- సాంఖ్యులు ధ్యానముచేసిచూతురు- అనిమధ్వభాష్యము.

అన్యేత్వేవ మజానన్తః శ్రుత్వాన్యేభ్య ఉపాసతే।
తేపి చాతితరన్త్యేవ మృత్యుం శ్రుతిపరాయణాః॥ ౨౫॥

అన్యేతు = మిగిలినవారో, ఏవమ్ అజానన్తః = ఇట్లు ఎఱుంగకున్నవారై, అన్యేభ్యః శ్రుత్వా ఉపాసతే = ఇతరులవలన విని ఉపాసనచేయుచున్నారు- శ్రుతిపరాయణాః తేఽపిచ మృత్యుమ్ అతితరన్త్యేవ = వినుటయందాసక్తిగల వారలుగూడ మృత్యువును దాటుచునేయున్నారు

అన్యేయనఁగా వెనుకఁజెప్పఁబడినవానిచే నాత్మజ్ఞానము కలుగనివారు- ఇతరులనఁగా నాచార్యులవలన- మృత్యువుననఁగా మృత్యువుతోఁ గూడినసంసారమును- ఆచార్యునివలన వినుటయె గొప్పగతి యనఁగా మోక్షమార్గమున ప్రవర్తించుటకు సాధనముగాఁగలవారు శ్రుతిపరాయణులు- తమకుస్వయముగా వివేకములేనివారై ఇతరులయుపదే

శ్రమె ప్రమాణముగాఁగలవారనుట- ప్రమాణముంగూర్చి స్వతంత్రు లై వివేకముగలవారలును సంసారమును దాఁటుదురని చెప్పవలయు నా? అనిశంకరభాష్యము.

ఆత్మావలోకనమునకు (ఆత్మనుచూచుటకు) సాధనములగుకర్మ యోగాదులయందధికారములేనివారు- అన్యులవలననఁగా జ్ఞానముక లవారలవలనవినికర్మయోగాదులచేతఆత్మను ఉపాసించువారును ఆత్మ దర్శనముచేతమృత్యువును దాఁటుదురు- వీరుకాక శ్రవణమాత్రముననని ష్ఠకలవారలును పాపములుపోయిక్రమముగాకర్మయోగాదులనాచరిం చిమృత్యువునుదాఁటుదురు- అనిరామానుజభాష్యము.

అశక్తులకుఁగూడ నుపాయమునుచూపుటకు ఈశ్లోకము- అనిమ ధ్వభాష్యము.

యావత్సంజాయతే కించిత్సత్త్వంస్థావరజఙ్గమమ్ ।
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగాత్తద్విద్ధి భరతర్షభ॥ ౨౬॥

(హే) భరతర్షభ! = (ఓ) భరతవంశశ్రేష్ఠుఁడా!, స్థావరజఙ్గమమ్ యావత్ కించిత్ సత్త్వం సంజాయతే=స్థావరజంగమరూపమైన ఏదైనను ఒక జంతువు పుట్టుచున్నదో, తత్ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగా త్ (జాతం) విద్ధి= దానిని క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులసంయోగమువలన (పుట్టి నదానిగా) ఎఱుంగుము-

సత్త్వమనఁగావస్తువు- క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులసంయోగముతాడినికుం డకుకట్టునట్లుకాదు-మఱియెట్లన్నను-త్రాడుము త్తెపుచిప్ప మొదలగువా నియందు భ్రాంతిచేతఆరోపింపఁబడిన సర్పము వెండి మొదలగువానివ లె క్షేత్రముయొక్క-ధర్మములను క్షేత్రజ్ఞునియందును క్షేత్రజ్ఞునిధర్మ ములను క్షేత్రమునందును ఆరోపించుటయె స్వరూపముగాఁగలది-అ నిశంకరభాష్యము.

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులసంయోగమువలనఁబుట్టుచున్నది- అనఁగారెండు నుచేరియెపుట్టుచున్నదిగాని ఒక్క-దానితోనొక్క-టివిడియుండిపుట్టు టలేదనుట- అనిరామానుజభాష్యము-

సామ్యము (సాటి) మొదలగుధర్మములతోఁగూడినప్రకృతిపురుషే శ్వరులస్వరూపము వెండియుఁజెప్పఁబడుచున్నది-అనిమధ్వభాష్యము.

సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్తం పరమేశ్వరమ్।
వినశ్యత్స్వవినశ్యన్తం యః పశ్యతి స పశ్యతి॥ ౨౭॥

సర్వేషు భూతేషు సమం తిష్ఠన్తమ్=అన్ని భూతములయందును సమముగా ఉన్నవాఁడును, వినశ్యత్సు అవినశ్యన్తమ్=నశించుచున్నవానియందు నశింపకయున్నవాఁడును పరమేశ్వరమ్=గొప్పయీశ్వరుఁడు(నగువానిని), యః పశ్యతి=ఎవ్వఁడు చూచుచున్నాఁడో. సః పశ్యతి=వాఁడు చూచుచున్నాఁడు.

ఒక్కఁడైనయాత్మనుఎవ్వఁడుచూచుచున్నాఁడో, వాఁడె చూచువాఁడు. అన్నిటిఆనేకలనిచూచువారు చూడనివారె. అనిశంకర భాష్యము.

సమముగాననఁగా దేవతలుమనుష్యులు మొదలగుఆకారభేదము లులేక- పరమేశ్వరుఁడనఁగా ఆయాదేహేంద్రియమనస్సులకు ఈశ్వరుఁడుగా నున్నవాఁడు- దేహము మొదలగునవినశించినను నశింపనివాఁడు- ఇట్లు ఆత్మనుదెలిసికొనువాఁడుఆత్మనుయథార్థముగా దెలిసికొనువాఁడు- దేవాద్యాకారములు ఆత్మగుణములవనియు ఆత్మకుపుట్టుకయునాశంబునుకలవనియు తెలిసికొనువాఁడు ఎల్లప్పుడును సంసారములోనెయుండును- అని రామానుజభాష్యము-

సమం పశ్యన్హి సర్వత్ర సమవస్థిత మీశ్వరమ్।
నహినస్త్యాత్మనాత్మానం తతో యాతి పరాం గతిమ్॥

సర్వత్ర సమం సమవస్థితమ్ ఈశ్వరమ్ పశ్యన్=అంతటను సమముగా ఉన్న ఈశ్వరుని చూచుచున్నవాఁడు, ఆత్మనా ఆత్మానం నహినస్తి హి=ఆత్మచేత ఆత్మను హింసింపఁడుగదా- తతః పరాం గతిం యాతి=దానివలన గొప్ప గతిని పొందుచున్నాఁడు-

దానివలననఁగా హింసింపకపోవుటవలన- పరమగతియనఁగా మోక్షము- అజ్ఞుఁడగువాఁడు ఆత్మకానిదానిని(శరీరమును) ఆత్మగా గ్రహించి పుణ్యపాపములను చేసి దానిని చెడఁగొట్టి మఱియొకదానిని గ్రహించి దానిని కూడ జెడఁగొట్టి మఱియొకదానిని గ్రహించును- ఇట్లు తాను ఆత్మగాననుకొనినదానిని తన పుణ్యపాపములచే నశింపఁజేయుచున్నాఁడుగాన ఆత్మను చంపువాఁడు అగును

న్నాఁడు. పరమార్థమైన ఆత్మకూడ వీని అజ్ఞానముచేత సంబంధించినట్లె - అనిశంకరభాష్యము.

అంతటననఁగా దేవాదిశరీరములయందు. ఆయాశరీరములకు శేషిగాను ఆధారముగాను నియంతగాను నుండుటచేత ఈశ్వరుఁడు. సమముగాననఁగా తెలిసికొనువాఁడనుటయనెడి యొక్కవిధమైన ఆకారముగలవానిగా. ఆత్మచేతననఁగా మనస్సుచేతను. హింసింపఁబోవుటయనఁగా రక్షించుట. అనఁగా సంసారమునుండి విడిపించుట. దానివలనననఁగా అంతటను ఆత్మను ఒక్కవిధమైన ఆకారముగాఁ గలవానిగాఁ దెలిసికొనుటవలన. గతియనఁగా పొందఁదగినవాఁడను స్వస్వరూపముకొనున్న ఆత్మను. దేవాద్యాకారములుగలవానిగా ఆత్మను దెలిసికొనువాఁడు ఆత్మను చంపుచున్నాఁడు. సంసారసముద్రమునం బడవేయుచున్నాఁడనుట. అని రామానుజభాష్యము.

ప్రకృత్యైవ చ కర్మాణి క్రియమాణాని సర్వశః।
యః పశ్యతి తథాత్మాన మకర్తారం స పశ్యతి॥ ౨౯

కర్మాణి సర్వశః ప్రకృత్యైవ క్రియమాణాని=కర్మములను అన్నిటిని ప్రకృతిచేతనె చేయఁబడినవానిగానును, తథా ఆత్మానం అకర్తారం చ=అట్లె ఆత్మను కర్త కానివానిగానును. యః పశ్యతి=ఎవ్వఁడు చూచుచున్నాఁడో, సః పశ్యతి=వాఁడె చూచుచున్నాఁడు.

ప్రకృతియనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణస్వరూపమైనదగు భగవంతుని మాయ. మహత్తత్త్వము మొదలుగాఁగల కార్యములుగను కరణములుగను నియాకారములుగాఁ బరిణమించిన ఆమాయచేతను. కర్మములనఁగా వాక్కుచేతను మనస్సుచేతను శరీరముచేతను జేయవలసిన పనులు-సర్వశః=అన్నిప్రకారములను. ఆత్మనుఅనఁగా క్షేత్రజ్ఞుని. అకర్తనుగాననఁగా ఉపాధులన్నియు లేనివానిగా. వాఁడె పరమార్థమునె ఉండువాఁడు. అని శంకరభాష్యము.

కార్యకారణకర్తృత్వే (౧౩ అ॥ ౨౦ శ్లో॥) అనుచోటఁ జెప్పినచొప్పున ప్రకృతిచేతఁ జేయఁబడుచున్నవానిగా. జ్ఞానస్వరూపుఁడైన ఆత్మను కర్త కానివానిగానును. ఆతనికి ప్రకృతిసంబంధంబును దానినధిష్ఠించి యుండుటయును దానివలనవచ్చిన సుఖదుఃఖానుభవంబును కర్మరూప

మైనయజ్ఞానమువలనవచ్చినదేయని ఎవ్వఁడెఱుంగునోవాఁడు ఆత్మ
ను తెన్నగా నెఱుఁగుచున్నాఁడు- అనిరామానుజభాష్యము.

యదా భూతపృథగ్భావ మేకస్థ మనుపశ్యతి।
తత ఏవచ విస్తారం బ్రహ్మసంపద్యతే తదా॥ 30॥

యదా భూతపృథగ్భావమ్ ఏకస్థమ్ అనుపశ్యతి=ఎప్పుడు భూత
ములయొక్క వేఱుపాటును ఒక్కదానియందున్నదానిగా చూచు
చున్నాఁడో, తతఏవచ విస్తారమ్ (అనుపశ్యతి)=దానివలననె విస్త
రించుటను (చూచుచున్నాఁడో), తదా బ్రహ్మ సంపద్యతే=అ
ప్పుడు బ్రహ్మము అగుచున్నాఁడు-

ఒక్కచోట నున్నది యనఁగా నొక్కయాత్మయందె కల్పింపఁబ
డినది- చూచుట యనఁగా శాస్త్రము ఆచార్యులయుపదేశమువినినను
సరించి తెలిసికొనుటయెకాని ప్రత్యక్షముగాఁజూచుట కాదు- విస్త
రించుటయనఁగా సమస్తపదార్థములును ఆత్మవలననె వికసించుట-
అనిశంకరభాష్యము-

భూతములనఁగా ప్రకృతియును పురుషుఁడును చేరుటచేఁగలిగిన
దేవమనుష్యాదులు- వారలయొక్క దేవత్వము మనుష్యత్వము హ్ర
స్వత్వము (పొట్టి) దీర్ఘత్వము (పొడవు) ఇవిమొదలుగాఁగల
పృథగ్భావమును ఒక్కదానియందు అనఁగా ప్రకృతియందున్నదాని
గా నెవ్వఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో- ఈదేవత్వాదులు ఆత్మయం
దున్నవికావనితలంపుచున్నాఁడోఅనుట- విస్తారమనఁగా కొడుకు
లు మనుమలు మొదలగు భేదములు విస్తరించుట- బ్రహ్మము అగు
చున్నాఁడు అనఁగా అపరిచ్ఛిన్నమై జ్ఞానైకస్వరూపమైన ఆత్మ
నుపొందుచున్నాఁడనుట- అని రామానుజభాష్యము-

ఏకస్థమనఁగా ఒక్క విష్ణువునందేఉన్నది- ఆవిష్ణువువలననె విస్తా
రమును- అనిమధ్వభాష్యము-

అనాదిత్వా న్నిర్గుణత్వా త్పరమాత్మాఽయమవ్యయః।
శరీరస్థోఽపి కౌన్తేయ న కరోతి నలిప్యతే॥ 31॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, అనాదిత్వాత్ నిర్గుణ
త్వాత్ అవ్యయః అయం పరమాత్మా=ఆదిలేనివాఁడగుటనును గు

ణాములులేనివాఁడగుటనుసు నిర్వికారుఁడగు ఈ పరమాత్మ, శరీరస్థోఽపి=శరీరముననున్నవాఁడైనను, నకరోతి=కర్మములంజేయఁడు, నలిప్యతే=వానియంటునుపొందఁడు-

అది యనఁగా కారణము- కారణములేనివాఁడగుటను అవయవములులేనివాఁడుగాన నిర్వికారుఁడు- నిర్గుణుండగుటను గుణములనుపట్టియు వికారములేనివాఁడు- ఆత్మ శరీరమునందు తెలియఁబడునుగాన శరీరముననున్నట్లు చెప్పఁబడుచున్నాఁడు- కర్మములం జేయకపోవుటనే కర్మఫలములువీనినంటవు- ఇఁక శరీరముననుండి కర్మములనాచరించువాఁడును ఫలములంబొందువాఁడును, ఎవ్వఁడు నులేఁడు- అవిద్యామాత్రము స్వభావముగాఁగలవాఁడై చేయుచున్నాఁడు, ఫలములననుభవించుచున్నాఁడు, అనువ్యవహారము మాత్రము కలుగును- పరమార్థమునుబట్టి లేదు. కావుననే జ్ఞాననిష్ఠకల పరమహంసలకు కర్మములయందధికారములేదని పలుమారు చెప్పఁబడినది. అని శంకరభాష్యము-

ఈపరమాత్మయనఁగా దేహముకంటె వేఱుగా నిశ్చయింపఁబడిన యాత్మ, శరీరముననున్నవాఁడైనను కర్తగాఁగలుగువాఁడు కాకుండుటను వ్యయము(వికారము)లేనివాఁడు- సత్త్వరజస్తమోగుణములు లేకపోవుటను కర్మములంజేయుటయును దేహస్వభావములు నంటనినంటుటయును లేదు- అనిరామానుజభాష్యము-

అదికలదియును గుణాత్మకమైనదియును గదా యలుచుగావ్యయము కలది. నకరోతి మొదలగుదానికి అర్థముపూర్వమె చెప్పఁబడినది- లౌకికములగు క్రియలు మొదలగునవి వానికి లేవనుట.-అనిమధ్వభాష్యము,

యథా సర్వగతం సౌక్ష్మ్యా దాకాశం నోపలిప్యతే।
సర్వత్రావస్థితో దేహే తథాఽఽత్మా నోపలిప్యతే॥౩౨॥

సౌక్ష్మ్యాత్ సర్వగతమ్ ఆకాశం యథానోపలిప్యతే=సూక్ష్మమగుటవలన అన్నిటినివ్యాపించియున్న ఆకాశము ఎట్లు అంటదో, తథా సర్వత్ర దేహే అవస్థితః ఆత్మా నోపలిప్యతే=అట్లు సమస్తమైన దేహమందును ఉన్న ఆత్మ అంటదు-

కర్మములను చేయకపోవుటయును కర్మఫలములతో నంటకపోవుటయు ను ఇదిదృష్టాంతము- అని శంకరభాష్యము-

సర్వగతము అనఁగా అన్నివస్తువులతోఁగలిసియున్నదిఅయినను- దేవమనుష్యాదిదేహములయందుండుచున్నను ఆయాదేహస్వభావము లంటనంటఁడు- అని అంటకపోవుటకు దృష్టాంతము చెప్పఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము.

యథా ప్రకాశయత్యేకః కృత్స్నం లోకమిమం రవిః।
క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, ఏకః రవిః కృత్స్నం లోకం యథా ప్రకాశయతి=ఒక్క సూర్యుఁడు సమస్తమైన లోకమును ఎట్లు ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడో, తథా క్షేత్రీ కృత్స్నం క్షేత్రం ప్రకాశయతి=ఆత్మ క్షేత్రజ్ఞుఁడు సమస్తమైన శరీరమునును ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడు-

మహాభూతములు మొదలు ధృతిపర్యంతముగాఁ (౧౩అ॥౫—౬శ్లో) చెప్పఁబడినక్షేత్రమును- క్షేత్రి యనఁగా పరమాత్మ- శరీరములయందు న్నియుండియు తానొక్కఁడే ప్రకాశకుఁడగుచు సుఖదుఃఖములతో నంటఁడ నుటకును గూడ ఈ సూర్యదృష్టాంతము- అని శంకరభాష్యము.

క్షేత్రజ్ఞుఁడు, ఇదినాక్షేత్రమనియు ఇదియిట్టిదనియు క్షేత్రము(శరీరము)నంతయును అనఁగా వెలుపలనులోపలనుగూడ తన జ్ఞానముచే(బ)ప్రకాశింపఁజేయును- ప్రకాశింపఁబడెడి లోకముకంటె ప్రకాశింపఁజేసెడి సూర్యుఁడు ఎట్లు వేఱో అట్లే తెలిసికొనువాఁడుగాన తెలియఁబడెడి క్షేత్రముకంటె నాత్మవేఱు అనియర్థము- అని రామానుజభాష్యము.

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోరేవ మన్తరం జ్ఞానచక్షుషా।
భూతప్రకృతిమోక్షం చ యే విదుర్యాన్తి తే పరమ్॥౩౪॥

ఏవం క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోః అన్తరమ్=ఇట్లు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞుల వాసి నిని, భూతప్రకృతిమోక్షం చ=భూతప్రకృతిమోక్షంబునును, జ్ఞానచక్షుషా యే విదుః=జ్ఞానమనెడిదృష్టి చేత ఎవ్వారలు ఎఱుంగుదురో తే పరం యాన్తి=వారు గొప్పదానిని పొందుచున్నారు

అంతరమనఁగా పరస్పరము నుండెడి వైలక్షణ్యవిశేషముస (వేఱుబాటును) - శాస్త్రము వలనను ఆచార్యోపదేశము వలనను కలిగిన యాత్మజ్ఞానమనెడి చక్షుస్సుచేత - భూతములకు ప్రకృతి (కారణము) అయినది యవ్యక్తమనెడి అవిద్య - దాని మోక్షమనఁగా అది లేకపోవుట - పదమును అనఁగా పరమార్థతత్త్వమైన బ్రహ్మమును పొందుదురు - తిరిగియు దేహమును స్వీకరింపరనుట - అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమనఁగా శరీరము వేఱు ఆత్మ వేఱు అని తెలిసికొనుట - పరమును అనఁగా సంసారబంధములేని పరిశుద్ధాత్మస్వరూపమును పొందుచున్నారు - భూతప్రకృతి యనఁగా ప్రధానము - దానిని విడిపించెడి అమానిత్వము మొదలగునది (౧౩అ॥ ౭శ్లో॥) భూతప్రకృతిమోక్షము - దానిని తెలిసికొని ఎవ్వారలు ఆచరింతురో వారు ఆత్మస్వరూపమును పొందుదురు - అని రామానుజభాష్యము,

భూతములనుండియు ప్రకృతినుండియు మోక్షమునకు సాధనమగు అమానిత్వాదికమును (౧౩అ॥ ౭శ్లో॥) అని మధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే క్షేత్ర
క్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగో నామ త్రయో
దశోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాద
కంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదం
బునగు భగవద్గీతలలో క్షేత్రమును క్షేత్రజ్ఞు
నిని వేర్పఱచుట యనెడి సాధనమును తెలి
యఁజేసెడి పదమూఁడవ యధ్యాయము.

బొంబయిలో అచ్చుపడిన అద్వైతభాష్యపుస్తకమున ప్రకృతిపురుషవిభాగయోగో నామ (ప్రకృతిని జీవునిని వేర్పఱచుట యనెడి సాధనమును తెలియఁజేసెడి) అని యున్నది.

గీతాభాష్యత్రియసారము.

పదునాలుగవయధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ-

పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానాం జ్ఞానముత్తమమ్ ।
యజ్జ్ఞాత్వా మునయస్సర్వే పరాంసిద్ధి మితో గతాః ॥ ౧॥

జ్ఞానానామ్ ఉత్తమం పరం జ్ఞానమ్=జ్ఞానములలో ఉత్తమంబును పరంబునగు జ్ఞానమును, భూయః ప్రవక్ష్యామి=వెండియు చెప్పఁగలను- సర్వే మునయః=అందఱు మునులును, యత్ జ్ఞాత్వా=దేనిని తెలిసికొని, ఇతః పరాం సిద్ధిం గతాః=దీనికంటె గొప్ప సిద్ధిని పొందిరో-

పరము అనఁగా పరవస్తువు(ఆత్మ)విషయముగాఁగలది- ఉత్తమమనఁగా గొప్పఫలముగలది- జ్ఞానములనఁగా యజ్ఞాదుల జ్ఞానములు- అవిమోక్షముకొఱకుఁగావు, ఈజ్ఞానము మోక్షముకొఱకైనది,అని స్తోత్రముచేయఁబడుచున్నది- మునులనఁగా సంన్యాసులు- పరసిద్ధియనఁగా మోక్షము- ఇతః=ఈదేహబంధమువదలినపైని- అని శంకరభాష్యము.

పరమనఁగా వెనుకఁజేప్పఁబడినదానికంటెనితరమైనది- జ్ఞానమనఁగా సత్త్వాదిగుణములంటూర్చినది- అది ప్రకృతిపురుషులజ్ఞానములన్నింటిలోను నుత్తమమయినది- మునులనఁగా దానిని మననము చేయువారు- ఈసంసారమండలముకంటె పరమైనసిద్ధిని- అని రామానుజభాష్యము-

ఇఁకమీఁదియధ్యాయములచేత సాధనము చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము-

ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః ।
సర్గేఽపి నోపజాయన్తే ప్రలయే నవ్యథన్తిచ ॥ ౨॥

ఇదం జ్ఞానమ్ ఉపాశ్రిత్య=ఈ జ్ఞానమును ఆశ్రయించి, మమ సాధర్మ్యమ్ ఆగతాః=నాయొక్క సాధర్మ్యమును పొందినవారు- సర్గేఽపి నోపజాయన్తే=సృష్టియందుఁగూడ పుట్టకున్నారు- ప్రల

యే నవ్యథన్తి చ=ప్రళయమునందుంగూడ చలింపరు-

జ్ఞానము నాశ్రయించుటయనఁగా జ్ఞానసాధనమును ఆచరించుట- సాధర్మ్యమునఁగా నాస్వరూపమును బొందినవారు- గీతాశాస్త్రమున క్షేత్రజ్ఞునకును ఈశ్వరునకును భేదమంగీకరింపఁబడుటచే సమాన్యమైనధర్మము(attribute)గలుగుటసాధర్మ్యముకాదు. ప్రళయమున నఁగా చతుర్ముఖబ్రహ్మ నశించుట- అనిశంకరభాష్యము.

సాధర్మ్యమనఁగా సామ్యము- సృజింపఁబడుటను సంహరింపఁబడుటను పొందరు- అనిరామానుజభాష్యము.

మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్।
సంభవస్సర్వభూతానాం తతో భవతి భారత॥౩॥

మమ మహత్ బ్రహ్మ యోనిః=నాయొక్క గొప్పదగు ప్రకృతి కారణము- తస్మిన్ అహం గర్భం దధామి=దానియందు నేను గర్భమును ఉంచుచున్నాను-(హే,భారత!=(ఓ,భరతవంశమువాఁడా!), సర్వభూతానాం సంభవః తతః భవతి=సర్వభూతములయు పుట్టుక దానివలన కలుగుచున్నది.

గొప్పబ్రహ్మమనఁగా మాయయనెడి త్రిగుణాత్మకమైనప్రకృతి- యోనియనఁగా సర్వభూతములకును కారణము- గర్భమనఁగా హిరణ్యగర్భుఁడుపుట్టుటకు కారణమైనబీజమును- (అదిసృష్టి సంకల్పము అనిభావము!) క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులనెడి రెండుప్రకృతులును శక్తులుగాఁగల ఈశ్వరుఁడనగు నేను అవిద్య(అజ్ఞానము), కామము, కర్మము, అనెడియుపాధులననుసరించెడి క్షేత్రజ్ఞునిని క్షేత్రముతోఁ గలుపుచున్నాననుట- సర్వభూతములయుత్పత్తి హిరణ్యగర్భునిద్వారమునఁగలుగునది- దానివలననఁగా ఆబీజమును ఉంచుటవలన- అనిశంకరభాష్యము.

యోనియనఁగా జగత్తునకంతటికిని కారణమైనది- ఎనిమిదివిధములుగాఁజెప్పఁబడిన (౭అ॥౪శ్లో)యచేతనప్రకృతి- మహత్తు అహంకారము మొదలగువికారములకు కారణమగుటను మహత్ బ్రహ్మఅని చెప్పఁబడుచున్నది- తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నంచజాయతే(ముణ్డ॥౧॥౧॥౧౦॥—ఆయీశ్వరునివలన ఈప్రకృతియును నామంబును రూపంబు

ను అన్నంబును పుట్టుచున్నది) అనుశ్రుతిలో బ్రహ్మశబ్దము ప్రకృతియర్థము బ్రయోగింపఁబడినది- చేతనప్రకృతి యైనజీవసముదాయ మేగర్భము- భోగమునకు క్షేత్ర మైన (స్థానమైన) అచేతనప్రకృతితో భోక్తల (అనుభవించువారల) సముదాయ మైన చేతనప్రకృతిని చేర్చెదను అనట- నాసంకల్పమువలనఁ గలిగినఆ రెండుప్రకృతులసంయోగముననె బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము లైన భూతము లన్నియు పుట్టుట- అని రామానుజభాష్యము.

మహద్బ్రహ్మ అనఁగా ప్రకృతి- ఆదిశ్రీ భూదుర్గాలనెడి భేదములుకలది- పార్వతి సరస్వతి మొదలగువారు దానియంశముకల ఇతరజీవులు- యోనియనఁగా గర్భాధానముకొఱ కైనది- తల్లియని యర్థ ముకాదు- సీతాదేవిదుఃఖమునుచూపుట మొదలగునది అసత్యముగా చూపుటయె- ఆభూశబ్దమునఁజెప్పఁబడినది ఈ (మనకు ఆధారముగానుండెడి) భూమికాదు- అనిమధ్వభాష్యము.

సర్వయోనిషు కౌన్తేయ మూర్తయ స్సంభవన్తి యాః।
తాసాం బ్రహ్మ మహద్యోని రహం బీజప్రదః పితా॥ ౪॥

(హే) కౌన్తేయ! = (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, సర్వయోనిషు యాః మూర్తయః సంభవన్తి = అన్నియోనులయందును (దేవతలు పితృదేవతలు గంధర్వులు యక్షులు రాక్షసులు మనుష్యులు పశువులు మృగములుపక్షులు సరీసృపములుఅనఁగా ప్రాకునవి ఈ మొదలగువానియందు) ఏశరీరములు పుట్టుచున్నవో, తాసాం మహత్ బ్రహ్మ యోనిః = వానికి గొప్పదైన మాయ కారణము- అహం బీజప్రదః పితా = నేను బీజమునిచ్చెడి తండ్రిని.

ఈశ్వరుఁడనైన నేను గర్భాధానము చేసెడితండ్రిని. అనిశంకరభాష్యము.

దేవాదిశరీరములకు నాచేత చేతనులతోఁ గూర్పఁబడిన ప్రకృతియె కారణము- ఆయాప్రకృతియందు వారివారికర్మానుసారముగా చేతనులను చేర్చువాఁడను నేనె- అని రామానుజభాష్యము.

సత్త్వం రజ స్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః।
నిబధ్నన్తి మహాబాహో దేహే దేహిన మవ్యయమ్॥ ౫॥

(హే) మహాబాహో! = (ఓ) గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, ప్రకృతిసంభవాః సత్త్వం రజః తమః ఇతి గుణాః = ప్రకృతివలనఁబుట్టుచుగల సత్త్వము రజస్సు తమస్సు అనెడి గుణములు- అవ్యయం దేహినమ్ = వికారములులేనివాఁడగు ఆత్మను, దేహే నిబధ్నన్తి = శరీరమున కట్టిపెట్టుచున్నవి-

సత్త్వాదులకుఁగూడ గుణములని పేరుమాత్రమే కాని, అవి రూపము(రంగు) మొదలగువానివలె ద్రవ్యములనాశ్రయించియుండుట లేదు- ఇవియవిద్యాస్వరూపములగుటను క్షేత్రజ్ఞునిఁగూర్చి యెల్లప్పుడును పరతంత్రములై యుండును గాన గుణములనఁబడుచున్నవి గాని గుణములుకలవానికంటె భిన్నములగుటను కాదు- నిబధ్నన్తి = బంధనమును కలుగఁజేయునట్లున్నవి- అని శంకరభాష్యము-

సత్త్వాదులు ప్రకృతియొక్క స్వరూపమును అనుసరించియుండెడి స్వభావవిశేషములు- అవి ప్రకాశము (మకిలలేకపోవుట) మొదలగు కార్యములచేతనే నిరూపింపశక్యములైనవి- అవి ప్రకృతియందు తెలియఁబడకదానివికారములయందు స్ఫుటముగాఁదెలియఁబడుచుండును- అవ్యయుఁడనఁగా స్వతఃముగాను గుణములతో సంబంధించుటకు తగనివాఁడు- దేహమునందుంచుటయె బంధించుట- అని రామానుజభాష్యము-

సాధనమును ఆచరించుటకై బాధించెడి ప్రకారము చూపఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము-

తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వా త్ప్రకాశక మనామయమ్।
సుఖసఙ్గేన బధ్నాతి జ్ఞానసఙ్గేన చానఘ॥ ౬॥

తత్ర సత్త్వమ్ = వానిలో సత్త్వగుణము, నిర్మలత్వాత్ ప్రకాశకమ్ = నిర్మలమగుటవలన ప్రకాశింపఁజేయునది- అనామయమ్ = నిర్దోషమైనది- [హే] అనఘ! = (ఓ) పాపములులేనివాఁడా!, సుఖసఙ్గేన జ్ఞానసఙ్గేన చ బధ్నాతి = సుఖమునంకలిసంగముచేతను జ్ఞానమునంకలిసంగముచేతను బంధింపుచున్నది-

అనామయమనఁగా ఉపద్రవము లేనిది- సుఖసంగముచేత బంధించుటయనఁగా నేను సుఖవంతుఁడను అని క్షేత్రధర్మమైనసుఖమును ఆత్మయందు ఆరోపింపఁజేయుట- జ్ఞానమనఁగానిచ్చట అంతఃకరణవృ

త్రిరూపమైన క్షేత్రజ్ఞమనమె- అని శంకరభాష్యము

నిర్మలమనఁగా ప్రకాశమునను సుఖమునను ఆవరింపని స్వభావము కలిగియుండుట- ప్రకాశమనఁగా వస్తువుయొక్క యథార్థస్థితి తెలియుట- అనామయమనఁగా రోగములు లేకుండుటకు హేతువైనది అనుట- ఈసత్త్వము పురుషునికి జ్ఞానసంగమునను సుఖసంగమునను కలుగఁజేయును- వానియందు సంగము కలిగినతోడనే వానిసాధనములగు లౌకిక వైదిక కర్మములయందు ప్రవర్తించును- అటుపైని ఆ కర్మఫలములననుభవింపఁదగిన యోనులయందు పుట్టుచుండును- ఇదియె సత్త్వము బంధమును కలుగఁజేయువిధము- అని రామానుజభాష్యము-

రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసఙ్గసముద్భవమ్।
తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్॥ ౭॥

రాగాత్మకం రజః తృష్ణాసఙ్గసముద్భవం విద్ధి = రాగస్వరూపమగు రజోగుణమును తృష్ణాసంగములుపుట్టుకఁగలదానిగాను ఎఱుంగుము- (హే) కౌన్తేయ = (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, తత్ దేహినం కర్మసఙ్గేన నిబధ్నాతి = అది పురుషుని కర్మసంగముచేత బంధించుచున్నది-

రాగమనఁగా రంగు కలుగఁజేయునది- తృష్ణయనఁగా లభింపనిదానియందలి అభిలాషము- లభించినదానియందలి ప్రీతి ఆసంగము- ఇవి దేనివలనఁబుట్టునో అట్టిది- దృష్టాదృష్టప్రయోజనములు (ఇహలౌకిక పరలౌకికములయందలి ఫలములు) గలవగు కర్మములయందలి ఆసక్తిని పుట్టించును. అని శంకరభాష్యము-

రాగమనఁగా స్త్రీపురుషులకు అన్యోన్యముండెడి స్పృహ (ప్రీతి)- దానికి హేతువుగాన రాగాత్మకము- తృష్ణయనఁగా శబ్దాదివిషయములన్నిటియందలి స్పృహ- సంగమనఁగా పుత్రుఁడు, మిత్రులు మొదలగు సంబంధులతో కలియఁగోరుట- ఈ రెంటికిని హేతువైనది అనుట- ఇది కర్మములయందలి సంగమును అనఁగా స్పృహను పుట్టించును అటుపైని కర్మములనాచరించును- వానిఫలములననుభవించుటకు జన్మములఁబొందును-అని రామానుజభాష్యము- (భాష్యము-

తృష్ణాసంగములకు సముద్భవమనఁగా కారణము- అని మధ్వ

తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్।
ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారత॥౮॥

అజ్ఞానజం తమః=అజ్ఞానమువలనఁగలిగిన తమస్సును, సర్వదేహినాం మోహనం విద్ధి=అందఱు శరీరులకును మోహమునుగలుగఁజేయునదానినిగాను ఎఱుఁగుము. (హే) భారత=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, తత్ ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిః నిబధ్నాతి=అది ప్రమాదము ఆలస్యము నిద్ర అనువానిచేత బంధమునుగలుగఁజేయును.

మోహమనఁగా అవివేకము. అని శంకరభాష్యము.

జ్ఞానమనఁగా వస్తువులయథార్థస్థితిని తెలిసికొనుట. అజ్ఞానమనఁగా విపరీతజ్ఞానము- దీనివలనఁబుట్టునది తమస్సు- విపరీతజ్ఞానమునకు హేతువయినది మోహనము- ప్రమాదమనఁగా తాను చేయంబూనినపనినితప్పించి మఱియొక్క పనిలోఁబ్రవర్తింపఁజేసెడి అనవధానము(గుఱితప్పిపోవుట)- ఆలస్యమనఁగా పనులు చేయలేకపోవుట- నిద్రాస్వపనుట- పురుషుఁడు ఇంద్రియములనుప్రవర్తింపఁజేయుటచే తఅలసటకలిగిఅన్నియింద్రియములపనులనుడుగుటనిద్ర- అందు బాహ్యేంద్రియములు మాత్రమే ప్రవర్తింపకుండుట స్వప్నము(కల)- మనస్సుగూడనుడుగుట సుషుప్తి(గట్టినిద్ర)- వీనికి హేతువగు వీనిద్వారమున పురుషుని బంధించునది తమోగుణము- అని రామానుజభాష్యము. [వ్యాఖ్యము- దేనివలనఅజ్ఞానముపుట్టుచున్నదో అదియజ్ఞానజము అనిమధ్వభా

సత్త్వం సుఖే సఞ్జయతి రజః కర్మణి భారత।
జ్ఞానమావృత్య తు తమః ప్రమాదే సఞ్జయత్యుత॥౯॥

(హే)భారత!=(ఓ)భరతమువంశమువాఁడా!, సత్త్వం సుఖే సఞ్జయతి=సత్త్వగుణము సుఖమునందు సంగమునుకలుగఁజేయును- రజః కర్మణి (సఞ్జయతి)=రజోగుణము కర్మములందు సంగమునుకలుగఁజేయును- తమస్తు=తమోగుణమో, జ్ఞానమ్ ఆవృత్య ప్రమాదే సఞ్జయతి=జ్ఞానమును ఆవరించి ప్రమాదమునందు సంగమును కలుగఁజేయును-

జ్ఞానమనఁగా సత్త్వగుణమువలనఁగలిగెడి వివేకమును- చేయవలసినదానిని చేయకపోవుట ప్రమాదము- అనిశంకరభాష్యము

సత్త్వాదిగుణములు వేనివేని ద్వారమున బంధమును కలుగఁజేయునో, వానిలో ప్రధానములు చెప్పఁబడుచున్నవి- జ్ఞానమనఁగా వస్తువుల యొక్క యథార్థస్థితిని తెలిసికొనుట- అని రామానుజభాష్యము.

రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత।
రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథా ॥౧౦॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమవాఁడా!, రజః తమశ్చ అభిభూయ సత్త్వం భవతి=రజస్సును తమస్సును తిరస్కరించి సత్త్వగుణము కలుగుచున్నది- సత్త్వం తమశ్చైవ (అభిభూయ) రజః (భవతి) =సత్త్వమునను తమస్సునను (తిరస్కరించి) రజస్సు (కలుగుచున్నది)- తథా సత్త్వం రజః (అభిభూయ) తమః (భవతి)=అట్లే సత్త్వమునను రజస్సునను (తిరస్కరించి) తమస్సు (కలుగుచున్నది) కలుగుటయనఁగా వృద్ధిబొందుట- అట్లు వృద్ధిబొందిన గుణములు వానివాని కార్యములను జేయుచుండును- అని శంకరభాష్యము.

సత్త్వాదిగుణములు మూడును ప్రకృతితోఁ గలిసియున్నయాత్మస్వరూపము ననుసరించియున్నను, ప్రాచీనకర్మవశమునను ఆహారభేదముంబట్టియు నొకానొకప్పు డొకానొకగుణముద్రేకించి మిగిలినగుణములనణఁగఁద్రొక్కుచుండును- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే।
జ్ఞానం యదా తదా విద్యాద్వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుత ॥౧౧॥

అస్మిన్ దేహే సర్వద్వారేషు=ఈ శరీరమున అన్నిద్వారములయందును, జ్ఞానం ప్రకాశః యదా ఉపజాయతే=జ్ఞానమనెడి వెలుగు ఎప్పుడు కలుగుచున్నదో, తదా సత్త్వం వివృద్ధమిత్యుత విద్యాత్=అప్పుడు సత్త్వము వృద్ధినిబొందినదనియును తెలిసికొనవలయును.

ఆత్మకు తెలివికలుగుటకు త్రోవలగు శ్రోత్రము మొదలగు నింద్రియములన్నియు ద్వారములు- ప్రకాశమనఁగా అంతఃకరణముయొక్క వృత్తి (పరిణామము)- అదియె జ్ఞానము- అని శంకరభాష్యము.

ప్రకాశే అని పదచ్ఛేదము- వస్తువుల యథార్థస్థితిని ప్రకాశింపఁజేయుటవిషయమైనజ్ఞానము, చక్షుస్సు మొదలగు నన్ని జ్ఞానద్వారములయందును ఎప్పుడు పుట్టుచున్నదో- అని రామానుజభాష్యము-

లోభః ప్రవృత్తి రారమ్భః కర్మణా మశమస్స్పృహా।
రజ స్యేతాని జాయన్తే వివృద్ధే కురునన్దన॥ ౧౨॥

(హే)కురునన్దన=(ఓ)కురువంశమువాఁడా!,లోభః ప్రవృత్తిః కర్మణామ్ ఆరమ్భః అశమః స్పృహా (ఇతి) ఏతాని=లోభంబును ప్రవర్తించుటయును పనులను ఆరంభించుటయును శాంతిలేకపోవుటయును కోరికయును (అను) నివి, రజసి వివృద్ధే(సతి) జాయన్తే=రజోగుణము వృద్ధిపొందినది(అగుచుండఁగా) పుట్టుచున్నవి-

లోభమనఁగా ఇతరుల సొమ్మును పొందఁగోరుట- అశమమనఁగా సంతోషము అనురాగము మొదలగునవి కలుగుట- అందఱకును పొడము వెనుకనున్న వస్తువునందలి యాశ తృష్ణ- అని శంకరభాష్యము-

లోభమనఁగా తనసొమ్మును విడువలేకపోవుట-ప్రవృత్తియనఁగా ప్రయోజనమును నుద్దేశింపకయె ప్రవర్తించుట- కర్మములనఁగా ఫలములనిచ్చునవి- అశమమనఁగా ఇంద్రియములు ఉపరమింపక (ఉడుగక)పోవుట- విషయములను గోరుట స్పృహ- అని రామానుజభాష్యము-

అప్రకాశోఽప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవ చ।
తమ స్యేతాని జాయన్తే వివృద్ధే కురునన్దన॥ ౧౩॥

(హే)కురునన్దన!=(ఓ)కురువంశమువాఁడా!,అప్రకాశః అప్రవృత్తిశ్చ= తెలివిలేకపోవుటయును ప్రవర్తింపకపోవుటయును, ప్రమాదః మోహఏవచ (ఇతి) ఏతాని=పొరపాటును మోహంబును (అను)నివి, తమసి వివృద్ధే (సతి) జాయన్తే=తమోగుణము వృద్ధిపొందినది (అగుచుండఁగా) పుట్టుచున్నవి-

అప్రకాశమనఁగా అవివేకము- దానివలనఁగలుగునవియె ప్రవర్తింపకపోవుట మొదలగునవి- అని శంకరభాష్యము-

అప్రకాశమనఁగా జ్ఞానముకలుగకపోవుట- అప్రవృత్తియనఁగా స్తబ్ధుఁడైయుండుట- ప్రమాదమనునది తాను చేయవలసినదానికంటె నితరమున ప్రవర్తింపఁజేయునది- మోహమనఁగా ఒకవస్తువును మఱియొకవస్తువునుగాఁదలంచుట-అని రామానుజభాష్యము-

యదా సత్త్వే ప్రవృద్ధే తు ప్రళయం యాతి దేహభృత్।

తదోత్తమవిదాంలోకా నమలాన్ ప్రతిపద్యతే॥౧౪॥

యదాతు=ఎప్పుడు, దేహభృత్ సత్త్వే ప్రవృద్ధే (సతి) ప్రళయం యాతి=సత్త్వగుణము వృద్ధిబొందినది(అగుచుండఁగా) మరణమును పొందుచున్నాఁడో, తదా=అప్పుడు, ఉత్తమవిదామ్ అమలాన్ లోకాన్ ప్రతిపద్యతే=ఉత్తమజ్ఞానముకలవారలయొక్క నిర్మలములైన లోకములను పొందుచున్నాఁడు- (శంకరభాష్యము.

ఉత్తమవిత్తులనఁగా మహదాదితత్త్వముల నెఱిఁగినవారు- అని శంకర

ఉత్తమతత్త్వము నెఱిఁగినవార నఁగా నాత్మస్వరూపము నెఱిఁగిన వారు. వారలలోకములనఁగా సమూహములను- అపియజ్ఞానము లేని విజ్ఞాన అమలములు- ఆత్మజ్ఞులవంశమునఁబుట్టి ఆత్మజ్ఞానమును కలుగఁజేయు పుణ్యకర్మములం జేయుననుట. అని రామానుజభాష్యము.

రజసి ప్రలయం గత్వా కర్మసఙ్గిషు జాయతే।
తథా ప్రలీనస్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే॥

రజసి (ప్రవృద్ధే సతి) ప్రళయం గత్వా=రజోగుణము (వృద్ధిఁబొందినదగుచుండఁగా) మరణమును పొంది, కర్మసఙ్గిషు జాయతే=కర్మమునందాసక్తికలవారలలో పుట్టుచున్నాఁడు- తథా తమసి (ప్రవృద్ధే సతి) ప్రలీనః=అట్లె తమోగుణము(వృద్ధిబొందినదగుచుండఁగా) చచ్చిపోయినవాఁడు, మూఢయోనిషు జాయతే=మూఢయోనులయందు పుట్టుచున్నాఁడు-

మూఢయోనులనఁగా పశ్వాదియోనులు- అని శంకరభాష్యము-

కర్మసంగులనఁగా ఫలములనుగోరి కర్మములను జేయువారు- వారలలోఁ బుట్టి స్వర్గాదులకొఱకు కర్మముల నాచరించును- మూఢయోనులనఁగా కుక్కపంది మొదలగుయోనులు- ఏపురుషార్థమునైనను సంపాదించికొనుటకు తగనివాఁడగును- అని రామానుజభాష్యము-

కర్మణస్సుకృతస్యాహుః సాత్త్వికంనిర్మలంఫలమ్।
రజసస్తుఫలందుఃఖ మజ్ఞానం తమసఃఫలమ్॥౧౬॥

సుకృతస్య కర్మణః=లెస్సఁగాఁ జేయఁబడిన కర్మమునకు, సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలమ్ ఆహుః=సత్త్వగుణసంబంధియగు నిర్మలమైనఫల

డును చెప్పుచున్నారు. రజసస్తు దుఃఖం ఫలమ్ (ఆహుః)=రజస్సునకు దుఃఖమును ఫలమునుగాను (చెప్పుచున్నారు) తమసః అజ్ఞానం ఫలమ్ (ఆహుః)=తమస్సునకు అజ్ఞానమును ఫలమునుగాను (చెప్పుచున్నారు)

సుకృతమనఁగా సాత్త్వికమనుట-రజస్సనఁగా రాజసకర్మమునకనుట- నమ్రాణాధికారమునఁగలిగెడి ఫలము కూడ దుఃఖమే యనఁగా రాజసమైనను-(దుఃఖమిశ్రమైన సుఖము అనుట- అని మధుసూదనటీక) తమస్సనఁగా తామసకర్మమునకు- అవివేకమునకనుట-అని శంకరభాష్యము-

సత్త్వవృద్ధిలో మృతిబొందినవాఁడై ఆత్మజ్ఞులకులమునఁబుట్టినవానిచే ఫలాపేక్షలేక నారాయణారాధనముగాఁ జేయఁబడిన కర్మముయొక్క ఫలము పూర్వముకంటె నధికసత్త్వమువలనఁ గలిగినదై నిర్మలమనఁగా దుఃఖసంపర్కము లేనిదై యుండును- అంత్యకాలమున వృద్ధిబొందిన రజోగుణముయొక్క ఫలము ఫలమునుగోరి కర్మములంజేయువారికులమునఁబుట్టుటయు అట్టికర్మములఁజేయుటయు దాని ఫలమననుభవించుటకు వెండియు జన్మమునెత్తుటయు రజస్సువృద్ధిఁబొందుటయు వెండియు ఫలములంగోరి కర్మములంజేయుచుండుటయు ననియిట్లు సాంసారికదుఃఖము బహువిస్తారముగాఁగలదై యుండును-ఇట్లు అంత్యకాలమున వృద్ధినిపొందిన తమస్సునకు ఫలము అజ్ఞానపరంపరయే- అని రామానుజభాష్యము-

దుఃఖమనఁగా స్వల్పసుఖముతోఁగూడిన దుఃఖము- అని మధ్వభాష్యము-

సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవ చ।
ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవ చ ॥౧౭॥

సత్త్వాత్ జ్ఞానం సంజాయతే=సత్త్వగుణమువలన జ్ఞానము పుట్టుచున్నది- రజసః లోభ ఏవ చ సంజాయతే=రజోగుణమువలన లోభమె పుట్టుచున్నది- తమసః ప్రమాదమోహౌ భవతః=తమస్సువలన ప్రమాదంబును మోహంబును కలుగుచున్నవి- అజ్ఞానం ఏవ చ (భవతి)=అజ్ఞానంబును (కలుగుచున్నది)

వెనుకఁజెప్పినచొప్పునపరంపరచేఁగలిగినసత్త్వమువలన ఆత్మస్వ

రూపప్రత్యక్షమవెడి జ్ఞానముకలుగుచున్నది- రజస్సువలన స్వర్గా దిఫలములయందులోభముకలుగును- ప్రమాదమనఁగా అవధానము (జాగ్రత్త) లేకపోవుటవలన చెడ్డకార్యములయందు ప్రవర్తించుట- దానివలన మోహమనఁగా విపరీతజ్ఞానము కలుగును. దానివలనమి క్కిలియధికమైనతమస్సు కలుగును- దానివలన నజ్ఞానమనఁగాజ్ఞా నములేకపోవుటకలుగును- అని రామానుజభాష్యము-

ఊర్ధ్వంగచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మధ్యేతిష్ఠన్తిరాజసాః।
జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధోగచ్ఛన్తితామసాః॥౧౮॥

సత్త్వస్థాః ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి=సత్త్వగుణముననున్నవారు మీాదికి పోవుచున్నారు- రాజసాః మధ్యే తిష్ఠన్తి=రజోగుణసంబంధులగు వారు మధ్యమునందు ఉన్నారు- జఘన్యగుణవృత్తిస్థాః తామసాః అధః గచ్ఛన్తి= తక్కువగుణముయొక్క ప్రవృత్తియందున్న తామ సులు క్రిందికి పోవుచున్నారు-

మీాదికిపోవుటయనఁగా దేవలోకాదులయందు పుట్టుట- మధ్య మునందుండుటయనఁగా మనుష్యులలోఁబుట్టుట- క్రిందికిపోవుట యన నఁగా పశ్వాదియోనులలోఁబుట్టుట- అని శంకరభాష్యము-

పైకిపోవుటయనఁగా సంసారబంధమునుండితప్పిపోవుట— రా జసులు ఫలసాధనములగు కర్మములంజేయుచు వానిఫలముననుభ వింపుచు వెండియుపుట్టుచు కర్మములఁజేయుచునుందురుగాన మ ధ్యముననుందురు- ఇది పునరావృత్తిరూపమగుటను దుఃఖప్రాయమె- తామసులు ఉత్తరోత్తరము నికృష్టములగు తమోగుణవ్యాపారముల యందున్నవారై చండాలత్వమును అటపైని తిర్యక్కులగుటను అటపైని క్రిమికీటాదిజన్మమును అటపైని స్థావరత్వమును అ టపైని తుప్పలు తీగెలు అగుటను అటపైని రాయి కట్టె బెడ్డ లు గడ్డి మొదలగునవియగుటను బొందుదురు- అని రామానుజ భాష్యము-

నాన్యంగుణేభ్యఃకర్తారం యదాద్రష్టానుపశ్యతి।
గుణేభ్యశ్చపరంవేత్తి మద్భావంసోఽధిగచ్ఛతి॥౧౯॥

(ఉ॥) ద్రష్టా గుణేభ్యః అన్యం కర్తారం యదా నానుపశ్యతి=(ప

తెలిసికొనువాఁడు గుణములకంటెను ఇతరుఁడగు కర్తను ఎప్పుడు చూడఁడో, (కిం)చ గుణేభ్యః పరం వేత్తి=ఇంతియేకాక గుణముల కంటె పరుఁడగువానిని తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః మద్భావమ్ (తదా) అధిగచ్ఛతి=వాఁడు నేనగుటను (అప్పుడు) పొందుచున్నాఁడు-

గుణములేయన్నియవస్థలునుకలవైఅన్నికర్మములకునుకర్తలు; గుణవ్యాపారములకుసాక్షియగు నాత్మ నిర్గుణుఁడు; అంతయునువాసుదేవుఁడె; అని యిట్లు మంచిజ్ఞానముకలవాఁడు వాసుదేవత్వమును పొందుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

స్వయముగాపరిశుద్ధమైనస్వభావముగలయాత్మకు అనేకవిధములగు కర్మములంగూర్చినకర్తృత్వము పూర్వ పూర్వ కర్మములమూలముగావచ్చిన గుణసంపర్కమునిమిత్తముగాఁగలది- ఆత్మ స్వయముగాకర్తకాఁడు- పరిచ్ఛిన్నముకాని జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడు- అనియిట్లు ఆత్మనుఎప్పుడుచూచునో అప్పుడు మద్భావమును (నావంటివాఁడగుటను)పొందుచున్నాఁడు-అని రామానుజభాష్యము.

గుణములకంటెనితరునిపరిణామి (పరిణామముగల) కర్తనుగాఁ జూడకున్నాఁడో- అని మధ్వభాష్యము-

గుణానేతానతీత్య త్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్।
జన్మమృత్యుజరాదుఃఖై ర్విముక్తోఽమృతమశ్నుతే॥ ౨౦॥

దేహీ=పురుషుఁడు, దేహసముద్భవాన్ ఏతాన్ త్రీన్ గుణాన్ అతీత్య=దేహమునఁగలిగిన ఈ మూఁడు గుణములనును అతిక్రమించి, జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైః విముక్తః=పుట్టుకయును చావునుముదిమియును దుఃఖమునను వానిచేత విడువఁబడినవాఁడై, అమృతమ్ అశ్నుతే= మోక్షమును పొందుచున్నాఁడు-

(బ్రదికియుండియెయతిక్ర)మించి- దేహసముద్భవములనఁగా దేహము పుట్టుటకు బీజములైనవి- బ్రదికియుండియె జన్మాదులచేవిడువఁబడినవాఁడై జ్ఞాని అమృతమునుఅనఁగా నేనగుటనుపొందుచున్నాఁడు! అని శంకరభాష్యము-

దేహాకారముగాఁబరిణమించిన ప్రకృతివలనఁబుట్టిన సత్త్వాదిగుణములనతిక్రమించి జ్ఞానైకస్వరూపుఁడగునాత్మను చూచుచున్నవాఁ

వాఁడై జన్మాదులచే విడువఁబడినవాఁడై అమృతుని అనఁగా నాత్మను పొందుచున్నాఁడు. ఇదియె మద్భావము అని యర్థము. అని రామానుజభాష్యము-

కైర్లిఙ్గైస్త్రీన్గుణానేతానతీతో భవతి ప్రభో।
కిమాచారః కథం చైతాంస్త్రీన్గుణానతివర్తతే॥ ౨౧॥

(హే) ప్రభో=(ఓ ప్రభువా!), ఏతాన్ త్రీన్ గుణాన్ అతీతః = ఈ మూఁడుగుణములను అతిక్రమించినవాఁడు, కైః లిఙ్గైః (చిహ్నైః) భవతి = ఏగుఱుతులతో (గూడినవాఁడు) అగుచున్నాఁడు? కిమాచారః భవతి = ఏయాచారము కలవాఁడు అగుచున్నాఁడు? ఏతాన్ త్రీన్ గుణాన్ కథం చ అతివర్తతే = ఈ మూఁడు గుణములను ఎట్లు అతిక్రమించుచున్నాఁడు?

శ్రీభగవానువాచ-

ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహమేవ చ పాణ్డవ।
న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాఙ్క్షతి॥ ౨౨॥

(హే) పాణ్డవ = (ఓ) పాండవుఁడా!, సంప్రవృత్తాని = ప్రవర్తించిన, ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహమేవ చ న ద్వేష్టి = ప్రకాశమును ప్రవృత్తిని మోహమును ద్వేషింపఁడు. నివృత్తాని న కాఙ్క్షతి = మఱలినవానిని కోరఁడు-

ప్రకాశాదులు వరుసగా సత్త్వరజస్తమోగుణముల కార్యములు- ఈ శ్లోకమునఁ జెప్పిన లక్షణము తనకు మాత్రము తెలియఁదగినదె కాని యితరులకు తెలియఁదగినది కాదు- అని శంకరభాష్యము-

ఆత్మకంటె నితరములగు సర్వవస్తువులయందు సత్త్వాదికార్యములగు ప్రకాశాదులు ప్రవర్తించినను ద్వేషింపఁడు- ఆత్మవ్యతిరిక్తములగు నిష్టవస్తువులయందు ప్రవర్తింప పోయినను కోరఁడు-అని రామానుజభాష్యము-

తలుచుగా ద్వేషింపఁడు-తలుచుగాఁ గోరఁడు-అని మధ్వభాష్యము-

ఉదాసీనవదాసీనో గుణైర్యో న విచాల్యతే।
గుణా వర్తన్త ఇత్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేఙ్గతే॥ ౨౩॥

యః ఉదాసీనవత్ ఆసీనః = ఎవ్వఁడు ఉదాసీనునివలెను ఉన్న

వాఁడై, గుణైః నవిచాల్యతే=గుణములచేత కదల్పఁబడఁడో- యః గుణాః వర్తన్తఇత్యేవ అవతిష్ఠతి=ఎవ్వఁడు గుణములు ప్రవర్తించు చున్నవిఅనియె ఉన్నాఁడో, నేఙ్గతే=కదలఁడో-

ఆసీనుఁడనఁగా గుణాతీతత్వమునకుసాధనమైనమార్గమునను సరించువాఁడు- సంన్యాసి వివేకజ్ఞానావస్థనుండి చలింపఁడో- కార్యము (శరీరము)కరణములు(ఇంద్రియములు)విషయములు ఈ యాకారనుగాఁబరిణమించిన గుణములు ఒకటిదానియందొకటి ఉంపుచుండని ఎవ్వఁడుండునో- అవతిష్ఠతేఅని యుండవలసినదానిని అవతిష్ఠతి అని ప్రయోగించుట శ్లోకము నడపదను భయముచేత- యోఽనుతిష్ఠతి అని పాఠాంతరము- కదలకపోవుటయనఁగా స్వరూపమునందె యుండుట- అని శంకరభాష్యము-

గుణములనుకాక ఆత్మనుచూచుటయందె తృప్తిఁబొందియుండుటను మిగిలినవానియందు ఉదాసీనుఁడు- గుణములచేత ద్వేషమును-ఆకాంక్ష(కోరిక) యును కలిగి వానిచేత చలింపఁబడఁడో- గుణములు వానికార్యములగు ప్రకాశాదులయందు ప్రవర్తించుచున్నవి అనియుండి కదలకపోవుటయనఁగా గుణముల కార్యములననుసరించి ప్రవర్తింపకపోవుట- అని రామానుజభాష్యము-

సమదుఃఖసుఖస్స్వస్థ స్సమలోష్టాశ్మకాఞ్చనః।
తుల్యప్రియాప్రియో ధీర స్తుల్యనిన్దాత్మసంస్తుతిః॥౨౪॥
మానావమానయోస్తుల్య స్తుల్యోమిత్రారిపక్షయోః।
సర్వారమ్భపరిత్యాగీ గుణాతీతస్స ఉచ్యతే॥౨౫॥

సమదుఃఖసుఖః స్వస్థః సమలోష్టాశ్మకాఞ్చనః=దుఃఖంబునుసుఖంబునుసమంబులుగాఁగలవాఁడును స్వస్థుఁడును మంటిబెడ్డయును రాయియునుబంగారునుసమానములుగాఁగలవాఁడును, తుల్యప్రియాప్రియః ధీరః తుల్యనిన్దాత్మసంస్తుతిః=ఇష్టంబునుఅనిష్టంబును తుల్యములుగాఁగలవాఁడును ధీరుఁడును నిందించుటయుతన్నుస్తోత్రముచేయుటయుసమానములుగాఁగలవాఁడును, మానావమానయోః తుల్యః=మానమునందును అవమానమునందును ఒకటేవిధముగానుండువాఁడును, మిత్రారిపక్షయోః తుల్యః=మిత్రపక్షమునందునుశత్రు

పక్షములందును ఒకవిధముగానుండువాఁడును, సర్వారమ్భపరి
త్యాగీచ(యః)=అన్ని యారంభములను విడుచువాఁడును (ఎవ్వఁడో),
సః గుణాతీతఃఉచ్యతే=వాఁడు గుణాతీతుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు-

స్వస్థుఁడనఁగా తనయాత్మయందున్నవాఁడు. ధీరుఁడనఁగా బుద్ధిమంతుఁడు- మానావమానములలోఁ దుల్యుఁడనఁగా వికారము లేనివాఁడనుట- వీనియుద్దేశమున శత్రు మిత్రులు లేకపోయినను ఇతరులయుద్దేశమునుపట్టి శత్రుమిత్రులని చెప్పఁబడినది- ఆరంభములనఁగా కర్మములు- దేహము నిలుచుటకు కావలసినదితప్ప మిగిలిన కర్మముల నన్నిటిని విడుచువాఁడనుట- ఈ రెండుశ్లోకములతో నిదమును జెప్పఁబడినది ప్రయత్నపూర్వకముగా నాచరింపఁబడినదై గుణాతీతత్వమునకు సాధనమగును- స్థిరపడినపైని ఇదియె గుణాతీతుఁడు తానని తెలిసికొనుటకు గుఱుతుకూడ నగును- అని శంకరభాష్యము-

దుఃఖమునందును సుఖమునందును సమమైనచిత్తముకలవాఁడు-స్వస్థుఁడనఁగా తనయందున్నవాఁడు- తనయాత్మమాత్రమె ఇష్టుఁడుగాఁగలవాఁడుగాన పుత్రాదులుపుట్టినను చచ్చినను ఒకటేవిధమైనచిత్తముగలవాఁడుగానె యుండువాఁడనుట- ధీరుఁడనఁగా ప్రకృతినిని ఆత్మనను వివరించుటలో నేర్పరియైనవాఁడు- తనకు (ఆత్మకు) మనుష్యత్వాదులతో సంబంధములేదని తలంచుటచే ఆమనుష్యత్వాదులను పట్టినవైయైన నిందాస్తుతిమానావమానశత్రుమిత్రపక్షములయందు సమమైనచిత్తముకలవాఁడు- దేహియగుటనుపట్టివచ్చిన ఆరంభముల నన్నిటిని విడుచువాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

తుల్యత్వము యొక్క యర్థము పూర్వము చెప్పఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము-

మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే|
స గుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే||౨౬||

యః అవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన మాం సేవతే=ఎవ్వఁడు అనియమములేనిదైన భక్తియోగముచేత నన్ను సేవించుచున్నాఁడో, సః ఏతాన్ గుణాన్ సమతీత్య=వాఁడు ఈ గుణములను అతిక్రమించి, బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే=బ్రహ్మత్వమునకు సమర్థుఁడగుచు

తాత్పర్యము-

సమస్తభూతముల హృదయమునందు నాశ్రయించియుండెడి యీశ్వరుండనగు నారాయణుండనగు నన్ను - సంన్యాసియైనను కర్మములనాచరించువాఁడైనను సేవించు - బ్రహ్మభూయమనఁగా మోక్షము - అని శంకరభాష్యము.

ప్రకృతినిని ఆత్మను వేఱువేఱుగాఁదలంచినంతమాత్రమున స్వతంత్రత్వము కలుగఁబోదు - అనాదికాలమునుండి ప్రవర్తించుచున్నవిపరీతవాసనచే నాతలంపు బాధింపఁబడుచుండును - కావున నన్ను భజించువాఁడే, స్వయముగానతిక్రమింపశక్యముగాని గుణములనన్నిటిని నతిక్రమించి బ్రహ్మభావమునకుఁదగినవాఁడు అనఁగా స్వస్వరూపమునందున్న ఆత్మను పొందువాఁడు, అగుచున్నాఁడు-అని రామానుజభాష్యము -

బ్రహ్మభూయమనఁగా ప్రకృతివలె భగవంతునకిష్టుఁడగుట - ప్రకృతియిష్టమైనయితరయిష్టము కాదు - ఇష్టమగుటమాత్రమే - భూయము అనఁగా భావము - అని మధ్వభాష్యము -

బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాహమమృతస్యావ్యయస్య చ।
శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య సుఖస్యైకాన్తికస్య చ॥ ౨౭ ॥

అమృతస్య అవ్యయస్య చ బ్రహ్మణః=నాశములేనివాఁడును నిర్వికారుం డునగు బ్రహ్మంబునకును, శాశ్వతస్య ధర్మస్య చ=శాశ్వతమైన ధర్మమునకును, ఐకాన్తికస్య సుఖస్య చ=నియతమైన సుఖమునకును, అహం ప్రతిష్ఠా=నేను ప్రతిష్ఠను.

బ్రహ్మమనఁగా పరమాత్మ- నేను అనఁగా ప్రత్యగాత్మ-దేనియందుండునో అది ప్రతిష్ఠ - ప్రత్యగాత్మయొక్కంటిజ్ఞానముచేత పరమాత్మగా నిశ్చయింపఁబడును గాన పరమాత్మకు ప్రతిష్ఠ - ధర్మస్య సుఖస్య=జ్ఞానయోగమనెడిధర్మముచేఁ బొందఁదగినయానందమునకు-ఏయీశ్వరశక్తిచేత భక్తానుగ్రహము మొదలగువానికొఱకు బ్రహ్మము ప్రవర్తించుచున్నదో ఆశక్తినైన నేను బ్రహ్మమే- శక్తియును శక్తికలదియు నొక్కటియె కదా. మఱియొక్కవిధమగు నర్థమెట్లన్నను- బ్రహ్మమనఁగా సవికల్పకబ్రహ్మము. దానికి నిర్వికల్పకుఁడనైన నేనె ఆశ్రయమైనవాఁడను-

శాశ్వతధర్మమునకు అనఁగా జ్ఞాననిష్ఠకును దానివలనఁగలిగెడి సుఖమునకును ప్రతిష్ఠ. అని శంకరభాష్యము.

(బ్రహ్మమనఁగా ప్రత్యగాత్మస్వరూపము) శాశ్వతధర్మమనఁగా మిక్కిలియతిశయముగలిగిన నిత్యమైనయైశ్వర్యము- సుఖమనఁగా జ్ఞానిపొందవలసిన యానందము- భగవంతునింగూర్చిన ప్రపత్తివలన గుణములనతిక్రమించును- అటపైని బ్రహ్మభావముకలుగును- అని రామానుజభాష్యము-

బ్రహ్మమునకుఅనఁగామాయకు- అనిమధ్వభాష్యము.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే గుణత్రయవిభాగోనామ చతుర్దశోఽధ్యాయః

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో గుణములుమూటిని విభాగించుట యనెడిపదునాలుగవయధ్యాయము.

గీతాభాష్యత్రయసారము,

పదునేనవయధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ.

ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖ మశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయమ్ ।
ఛన్దాంసి యస్య పర్ణాని యస్తం వేద స వేదవిత్ ॥ ౧ ॥

ఊర్ధ్వమూలమ్ అధశ్శాఖమ్ అశ్వత్థమ్=మీఁదికి వేరులు గలదియును క్రిందికి కొమ్మలు గలదియును నగు రావిచెట్టును, అవ్యయమ్ (ప్రాహుః) ప్రాహుః=నిత్యమైనదానిఁగా (శ్రుతులు) చెప్పుచున్నవి. యస్య ఛన్దాంసి పర్ణాని (ప్రాహుః)=దేనికి ఛందస్సులను ఆకులనుగాను (చెప్పుచున్నవో). యః తం వేద=ఎవ్వఁడు దానిని ఎఱుఁగుచున్నాఁడో, సః వేదవిత్=వాఁడు వేదము నెఱుఁగువాఁడు.

ఊర్ధ్వమనఁగా బ్రహ్మము. అవ్యక్తమాయాశక్తివిశిష్టంబగు ఆ బ్రహ్మమె మూలముగాఁగలది యీ సంసారవృక్షము. మహత్తు అహంకారము తన్మాత్రలు మొదలగునవి కొమ్మలు. అశ్వత్థమనఁగా (అశ్వస్స్థః) రేపటికి ఉండనిది. ఈసంసారవృక్షము అనాదికాలమునుండి ప్రవర్తించినదిగాన అవ్యయము. ఛందస్సులనఁగా ఋగ్యజుస్సామములు. ఆకులు చెట్టును కాపాడునట్లు వేదములు ధర్మాధర్మములను వానిసాధనములను వానిఫలములను ప్రకాశింపఁజేయునవిగాన సంసారమును కాపాడునవి. వేదవిత్తనఁగా వేదార్థము నెఱిఁగినవాఁడు. ఇట్లు సమూలవృక్షజ్ఞానము స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది. అని శంకరభాష్యము.

ఏ సంసారమనెడి యశ్వత్థమును ఊర్ధ్వమూలమునుగాను అధశ్శాఖమునుగాను అవ్యయమునుగాను శ్రుతులు చెప్పుచున్నవో. ఏడులోకములకును మీఁదనుండెడి చతుర్ముఖుఁడు మొదలుగాఁగలుగుటచేత నదియూర్ధ్వమూలము. భూమిమీఁదనుండెడి మనుష్యులు పశువులు మృగములు కృములు (పురుగులు) కీటములు అనఁగా తేళ్లు మొదలగునవి పక్షులు స్థావరములు అనఁగా చెట్లు మొదలగునవి అనునవి యంతముగాఁగలదగుటచేత అధశ్శాఖము. మంచిజ్ఞానము కలుగువఱకును ప్రవాహరూపముగానుండుటచే తెంపులేనిదై యుండుగాన నవ్య

యము. వేదములలోఁ జెప్పఁబడిన కామ్యకర్మములచేత నీసంసారము వృద్ధిపొందునుగాన వేదములు దీనికి ఆకులు. ఆకులచేతఁగదా చెట్టు ఎదుగుట. వేదము సంసారవృక్షమును తెగఁగొట్టెడి యుపాయమును తెలియఁజేయును- ఛేదింపఁబడవలసినవృక్షము నెఱుఁగుటఛేదించెడియుపాయమును తెలిసికొనుటకు ఉపయోగించును. కాఁబట్టి ఈవృక్షము నెఱిఁగినవాఁడు వేదము నెఱిఁగినవాఁడని చెప్పంబడుచున్నది. అనిరామానుజభాష్యము.

సంసారస్వరూపంబును దానిని దాఁటుటకుఉపాయంబును విజ్ఞానంబును ఈయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడుచున్నవి- ఊర్ధ్వుఁడనఁగా విష్ణువు- ఊర్ధ్వుఁడనఁగా అన్నిటికంటె నుత్కృష్టుఁడు- క్రిందివిభ్రనఁగా నికృష్టములైన భూతములు శాఖలు- ఱేపుగూడనోకట్ల విధమున నుండమగాన నశ్వత్థము- పూర్వపుబ్రహ్మకాలమున నెట్లుండెనో అట్లె ఎల్లప్పుడునగుటను అవ్యయము- ఫలమునకు కారణములుగాన ఛందస్సులుఆకులు- ఆకులుపుట్టక పండ్లుకలుగవుకదా- అనిమధ్వభాష్యము.

అధశ్చోర్ధ్వం ప్రసృతాస్తస్య శాఖా, గుణప్రవృద్ధా విషయప్రవాళాః।
అధశ్చ మూలాన్యనుసంతతాని, కర్మానుబన్ధీని మనుష్యలోకే॥ ౨॥

గుణప్రవృద్ధాః విషయప్రవాళాః తస్య శాఖాః=సత్త్వాదిగుణములచేతవృద్ధిబొందినవియును శబ్దాదివిషయములనెడిచిగురులుగలవియునగు దాని కొమ్మలు, అధశ్చ ఊర్ధ్వంచ ప్రసృతాః=క్రిందికిని మీఁదికిని ప్రసరించినవి- కర్మానుబన్ధీని మూలాని=కర్మమునను సరించి యుండెడి వేరులు, అధశ్చ మనుష్యలోకే అనుసంతతాని=క్రింద మనుష్యలోకమున విస్తరించియున్నవి.

మనుష్యులు మొదలగువారలకంటె క్రిందనఁగా స్థావరములవఱకును, మీఁదనఁగా బ్రహ్మలోకమువఱకును- జ్ఞానకర్మఫలములు ఆచెట్టుకు కొమ్మలవంటివిగాన కొమ్మలు-అట్టి శాఖలవలనఁ గలుగునవిగాన శబ్దాదివిషయములు చిగుళ్లు- సంసారవృక్షమునకు గొప్ప మూలమైన ఉపాదానకారణము ఊర్ధ్వముగాఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పటి ఫలములవలనఁగలిగిన రాగద్వేషాదివాసనలు వేరులవలె ధర్మాధర్మప్ర

ష్టికి కారణములైనవియును దేహాదులకంటెఁ దరువాతివియును గాన క్రిందివేరులు. అనుసంతతములనఁగా ప్రవేశించియున్నవి. కర్మానుబంధులనఁగా ధర్మాధర్మస్వరూపమైన కర్మము తమవెనుకఁ గలుగునవిగాఁ గలవి. విశేషముగా మనుష్యులకే కర్మాధికారముగాన మనుష్యలోకే అని చెప్పఁబడినది. అని శంకరభాష్యము.

మనుష్యాదులు శాఖలుగాఁగల యావృక్షమునకు ఆయాకర్మములచేఁ గలిగిన మఱికొన్ని శాఖలు వెండియు మనుష్యపశ్వాదిరూపమునఁ గ్రిందికి (బ)సరించుచున్నవి. మీఁదికి గంధర్వయక్షదేవాదిరూపమున ప్రసరించుచున్నవి. అని రామానుజభాష్యము.

శరీరము మొదలగువానియందుండు భూతములు అవ్యక్తమునఁ (ప్రకృతియందుఁ) గూడ సూక్ష్మరూపముగా నుండునుగాన క్రిందికిని మీఁదికిని ప్రసరించినవి. గుణములు సత్త్వము మొదలగునవి. విషయములు ప్రతీతిమాత్రసుఖంబులు (సుఖకరములుగాఁదోచునవి) గాన ప్రవాలములు (చిగుళ్లు) అనఁబడును. మూలములు భగవద్వాసనలు మొదలగునవి. భగవంతుఁడుగూడ కర్మానుబంధమున (కర్మానుసారముగ) ఫలము నిచ్చుచున్నాఁడు. అని మధ్వభాష్యము.

న రూపమస్యేహ తథోపలభ్యతే నాన్తో న చాదిర్న చ సంప్రతిష్ఠా।

అస్య రూపమ్ = దీని రూపము, తథా ఇహ నోపలభ్యతే = అట్లు (వెనుకఁ జెప్పఁబడిన చొప్పున) ఇచ్చట కనఁబడకున్నది. అన్తః న = అంతము లేదు, ఆదిశ్చ న = మొదలును లేదు. సంప్రతిష్ఠా చ న = స్థితియును లేదు.

సంసారము, స్వప్నము మరీచ్యుదకము (ఎండమావిలోని నీరు) మాయ గంధర్వనగరము వీనితో సమానమైనది గాన ఇప్పుడు చెప్పినచొప్పున దానిరూపము తెలియఁబడదు. సంప్రతిష్ఠ యనఁగా మధ్యము. అని శంకరభాష్యము.

నేను మనుష్యుఁడను దేవదత్తుని పుత్రుఁడను యజ్ఞదత్తుని తండ్రిని తగినపరిగ్రహముకలవాఁడను అని యింతమాత్రమే తెలియును గాని గుణమయములగు భోగములయందు సంగము లేనిచో నీవృక్షము అంతమును పొందుటయును, దీనికి గుణసంగమే ఆదియగుటయును, అత-

కానిదానిని ఆత్మయనుకొనుటయనెడి యజ్ఞానము దీనికి ప్రతిష్ఠయనుటయును, దెలియదు- (ప్రతిష్ఠ యనఁగా మూలము నిలుచుటకు ఆధారమైన ప్రదేశము- అని తాత్పర్యచంద్రిక) అని రామానుజభాష్యము

ఎట్లున్నదో అట్లు తెలియఁబడదు- అంతాదియనఁగా పిప్పలు అనిమధ్వభాష్యము-

అశ్వత్థమేనంసువిరూఢమూలమసఙ్గశస్త్రేణదృఢేనఛిత్త్వా॥ ౩
తతఃపదంతత్పరిమార్గితవ్యంయస్మిన్గతానవివర్తన్తిభూయః॥

సువిరూఢమూలమ్ ఏనమ్ అశ్వత్థమ్=లెస్సగా మొలచిన వేరులుగల ఈ అశ్వత్థమును, దృఢేన అసఙ్గశస్త్రేణ ఛిత్త్వా=దృఢమైన సంగము లేకపోవుటయనెడిశస్త్రముచేత ఛేదించి, తతః=తరువాతను,యస్మిన్ గతాః భూయః ననివర్తన్తి=దేనిలో నడచినవారు వెండియును మఱలరో, తత్ పదమ్=ఆ స్థానము, పరిమార్గితవ్యమ్=వెదకఁబడఁదగినది-

అసంగమనఁగా పుత్రులయందును ధనమునందును లోకములయందును ఆసక్తిలేకపోవుట- ఈఆసక్తియె ఈషణత్రయము- దృఢముఅనఁగా పరమాత్మనుగూర్చిననిశ్చయముచేత దృఢముగాఁ జేయఁబడినది- అశస్త్రము వివేకమునభ్యసించుటయనెడిరాతిమీదఁగీడఁబడినదికావలయును- ఛేదించుటయనఁగా సంసారవృక్షమును బీజముతోఁగూడపీకివేయుట- పదమనఁగా వైష్ణవపదము- వెదకుటయనఁగా తెలిసికొనుట- గతులనఁగాఁజొచ్చినవారు- అని శంకరభాష్యము-

విరూఢములనఁగా అనేకవిధములుగా మొలచినవి- జ్ఞానముమూలముగాఁగలదగుటచే దృఢమైనవి- గుణమయములగు భోగములయందు సంగము లేకపోవుటయనెడి శస్త్రముచేత- తతః=విషయములయందుఆసక్తికలిగియుండుటయనెడిహేతువునవె-అని రామానుజభాష్యము-

అసంగశస్త్రముచేతఅనఁగా సంగము లేకపోవుటతోఁగూడినజ్ఞానముచేత- ఛేదించుటయనఁగా విమర్శించుటయె- అటుపైని వానికిబంధకముకాదు- అప్పుడు మూలముననున్న బ్రహ్మము దెలియఁబడును- అని మధ్వభాష్యము-

తమేవచాద్యంపురుషంప్రపద్యే,యతఃప్రవృత్తిఃప్రసృతాపురాణీ॥ ౪॥

తమ్ ఆద్యం పురుషమేవచ ప్రపద్యే=ఆ(పదశబ్దముచే చెప్పఁబడిన) మొదటివాఁడగు పురుషునినే ఆశ్రయించుచున్నాఁడను- (ఇతి పరిమార్గితవ్యమ్=అని వెదకఁబడవలసినది)- యతః పురాణీ ప్రవృత్తిః ప్రసృతా=ఎవ్వనివలన పురాతనమైన (సంసారమనెడిమాయావృక్షముయొక్క) ప్రవృత్తి ప్రసరించినదో- ఆపురుషుఁడు ఐంద్రజాలికుఁడు(గారుడిచేయువాఁడు)మొదలగువాని వంటివాఁడు- అని శంకరభాష్యము-

ప్రపద్యేద్యతః అనిపాఠము (అజ్ఞానాదులునివర్తించుటకొఱకు),తమ్ ఆద్యం పురుషమేవప్రపద్యేత్=ఆ మొదటి పురుషునినే శరణముఁబొందవలయును- యతః పురాణీ ప్రవృత్తిః ప్రసృతా=ఎవ్వనివలన పురాతనమైన ఈసుఖమయభోగసంగప్రవృత్తి ప్రసరించినదియో-ప్రపద్యే యతఃప్రవృత్తిః అని యైనను పాఠము- ప్రపద్య ఇయతః అనిపదచ్ఛేదము- తమ్ ఆద్యం పురుషమేవ ప్రపద్య=ఆ మొదటి పురుషునినే శరణుఁజొచ్చి; ఇయతః(సాధనపూర్వకాతా) పురాణీ ప్రవృత్తిః ప్రసృతా=ఇంతమాత్రమునకు(అజ్ఞాననివృత్తిమొదలగుదానికంతటికిని) సానధమైపురాతనమైన ప్రవృత్తి ప్రసరించినది- ప్రాచీనులయిన ముముక్షువుల(మోక్షముగోరువారల) ప్రవృత్తి యనుట- ప్రాచీనులగు ముముక్షువులు నన్నె శరణమునుగాఁ బొంది బంధమును వదలించికొనిరనుట- అని రామానుజభాష్యము-

ప్రపద్యేఅనియె పాఠము- తమేవ ప్రపద్యే=ఆతనినే శరణుఁజొచ్చునది- ఇది ఛేదించుటకుఉపాయము- భగవంతునికంటె నితరుఁడు శరణ్యుఁడు లేఁడుకదా- అనిమధ్వభాష్యము-

నిర్మానమోహాజితసఙ్గదోషా,
అధ్యాత్మనిత్యావినివృత్తకామాః।
ద్వంద్వైర్విముక్తాస్సుఖదుఃఖసంజ్ఞై,
ర్గచ్ఛన్త్యమూఢాఃపదమవ్యయంతత్ ॥౫॥

నిర్మానమోహాః జితసఙ్గదోషాః అధ్యాత్మనిత్యాః వినివృత్తకామాః =మానమోహములులేనివారును సంగమనెడిదోషమునుజయించినవారును ఆత్మవిషయమునయాసక్తికలవారును కామములునివర్తించిన

వారును, సుఖదుఃఖసంజ్ఞైః ద్వంద్వైః విముక్తాః = సుఖదుఃఖములను పేరుగల ద్వంద్వములచేత విడువఁబడినవారును; అమూఢాః = మూఢులుకానివారును, అవ్యయం తత్ పదం గచ్ఛన్తి = నిర్వికారమయిన ఆ పదమును పొందుచున్నారు-

అధ్యాత్మనిత్యాః అనఁగా పరమాత్మస్వరూపమును చూచుటయందు ఆసక్తిగలవారు, కామములు విశేషముగాఁబోయినవారు అనఁగా సంన్యాసులు-అమూఢులనఁగా మోహములేనివారు-అని శంకరభాష్యము-

మానమనఁగా ఆత్మకానిదానిని ఆత్మయనుకొనుట- అదియె మోహము- సంగమనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణమయములగు భోగములయందలి ఆసక్తి- అదియె దోషము- అధ్యాత్మమనఁగా ఆత్మజ్ఞానము- అదితప్ప మిగిలినయన్నిటియందును కోరిక లేనివారు- అమూఢులనఁగా ఆత్మకానిదానిస్వభావములను ఆత్మస్వభావములను ఎఱిఁగినవారు-అవ్యయమైనపదమనఁగా అపరిచ్ఛిన్నమైన జ్ఞానమే ఆకారముగాఁగల ఆత్మను పొందుచున్నారు- నన్ను శరణుఁజొచ్చినవారలకు ఈప్రవృత్తులన్నియు నాప్రసాదముననె శక్యములైనవై సిద్ధించును- అని రామానుజభాష్యము-

ఈశ్లోకమున సాధనాంతరము చెప్పఁబడుచున్నది- అనిమధ్వభా[ష్యము

న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాఙ్కో న పావకః।
యద్గత్వా న నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ॥౬॥

తత్ సూర్యః న భాసయతే = దానిని సూర్యుఁడు ప్రకాశింపఁజేయఁడు- శశాఙ్కః న (భాసయతే) = చంద్రుఁడు ప్రకాశింపఁజేయఁడు- పావకః న (భాసయతే) = అగ్ని ప్రకాశింపఁజేయఁడు- యత్ గత్వా న నివర్తన్తే = దేనిని చేరి మఱలరో, తత్ మమ పరమం ధామ = అది నాయొక్క గొప్ప ధామము- (శంకరభాష్యము

ధామమనఁగా విష్ణువుయొక్క తేజోరూపమయిన పదము- అని

ఆత్మలనెడి జ్యోతిస్సు నాసంబంధియగునది-అనఁగా నావిభూతియగుటచే నాకు అంశమైనది- సూర్యాదులనుగూడ ప్రకాశింపఁజేయును గాన పరమమనఁబడుచున్నది- జ్ఞానమే అన్నిటిని ప్రకాశింపఁజేయునది- వెలుపలిజ్యోతిస్సులు (సూర్యచంద్రపావకులు) విషయములకును

ఇంద్రియములకును సంబంధమును కలుగనీనివీనటిని నిరసించుటయను ద్వారమున నుపకరించునది- అజ్ఞానమును ప్రకాశింపఁజేయునది యోగము- దానికి విరోధియనఁదగు నావిద్యయైన కర్మము- దానిని నివర్తింపఁజేయునది భగవత్ప్రవృత్తిమూలకంబగు అసంగము మొదలగునది- అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్లోకమున స్వరూపము చెప్పఁబడుచున్నది అని మధ్వభాష్యము.

మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతనః ।
మనష్షష్ఠా నీన్ద్రియాణి ప్రకృతి స్థానికర్షతి ॥ ౭॥

సనాతనః మమ అంశఏవ=పురాతనమైన నా అంశమే, జీవలోకే జీవభూతః=జీవలోకమున జీవుఁడైనవాఁడు- ప్రకృతిస్థాని మనష్షష్ఠాని ఇన్ద్రియాణి కర్షతి=ప్రకృతియందున్నవియును మనస్సు ఆఱవదిగాఁగలవియునగు ఇంద్రియములను ఆకర్షించుచున్నాఁడు-

పరమాత్మయనునారాయణుఁడనువగు నాయొక్క భాగము-నిజముగా నంశము కాదు- అవిద్యచేతఁగలిగినయుపాధిచేతపరిచ్ఛిన్నమైన ఏకదేశము- జలసూర్యుఁడు అనఁగా జలమునందు ప్రతిఫలించిన సూర్యబింబము సూర్యునియంశమై జలమనెడి నిమిత్తముపోయినతోడనే సూర్యునినే పొంది మఱలనియట్లు ఈయంశముకూడ ఆయాత్మతోనే కలియుచున్నది. ఘటము మొదలగునుపాధులచేత పరిచ్ఛిన్నమైన ఘటాకాశము మొదలగునది ఆకాశముయొక్కయంశమై ఘటము మొదలగునవిపోయినతోడనే ఆకాశమునుపొంది మఱలదు- అట్లె యిదియును- జీవలోకమనఁగా సంసారము- ప్రకృతియనఁగా ఇంద్రియములకు స్థానములగు కర్ణశష్కులి(చెవి) మొదలగునవి-శరీరమునఁబ్రవేశించునప్పుడును ఉత్క్రమించునప్పుడును శ్రోత్రాదులను ఆకర్షించుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

వెనుకఁజెప్పఁబడిన సనాతనమగు నాయంశమె ఒకానొకటి అనాదిసమమనెడి యవిద్యచేత నావరింపఁబడినదై జీవుఁడై జీవలోకమున ప్రకృతిపరిణామవిశేషములగు దేవమనుష్యాది శరీరములలోనుండెడి ఇంద్రియములను ఇటు అటు లాగుచుండును- ఒకానొకఁడు వెనుకఁజెప్పఁబడిన మార్గమున ఈయవిద్యనుండి ముక్తిని పొందినవాఁడైన స్వస్వరూప

ముతోనుండును. అని రామానుజభాష్యము-

శరీరం య దవాప్నోతి య చ్చాప్యు త్క్రామ తీశ్వరః।
గృహీ త్వైతాని సంయాతి వాయు ర్గన్ధా నివా శయాత్ ॥

యత్ శరీరమ్ అవాప్నోతి=ఎప్పుడు శరీరమును పొందుచున్నాఁడో, అపిచ=ఇంతియెకాక, యత్ ఉత్క్రామతి=ఎప్పుడు ఉత్క్రమింపుచున్నాఁడో, (తదా)=అప్పుడు, వాయుః ఆశయాత్ గన్ధానివ=వాయువు వస్తువునుండి వాసననువలె, ఈశ్వరః ఏతాని గృహీత్వా సంయాతి=ఈశ్వరుఁడు వీనిని స్వీకరించి పోవుచున్నాఁడు.

ఈశ్వరుఁడనఁగా దేహములకు స్వామియగు జీవుఁడు, ఎప్పుడుఒక శరీరమునుండి యుత్క్రమించి మఱియొకశరీరమును పొందుచున్నాఁడో అప్పుడు ఆయింద్రియములను స్వీకరించియె పోవుచున్నాఁడు. ఆశయమనఁగా పుష్పము మొదలగునది- అని శంకరభాష్యము.

(యత్ శరీరమ్) ఏశరీరమును పొందుచున్నాఁడో, (యత్)ఏశరీరమునుండి ఉత్క్రమింపుచున్నాఁడో, ఆశరీరమునందుండెడి యింద్రియములకు ఈశ్వరుఁడైనజీవుఁడు, సూక్ష్మభూతములతోఁగూడనీ యింద్రియములను పట్టియుండియె పోవుచున్నాఁడు-వాయువు పూలు చందనము కస్తూరి మొదలగువానినుండి వానిసూక్ష్మావయవములతోఁగూడ గంధములను స్వీకరించిపోవునట్లు - అని రామానుజభాష్యము.

ఆక్షేపింపుచున్నాఁడనుటచే జీవునకు స్వాతంత్ర్యము వచ్చుననియీ శ్లోకము చెప్పఁబడుచున్నది- జీవుఁడు శరీరమును పొందునప్పుడును ఉత్క్రమించునప్పుడును ఈశ్వరుఁడు వీనిని(సూక్ష్మేంద్రియములను)స్వీకరించిపోవుచుండును- గంధములనుఅనఁగా గంధముగలసూక్ష్మావయవములను- అనిమధ్వభాష్యము.

శ్రోత్రం చక్షు స్స్పర్శనంచ రసనం ఘ్రాణమేవచ।
అధిష్ఠాయ మన శ్చాయం విషయా నుపసేవతే॥౯॥

అయమ్=ఈతఁడు, శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనంచ రసనం ఘ్రాణమేవచ మనశ్చ అధిష్ఠాయ=శ్రోత్రమును చక్షుస్సును త్వక్కును రసనమును ఘ్రాణమును మనస్సును అధిష్ఠించి, విష

యాన్ ఉపసేవతే=విషయములను సేవించుచున్నాఁడు. (శ్రో
త్రా)దులనధిష్ఠించి దేహముననున్నవాఁడై- అని శంకరభాష్య
అధిష్ఠించుట యనఁగా వానివాని విషయములయందుఁ బ్రవర్తిం
చుటకు తగినవానిగాఁ జేయుట- ఉపసేవతే=అనుభవింపుచున్నాఁ
డు- అని రామానుజభాష్యము.

ఈతనికి(ఈశ్వరునకు) గూడ భోగము పూర్వము సాధింపఁబడి
నది- ఇంద్రియద్వారమునఁగూడ ఆతఁడు(ఈశ్వరుఁడు)గూడ ననుభ
వించును. గుణముకలదానిని(శుద్ధ)మె అనుభవించును(దుష్టమైన దాని
ని అనుభవింపఁడు)- అని మధ్వభాష్యము.

ఉత్క్రామన్తం స్థితం వాపి భుఞ్జానం వా గుణాన్వితమ్।
విమూఢా నానుపశ్యన్తి పశ్యన్తి జ్ఞానచక్షుషః॥౧౦॥

ఉత్క్రామన్తం స్థితం వాపి భుఞ్జానం వా—శరీరమునుండి వెడలుచు
న్నవాఁడైనను శరీరమునను న్నవాఁడైనను విషయముల ననుభవిం
పుచున్నవాఁడైనను, గుణాన్వితమ్(ఏనమ్)—గుణములతోఁగూడినవాఁ
డైన (ఈతనిని), విమూఢాః నానుపశ్యన్తి=మూఢులు చూడరు-జ్ఞా
నచక్షుషః పశ్యన్తి=జ్ఞానము నెడి నేత్రముకలవారు చూచుచున్నారు.

గుణములనఁగా సుఖము దుఃఖము మోహము(అజ్ఞానము) అనున
వి- విమూఢులనఁగా ఇహలోకపరలోకములయందలి భోగములచేనా
కర్షింపఁబడిన మనస్సులుగలవారలగుటచేత అనేకవిధములుగా మో
హమును పొందినవారు- జ్ఞానచక్షుస్సులనఁగా వివేకముతోఁగూడిన
దృష్టికలవారు- అని శంకరభాష్యము.

గుణాన్వితుఁడనఁగా సత్త్వాదిగుణత్రయమగు ప్రకృతియొక్క పరి
ణామములగు మనుష్యాదిశరీరములతోఁగూడియున్నవాఁడు- ఉత్క్రమ
ణము మొదలగుఅన్నియవస్థలయందును మనుష్యాదిశరీరములకంటె వేఱుగ
నుండేమై జ్ఞానైకస్వరూపుఁడగు నాత్మను విమూఢులనఁగా శరీరము
లే యాత్మలనుకొనువారు తెలిసికొనరు- జ్ఞానచక్షుస్సులనఁగా శరీరం
బును ఆత్మయును వేఱుఅనెడి వివేకజ్ఞానముకలవారు- అని రామాను
జభాష్యము.

అప్రాప్తానచో నేల కనఁబడఁడు? అనుశంకకుత్తరమీశ్లోకము చేఁజె

ప్రకాశించుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

యతన్తో యోగినశ్చైనం పశ్యన్త్యాత్మన్యవస్థితమ్।
యతన్తోఽప్యకృతాత్మానో నైనం పశ్యన్త్యచేతసః॥౧౧॥

యతన్తః యోగినః=ప్రయత్నము చేయుచున్న యోగులు, ఆత్మని అవస్థితమ్ ఏనం పశ్యన్తి=ఆత్మయందున్న వీనిని చూచుచున్నారు- యతన్తోఽపి అకృతాత్మానః అచేతసః=ప్రయత్నము చేయుచున్నవారైనను అశిక్షితమైనయాత్మకల బుద్ధిహీనులు, ఏనం నపశ్యన్తి=వీనిని చూడరు

యోగులనఁగా చిత్తసమాధానముకలవారు- చూచుటయనఁగా శ్రేష్ఠుఁడిట్టివాఁడనుఅని తెలిసికొనుట- ఆత్మయందు అనఁగా బుద్ధియందు ఉన్నవాఁడు- అకృతాత్మలనఁగా శాస్త్రము మొదలగుప్రమాణములం బట్టి తపస్సు చేతను ఇంద్రియజయము చేతను సంస్కరింపఁబడని ఆత్మకలవారైయు కామ్యములనుండిమరలనివారును గర్వము విడువనివారునగు వారు-అచేతసులనఁగా అవివేకులు- అని శంకరభాష్యము.

ప్రయత్నము చేయుచున్నవారనఁగా నన్ను శరణుజొచ్చి కర్మయోగాదుల నాచరింపుచున్నవారైనిర్మలమైనమనస్సులుగలవారలైన యోగులు- ఆత్మయందు అనఁగా శరీరమునందు- అకృతాత్ములనఁగా వాయెడను ప్రపత్తిలేకపోవుట చేత సంస్కరింపఁబడనిమనస్సులుగలవారు- అచేతసులనఁగా ఆత్మస్వరూపమును చూచుటకు తగిన మనస్సులులేనివారు- అని రామానుజభాష్యము.

జ్ఞానమునుపొందఁ ప్రయత్నము చేయుచున్నవారు- అకృతాత్ములనఁగా అపరిశుద్ధమైనజ్ఞానముకలవారు- అని మధ్వభాష్యము.

యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలమ్।
యచ్చన్ద్రమసి యచ్చాగ్నౌ తత్తేజో విద్ధి మామకమ్॥౧౨॥

ఆదిత్యగతం యత్ తేజః=సూర్యునిబొందియున్న ఏ తేజస్సు, అఖిలం జగత్ భాసయతే=సమస్తమైన లోకమునును ప్రకాశింపఁజేయుచున్నదో, చన్ద్రమసి యత్ (తేజః అస్తి)=చంద్రునియందు ఏ (తేజస్సు కలదో), అగ్నౌ చ యత్ (తేజః అస్తి)=అగ్నియందును ఏ (తేజస్సు కలదో), తత్ తేజః మామకం విద్ధి=ఆ తేజస్సును నా

భాసకముగాను వెలుంగును.

సూర్యాదుల తేజస్సు నాయదే- సూర్యాదులయందుండెడి చైతన్యశక్తి నాయొక్కదే యని చెప్పఁబడ్డది- చైతన్యశక్తియైన సూర్యాదులయందున్నట్టి యంశమున్నది సూర్యాదులలో నున్నట్టి గుణము తేజము గానుండుట ను తెలిపియును అధికముగానుండుటను- మరియొక్క విధమేమనఁగా కర్త లగువారు యాగము చేసెడువారు- అట్టి యజ్ఞమును ప్రతిష్ఠించుటను- అట్టి ఇదియును- అని శంకరభాష్యము.

సూర్యాదుల తేజస్సు నాదే యనఁగా వారువారు సత్త్వాకర్షింపఁగా నాచేత నీయఁబడినది. అని రామానుజభాష్యము.

నాచేఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానము ఒక్కటియుఁ జేయఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

గామావిశ్య చ భూతాని ధారయామ్యహమోజసా।
పుష్ణామి చౌషధీః సర్వాః సోమో భూత్వా రసాత్మకః॥ ౧౩॥

అహం గామ్ ఆవిశ్య = నేను భూమిని చొచ్చి, భూతాని ఓజసా ధారయామి = భూతములను బలముచేత ధరించుచున్నాను- రసాత్మకః సోమః భూత్వా = రసస్వరూపుఁడైన సోముఁడను అయి, సర్వాః ఓషధీః పుష్ణామి = అన్ని ఓషధులను పోషించుచున్నాను.

భూతములను అనఁగా జగత్తును- ఓజస్సు- అనఁగా కామ రాగములు లేనిదై జగత్తునుధరించుటకుఁ గాను భూమియందుఁ ప్రవేశపెట్టఁబడిన ఈశ్వరసంబంధమైన బలము- ఆబలము చేతనే భూమిబరువుకలదైనను క్రిందికిపడి పోకయున్నది- ఓషధులనఁగా వ్రీహి(వడ్లు), యవలు, మొదలగునవి. సోముఁడు తనరసమును ఓషధులలోఁ బ్రవేశపెట్టి పోషించుచున్నాఁడు- అని శంకరభాష్యము

ఓజస్సనఁగా అడ్డులేని సామర్థ్యము- రసాత్మకుఁడనఁగా అమృతరసస్వరూపుఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రితః।
ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధమ్॥ ౧౪॥

అహం వైశ్వానరః భూత్వా = నేను వైశ్వానరుఁడను అయి, ప్రాణినాం దేహమ్ ఆశ్రితః = ప్రాణులయొక్క శరీరమును ఆశ్రయించిన

వాఁడనును, ప్రాణాపానసమాయుక్త(శ్వసన్) = ప్రాణవాయువు
తోనునపానవాయువుతోనును కూడుకొనినవాఁడ(నునగుచు) చతుర్వి
ధమ్ అన్నం పచామి= నాలుగువిధములగు అన్నమును పక్వముచే
యుచున్నాను- వైశ్వానరుఁడనఁగా జాఠరాగ్ని.

దేహమును ఆశ్రయించుట అనఁగా దేహమునజొచ్చుట- భోజ్యము(అన్నము, కూరలు మొదలగునవి), భక్ష్యము(పిండివంట), చోష్యము(జుఱ్ఱఁదగినది), లేహ్యము(నాకఁదగినది), అని యన్నము నాలుగు విధములు- భుజించువాఁడు వైశ్వానరాగ్ని- భుజింపఁబడెడి యన్నము సోముఁడు- కాఁబట్టి సర్వంబును ఈయగ్నీషోమములె అనితలంచువానికి అన్నదోషము అంటదు- అని శంకరభాష్యము.

ఖాద్యము(నమలఁదగినది), చోష్యము(పాయసము మొదలగునది), లేహ్యము(పచ్చడి), పేయము(త్రాగఁదగినది). అని నాలుగు విధములు- ప్రాణాపానవృత్తిభేదములతోఁ గూడినవాఁడనై - అని రామానుజభాష్యము.

సర్వస్య చాహం హృది సంనివిష్టో,
మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనంచ।
వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యో,
వేదాన్తకృ ద్వేదవిదేవ చాహమ్॥౧౫॥

అహం సర్వస్య హృది సంనివిష్టః= నేను అందఱియొక్క హృదయమునందు ఉన్నవాఁడను- స్మృతిః జ్ఞానమ్ అపోహనంచ మత్తః (భవన్తి)=తలంపును జ్ఞానంబును అజ్ఞానంబును నావలన (కలుగుచున్నవి). సర్వైః వేదైః వేద్యః అహమేవ=అన్ని వేదములచేతను తెలియఁబడఁదగినవాఁడను నేనె- అహం వేదాన్తకృత్=నేను వేదాంతములను జేసినవాఁడను- వేదవిచ్చ అహమేవ= వేదములనెఱిఁగినవాఁడనును నేనె.

నేను ఆత్మనై హృదయమునయున్నాను- అపోహనమనఁగా స్మృతిజ్ఞానములు లేకపోవుట- పుణ్యముగలవారలకు స్మృతిజ్ఞానములు కలుగును- పాపముగలవారలకు అవి లేకపోవుటకలుగును- వేదాంతములయర్థముల సంప్రదాయములను నడపించినవాఁడు వేదాంతకృత్తు- వేదవి

త్తరఁగా వేదార్థమును నెఱిఁగినవాఁడు- అని శంకరభాష్యము-

ఆసోమవైశ్వానరులకును సమస్తమైన భూతసమూహమునకును ప్రవృత్తినివృత్తులకన్నిటికిని మూలంబగు జ్ఞానము పుట్టెడి ప్రదేశమయిన హృదయమునందు, సమస్తమైనదానిని సంకల్పముచేతనియమింపుచున్నవాఁడనై ఆత్మగా నున్నాను- స్మృతియనఁగా తెలిసికొనినదానిని తలంచుట- జ్ఞానమనఁగా ఇంద్రియములచేతనును లింగములు(గురుతులు) చేతనును శాస్త్రముచేతనును యోగసిద్ధిచేతనను గలిగెడినిశ్చయము- అపోహనమనఁగా జ్ఞానము లేకపోవుట- ఊహాయని యుం జెప్పవచ్చును- ఊహాయనఁగా ఈప్రమాణము ఇట్లు ప్రవర్తింపఁదగుచున్నదని ఆప్రమాణపుసామగ్రి మొదలగువాని నిరూపించుటచేఁగలిగి ప్రమాణమునకు సహాయముచేసెడి జ్ఞానము- అగ్నిసూర్యాదులకుఁగూడ నేనంతర్యామిని గాన వారలను ప్రతిపాదించెడి వేదభాగములచేఁగూడ నేనె తెలియఁబడుదును- వేదములయంతమనఁగా ఫలము- వేదములలోఁ జెప్పఁబడిన ఫలము నిచ్చువాఁడను నేనె- ఇట్లు నన్నుఁ జెప్పెడి వేదమును నేనె యెఱుంగుదును- ఇట్లు కాక మఱియొకవిధముగా వేదార్థమును చెప్పువాఁడు వేదము నెఱుంగువాఁడు కాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

వేదాంతశబ్దముచే వేదనిర్ణయముస్వరూపముగాఁగల మీమాంస చెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ।
క్షరస్సర్వాణి భూతాని కూటస్థో౽క్షర ఉచ్యతే॥౧౬॥

లోకే=లోకమునందు, క్షరశ్చ అక్షర ఏవ చ=క్షరుఁడును అక్షరుఁడును, (ఇతి) ఇమౌ ద్వౌ పురుషౌ (స్తః=అనెడి) ఈ ఇద్దరు పురుషులు (కలరు)- సర్వాణి భూతాని క్షరః=అన్ని భూతములును క్షరుఁడు- కూటస్థః అక్షర(ఇతి) ఉచ్యతే=కూటస్థుఁడు అక్షరుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు-

లోకమునందు అనఁగా సంసారమునందు- రెండు మొత్తములును పురుషులనఁబడును- అందు నశించునదియెల్లను క్షరపురుషుఁడు- అక్షరపురుషుఁడనఁగా క్షరపురుషోత్పత్తికిమూలమగు భగవంతుని మాయాశ

క్తి- అవి సంసారిజంతువులకామకర్మాదిసంస్కారములకు ఆధారమైనవి- సర్వభూతములనఁగా వికారములన్నియును- కూటమనఁగా రాశి (ప్రోగు)- దానివలెనున్నది కూటస్థము- కూటమనఁగా మోసము, అప్రకారమున్నది కూటస్థమనియుం జెప్పవచ్చును- సంసారబీజమునకు అంతము లేదుగాన అక్షరశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది- అనిశంకరభాష్యము.

క్షరపురుషుఁ డనఁగా సంసారి- అక్షరుఁడనఁగా ముక్తుఁడు- సంసారసంసర్గము సంసారవియోగము అనెడి రెండుపాధులనుబట్టి క్షరుఁడు అక్షరుఁడు అని ఏకవచనములుగాఁ జెప్పఁబడినవి- కాలము అనాదిగాన ముక్తులుకూడ ననేకులు కలిగియున్నారు- అచేతనపరిణామములగు బ్రహ్మాదిశరీరములకు అసాధారణుఁడు కాఁడుగాన కూటస్థుఁడనఁబడుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

క్షరభూతములనఁగా బ్రహ్మ మొదలగుజీవులు - కూటస్థ మనఁగా ప్రకృతి- అనిమధ్వభాష్యము.

ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః।
యో లోకత్రయ మావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః॥౧౭॥

ఉత్తమః అన్యః పురుషస్తు=ఉత్తముఁడైన మఱియొకఁడు పురుషుఁడో, పరమాత్మా ఇతి ఉదాహృతః=పరమాత్మ అని (వేదాంతములలోఁ) జెప్పఁబడినవాఁడు- యః=ఎవ్వఁడు- లోకత్రయమ్ ఆవిశ్య బిభర్తి=మూఁడులోకములనును చొచ్చి భరించుచున్నాఁడో, అవ్యయః ఈశ్వరః(శ్చ భవతి)=నాశములేనివాఁడును ఈశ్వరుఁడు(ను అగుచున్నాఁడో)

అన్యుఁ డనఁగా విలక్షణుఁడు- పరమాత్మ యనఁగా దేహాద్యవిద్యలచేఁ గలుగఁజేయఁబడిన యాత్మల(అన్నమయాదులగునయిదుకోశముల)కంటెఁ గొప్పవాఁడగు ప్రత్యగాత్మ- ఈశ్వరుఁడనఁగా పరిపాలించెడినారాయణుఁడు - అనిశంకరభాష్యము

అన్యుఁ డనఁగా బద్ధముక్తులకంటె వేఱైనవాఁడు-లోకత్రయ మనఁగా అచేతనంబును దానితోఁ జేరియున్న జీవుఁడును ముక్తుఁడును- ఈమూఁడింటికిని ఆత్మయై లోపల ప్రవేశించి- అని రామానుజభాష్యము-

యస్మాత్ క్షరమతీతోఽహ మక్షరాదపి చోత్తమః।
అతోఽస్మి లోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్తమః॥౧౮॥

యస్మాత్ అహమ్ క్షరమ్ అతీతః=ఎందువలన నేను క్షరపురుషుని అతిక్రమించితినో, అక్షరాదపిచ ఉత్తమః=అక్షరపురుషునికంటెనను ఉత్తముఁడనో, అతః=ఇందువలన, లోకే వేదేచ పురుషోత్తమః ఇతి ప్రథితః=లోకమందును వేదమునందును పురుషోత్తముఁడనని ప్రసిద్ధుఁడను-

క్షరమను అనఁగా అశ్వత్థమను పేరుగల సంసారమాయావృక్షము-అక్షరమనునది దానికిబీజమైనది-ఉత్తముఁడనఁగా ఉత్కృష్టుఁడైనవాఁడు- కవులు కావ్యములలోఁగూడ పురుషోత్తముఁడని చెప్పుదురు- అని శంకరభాష్యము.

లోకమనఁగా స్మృతి- అని రామానుజభాష్యము.

యో మామేవ మసంమూఢో జానాతి పురుషోత్తమమ్।
స సర్వవిద్భజతి మాం సర్వభావేన భారత॥౧౯॥

యః=ఎవ్వఁడు, పురుషోత్తమం మామ్=పురుషోత్తముఁడనయిన నన్ను, అసంమూఢః(సన్) ఏవం జానాతి=మోహములేనివాఁడు(అగుచు) ఇట్లు తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః సర్వవిత్=వాఁడు అన్నియు నెఱుఁగువాఁడు, (హే)భారత!=ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, సః సర్వభావేన మాం భజతి=వాఁడు సర్వవిధముగాను నన్ను భజించుచున్నాఁడు.

తెలిసికొనుట యనఁగా నేనిట్టివాఁడనని తెలిసికొనుట. సర్వభావముతోననఁగా సర్వాత్మచింతతో- అని శంకరభాష్యము

సర్వవిత్తు అనఁగా నన్నుఁజెందుటకు సాధనముగా తెలియవలసినదంతయు తెలిసికొనినవాఁడు- సర్వభావమున భజించుచున్నాఁడు అనఁగా నన్నుఁబొందుటకు ఎన్నివిధములగు భజనప్రకారములు చెప్పఁబడినవో, వానియన్నిటిచేతనను నన్ను భజించుచున్నాఁడు- నన్నుఁగూర్చినజ్ఞానములన్నిటిచేతనను భజనప్రకారములన్నిటిచేతనను నాకుకలిగెడిప్రీతి, ఇట్లు తెలిసికొనుటచేత కలుగుననుట- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్రమిద ముక్తం మయానఘ।

ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్స్యాత్కృతకృత్యశ్చ భారత ౹ ౨౦ ౹

(హే) అనఘ=(ఓ) నిష్పాపుఁడా, ఇతి=ఇట్లు, గుహ్యతమం ఇదం శాస్త్రం మయా ఉక్తమ్=మిక్కిలి రహస్యమయిన ఈశాస్త్రము నాచేత చెప్పఁబడినది- (హే) భారత=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా! ఏతత్ బుద్ధ్వా=దీనిని తెలిసికొని, బుద్ధిమాన్ కృతకృత్యశ్చ స్యాత్=బుద్ధిమంతుఁడును కృతకృత్యుఁడును అగును.

శాస్త్రమనఁగా భగవద్గీతలన్నియు నైనను, స్తోత్రమునకు ఇచ్చట నీయధ్యాయముమాత్రమె చెప్పఁబడును- దీనిలో గీతాశాస్త్రము నర్థమంతయు నెఱుక సమస్తవేదార్థంబును గూడఁ జెప్పఁబడినది- కృతకృత్యుఁడనఁగా ఎవ్వనిచేత చేయఁబడవలసినదంతయు చేయఁబడినదో వాఁడు- మంచిపుట్టుకకల బ్రాహ్మణుఁడు ఏమేమిచేయవలయునో అదియంతయును భగవత్తత్త్వము తెలిసినతోడనె చేయఁబడినది అగును- ఓయర్జునుఁడా, ఇట్టి పరమార్థతత్త్వమును నావలన వింటివిగాన నీవు కృతార్థుఁడవు- అని శంకరభాష్యము.

నన్నుబొందువానికి కావలసినజ్ఞానమంతయు కలవాఁడగును-వాఁడు చేయవలసినదంతయు చేసినవాఁడునగును- వెనుకఁ జెప్పఁబడినపురుషోత్తమజ్ఞానమె దీనినంతయును జేయును, ప్రత్యక్షరూపమైనజ్ఞానము కాదు, అని ఈశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే పురుషోత్తమయోగోనామ పఞ్చదశోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో పురుషోత్తమయోగప్రతిపాదకంబగు పదునేనవయధ్యాయము.

గీతాభాష్యత్రయసారము.

పదునారవ యధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ.

అభయం సత్త్వసంశుద్ధి ర్జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః।
దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్॥ ౧॥
అహింసా సత్యమక్రోధ స్త్యాగ శ్శాన్తి రపైశునమ్।
దయా భూతే ష్వలోలుప్త్వం మార్దవం హ్రీ రచాపలమ్॥
తేజః క్షమా ధృతి శ్శౌచ మద్రోహో నాతిమానితా।
భవన్తి సంపదం దైవీ మభిజాతస్య భారత॥ ౩॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, అభయం సత్త్వసంశుద్ధిః జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః=భయము లేకపోవుటయును అంతఃకరణపరిశుద్ధియును జ్ఞానయోగాచరణంబును, దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయః తపః ఆర్జవమ్=ఈవియును వెలుపలి యింద్రియములను నిగ్రహించుటయును యజ్ఞంబును వేదాధ్యయనంబును తపస్సును ఋజుత్వంబును, అహింసా సత్యమ్ అక్రోధః త్యాగః శాన్తిః అపైశునమ్=ఇతరులను బాధింపకపోవుటయును సత్యంబును కోపము లేకపోవుటయును త్యాగంబును అంతఃకరణనిగ్రహంబును కొండెగాఁడు కాకపోవుటయును, భూతేషు దయా అలోలుప్త్వం మార్దవం హ్రీః అచాపలమ్=ప్రాణులయందు కనికరంబును అలోలుపత్వంబును మృదుత్వంబును సిగ్గును చపలత లేకపోవుటయును, తేజః క్షమా ధృతిః శౌచమ్ అద్రోహః నాతిమానితా=తేజస్సును ఓరిమియును ధైర్యంబును పరిశుద్ధియును ద్రోహము లేకపోవుటయును అభిమానము లేకపోవుటయును, దైవీం సంపదం అభిజాతస్య భవన్తి=దేవసంబంధియగు సంపదను పుట్టినవానికి కలుగుచున్నవి-

అంతఃకరణపరిశుద్ధి యనఁగా లోకవ్యవహారములో పరులను మోసపుచ్చుట, అసత్యము, మొదలగువానిని విడుచుట. జ్ఞానమనఁగా శాస్త్రములవలనఁగానీ ఆచార్యునివలనఁగానీ ఆత్మ మొదలగు పదార్థములను తెలిసికొనుట- ఇంద్రియములను ఉపసంహరించి ఏకాగ్రచిత్తమున ఆ పదార్థములు తన యనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనుట యోగము - వ్యవస్థితి

యనఁగా నిష్ఠ - ఇదియె ప్రధానమైన దేవసంపత్తు - దానమనఁగా తనశక్తికొలఁది అన్నము మొదలగువానిని పంచిపెట్టుట. యజ్ఞమనఁగా శ్రౌతమైన అగ్నిహోత్రాదికంబును స్మార్తంబగు దైవయజ్ఞాదికంబును - ప్రయోజనమును కోరక ఋగ్వేదాదులను అధ్యయనము చేయుట స్వాధ్యాయము - తపస్సు, ఇంక (౧౭అ॥ ౧౪శ్లో) చెప్పఁబడెడి శారీరము మొదలగునది - సత్యమనఁగా అనిష్టముకాని యథార్థస్థితిని చెప్పుట - అక్రోధమనఁగా పరులు కోపించినను కొట్టినను తనకుఁగలిగెడి కోపమును అణఁచికొనుట - త్యాగమనఁగా సంన్యాసము - పైశునమనఁగా ఒకరి నిషిద్ధమును మఱియొకరికి చెప్పుట - దుఃఖించినభూతములయందు దయ - అలోలుపత్వమనఁగా విషయములు సంనిహితములైనను ఇంద్రియములు వికరింపకపోవుట - మార్దవమనఁగా క్రౌర్యము లేకపోవుట - చాపలమనఁగా ప్రయోజనమేమియు లేకయె వాక్కు చేతులు కాళ్లు మొదలగువానిచేఁ బనిచేయుట - తేజస్సనఁగా ప్రాగల్భ్యము - శరీరచర్మమునందలి కాంతి కాదు - క్షమయనఁగా తిట్టినను కొట్టినను లోపలవికారము లేకయుండుట - దేహమును ఇంద్రియములను నీరసించినచో దానిని పోఁగొట్టెడి యంతఃకరణవృత్తివిశేషము ధైర్యము - ఆధైర్యముచేత దృఢపడినవై శరీరేంద్రియములు నీరసింపవు - శౌచమనఁగా మంటితోను నీటితోను చేసెడి బాహ్యశౌచంబును మాయారాగము మొదలగు కాలుష్యములు లేకపోవుట స్వరూపముగాఁగల మనోబుద్ధుల నైర్మల్యమనెడి యాభ్యంతరశౌచంబును - అద్రోహమనఁగా పరుని బాధింపఁగోరకపోవుట. అతిమానమనఁగా తాను మిక్కిలి పూజ్యుఁడని తలంచుట - అది లేకపోవుట నాతిమానిత - దైవసంపదను బుట్టినవాఁడనఁగా దేవతల విభవమునకుఁ దగినవాఁడు - అనఁగా కలుగఁబోయెడి మేలుకలవాఁడు - అని శంకరభాష్యము,

భయమనఁగా తనకు ఇష్టమైనది కలుగకపోవుటకును అనిష్టము కలుగుటకును హేతువులు కనఁబడుటచేఁ గలిగిన దుఃఖము - అది లేకపోవుట అభయము - అంతఃకరణమునకు పరిశుద్ధియనఁగా రజస్తమస్సులతో సంపర్కము లేకపోవుట - జ్ఞానయోగమనఁగా ప్రకృతిసంపర్కము లేని యాత్మస్వరూపమును వివేచించుట - దానమనఁగా న్యాయముగా

సంపాదించినధనమును తగినవానికి ఇచ్చుట- దమమనఁగా మనస్సు ను విషయముల వైపు తిరుగకుండఁ జేయుట- యజ్ఞమనఁగా ఫలము ను గోరక భగవదారాధనరూపముగాఁ బంచమహాయజ్ఞాదులనాచరించుట- స్వాధ్యాయమనఁగా వి[illegible] భగవంతునిని ఆతనియా రాధనప్రకారమును ప[illegible]మె వేదమంతయునని తలంచు చు వేదములనభ్యసించుట- తపస్సనఁగా భగవంతునిప్రీతినిఁ గలుగఁజేసెడి పనులనుఁ జేయుటకు యోగ్యతఁ గలుగఁజేసెడి కృచ్ఛ్రము చాంద్రాయణ ము ద్వాదశ్యుపవాసము మొదలగువానిని చేయుట- ఇతరులవిషయమున మనోవాక్కాయముల ప్రవృత్తులు ఒక్కవిధముగా నుండుట యార్జ వము- హితమైన యథార్థస్థితిని జెప్పుట సత్యము- అక్రోధమనఁగా పరులను బాధించెడి చిత్తవికారము లేకపోవుట- త్యాగమనఁగా తనకు హితములుకానివానిని విడుచుట- శాంతియనఁగా ఇంద్రియములు వి షయములయందు ఆసక్తములు కాకుండుటను అభ్యసించుట- అపైశు నమనఁగా పరులకు అనర్థమును కలుగఁజేసెడి వాక్యమును తెలియఁజే యకపోవుట- అన్ని భూతములయెడను దుఃఖమును సహింపనిస్వభావ ము దయ- అలోలుప్త్వమనఁగా అలోలుపత్వము- విషయములయందు నిస్పృహుఁడై యుండుట- అలోలుత్వమను పాఠముఁ గూడ నిదియె యర్థము- మార్దవమనఁగా కఠినుఁడు కాకపోవుట- సత్పురుషులతోఁ గలిసికొనుటకు తగుటయనుట- చే యరానిపనిని చేయుటయందు సిగ్గు- అచాపలమనఁగా కోరఁదగి నవిషయము దగ్గఱ నున్నను కదలకపోవుట- తేజస్సనఁగా దుర్జనుల చేఁ దిరస్కరింపఁబడకయుండుట- క్షమయనఁగా ఒక్కని నొక్కఁడు బాధించినను బాధించినవానియెడను చిత్తవికారము లేకుండుట- ధృతి యనఁగా గొప్ప యాపద కలిగినను చేయవలసినదానిని చేయుచునే యుం డుట- శౌచమనఁగా శాస్త్రమున చెప్పినచొప్పున బాహ్యములు అభ్యం తరములును కరణములు (ఇంద్రియములు) కర్మాచరణమునకు తగి యుండుట- అద్రోహమనఁగా ఇతరులు యథేష్టముగా సంచరించుట కు అడ్డము కలుగఁజేయకపోవుట- అతిమానిత్వమనఁగా ప్రసక్తిలేనిదె గర్వపడుట, అది లేకపోవుట నాతిమానిత- దేవులనఁగా భగవంతుని యాజ్ఞ

నుఅనువర్తించుటయె స్వభావముగాఁగలవారు. వారికంకర్తృత్వనఁగా భ-గవంతునియాజ్ఞనుఅనువర్తించుటయె. దానిని జయపుటకు పుట్టినవాని కిఇవికలుగును. అని రామానుజభాష్యము.

పురుషార్థసాధనమునకు విరోధులగునవి ఈయధ్యాయమునచూపఁబడును- తపస్సనఁగా బ్రహ్మచర్యము మొదలగునది- పైశునమనఁగా ఇతరులకుఉపద్రవముకలుగునట్లు వారలదోషములను రాజు మొదలగువారలకు చెప్పుట- (అలోలత్వమని పాఠము) లౌల్యమనఁగా రాగము- అచాపలమనఁగా స్థైర్యము- క్షమయనఁగా కోపము లేకపోవుట యెకాక అపకారము చేసినవానికి అపకారము చేయకపోవుట- అనిమధ్వభాష్యము.

దమ్భో దర్పోఽతిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవ చ।
అజ్ఞానం చాభిజాతస్య పార్థ సంపదమాసురీమ్॥౪॥

(హే)పార్థ!=ఓకుంతీపుత్రుఁడా!, దమ్భః దర్పః అతిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవచ అజ్ఞానంచ= దంభంబును గర్వంబును అతిమానంబును కోపంబును పరుసదనంబును తెలివితక్కువయును, ఆసురీం సంపదమ్ అభిజాతస్య (భవన్తి)=ఆసురసంబంధియగు సంపదను పుట్టినవానికి (కలుగుచున్నవి)-

దంభమనఁగాధర్మమునుతానాచరించునట్లు ప్రకటనచేయుట- దర్పమనఁగాధనంబునుతనకుకావలసినవారునుకలుగుటనుగలిగెడిగర్వము- పారుష్యమనఁగాపరుషములైనమాటలుచెప్పుట- ఎట్లన్ననుగ్రుడ్డివానిని కండ్లుకలవాఁడును, సౌందర్యములేనివానిని సౌందర్యముకలవాఁడును, తక్కువకులమునఁబుట్టినవానిని గొప్పకులమునఁబుట్టినవాఁడును, ఎదుటనె కఠినపుమాటలను జెప్పుట- అజ్ఞానమనఁగా చేయవలసినదియు చేయరానిదియు నేర్పాటుగాఁదెలియకపోవుట-అని శంకరభాష్యము-

దంభమనఁగా తాను ధార్మికుండనుకొనుటకై ధర్మములనాచరించుట- దర్పమనఁగా విషయములననుభవించుటచేఁగలిగి చేయవలసినవానిని చేయరానివానిని పర్వులుపనీని సంతోషము- అతిమానమనఁగా తనకుఁగలిగినవిద్యావంశములకుతగని యభిమానము-క్రో

దమనఁగా పరులబాధించుటకొఱకైన చిత్తవికారము- పారుష్యమనఁగా సత్పురుషులకు ఏవగింపును కలుగఁజేసెడి స్వభావము- అజ్ఞానమనఁగా పరావరతత్త్వములను కృత్యాకృత్యములను తెలియఁగలేకపోవుట- ఆసురశబ్దము భగవంతునియాజ్ఞను మీఱువారలను చెప్పును. అని రామానుజభాష్యము.

దైవీ సంపద్విమోక్షాయ నిబంధాయాసురీ మతా,
మా శుచః సంపదం దైవీమభిజాతోఽసి పాండవ॥౫॥

దైవీ సంపత్ విమోక్షాయ మతా=దేవసంబంధియగు సంపత్తు బంధమును వదలించుటకొఱకు (గాను) తలఁపఁబడినది- ఆసురీ నిబంధాయ మతా=అసురసంపత్తు బంధముకొఱకుగాను తలంపఁబడినది-(హే) పాండవ!=(ఓ) పాండుపుత్రుఁడా!, దైవీం సంపదమ్ అభిజాతః అసి=దేవసంబంధియగుసంపదను పుట్టినవాఁడవు అగుచున్నావు. మా శుచః=శోకింపకుము.

(భాష్యము.

నీవు కలుగఁబోయెడి మేలుకలవాఁడవు అని యర్థము. అనిశంకర

నాయాజ్ఞను అనువర్తించుట యనెడి దైవసంపద్క్రమముగా నన్ను జెందుటకొఱకు అగును- నాయాజ్ఞను అతిక్రమించుట యనెడి యాసురసంపద అధోగతి(క్రిందిగతి)ని పొందుటకొఱకు అగును. అని రామానుజభాష్యము.

ద్వౌ భూతసర్గౌ లోకేఽస్మిన్ దైవ ఆసుర ఏవ చ।
దైవో విస్తరశః ప్రోక్త ఆసురం పార్థ మే శృణు॥౬॥

అస్మిన్ లోకే=ఈ లోకమునందు, దైవః ఆసుర ఏవ చ (ఇతి)=దైవంబును ఆసురంబును (అని), ద్వౌ భూతసర్గౌ స్తః=రెండు భూతసర్గములు (కలవు)- దైవః విస్తరశః ప్రోక్తః=దైవము విస్తారముగా చెప్పఁబడినది- (హే) పార్థ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, ఆసురం మే (సకాశాత్) శృణు=ఆసురమును నా (వలన) వినుము.

భూతసర్గములనఁగా సృజింపఁబడిన భూతములు- అందు దైవసర్గము అభయం సత్త్వసంశుద్ధిః (౧౬అ॥౧శ్లో॥) అనునది మొదలు విస్తరముగాఁజెప్పఁబడినది- విడుచుటకొఱకు ఆసురమునుగూడ విస్తరముగా వినుము. అని శంకరభాష్యము.

ఈకర్మలోకమున - భూతసర్గము లనఁగా భూతములపుట్టుకలు- పురాతనపుణ్యపాపములననుసరించి భగవదాజ్ఞను అనుసరించుటకుఁ గొందఱును దాఁటుటకుఁ గొందఱునుఅనియిట్లు పుట్టునప్పుడె ఏర్పాటుగాఁ బుట్టుదురనుట- నాయాజ్ఞ ననువర్తించువారిపుట్టుక ఎట్టియాచారముకొఱకో ఆయాచారము, కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగ రూపమైనది, ఈవఱకును విస్తరముగాఁ జెప్పఁబడినది- ఇఁకనసురసంపదయాచారమును వినుము- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రవృత్తించనివృత్తించ జనా నవిదు రాసురాః।
నశౌచం నాపి చాచారో న సత్యం తేషు విద్యతే॥ ౭॥

ఆసురాః జనాః=అసురలగు జనులు, ప్రవృత్తించ నివృత్తించ నవిదుః =ప్రవృత్తినిని నివృత్తినిని ఎఱుఁగరు- తేషు శౌచం (నవిద్యతే)= వారియందు శౌచము (లేదు)- ఆచారోఽపి (నవిద్యతే)=ఆచారంబును (లేదు)- సత్యం నవిద్యతే=సత్యము లేదు.

పురుషార్థసాధనమునందు ప్రవర్తించుటనునుఅనర్థహేతువునందునివర్తించుటనును- అసురులు ఆచారములేనివారును మాలిగలవారును అసత్యమును పలుకువారునుగదా- అనిశంకరభాష్యము.

ప్రవృత్తియనఁగా స్వర్గాదులనుకలుగఁజేసెడి వైదికధర్మము- నివృత్తియనఁగా మోక్షసాధనము- శౌచమనఁగా వైదికకర్మములను ఆచరించుటకు శాస్త్రమునఁ జెప్పినచొప్పునతగియుండుట- బాహ్యశౌచంబును అంతశ్శౌచంబును గూడలేదు- ఈశౌచములుగలుగుటకు సాధనమయినఆచారమనఁగా సంధ్యావందనము మొదలగునదియును లేదు- తాను గన్నచొప్పున భూతములకు హితమైనదానినిచెప్పుట సత్యము- అనిరామానుజభాష్యము.

అసత్య మప్రతిష్ఠం తే జగదాహు రనీశ్వరమ్।
అపరస్పరసంభూతం కి మన్య త్కామ హైతుకమ్॥ ౮॥

తే=వారు- జగత్ =జగత్తును, అసత్యమ్ అప్రతిష్ఠమ్ అనీశ్వరమ్ అపరస్పరసంభూతమ్ ఆహుః=అసత్యముగానును ప్రతిష్ఠలేనిదానిగానును ఈశ్వరుఁడులేనిదానిగానును ఒకటొకదానివలననొకటిపుట్టినదానినిగానును చెప్పుచున్నారు- అన్యత్ కిమ్ (అస్తి?) వేఱు ఏమి

(ఉన్నది?)- కామ హైతుకమ్ (ఆహుః)=కామము హేతువుగాఁగలదా నిగా (చెప్పుచున్నారు).

మనము అనిత్యప్రాయులమైనట్లే ఈ జగత్తు అసత్యము- జగత్తునకు ధర్మాధర్మములు ప్రతిష్ఠ- (ప్రతిష్ఠ యనఁగా ... హేతువైనది- అనిమధు॥) అది లేనిదానిగాఁ జెప్పుచున్నారు- ... ములనుబట్టి ఈజగత్తును శాసించెడి ఈశ్వరుఁడు లేఁడు- అపరస్పరసంభూతమనఁగా అన్యోన్యము పుట్టినది- స్త్రీపురుషుల యన్యోన్యసంయోగము వలననే జగత్తంతయు పుట్టినది ... కామహైతుకమనఁగా కామహేతుకము- కామముతప్ప అదృష్టాదులు హేతువులుగాఁగలదికాదందురు- ఇదిలోకాయతమతము- అనిశంకరభాష్యము.

అసత్యమనఁగా సత్యశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినబ్రహ్మము అర్థముగాఁగలదికాదందురు- బ్రహ్మమునందు(ప్రతిష్ఠితం)ఉన్నదియనియును చెప్పరు- బ్రహ్మంబగు ననంతునిచేఁగదా ఈ భూమి ధరింపఁబడిన దైఅన్ని లోకములనును ధరింపుచున్నది- సత్యసంకల్పుఁడగు పరబ్రహ్మంబును సర్వేశ్వరుఁడనునగునాచేత నియమింపఁబడినదియును చెప్పరు- అపరస్పరసంభూతమ్ అన్యత్ కిమ్ (అస్తి)=ఒకఁ డొకనితోఁ కటిపుట్టనిది మఱియొకటి ఏది (ఉన్నది?)-స్త్రీపుంసులన్యోన్యసంబంధము చేతఁబుట్టినవిగా మనుష్యులుపశువులు మొదలగునవి అన్నియును కనఁబడుచున్నవిగాని అట్టిదికానిదొకటి కనఁబడదు- కామహైతుకమ్ అనియె పాఠము- కాఁబట్టి జగత్తంతయు కామమె హేతువుగాఁగలది- అనిరామానుజభాష్యము.

జగత్తునకు సత్యంబును (సృష్ట్యాదికారణంబును) ప్రతిష్ఠయును ఈశ్వరుఁడునువిష్ణువే- దీనికి విరుద్ధముగాఁ జెప్పుదురు- అన్నాద్భవంతి భూతాని (౩అ॥౧౪శ్లో) ఇత్యాదికముచేత అన్యోన్యముపుట్టుటచె ప్పఁబడినది- అనిమధ్వభాష్యము.

ఏతాం దృష్టి మవష్టభ్య నష్టాత్మానోఽల్పబుద్ధయః।
ప్రభవ న్త్యుగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతో హితాః॥౯॥

ఏతాం దృష్టిమ్ అవష్టభ్య=ఈ దృష్టిని అవలంబించి, నష్టాత్మా

నః అల్పబుద్ధయః ఉగ్రకర్మాణః అహితాః(శ్చ సన్తః)=చెడఁగొట్టఁబడినఆత్మలుకలవారును స్వల్పబుద్ధికలవారును క్రూరకర్మములైనపనులుగలవారును శత్రువుల(నగుచు), జగతః క్షయాయ ప్రభవన్తి =జగత్తుయొక్క క్షయముకొఱకు పుట్టుచున్నారు-

అవష్టభ్య-ఆశ్రయించి; నష్టాత్మాలు=నష్టస్వభావులు- అనఁగా పరలోకసాధనములకుఁ జెడినవారనుట- అల్పమైనబుద్ధి, విషయములందు కూడినది- ఉగ్రకర్మాణః=హింసించుటయేస్వభావముగాఁగలవారు- జగత్తునకు శత్రువులు- అని శంకరభాష్యము.

నష్టాత్మలనఁగా దేహముకన్నవేఱుగా నాత్మను తెలిసికొననివారు- ఘటాదులవలె తెలియఁబడెడి వస్తువైన శరీరమున తెలిసికొనువాఁడగునాత్మ దేహముకంటె వేఱుగానున్నాఁడని తెలిసికొనలేరుగాన అల్పబుద్ధులు-అని రామానుజభాష్యము. (జగతోఽశుభాః అని రామానుజభాష్యపుస్తకమునందున్నది-)

కామ మాశ్రిత్యదుష్పూరం దమ్భమాన మదాన్వితాః।
మోహాద్గృహీత్వాఽసద్గ్రాహాన్ప్రవర్తన్తేఽశుచివ్రతాః॥

దుష్పూరం కామమ్ ఆశ్రిత్య=నింపశక్యముకాని కామమును ఆశ్రయించి, మోహాత్ అసద్గ్రాహాన్ గృహీత్వా=మోహమువలన చెడ్డపట్టుదలలను పట్టి, దమ్భమానమదాన్వితాః అశుచివ్రతాః(శ్చ సన్తః)=దంభమానమదములతోఁగూడినవారును అపరిశుద్ధములైన వ్రతములుగలవారు(నగుచు) ప్రవర్తించుచున్నారు

కామమనఁగాఒక్కవిధమగుకోరిక- మోహమనఁగా అవివేకము. అసద్గ్రాహములనఁగా శుభములుకాని నిశ్చయములు- అనిశంకరభాష్యము

దుష్పూరమనఁగా పొందరానివిషయములకలది- మోహమనఁగా అజ్ఞానము- అసద్గ్రాహములనఁగాఅన్యాయముచేత గ్రహింపఁబడిన పరిగ్రహములు- అశుచివ్రతులనఁగా శాస్త్రమునవిధింపఁబడని వ్రతములుగలవారు. అని రామానుజభాష్యము.

చిన్తామపరిమేయాంచ ప్రళయాన్తాముపాశ్రితాః।
కామోపభోగపరమా ఏతావ దితి నిశ్చితాః॥౧౧॥

అపరిమేయాం ప్రళయాన్తాంచ చిన్తామ్ ఉపాశ్రితాః=కొలఁదిలేనిదాని విషయము మరణమే అంతముగాఁగలదియునగు చింతను ఆశ్రయించినవారు - కామోపభోగపరమాః = కామములననుభవించుటయే గొప్పది గాఁగలవారై, ఏతావత్ ఇతి నిశ్చితాః=ఇంతియే అని నిశ్చయించుకొనినవారు.

ఎప్పుడును చింతింపుచునే యుండువారు- కామములనఁగా భోగ్యవిషయములు- వానిని అనుభవించుటయే గొప్పపురుషార్థమని నిశ్చయించుకొనినవారు- అని శంకరభాష్యము.

ఈదినముననో రేపో చావనున్నవారై ప్రళయాంతమనఁగా ప్రాకృతప్రళయమువఱకును సాధింపవలసిన విషయములుగలచింతను ఆశ్రయించినవారు. అని రామానుజభాష్యము,

ఆశాపాశశతైర్బద్ధాః కామక్రోధపరాయణాః।
ఈహన్తే కామభోగార్థ మన్యాయేనార్థసంచయాన్॥

ఆశాపాశశతైః బద్ధాః=ఆశలనెడి యనేకములయినయురులచేతఁ గట్టఁబడినవారును, కామక్రోధపరాయణాః(సన్తః)= కామక్రోధములే ముఖ్యములు గాఁగలవారును(అగుచు), కామభోగార్థమ్ అన్యాయేన అర్థసంచయాన్(ప్రతి) ఈహన్తే=విషయముల ననుభవించుటకొఱకు అన్యాయముగా ధనసమూహములను(గూర్చి) పనిచేయుచున్నారు-

ఆశాపాశములచేతఁ గట్టఁబడి అంతటను ఈడ్వఁబడుచున్నవారై- పరాయణమనఁగా గొప్పయాధారము- అన్యాయముగాననఁగా పరద్రవ్యాపహరణము మొదలగువానిచేత- ధనార్జనము జేసి, కామములననుభవించుటకొఱకు- అని శంకరభాష్యము.

కామక్రోధైకనిష్ఠాః అని రామానుజభాష్యము.

ఇదమద్య మయా లబ్ధమిమం ప్రాప్స్యే మనోరథమ్।
ఇదమస్తీదమపి మే భవిష్యతి పునర్ధనమ్॥౧౩॥

ఇదమ్ అద్య మయా లబ్ధమ్=ఇది ఇప్పుడు నాచేత పొందఁబడినది. ఇమం మనోరథం ప్రాప్స్యే=ఈ కోరికను పొందఁగలను- ఇదమ్ అస్తి=ఇది కలదు- పునః ఇదం ధనమపి మే భవిష్యతి=వెండియును

ఈ ధనముగూడ నాకు కలుగఁగలదు.

వారియభిప్రాయ మిట్టిదై యుండును.-మనోరథమునఁగా మనస్సునకు సంతోషమును కలుగఁజేసెడి ద్రవ్యము- పైసంవత్సరమున, వెండియు నీధనము నాకు కలుగును, దానిచేతను నేను ధనవంతుఁడనుగాఁ బ్రసిద్ధుఁడను గాఁగలను- అని శంకరభాష్యము.

ఈ క్షేత్రపుత్రాదికమంతయు నాసామర్థ్యముచేతనె పొందఁబడినదిగాని అదృష్టాదికముచేతఁగాదు- ఈ మనోరథమును నేనె పొందెదను- అదృష్టాదిసహాయమక్కఱలేదు- అని రామానుజభాష్యము

అసౌ మయా హతశ్శత్రుర్హనిష్యే చాపరానపి।
ఈశ్వరోహమహంభోగీ సిద్ధోహంబలవాన్ సుఖీ॥౧౪॥

అసౌ శత్రుః మయా హతః= ఈ శత్రువు నాచేతను చంపఁబడెను. అపరానపిచ హనిష్యే=మిగిలినవారలనుగూడ చంపఁగలను. అహమ్ ఈశ్వరః= నేను ఈశ్వరుఁడను. అహం భోగీ=నేను భోగములుకలవాఁడను. అహం సిద్ధః=నేను సిద్ధుఁడను- (అహం) బలవాన్=(నేను) బలవంతుఁడను- (అహం) సుఖీ=(నేను) సుఖముకలవాఁడను.

జయింపరాని ఈశత్రువు జయింపఁబడెను-మిగిలినవారినిగూడ చంపెదను- వీరు నన్నేమి చేయఁగలరు- అన్నివిధముల నాతో సమానుఁడు లేఁడు. సిద్ధుఁడను అనఁగా కొడుకులు మనుమలు మునిమనుమలు కలవాఁడను- నేనువట్టి మనుష్యుఁడను కాను. నాకంటె నితరులు భూమి భారమునకై పుట్టినవారు. అని శంకరభాష్యము.

బలవంతుఁడనగు నాచేతను- శూరుఁడనును ధీరుఁడనునగు నేనే మిగిలినశత్రువులనుగూడఁ జంపెదను. మందబుద్ధులయినవార్లులగువారిచేఁ గల్పింపఁబడిన అదృష్టమనెడి పరికరము (సాధనసామగ్రి) వలన? ఈశ్వరుఁడను అనఁగా నాకు నేనే అధీనుఁడను. ఇతరులను నియమించువాఁడను నేనె. నేను అదృష్టాదులచేతఁగాక స్వయముగానె భోగిని. అట్లె సిద్ధుఁడనును బలవంతుఁడనును సుఖముకలవాఁడనును అని రామానుజభాష్యము

ఆఢ్యోభిజనవానస్మి కోన్యోస్తి సదృశో మయా।
యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్య ఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః॥

ఆఢ్యః అభిజనవాన్ (చ) అస్మి=ధనవంతుఁడనును మంచికులీనుఁ డవాఁడను(ను) అగుచున్నాను- మయా సదృశః అన్యః కః అస్తి =నాతో తుల్యుఁడు ఇతరుఁడు ఎవ్వఁడు కలఁడు?- యక్ష్యే=యాగము చేయఁగలను- దాస్యామి=దానము చేయఁగలను- మోదిష్యే=సంతోషింపఁగలను- ఇతి అజ్ఞానవిమోహితాః (భవన్తి) = ఇట్లు అజ్ఞానముచేత మోహముఁజెందినవారు (అగుచున్నారు)

అభిజనవంతుఁడనఁగా ఏడుతరములనుండి శ్రోత్రియత్వము(వేదాధ్యయనము) మొదలగువానిచే సంపన్నుఁడను- యాగముచేయుటచేఁగూడ నితరులను తిరస్కరించెదను- ఆటగాండ్రు మొదలగువారికి కుదానము చేసెదను- విమోహితులనఁగా అనేకవిధములుగా నవివేకభావమును పొందినవారు- అని శంకరభాష్యము-

అభిజనవంతుఁడనఁగా ఉత్తమకులమునఁ బుట్టినవాఁడు- నాతో సమానుఁడనఁగా తనసామర్థ్యముచేతనే సంపాదించికొనిన సంపదకలవాఁడు- ఈశ్వరానుగ్రహము లేక తామె యాగదానాదులను చేయఁజాలుదుమని అజ్ఞానమోహితులై తలంచెదరు- అని రామానుజభాష్యము-

అనేకచిత్తవిభ్రాన్తా మోహజాలసమావృతాః।
ప్రసక్తాః కామభోగేషు పతన్తి నరకేఽశుచౌ ॥౧౬॥

అనేకచిత్తవిభ్రాన్తాః మోహజాలసమావృతాః కామభోగేషు ప్రసక్తాః (చ సన్తః) = అనేకములగు చిత్తములచే భ్రాంతినిపొందినవారును మోహమనెడివలచేత నావరింపఁబడినవారును కామభోగములయందు తగులుకొనినవారు(ను అగుచు), అశుచౌ నరకే పతన్తి=అపరిశుద్ధమైన నరకమునందు పడుచున్నారు.

వెనుకఁజెప్పినచొప్పున ననేకములగు చిత్తములచేత ననేకవిధములుగా భ్రాంతినిపొందినవారై. అవివేకమనెడి వలచేతను-ఆ కామభోగముచేత సంపాదింపఁబడినపాపములుకలవారై వైతరణీ మొదలగు నరకమునఁబడుచున్నారు. అని శంకరభాష్యము.

అదృష్టము ఈశ్వరుఁడు మొదలగువానిసహాయము లేకయె తనంతనె అంతయును జేయఁదగనని తలంచి. ఇట్లు చేతును, ఇదియు

న చేతురు, మఱియు కటికియుఁ జేతురు, అట్టివారు అనేకచిత్తవి భ్రాంతులు- కామభోగములయందు మిక్కిలి తగులుకొనినవారైన డుమ నైచచ్చి నరకమునఁ బడుదురు. అని రామానుజభాష్యము.

ఆత్మసంభావితాః స్తబ్ధా ధనమానమదాన్వితాః।
యజన్తే నామయజ్ఞైస్తే దమ్భేనావిధిపూర్వకమ్॥ ౧౭॥

ఆత్మసంభావితాః స్తబ్ధాః ధనమానమదాన్వితాః తే=తమంతనెగౌరవింపఁబడినవారును స్తబ్ధులును ధనమదముతోను నభిమానముతోనుఁగూడినవారునయిన వారు, అవిధిపూర్వకం దమ్భేన=విధ్యుక్తము కానిచూపునసంభ్రమముతో, నామయజ్ఞైః యజన్తే=పేరుకుమాత్రము యజ్ఞములగువానిచేత దేవతలను పూజింతురు.

సర్వగుణములతోఁగూడినట్లు తమంతనెగౌరవింపఁబడినవారు. స్తబ్ధులనఁగా నమ్రులుగానివారు - ధనముచేఁగలిగిన మానంబును మదంబునుగలవారు- అని శంకరభాష్యము

స్తబ్ధులనఁగా తాముపరిపూర్ణులనితలంచుచు ఏమియుఁజేయకున్నవారు-విద్య, అభిజనము (మంచివంశమునఁబుట్టుట), వీనిచేఁగలిగిన యభిమానము. నామయజ్ఞములనఁగా యజ్ఞము చేయువాఁడనెడి పేరుగలుగుటకుమాత్రము పనికివచ్చునవి. అని రామానుజభాష్యము.

అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధంచ సంశ్రితాః।
మామాత్మపరదేహేషు ప్రద్విషన్తోఽభ్యసూయకాః॥ ౧౮॥

అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధంచ సంశ్రితాః=అహంకారమునను బలమును దర్పమునను కామమునను క్రోధమునను ఆశ్రయించినవారును, ఆత్మపరదేహేషు మాం ప్రద్విషన్తః అభ్యసూయకాః=తనశరీరమునందును నితరులశరీరములయందును నన్ను ద్వేషింపుచున్నవారై అసూయపడువారును, (భవన్తి=అగుచున్నారు)

ఉన్నవియు లేనివియునగు గుణములను తనయందారోపించుకొనిఅ వికలవాఁడను నేనుఅనితలంచుట అహంకారము. ఇదియె అజ్ఞానమను పేరుగలది. మిక్కిలి చెడ్డది. అన్నిదోషములకును మూలమైనది. అన్నియనర్థప్రవృత్తులకు నిదియె మూలము. బలమనఁగా పరులను తిరస్కరించుటకు సాధనమైనది. దర్పమనఁగా అంతఃకరణము నాశ్రయించి

యుండెడి యొకదోషము- అవికలిగినవారైనను ధర్మమునకు విరుద్ధముగఁ బ్రవర్తిం చుటను- (స్త్రీ)లు మొదలగువారలఁ గాంక్షించుట కామము. అనిష్టమైన దానిం గూర్చిన క్రోధము. ఇవిగాక క్షుద్రములైన దోషములం గూడ నాశ్రయించినవారు- అన్ని దేహములయందును బుద్ధికిని కర్మములకును సాక్షిగా నుండెడి నన్ను ప్రద్వేషింపుచు. ప్రద్వేషించుటయనఁగా నాయాజ్ఞను మీఱుట. అసూయగలవారలనఁగా మంచిమార్గమున నున్నవారల గుణములను సహింపనివారు. అని శంకరభాష్యము.

రెండవవాని యపేక్ష లేకనే నేనంతటిని చేసెదననెడి యహంకారమునను నావంటివాఁడు లేఁడనెడి దర్పమునను. నేను కోరిన కోర్కె నెల్లంతయును సమకూర్తుననెడి కామమునను. నాకు అనిష్టము చేసినవారల నందఱను చంపెదననెడి క్రోధమునను- అన్ని శరీరములయందు నుండి అందఱను (ప్రేరకుఁడను పురుషోత్తముఁడను నగు నన్ను గూర్చి అసూయపడుచున్నవారై- ద్వేషింపుచుననఁగా కుయుక్తులచేత నేను ఉండుటయందు దోషమును ప్రకటింపుచున్నవారైనన్ను సహింపనివారగుచు అహంకారము మొదలగువానిని ఆశ్రయించినవారై యాగములు మొదలగు కర్మములఁ జేయుచున్నారు అని యర్థము. అని రామానుజభాష్యము.

ఎవ్వనికిని విష్ణువు కారయిత (ప్రేరకుఁడు) కాఁడు. అట్లగునేని సాకుఁగూడనిప్పుడు కారయిత కావలయును అని యిట్లు. అని మధ్వభాష్యము

తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ ।
క్షిపామ్యజస్రమశుభా నాసురీష్వేవ యోనిషు ॥ ౧౯ ॥

ద్విషతః క్రూరాన్ అశుభాన్ తాన్ నరాధమాన్ = ద్వేషింపుచున్నవారును క్రూరులును అశుభులునగు ఆ మనుష్యాధములను, సంసారేషు ఆసురీషు యోనిష్వేవ అజస్రం క్షిపామి = సంసారములలో అసురసంబంధులగు యోనులయందె ఎల్లప్పుడును ఉంచెదను-

సన్మార్గప్రతిపక్షులును సాధువులయెడను ద్వేషముకలవారును నన్ను ద్వేషింపుచున్నవారును- సంసారములయందు అనఁగా నరకములలోఁ జొచ్చెడిమార్గములయందు- అధర్మదోషము కలిగియుండుటచే నుంచెదను- అశుభులనఁగా అశుభములగు పనులం జేయువారు- అసురయోనులనఁగా క్రూరవ్యాపారములుగలుగు వ్యాఘ్రసింహా

దిరయోనులు- అని శంకరభాష్యము-

ఇట్లు నన్ను ద్వేషించెడి- సంసారమునందుగా పుట్టుచుండువిధా వుమొదలగురూపముల తిరుగుచున్న సంతానములు- ఆసురయోనులనఁగా నాకు అనుకూలముగానుండనిజన్మములు- ఆయాజన్మములనుపొందుటకుతగినట్లు ప్రవర్తించుటకు హేతువులగు క్రూరబుద్ధులయందు నేనె చేర్చెదను అనుట. అని రామానుజభాష్యము-

ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢాజన్మనిజన్మని।
మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతోయాన్త్యధమాంగతిమ్॥ ౨౦॥

(హే) కౌన్తేయ=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, ఆసురీమ్ యోనిమ్ ఆపన్నాః= ఆసురసంబంధియగు యోనిని పొందినవారు, జన్మనిజన్మని మూఢాః (సన్తః)=ప్రతిజన్మమందును మూఢులు (అగుచు), మామ్ అప్రాప్యైవ=నన్ను పొందకయె, తతః అధమాం గతిం యాన్తి=హీనకరమై తక్కువదైన గతిని పొందుచున్నారు.

మూఢులనఁగా అవివేకులు- తమోగుణము విస్తారముగాఁగల యోనులయందెపుట్టుచున్నవారై క్రిందికిపోవుచున్నారు- ఈశ్వరుఁడనైననన్ను- నన్నుపొందుటకుఎప్పటికిని ఆశలేదు. నాచేశాసింపఁబడిన మంచిమార్గమును పొందకయె యనియర్థము- అని శంకరభాష్యము.

నాకనుకూలముగానుండనిజన్మమునుపొందినవారై. మూఢులనఁగా నాయెడనువిరుద్ధమైనజ్ఞానముకలవారై. నన్నుపొందకయనఁగా సర్వేశ్వరుఁడుకలఁడనుజ్ఞానమునుపొందక- అని రామానుజభాష్యము-

త్రివిధంనరకస్యైతద్ద్వారంనాశనమాత్మనః।
కామక్రోధస్తథాలోభస్తస్మాదేతత్త్రయంత్యజ॥ ౨౧॥

కామః క్రోధః తథా లోభః (ఇతి) ఏతత్=కామము క్రోధము అట్లె లోభము (అను) ఇది, ఆత్మనః నాశనమ్=ఆత్మకు నాశకంబగు, నరకస్య త్రివిధం ద్వారమ్ (భవతి)=నరకముయొక్క మూఁడువిధములగు ద్వారము (అగుచున్నది). తస్మాత్ ఏతత్ త్రయమ్ త్యజ= ఆహేతువువలన ఈ మూఁటిని విడువుము.

నరకమును పొందుటకు ద్వారము - ఈద్వారమునఁజొచ్చుచునె

..కాన్ని చెంపుచున్నాఁడు. అనఁగా నొకఁడు పురుషార్థమునకు పనికిరాఁడనుట. ఆత్మను నశింపఁజేయునదియనుట నెఱుఁగవలెను. ఇతి శ్లోకార్థము. అని శంకరభాష్యము.

అసురస్వభావము నెడినరకమునకు ద్వారము - అనఁగా మార్గము. హేతువనుట. అతి ఘోరమైన నరకమునకు హేతువనుటచే నీమూటిని దూరముగా విడిచిపెట్టుము. అని రామానుజభాష్యము.

ఏతైర్విముక్తః కౌన్తేయ తమోద్వారై స్త్రిభిర్నరః।
ఆచర త్యాత్మనః శ్రేయ స్తతో యాతి పరాం గతిమ్॥ ౨౨॥

(హే) కౌన్తేయ! = (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, ఏతైః త్రిభిః తమోద్వారైః విముక్తః నరః = ఈ మూఁడు తమోద్వారములచేతనను విడువఁబడిన పురుషుఁడు, ఆత్మనః శ్రేయః ఆచరతి = తనకు మేలగుదానిని ఆచరించుచున్నాఁడు- తతః పరాం గతిం యాతి = దానివలన గొప్ప గతిని పొందుచున్నాఁడు.

తమస్సునకు అనఁగా దుఃఖమోహాత్మకమయిన నరకమునకు ద్వారములు- దేనియడ్డముచేత పూర్వము మేలు నాచరింప లేదో అది పోవుటవలన ఆచరించుచున్నాఁడు- గొప్పగతియనఁగా మోక్షము- అని శంకరభాష్యము

తమోద్వారములనఁగా నన్ను గూర్చిన విపరీతజ్ఞానమునకు హేతువులైనవి- మేలును ఆచరించుట యనఁగా నన్ను దెలిసికొని నాయానుకూల్యమునందు ప్రవర్తించుట. పరమగతియైన నన్నే పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః।
న స సిద్ధి మవాప్నోతి న సుఖం న పరాం గతిమ్॥ ౨౩॥

యః శాస్త్రవిధిమ్ ఉత్సృజ్య = ఎవఁడు శాస్త్రవిధిని విడిచిపెట్టి, కామకారతః వర్తతే = యథేష్టాచరణముతో ప్రవర్తించునో, సః సిద్ధిమ్ న అవాప్నోతి = వాఁడు సిద్ధిని పొందఁడు; సుఖం పరాం గతిం (చ) న అవాప్నోతి = సుఖమునును గొప్పగతిని(ని) పొందఁడు.

శాస్త్రమనఁగా వేదము. దానివిధి యనఁగా చేయవలసినదానిని చేయరానిదానిని తెలియఁజేసెడిభాగము- శాస్త్రముచేతఁ బ్రేరితుఁడ

శాస్త్రవిధిమ్ = వేదములనెడి నాయాజ్ఞను, కామకారమున వర్తించుటయనఁగా తన చిత్తమువచ్చినమార్గమున నుండుట - వాఁడు కామము యొక్క పరలోకములోనిసిద్ధిని పొందఁడు. సుఖమునుగూడ పొందఁడు. గొప్పగతిని దేనినైనను బొందఁడు. అని రామానుజభాష్యము

తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ।
జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి॥ ౨౪॥

తస్మాత్ = ఆహేతువువలన, తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ శాస్త్రం ప్రమాణమ్ = నీకు చేయవలసినవానినిం జేయఁగానివానిని నేర్పఱుచుటలో శాస్త్రము ప్రమాణము. శాస్త్రవిధానోక్తం జ్ఞాత్వా = శాస్త్రవిధిలోఁ జెప్పఁబడినదానిని తెలిసికొని, ఇహ కర్మ కర్తుమ్ అర్హసి = ఇచ్చట కర్మమును చేయుటకు తగుచున్నావు.

ప్రమాణమనఁగా తెలియఁజేయునది. శాస్త్రమనెడి విధానము అనఁగా విధి. దానిచేఁ జెప్పఁబడినకర్మమునే చేయఁదగుదువు. ఇహ = ఈకర్మాధికారములో. అని శంకరభాష్యము

స్వీకరింపవలసినదానిని విడువవలసినదానిని ఏర్పఱుచుటయందు. ధర్మశాస్త్రములు ఇతిహాసములు పురాణములు మొదలగువానిసహాయముగల వేదములు పురుషోత్తముఁడనెడిపరతత్త్వమును అతనిప్రీతికిని ఆతనిం జేరుటకును సాధనమైనకర్మమునను, తెలియఁజేయుచున్నవి. ఆశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినతత్త్వమును కర్మమును హెచ్చుతగ్గులు లేకుండునట్లు తెలిసికొని దానినే స్వీకరింపఁదగుదువు. అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే దైవాసురసంపద్విభాగయోగో నామ షోడశోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో దైవాసురసంపదలను విభజించుటయనెడి జ్ఞానసాధనమును తెలియఁజేసెడి పదునాఱవయధ్యాయము.

త్రైభాష్యగీతాసారము

సప్తదశోఽధ్యాయము

అర్జున ఉవాచ.

యే శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య యజన్తే శ్రద్ధయాన్వితాః।
తేషాం నిష్ఠా తు కా కృష్ణ సత్త్వమాహో రజస్తమః॥

యే శాస్త్రవిధిమ్ ఉత్సృజ్య=ఎవరు శాస్త్రవిధిని విడిచిపెట్టి, శ్రద్ధయా అన్వితాః(సన్తః) యజన్తే=శ్రద్ధతో కూడినవారు(జనులు యాగమును చేయుచున్నారో, (హే)కృష్ణ!=(ఓ)కృష్ణుఁడా!, తేషామ్ నిష్ఠా కా=వారి నిష్ఠ ఏది- సత్త్వం (కిమ్)=సత్త్వమా (ఏమి?), ఆహో రజః=లేక రజస్సా?, (ఆహో) తమః=(లేక) తమస్సా!

శాస్త్రవిధి యనఁగా శ్రుతులయందును స్మృతులయందును చెప్పఁబడిన విధిని- యజన్తే=దేవతలు మొదలగువారిని పూజింపుచున్నారో- శ్రద్ధ యనఁగా ఆస్తిక్యబుద్ధి(కలదనెడినమ్మకము)- శాస్త్రము నెఱిఁగియె దానినివిడిచి తమకుతోఁచినట్లు యజించువారిచ్చటఁ జెప్పఁబడరు- శ్రద్ధతోఁగూడినవారైఅనుటచేత శాస్త్రము నెఱుంగక పెద్దలయాచారమునందునమ్మకముగలవారై యజించువారు ఇచ్చటఁ జెప్పఁబడుదురు- వీరు దైవసంపదలోను నాసురసంపదలోను చేరనివారు- నిష్ఠ యనఁగా ఉనికి- వారుచేసెడి దేవాదిపూజ సాత్త్వికరాజసతామసములు మూఁటిలో దేనిలోఁ జేరును? అని శంకరభాష్యము.

నిష్ఠ యనఁగా స్థితి- దేనియందుందురో అది- ఇచ్చట సత్త్వాదులె స్థితులు- వారు సత్త్వముననుందురా రజస్సుననుందురా తమస్సున నుందురా? అని రామానుజభాష్యము-

ఈయధ్యాయమున గుణభేదములువిస్తరింపఁ జేయఁబడును- శాస్త్రవిధినివిడిచి- వేదము నెఱుంగక- ద్వేషాదురహాస్యములతోఁగూడ వేదము నంతయు తెలిసికొనునది అనువిధివారిచే విడువఁబడినదికదా- వేదమును విడుచుటయె తాత్పర్యమైనయెడను తామసులనియె చెప్పవలసియుండును- సాత్త్వికరాజసతామసులని మూఁడువిధములవిభజించి చెప్పఁగూడకపోవును- అనిమధ్వభాష్యము-

శ్రీభగవానువాచ.

త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేహినాం సా స్వభావజా।
సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి తాం శృణు॥ ౨॥

దేహినాం స్వభావజా (సా శ్రద్ధా=ప్రాణులయొక్క) స్వభావమునఁగలిగిన ఆ శ్రద్ధ, సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీచ ఇతి=సాత్త్వికియును రాజసియును తామసియును అని, త్రివిధా భవతి=మూడువిధములైనది అగుచున్నది. తాం శృణు=దానిని వినుము

స్వభావమనఁగా జన్మాంతరమునఁగలిగి మరణకాలమున స్ఫుటపడెడునట్టి సంస్కారము. సత్త్వమువలనఁగలిగిన శ్రద్ధ దేవపూజాదులంగూర్చినది. రజస్సువలనఁగలిగినది యక్షులు రాక్షసులు వీరిపూజ మొదలగుదానింగూర్చినది. తమస్సువలనఁగలిగినది ప్రేతములు పిశాచములు వీనిపూజ మొదలగుదానింగూర్చినది. అని శంకరభాష్యము.

అందరు శరీరులయు శ్రద్ధ. స్వభావమనఁగా పూర్వజన్మవాసననుబట్టి వానివానియందు రుచిపుట్టుట. దేనియందు రుచియుండునో దానియందు శ్రద్ధకలుగును. శ్రద్ధయనఁగా ఇదమన ఇష్టమును ఈడేర్చునను విశ్వాసముతోఁగూడిన సాధనమునందలి త్వర. వాసనయు రుచియు శ్రద్ధయు నాత్మయొక్క ధర్మములు. అవి గుణముల సంపర్కమువలనఁగలుగునవి. ఆ యాత్మధర్మములనుగలుగఁజేయునవి దేహము ఇంద్రియము అంతఃకరణము విషయములు వీనియందుండెడి సత్త్వాదిగుణములు. సత్త్వాదిగుణములతోఁగూడిన దేహాదులయనుభవమని యర్థము. కాఁబట్టి ఈ శ్రద్ధ సాత్త్వికియనియు రాజసియనియు తామసియనియు మూడువిధములు. ఈ శ్రద్ధ ఎట్టి స్వభావముకలదో ఆ స్వభావమును వినుము. అని రామానుజభాష్యము.

సత్త్వానురూపా సర్వస్య శ్రద్ధా భవతి భారత।
శ్రద్ధామయోఽయం పురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధః స ఏవ సః॥ ౩॥

(హే) భారత!=(ఓ) భరతవంశమువాఁడా!, సర్వస్య సత్త్వానురూపా శ్రద్ధా భవతి=సమస్తమైనవానికిని అంతఃకరణమునకుఁదగిన శ్రద్ధ కలుగుచున్నది. అయం పురుషః శ్రద్ధామయః=ఈ పురుషుఁడు శ్రద్ధామయుఁడు. యః యచ్ఛ్రద్ధః=ఎవ్వఁడు ఎట్టి శ్రద్ధగలవాఁడో, సః స ఏవ=వాఁడు అట్టివాఁడె.

సత్త్వప్రధానుఁడగా జయానందప్రాప్తికరములలో (గూ)డిన యుండెడి జ ము- ఈ సంసారవిభ్రమజన్ముఁడు శ్రద్ధామయుఁడు. అట్టివాఁడు సగ- గా ఆ శ్రద్ధకు తగినవాఁడు- అని శంకరభాష్యము.

సత్త్వము అనఁగా అంతఃకరణము- అంతఃకరణమునకు తగినట్టి శ్రద్ధ ఉన్నది- అంతఃకరణమునకు ఏర్పడిన సంస్కారము. చెప్పఁబడిన జీవాత్మ ... శ్రద్ధామయుఁడగును అనఁగా శ్రద్ధాపరిణామము- ఎవ్వఁడెట్టి శ్రద్ధకలవాఁడైయుండునో వాఁడు ఆ శ్రద్ధయొక్క పరిణామము- పుణ్యకర్మానుష్ఠానశ్రద్ధకలవాఁడు చేసెడి పుణ్యకర్మఫలముతోఁ గూడినవాఁడగును- కావున పుణ్యకర్మానుష్ఠానమునకు శ్రద్ధయే ప్రధానము అని చెప్పఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము.

సత్త్వానురూపమనఁగా చిత్తమునకుఁ దగినది- ఎవ్వఁడు ఎట్టి శ్రద్ధకలవాఁడో వాఁడు అట్టివాఁడే- సాత్త్వికశ్రద్ధకలవాఁడు సాత్త్వికుఁడే యగునట్లు - అని మధ్వభాష్యము.

యజన్తే సాత్త్వికా దేవాన్ యక్షరక్షాంసి రాజసాః।
ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చాన్యే యజన్తే తామసా జనాః॥

సాత్త్వికాః దేవాన్ యజన్తే=సాత్త్వికులు దేవతలను పూజింపుచున్నారు-రాజసాః యక్షరక్షాంసి (యజన్తే)=రాజసులు యక్షులను రాక్షసులను(పూజింపుచున్నారు)- అన్యే తామసాః జనాః=మిగిలిన తామసులగు జనులు, ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చ యజన్తే=ప్రేతములను భూతగణములను పూజింపుచున్నారు.

భూతగణములనఁగా సప్తమాతృకలు మొదలగునవి- అని శంకరభాష్యము

దుఃఖసంభేదము లేని గొప్పసుఖమును కలుగఁజేసెడి దేవయాగములం గూర్చిన శ్రద్ధ సాత్త్వికి- దుఃఖముతోఁ గూడిన సుఖమును కలుగఁజేయునది రాజసి- దుఃఖప్రాయముగలిగిన స్వల్పసుఖమును కలుగఁజేసెడి శ్రద్ధ తామసి- అని రామానుజభాష్యము.

అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యన్తే యే తపో జనాః,
దమ్భాహంకారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః॥ ౫ ॥
కర్శయన్తః శరీరస్థం భూతగ్రామమచేతసః।

మాం చైవాన్తశ్శరీరస్థం తాన్విద్ధ్యాసురనిశ్చయాన్ ॥౬॥

యే జనాః=ఏ జనులు, దమ్భాహంకారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః అచేతసః=దంభముతోను నహంకారముతోను గూడిన వారును కామరాగముల బలములతోఁగూడినవారును బుద్ధిలేనివారునై, శరీరస్థం భూతగ్రామమ్ అన్తశ్శరీరస్థం మాంచ కర్శయన్తః=శరీరమునను న్న భూతసమూహమునను లోపలిశరీరమునను న్న నన్నును కృశింపఁజేయుచున్నవారై, అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తపః తప్యన్తే=శాస్త్రమునఁజెప్పఁబడని ఘోరమయిన తపస్సును ఆచరించుచున్నారో, తాన్ ఆసురనిశ్చయాన్ విద్ధి=వారిని ఆసురనిశ్చయముగల వారినిగాను ఎఱుంగుము-

ఘోరమనఁగా ప్రాణులకును తనకునుగూడ బాధించునది- భూతగ్రామమనఁగా కరణ(ఇంద్రియ)సముదాయము-అచేతస్సులనఁగా అవివేకులు- కర్శ=బుద్ధిసాక్షినయి శరీరమునను న్న నన్నుగూడ- నన్ను కృశింపఁజేయుటయనఁగా నాయాజ్ఞను మీఱుటయె-వారలను తెలిసికొనుట పరిహరించుటకొఱకు- అని శంకరభాష్యము-

తపస్సియ్యాగాదులంగూడఁజూపును- భూతగ్రామమనఁగా శరీరమునను౦డెడిపంచభూతములు- నన్ను అనఁగా నాయంశమైనజీవుని-. అసురులనఁగా నాయాజ్ఞకువిరుద్ధముగా నాచరించువారు- అందువలననె వారికిసుఖలేశమైనఁగలుగదు, మీఁదిమికిలి అనర్థమునఁబడుదురని (౧౬అ॥౧౯శ్లో) చెప్పఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము-

భగవంతునికృశింపఁజేయుటయనఁగా అల్పుఁడనితలంచుటయె- అసురసంబంధియగునిశ్చయముకలవారు- అని మధ్వభాష్యము

ఆహారస్త్వపి సర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః ।
యజ్ఞస్తపస్తథా దానం తేషాం భేదమిమం శృణు ॥ ౭ ॥

సర్వస్యాపి ఆహారస్తు త్రివిధః ప్రియః భవతి=సమస్తమైనవానికిని ఆహారము మూఁడువిధములైనదై ఇష్టము అగుచున్నది- యజ్ఞః తపః దానం(చ) తథా=యజ్ఞంబును తపస్సును దానంబును అట్లె- తేషామ్ ఇమం భేదం శృణు=వారియొక్క ఈ భేదమును వినుము

సత్త్వాదిగుణముల సంబంధమును బట్టి మూఁడువిధములై ఇష్టమగు

చున్నది- అని రామానుజభాష్యము.

ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః ।
రస్యాస్స్నిగ్ధాస్స్థిరా హృద్యా ఆహారాస్సాత్త్వికప్రియాః ॥

ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః = ఆయుస్సును సత్త్వమును బలమును ఆరోగ్యమును సుఖమును ప్రీతిని వృద్ధిబొందించునవియును, రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరాః హృద్యాః ఆహారాః = రసముగలవియును చమురుగలవియును స్థిరములయినవియును మనోహరములైనవియునగు ఆహారములు, సాత్త్వికప్రియాః (భవన్తి) = సాత్త్వికునకు ఇష్టములైనవి (అగుచున్నవి.)

స్థిరములనఁగా దేహమునందు చాలకాలముండునవి. హృద్యములనఁగా హృదయమునకు ఇష్టములైనవి- అని శంకరభాష్యము.

సత్త్వమనఁగా అంతఃకరణము- దానివలనఁ గలిగెడి జ్ఞానమిచ్చట సత్త్వశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది- సత్త్వమయమగు నాహారము జ్ఞానవృద్ధిని చేయును- పరిణమించునప్పుడు (పక్వమగునప్పుడు) స్వయముగా సుఖమును వృద్ధిబొందించునవి- ప్రీతిని కలుగఁజేసెడి పనులను చేయించుటచేత ప్రీతివర్ధనములు- రస్యములనఁగా మధురరసముగలవి- స్థిరములనఁగా స్థిరమైన పరిణామముగలవి- హృద్యములనఁగా ఇంపైనవి- అని రామానుజభాష్యము.

ప్రీతి, తరువాతఁ గలుగునది- చూచినతోడనె హృద్యత్వము- స్థిరములుగానుండును- అప్పుడెపక్వములయిపోవవు- నెయ్యి మొదలగునవి యట్టివిగదా- అని మధ్వభాష్యము.

కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః ।
ఆహారా రాజసస్యేష్టా దుఃఖశోకామయప్రదాః ॥ ౯ ॥

కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః = కారముగాను పుల్లగాను ఉప్పగానుండునవియు మిక్కిలి వేడియైనవియు తీక్ష్ణములైనవియు చమురులేనివియు మంటను కలుగఁజేయునవియును, దుఃఖశోకామయప్రదాః ఆహారాః = దుఃఖమును శోకమును రోగమును కలుగఁజేయునవియునగు ఆహారములు, రాజసస్య ఇష్టాః = రాజసునకు ఇష్టములైనవి-

అత్యుష్ణశబ్దములోని మిక్కుటమును మిక్కిలి కారము అని యిట్లు అన్నిటియందునన్వయించునది- అని శంకరభాష్యము.

లవణము లనఁగా ఉప్పు విస్తారము గాఁగలవి- అతితీక్ష్ణములైనవి అనఁగా మిక్కిలి చల్లగానుండుట మిక్కిలి వేడిగానుండుట మొదలగువాని చేత ఉపయోగింప శక్యముకానివి- శోషింపఁజేయునవి రూక్షములు- తాపమును(మంటను)కలుగఁజేయునవి విదాహులు- ఆవిదుశిఖాదులనను రజస్సును వృద్ధిబొందించునవి- అని రామానుజభాష్యము-

యాతయామం గతరసం పూతిపర్యుషితంచ యత్ ।
ఉచ్ఛిష్టమపి చామేధ్యం భోజనం తామసప్రియమ్॥౧౦॥

యత్ భోజనమ్=ఏ ఆహారము, యాతయామం గతరసం పూతి పర్యుషితంచ ఉచ్ఛిష్టమ్ అపిచ అమేధ్యం(భవతి)=జాముదాఁటినదియు రసముపోయినదియు దుర్గంధముగలదియు పాచినదియు ఎంగిలియును ఇంతియె కాక అపరిశుద్ధంబును (అగుచున్నదో), తత్ తామసప్రియమ్=అది తామసులకు ఇష్టమైనది-

నిర్వీర్యము(సత్తువలేనిది)గతరసశబ్దము చేతనె చెప్పఁబడినది గాన యాతయామమనఁగా లెస్సగా ఉడకనిది- పర్యుషితమనఁగా వండినతరువాత ఒక్క రాత్రిగడచినది- ఉచ్ఛిష్టమనఁగా తినఁగా మిగిలినది- అమేధ్యమనఁగా యజ్ఞములకు తగనిది- అని శంకరభాష్యము

యాతయామమనఁగా చాలకాలము - డినది- స్వభావసిద్ధమైన రుచిపోయినది గతరసము- పర్యుషితమనఁగా కాలాంతరమున మఱియొక్క రుచిని పొందినది- ఉచ్ఛిష్టమనఁగా గురువు మొదలగువారు కాక మిగిలినవారల యెంగిలి- అమేధ్యమనఁగా యజ్ఞమునకు తగనిది అనఁగా యజ్ఞముచేయఁగా మిగిలినది కానిది-భోజనమనఁగా ఆహారము- ఇది వేండియు తమస్సును వృద్ధిబొందించును. కాబట్టి హితమునుగోరువారు సత్త్వము వృద్ధిబొందుటకు సాత్త్వికాహారమునే పుచ్చుకొనునది- అని రామానుజభాష్యము

అఫలాకాఙ్క్షిభిర్యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే।
యష్టవ్యమేవేతి మనస్సమాధాయ స సాత్త్వికః॥౧౧॥

అఫలాకాఙ్క్షిభిః=ఫలమును గోరనివారి చేత, విధిదృష్టః యః యజ్ఞః=

విధులచేఁగనఁబడిన ఏ యజ్ఞము, యష్టవ్యమేవ ఇతి మనః సమాధాయ ఇజ్యతే= యాగము చేయవలసినదే అని మనస్సును నిశ్చలము గాఁజేసి ఆచరింపఁబడుచున్నదో, సః సాత్త్వికః (యజ్ఞః)=అది సాత్త్వికమైన (యజ్ఞము).

యజ్ఞమును చేయుటయె కార్యముగాని దీనిచేత నాకేపురుషార్థము అక్కఱలేదనిశ్చయించి కొని- అని శంకరభాష్యము.

విధిదృష్టమనఁగా శాస్త్రమునఁజెప్పఁబడిన మంత్రములు, ద్రవ్యములు(వస్తువులు), పని, మొదలగువానితోఁగూడినది- భగవదారాధనముగుటను అదిమొదలియేయోజనముగాయాగము చేయవలసినదియె యని- అని రామానుజభాష్యము.

అభిసంధాయతు ఫలం దమ్భార్థమపి చైవ యః।
ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసమ్॥౧౨॥

(హే) భరతశ్రేష్ఠ!=(ఓ) భరతవంశశ్రేష్ఠుఁడా!, ఫలమ్ అభిసంధాయ=ఫలమును ఉద్దేశించియు, దమ్భార్థమపిచైవ=దంభముకొఱకును, యః (యజ్ఞః) ఇజ్యతే=ఏ (యజ్ఞము) చేయఁబడుచున్నదో, తం రాజసం యజ్ఞం విద్ధి=దానిని రాజసమైన యజ్ఞముగాను ఎఱుంగుము.

దంభముతోఁగూడినదై కీర్తియెఫలముగాఁగలయజ్ఞము- అని రామానుజభాష్యము.

విధిహీన మసృష్టాన్నం మన్త్రహీనమదక్షిణమ్।
శ్రద్ధావిరహితంయజ్ఞం తామసం పరిచక్షతే॥౧౩॥

విధిహీనమ్ అసృష్టాన్నం మన్త్రహీనమ్ అదక్షిణం శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞమ్=శాస్త్రము లేనిదియు అన్నదానము లేనిదియు మంత్రములు లేనిదియు దక్షిణ లేనిదియు శ్రద్ధలేనిదియునగు యజ్ఞమును, తామసం పరిచక్షతే=తామసముగాను చెప్పుచున్నారు-

శాస్త్రమునకువిరుద్ధమైనది- బ్రాహ్మణులకు అన్నమునిచ్చుట లేనిది- స్వరవర్ణలోపముగలదిమంత్రహీనము- శాస్త్రమునందు చెప్పఁబడినదక్షిణ లేనిది- అని శంకరభాష్యము.

విధిహీనమనఁగా మంచియాచారముగలవారనుపండితులునగు బ్రా

హ్మణులచే ఈయాగము చేయవలసినదిఅని చెప్పఁబడనిది- అస్పృష్ట
న్నమనఁగా శాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడని ద్రవ్యములు(వస్తువులు)గలది-
అనిరామానుజభాష్యము.

దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనం శౌచమార్జవమ్।
బ్రహ్మచర్య మహింసాచశారీరం తప ఉచ్యతే॥౧౪॥

దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనం శౌచమ్ ఆర్జవం బ్రహ్మచర్యమ్ అహింసాచ=దేవతలనుబ్రాహ్మణులనుగురువులనుతెలిసినవారిని పూజించుటయును పరిశుద్ధియును ఋజుత్వంబును బ్రహ్మచర్యంబును అహింసయును, శారీరం తపః (ఇతి) ఉచ్యతే=శరీరసంబంధియగు తపస్సు (అని) చెప్పఁబడుచున్నది-

శరీరముప్రధానముగాఁగలకర్తా మొదలగువారిచేఁ గలుగవలసినదిగాన శారీరము-పంచైతేతస్యహేతవః(౧౮అ॥౧౫శ్లో॥)అనిచెప్పఁబడఁగలదుగదా- అనిశంకరభాష్యము.

శౌచమనఁగా తీర్థములలోస్నానముచేయుట మొదలగునది- ఆర్జవమనఁగా మనస్సునుశరీరమునుఒకరీతిగాప్రవర్తించుట- బ్రహ్మచర్యమనఁగా స్త్రీలయందుభోగ్యతాబుద్ధి(అనుభవింపఁదగినవారనెడుతలంపు)తో చూచుట మొదలగునవిలేకపోవుట- అహింసయనఁగా ప్రాణులనుపీడింపకపోవుట- అనిరామానుజభాష్యము.

అనుద్వేగకరంవాక్యంసత్యంప్రియహితంచయత్।
స్వాధ్యాయాభ్యసనంచైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే॥౧౫॥

అనుద్వేగకరం సత్యం ప్రియహితంచ యత్ వాక్యమ్=ఉద్వేగమునుపుట్టింపనిదియు సత్యమైనదియును ఇష్టంబునుహితమైనదియును ఏ వాక్యమో, (తత్) స్వాధ్యాయాభ్యసనంచైవ=అదియును వేదమునుఅభ్యసించుటయును, వాఙ్మయం తపః (ఇతి) ఉచ్యతే=వాఙ్మయమైన తపస్సు (అని) చెప్పఁబడుచున్నది.

అనుద్వేగకరమనఁగా ప్రాణులకుదుఃఖమునుఁగలుగఁజేయనిది- దృష్టము(ఈలోకమునందలిఫలము)కొఱకైనదిప్రియము- అదృష్టము(పైలోకమునందలి ఫలము)కొఱకైనదిహితము- ఈనాలుగువిశేషణముల లో నొకటైనతక్కువకేనివాక్యము వాఙ్మయతపస్సు- ఎట్లన్నను-

వత్సా! నీవు శాంతుఁడవు కమ్ము, స్వాధ్యాయముఁ జేసి మోక్షమును సాధింపుము- అనునిట్టి వాక్యము వాఙ్మయతపస్సు- యథాశాస్త్రముగా వేదమును చదువుటయును వాఙ్మయతపస్సు- అని శంకర భాష్యము-

మనః ప్రసాదస్సౌమ్యత్వం మౌనమాత్మవినిగ్రహః।
భావసంశుద్ధిరిత్యేతత్తపో మానసముచ్యతే॥౧౬॥

మనః ప్రసాదః సౌమ్యత్వం మౌనమ్ ఆత్మవినిగ్రహః భావసంశుద్ధిః = మనస్సు తేటగానుండుటయును సౌమ్యత్వంబును మాటలాడకపోవుటయును అంతఃకరణమును నిగ్రహించుటయును, ఇత్యేతత్ మానసం తపః (ఇతి) ఉచ్యతే = అనునిది మనస్సంబంధియగు తపస్సు (అని) చెప్పఁబడుచున్నది

మనఃప్రసాదమనఁగా మనస్సు స్వచ్ఛముగాఁ జేయుట- సౌమ్యత్వమనఁగా సౌమనస్యము- అనఁగా ముఖము మొదలగువది ప్రసన్నముగానుండుటచే నూహింపఁదగిన యంతఃకరణముయొక్క వృత్తివిశేషము- ఈ వాక్కును నియమించుట మనస్సు నియమించుటవలనఁ గలుగునది గాన ఇచ్చట మౌనమని మనస్సంయమమె (మనస్సు నియమించుటయె) ఉద్దేశింపఁబడినది- ఆత్మవినిగ్రహమనునది మనస్సును అన్నివ్యాపారములయందును నియమించుట- మౌనమనది మనస్సు మాటలాడుటయను వ్యాపారమునందుమాత్రము నియమించుట- భావసంశుద్ధియనఁగా పరులతో వ్యవహరించునప్పుడు మాయ (మోసము) లేకపోవుట- అని శంకర భాష్యము-

ప్రసాదమనఁగా కోపములు లేకపోవుట- మనస్సు ఇతరులకు మేలు కలుగుటయందు ఆసక్తి కలదై యుండుట సౌమ్యత్వము- మౌనమనఁగా మనస్సుచేత వాక్కును ప్రవర్తింపనీకపోవుట. ఆత్మవినిగ్రహమనఁగా మనస్సును ధ్యానము చేయవలసినదానియందు నిలుపుట- భావసంశుద్ధియనఁగా ఆత్మతప్ప మిగిలిన విషయములయందు తలంపు లేకపోవుట- అని రామానుజభాష్యము-

సౌమ్యత్వమనఁగా క్రౌర్యము లేకపోవుట- మౌనమనఁగా మననము చేసెడి స్వభావము కలిగియుండుట- మఱియొక్క యర్థమును (మాటలాడకపోవుటను) చెప్పినచో మానసతపస్సు ఎట్లగును? అని మ

స్వభాష్యము.

శ్రద్ధయా పరయా తప్తం తపస్తత్త్రివిధం నరైః।
అఫలాకాంక్షిభిర్యుక్తైః సాత్త్వికం పరిచక్షతే॥ ౧౭॥

అఫలాకాంక్షిభిః యుక్తైః నరైః = ఫలమును గోరనివారును యుక్తులునగు పురుషులచేతను, పరయా శ్రద్ధయా తప్తమ్ = గొప్ప శ్రద్ధతో ఆచరింపఁబడిన త్రివిధం తత్ తపః = మూఁడువిధములగు ఆ తపస్సును, సాత్త్వికం పరిచక్షతే = సాత్త్వికమునుగాను చెప్పుచున్నారు.

శ్రద్ధయనఁగా ఆస్తిక్యబుద్ధి - యుక్తులనఁగా సమాహితులు (నిశ్చలచిత్తులు) - సాత్త్వికముగా శిష్టులు చెప్పుచున్నారు - అని శంకరభాష్యము.

యుక్తులనఁగా ఇది పరమపురుషునకు ఆరాధనము అనెడి తలంపుతోఁ గూడినవారు - అని రామానుజభాష్యము.

సత్కారమానపూజార్థం తపో దమ్భేన చైవ యత్।
క్రియతే తదిహ ప్రోక్తం రాజసం చలమధ్రువమ్॥ ౧౮॥

యత్ తపః = ఏ తపస్సు, సత్కారమానపూజార్థం దమ్భేన చైవ క్రియతే = సత్కారము మానము పూజ వీనికొఱకు దమ్భముతోఁ గూడనై చేయఁబడుచున్నదో, చలమ్ అధ్రువం తత్ = చంచలమైనదియును స్థిరముగానిదియునగు ఆ తపస్సు, ఇహ రాజసం ప్రోక్తమ్ = ఈ శాస్త్రమున రాజసమని చెప్పఁబడినది.

సత్కారమనఁగా ఈ బ్రాహ్మణుఁడు సాధువు అని పిలిచికొనుట - మానమనఁగా ప్రత్యుత్థానము (లేచుట), అభివాదనము (దీవింపఁ జేసికొనుట), ఈ మొదలగువానిని తననిమిత్తము ఆచరించుట - పూజయనఁగా కాళ్లు కడుగుట పూజచేయుట మొదలగునది - వీనికొఱకైన తపస్సు సత్కారమానపూజార్థమని చెప్పఁబడుచున్నది -

అధ్రువమనఁగా ఒకానొకప్పుడు కలిగెడి ఫలము కలది - అని శంకరభాష్యము.

మనస్సుచేత ఆదరించుట సత్కారము - నోట ప్రశంసించుట మానము - శరీరముచేతఁ జేసెడి నమస్కారము మొదలగునది పూజ - ఫలపు

కాని తపోజనులచే సత్కారములకొఱకును- స్వర్గము మొదలగునట్టి యస్థిరమైనఫలములనిచ్చునదిగాన చలంబును అధ్రువంబును- చలమనఁగా స్వర్గమునుండిపడిపోదుమనెడిభయముచేతకదలికనుపుట్టించునది- అధ్రువమనఁగా క్షయించునది- అని రామానుజభాష్యము-

మూఢగ్రాహేణాత్మనో యత్పీడయా క్రియతే తపః ।
పరస్యోత్సాదనార్థం వా తత్తామసముదాహృతమ్ ॥౧౯॥

యత్ తపః=ఏ తపస్సు, మూఢగ్రాహేణ ఆత్మనః పీడయా క్రియతే=మూర్ఖపుపట్టుదలచేత తన బాధతోఁగూడ చేయఁబడుచున్నదో, పరస్య ఉత్సాదనార్థం వా క్రియతే=ఇతరుని నశింపఁజేయుటకొఱకైనను చేయఁబడుచున్నదో, తత్ తామసమ్ ఉదాహృతమ్=అది తామసమని చెప్పఁబడినది-

మూఢగ్రాహమనఁగా అవివేకనిశ్చయము- అని శంకరభాష్యము-

మూఢులనఁగా అవివేకులు- వారలచేఁజేయఁబడిన అభినివేశము (ఉద్దేశము) చేతను తనశక్తి మొదలగుదానిని పరిక్షింపక తననుబాధపెట్టుకొనుచు చేయఁబడుచున్నదో- అని రామానుజభాష్యము-

దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే ।
దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్ ॥౨౦॥

యత్ దానమ్=ఏ దానము, దాతవ్యమ్ ఇతి=ఈవలసినదే అని, దేశే కాలే పాత్రే చ=దేశమునందును కాలమునందును పాత్రమునందును, అనుపకారిణే దీయతే=ఉపకారముచేయనివానికి ఈఁబడుచున్నదో, తత్ దానం సాత్త్వికమ్ (ఇతి) స్మృతమ్=ఆ దానము సాత్త్వికము (అని) తలఁపఁబడినది-

అనుపకారియనఁగా ప్రత్యుపకారముచేయలేనివాఁడు- సమర్థునికొఱకైనను అపేక్షలేకయె ఈఁబడుచున్నదో- దేశమనఁగా కురుక్షేత్రాదిపుణ్యదేశము- కాలము సంక్రాంతి మొదలగునది- పాత్రమనఁగా ఆఱు వేదాంగములనెఱిఁగినవాఁడు వేదములుతుదముట్టఁ దెలిసినవాఁడు మొదలగువాఁడు- అని శంకరభాష్యము-

ఈవలసినదేఅనితలంచిఫలమునుగోరక- అని రామానుజభాష్యము-

యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః ।

దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్రాజసముదాహృతమ్॥ ౨౧॥

యత్ (దానం) తు=ఏ దాన(మైతే), ప్రత్యుపకారార్థం ఫలమ్ ఉద్దిశ్య వా=ప్రత్యుపకారముకొఱకు గాని ఫలమును కోరికాని, పరిక్లిష్టం దీయతే=క్లేశముతోఁగూడినదిగాను ఈఁబడుచున్నదో, తత్ రాజసమ్ ఉదాహృతమ్=అది రాజసముగాను చెప్పఁబడినది-

సమయము వచ్చినప్పుడు ఈతఁడు పనికివచ్చునని గాని ఈ దానమునకు అదృష్టమైన (పరలోకములోని) ఫలము నాకుఁ గలుగునని గాని ఈఁబడినది- పరిక్లిష్టమనఁగా ఖేదముతోఁగూడినది- అని శంకర భాష్యము-

పరిక్లిష్టమనఁగా అమంగళద్రవ్యములుకలది- అని రామానుజభాష్యము.

అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే।
అసత్కృతమవజ్ఞాతం తత్తామసముదాహృతమ్॥ ౨౨॥

యత్ దానమ్=ఏ దానము, అసత్కృతమ్ అవజ్ఞాతం చ=సత్కారము లేనిదియును తిరస్కారముతోఁగూడినదియునై, అదేశకాలే అపాత్రేభ్యః దీయతే=పుణ్యక్షేత్రము కానిచోటనను పుణ్యకాలము కాని యప్పుడునను పాత్రులు కానివారికి ఈఁబడుచున్నదో, తత్ తామసమ్ ఉదాహృతమ్=అది తామసముగాను చెప్పఁబడినది-

అదేశమనఁగా మ్లేచ్ఛులు అపరిశుద్ధులు మొదలగు వారితోఁ గూడిన అపుణ్యదేశము- అపాత్రులనఁగా మూర్ఖుఁడు దొంగ మొదలగువారు- దేశాదులు కుదిరినను, అసత్కృతమనఁగా మంచిమాటలాడుట కాళ్లుగడుగుట పూజచేయుట మొదలగునవి లేనిది- అవజ్ఞాతమనఁగా దానము పుచ్చుకొనువానిని పరిభవించుటతోఁగూడినది- అని శంకరభాష్యము-

అసత్కృతమనఁగా పాదములను కడుగుట మొదలగు గౌరవము లేనిది- అవజ్ఞాతమనఁగా అవజ్ఞతోఁగూడినది- ఉపచారములు లేనిదనుట- అని రామానుజభాష్యము

ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః।
బ్రాహ్మణాస్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా॥ ౨౩॥

బ్రహ్మణః నిర్దేశః=బ్రహ్మము యొక్క నిర్దేశము, ఓం తత్ స
త్ ఇతి త్రివిధః స్మృతః=ఓమ్ తత్ సత్ అని మూఁడువిధములు
గలదిగా తలంపఁబడినది- తేన= దానిచేతను, బ్రాహ్మణాః వేదాశ్చ
యజ్ఞాశ్చ=బ్రాహ్మణులును వేదములును యజ్ఞములును, పురా వి
హితాః=పూర్వము చేయఁబడినవి

నిర్దేశమనఁగా పరబ్రహ్మము యొక్క పేరును చెప్పుట- వేదాం
తములయందు బ్రహ్మమునెఱిఁగినవారిచేత తలంపఁబడినది- బ్రాహ్మణు
లు మొదలగునవి ఈనిర్దేశముచేతనె నిర్మింపఁబడినవి అని ఈనిర్దే
శము స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది- అని శంకరభాష్యము.

నిర్దేశమనఁగా శబ్దము-బ్రహ్మమనఁగా వేదము- ఇచ్చట వైదిక
కర్మము చెప్పఁబడుచున్నది-వేదమునఁ జెప్పఁబడిన యజ్ఞాదికర్మము
ఓమ్ తత్ సత్ అనుశబ్దములతోఁగూడినది అగుచున్నది- ఓమ్ అను
శబ్దము వైదికకర్మములకు అంగముగా ఆకర్మములను ఆరంభించున
ప్పుడు ప్రయోగింపఁబడునుగాన అన్వయించుచున్నది- తత్ సత్ అ
నుశబ్దములు పూజింపఁబడునది యగుటను జెప్పుటచేఁగర్మములం
జెప్పి యన్వయించుచున్నవి-ఈమూఁడు శబ్దములతోఁగూడినవారుగా
బ్రాహ్మణులు అనఁగా వేదసంబంధముగల మూఁడువర్ణములవారును
పూర్వము నాచే నిర్మింపఁబడిరి- వేదములును యజ్ఞములునుగూడ ఈ
మూఁడు శబ్దములతోఁ గూడినవిగానె నాచే నిర్మింపఁబడినవి- అని రామా
నుజభాష్యము.

వెండియు దానకర్మము మొదలగువాని ప్రకారమును జెప్పుటకుఁ
గాను అర్థవాదము చెప్పఁబడుచున్నది-ఇవి పరబ్రహ్మముయొక్క నా
మములు గదా- ఆబ్రహ్మముచేతను ధనపూజకొఱకు వేదవిధి క్రియలు
పలుకఁబడినవి- అని మధ్వభాష్యము

తస్మాదో మి త్యుదాహృత్య యజ్ఞదానతపఃక్రియాః॥
ప్రవర్తన్తే విధానోక్తాః సతతం బ్రహ్మవాదినామ్॥౨౪॥

తస్మాత్ = ఆ హేతువువలన, ఓమ్ ఇతి ఉదాహృత్య (స్థితానాం) బ్ర
హ్మవాదినామ్=ఓమ్ అని చెప్పి (ఉన్న) బ్రహ్మవాదుల యొక్క, విధా
నోక్తాః యజ్ఞదానతపః క్రియాః= విధిలోఁ జెప్పఁబడిన యజ్ఞదాన

తపస్సులనెడి క్రియలు, సతతం ప్రవర్తన్తే = ఎల్లప్పుడును ప్రవర్తింపు-చున్నవి-

విధానోక్తములనఁగా శాస్త్రము లోఁజెప్పఁబడినవి- బ్రహ్మవాదులనఁగా బ్రహ్మమును చెప్పెడి స్వభావముకలవారు- అని శంకరభాష్యము

బ్రహ్మవాదులనఁగా వేదవాదులగుమూఁడువర్ణములవారును- విధానమనఁగా వేదవిధి- యజ్ఞాదులు ఓమ్ అని చెప్పినతరువాతనే ఆరంభింపఁబడుచున్నవి- వేదములుగూడ ఓమ్ అని చెప్పినతరువాతనే ఆరంభింపఁబడుచున్నవి- ఇట్లు ఓమ్ అనుశబ్దముతో నన్వయించియున్న వేదములను ధరించుటవల్లనును యజ్ఞాదులను చేయుటవల్లనను మూఁడువర్ణముల వారలకును ఓమ్ అనుశబ్దముతో సంబంధము చెప్పఁబడినది- అని రామానుజభాష్యము

తదిత్యనభిసంధాయ ఫలం యజ్ఞతపఃక్రియాః।
దానక్రియాశ్చవివిధాః క్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః॥ ౨౫ ॥

తత్ ఇతి=తత్ అని, ఫలమ్ అనభిసంధాయ=ఫలమును ఉద్దేశింపక, వివిధాః యజ్ఞతపఃక్రియాః దానక్రియాశ్చ=అనేకవిధములగు యజ్ఞములుతపస్సులు అనెడిక్రియలును దానములనెడిక్రియలును, మోక్షకాఙ్క్షిభిః క్రియన్తే=మోక్షమునుగోరువారిచేత చేయఁబడుచున్నవి.

తత్ అని బ్రహ్మమును చెప్పెడు దానిని ఉచ్చరించి- అనేకవిధములగు దానములనఁగా భూకాంచనాదిదానములు- అని శంకరభాష్యము-

మోక్షమునుగోరెడిమూఁడువర్ణములవారిచేతనను జేయఁబడెడి వేదాధ్యయనము యజ్ఞముతపస్సు దానము అనెడిక్రియలు బ్రహ్మమును జేరుటకు సాధనములుగాన బ్రహ్మమును చెప్పెడి తత్ అనుశబ్దము చేతనిర్దేశింపఁబడఁదగినవి- ఇట్లు వేదాధ్యయనాదులకు తత్ అనుశబ్దముతో నన్వయము చెప్పఁబడినది. వీనిని ఆచరించుటచేత మూఁడు వర్ణముల వారలకును గూడ తచ్ఛబ్దాన్వయము సంభవించుచున్నది- అని రామానుజభాష్యము.

(తత్) ఆఫలమునాకుకలుగవలయునని కోరక- అని మధ్వభాష్యము

సద్భావే సాధుభావేచ సదిత్యేతత్ప్రయుజ్యతే।

ప్రశస్తే కర్మణి తథా సచ్ఛబ్దః పార్థ యుజ్యతే॥ ౨౬॥

సత్ ఇతి ఏతత్ = సత్ అనెడి ఇది, సద్భావే సాధుభావే చ ప్రయుజ్యతే = ఉనికియగుటయందును మంచిది యగుటయందును ప్రయోగింపఁబడుచున్నది (హే) పార్థ! = (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, తథా = అట్లే, సచ్ఛబ్దః ప్రశస్తే కర్మణి యుజ్యతే = సచ్ఛబ్దము ప్రశస్తమైన కర్మమునందు సందర్భింపుచున్నది-

సద్భావమనఁగా లేనిదికలుగుట- మంచినడతలేనివానికిమంచినడతకలుగుట సాధుభావము- వీనియందు బ్రహ్మముయొక్క సత్ అనెడినామము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది- మంచికర్మమనఁగా వివాహము మొదలగునది- యుజ్యతే = ప్రయోగింపఁబడుచున్నది-అనిశంకరభాష్యము

సద్భావశబ్దము చేత ప్రజననము సూచింపఁబడినది- అని మధ్వభాష్యము.

యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిః సదితి చోచ్యతే।
కర్మ చైవ తదర్థీయం సదిత్యేవాభిధీయతే॥ ౨౭॥

యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిః సదితి ఉచ్యతే = యజ్ఞమునందును తపస్సునందును దానమునందును ఉనికి సత్ అని చెప్పఁబడుచున్నది- తదర్థీయం కర్మ చైవ = తదర్థమైన కర్మంబును, సత్ ఇత్యేవ అభిధీయతే = సత్ అనియె చెప్పఁబడుచున్నది.

తదర్థీయమనఁగా యజ్ఞదానతపస్సులకొఱకైనది లేక ఓమ్ మొదలగు మూఁడునామములుగల ఈశ్వరునికొఱకైనదనియును చెప్పవచ్చును- శ్రద్ధాపూర్వకమగు యజ్ఞాదికము గుణహీనమయినను బ్రహ్మనామములను ప్రయోగించుటచేత సగుణమగును- అనిశంకరభాష్యము,

మూఁడువర్ణములవారలయొక్క యజ్ఞాదులయందలియునికిమంచిదిగా నసత్తని చెప్పఁబడుచున్నది- (తదర్థీయమ్) ఆమూఁడువర్ణములవారలకొఱకైన యజ్ఞాదికర్మంబును సత్తనఁబడును- కాఁబట్టి వేదములును వైదికకర్మములును బ్రాహ్మణులని చెప్పఁబడినమూఁడువర్ణముల వారునుగూడ ఓంతత్సత్ అనుశబ్దములసంబంధమనెడి గుఱుతుచేత వేదములుకానివానికంటెనును అవైదికులకంటెనును విలక్షణులని తెలియఁబడఁదగినవారు-అనిరామానుజభాష్యము.

అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తప స్తప్తం కృతంచ యత్।
అసదిత్యుచ్యతే పార్థ నచ తత్ప్రేత్య నో ఇహ॥ ౨౮॥

అశ్రద్ధయా హుతమ్=అశ్రద్ధతో హోమము చేయఁబడినదియు, (అశ్రద్ధయా) దత్తమ్=(అశ్రద్ధతో) దానము చేయఁబడినదియు, (అశ్రద్ధయా) తప్తం తపః=(అశ్రద్ధతో) ఆచరింపఁబడిన తపస్సును, (అన్యత్) యత్ (అశ్రద్ధయా) కృతం (తత్) చ=(ఇతరమైనది) ఏది (అశ్రద్ధతో) చేయఁబడినదో (అది)యును, అసదితి ఉచ్యతే =అసత్తని చెప్పఁబడుచున్నది- తత్ ప్రేత్య (ఫలాయ) న భవతి)= అది చచ్చినతరువాతను (ఫలముకొఱకు) కానేరదు- ఇహాచ (ఫలాయ) న భవతి)=ఈజన్మమునఁగూడ (ఫలముకొఱకు) కానేరదు.

అశ్రద్ధతో బ్రాహ్మణులకిచ్చినదియును- అశ్రద్ధతోఁ జేయఁబడిన స్తోత్రము నమస్కారము మొదలగునదిగూడ- నన్ను జెందుటకు సాధనమయినమార్గమునకు వెలుపలది గాన అసత్తనఁబడుచున్నది. అతివిస్తారము ఆయాసముతోఁ గూడినదైనను పెద్దలచేనిందింపఁబడుటను ఇహపరములరెంటను ఫలమును గలుగఁజేయదు. అనిశంకరభాష్యము.

శాస్త్రీయమైనను అశ్రద్ధతోఁ జేయఁబడిన హోమము మొదలగునది అసత్తనఁబడును. అది మోక్షమునకును సంసారములోని ఫలమునకును గూడ పనికి రాక పోవుటయే అట్లు చెప్పఁబడుటకు హేతువు. అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగోనామ సప్తదశోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో మూఁడు శ్రద్ధలను విభాగించుటయనెడి జ్ఞానసాధనమును తెలియఁ జేసెడి పదునేడవ యధ్యాయము.

పదునెనిమిదవయధ్యాయము.

అర్జునఉవాచ.

సంన్యాసస్యమహాబాహో తత్త్వమిచ్ఛామివేదితుమ్।
త్యాగస్యచహృషీకేశ పృథక్కేశినిషూదన॥౧॥

(హే)మహాబాహో!=(ఓ)గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, (హే)కేశినిషూదన!=(ఓ)కేశినిచంపినవాఁడా!, (హే)హృషీకేశ!=(ఓ)శ్రీకృష్ణుఁడా!, సంన్యాసస్య త్యాగస్యచ తత్త్వమ్=సంన్యాసముయొక్కయును త్యాగముయొక్కయును తత్త్వమును, పృథక్ వేదితుమ్ ఇచ్ఛామి=వేఱ్వేఱుగా తెలియుటకు కోరుచున్నాను.

శ్రీభగవానువాచ.

కామ్యానాం కర్మణాంన్యాసం సంన్యాసంకవయోవిదుః।
సర్వకర్మఫలత్యాగంప్రాహుస్త్యాగంవిచక్షణాః॥౨॥

(కేచిత్) కవయః=(కొందఱు) పండితులు, కామ్యానాం కర్మణామ్ న్యాసం సంన్యాసం విదుః=కామ్యములగు కర్మములను విడుచుటను సంన్యాసమునుగా తలంచెదరు. విచక్షణాః=పండితులు, సర్వకర్మఫలత్యాగం త్యాగం ప్రాహుః=అన్నికర్మములయొక్కఫలమునువిడిచిపెట్టుటను త్యాగమునుగా చెప్పుచున్నారు.

సర్వకర్మములనఁగానిత్యనైమిత్తికములు. వానికిఁగూడ ఫలముకలదనియె భగవదభిప్రాయము. అనిశంకరభాష్యము.

విచక్షణులనఁగా మఱికొందఱు పండితులు, నిత్యనైమిత్తికకామ్యములనెడి యన్నికర్మములయొక్కఫలత్యాగమునే త్యాగమునుగాఁజెప్పుదురు. త్యాగసంన్యాసశబ్దములు పర్యాయములు. అని రామానుజభాష్యము.

ఫలమునుగోరకపోవుటచేతఁగానీ చేయకపోవుటచేతఁగానీ కామ్యకర్మములనువిడుచుటసంన్యాసము. త్యాగమనఁగా ఫలమునువిడుచుటయె. అని మధ్వభాష్యము.

త్యాజ్యందోషవదిత్యేకే కర్మప్రాహుర్మనీషిణః।
యజ్ఞదానతపఃకర్మ నత్యాజ్యమితిచాపరే॥౩॥

ఏకే మనీషిణః=కొందఱు పండితులు, దోషవత్ కర్మ త్యాజ్యమ్ ఇతి (ఆహుః)=దోషముగల కర్మము విడువఁదగినది అని (చెప్పుచున్నారు). అపరేచ=మఱికొందఱు, యజ్ఞదానతపఃకర్మ నత్యాజ్యమ్ ఇతి (ఆహుః)=యజ్ఞముదానముతపస్సుఅనెడికర్మము విడువఁదగనిది అని (చెప్పుచున్నారు.)

మనీషులనఁగాసాంఖ్యులు- ఈచెప్పినవికల్పములన్నియుకర్మాధికారులనుగూర్చినవియె- ఇదిజ్ఞాననిష్ఠులపరిశంక కాదు-సాత్త్వికత్యాగముకూడవీరిదె- జ్ఞానిగుణాతీతుఁడుగదా- అని శంకరభాష్యము.

కాపిలసిద్ధాంతమువారునుతదనుసారులగువైదికులును రాగాదిదోషములుండుటనుకర్మమునంతయువిడువవలయునందురు- మిగిలినవారు విడువఁగూడదందురు- అని రామానుజభాష్యము.

మనీషులనుటచేనాపక్షముకూడ స్వీకరింపవలసినదే- ఆపక్షమున ఫలమునువిడుచుటచేతనేత్యాగము- కావుననిదియుఁతయునొక పక్షమె- అనిమధ్వభాష్యము.

నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ।
త్యాగోహి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధ స్సంప్రకీర్తితః॥౪॥

(హే)భరతసత్తమ!=(ఓ)భరతశ్రేష్ఠుఁడా!, తత్ర త్యాగే మే నిశ్చయం శృణు=ఆ త్యాగమువిషయమున నా నిశ్చయమును వినుము- (హే)పురుషవ్యాఘ్ర!=(ఓ)పురుషశ్రేష్ఠుఁడా!, త్యాగః త్రివిధః సంప్రకీర్తితోహి=త్యాగము మూఁడువిధములుగలదిగా చెప్పఁబడినదిగదా.

త్యాగమన్నను సంన్యాసమన్నను ఒకటియె- ఇదితామసాదిభేదమునమూఁడువిధములు. ఇదికర్మాధికారికె-అనిశంకరభాష్యము.

కర్మఫలమునువిడుచుటయు, ఇదినాకర్మమనెడిమమకారమును విడుచుటయు, సర్వేశ్వరుఁడు కర్తయనితలఁచుటచేత తనకర్తృత్వమును విడుచుటయునని త్యాగముమూఁడువిధములుగా ౩అ॥౩౦శ్లోకమునఁజెప్పఁబడినదిగదా-అని రామానుజభాష్యము.

యజ్ఞదానతపఃకర్మ నత్యాజ్యంకార్యమేవతత్।
యజ్ఞోదానంతపశ్చైవపావనానిమనీషిణామ్॥౫॥

యజ్ఞదానతపఃకర్మ నత్యాజ్యమ్=యజ్ఞదానతపస్సులనెడికర్మము వి డువఁదగినదికాదు- తత్ కార్యమేవ=అది చేయఁదగినదే- యజ్ఞః దానం తపశ్చైవ మనీషిణాం పావనాని=యజ్ఞంబును దానంబు ను తపస్సునే మనీషులకు పవిత్రముచేయునవి.

మనీషులనఁగా ఫలమునుగోరనివారనుట- అనిశంకరభాష్యము-

యజ్ఞదానతపస్సులు మొదలయినవర్ణాశ్రమకర్మములు- మనీషుల నఁగా ఉపాసనముచేయువారు- వారిఉపాసనముసిద్ధించుటకు విరోధులగు ప్రాచీనకర్మములనునశింపఁజేయునవనుట-అనిరామానుజభాష్యము.

౫అ॥ ఈశ్లోకమున యజ్ఞభేదములుచెప్పఁబడినవి- దానములో న భయదానముచేరుచున్నది- ఇందులోనేదైననొకవిధమగు యజ్ఞము మొదలుదానినిచేయవలసినదే- సంన్యాసులుగూడజ్ఞానయజ్ఞమువిద్యా దానముఅభయదానము బ్రహ్మచర్యము మొదలగుతపస్సుచేయవలసినవారలేర దా- కాఁబట్టి మఱియొకవిధమైనవాక్యమేదైననున్నచో అధికారిభేద మునుపట్టి దానినినవరింపవలయును- లేనిచో మిగిలినవచనములకు గతి లేకపోవలసివచ్చును- అనిమధ్వభాష్యము-

ఏతాన్యపితుకర్మాణిసఙ్గంత్యక్త్వాఫలానిచ।
కర్తవ్యానీతిమేపార్థనిశ్చితంమతముత్తమమ్॥౬॥

(హే)పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, ఏతాని కర్మాణ్యపి=ఈ కర్మ ములుఁగూడ, సఙ్గం ఫలానిచ త్యక్త్వా కర్తవ్యాని ఇతి=సంగము నును ఫలమునును విడిచి చేయఁదగినవి అని, నిశ్చితమ్ ఉత్తమమ్ మే మతమ్=నిశ్చయింపఁబడినదియు శ్రేష్ఠమైనదియునగు నా మ తము. (అనిశంకరభాష్యము.

ఈకర్మములనఁగా యజ్ఞదానతపస్సులే- సంగమనఁగా ఆసక్తి-

సంగమనఁగాకర్మమునందుమమకారము- ఉపాసనమువలె నివి యును యావజ్జీవము చేయవలసినవే- అనిరామానుజభాష్యము-

నియతస్యచ సంన్యాసః కర్మణోనోపపద్యతే।
మోహాత్తస్య పరిత్యాగ స్తామసః పరికీర్తితః॥౭॥

నియతస్య కర్మణః సంన్యాసః నోపపద్యతే=నియతమైన కర్మము నకు సంన్యాసము సంభవింపదు- మోహాత్ తస్య పరిత్యాగః=అ

జ్ఞానము కలవని దానిని విడుచుట, తామసః (ఇతి) పరికీర్తితః=తా
మసము (అని) చెప్పఁబడినది.

ఇది జ్ఞానము లేనివాఁడై మోక్షముం గోరువానిం గూర్చినది. నియ
తమనఁగా నిత్యము. అని శంకరభాష్యము.

నియతమనఁగా నిత్యనైమిత్తికరూపము అయినది. జ్ఞానము కలుగఁజే
సెడికర్మము బంధమును కలుగఁజేయునని అనుకొనుట మోహము. అని రా
మానుజభాష్యము.

దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశభయాత్త్యజేత్ ।
స కృత్వా రాజసం త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్ ॥౮॥

యత్ కర్మ (తత్)=ఏది కర్మమో (దానిని), దుఃఖమ్ ఇతి=దుః
ఖమును కలుగఁజేయునది అని, (యః) కాయక్లేశభయాత్ త్యజేత్=
(ఎవ్వఁడు) శరీరాయాసమునందలి భయముచేత విడుచునో, సః రా
జసం త్యాగం కృత్వా=వాఁడు రాజసమైన త్యాగమును చేసి,
త్యాగఫలం నైవ లభేత్=త్యాగముయొక్క ఫలమును పొందనే లేఁడు.

త్యాగఫలమనఁగా జ్ఞానపూర్వకము సర్వకర్మత్యాగముయొ
క్క ఫలము మోక్షము. అని శంకరభాష్యము.

కర్మమనఁగా ఆశ్రమకర్మము. దుఃఖమనఁగా దుఃఖకరముగు ధన
సంపాదనముచేతఁ జేయఁదగినది. ఇంతియె కాక శరీరాయాసరూపంబు
గూడనని, త్యాగమునకు ఫలము జ్ఞానము కలుగుటయె. కర్మము భగవత్ప్ర
సాదద్వారమున నన్నును లేటను కలుగఁజేయును. అని రామానుజ
భాష్యము.

కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున ।
సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగస్సాత్త్వికో మతః ॥౯॥

(హే) అర్జున!=(ఓ) యర్జునుఁడా!, నియతం కర్మ=నియతమైన
కర్మము, సఙ్గం ఫలం చ త్యక్త్వా కార్యమ్=సంగమును ఫల
మునుసు విడిచియె చేయఁదగినది, ఇత్యేవ క్రియతే (ఇతి) యత్=
అనియె చేయఁబడుచున్నది (అనునది) ఏదికలదో, సః త్యాగః సా
త్త్వికః మతః=ఆ త్యాగము సాత్త్వికముగా తలంపఁబడినది.

నియతమనఁగా నిత్యము అని శంకరభాష్యము.

నియతకర్మమనఁగా నిత్యనైమిత్తికరూపమైనవర్ణాశ్రమోచితకర్మము. అ దినారాయణారాధనముగా వేదముచే విధింపఁబడినది. అనుష్ఠానము చేయవలసినది విడిచిపెట్టి, దానియందు మమకారముతోను దానిఫలముతోను విడుచుట. అని రామానుజభాష్యము.

న ద్వేష్ట్యకుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్జతే ।
త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో మేధావీ ఛిన్నసంశయః ॥

మేధావీ ఛిన్నసంశయః సత్త్వసమావిష్టః త్యాగీ = బుద్ధిమంతుడును తెగినసంశయములుకలవాఁడును సాత్త్వికుఁడును నగు త్యాగి, అకుశలం కర్మ న ద్వేష్టి = మంచివిగాని కర్మములనుకూడ ద్వేషింపఁడు. కుశలే నానుషజ్జతే = సంతుష్టమగు కర్మములవాఁడుగాఁడు.

అకుశలమనఁగా కామ్యము. కుశలమనఁగా నిత్యము. పైఁజెప్పినవిధముననిత్యకర్మములఁ జరించుటచే రజస్తమస్సులు లేని సత్త్వగుణముకలవాఁడై ఆత్మజ్ఞానమునందు తత్పరుఁడగుచు, మేధావియనఁగా ఆత్మజ్ఞానముకలవాఁడై. జ్ఞానమువలనఁ గలిగిన సంశయములన్నియుపోయినవాఁడై, క్రియలేమియులేని యాత్మ తానుగాఁ దెలిసికొనినవాఁడై అప్పుడు అన్నికర్మములనుమనస్సునవిడిచి నైష్కర్మ్యమనెడిసిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు. అని వెనుకఁజెప్పఁబడినకర్మయోగముయొక్క ప్రయోజనము ఈశ్లోకముచేఁ జెప్పఁబడినది. అని శంకరభాష్యము.

మేధావియైయనఁగా తత్త్వజ్ఞానము కలవాఁడై, దానివలననే సంశయములన్నియును దీరినవాఁడై. కుశలకర్మమనఁగా ఇష్టములగు స్వర్గము పుత్త్రులు పశువులు అన్నము మొదలగువానిని గలుగఁజేయునది. అనిష్టములఁగలుగఁజేయు పాపకర్మను అకుశలము. అది యును ప్రమాదికమై(పొరపాటునఁ జేయఁబడినదియై) ఇచ్చట వివక్షింపఁబడినది. అన్నికర్మములయందును మమకారములేకపోవుటనును బ్రహ్మముతప్పమిగిలిన ఫలములను విడుచుటచేతనును ఆరెండువిధ కర్మములను చేయునప్పుడు ప్రీతిద్వేషములఁ జేయఁడు. కాఁబట్టి కర్మములఫలసంకల్పములను విడుచుటయె శాస్త్రీయత్యాగము కానికర్మములనె విడుచుట కాదు. అని రామానుజభాష్యము

నహి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుంకర్మాణ్యశేషతః।
యస్తుకర్మఫలత్యాగీ సత్యాగీత్యభిధీయతే॥౧౧॥

కర్మాణి అశేషతః త్యక్తుమ్=కర్మములను అన్నిటిని విడుచుటకు, దేహభృతా శక్యం నహి=దేహమునుధరించియున్నవానికి శక్యము కాదుగదా- యః కర్మఫలత్యాగీ=ఎవ్వఁడు కర్మములఫలములనువిడుచువాఁడో, సః త్యాగీ ఇతి అభిధీయతే=వాఁడు త్యాగముగలవాఁడు అని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు-

దేహభృత్తు అనఁగా దేహమె ఆత్మయనునొనెడిఅజ్ఞాని- జ్ఞాని కాఁడు- కాఁబట్టిఅజ్ఞుఁడునిత్యకర్మములను చేయుచునె కర్మఫలము నందలియుద్దేశమునుమాత్రమువిడిచినవాఁడు కర్మములుగలవాఁడైనను త్యాగియని స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నాఁడు- కాఁబట్టి పరమార్థము నెఱిఁగినవాఁడగుటచే దేహాత్మాభిమానము లేనివానిచేతనె అన్ని కర్మములును సంన్యసింపశక్యములగును-అని శంకరభాష్యము

దేహభృత్తనఁగాశరీరమునుధరించియున్నవాఁడు- దేహమునిలుచుటకుఁగావలసిన తినుట త్రాగుట మొదలగునవికొన్నితప్పనిసరిగా నకర్మములన్నియు విడువశక్యములుగావు- వానికై పంచమహాయజ్ఞాదులనుతప్పకచేయవలయును- ఇట్టికర్మములఫలమునువిడుచువాఁడె శ్రుతులలోత్యాగియనిచెప్పఁబడువాఁడు- ఫలమనుట కర్తృత్వమునునుకర్మసంగమునునుగూడఁజూపును- అని రామానుజభాష్యము.

త్యాగశబ్దమునకుమఱియొకర్థము చెప్పుట యుక్తము కాదు అని యీశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

అనిష్టమిష్టంమిశ్రంచ త్రివిధఃకర్మణఃఫలమ్।
భవత్యత్యాగినాంప్రేత్య నతుసంన్యాసినాంక్వచిత్॥౧౨॥

అనిష్టమ్ ఇష్టం మిశ్రంచ(ఇతి)=అనిష్టంబును ఇష్టంబును మిశ్రంబును (అని), త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్=మూఁడువిధములైన కర్మముయొక్క ఫలము, అత్యాగినాం ప్రేత్య భవతి=త్యాగములేనివారలకు గతించినతరువాతను కలుగుచున్నవి- సంన్యాసినాంతు క్వచిత్ (అపి) నభవతి=సంన్యాసులకో ఒక్కచోనును కలుగదు-

అనిష్టము, నరకము పశుపక్ష్యాదులగుట మొదలగునది-ఇష్టము దే

కతలు మొదలగువారగుట- మిశ్రమనఁగా మనుష్యుఁడగుట- కర్మాను వఁగా ధర్మాధర్మములు- ఫలమనఁగా శబ్దాదులు (కోరినది) ఆగుటచేతఁ నయ మును పొందునది అనఁగా కర్మబద్ధకర్మఫలము- అది బాహ్యములగునట్టి కారకముల(సాధనముల) వ్యాపారములవలన గలిగినదై అవిద్యచేఁ గలిగి ఇంద్రజాలము మాయ మొదలగువానివంటిదై గొప్ప మోహమును గ లుగఁ జేయునదియైన ప్రత్యగాత్మను చేరియున్నట్లు తోచును- ఇట్టి ఫలము అజ్ఞులకు మరణానంతరము కలుగును- పరమహంసపరివ్రాజకులకు జ్ఞాననిష్ఠాత్రినిష్ఠులకు కలుగదు- అని శంకరభాష్యము.

అనిష్టము నరకాదికము- ఇష్టము స్వర్గము మొదలగునది- మిశ్ర మనఁగా అనిష్టముతోఁ గూడిన పుణ్యలబ్ధపుమనుష్యము మొదలగున ది- కర్తృత్వమును మమకారమును ఫలమును విడువనివారు అ త్యాగులు- ప్రేత్య అనుదానికి కర్మములనాచరించిన తరువాత అని య ర్థము- త్యాగులకు మోక్షవిరోధియగు ఫలము ఎప్పుడును కలుగదు- ఇట్లు కర్మములను చేయుచునే వానికర్తృత్వాదులను విడుచుట శాస్త్రీయ మైన సంన్యాసము- అదియే త్యాగమని చెప్పఁబడినది- అని రామానుజ

ఇది త్యాగిస్తోత్రము- అని మధ్వభాష్యము. (భాష్యము

పఞ్చైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధ మే ।
సాంఖ్యే కృతాన్తే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్ ॥ ౧౩ ॥
అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ ।
వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమమ్ ॥ ౧౪ ॥

(హే) మహాబాహో!=(ఓ) గొప్పభుజములుకలవాఁడా!, సర్వకర్మణాం సిద్ధయే= అన్నికర్మములను సిద్ధించుటకొఱకు, సాంఖ్యే కృతాన్తే ప్రోక్తాని= సాంఖ్యమనెడి సిద్ధాంతమున చెప్పఁబడిన, అధిష్ఠానం తథా కర్తా పృథగ్విధం కరణం చ= అధిష్ఠానంబును అట్లే కర్తయును వివిధమగు కరణంబును, పృథక్ వివిధాః చేష్టాః చ = వేఱువేఱుగా అనేకవిధములగు చేష్టయును, అత్ర పఞ్చమం దైవం చ= వీనిలో అయిదవదియగు దైవంబును, (ఇతి) ఏతాని పఞ్చ కారణాని= (అనెడి) ఈ అయిదు కారణములను, మే (సకాశాత్) నిబోధ= నా (వలన) తెలిసికొనుము.

కారణములనఁగా కార్యమును నెఱవేర్చునవి. కృతాంతమను సాంఖ్యమున. అనఁగా కర్మములపరిసమాప్తిగలవేదాంతమున. ఆత్మజ్ఞానము కలిగినతోడనె కర్మములన్నియు నివర్తించునుగదా. అధిష్ఠానమనఁగా ఇచ్ఛాద్వేషసుఖదుఃఖజ్ఞానాదులు బయలుదేరుటకు ఆధారమైనశరీరము. కర్తయనఁగా ఉపాధిస్వరూపుఁడగుభోక్త. కరణమనఁగా శ్రోత్రము మొదలగు పండ్రెండును. చేష్టలనఁగా వాయుసంబంధులగు ప్రాణము అపానము మొదలగునవి. దైవమనఁగా చక్షుస్సు మొదలగువానికి సహాయము చేసెడి ఆదిత్యుఁడు మొదలగునది. అని శంకరభాష్యము.

సంఖ్యయనఁగా బుద్ధి. సాంఖ్యమగు కృతాంతమున. అనఁగా వైదికబుద్ధితోఁ జేరియున్న నిర్ణయమున. సిద్ధియనఁగా పుట్టుట. వైదికబుద్ధి, శరీరజీవాత్మేంద్రియప్రాణములు ఉపకరణములుగాఁగలపరమాత్మనే కర్తగా నిశ్చయింపుచున్నది. ఇట్లు జీవునికర్తృత్వము పరమాత్మకు అధీనమైనచో విధినిషేధశాస్త్రములన్నియు నిరర్థకములు కావలసివచ్చునేయన్నను వినుండు. జీవాత్మ పరమాత్మచేతనీఁబడి ఆతఁడే ఆధారముగాఁ గలవియును ఆతనిచేఁ గలుగఁజేయఁబడిన శక్తులుగలవియునగు కరణకళేబరములతోఁ గూడినవాఁడై, తానును ఆతఁడే ఆధారము మొదలగునవిగాఁగలవాఁడై పనులు జరుగుటకు తన యిచ్ఛచేతనే కరణములను అధిష్ఠించియుండుట యనెడి ప్రయత్నమును ఆరంభించును. ఆలోపలనుండెడి పరమాత్మయును తనయనుమతినిచ్చుటచేత ఆతనిని ప్రవర్తింపఁజేయుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి జీవునికి స్వబుద్ధిచేతనే ప్రవర్తించుటకలదు. అని బ్రహ్మసూత్రములలోనే (౨॥౩॥౪౧ సూ) స్పష్టపఱుపఁబడినది. అని రామానుజభాష్యము.

వెండియు సంన్యాసమును వివరించుటకు కర్మకారణములు చెప్పఁబడుచున్నవి. సాంఖ్యేకృతాన్తే = జ్ఞానసిద్ధాంతమున. అధిష్ఠానమనఁగా దేహము మొదలగునది. కర్తయనఁగా విష్ణువు. జీవుఁడు కర్తగాఁడు. కరణమనఁగా ఇంద్రియములు మొదలగునది. చేష్టలనఁగా క్రియలు. హోమము మొదలగు కర్మములు చేతులు మొదలగువాని వ్యాపారములచేతఁగదా కలుగుచున్నవి. ధ్యానము మొదలగువాని

కిఁగూడమనస్సు రేయొక్క-చేష్టాసాధనము- పూర్వజన్మమునంజలిచేష్టయనుసంస్కారమునకుఁగారణమగుటను. దైవమనఁగా అదృష్టము. అని మధ్వభాష్యము.

శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః।
న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః॥ ౧౫॥

నరః శరీరవాఙ్మనోభిః=పురుషుఁడు శరీరము వాక్కు మనస్సు అనువానిచేత, న్యాయ్యం వా విపరీతం వా యత్ కర్మ ప్రారభతే=న్యాయముతప్పనిదైనను అట్టిది కానిదైనను ఏకర్మమును ఆరంభించుచున్నాఁడో, తస్య ఏతే పఞ్చ హేతవః=దానికి ఈ ఐదును హేతువులు.

తెప్పపాటుశరీరముకదల్చుట మొదలగునవిగూడ పూర్వజన్మపుధర్మాధర్మములకార్యమె కాన న్యాయ్యవిపరీతములలోనె చేరుచున్నవి- అని శంకరభాష్యము

తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః।
పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిః॥ ౧౬॥

ఏవం సతి=ఇట్లు అగుచుండఁగా, తత్ర=ఆవిషయమున, యః అకృతబుద్ధిత్వాత్=ఎవ్వఁడు అశిక్షితబుద్ధిగలవాఁడగుటను, కేవలమ్ ఆత్మానం కర్తారం పశ్యతి=ఒక్క ఆత్మను కర్తనుగా తలంచుచున్నాఁడో, సః దుర్మతిః నపశ్యతి=ఆదుర్బుద్ధికలవాఁడు ఎఱుఁగఁడు-

తత్ర=ఆ యయిదింటిలో- కేవలమ్ ఆత్మానమ్=పరిశుద్ధుఁడైన ఆత్మను. అకృతమైనయనఁగా వేదాంతములు ఆచార్యోపదేశము న్యాయము వీనిచేతసంస్కరింపఁబడనిదైన బుద్ధిగలవాఁడు- అనిశంకర॥

జీవునికర్తృత్వము పరమాత్మయొక్క-యనుమతివిబట్టి నడచుచుండఁగా. తత్ర=ఆకర్మమునందు. అకృతబుద్ధియనఁగా వస్తుస్థితిని తెలిసికొనెడిబుద్ధికలుగనివాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే।
హత్వాఽపి స ఇమాంల్లోకాన్న హన్తి న నిబధ్యతే॥ ౧౭॥

యస్య అహంకృతః భావః న=ఎవ్వనికి అహంకారముతోఁగూడిన భావము లేదో, యస్య బుద్ధిః న లిప్యతే=ఎవ్వని బుద్ధి అంటునుపొందదో, సః ఇమాన్ లోకాన్ హత్వాఽపి=వాఁడు ఈ లోకములను

చంపియును, నహన్తి=చంపఁడు- ననిబధ్యతే=బంధింపఁబడఁడు-

అహంకృతముఅనఁగా నేనుకర్తనుఅనెడి,భావముఅనఁగాతలఁపు-అవిద్యచేత ఆత్మయందుకల్పింపఁబడిన ఈయధిష్ఠానాదులైదె అన్నికర్మములకును కర్తలు, నేను కాను, నేను వాని వ్యాపారములకు సాక్షిభూతుఁడనైనవాఁడను, అనియిట్లు తలంచువాఁడు- బుద్ధియనఁగా ఆత్మకుఉపాధియైన యంతఃకరణము- నలిప్యతే= పశ్చాత్తాపము గలదికాదో.ఎట్లన్నను- ఈపనిని నేనుచేసితిని, దానిచేత నేనునరకమునుపొందఁగలను, అనిఇట్లు. ఈలోకములను అనఁగా ప్రాణులను. ననిబధ్యతే=అధర్మము కలవాఁడుకాఁడు. చంపఁడు బంధింపఁబడఁడు అనుట పారమార్థికదృష్టినిపట్టి. నాయంహన్తిన హన్యతే (౨అ॥౧౯శ్లో) అనునదియొక్కచోటను ఉపసంహరింపఁబడుచున్నది. దేహాత్మాభిమానము లేకపోవుటతోనె అవిద్యవలనఁగలిగిన యన్నికర్మములను సంన్యసించుట సంభవించునుగాన సంన్యాసులకు అనిష్టాదికర్మఫలము కలుగదనుటయుక్తమె. అట్లు కాకపోవుటవలన నితరులకు కలుగుననునదియు తప్పనిదే- ఇట్లు గీతాశాస్త్రార్థమంతయు నుపసంహరింపఁబడినది. అనిశంకర॥

భావమనఁగాకర్తృత్వమునుఁగూర్చిన మనోవృత్తివిశేషము- అదిఅహంకృతముఅనఁగాఅహమ్అనెడిఅభిమానముచేతఁగలిగినదికాదో=నేను చేయుచున్నాననెడి జ్ఞానము ఎవ్వనికి లేకుండునోయనుట, బుద్ధి,లేపమునుపొందకయుండునో, అనఁగా ఈకర్మమునకుకర్తృత్వము లేకపోవుటవలన ఈఫలమునాతో సంబంధింపదు, ఈకర్మంబునునాదికాదు, అనియెవ్వనికిబుద్ధికలుగునో-అనుట- వాఁడు ఈజనులను యుద్ధమునచంపియుచంపకున్నవాఁడె. ఆయుద్ధమనెడి కర్మముచేత బంధింపఁబడుట యనఁగా దానిఫలము ననుభవించుటయును లేదు. అని రామానుజభా॥

ఈశ్లోకముచేతను ఆజ్ఞానముస్తోత్రము చేయఁబడుచున్నది. ఎవ్వఁడుకొంచెముబంధమునుపొందునో వాఁడుకొంచెము అహంకారము గలవాఁడుగూడననగును. అనిమధ్వభాష్యము.

జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మచోదనా।
కరణం కర్మకర్తేతి త్రివిధః కర్మసంగ్రహః॥౧౮॥

జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా (ఇతి)= తెలివియును తెలియఁబడున

విషయు తెలిసికొనువాఁడును (అని) కర్మచోదనా త్రివిధా=కర్మప్రవృత్తి మూఁడువిధములుగలది. కరణం కర్మ కర్తా (ఇతి)=కరణంబును కర్మయును కర్తయును(అని,) కర్మసంగ్రహః త్రివిధః= కర్మసంగ్రహము మూఁడువిధములుగలది.

పరిజ్ఞాత యనఁగా ఉపాధిస్వరూపుఁడగు భోక్త. ఈమూఁడును అన్నికర్మములం బ్రవర్తింపఁ జేయునవి. ఈమూఁడును జేరినప్పుడే అన్నికర్మములను నాకాంక్షించుటకలుగును- కరణమనఁగా వెలుపలివియగు శ్రోత్రాదులును లోపలివియగు బుద్ధి మొదలగునవియును- కర్మమనఁగా కర్తచేఁ బొందఁగోరఁబడినది- ఈమూటితోడను కర్మము సంబంధించియుండును గాన కర్మసంగ్రహమనఁబడుచున్నవి- అని శంకరభాష్యము-

చేయఁదగినకర్మము జ్ఞేయము- దానిని తెలిసికొనుట జ్ఞానము- తెలిసికొనువాఁడు పరిజ్ఞాత- జ్ఞేయంబగు ఆకర్మము మూఁడువిధములుగా సంగ్రహింపఁబడుచున్నది- ద్రవ్యము మొదలగు సాధనము కరణము- కర్మము, యాగము మొదలగునది- ఆచరించువాఁడు కర్త- అని రామానుజభా॥

ఇట్లైనచో విధిపురుషునిఁ బట్టినది కాకపోవునను శంకకుఁ జెప్పఁబడుచున్నది- ఈమూటిని అపేక్షించి కర్మవిధిగాన కర్మవిధి మూఁడువిధములుగలదని చెప్పఁబడుచున్నది- ఉత్తరార్ధముచే కారణములు సంగ్రహించి చెప్పఁబడుచున్నవి. కరణసంగ్రహము అనఁగా కర్మమునకు కారణములగువాని సంగ్రహము- అధిష్ఠానము మొదలగునవి కరణమునందె చేరుచున్నది- కర్తృత్వము లేకపోయినను విధిద్వారమున ఈశ్వరప్రసాదమున నిచ్ఛకలుగుటను, చెప్పఁబడిన కారణములచేత కర్మద్వారమున పురుషార్థము కలుగుచున్నది- ఈశ్వరాధీనుఁడైనను విధిద్వారమున ఆతని చేతనే నియమింపఁబడినవాఁడు- ఇచ్ఛాదులు పుట్టినచో ఈశ్వరుని చేతనే చేయఁబడినవియగును- ఫలము తప్పదు- వస్తుతత్త్వమునుబట్టి కర్త కాకపోయినను అభిమానికమగు కర్తృత్వము వానికె- జనములనపేక్షించి స్వాతంత్ర్యముగూడ కలదుగాన వానింగూర్చి విధులు వ్యర్థములగుట లేదు-అని మధ్వభాష్యము.

జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చ త్రిధైవ గుణభేదతః।
ప్రోచ్యతే గుణసంఖ్యానే యథావచ్ఛృణు తాన్యపి॥ ౧౯॥

జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చ=జ్ఞానంబును కర్మంబును కర్తయునుగూడ, గుణభేదతః త్రిధైవ (భవన్తి)=గుణముల భేదమును బట్టి మూడువిధములుగానె (ఉన్నవి) - (ఇతి) గుణసంఖ్యానే ప్రోచ్యతే=(అని) గుణసంఖ్యానమునందు చెప్పఁబడుచున్నది- తాన్యపి యథావత్ శృణు=వానినిగూడ తగునట్లుగా వినుము.

కర్మమనఁగా క్రియ. గుణసంఖ్యానమనఁగా కపిలునిచేఁ జెప్పఁబడిన సాంఖ్యశాస్త్రము. అది బ్రహ్మమొక్కటియె అనువిషయమున విరుద్ధముగానున్నను గుణముల వ్యాపారములను నిరూపించుటయందు సరిగానె యుండును. యథావత్=యథాశాస్త్రముగా. అని శంకరభాష్యము. (ని రామానుజభాష్యము_

గుణసంఖ్యానమునననఁగా గుణముల కార్యములను చెప్పుటలో- అవెంచియు సాధనమును విస్తరింపఁజేయుటకై చెప్పఁబడుచున్నది- గుణసంఖ్యానమనఁగా గుణములను లెక్కపెట్టెడి ప్రకరణము- అని మధ్వభాష్యము

సర్వభూతేషు యేనైకం భావమవ్యయమీక్షతే।
అవిభక్తం విభక్తేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి సాత్త్వికమ్॥౨౦॥

విభక్తేషు సర్వభూతేషు= విభజింపఁబడిన అన్నిభూతములయందును, అవిభక్తమ్ అవ్యయమ్ ఏకం భావమ్= విభజింపఁబడినదియును నిర్వికారమైనదియునునగు ఒక్క భావమును, యేన ఈక్షతే= దేనిచేత తెలిసికొనుచున్నాఁడో, తత్ జ్ఞానం సాత్త్వికం విద్ధి=ఆ జ్ఞానమును సాత్త్వికమునుగాను తెలిసికొనుము.

భావమనఁగా వస్తువు- ఒక్క ఆత్మవస్తువును- ఈ సాత్త్వికజ్ఞానమె అద్వైతజ్ఞానము- అని శంకరభాష్యము-

భావమనఁగా ఆత్మవస్తువు- బ్రాహ్మణాది భేదములచే విభజింపఁబడిన అన్నిభూతములయందును ఆత్మలు ఆ భేదములులేనివారై జ్ఞానైకాకారులై ఫలాదిసంగములకు తగనివారై యుందురనికర్మాదులనాచరించునప్పుడు తెలిసికొనెడి జ్ఞానము సాత్త్వికము-అని రామానుజభా॥

ఒక్క భావము అనఁగా విష్ణువును-అని మధ్వభాష్యము.

పృథక్త్వేన తు యజ్జ్ఞానం నానాభావాన్ పృథగ్విధాన్।

వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి రాజసమ్ ॥౨౧॥

యత్ జ్ఞానం తు=ఏ జ్ఞానమైతే, పృథగ్విధాన్ నానాభావాన్ = నానావిధములుగా నుండెడి అనేకవస్తువులను, సర్వేషు భూతేషు పృథక్త్వేన వేత్తి=అన్ని భూతములయందును వేఱువేఱుగా తెలిసికొనుచున్నదో, తత్ జ్ఞానం రాజసం విద్ధి=ఆ జ్ఞానమును రాజసమును గాను తెలిసికొనుము.

ప్రతిశరీరమునను ఆత్మలుభిన్నులుగానున్నారనుకొనుట రాజసజ్ఞానము-జ్ఞానము తెలిసికొనుచున్నదనుట సంభవింపదుగాన జ్ఞానముచేత తెలిసికొనుచున్నాఁడో అనియర్థము- అనిశంకరభాష్యము.

కర్మములనాచరించువారను ఆత్మలుగూడ బ్రాహ్మణాద్యాకారములుగలవారైయుండురనుకొనుట రాజసజ్ఞానము- అనిరామానుజభాష్యము॥

యత్తు కృత్స్నవదేకస్మిన్ కార్యే సక్తమహైతుకమ్।
అతత్త్వార్థవదల్పంచ తత్తామసముదాహృతమ్॥౨౨॥

యత్తు= ఏజ్ఞానమైతే, ఏకస్మిన్ కార్యే కృత్స్నవత్ సక్తమ్=ఒకటి కార్యమందు సమస్తమైనదానియందువలె ఆసక్తికలదో, అహైతుకమ్= హేతువులేనిదో, అతత్త్వార్థవత్ = తత్త్వమునుగూర్చిన యర్థము లేనిదో, అల్పంచ=స్వల్పమైనదో, తత్ తామసమ్ ఉదాహృతమ్=అది తామసముగా చెప్పఁబడినది.

ఒకటి కార్యమనఁగా దేహముగాని ప్రతిమ(బొమ్మ)మొదలుగునదిగానీ-ఇదియె ఆత్మయైనను ఈశ్వరుఁడైనను, దీనికి పైని మఱి లేదనుకొనెడిజ్ఞానము- అహైతుకమనిపాఠము- యుక్తులుకలదిగానిది అనియర్థము- అల్పమనఁగా ఫలంబును విషయంబును స్వల్పములుగాఁగలది- అని శంకరభాష్యము.

ఒకటి కార్యమనఁగా ప్రేతములు భూతగణములు మొదలగువాని ఆరాధించుట-కృత్స్నవత్ =అన్నిఫలములనిచ్చెడి దానియందువలె-అహైతుకమ్=అట్టిఆసక్తి దానియందుకలుగుటకుతగిన హేతువులేనిది- స్వల్పమగుట స్వరూపమునుబట్టియు ఫలమునుబట్టియు- అనిరామానుజభాష్యము

నియతంసఙ్గరహితమరాగద్వేషతఃకృతమ్।

అఫలప్రేప్సునా కర్మ యత్తత్సాత్త్వికముచ్యతే ॥ ౨౩ ॥

యత్ కర్మ=ఏ కర్మము, నియతం సఙ్గరహితమ్=నియతంబును ఆసక్తి లేనిదియునై, అఫలప్రేప్సునా అరాగద్వేషతః కృతమ్=ఫలమును పొందఁగోరనివానిచేత రాగద్వేషములు లేక చేయఁబడినదో, తత్ సాత్త్వికమ్ ఉచ్యతే=అది సాత్త్వికముగా చెప్పఁబడుచున్నది.

నియతమనఁగా నిత్యము- అని శంకరభాష్యము.

నియతమనఁగా తనవర్ణాశ్రమములకుఁ దగినది- కర్తృత్వాది సంగము లేనిది- కీర్తియందు రాగము- అకీర్తియందు ద్వేషము- అని రామానుజభా॥

యత్తు కామేప్సునా కర్మ సాహంకారేణ వా పునః ।
క్రియతే బహులాయాసం తద్రాజసముదాహృతమ్ ॥ ౨౪ ॥

యత్ కర్మ తు=ఏ కర్మమైతే, కామేప్సునా సాహంకారేణ వా=ఫలమును గోరువానిచేతఁగానీ అహంకారముతోఁ గూడినవానిచేతఁగానీ, బహులాయాసం (యథాతథా) క్రియతే=విస్తారము ఆయాసముతోఁ (గూడునట్లుగాను) చేయఁబడుచున్నదో, తత్ రాజసమ్ ఉదాహృతమ్=అది రాజసముగాను చెప్పఁబడినది.

సాత్త్వికకర్మమునకుఁ గూడ ఆత్మజ్ఞానము లేనివాఁడును అహంకారముతోఁ గూడినవాఁడు నైకర్తయగునప్పుడు రాజసతామసములవిషయమున చెప్పవలసినదేమున్నది? అని శంకరభాష్యము.

వా అనునది చ అనుదాని యర్థము కలది- ఫలమును గోరువాఁడును కర్తృత్వాభిమానము కలవాఁడు నగువానిచేత- అని రామానుజభా॥

అనుబన్ధం క్షయం హింసామనవేక్ష్య చ పౌరుషమ్ ।
మోహాదారభ్యతే కర్మ యత్తత్తామసముచ్యతే ॥ ౨౫ ॥

అనుబన్ధం క్షయం హింసాం పౌరుషం చ అనవేక్ష్య=తరువాతఁగలుగుదానిని ధనము తగ్గుటను ప్రాణులకుఁ గలిగెడి పీడనను తనసామర్థ్యమును విమర్శింపక, యత్ కర్మ మోహాత్ ఆరభ్యతే=ఏ కర్మము అజ్ఞానమువలన ఆరంభింపఁబడుచున్నదో, తత్ తామసమ్ ఉచ్యతే=అది తామసముగా చెప్పఁబడుచున్నది-

క్షయమనఁగా శక్తియును ధనంబును తగ్గుట- అనపేక్ష్య (అపేక్షింపక) అని పాఠము అని శంకరభాష్యము.

కర్మమును చేసినతరువాత గలిగెడి దుఃఖము అనుబంధము. మోహమనగా పరమపురుషుడు కర్త యని తెలిసికొనకపోవుట. అని రామానుజభాష్యము.

ముక్తసఙ్గోఽనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః ।
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్నిర్వికారః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే ॥ ౨౬ ॥

ముక్తసఙ్గః అనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః = సంగము లేనివాడును అహంకారము లేనివాడును ధైర్యముతోను ఉత్సాహముతోను కూడినవాడును, సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః నిర్వికారః కర్తా = సిద్ధించినను సిద్ధింపకపోయినను వికారము లేనివాడునగు కర్త, సాత్త్వికః ఉచ్యతే = సాత్త్వికుడుగా చెప్పబడుచున్నాడు.

ధృతి యనగా ధారణము. ఉత్సాహమనగా ప్రయత్నము. ఒకరు శాస్త్రమునే ప్రమాణముగా నమ్మి కర్మముల నాచరించువాడు సాత్త్వికుడు. అని శంకరభాష్యము.

ఫలమునందు సంగము లేనివాడు. అనహంవాదీ = కర్తృత్వాభిమానము లేనివాడు. ధృతి యనగా ఆరంభించినపని చేయునపుడు తప్పని దుఃఖములు ఎన్ని తటస్థించినను ఓర్చుట. ఉత్సాహమనగా ఉద్యోగముతో గూడిన మనస్సు కలిగియుండుట. అని రామానుజభాష్యము.

రాగీ కర్మఫలప్రేప్సుర్లుబ్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః ।
హర్షశోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః ॥ ౨౭ ॥

రాగీ కర్మఫలప్రేప్సుః లుబ్ధః హింసాత్మకః అశుచిః హర్షశోకాన్వితః కర్తా = రాగము కలవాడును కర్మఫలమును పొందగోరువాడును లుబ్ధుడును హింసించుట స్వభావముగా గలవాడును అపరిశుద్ధుడును సంతోషదుఃఖములతో గూడినవాడునగు కర్త, రాజసః పరికీర్తితః = రాజసుడుగా చెప్పబడినవాడు.

లుబ్ధుడనగా పరద్రవ్యములయందాశ కలవాడును పుణ్యతీర్థాదులయందుగూడ తనసొమ్మును విడువలేనివాడును. ఇష్టము కలిగినప్పుడుగాని తాను చేసెడిపని యనుకూలమైనప్పుడుగాని హర్షము. ఇష్టము కలుగకపోయినను అనిష్టము కలిగినను తాను చేసెడిపని చెడినను శోకము. అని శంకరభాష్యము.

రాగీ=కీర్తిని గోరువాఁడు- కర్మమునకుఁ గావలసిన ద్రవ్యమును వ్యయము చేయలేనివాఁడు లుబ్ధుఁడు- హింసాత్మకుఁడనఁగా పరులను బాధించి పని చేయించువాఁడు- కర్మ సఫలమైనప్పుడు హర్షము- అని రామానుజభాష్యము-

అయుక్తః ప్రాకృతస్స్తబ్ధశ్శఠో నైకృతికోఽలసః।
విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా తామస ఉచ్యతే॥ ౨౮॥

అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధః శఠః నైకృతికః అలసః విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా=అయుక్తుఁడును తెలివిలేనివాఁడును స్తబ్ధుఁడును శఠుఁడును నైకృతికుఁడును మందుఁడును మనస్సును చిన్నబుచ్చికొనినవాఁడును మెల్లగా పని చేయువాఁడునగు కర్త, తామసః పరికీర్తితః=తామసుఁడుగా చెప్పఁబడినవాఁడు.

అయుక్తః=చిత్తైకాగ్రత లేనివాఁడు- ప్రాకృతః=బుద్ధికేమియు సంస్కారము లేక పిల్లవానివలె నున్నవాఁడు- స్తబ్ధః=ఎవ్వనికిని నమ్రుఁడు కానివాఁడు- శఠః=మాయను చేయువాఁడు- తనశక్తిని దాచికొనెడివాఁడు- నైకృతికః=పరుల వృత్తులను చెడఁగొట్టువాఁడు-(నైష్కృతికః అని బొంబయి పాఠము) అలసః=చేయవలసిన కార్యములందుగూడ ప్రవర్తింపలేనివాఁడు- దీర్ఘసూత్రీ=చేయవలసిన కార్యములను చాలకాలము చేయువాఁడు- ఈదినమునఁగానీ రేపుగానీ చేయవలసినదానిని నెలకుఁగూడ చేయఁడు- అని శంకరభాష్యము.

అయుక్తః=శాస్త్రములోని కర్మములకుఁ దగనివాఁడు- ప్రాకృతః=చదువులేనివాఁడు- స్తబ్ధః=పనుల నారంభింపకపోవుటయె స్వభావముగాఁ గలవాఁడు- శఠః=అభిచారము(చేడిపి, చిల్లంగి) మొదలగువానియందు రుచిగలవాఁడు- నైకృతికః=వంచన చేయువాఁడు- అలసః=ఆరంభించిన కర్మములను మెల్లగా చేయువాఁడు- దీర్ఘసూత్రీ=అభిచారములు చేయుచు ఇతరులకు చాలకాలముండెడి యనర్థమును ఆలోచించువాఁడు- అని రామానుజభాష్యము-

పరుఁడు చేసిన దోషమును ఎంతకాలము గడచినను సూచింపుచు నేయుండువాఁడు దీర్ఘసూత్రి- అని మధ్వభాష్యము.

బుద్ధేర్భేదం ధృతేశ్చైవ గుణతస్త్రివిధం శృణు।

ప్రోచ్యమాన మశేషేణ పృథక్త్వేన ధనంజయ ||౨౯||

(హే) ధనంజయ! = (ఓ) యర్జునుఁడా!, అశేషేణ పృథక్త్వేన ప్రోచ్యమానమ్ = నిశ్శేషముగా వేఱువేఱుగా చెప్పఁబడుచున్న, గుణతః త్రివిధమ్ = గుణములనుబట్టి మూడువిధములైన, బుద్ధేః ధృతేశ్చైవ భేదమ్ = బుద్ధియొక్కయును ధృతియొక్కయును భేదమును, శృణు = వినుము.

బుద్ధి యనఁగా వివేకపూర్వకమగు నిశ్చయజ్ఞానము- ధృతియనఁగా ఆరంభించిన పనివిఘ్నములువచ్చినను విడువకపోవుట- అని రామానుజ ||

ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకార్యే భయాభయే।
బన్ధం మోక్షంచ యా వేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ||౩౦||

(హే) పార్థ! = (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, యా బుద్ధిః = ఏ బుద్ధి, ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకార్యే భయాభయే బన్ధమ్ మోక్షంచ వేత్తి = పుణ్యసాధనమును మోక్షసాధనమును కార్యమును నకార్యమును భయమును నభయమును బంధమును మోక్షమును తెలిసికొనుచున్నదో, సా సాత్త్వికీ = అది సత్త్వగుణసంబంధియైనది-

దేశకాలాదులనుబట్టి కర్మములను చేయుట కార్యము. చేయకపోవుట అకార్యము- దొంగపెద్దపులి మొదలగు,భయమును కలుగఁజేయునవి భయములు- జ్ఞానమునునది బుద్ధియొక్క వృత్తివిశేషము- ధృతియనట్లు -అని శంకరభాష్యము-

ప్రవృత్తినివృత్తులలో దేని నవలంబించినవారికైనను దేశకాలావస్థలనుపట్టి చేయఁదగినది కార్యము. చేయరానిది అకార్యము-శాస్త్రమునతిక్రమించుట భయస్థానము-దానిననువర్తించుటఅభయస్థానము-అని రామానుజభాష్యము.

యయా ధర్మ మధర్మంచ కార్యం చా కార్యమేవచ।
అయథావ త్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ||౩౧||

(హే) పార్థ! = (ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, యయా = దేనిచేతను, ధర్మమ్ అధర్మంచ కార్యంచ అకార్యమేవచ = ధర్మమును అధర్మమును కార్యమును అకార్యమును, అయథావత్ ప్రజానాతి = ఉన్నదియున్నట్లుకాక తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సా బుద్ధిః రాజసీ = ఆ బుద్ధి రజో

గుణసంబంధముకలది. (ము- అని శంకరభాష్యము

శాస్త్రమునవిధింపఁబడినది ధర్మము- నిషేధింపఁబడినది అధర్మ
ఉన్నదియున్నట్లు తెలియుటకాక విపరీతముగాఁగూడ మధ్యమ
ధ్యను తెలియుట రాజసి-విపరీతముగానె తెలియుట రాజసియన్నచో తా
మసికిని దీనికిని భేదములేకపోవలసివచ్చును- అమధ్వభాష్యము-

అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా।
సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధిః సా పార్థ తామసీ॥ ౩౨॥

(హే) పార్థ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, తమసా వృతా యా= తమస్సుచేతను ఆవరింపఁబడిన ఏబుద్ధి. అధర్మం ధర్మమ్=అధర్మమును ధర్మమునుగానున్ను,ఇతి సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ=ఇట్లు అన్నివస్తువులను విరుద్ధములనుగా, మన్యతే=తలంపుచున్నదో, సా బుద్ధిః తామసీ= ఆ బుద్ధి తమోగుణసంబంధముగలది.

ధృత్యా యయా ధారయతే మనః ప్రాణేన్ద్రియక్రియాః।
యోగే నావ్యభిచారిణ్యా ధృతిః సా పార్థ సాత్త్వికీ॥ ౩౩॥

(హే)పార్థ=(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, యోగేన అవ్యభిచారిణ్యా యయా ధృత్యా (యుక్తః)=యోగముతోఁగూడి తప్పనిదైన ఏ ధృతితో (కూడినవాఁడు), మనఃప్రాణేన్ద్రియక్రియాః ధారయతే=మనస్సు ప్రాణముఇంద్రియములుయొక్కవ్యాపారములను నిలువఁబెట్టుచున్నాఁడో, సాధృతిః సాత్త్వికీ=ఆ ధృతిసత్త్వగుణసంబంధముకలది.

శాస్త్రమార్గమునతిక్రమింపకుండునట్లు నిలువఁబెట్టుట-యోగమనఁగాసమాధి- ధృతిచేతధరింపఁబడెడిమనస్సుమొదలగువానిక్రియలను యోగముచేతధరింపుచున్నాఁడో- అని శంకరభాష్యము.

యోగమనఁగా మోక్షసాధనమగుభగవదుపాసనము- దానికొఱకుప్రవర్తించి దానికె సాధనములయినమనస్సు మొదలగువానివ్యాపారములను ఏధృతిచేతధరింపుచున్నాఁడో- అని రామానుజభాష్యము.

యయాతు ధర్మకామార్థాన్ ధృత్యా ధారయతేఽర్జున।
ప్రసఙ్గేన ఫలాకాఙ్క్షీ ధృతిస్సా పార్థ రాజసీ॥ ౩౪॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుఁడా!,యయా ధృత్యా=ఏ ధృతిచేత, ప్రసఙ్గేన ఫలాకాఙ్క్షీ (సన్)=మిక్కిలిసంగముతో ఫలమునుగోరుచున్న

వాఁడో, ధర్మకామార్థాన్ ధారయతే=ధర్మకామార్థములను నిలువఁబెట్టుచున్నాఁడో, సా ధృతిః రాజసీ=ఆ ధృతి రజోగుణసంబంధముకలది.

నిలువఁబెట్టుట యనఁగా ఎల్లప్పుడును మనస్సునం దుంచుట- దేని ప్రసక్తికలిగినప్పుడు దానిఫలమును గోరువాఁడు అగును- అని శంకరభా॥

ధర్మార్థకామములనెడి ఫలములను గోరెడి పురుషుఁడు, మిక్కిలి సంగముతో, ధర్మకామార్థములకు సాధనములగు మనః ప్రాణేంద్రియక్రియలను ఏ ధృతిచేత ధరింపుచున్నాఁడో- అని రామానుజభాష్యము.

యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ।
న విముఞ్చతి దుర్మేధా ధృతిః సా పార్థ తామసీ॥ ౩౫॥

(హే) పార్థ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, దుర్మేధాః=దుష్టబుద్ధిగలవాఁడు, యయా=ఏధృతిచేతను, స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ నవిముఞ్చతి=నిద్రను భయమును సంతాపమును విషాదమును మదమును విడువకున్నాఁడో, సా ధృతిః తామసీ= ఆ ధృతి తమోగుణసంబంధము ఐది-

శోకమనఁగా సంతాపము- విషాదమనఁగా అవసాదము- ముఖము చిన్నబుచ్చికొనుట- మదమనఁగా తనకుఁగలిగినవిషయానుభవమును గొప్పఁజేసికొనుచు మదించియుండుట- అని శంకరభాష్యము.

స్వప్నమదములంగూర్చి ప్రవర్తించినమనస్సు మొదలగువానికి క్రియలను విడువఁడో- భయశోకవిషాదశబ్దములు వానిఁగలుగఁజేసెడి విషయములం జెప్పును- వానికిసాధనములగు మనస్సు మొదలగువానికి క్రియలను దేనిచేత ధరింపుచున్నాఁడో- అని రామానుజభాష్యము-

సుఖం త్విదానీం త్రివిధం శృణు మే భరతర్షభ।
అభ్యాసాద్రమతే యత్ర దుఃఖాన్తం చ నిగచ్ఛతి॥ ౩౬॥

(హే) భరతర్షభ!= (ఓ) భరతశ్రేష్ఠుఁడా!, ఇదానీమ్=ఇప్పుడు, త్రివిధం సుఖమ్=మూఁడువిధములైనసుఖమును, మే (సకాశాత్) శృణు =నా (వలన) వినుము- యత్ర అభ్యాసాత్ రమతే=దేనియందలి అభ్యాసమువలన రతినిపొందుచున్నాఁడో, దుఃఖాంతంచ నిగచ్ఛతి= దుఃఖమునంతమునుగూడ పొందుచున్నాఁడో-

నిరతిశయమైనప్రీతిని పొందుచున్నాడో- సాంసారికదుఃఖము గొంకక- అంతము నుఖము పొందుచున్నాడో- అని రామానుజభాష్యము.

యత్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమమ్।
తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్॥ ౩౭॥

యత్ తత్ =ఏయ్యది, అగ్రే విషమివ (భవతి) =మొదటను విషమువలెను (ఉండునో), పరిణామే అమృతోపమమ్ (భవతి)=పర్యవసానమున అమృతముతోఁ దుల్యమైనది (అగుచున్నదో), ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్ తత్సుఖమ్=ఆత్మబుద్ధియొక్క ప్రసన్నతచేఁ గలిగెడి ఆసుఖము, సాత్త్వికం ప్రోక్తమ్= సాత్త్వికముగాఁ జెప్పఁబడినది-

మొదటనుఅనఁగా జ్ఞానవైరాగ్యధ్యానసమాధులను ఆరంభించునప్పుడు- ఆత్మయొక్క బుద్ధి తేటగానుండుటచేఁ గలిగినది- ఆత్మవిషయమైనబుద్ధియనిమైనఁ జెప్పవచ్చును- అని శంకరభాష్యము.

మొదటననఁగా యోగము నారంభించునప్పుడు- ఆత్మస్వరూపమునుగూర్చినబుద్ధియొక్క ప్రసాదమనఁగా మిగిలినవిషయములన్నిటినుండి యుమరలుట- ఆత్మస్వరూపానుభవసుఖము సాత్త్వికము- అని రామానుజభాష్యము.

విషయేన్ద్రియసంయోగాద్యత్తదగ్రేఽమృతోపమమ్।
పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్॥ ౩౮॥

యత్ తత్ =ఏయ్యది, విషయేన్ద్రియసంయోగాత్ అగ్రే అమృతోపమం (భవతి)=విషయములను ఇంద్రియములను కలిసికొనుటవలన మొదటను అమృతమువంటిది అగుచున్నదో, పరిణామే విషమివ (భవతి)= పరిపాకమునందు విషమువలెను (అగుచున్నదో), తత్ రాజసం సుఖమ్ =అది రజోగుణసంబంధియగు సుఖము-

విషయేంద్రియసంయోగమువలనఁ బుట్టిన సుఖము, బలము తెలివి మొదలగువానిని పోఁగొట్టుటనును అధర్మమువలనఁ గలిగెడినరకాదులకు హేతువగుటనును విషమువంటిది- అని శంకరభాష్యము-

మొదటను అనఁగా అనుభవించునప్పుడు- పరిణామమున అనఁగా విషయములు సుఖకరములగుటకు కారణములైన ఆకలి మొదలగునవి అణఁగినతోడనె- అని రామానుజభాష్యము-

యదగ్రేచానుబన్ధేచ సుఖం మోహనమాత్మనః।
నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం తత్తామసముదాహృతమ్॥ ౩౯॥

యత్ సుఖమ్=ఏ సుఖము, అగ్రేచ అనుబన్ధేచ ఆత్మనః మోహనం (భవతి)=మొదటను పరిణామమునను గూడ ఆత్మకు మోహమును గలుగఁజేయునది (అగుచున్నదో); నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం తత్=నిద్రవలనను ఆలస్యమువలనను పొరపాటువలనను గలిగెడి ఆసుఖము, తామసమ్ ఉదాహృతమ్=తామసముగాను చెప్పఁబడినది.

ఆలస్యమనఁగా ఇంద్రియవ్యాపారములు మందగించుట. మోక్షముం గోరువాఁడు రజస్తమస్సులను త్రోసివేసి సత్త్వము నే స్వీకరించునది యని ఫలితార్థము. అని రామానుజభాష్యము.

నతదస్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషు వాపునః।
సత్త్వం ప్రకృతిజైర్ముక్తం యదేభిస్స్యాత్త్రిభిర్గుణైః॥ ౪౦॥

యత్=ఏది, ప్రకృతిజైః ఏభిః త్రిభిః గుణైః ముక్తమ్=ప్రకృతివలనఁగలిగిన ఈ మూఁడు గుణములచేతను విడువఁబడినదో, తత్ సత్త్వమ్=అట్టి ప్రాణి, పృథివ్యాంవా నాస్తి=భూమియందైనను లేదు. దివి దేవేషువా పునః నాస్తి=స్వర్గమున దేవతలలోనైనను లేదు.

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాంచ పరంతప।
కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావప్రభవైర్గుణైః॥ ౪౧॥

(హే) పరంతప!=(ఓ) శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా!, బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాంచ కర్మాణి=బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులయు శూద్రులయును వ్యాపారములు, స్వభావప్రభవైః గుణైః ప్రవిభక్తాని=స్వభావమువలనఁ గలిగిన గుణములచేతను విభజింపఁబడినది.

స్వభావమనఁగా త్రిగుణాత్మకమైన ఈశ్వరుని యొక్క ప్రకృతి. ఆయా వర్ణముల స్వభావములకుఁ గారణములైన గుణములచేతను అనియుం జెప్పవచ్చును. ఎట్లన్నను. బ్రాహ్మణస్వభావమునకు సత్త్వగుణము కారణము. క్షత్రియస్వభావమునకు సత్త్వముతోఁ గూడిన రజస్సు కారణము. వైశ్యస్వభావమునకు తమస్సుతోఁ గూడిన రజస్సు కారణము. శూద్రస్వభావమునకు రజస్సుతోఁ గూడిన తమస్సు కారణము. నాలుగు వర్ణములవారలయు స్వభావములు వరుసగా

శాంతియును అధికారంబును ప్రవర్తించుటయు తెలివిలేక ఒకఁడు చెప్పినట్లు చేయుచుండుటయునను నివి- స్వభావమనఁగా ఈజన్మమునందుని చేయుచున్న వెనుకటిజన్మపుసంస్కారము- అది కారణముగాఁగలగుణములు అనియుంజెప్పవచ్చును- ఈసత్త్వాదిగుణములననుసరించి శాస్త్రముచేత ఆయావర్ణములవారలకు ఆయాకర్మములు పర్పఱుపఁబడినవి- అని శంకరభాష్యము.

స్వభావమనఁగా బ్రాహ్మణాదిజన్మములను గలిగించినపూర్వకర్మము- దానివలనఁగలిగినగుణములు- అందు బ్రాహ్మణునకు స్వభావప్రభవమగుగుణము రజస్తమస్సులను అణఁగఁద్రొక్కి బయలుదేరిన సత్త్వగుణము- క్షత్రియునకు సత్త్వతమస్సులనణఁగఁద్రొక్కి లేచిన రజోగుణము- వైశ్యునకు సత్త్వరజస్సులనణఁగఁద్రొక్కి స్వల్పముగా నుద్రేకించిన తమస్సు- శూద్రునకు హెచ్చుగా నుద్రేకించిన తమస్సు. ఇట్లు స్వభావప్రభవములగుగుణములతోఁగూడ ఆయావర్ణములకు కర్మములు శాస్త్రములచే నేర్పాటుగాఁ జెప్పఁబడినవి- అని రామానుజభాష్యము.

శమో దమస్తపశ్శౌచం క్షాన్తిరార్జవమేవ చ।
జ్ఞానం విజ్ఞానమాస్తిక్యం బ్రాహ్మం కర్మ స్వభావజమ్॥౪౨

శమః దమః తపః శౌచం క్షాన్తిః ఆర్జవమేవచ= శమంబును దమంబును తపస్సును పరిశుద్ధియును క్షమయును ఆర్జవంబును, జ్ఞానం విజ్ఞానమ్ ఆస్తిక్యమ్=జ్ఞానంబును విజ్ఞానంబును ఆస్తిక్యంబును, స్వభావజం బ్రాహ్మం కర్మ=స్వభావమువలనఁ గలిగిన బ్రాహ్మణులసంబంధియగు కర్మము-

తపస్సు అనఁగా శారీరము మొదలగునది (౧౭అ॥౧౪శ్లో)- ఆస్తిక్యమనఁగా శాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినవానియందు నమ్మకము- అని శంకరభాష్యము.

వెలుపలి ఇంద్రియములను నియమించుట శమము- మనస్సును నియమించుట దమము- విషయానుభవములను నియమించుటయనెడి శాస్త్రసిద్ధమైనశరీరక్లేశము తపస్సు- శాస్త్రీయకర్మములకుఁదగియుండుట శౌచము- ఇతరులు బాధించినను చిత్తవికారము లేకపోవుట క్షాంతి- ఇతరులయెడను, తనమనస్సును బాహ్యవ్యాపారంబులు నొకవిధముగా

సంపుట ఆర్జవము - పరతత్త్వమునను అపరతత్త్వమునను యథార్థముగాఁ దెలిసికొనుట జ్ఞానము- పరతత్త్వమునందలి శేషములనెఱుఁగుట విజ్ఞానము- వేదమునఁ జెప్పఁబడిన విషయమంతయు సత్యమే అనెడి గట్టి నమ్మకము ఆస్తిక్యము- అని రామానుజభాష్యము.

శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్।
దానమీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రం కర్మ స్వభావజమ్॥ ౪౩॥

శౌర్యం తేజః ధృతిః దాక్ష్యమ్ = శౌర్యంబును తేజస్సును ధైర్యంబును నేర్పును, యుద్ధే అపలాయనంచ = యుద్ధమునందు పారిపోకపోవుటయును, దానమ్ ఈశ్వరభావశ్చ = ఈవియును అధికారియగుటయును, స్వభావం క్షాత్రం కర్మ = స్వభావమువలనఁ గలిగిన క్షత్రియసంబంధియగు కర్మము.

శూరత్వము (గొప్పబలముకలవారలతోఁ గూడ యుద్ధముచేయుట) శౌర్యము- ప్రాగల్భ్యము (ఇతరులచేఁ దిరస్కరింపఁబడకపోవుట) తేజస్సు- అన్నియవస్థలందును మనస్సు చిన్నబుచ్చికొనకపోవుట ధృతి- సమయస్ఫూర్తితో పని చేయుట దాక్ష్యము- శత్రువులకు వెనుకదీయకపోవుట అపలాయనము- తనప్రభుశక్తి సిద్ధిపఱుచుట ఈశ్వరభావము- అని శంకరభాష్యము.

యుద్ధమునకు నిర్భయముగాఁ బ్రవేశించుట శౌర్యము- ఇతరులచేఁ దిరస్కరింపఁబడకపోవుట తేజస్సు- ఆరంభించిన కర్మము విఘ్నములు గలిగినను కొనసాగించుట ధృతి- అన్ని పనులను జరిగించెడి సామర్థ్యము దాక్ష్యము- యుద్ధమున తాను చచ్చుట నిశ్చితమైనను వెనుకఁదీయకపోవుట అపలాయనము- ఇతరులనందఱను నియమించెడి సామర్థ్యము ఈశ్వరభావము- అని రామానుజభాష్యము

కృషిగోరక్షవాణిజ్యం వైశ్యం కర్మ స్వభావజమ్।
పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్॥ ౪౪॥

కృషిగోరక్షవాణిజ్యమ్ = దున్నుకొనుటయును పశువులను పెంచుటయును క్రయవిక్రయములు చేయుటయును, స్వభావజం వైశ్యం కర్మ = స్వభావమువలనఁ గలిగిన వైశ్యసంబంధియగు కర్మము- అపి(చ) = ఇంతియు కాక, పరిచర్యాత్మకం కర్మ = పరిచర్యాస్వరూపమగు కర్మము, శూద్ర

సర్వ స్వభావజమ్=శూద్రునకు స్వభావమువలనఁ గలిగినది.
పరిచర్యయనఁగా శుశ్రూష- అని శంకరభాష్యము-
కృషియనఁగా సస్యములను బుట్టించెడిపనికి-- పరిచర్యచేయుట మూఁడువర్ణములవారలకును-అని రామానుజభాష్యము.

స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతః సంసిద్ధిం లభతే నరః।
స్వకర్మనిరతస్సిద్ధిం యథా విన్దతి తచ్ఛృణు॥౪౫॥

స్వే స్వే కర్మణి అభిరతః నరః=తనతన కర్మమునందు ఆసక్తిగల పురుషుఁడు, సంసిద్ధిం లభతే=సిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు-స్వకర్మనిరతః సిద్ధిం యథా విన్దతి=తన కర్మమునం ఆసక్తుఁడైనవాఁడు సిద్ధిని ఎట్లు పొందుచున్నాఁడో, తత్ శృణు=దానిని వినుము

సంసిద్ధియనఁగా శరీరంబును ఇంద్రియములును జ్ఞాననిష్ఠకు తగినవగుట- అని శంకరభాష్యము.

సంసిద్ధియనఁగా పరమపదమును బొందుట- అని రామానుజభాష్య॥

యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్।
స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః॥౪౬॥

భూతానాం ప్రవృత్తిః యతః (భవతి)=భూతముల ప్రవృత్తి ఎవ్వనివలన (కలుగుచున్నదో), ఇదం సర్వం యేన తతమ్=ఇది అంతయును ఎవ్వనిచేత వ్యాపింపఁబడినదో, తమ్ స్వకర్మణా అభ్యర్చ్య=ఆతనిని స్వకీయమగు కర్మముచేత పూజించి, మానవః సిద్ధిం విన్దతి=మనుష్యుఁడు సిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు.

ప్రవృత్తియనంగా పుట్టుకయైనను వ్యాపారమైనను- ప యంతర్యామియగు ఈశ్వరునివలన- స్వకర్మమనఁగా ఆయావర్ణమునకుఁ దగినకర్మము- సిద్ధియనఁగా జ్ఞాననిష్ఠకు తగియుండుట-అని శంకరభాష్యము

ప్రవృత్తియనఁగా పుట్టుక మొదలగునది-ఇంద్రుఁడు మొదలగువారలకంతరాత్మను గానున్నన్ను-సిద్ధియనఁగా నన్ను బొందుట- అని రామా॥

శ్రేయాన్స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్।
స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్॥

విగుణః స్వధర్మః=గుణములు లేనిదైన తనధర్మము, స్వనుష్ఠితాత్ పరధర్మాత్ శ్రేయాన్=లెస్సగా ఆచరింపఁబడిన ఇతరుల

మున్నాముకంటె మేలయినది- స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్=స్వభావముచేత నియమింపఁబడిన కర్మము చేయుచు, కిల్బిషం నాప్నోతి=పాపమును పొందఁడు-

విషమోఽపి=విషమైనను,అతిశ్రమము జేసినది- స్వభావనియతమనఁగా స్వభావజమని చెప్పఁబడిన యే విషమునఁబుట్టినపురుగునకు విషమెట్లు దోషకరము గాదో,అట్లే స్వభావనియతమైనకర్మమును చేయుచు పాపమును బొందఁడు- అని శంకరభాష్యము-

స్వధర్మమనఁగా ప్రకృతితోఁ గూడియున్న (ఈశరీరముగల) జీవుఁడు ఆచరింపవలసిన కర్మయోగము- పరధర్మము-జ్ఞానయోగము-ఇంద్రియజయము చేయఁజాలువానికి కష్టమైన జ్ఞానయోగము- శ్రేయస్సనఁగా ప్రమాదము లేనిది- కర్మము ఇంద్రియవ్యాపారరూపముగుటను స్వభావమననెనియతమైనది- కిల్బిషము అనఁగా సంసారము-జ్ఞానయోగమునఁబ్రమాదము కలదుగాన ఒక్కొప్పుడు కిల్బిషఁబుగలుగవచ్చును- అని రామానుజభాష్యము.

సహజం కర్మ కౌన్తేయ సదోషమపి న త్యజేత్।
సర్వారమ్భా హి దోషేణ ధూమేనాగ్నిరివావృతాః॥౪౮॥

(హే)కౌన్తేయ! =(ఓ)కుంతీపుత్రుఁడా!, సహజం కర్మ సదోషమపి న త్యజేత్= సహజమైన కర్మమును దోషముతోఁ గూడినదైనను విడువఁగూడదు- అగ్నిః ధూమేనేవ=అగ్ని పొగచేతను లె,సర్వారమ్భాః దోషేణ ఆవృతాః=అన్నియారంభములును దోషముచేత ఆవరింపఁబడినవిగదా-

సహజమనఁగా తనపుట్టుకతోడనెపుట్టినది- త్రిగుణాత్మకమగుటను సదోషము- సర్వారంభములనఁగా స్వధర్మంబును పరధర్మంబుననెడికర్మములన్నియును. సహజకర్మంబగు తనధర్మమును విడిచి పరధర్మము నాచరించినను దోషము తప్పదు- పరధర్మము భయమును గూడఁగలుగఁజేయును-కావున అజ్ఞుఁడగు కర్మాధికారి అన్నిటిని విడువ శక్యము కాదు-సత్త్వరజస్తమోగుణములు యథార్థములైనను అసత్యములైనను గూడ వానిధర్మములయిన కర్మములుమాత్రము ఆత్మయందు అవిద్యచేత నారోపింపఁబడినవే గాన అజ్ఞుఁడైనవాఁడెవ్వఁడును క

ర్మములనన్నిటిని విడువఁజాలఁడు- జ్ఞానియో జ్ఞానముచే తనయవిద్య పోవుటను అన్నికర్మములను విడువఁజాలును- అని శంకరభాష్యము

సదోషమనఁగా దుఃఖముతోఁగూడినది- జ్ఞానయోగమున కుఁడగినవాఁడైనను కర్మయోగమునే చేయునది- సర్వారంభములనఁగా కర్మములనారంభించుటయును జ్ఞానమును ఆరంభించుటయును-దోషము చేతననఁగా దుఃఖము చేతను- ఈమాత్రము విశేషము కలదు-కర్మయోగము సులభముగాఁ జేయఁదగినదియు ప్రమాదము లేనిదియును- జ్ఞానయోగము కష్టమైనది- అని రామానుజభాష్యము

అసక్తబుద్ధిస్సర్వత్ర జితాత్మా విగతస్పృహః।
నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం సంన్యాసేనాధిగచ్ఛతి॥౪౯॥

సర్వత్ర అసక్తబుద్ధిః=అన్నిటియందును సంగములేని బుద్ధిగలవాఁడును, జితాత్మా విగతస్పృహః=జయింపఁబడిన యంతఃకరణము గలవాఁడును ఆశలేనివాఁడును నగువాఁడు, సంన్యాసేన పరమాం నైష్కర్మ్యసిద్ధిమ్ అధిగచ్ఛతి=సంన్యాసముచేత గొప్పదైన నైష్కర్మ్యసిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు.

పుత్త్రులు భార్య మొదలగు వారలయందు సంగము లేని- దేహమునందును బ్రదుకునందును భోగములయందును ఆశలేనివాఁడు విగతస్పృహుఁడు- ఇట్టి ఆత్మజ్ఞుఁడు నైష్కర్మ్యసిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు-నిష్కర్మయనగా నిష్క్రియమైన బ్రహ్మము తానుగాఁ దెలిసికొనినవాఁడు- అట్టివాఁడగుట యనెడిసిద్ధిని- ఇది కర్మమువలనఁ గలిగెడిసిద్ధికంటె గొప్పది- అప్పుడే ముక్తుఁడగుట స్వరూపముగాఁ గలది- సంన్యాసమనఁగా జ్ఞానము జ్ఞానము కలిగి సర్వకర్మములను విడుచుటయనియుం జెప్పవచ్చును. అని శంకరభాష్యము.

అంతటననఁగా ఫలము మొదలగు వానియందు- పరమపురుషుఁడు కర్త యని తలంచుటచేత తాను కర్తయగుట యందు స్పృహలేనివాఁడు- సంన్యాసముతో ననఁగా వెనుక జెప్పఁబడిన త్యాగముతో కర్మములను చేయుచు నైష్కర్మ్యసిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు- నైష్కర్మ్యమనఁగా జ్ఞానము- దానికి ఫలమైన ధ్యానయోగనిష్ఠను పొందుచున్నాఁడనుట-అని రామానుజ॥

నైష్కర్మ్యఫలయోగసిద్ధిని- అని మధ్వభాష్యము.

సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ తథాఽఽప్నోతి నిబోధ మే ।
సమాసేనైవ కౌన్తేయ నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా ॥ ౫౦ ॥

సిద్ధిం ప్రాప్తః (సన్) బ్రహ్మ యథా ఆప్నోతి=సిద్ధిని పొందినవాఁడు (అగుచు) బ్రహ్మమును ఎట్లు పొందుచున్నాఁడో, తథా మే (సకాశాత్) సమాసేనైవ నిబోధ=అట్లు నా (వలన) సంగ్రహముగా తెలిసికొనుము-(హే) కౌన్తేయ!=(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, యా జ్ఞానస్య పరా నిష్ఠా=ఏది జ్ఞానముయొక్క గొప్ప నిష్ఠయో.

తనతన కర్మములచేత ఈశ్వరు నారాధించి వాని యనుగ్రహమువలన శరీరేంద్రియములు జ్ఞాననిష్ఠకు యోగ్యములగుట యనెడి సిద్ధిని పొందినవాఁడు- బ్రహ్మమును పొందుటయె జ్ఞానముయొక్క నిష్ఠ యనఁగా పరిసమాప్తి- అట్టి జ్ఞానాకారుఁడు. ఆత్మను శ్రుతులలో ఆదిత్యవర్ణుఁడు (సూర్యునివంటి రంగుకలవాఁడు), భారూపుఁడు (వెలుగైన రూపముగాఁగలవాఁడు), స్వయంజ్యోతిస్సు, అనియిట్లు చెప్పుట, ద్రవ్యగుణాద్యాకారుఁడు కాఁడనినతోడనే చెప్పవలసివచ్చిన తమోరూపత్వమును నిషేధించుటగాని, ఆత్మకు రూపముకలదని చెప్పుట కాదు- తనశరీరమును తాను తెలిసికొనుటకు ప్రమాణాంతరము ఎట్లు అక్కఱలేదో ఆత్మ కానికన్న నంతరమైన యాత్మను తెలిసికొనుటకు ప్రమాణము అక్కఱలేదు- కాఁబట్టి ఆత్మజ్ఞానముఁ గూర్చి ప్రయత్నము అక్కఱలేదు- ఆత్మ కానిదానిని ఆత్మయనుకొనుట మానుటయందే ప్రయత్నము చేయవలసినది- అని శంకరభాష్యము.

కర్మయోగముచేఁ గలుగవలసిన ధ్యానసిద్ధిని పొందినవాఁడు ఎట్లు ప్రవర్తించుచున్నవాఁడై బ్రహ్మమును పొందునో- ఏ బ్రహ్మము జ్ఞానమనెడి ధ్యానమునకు (పరానిష్ఠా) పరమప్రాప్యమో- అని రామానుజభాష్యము॥

(యథా) ఏయుపాయముచేత సిద్ధిని పొందినవాఁడై బ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడో- ఏసిద్ధి జ్ఞానముయొక్క గొప్పనిష్ఠయో- అని మధ్వ॥

బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో ధృత్యాఽఽత్మానం నియమ్య చ ।
శబ్దాదీన్విషయాంస్త్యక్త్వా రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ ॥ ౫౧ ॥
వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమానసః ।
ధ్యానయోగపరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః ॥ ౫౨ ॥

అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహమ్।
విముచ్య నిర్మమశ్శాన్తో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ ౫౩ ॥

విశుద్ధయా బుద్ధ్యా యుక్తః=పరిశుద్ధమైన బుద్ధితో కూడినవాఁడును, ధృత్యా ఆత్మానం నియమ్య చ=ధైర్యము చేత ఆత్మను నియమించియును, శబ్దాదీన్ విషయాన్ త్యక్త్వా చ=శబ్దము మొదలగు విషయములను విడిచియును, రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ (స్థితః)=రాగద్వేషములను పరిహరించియును(ఉన్నవాఁడును), వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమానసః=నిర్జనప్రదేశము నాశ్రయించువాఁడును లఘువుగాఁ దినువాఁడును నియమింపఁబడిన వాక్కును శరీరమును మనస్సును గలవాఁడును, నిత్యం ధ్యానయోగపరః=ఎల్లప్పుడును ధ్యానయోగమున నాసక్తుఁడును, వైరాగ్యం సముపాశ్రితః=వైరాగ్యమును పొందినవాఁడును, అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహం (చ) విముచ్య=ఆత్మ కానిదానిని ఆత్మ యనుకొనుటను బలమును గర్వమును కామమును కోపమును పట్టును విడిచి, నిర్మమః శాన్తః=మమకారము లేనివాఁడును శాంతుఁడునగువాఁడు, బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే=బ్రహ్మభావమునకు తగుచున్నాఁడు.

బుద్ధి యనఁగా అధ్యవసాయము- విశుద్ధి యనఁగా మాయ లేకపోవుట- ఆత్మ యనఁగా శరీరేంద్రియ సముదాయము- శరీరము నిలుచుటకు మాత్రము కావలసిన విషయములు కాక మిగిలిన సుఖమునకొఱకైన విషయములను విడిచి- శరీరము కొఱకైనవానియందుఁగూడ రాగద్వేషములు లేక- నిర్జనప్రదేశములు, అడవి పటిమొదలు పర్వతగుహ మొదలగునవి- వివిక్తసేవయు లఘ్వాహారంబును నిద్రాదులను కలుగనీక చిత్తప్రసాదమును కలుగఁజేయును- ధ్యానమనఁగా ఆత్మస్వరూపమును తలంచుట- యోగమనఁగా ఆత్మస్వరూపమునందె చిత్తమును ఏకాగ్రమును చేయుట- నిత్యమ్ అనుటచే అంత్యకాలమువరకు చేయవలె నని తెలియఁజేయుటకు- వైరాగ్యమనఁగా ఐహికాముష్మికములయందు ఆశ లేకపోవుట- బలమనఁగా కామరాగములతోఁగూడిన సామర్థ్యము- శరీరసామర్థ్యము స్వాభావికముగాన విడువ శక్యము గానిది- దర్పమనునది సంతోషమునకు వెంట నెరలిగి ధర్మమునతిక్రమింపఁజేయునది- కామమనఁగా

కోరిక- ఇంద్రియములయందును మనస్సునందును దోషము లేకపోయిన ను శరీరము నిలుచుటకుఁగాని ధర్మము నాచరించుటకుఁగాని వెలుపలి పరిగ్రహము (ఉపకరణములు) కావలసియుండును- దానినిగూడ విడిచి పరమహంస పరివ్రాజకుఁడై- దేహము నిలిచియుండుట యందును గూడ మమకారము లేనివాఁడు నిర్మముఁడు- శాంతుఁడనఁగా సంతోషంబును దుఃఖంబును లేనివాఁడు- యతియనఁగా జ్ఞాననిష్ఠుఁడు- బ్రహ్మభూయమనఁగా బ్రహ్మమగుట- అని శంకరభాష్యము-

బుద్ధియనఁగా నాత్మతత్త్వము నెఱుఁగుట- ఆత్మను అనఁగా మనస్సును, విషయములనుండి మఱలించుటచేత యోగమునకుఁ దగిన దానిగాఁ జేసి- శబ్దాదివిషయములను దగ్గఱకు రానీక- వానివలనఁ గలిగెడి రాగద్వేషములను విడిచి- వివిక్తమనఁగా ధ్యానవిరోధులు లేనిది- విస్తారము తినుటగాని బొత్తిగా తినకపోవుట గాని లేనివాఁడై- యతమనఁగా ధ్యానమునకు అభిముఖములుగాఁ జేయఁబడినవి- నిత్యమనఁగా చచ్చెడివఱకును= తాను ధ్యానము చేయవలసినది తప్ప మిగిలిన వానియందలి దోషములను విమర్శించుట చేత వానియందు అనురాగము లేకపోవుటను వృద్ధిబొందించికొనుచు- బలమనఁగా దేహమె ఆత్మయని తోపించెడి వాసనాబలము- నిర్మముఁడనఁగా తనది కానివానిని తనవియని తలంచుట- శాంతుఁడనఁగా ఆత్మానుభవసుఖమొక్కటియే కలవాఁడు- బ్రహ్మభూయమనఁగా సమస్తబంధములును పోయినవాఁడై స్వస్వరూపముననున్న యాత్మననుభవించుట- అని రామానుజభాష్యము.

బ్రహ్మభూయమనఁగా బ్రహ్మమునందుండుట- ఎల్లప్పుడును బ్రహ్మమునందె మనస్సు కలిగియుండుట- అని మధ్వభాష్యము-

బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాఙ్క్షతి।
సమః సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్॥౫౪॥

బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా=బ్రహ్మమయినవాఁడై ప్రసన్నమైనయాత్మగలవాఁడు, న శోచతి=దుఃఖింపఁడు- న కాఙ్క్షతి=కోరఁడు- సర్వేషు భూతేషు సమః=అన్ని భూతములయందును సముఁడై, పరాం మద్భక్తిం లభతే=గొప్పదైన నాయందలి భక్తిని పొందుచున్నాఁడు-

బ్రహ్మభూతుఁడనఁగా బ్రహ్మమును పొందినవాఁడు. ప్రసన్నాత్మ యనఁగా ప్రత్యగాత్మయందు ఆవిర్భవించిన యానందముగలవాఁడు. తనకు కలిగియున్న లోపమునకై విచారింపఁడు. దేనినిఁ గోరఁడు. న హృష్యతి (సంతోషింపఁడు) అనియును పాఠము. సముఁడనఁగా తనతోఁ తుల్యముగా నన్ని భూతములయందును సుఖదుఃఖములను తలంచువాఁడు. ఇట్టివాఁడు నాయందు నాల్గవభక్తిని (౭అ॥౧౬॥శ్లో) అనఁగా జ్ఞానమును పొందుచున్నాఁడు. అని శంకరభాష్యము.

బ్రహ్మభూతుఁడు అనఁగా అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానమె ఆకారముగాఁ గలదై భగవంతునికి శేషభూతుఁడగుటయె స్వభావముగాఁ గల ఆత్మస్వరూపము బయలుపడినవాఁడు. ప్రసన్నాత్మయనఁగా క్లేశము (దుఃఖము) కర్మము మొదలగువానిచే కలుషముగాని స్వరూపముగలవాఁడు. నేను తప్ప మిగిలిన యన్ని భూతములయందును సమముగా నాదరము కలవాఁడై అన్ని భూతములను గడ్డిపరకను వలె తలంచుచున్నవాఁడై సర్వేశ్వరుఁడనైన నాయందు మిక్కిలి ప్రీతితో ననుభవించుటయనెడి పరభక్తిని పొందుచున్నాఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వతః।
తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్॥ ౫౫॥

తత్త్వతః (అహం) యావాన్ యశ్చ అస్మి = తత్త్వముంబట్టి (నేను) ఎంతవాఁడను ఎట్టివాఁడను అగుచున్నానో, (తావన్తం తమ్) మామ్ = (అంతవాఁడనును వాఁడనునగు) నన్ను, భక్త్యా అభిజానాతి = భక్తిచేతను తెలిసికొనుచున్నాఁడు. తత్త్వతః జ్ఞాత్వా = తత్త్వమున తెలిసికొని, తతః మాం విశతే = దానింబట్టియె నన్ను చొచ్చుచున్నాఁడు.

ఉపాధికృతములైన భేదములచేత ఎంతవాఁడనో, ఉపాధిభేదములు నశించినచో నెట్టివాఁడనో. రెండవది లేనివాఁడనును జ్ఞానైకస్వరూపుఁడనును జరామరణాదులు లేనివాఁడనునగు ఆ నన్ను. జ్ఞానము కలుగుటయును తరువాత ప్రవేశించుటయునని రెండు కావు. జ్ఞానము కలుగుటయే ప్రవేశించుట. ప్రత్యగాత్మను గూర్చిన జ్ఞానపరంపరం గలుగఁజేసికొనెడి యభినివేశమే (ఉద్దేశమే) జ్ఞాననిష్ఠ. అది కర్మమునకు విరోధి. కాబట్టి సర్వకర్మసంన్యాసముచేత జ్ఞాననిష్ఠ సంపాదింపఁద

గినది- అని శంకరభాష్యము.

స్వరూపస్వభావములంబట్టియెవ్వఁడనో, గుణములను విభూతులనుబట్టియెట్టి వాఁడనో, దానిని తెలిసికొని భక్తిచేతనన్నుఁబొందుచున్నాఁడు-తతః=ఆభక్తివలన- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః।
మత్ప్రసాదా దవాప్నోతి శాశ్వతం పదమవ్యయమ్॥౫౬॥

సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణః=అన్నికర్మములను ఎల్లప్పుడును చేయుచున్నవాఁడై, మద్వ్యపాశ్రయః=నేను ఆధారముగాఁగలవాఁడై, మత్ప్రసాదాత్ శాశ్వతమ్ అవ్యయమ్ పదమ్ ఆప్నోతి=నాప్రసాదమువలన ఎల్లప్పుడునుండెడి నాశనము లేని పదమును పొందుచున్నాఁడు-

అన్నికర్మములనుననఁగా నిషిద్ధములనుగూడ- ఈశ్వరుఁడైన వాసుదేవుఁడైన నేను ఆధారముగాఁగలవాఁడై- అనఁగా అందఱను ఆత్మయగుటను నాయందుఉంచినవాఁడై- వాఁడు నిత్యమైన వైష్ణవపదమును పొందుచున్నాఁడు-అని శంకరభాష్యము.

నిత్యనైమిత్తికములనే కాదు, కామ్యములనుగూడ- మద్వ్యపాశ్రయుఁడనఁగా నాయందుఉనుపఁబడినకర్తృత్వము మొదలయినవికలవాఁడు- అవ్యయమనఁగా సంపూర్ణమైనది- పదమునుఅనఁగా పొందఁబడువాఁడనగునన్ను పొందుచున్నాఁడు- అని రామానుజభాష్యము.

రెండిటియునంతరంగములగు సాధనములఁ జెప్పి ఉపసంహరింపఁబడుచున్నది- అని మధ్వభాష్యము.

చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సంన్యస్య మత్పరః।
బుద్ధియోగ ముపాశ్రిత్య మచ్చిత్తః సతతం భవ॥౫౭॥

సర్వకర్మాణి మయి చేతసా సంన్యస్య=అన్నికర్మములను నాయందు మనస్సుచేతను ఉంచి, మత్పరః=నేనె పరుఁడుగాఁగలవాఁడవై, బుద్ధియోగమ్ ఉపాశ్రిత్య=బుద్ధియోగమును ఆశ్రయించి, సతతం మచ్చిత్తః భవ=ఎల్లప్పుడును నాయందుచిత్తముగలవాఁడవు అగుము-

చేతసా=వివేకజ్ఞానముచేతను- బుద్ధియోగమనఁగా నాయందు ఏకాగ్రమైనబుద్ధికలుగుట- ఉపాశ్రయించుటయనఁగా అదితప్పని

గిలినవిశరణముగానుండకపోవుట- అని శంకరభాష్యము-

చేతసా=తానునావాడు, నా కునియామ్యుఁడు, అనెడిబుద్ధిచేత సు- మత్పరుఁడనగా నేనె(ఈశ్వరుఁడె) ఫలముగాఁబొందదగినవాఁడ ననితలంచువాఁడు- ఈబుద్ధినెఆశ్రయించి- అని రామానుజభాష్యము-

మచ్చిత్తః సర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదాత్తరిష్యసి।

అథ చేత్త్వమహంకారాన్న శ్రోష్యసి వినఙ్క్ష్యసి॥ ५८॥

మచ్చిత్తః (త్వమ్)=నాయందుచిత్తముగల నీవు, సర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదాత్ తరిష్యసి=సమస్తదుర్గములమను నాప్రసాదమువలన దాటఁగలవు- అథ=ఇఁకను, త్వమ్ అహంకారాత్ నశ్రోష్యసి చేత్=నీవు అహంకారమునుబట్టి వినకపోదువేని, వినఙ్క్ష్యసి=చెడిపోదువు.

దుర్గములనఁగా సంసారమునకుఁగారణములైనవి- అహంకారముచుబట్టి యనఁగా నేను పండితుఁడననుకొని- అనిశంకరభాష్యము.

ఇట్లు నాయందు చిత్తముకలవాఁడవై అన్నికర్మములం జేయుచు-సంసారములోనిదుర్గములను (నన్నుపొందుటకుఅడ్డములైనప్రకృతిసంబంధులగునావరణములను- అని రా॥టీ॥)-నేనెకృత్యాకృత్యములం గూర్చి అనఁగాచేయవలసినవానింగూర్చియు చేయరానివానింగూర్చియు సమస్తము నెఱుంగుదుననియుండుట యహంకారము- అని రామానుజభాష్యము.

యదహంకార మాశ్రిత్య నయోత్స్య ఇతిమన్యసే॥

మిథ్యైష వ్యవసాయస్తే, ప్రకృతిస్త్వాం నియోక్ష్యతి॥ ५९॥

అహంకారమ్ ఆశ్రిత్య= అహంకారము పట్టి, నయోత్స్యే ఇతి మన్యసేయది= యుద్ధముచేయఁబోవను అని తలంతువేని,ఏషః తే వ్యవసాయః మిథ్యా (భవిష్యతి)=ఈ నీయొక్క నిశ్చయము అసత్యము (కాఁగలదు)- ప్రకృతిః త్వాం నియోక్ష్యతి=ప్రకృతి నిన్ను నియోగింపఁగలదు.

ప్రకృతియనఁగా క్షత్రస్వభావము- అనిశంకరభాష్యము.

అహంకారమనఁగా మేలుకీడులను నేనెఱుంగుదననుకొనుట- (ప్రకృతియనఁగా నీస్వభావము-అని రా॥టీ॥) అనిరామానుజభాష్యము.

స్వభావజేన కౌన్తేయ నిబద్ధస్స్వేన కర్మణా।
కర్తుం నేచ్ఛసి యన్మోహాత్కరిష్యస్యవశోఽపి తత్ ॥౬౦॥

(హే)కౌన్తేయ!=(ఓ)కుంతీపుత్రుడా! యత్ మోహాత్ కర్తుం నేచ్ఛసి= దేనిని మోహమున చేయుటకు కోరవో, తదపి=దానినికూడ, స్వభావజేన స్వేన కర్మణా నిబద్ధః=స్వభావముచే గలిగిన స్వకీయమైన కర్మముచేత కట్టబడినవాడవై, అవశః=పరవశుడవై, కరిష్యసి=చేయగలవు.

స్వభావజమనగా వెనుక జెప్పబడిన (౧౮అ॥౪౩శ్లో)శౌర్యము మొదలగునది-నిబద్ధుడనగా నిశ్చయముగా గట్టబడినవాడవు-అని శంకరభాష్యము.

స్వభావజకర్మమనగా శౌర్యము-శత్రుపరాభవమును సహింపనివాడవైనీ వెయుద్ధమును చేయుదువు-అని రామానుజభాష్యము.

ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి।
భ్రామయన్సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయా॥

(హే)అర్జున!=(ఓ)యర్జునుడా! ఈశ్వరః=ఈశ్వరుడు, యన్త్రారూఢాని సర్వభూతాని మాయయా భ్రామయన్=యంత్రముపైనున్న అన్నిభూతములను మాయచేత త్రిప్పుచు, సర్వభూతానాం హృద్దేశే తిష్ఠతి=సమస్తభూతములయొక్కయు హృదయప్రదేశమున ఉన్నాడు.

ఈశ్వరుడనగా ప్రభుత స్వభావముగా గలనారాయణుడు-భూతములనగా ప్రాణులు-మాయయేవ(మాయచేతనువలె)అని ఇవశబ్దము నుంజేర్చునది-కఱ్ఱతోజేయబడిన పురుషుడు మొదలగువానిని యంత్రమునీద నెక్కించి మాయచేతత్రిప్పినట్లు - అని శంకరభాష్యము.

హృదయదేశము అన్నిజంతువులకును జ్ఞానముపుట్టెడిస్థానము-యంత్రమనగా దేహేంద్రియరూపమైనప్రకృతి- మాయయనగా గుణత్రయాత్మకయగుప్రకృతి-అని రామానుజభాష్యము.

పరోక్షముగాజెప్పుట(నేననిచెప్పక ఈశ్వరుడనిచెప్పుట) ద్రోణునింగూర్చిభీముండుచెప్పినట్లు - అని మధ్వభాష్యము.

తమేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన భారత।

తత్ప్రసాదాత్పరాం శాన్తిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్॥
(హే)భారత!=(ఓ)భరతవంశమువాఁడా!, సర్వభావేన తమేవ శరణం గచ్ఛ-అన్నివిధములను అతనినే శరణమునుగా పొందుము. పరాం శాన్తిమ్=గొప్ప శాన్తినిని,శాశ్వతంస్థానంచ=నిత్యమైన స్థానమునును, తత్ప్రసాదాత్ ప్రాప్స్యసి=అతని ప్రసాదమున పొందఁగలవు.

శరణమనఁగా ఆశ్రయము- సంసారబాధలను పోఁగొట్టుటకై- ప్రసాదమనఁగా అనుగ్రహము- శాంతియనఁగా ఉపరతి(అన్నియునుడుగుట)-స్థానమునుఅనఁగా విష్ణువునైన నా యొక్క-పరమపదమును- అని శంకరభాష్యము.

శాంతియనఁగా కర్మబంధములుడుగుట- పరమపదమనఁగా వైకుంఠము- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి తే జ్ఞానమాఖ్యాతం గుహ్యాద్గుహ్యతరం మయా।
విమృశ్యైతదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు॥౬౩॥

ఇతి-ఇట్లు, మయా గుహ్యాత్ గుహ్యతరం జ్ఞానం తే అఖ్యాతం=నా చేతను గోప్యముకంటె మిక్కిలిగోప్యమైన జ్ఞానము నీకు చెప్పఁబడినది- ఏతత్ అశేషేణ విమృశ్య=దీనిని నిశ్శేషముగా విమర్శించి,యథా ఇచ్ఛసి తథా కురు=ఎట్లు కోరుదువో అట్లు చేయుము.

నేను చెప్పినశాస్త్రమునును దానియర్థమునను లెస్సగా నాలోచించి- అని శంకరభాష్యము.

మోక్షముంగోరువాడు తెలిసికొనవలసినకర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగములంగూర్చిన జ్ఞానము-నీయధికారమునకుతగునట్లువిమర్శించి-కర్మయోగాదులలో దేనినైననీయిష్టమువచ్చిన దానినాచరింపుము- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వగుహ్యతమం భూయః శృణు మే పరమం వచః।
ఇష్టోఽసి మే దృఢమితి తతో వక్ష్యామి తే హితమ్॥౬౪॥

భూయః సర్వగుహ్యతమం పరమం మే వచః శృణు-వెండియు అన్నిటికంటెమిక్కిలిరహస్యమైనదియును గొప్పదియునగు నా మాటను వినుము- త్వమ్ మే దృఢమ్ ఇష్టః అసి-(నీవు)నాకు గట్టిగా ఇ

ష్టుఁడవు అగుచున్నావు- ఇతితతః=అనుదానివలన, తే హితం వక్ష్యామి=నీకు హితమును చెప్పఁగలను.

భయమునంగాదు-ధనమునిమిత్తముగాదు-నవు ఇష్టుఁడవనిచెప్పెద ను. హితమనఁగా జ్ఞానముకలుగుటకు సాధనమును-అని శంకరభాష్యము

సర్వగుహ్యతమము భక్తియోగమని వెనుకను (౯అ॥౧శ్లో) కూడఁ జెప్పఁబడినది-దృఢః ఇష్టః (గట్టి ఇష్టుఁడవు) అనిపాఠము- అని రామానుజభాష్యము.

మన్మనాభవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు।
మామేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోసి మే॥౬౫॥

మన్మనాః మద్భక్తః మద్యాజీ (చ) భవ=నాయందుమనస్సు కలవాఁడవును నాయెడను భక్తికలవాఁడవును నన్నుగూర్చియాగము చేయువాఁడవును అగుము-మాం నమస్కురు=నన్ను నమస్కరింపుము-మామేవ ఏష్యసి=నన్నే పొందఁగలవు- తే సత్యం ప్రతిజానే=నీకొఱకు సత్యముగా ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను- మే ప్రియః అసి=నాకు ఇష్టుఁడవు అగుచున్నావు.

నమస్కారమునుగూడనాకె చేయుము- ఇట్లు వాసుదేవునియందె సమర్పింపఁబడిన సాధ్యసాధనప్రయోజనములుకలవాఁడవై నన్నే పొందుదువు- అని శంకరభాష్యము.

మన్మనాః=నన్నుఉపాసించువాఁడవును, మద్భక్తః=నేనె మిక్కి లి ఇష్టుఁడనుగాఁగలవాఁడవును, మద్యాజీ=ప్రీతిపూర్వకముగా నన్నుపూజించువాఁడవును, అగుము- ఎవ్వనికినాయందు మిక్కిలిప్రీతి యుండునో వానియెడను నాకును మిక్కిలిప్రీతికలుగుటను వానివిడువలేక వానిని నాసంనిధనేడుందికొనియెదను- అని రామానుజభాష్యము.

సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ।
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః॥౬౬॥

సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య=అన్నిధర్మములను విడిచి, ఏకం మాం శరణం వ్రజ= ఒక్క నన్నే శరణమును పొందుము-అహం త్వా సర్వపాపేభ్యః మోక్షయిష్యామి= నేను నిన్ను అన్ని పాపములనుండి విడిపించెదను- మాశుచః=దుఃఖింపకుము-

ధర్మశబ్దము చేత అధర్మములు కూడ గ్రహింపబడును- నైష్కర్మ్యము (ఏకర్మమును లేకపోవుటయె) ఇచ్చట వివక్షింపబడినది- సర్వాత్మనై యీశ్వరుడనైన నన్ను- శరణము పొందుట యనగా ఆయీశ్వరుడను నేనె, నాకంటె వేఱుగా మఱియొకటి లేదని నిశ్చయించికొనుట. నేనె యాత్మనని తెలియజేయుటచే ధర్మాధర్మబంధనస్వరూపములగు అన్ని పాపములనుండియును విడిపించెదను.—ఈగీతాశాస్త్రమున ఆత్మజ్ఞానమొక్కటియె మోక్షమును కలుగజేయునదిగా జెప్పబడినది- మోక్షము కొత్తగా గలుగునది కాదుగాన కర్మము దానికి సాధనము కాదు- నిత్యకర్మములుగూడ పుణ్యలోకమును కలుగజేయునవియె- ఆత్మకు కర్తృత్వము లేదు- సంసారమంతయు భ్రాంతివలన గలిగినదియె కాన జ్ఞానముచేత శుద్ధముగా నివర్తించుచు- అని శంకరభాష్యము.

కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగములనెడి ధర్మములనన్నిటిని చేయుచునె వానిఫలము కర్తృత్వము మొదలగువానిని విడిచి నేనె కర్తననియు ఆరాధింపబడువాడననియు పొందబడువాడననియు ఉపాయమనియు నుతలంపుము- నన్ను పొందుటకు విరోధులగు పాపములన్నిటినుండియు నిన్ను విడిపించెదను- ఇది యొక్క యోజన— మఱియొక్క యోజన ఎట్లన్నను- భగవద్భక్తి కలుగుటకు అడ్డములైన పాపములను దలంచి భయపడుచున్న అర్జునుని గూర్చి భగవంతుడు చెప్పుచున్నాడు- భక్తియోగము నారంభించుటకు ప్రతిబంధకములైన పాపములను పోగొట్టుకొనుటకు చేయవలసిన ప్రాయశ్చిత్తరూపములైన ధర్మములనన్నిటిని విడిచి భక్తియోగము కలుగుటకైన నన్నే శరణము పొందుము- నేనే ఆ పాపములనుండి నిన్ను విడిపించెదను- అని రామానుజభాష్యము.

ధర్మములను విడుచుట యనగా వానిఫలములను విడుచుట- లేనిచో యుద్ధము చేయుమనుట యెట్లు? అని మధ్వభాష్యము.

ఇదం తే నాతపస్కాయ నాభక్తాయ కదాచన।
న చాశుశ్రూషవే వాచ్యం న చ మాం యోఽభ్యసూయతి॥

తే (ఉక్తం) ఇదమ్= నీకొఱకు (చెప్పబడిన) ఈశాస్త్రము, అతపస్కాయ నవాచ్యమ్= తపస్సులేనివానికి చెప్పదగదు. అభక్తాయ క్త

కదాచన న(వాచ్యమ్)=భక్తి లేనివానికి ఎప్పుడును (చెప్పఁ)గూడదు-న చ అ
శుశ్రూషవే న(వాచ్యమ్)=శుశ్రూష చేయనివానికిని (చెప్పఁ)గూడదు-
మాం యః అభ్యసూయతి=నన్ను గూర్చి ఎవ్వఁడు అసూయ పడు
చున్నాఁడో (తస్మై)చ న(వాచ్యమ్)=వాని(కొఱకు)ను(చెప్పఁ)దగనిది.

తపస్సు లేనివానికిని గురువునందును దేవునియందును భక్తి లేనివానికి
చెప్పఁగూడదు- భక్తియు తపస్సును కలిగియున్నను శుశ్రూష చేయని
వానికి చెప్పఁగూడదు-నన్ను ప్రకృతి సంబంధియైన మనుష్యునిగాఁ దలంచి
యాత్మస్తుతి మొదలగు దోషములను నాయం దారోపించి నేను ఈశ్వరుఁ
డనుట సహింపక యెవ్వఁడు నన్ను సహింపఁడో వానికిఁ గూడ చెప్పఁగూడ
దు- తపస్సు లేకపోయినను మిగిలిన గుణములు కలిగి మేధావి(బుద్ధిమంతు
డు) ఐనచోఁ జెప్పవచ్చును-అన్ని గుణము లున్నను భగవంతుని
యందసూయగలవానికిఁ జెప్పఁగూడదు-అని శంకరభాష్యము.

నీయందును నాయందును భక్తి లేనివానికి- నాస్వరూపమందును నే
ను ఈశ్వరుఁడనుట యందును నా గుణములయందును ఎవ్వఁడు దో
షమును జూపునో వాని కొఱకును- మఱియొకని భక్తి(...)తో చె
ప్పుటవలనఁ గలిగిన పరిహరింపవలసినదని తెలియఁజేయుటకు- అని రా
మానుజభాష్యము.

య ఇదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి।
భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామేవైష్యత్యసంశయః ॥౬౮॥

యః మద్భక్తేషు ఇదం పరమం గుహ్యమ్=ఎవ్వఁడు నా భక్తులయందు
ఈ గొప్ప రహస్యమును, మయి పరాం భక్తిం కృత్వా అభిధాస్య
తి=నాయందు గొప్పభక్తిని చేసి చెప్పఁగలఁడో, సః మామేవ ఏష్యతి=
వాఁడు నన్నే పొందఁగలఁడు- అసంశయః=సంశయము లేదు.

మూలమునైనను అర్థమునైనను చెప్పఁగలఁడో- భక్తిమాత్రమున్నను
చాలును-తపస్సు మొదలగునవి యక్కఱలేదు-నన్ను బొందుట యన
గా ముక్తుఁడగుట-అని శంకరభాష్యము.

చెప్పుట యనఁగా వ్యాఖ్యానము చేయుట-అని రామానుజభాష్యము.

న చ తస్మాన్మనుష్యేషు కశ్చిన్మే ప్రియకృత్తమః।
భవితా న చ మే తస్మాదన్యః ప్రియతరో భువి ॥౬౯॥

మే తస్మాత్ ప్రియకృత్తమః మనుష్యేషు కశ్చిత్ న=నాకు వానికంటె మిక్కిలి యిష్టమును చేయువాఁడు మనుష్యులలో ఒక్కఁడును లేఁడు-భవితస్మాత్ అన్యః మే ప్రియతరః నచ భవితా=భూమిలో వానికంటెను ఇతరుఁడు నాకు మిక్కిలి యిష్టుఁడు కలుగఁబోఁడు.

ఇప్పుడున్నవారిలో లేఁడు-ఇఁకను కలుగఁబోఁడు-అని శంకరభాష్యము.

ఇప్పటికికలిగియుండలేదు-ఇఁకకలుగఁబోఁడు-అని రామానుజభాష్యము.

అధ్యేష్యతే చ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాదమావయోః।
జ్ఞానయజ్ఞేన తేనాహ మిష్టః స్యామితి మే మతిః॥ ౭౦॥

ధర్మ్యమ్ ఆవయోః ఇమం సంవాదమ్ యః అధ్యేష్యతే=ధర్మయుక్తమై నదగు మనయిద్దఱియొక్కయు ఈసంవాదమును ఎవ్వఁడు అధ్యయనము చేయునో, తేన జ్ఞానయజ్ఞేన అహమ్ ఇష్టః స్యామ్=వానిచేత జ్ఞానయజ్ఞముచేత నేను పూజింపఁబడినవాఁడను అగుదును, ఇతి మే మతిః=అని నా తాత్పర్యము.

జ్ఞానయజ్ఞమునకంటెను గీతాశాస్త్రాధ్యయనము నిత్యోత్తమము- లేక జ్ఞానయజ్ఞమునకుఁ గల ఫలముతోఁ దుల్యమైనఫలము గలుగునని ఫలమును చెప్పుటయైనఁ గావచ్చును. అని శంకరభాష్యము.

శ్రద్ధావాననసూయశ్చ శృణుయాదపి యో నరః।
సోఽపి ముక్తశ్శుభాన్ లోకాన్ ప్రాప్నుయాత్పుణ్యకర్మణామ్॥ ౭౧॥

అపి చ=ఇంతియె కాక, యః నరః=ఏమనుష్యుఁడు, శ్రద్ధావాన్ అనసూయశ్చ(సన్) శృణుయాత్ =శ్రద్ధకలవాఁడును అసూయచేయనివాఁడునై వినునో, సోఽపి ముక్తః(సన్)=వాఁడును పాపములచే విడువఁబడినవాఁడై, పుణ్యకర్మణాం శుభాన్ లోకాన్ ప్రాప్నుయాత్ =పుణ్యములైనకర్మములుగలవారలయొక్క పుండి లోకములను పొందును.

పుణ్యకర్మములనఁగా అగ్నిహోత్రము మొదలగునవి-అర్థజ్ఞానముకలవానిం గూర్చిచెప్పవలసిన దేమున్నది? అని శంకరభాష్యము.

భక్తి విరోధులగు పాపములచే విడువఁబడినవాఁడై. అని రామానుజభాష్యము.

కచ్చిదేతచ్ఛ్రుతం పార్థ త్వయైకాగ్రేణ చేతసా।

కచ్చి దజ్ఞానసంమోహః ప్రణష్టస్తే ధనఞ్జయ ॥ ౭౨॥

(హే) పార్థ! =(ఓ) కుంతీపుత్రుఁడా!, త్వయా ఏతత్ ఏకాగ్రేణ మనసా శ్రుతం కచ్చిత్ = నీచేతను ఇది నిశ్చలమైన మనస్సుతో వినఁబడినదిగదా- (హే) ధనఞ్జయ!-(ఓ) యర్జునుఁడా!, తే అజ్ఞానసంమోహః ప్రణష్టః కచ్చిత్ = నీయొక్క అజ్ఞానమువలన గలిగిన యవివేకము పోయినదిగదా.

ఏ అజ్ఞానము చేత యుద్ధము చేయను (అ॥౨॥శ్లో॥) = నితలచితివో అని తాత్పర్యము.

అర్జున ఉవాచ-

నష్టో మోహః స్మృతి ర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదా న్మయాచ్యుత!
స్థితోఽస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ ॥ ౭౩॥

(హే) అచ్యుత!-(ఓ) శ్రీకృష్ణుఁడా!, త్వత్ప్రసాదాత్ (మే) మోహః నష్టః = నీయనుగ్రహమువలన నా అజ్ఞానము నశించినది మయా స్మృతిః లబ్ధా = నాచేత స్మృతి పొందఁబడినది గతసందేహః (సన్) స్థితః అస్మి = సందేహములు పోయినవాఁడను (అగుచు) ఉన్నవాఁడను అగుచున్నాను. తవ వచనం కరిష్యే = నీ మాటను చేసెదను-

ముముక్షువులకు సంసారమనెడి యీ దుఃఖమునకు కారణమైన అజ్ఞానము- స్మృతిలేకుండుట ఆత్మస్వరూప స్వభావతలంపు- అది లభించినచో బ్రహ్మాదియుక్తముగ మనుష్యులు ముక్తులగుదురు- అజ్ఞానము వలన జ్ఞానము ... ఆత్మస్మృతి లభించుటకును కలుగునో అజ్ఞానము ... గీతాశాస్త్రము సంతతము తెలిసికొనుటవ ఫలము-అని ... భావము.

మోహమనఁగా విపరీత జ్ఞానము (ఒక్కదానిని మఱియొక్కటిగా దలంచుట)-స్మృతి యనఁగా సన్నదియున్నయటు తెలిసికొనుట- అన్నకాని ప్రకృతిని ఆత్మయనుకొనుటయును, పరమపురుషునకు శేషీకమనుటను పరమపురుషాత్మకములు చేతనాచేతనములన్నియు పరమపురుషాత్మకములు కావనుకొనుటయును, పరమపురుషున కారాధనము లగుటచేత పరమపురుషుని పొందుటకు సాధనములను నిత్యనైమిత్తికకర్మములు బంధమును కలుగఁజేయునవి యనుకొనుటయు మొదలైనవి

హమంతయును పోయినది- ఆత్మ ప్రకృతులకంటె విలక్షణుండు, ప్రకృతి యొక్క స్వభావములు లేనివాఁడు, తెలిసికొనువాఁడనుటయే స్వభావముగాఁగలవాఁడు, పరమపురుషునకు శేషభూతుఁడగుటయే సహజమ్యుఁడగుటయును స్వరూపములుగాఁగలవాఁడు అనెడిజ్ఞానంబును, సమస్తజగత్తుయొక్కయు సృష్టిస్థితి సంహారములు లీలగాఁగలవాఁడును దోషములకు విరోధియై కల్యాణగుణములకు ముఖ్యస్థానమైనవాఁడును స్వభావసిద్ధంబులును మేరలేనివియునగు జ్ఞానాదిగుణములు గలవాఁడును పరబ్రహ్మమని చెప్పఁబడువాఁడును పరమపురుషుఁడనెడి-జ్ఞానంబును,ఇట్టి తత్త్వజ్ఞానమువల్లనను కర్మానుష్ఠానములను ప్రతిదినము చేయుచుండుటవల్లనను శమదమాదులవల్లనను కలిగెడిభక్తిరూపమైనయుపాసనచేత నేభగవంతుఁడు పొందఁదగినవాఁడనెడి జ్ఞానంబును లభించినది-నీవు చెప్పినట్లు యుద్ధము మొదలగువానిని చేసెదనని ॥ శ్రీరామానుజభాష్యము

సంజయ ఉవాచ

ఇత్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః।
సంవాదమిమమశ్రౌషమద్భుతం రోమహర్షణమ్॥ ౭౪॥

ఇతి=ఇట్లు, వాసుదేవస్య మహాత్మనః పార్థస్య చ=శ్రీకృష్ణుని యొక్కయును మహాత్ముఁడగు అర్జునునియొక్కయును, అద్భుతం రోమహర్షణమ్ ఇమం సంవాదమ్=అద్భుతమైనదియును పులకరింతనుగలుగఁజేయునదియునగు ఈ సంవాదమును, అహమ్ అశ్రౌషమ్=నేను వింటిని.

మహాత్మ యనఁగా గొప్పబుద్ధిగలవాఁడు. అని రామానుజభాష్యము.

వ్యాసప్రసాదాచ్ఛ్రుతవా నిమం గుహ్యతమం పరమ్।
యోగం యోగేశ్వరాత్కృష్ణాత్సాక్షాత్కథయతః స్వయమ్॥

ఇమం గుహ్యతమం పరం యోగమ్=ఈ అతిరహస్యమైన గొప్ప యోగమును, స్వయం కథయతః యోగేశ్వరాత్ కృష్ణాత్=స్వయముగా చెప్పుచున్న యోగేశ్వరుఁడైన కృష్ణునివలన, వ్యాసప్రసాదాత్ సాక్షాత్ శ్రుతవాన్ (అస్మి)=వ్యాసుని యనుగ్రహమున ప్రత్యక్షముగా విన్నవాఁడను(అగుచున్నాను)-వ్యాసుఁడు దివ్యచక్షుస్సును

ఇష్టప్రోక్తమునను ఇచ్చుటవలనవింటినని భావము.

యోగమునుగూర్చినదిగాన గ్రంథంబునుయోగమె- వ్యాసునివలనఁబొంద బడినది- పరంపరగా కాదు- అని శంకరభాష్యము-

యోగేశ్వరుఁడనఁగా జ్ఞానాదిగుణములకునిధి- అని రామానుజ భాష్యము-

రాజన్ సంస్మృత్య సంస్మృత్య సంవాదమిమమద్భుతమ్।
కేశవార్జునయోః పుణ్యం హృష్యామి చ ముహుర్ముహుః॥

(హే) రాజన్=(ఓ) రాజా! (ధృతరాష్ట్రుఁడా!), (కిం) చ=ఇంతేకాక, అద్భుతం పుణ్యం కేశవార్జునయోః ఇమం సంవాదమ్=అద్భుతమైనదియును పుణ్యమైనదియునగు శ్రీకృష్ణార్జునులయొక్క ఈ సంవాదమును, సంస్మృత్య సంస్మృత్య ముహుర్ముహుః హృష్యామి=తలంచి తలంచి మాటిమాటికిని ఆనందించుచున్నాఁడను.

పుణ్యమనఁగా వినినను గూడ పాపమును పోఁగొట్టునది- అని శంకరభాష్యము.

తచ్చ సంస్మృత్య సంస్మృత్య రూపమత్యద్భుతం హరేః।
విస్మయో మే మహాన్ రాజన్ హృష్యామి చ పునఃపునః॥ ౭౭

(హే) రాజన్!=(ఓ) ధృతరాష్ట్రుఁడా!, హరేః అత్యద్భుతం తత్ రూపం సంస్మృత్య సంస్మృత్య=శ్రీకృష్ణునియొక్క మిక్కిలియద్భుతమైన ఆ విశ్వరూపమును తలంచి తలంచి, మే మహాన్ విస్మయః (భవతి)=నాకు గొప్ప ఆశ్చర్యము (కలుగుచున్నది)- పునఃపునశ్చ హృష్యామి=మాటిమాటికిని ఆనందించుచున్నాఁడను-

యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః।
తత్ర శ్రీర్విజయో భూతి ర్ధ్రువా నీతిర్మతిర్మమ॥ ౭౮॥

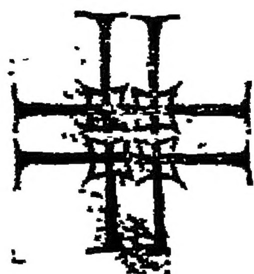
యోగేశ్వరః కృష్ణః యత్ర (వర్తతే)=యోగేశ్వరుఁడగు కృష్ణుఁడు ఏపక్షమునందు (ఉన్నాఁడో), ధనుర్ధరః పార్థః యత్ర (వర్తతే)=ధనుస్సునుపట్టిన అర్జునుఁడు ఏపక్షమునందు ఉన్నాఁడో, తత్ర శ్రీః ధ్రువా=ఆపక్షమునందు సంపద (తప్పనిది)- విజయః ధ్రువః=గెలుపు తప్పనిది- భూతిః (ధ్రువా)=సంపదయొక్క విస్తారము (తప్పనిది)- నీతిః (ధ్రువా)=న్యాయము (తప్పనిది)- (ఇతి) మమ మతిః=(అని) నా

తాత్పర్యము-

యోగేశ్వరుఁడనఁగా చేతనాచేతనముల స్వభావయోగములకు ఈశ్వరుఁడు- అన్ని వస్తువుల యునికి ప్రవర్తించుట మొదలగునవి తన సంకల్పమునకు అధీనములుగా నుండువాఁడు- ధ్రువయనఁగా కదలనిది- అని రామానుజభాష్యము.

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసహస్రికాయాం సంహితాయాం
భీష్మపర్వణి శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యా
యాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే
సంన్యాసయోగో నామ అష్టాదశో
ధ్యాయః.

ఇట్లు నూఱువేలసంహితయగు మహాభారతమున భీష్మపర్వములోఁ జేరినదియు, ఉపనిషదర్థప్రతిపాదకంబును, బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకంబును, యోగశాస్త్రంబును శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదంబునగు భగవద్గీతలలో సంన్యాసమనెడి జ్ఞానసాధనమును తెలియఁజేసెడి పదునెనిమిదవయధ్యాయము-

1889.
ARSHA PRESS. VIZAGAPATAM.
PUBLISHER SRIPARAVASTU SRINIVASA JAGANNADHA
SWAMI AYYAVARALUGARU. PRINTER N. SUBBAROW.